
VE
RI
TAS

A MAGYAR KIRÁLYSÁG

ALKOTMÁNYTÖRTÉNETE

A SZATHMÁRI BÉKEKÖTÉSIG.

AZ OLVASÓ KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA

IRTA

LADÁNYI GEDEON,

A HELV. HITV. DEBRECZENI FŐISKOLÁBAN TÖRTÉNELEM TANÁRA.

V. 2

II. Kötet.

DEBRECZEN,

KIADJA IFJ. CSÁTHY KÁROLY

GAZDASÁGI ACADEMIAI KÖNYVÁRUS.

1871.

Debreczen, 1871. Nyomatott a város könyvnyomdájában. Mj.

HARMADIK RÉSZ.

A HABSBURG DYNASTIA ALATT.

I. Ferdinándtól Leopoldig.

Királyválasztás és trónörökösödés.

Bármely világosan és határozottan tiltakozott a nemzet az Ulászló, és a Habsburg dynastia közt kötött örökösödési szerződések ellen: mégis, mihelyt bekövetkezett II. Lajosnak örökös nélkül elhalása, föllépett a Habsburg dynastia amaz örökösödési szerződésekre épitett igényével. Ferdinánd austriai főherczeg kétszeresen indokoltnak hitte a maga örökösödési igényét annál fogva, mert az ő neje Ulászló király leánya Anna vólt. És mégis habozott annyiban, hogy ama szerződések, és kivált neje jogán tisztán csak örökösödést követeljen-é? vagy pedig az örökösödéssel vegyes választás által tétesse magát királylyá.

A nemzet nagy többsége két oknál fogva szegült ellene Ferdinánd királyságának, u. m. mert más jelöltje vólt, t. i. a vajda; és mert Ferdinánd által fenyegetve, söt megtámadva látta királyválasztási jogát.

Mint a Habsburg dynastia, ugy a vajda is régóta egyengette már az utat a magyar trónhoz. János hiveinek 1526. októb. Tokajban tartott gyülekezete világosan kimondta nem csak azt, hogy mindenek előtt királyt kell választani, hanem azt is, hogy a nemzetnek alkalmazkodni kell az 1505. évi rákosi végzéshez, a mely szerint szó sem lehet idegen királyról, s ezzel előre kimondta az itéletet Ferdinándnak nem csak örökösödési joga, hanem elválasztatásának lehetősége fölött is.

A nagy többségben levő János pártnak ezen közhangulata, mindjárt kezdetben gyakorolt Ferdinándra némi nyomást, olyat, melynél fogva jónak látta alább hagyni a tisztán örökösödési igé-

nyekkel, s megtett annyit, hogy a János-pártiak fehérvári gyülésére követeket küldött, a kik adják elő az ő igényeit, s eszközöljék ki, hogy a gyülés ő mellette nyilatkozzék. De ezt hatályosan ellensulyozta János főfő hive Verbőczi István, midőn dárdára tüzvén az 1505. rákosi határozatnak egy példányát, azt ezen nyilatkozattal hordozta körül a rendeknél: „Magyarok! itt a fogadás, az urak, és nemesek fogadása, hogy Lajos halála után a vajdát választjuk királylyá.“ [1]) És csakugyan elválasztotta Jánost a fehérvári gyülés.

E közben Ferdinánd is pártot szervezett. A Ferdinánd párt egyetértett a János párttal annyiban, hogy fennállónak tekintette a választási jogot, s elvetette a Ferdinánd német tanácsosai által sürgetett választás nélküli örökösödést. De nagy különbséget okozott köztök az, hogy a Ferdinánd párt elvetette az 1505. évi rákosi végzést, ellenben érvényt adott a tudva levő szerződéseknek annyiban, hogy azok által kötelezve lenni mondta a nemzetet, hogy a Habsburg dynastiából válasszon királyt, sőt hangsulyozta azt is, hogy az Árpádok kihalása óta, Mátyást kivéve, mindig a nőági ivadékok ültek a királyi széken.

Ily előzmények után, midőn összejött Pozsonyban a Ferdinánd pártiak választó gyülése, a nádor Báthori, a ki Jánosnak engesztelhetlen ellensége, Ferdinándnak pedig őszinte hive vólt, nagy óvatossággal, finom tapintattal hozta szőnyegre a gyülés előtt a választás ügyét. Nevezetesen, hogy Ferdinándnak különben is kevés számu hiveit el ne idegenitse, szót sem tett Ferdinánd örökösödési igényeiről, hanem arra hivta föl a rendeket, hogy „oly királyt válasszanak, a ki képes legyen ellenállani a hatalmas töröknek.“ Nem igy Ferdinánd biztosai. Ezek, urok utasitása szerint nagy hangnyomattal emelték ki, hogy a szerződések értelmében „Ferdinándnak a legérvényesebb örökösödési joga van, melynél fogva szabadságában állott vólna erővel lépni föl a vajda, mint bitorló ellen.“ Utóbb ugy szeliditették nyilatkozatukat, hogy „urok nem használ erőszakot, melyhez joga vólna, hanem a n e m z e t b e l e e g y e z é s é t, é s s z a b a d v á l a s z t á s á t v á r j a, mert a szabad nép szeretetét, és becsülését óhajtja.“ És a pozsonyi rendek, midőn ekként megmentve látták a választási jogot, nem tettek kifogást Ferdinánd követeinek az örökösödést hangsulyozó nyilatkozata ellen, s elválasztották Ferdinándot.

---

[1]) Szalay IV. 21.

E szerint mind két párt eljárásának végeredménye egyező vólt annyiban, hogy mindenik választás által tette királylyá a maga jelöltjét; sőt még annyiban is, hogy a választás alkalmával egyik párt sem tett oly nyilatkozatot, vagy határozott igéretet, melylyel magát, s illetőleg a nemzetet lekötelezte vólna az elválasztott király utódainak is.

Azonban Ferdinánd mindjárt elválasztatása után megmutatta, hogy csak a félelem nyomása alatt tette a maga hiveinek ezt az engedményt, a mit tett, t. i. hogy követei által kijelentette, miszerint elfogadja a választást. Alig hogy már bizonyos vólt a választás megtörténte felől, épen mintha nem is történt vólna választás, csak örökösödési jogát emlegette. 1527. január 19-kén bocsátott ki egy német nyelvü manifestumot, melyben a választást, s illetőleg örökösödést illetőleg igy szól: „Értesülvén Lajos haláláról, semmi sem vólt fontosabb, és sürgetősebb teendőnk, mint Magyarországnak, a keresztyénség ezen előbástyájának, mind a magunk, mind szentséges császári testvérünk, s más testvéreink, és a német birodalom összes erejével segélyére, és hasznára lenni, és az ország határszéleinek visszahóditása által annak bátorságát, és békéjét biztositani. Ekkor jutott tudomásunkra, hogy Zápolya szepesi gróf, és erdélyi vajda, némely tanácsosaival együtt abban fáradozik, hogy magát, a törvényes jogok, az ország törvényei, és szokásai ellenére, holmi párt által magyar királylyá tétesse. És hogy ezt véghez vihesse, a Mária királynő, és az ország nádora Báthori István által Komáromba hirdetett országgyülést megelőzőleg, az ország törvényei, jogai, és szokásai ellenére más országgyülést tartott Fehérváron, és az ő gondjaira bizott koronát, melyre, mint mondják, gyermeksége óta nagyon vágyott, a maga pártja segélyével, erőszakosan fejére tétette; a meghalt király holt testét, melyet ennek neje, a mi testvérünk Mária, magának kiadatni kért, ennek világos kivánsága ellenére visszatartotta, s maga temettette el. A vajdának ezen, és sok más ehez hasonló tettét látva, ugy hisszük, hogy igen jól teszünk, ha védjük jogainkat, melyeket szerzettek nekünk egyfelől a Mátyás és Frigyes, másfelől az Ulászló, és Miksa császárok közt kötött szövetségek, és ha bosszut állunk azon bántalmakért, a melyekkel a nevezett vajda — trencséni gróf megsértette mind a mi, mind testvérünk, mind a nádor, s általában az egész ország jogait. Mi mégis mindezen ideig megkiméltük ezen országot a háborutól, mert szivünkön feküdt, s fekszik, hogy ezen ország és nép,

mely minket szabad akaratból elválasztott, bóldogságban, és nyugalomban maradhasson. [1])"

Ámbár e manifestumban megemliti Ferdinánd a választást is: mégis kedvezőtlen hatást tett az Ferdinánd hiveire is. Még kedvezőtlenebb hatást tett az, hogy midőn a János pártiak gyülést tartottak Budán 1527. márt. levelet küldött a János párti rendeknek, s egyebek közt ezt irta nekik: „elösmervén azon jogokat, a melyek nekünk, és fenséges nőnknek vannak azon ország iránt," sat. Ugyan ezen levélhez mellékelte bátyjának Károly császárnak levelét, melyben még erősebb kifejezések vóltak, u. m. „a ki (Ferdinánd), mint tudva levőleg azon országnak született, és természetes ura, örökölte a magyar koronát." A császárnak e kemény hangu levelére még keményebb hangon válaszolt a budai gyülés. Nevezetesen, miután a bevezétésben elmondja: Tudjuk ugyan, hogy némely hazaáruló urak, a kik jelenleg Pozsonyban csavarognak (nunc temporis Posonii vagantur) Ferdinándot tekintik magyar királynak: mind az által tudja meg császz. Felséged, hogy ezen Magyarország sohasem vólt senkinek nőhozománya, hanem mindig szabad, független, s teljesen mentes vólt minden idegen fejedelem hatóságától, most is az, és hogy ennél fogva még törvényesen megkoronázott királyainknak sem állott szabadságukban és hatalmukban, hogy az ebben való örökösödést bárkinek oda igérhették vólna, sőt mindnyájunk közös megegyezésével, akaratával megállapitottuk, elvégeztük, meghatároztuk, hogy idegent soha többé nem teszünk királyunkká, ezen határozatunkat pecsétünkkel is megerősitettük, és ezen határozatunkat megváltoztatni ha akarnánk sem lehet, de nem is akarjuk. Ennél fogva kérjük, és intjük Felségedet, hogy mérsékelje magát, és többé ne nevezze magát ezen ország királyának, minket pedig ne nevezzen alattvalóinak." [2])

Azonban Ferdinánd még hivei kedvéért sem akarta föláldozni örökösödési igényeit, még kevésbé ellenségei kivánatára. Innen érthető, hogy midőn indulni akart fegyveresen venni el Magyarországot Jánostól, uj manifestumot bocsátott ki, a melyben megemliti ugyan a rendek szabad választását: de megint hangsulyozza örökösödési igényeit. „Hisszük — ugymond — hogy már kiadott manifestumunkból bővségesen megértettétek mind kedves nőnk Anna, mind saját magunk örökösödési jogait, azon régi szerződések értelmében, melyeket őseink Frigyes, és Miksa kötöttek,

[1]) Supplem. III. 97—100.
[2]) u. o. 117.

és a melyekbe a ti őseitek is beleegyeztek, melyeknél fogva ezen ország született és természetes királya vagyunk. És ámbár ezen jogunknál fogva hatalmunkban állott vólna egyszerüen elfoglalni ezt az országot akár erővel is: mégis nem akartunk csak ezen örökösödési jogunkra támaszkodni, hanem ezen ügyet az országgyülés elibe terjesztettük, annyival inkább, mert ama szerződések eléggé megszabják az országgyülésnek a választás körüli teendőit; és az országgyülés Minket érett megfontolás után csakugyan elválasztott, szabályszerüen, tisztán, önként és szabadon. — — — — — Elhatároztuk, hogy kevés idő mulva Magyarországba inditjuk seregünket, hogy elfoglaljuk azon koronát: a mely Minket mind az isten, mind az emberi jogok szerint illet, reménylvén, hogy az ország lakosai figyelembe veszik mind kétségtelen örökösödési jogainkat, mind törvényes és rendes elválasztatásunkat, s Nekünk, mint természetes uroknak hódolni fognak egész készséggel. Ha pedig lennének köztetek némelyek, a kik mind örökösödési jogunk, mind szabályszerü és törvényes elválasztatásunk daczára megtagadnák a hódolatot, s a bitorló Jánoshoz pártolnának, ezeket majd kényszeriteni fogjuk az engedelmességre.“ [1]) Ugyanekkor parancsot küldött az ország minden hatóságának, melyben a többek közt ezt irta: „Mihelyt veszitek e rendeletünket, azonnal küldjetek kebeletökből, hozzánk, teljhatalommal ellátott képviselőket, a kik, a közönség nevében, hűségi és hódolati esküt tegyenek nekünk mint igazi, törvényes, és született királynak.“ [2])

Ezen nyilatkozatok Ferdinánd párhiveit is megdöbbentették, a mit midőn megtudott Ferdinánd, ismét beleegyezett, hogy ujra világos kifejezést nyerjen a választási jog. Meg is történt ez azon országgyülésen, a melyet Ferdinánd 1527. okt. nyitott meg Pozsonyban, s a mely a koronázásnak nagyobb ünnepélyessége végett Fehérvárra tétetett át. Igaz ugyan, hogy e gyülés decretumában egy szó sincs sem a koronázásról, sem annyival kevésbé a választásról: de másunnan tudjuk, hogy Pozsonyban ünnepélyesen felhivattak a rendek, hogy erősitsék meg Ferdinándnak a mult évben történt elválasztatását. Ekkor is ismételte ugyan Ferdinánd a maga örökösödési igényeit: de világosan kifejezte azt is, miszerint ugy fogja kormányozni az országot, hogy senkinek se legyen oka megbánni az ö elválasztatását. Ide vonatkozik Ferdinándnak Károly császárhoz 1527. nov. 23-kán irott levele is,

[1]) Pray Epist: Proc. I. 296.
[2]) Kov. Vest. Com. 637.

melyben ezt mondja: — — — „ezután országgyülést tartottak, megerősitették a mult évben történt elválasztatásomat, s ujra megválasztottak.“ [1])

Azonban most sem mondott le Ferdinánd azon reményről, hogy, a választás mellőzésével, tisztán örökösödésivé teszi családjának a magyar koronát. E remény valósitására az első világos lépést János királylyal közösen tette. Nevezetesen a n.-váradi békének egyik pontja azt tartalmazza, hogy Ferdinánd fiutódaira, s ha ilyenek nem lennének, Károly császár fimaradékaira örökségképen szálljon a magyar korona, s ha mindkettőjöknek magva szakadna fiágon, János fiutódai örökösödjenek, s ezeknek is kihalása esetében szálljon vissza a nemzetre a választási jog. Ugyde e békét nem csak el nem fogadta a nemzet, hanem világosan tiltakozott ellene, mint olyan ellen, a mely állandóvá teszi az ország megosztását. Másik nyilvános lépése vólt Ferdinándnak az 1538. országgyülés elibe terjesztett királyi propositio, melyben nagy czélzatossággal mondja, hogy: a magyar koronát, a mely őt örökség szerint illette, leginkább azért fogadta el, hogy megvédhesse az országot a töröktől. De a rendek átlátták ezen kifejezés czélját, s horderejét, s nem késtek kijelenteni, hogy ők másképen tudják a dolgot, nevezetesen, hogy ő felsége nem örökösödési jog, hanem szabad választás szerint lett királylyá. [2]) Ismét másik lépése vólt az 1547: 5. t. cz. elmagyarázása. E törvényczikk tulajdonképen arról szól, hogy a király lakjék itt az országban, vagy ha ő nem tehetné, lakjék itt legalább a fija; az örökösödést pedig csak mellékesen érinti, mondván: „annyival inkább, mert az ország rendei nem csak ő felsége, hanem örökösei uralmának is alávetették magokat.“ E t. cz. kétségtelenül kimond annyit, hogy a rendek ő felsége örököseit tekintik leendő királyaik gyanánt; de sem a nőágra ki nem terjeszti az örökösödést, sem az örökösödés rendjét nem határozza meg, következésképen a rendek választására hagyja annak meghatározását, hogy az uralkodó királynak melyik fija legyen utódjává. E törvényt szerette vólna Ferdinánd olyannak tekintetni, mint a melyben már meg van alapitva a választás nélküli örökösödés. Azonban jól tudta, hogy a rendek más nézetben vannak. Söt ő maga is érezte s tudta e törvény elégtelen vóltát ama czélra. Ennek tulajdonitható, hogy midőn 1552-ben uj törvénykönyv szerkesztése vólt munkában, fölszólitotta a szerkesztőket, hogy a

[1]) Bartal III. 296. 2. j.
[2]) Horváth M. III. 117.

sarkalatos közjogi törvények közé iktassák be azt is, hogy „a király fija nem választás, hanem örökösödési jog szerint lesz királylyá.“ De ezen kivánata nem teljesittetett.

Ferdinánd, minél világosabb tudomással birt a felől, hogy a rendek nagyon ragaszkodnak a választási joghoz, annál nagyobb szivossággal igyekezett kijátszani e választási jogot. Midőn elérkezettnek látta az időt, melyben meg kell koronáztatnia fiját Miksát: minden választás nélkül csak királyul ösmertetni, s megkoronáztatni akarta őt, annyival inkább, mert némely udvaronczai azt hitették el vele, hogy II-dik Ulászló király is, midőn megkoronáztatta fiját Lajost, (nem választásra, hanem) csak koronázásra hivta össze az 1508. évi országgyülést. Ferdinánd, hogy erről meggyőződhessék, 1561-ben parancsot küldött Sopron városhoz, (valószinüleg más municipiumokhoz is) hogy eredetiben küldje föl azon regalist, melylyel az 1508. országgyülésre meghivatott. [1]) Akármi lett légyen e regalis tartalma, annyi igaz, hogy a király nagyon röviden akart elbánni a választási joggal. Nevezetesen ugyancsak 1561-ben Bécsbe hivott néhány egyházi és világi főurat, s felszólitotta őket, hogy első szülött fiját Miksát „a tudvalevő szerződések értelmében ösmerjék, nyilvánitsák, és hirdessék királyul.“ A bizalmi férfiak pedig azt felelték, hogy igenis, ugy tekintik mint leendő királyt, de hogy valósággal is azzá legyen, erre mulhatlanul szükséges az országgyülés beleegyezése.

Midőn ekként lehetetlennek látszott e tárgyban elmellőzni az országgyülést, összehivta azt a király 1562-ben. Az erre meghivó levélben nagyon is kétértelmüleg nyilatkozott Ferdinánd a koronázásról. Nevezetesen: „Elhatároztuk, hogy őt (Miksát) mint Magyarországnak mi utánunk törvényes királyát, ilyenné nyilvánittassuk, hirdettessük, ösmertessük, és az országos rendek tudtának, s helyeslésének hozzájárulásával s az ország istenben boldogult régi királyainak első szülöttjei iránt tanusitott régi törvényes szokás és gyakorlat szerint megkoronáztassuk.“ [2]) És midőn összejött az országgyülés, s megindultak e tárgyban a tanácskozások, az alkotmányos ellenzék világos kifejezést akart adni a választási jognak, határozottan kivánta, hogy a főherczeg választassék el, s ezzel kapcsolatban sürgette, hogy mindenek előtt töltessék be a nádori szék, mert az 1485. törvény szerint a nádoré az első szavazat a királyválasztásnál. Az udvar pártja pedig, a mely mellőzni

---

[1]) Supplem: III. 345.
[2]) u. o. 250.

akarta a választást, azt hozta föl, hogy a hivatolt törvény csak olyan esetre szól, midőn a királynak nincs fija, a mely eset itt nem forog fenn. És bár a király nem engedte is meg a nádorválasztást, a rendek sem engedtek mindenben, s kijelentették, hogy ők ezennel elválasztják Miksa főherczeget. Most már következni kellett vólna a koronázásnak, de a király halogatta ezt néhány napig a miatt, hogy teljességgel nem akarta megengedni, miszerint a választási jog világosan kifejeztessék, s végre is abban történt a megállapodás, hogy Miksa főherczeg „királylyá neveztetett." Még ezután is tettek a rendek valamit, nevezetesen, minthogy nem vólt nádor, elválasztották Battyáni Ferenczet, hogy ő tegye a koronázásnál a nemzet nevében azt, a mit a nádor szokott tenni, és Battyáni a régi szokás szerint valósággal megkérdezte a templomban levőket: „Akarjátok-é? stb." [1])

Épen igy folyt le Miksa fijának, és utódjának Rudolfnak megkoronáztatása is, azon különbséggel, hogy az 1572: 2. igy fejezi ki a dolgot: „az országos rendek kérték ő felségét, hogy Rudolf főherczeg királylyá nyilvánittassék." Az ugyanezen évi 2-dik decretum czimében ott van ugyan a választatott szó, de a törvény szövegében nincs, hanem csak ez van: Rudolf főherczeg, a kit a mult alkalommal királyul kértek, — expostulaverant — most szabályszerüleg megkoronáztatott.

Azonban, ámbár e két esetben gátolva vólt is a nemzet abban, hogy királyválasztási jogát kellő világosságba helyezhesse: megtette ezt akkor, mikor jobb alkalma vólt rá, u. m. 1608-ban. Nevezetesen Rudolf testvére Mátyás főherczeg, miután mindent előkészitett arra nézve, hogy bátyját megfoszthassa a magyar koronától: be akarta fejezni müvét az 1608. évi második országgyülés alkalmával, meg akarta koronáztatni magát. És bár mennyire forradalmiak vóltak ezen idők, s bár mennyire tudta Mátyás, hogy neki, a korona elnyerhetésére mulhatlanul szükséges a rendek jó akarata; ezt pedig csak ugy szerezheti meg, ha kellően biztositja a sokképen megsértett nemzeti jogokat: még sem akart engedni a már már kivivottnak hitt örökösödési jogból. Innen érthető, hogy ezen országgyülésre meghivó regalisban a többek közt ezt mondja: „hogy Minket bátyánknak Rudolfnak a Karok és Rendekhez intézett ajánlása — recommendatio — folytán, leendő királyuknak fogadhassanak, nyilvánithassanak, és koronázhassanak." [2])

---

[1]) Katona XXIII. 692.
[2]) Vestig. Com. 765.

Ily körülmények közt midőn összejöttek az országos rendek, különös figyelmet forditottak a megtámadott választási jog biztositására. Először is nádort akartak választani, többek közt azért, mert ezé az első szavazat a királyválasztásnál. Mátyás és tanácsosai pedig azt vitatták, miszerint a nádornak, hogy tisztét teljesithesse, előbb meg kell erősittetni a király által, e megerősitést pedig csak megkoronázott király teheti, tehát előbb meg kell koronázni a királyt, s azután választani nádort. Engedtek is a rendek annyiban, hogy beleegyeztek, hogy előbb királyt válasszanak, azután nádort, de a koronázás előtt. Ekkor elválasztatott Mátyás, s az után a nádor. Most uj kisérletet tett Mátyás a választási jog kijátszására; nevezetesen a választásról, és koronázásról alkotott törv. cikknek ily szerkezetet adott: „Miután felséges császári és királyi bátyánk lemondott a magyar királyságról, Magyarországnak és kapcsolt részeinek rendeit azon föltétel alatt oldozta föl az engedelmességi eskü alól, melylyel neki mint törvényes királyuknak tartoztak, hogy minket fogadjanak és tiszteljenek leendő királyuk gyanánt.“ De a rendek világosan kijelentették, hogy ebben nem egyeznek meg, s kivánják minden kétértelmüséget kizáró világossággal kifejezni, hogy Mátyást nem bátyja lemondása, s nem ennek a regalisban emlitett a j á n l á s a, hanem a nemzet szabad választása teszi királylyá. Ezt pedig Mátyás nem akarta, s több izben fölhivta a rendeket, hogy álljanak el szándékuktól, mert a rendek által óhajtott kifejezés azt jelenti, mintha ő meg akarná az országot fosztani a választás jogától, ennek föltevése pedig mélyen sérti az ő alkotmányos érzületét. De minthogy a rendek most sem engedtek; s másfelől oly körülmények jöttek közbe, melyek komoly veszélylyel fenyegetni látszottak Mátyás királyságát: végre is engedett a király, s az előbb emlitett t. czikk megtóldatott ezzel: „Miután mi közönséges országgyülést hirdettünk Pozsonyba, sok kölcsönös értekezés után jónak látták az ország rendei először is a bécsi béke pontjait részletesen átvizsgálni, megfontolni, s örök érvényü törvényczikkekké szerkeszteni, s végre minket egyező akarattal s egyforma szavazattal urokká, királyukká választani, és nyilvánitani“ — eligere, et proclamare, pari voto, et unanimi consensu. —

De alig hogy ekként uj és világos törvényben biztosittatott a rendek királyválasztási joga, ismét elővette az udvar a régi politikát, a mely ezen jog megingatására, sőt, ha lehet, megsemmisitésére vólt irányozva. Ezt bizonyitja Mátyás királynak Albert főherczeghez 1615. szept. 29-kén kelt levele, melyben ezt mondja:

„Ha figyelembe veszszük, hogy a magyar királyság a mi magas családunk öröksége, a mely mind az örökösödési jog, mind a méltányosság szerint minket illet, és ha másfelől meggondoljuk, hogy a magyarok veszélyes ármányt forralnak, szabad választást emlegetnek, és mind benn az országban, mind azon kivül arra dolgoznak: nem tehetünk okosabbat, mint ha tovább megyünk, és sietünk a német helyőrségek erősitésével." [1])

Nem sokkal ezután teljes megállapodásra jött az udvar abban, hogy a gyermektelen Mátyás utódjává a steyer ágbeli Ferdinánd főherczeg legyen, mint más országokban, ugy Magyarországban is. Ugyde e szándék megvalósitása még a spanyol udvarnál is nehézségbe ütközött. Nevezetesen III. Filep spanyol király követelte a magyar koronát mint II. Ulászló leányának Annának egyenes utódja (Miksa császár leányának fija vólt.) Azonban, minthogy egy perczig sem lehetett kétkedni a felől, hogy Magyarország Filep királyságát sokkal nagyobb mértékben ellenezni fogja, mint Ferdinánd főherczegét; és minthogy még Ferdinándnak magyar királylyá tevésére is szükségesnek látszott a spanyol segély; egyesség köttetett a bécsi és madridi udvar közt, mely szerint III. Filep lemondott Ferdinánd főherczeg javára oly föltétel alatt, hogy Ferdinánd főherczeg fiágának kihalása esetében III. Filep fiutódai birjanak elsőséggel Ferdinánd nőági utódai fölött, s ezen egyességről okmányt állitott ki Ferdinánd 1616. junius 6 kán, melyben azt mondja: „Beleegyezünk, hogy ő Catholikus felségének fiága a Magyarországban és kapcsolt részeiben örökösödésnél elsőbbséggel birjon a mi nőági utódaink fölött." [2]) Ezen egyesség megtörténvén, nem volt egyéb hátra, mint a magyar rendeket is megnyerni, hogy egyezzenek bele, miszerint Mátyást Ferdinánd főherczeg kövesse a királyi széken. Ugyde jól tudta az udvar, hogy ez is, nem egy oknál fogva, nagy akadályokba fog ütközni. Ehez képest, midőn egyfelől pénzzel forgolódott némely befolyásos főurak körül, másfelől katonai erőről gondoskodott, melylyel nyomást lehessen gyakorolni az országgyülésre. És minthogy maga a bécsi udvar nem vólt oly helyzetben, hogy e katonai erőt kiállithatta vólna, a spanyol udvartól kérte. Nevezetesen 1617. jul. 29-ről sajátkezüleg értesitette Mátyás III. Filep spanyol királyt, hogy követe Khewenhiller gróf fontos dolgokat fog elibe terjeszteni, melyeket ő (Mátyás) előre is melegen ajánl a spanyol kormány figyelmébe. Szept. végén át is

[1]) Horváth M. brüsseli okmánytár IV. 127.
[2]) A spanyol állami levéltárból közli Frankl 155. Századok 1869.

nyujtatott a spanyol államtanácsnak a jegyzék, a melyről ez a spanyol államtanács ilyen jelentést tett Filep királynak: „A császár, és a cseh király értesitenek bennünket, hogy a magyarországi koronázás eszközlése végett mulhatlanul szükséges összehivni a magyar országgyülést. Minden oda mutat, hogy a magyarokhoz nem lehet bizni, mint a kik összeköttetésben állanak a törökkel, és az eretnekekkel, s megakadályozni igyekeznek a koronázást. E miatt gondoskodni kell haderőről, melylyel kényszeriteni lehessen a rendeket.“ [1]) (E rendkivül fontos okmányt alább egész terjedelmében láthatja az olvasó.)

1618. január 6-ra kihirdette Mátyás az országgyülést. De minthogy még nem vólt kéznél a kivánt katonaság, uj körlevelet adott ki, a melyben elhalasztotta az országgyülés megnyitását; másfelől sürgetve kérte a spanyol kormányt, hogy a Friaulban állomásozó spanyol katonaságot engedje által a tudvalevő czélra, s megirta mind a spanyol követnek, mind Margit főherczegnőnek, hogy a katonaság kéznél nem léte miatt kellett elhalasztani az országgyülést. [2]) Majd, midőn összejött az országgyülés, igy fogalmaztatott a királyi propositio: „Ferdinánd főherczeget ösmerjék, kiáltsák, és koronázzák királylyá.“ De a rendek kifogást tettek a választás mellőzése ellen, s kivánták, hogy előbb választassék nádor, mert ezé az első szavazat a királyválasztásnál, továbbá kivánták, hogy biztositsa őket az udvar a felől, hogy elösmeri a rendek királyválasztási jogát. Ekkor Mátyás biztosa Klesel bibornok azt a fenyegető nyilatkozatot tette, hogy „ő felsége, tekintetbe véve a házán, és személyén elkövetett ezen sérelmet, oly eszközökhöz fog nyulni, a melyek alkalmasak lesznek személye, méltósága, és jogai megvédésére. [3]) — — — — — És midőn a rendek ettől meg nem ijedve, megmaradtak előbbi nézetök mellett, adott Mátyás egy királyi választ, a melyben a nádorválasztás kérdésére igennel, a királyválasztás ügyére pedig ugy felelt, hogy „elösmeri ugyan, hogy a rendek választják Ferdinándot, de ugy, hogy e választás ne ártson az ausztriai háznak, s a trónörökösödési jognak.“ A rendek, tisztán látván e záradék czélját, azt kivánták, hogy mind maga Mátyás, mind az elválasztandó Ferdinánd külön-külön diplomában ösmerjék el a nemzet választási jogát. Erre azt felelte a király, hogy ha ezt tenné, elösmerni láttatnék, hogy csorbát akart ejteni a nemzet jogain, ezt

---

[1]) Századok 1869. 155. l.
[2]) Frankl V. Pázmány élete. I. 311.
[3]) u. o.

pedig nem akarja; teljesen meg lesz mentve a választási jog, ha kijelentik a rendek, hogy ők Ferdinándot királyul fogadták és koronázták. De a rendek még most sem engedtek, és mivel félni lehetett, hogy Bethlen föl fogja használni e helyzetet, végre is engedett az udvar, s világosan elösmerte a választási jogot a decretum ezen szavaiban: „a rendek több rendbeli tárgyalásai után, ugyanazon rendeknek régi jogai és eddig mindig megtartott szokása szerint, egyforma szavazattal, és közegyetértéssel, szabályszerüen elválasztották, és kikiáltották királyukká, urokká."

II. Ferdinánd, mint király, hasonlóképen megpróbálta véget vetni a választási jognak, annyival inkább, mert Bethlen második hadjáratának eredménye távolról sem felelt meg a fejedelem reményének, és óhajtásának, s e körülmény nagyon kedvezőnek látszott Ferdinánd czéljaira nézve. Ferdinánd ugy akarta a czélt elérni, hogy midőn az 1625. évi országgyülésen meg akarta koronáztatni fiját III. Ferdinándot, nem mondta ki nyiltan és világosan, hogy el akarja törölni a választási jogot, hanem arra hivta föl a rendeket, hogy szabályozzák az örökösödést. De a rendek megértvén e kivánat czélját, egész erélylyel föllléptek a választási jog védelmére, nem csak, hanem midőn látták az udvar ellenzését, oly ingerültség fejlett ki nálok, hogy Ferdinánd főherczegnek még elválasztatása is kérdésesnek látszott. Azonban Pázmány érsek, és Eszterházi Miklós nádor buzgalma, és ügyessége lecsilapitotta az ingerültséget annyira, hogy a választás csakugyan megtörténhetett, de ugy, hogy az erről alkotott törvényben ismét világosan kifejeztetett, miszerint ez szabad választás — unanimiter, ac rite elegerunt. — Ezen alkalommal tanusitott nagy szolgálataiért kapta Pázmány a spanyol kormánytól az évpénzt, Eszterházi pedig az arany gyapjas rendet. [1])

III. Ferdinánd király sem nyughatott azon vágy miatt, hogy a választásnak véget vessen. Megujitotta a régi kisérleteket mind két alkalommal, midőn előbb $164^6/_7$-ben IV. Ferdinándot, s 1655-ben midőn Leopoldot megkoronáztatta. A mi az előbbi u. m. az $164^6/_7$. esetet illeti:

Az országgyülési rendek, ámbár nem volt szó róla a királyi propositiók közt, tudták, hogy a király meg akarja most koronáztatni első szülött fiját, és erre készek is vóltak minden vonakodás nélkül. De tudták azt is, hogy a király nem elválasztatni, ha-

---

[1]) Frankl V. i. m. Századok 1869. II. füzet.

nem csak megkoronáztatni akarja fiját, s általános vólt a hit, hogy a propositiókban azért nincs szó e tárgyról, mert a király, midőn egyfelől házának régóta ápolt tervei érdekében nem akarja nyiltan elösmerni a választási jogot, másfelől azt sem tartja tanácsosnak, hogy ama jognak nyilt tagadása által fölingerelje a rendeket, s jónak látja várni, mig megjön az alkalmas pillanat.. Ily helyzetben a választási jogukra féltékeny rendek azt a kellemetlen kedveskedést, vagy meglepetést csinálták a királynak, hogy 1647. junius 3-kán, kikiáltás által megválasztották IV. Ferdinánd főherczeget. A király nem tett ez ellen kifogást, mert reménylette, hogy sikerülni fog e ténynek oly magyarázatot adnia, mintha a főherczeg tulajdonképen nem választatott vólna, hanem csak elösmertetett, és kikáltatott vólna királynak. És hogy e nézetnek gyakorlati érvényt is szerezzen, a rendek megkérdezése nélkül tüzte ki a koronázás határnapját junius 11-re. „Azonban a rendek teljességgel nem akartak megegyezni e határnapban, két oknál fogva, u. m. 1. mivel ez az eljárás fenyegeti az ország jogait; 2. mivel az országgyülési tárgyak, a melyek pedig nagyon számosak, s fontosak, nem intézhetők el ily rövid idő alatt, pedig ezeknek el kellene intéztetniök a koronázás előtt. Ellenben az udvar azt vitatta, hogy a koronázási előkészületek már annyira haladtak, hogy az innepélyt elhalasztani lehetetlen; p. o. a koronázási emlékpénzek e nap datumára veretni rendeltettek, továbbá a fejedelmi vendégek e napra hivattak meg, sat. De, bár az e fölötti vitatkozás eltartott 10-kig, nem tudta a király engedékenységre birni a rendeket, minél fogva végre is bele egyezett, hogy halasztassék el 16-kig.“ [1]) De itt sem vólt még vége minden nehézségnek. A király, a koronázásról szóló t. czikket ugy akarta szerkesztetni, mint a hogy Miksa, és Rudolf koronáztatásakor szerkesztetett, t. i. maradjon ki a választás, s legyen csak ez: királylyá kiáltatott. De a rendek nem vóltak erre rávehetők, minél fogva az 1647: 2. is világosan kimondja: „egyforma szavazattal, s szabályszerüen megválasztatott.“

A Leopóldot megkoronázó 1655. országgyülés alkalmával pedig más, és igen sajátságos módot kisérlett meg Ferdinánd a czél elérésére. T. i. egy „Névtelen“ tett le a nádornál egy emlékiratot, a melyben egyszerüen fölhivatik a nemzet, hogy önként mondjon le a választási jogról. „Magyarország koronáját — mondja a Névtelen — 10 ország ékesitené, s erősitené, ha ugyan

[1]) Katona XXXII. 430.

országnak lehetne nevezni azt, a mely már elvesztette területének jóval nagyobb részét, és a melynek nem maradt egyebe, a balsors által rákényszeritett gyásznál, és könyeknél. És képesek vagyunk-é mi magyarok országunkat, egyedül a magunk erejével fölmenteni a török járom alól? Fel.: nem! Kitől függ hát üdvünk, és megmaradásunk? Fel.: Istentől, és az ő kegyelméből, az austriai háztól. Melyek azon eszközök, a melyek az austriai házat a mi szabaditásunkra birhatják? Fel.: Alázatosan esedezzünk ő felségének, hogy bennünket, és országunkat óltalma alá vegyen, és rólunk atyailag gondoskodjék, igyekezvén a német birodalom ügyeinek elintézése után a keresztyénség természetes ellenét legyőzni. Részünkről pedig, látván ebbeli kegyes hajlamát, válasszuk őt, és fiutódait, hálából, valóságos és örökös királyunkká, de oly föltétel alatt, hogy a felség, magát, valamennyi jogaink és szabadságunk fentartására kötelezze, kivéve az egy választási jogot. Tanácsos-é ezt tennünk? Fel.: Igenis tanácsos. Mert ugyis csak nevét birjuk már a választási jognak, és nem valóságát, s mert jobb magunknak mondani le róla, föltételek mellett, mint kényszeritve, s nem általunk megszabott föltételek alapján, a mi okvetlenül bekövetkezik, mihelyt a törökön erőt fogott venni az uralkodó ház. Mert jól tudja a felség, hogy a magyarok nem annyira önakaratukból, mint inkább kénytelenségből adták alá magokat, s most is ugy vannak hangolva, hogy, ha a töröktől saját erejökkel megszabadulhatnának, élnének a szabad választás jogával, s nem választanának austriai, hanem magyar fejedelmet, azután folytatnák őseik példáit, azaz ismételnék a beütéseket a szomszéd országokba. Ennél fogva nincs mit csudálkozni azon, hogy megröviditi kezeit, s e megroncsolt országon nem segit oly mérvben, mint a hogy tehetné, attól félvén, hogy a magyarok megsegitése által önmaga ellen forditja a fegyvert. Tehát érdekünkben áll azon igyekezni, hogy a császárnak, hazánk ügyében tett, és teendő nagy szolgálatait azzal háláljuk meg, hogy nyilvánitsuk a koronát örökösödésivé. Ezen önkéntes hajlamunkban gyönyörködni fog az austriai ház; úgy tekintendi Magyarországot, mint saját örökségét, szivén viseli ennek sorsát, s minden tőle telhető módon óltalmazni fogja.“ [1])

A nádor közölte ezen emlékiratot a rendekkel, de ezek tudni sem akartak felőle, s a Leopold megkoronáztatásáról alkotott törvény is a már szokássá vált módon világosan kifejezi a rendek választási jogát.

[1]) Katona XXXII. 780.

A nemzet más alkotmányos jogai

I. Ferdinánd királysága alatt.

A Habsburg dynastia alatt az összes alkotmány folytonos veszélyeknek vólt kitéve. E veszélyek részint a közelebb mult évek sulyos büneinek következményei, részint olyanok, a melyek a mohácsi nap után kifejlett uj viszonyokkal vannak elválhatlanul szoros kapcsolatban.

A multak büneinek következménye annyiban, a mennyiben lehetetlen vólt nem látni, hogy a mohácsi nap sulyos veszteségét a hazaszeretetből, s becsületből kivetkőzött oligarchák önzése, s példátlan féktelensége hozta az országra. Nem lehetett kétkedni a felől, hogy az országot naponta nagyobb mérvben fenyegető veszély a hatalmával visszaélő tanácsnak, s az ezzel érdekazonos főuraknak tulajdonitható. E meggyőződés vezette már az 1524. országgyülés rendeit is azon kisérletre, hogy szabaditsák fel a királyt a tanács nagy hatalma alól. Az ebben nyilvánuló közkivánattal nem sokára visszaélt a kalandos társulat, s annyira elámitotta a királyt, hogy ez már-már korlátlan hatalomról ábrándozott. Az 1526. évi országgyülés, a helyett, hogy a tanács visszaéléseinek megszüntetésére keresett vólna valami alkalmatos eszközt, a kétségbeesés végső perczeiben megsemmisitette magát a tanácsot, illetőleg a nemzetnek a főkormányhatalomra gyakorolható befolyását, s teremtett oly tanácsot, a mely többé nem a nemzeti akarat, hanem csak a királyi hatalom vagy önkény kifolyása lesz.

Midőn az elhalt Lajos helyett uj királyt kellett elő állitani, a király hatalmát illetőleg az 1526. végzést kellett kiindulási pontul választani, annyival inkább, mert már most kétszeres a veszély, most van igazán szükség a királyi hatalomra, mint a mely nélkül szó sem lehet a veszély elháritásáról. E kiindulási pont a Ferdinánd pártnál kétszeresen indokolt annál fogva, mert a János pártot tekintette az 1498. 1507. tanács alkotójának; ellenben az 1526. budai gyülés reactionarius határozata az ő művök, következésképen maga a pártszenvedély is arra ösztönözte, hogy kárhoztassa el nemcsak a tanács visszaéléseit, hanem magát a tanácsnak alapul szolgáló politikai elméletet is. Innen érthető, hogy a régi törvények értelmében vett királyi teljhatalmat adott választottja kezébe, nem gondoskodott oly intézményekről, melyek segélyével, ha ismét szükség lenne rá, befolyást

gyakorolhasson a királyra. Pedig most ugy alakultak a körülmények, hogy e befolyásra nagy szükség lenne. Nevezetesen:

Európaszerte meg vólt már törve a feudalismus, és a feudalis urak egykori hatalma romjain absolut hatalmu királyi székek emelkedtek föl. Igy p. o. a Habsburgok széles birodalmában csak Csehországban vólt még alkotmányos élet. Ferdinánd is, e kor szellemének hódolva, azon pillanattól fogva, a melyben megnyitva látta maga előtt az útat a magyar trónhoz, el vólt határozva, mindent megtenni arra nézve, hogy az absolut királyságot Magyarországban is megalapithassa, vagy ha ezt talán nem tudná kivinni, legalább megegyengesse annak utait, annyival inkább, mert nagyon kedvezők a körülmények. Nevezetesen Magyarország jelenlegi helyzete olyan, hogy a maga erejével már nem szabadulhat meg a töröktől, s a német birodalomtól vár segedelmet. És ez olyan előny, mely mellett, ha már királylyá lehetett, nagyon sokat ki lehet vinni alkalmas időben.

De jól tudta Ferdinánd azt is, hogy a magyar nemzet nagyon szereti a szabadságot, következésképen most, mintegy a kezdet kezdeténél ébreszteni e népnél aggodalmakat a szabadság iránt, nem vólna tanácsos. És nem is ébresztett, sőt mindent elkövetett arra nézve, hogy a lehető legnagyobb biztosságot igérje a felől, hogy tőle nem kell félteni a szabadságot, mert ő azt nemcsak megsérteni nem akarja, hanem fejleszteni, s erősiteni is szándékozik. Igy p. o. 1526. nov. 30-kán kelt manifestumában ezt mondta: „Magyarország Rendeit azon szabadságaik, s törvényeikben, melyekkel a bóldogult magyar királyok alatt éltek, ha talán fegyverrel jutna is az ország birtokához, épen ugy megtartja, mintha mindnyájok akaratával lett vólna királylyá; az egyházi javadalmakat, s világi hivatalokat nem adja idegeneknek, külföldieket nem tesz az ország tanácsába; hiven megtartja II. András decretumát, melynek megtartására megesküsznek a királyok a koronázáskor.“ Egy későbbi nyilatkozatában pedig azt mondja: „Ne féljenek a Rendek attól, mintha tanácsukba külföldieket alkalmazna, vagy a méltóságokat idegen nemzetbélieknek adná, sőt állandó szabálykint fogja tekinteni, hogy azok örökké csak magyarok kezében legyenek.“

Azonban alig hogy megtörtént elválasztatása, mindjárt észrevehetővé lesz hangjában némi változás. Igy p. o. 1527. január 19-kén kiadott, s fentebb már emlitett manifestumában nagyon erősen hangsulyozza örökösödési jogát (l. fentebb). Egyébiránt ebben is nagyon kiemeli, hogy nem fogja bántani a nemzet szabad-

ságát. „Igérjük, hogy szabadságotokat megsérteni óvakodni fogunk. A magyar nemzetet, és ennek nyelvét egész erőnkkel védeni fogjuk; az ország minden rendü lakosát megtartjuk törvényes jogaik, szabadságuk, és jó szokásaikban; az ország tanácsába idegeneket nem ültetünk, minden hivatalt csak magyaroknak adunk; nem lesz okotok félteni tőlünk sem életetöket, sem vagyonotokat, s pénzetöket. Seregeinknek, melyeket ide fogunk küldeni országotoknak a töröktől visszafoglalására, szigorun megparancsoljuk, hogy közületek senkinek semmi kárt ne tegyenek, hanem mindent kész pézzel fizessenek. Sőt kegyelmesen kijelentjük azt is, hogy a kik eddig ellenünk vóltak, de az irántunk való hűségre visszatérnek, azoknak is teljesen megbocsátunk.[1])

Nem sokkal ezután megsértette Ferdinánd itt tett igéreteinek legalább egy részét. Nevezetesen, midőn, mint fentebb emlitve vólt, meghagyta a hatóságoknak, hogy küldjenek hozzá hódoló küldöttségeket, ezzel kapcsolatban, Sopronba bécsi németeket küldött biztosokul, a kik előtt a sopronvidékiek letegyék a hódolati esküt.[2]) Majd midőn megindult Magyarországba, hogy ezt Jánostól fegyveres kézzel elfoglalja, Köpcsénnél fogadták az ország az ő pártján levő főurai, és miután elfogadta ezek innepélyes hódolatát, ezek előtt ujra kijelentette, hogy szentül megtartja mind azokat, a melyek az ország szabadságára vonatkoznak.

1527. okt. 8-ra országgyülést hirdetett Ferdinánd Budára, hogy magát megkoronáztassa, s országgyülési végzés által is kimondassa, hogy János hivei pártütők. Ez meg is történt, azon szeliditéssel, hogy határidő engedtetett János hiveinek, a mely alatt ha megtérnek, bocsánatot nyernek. Ugyanezen gyülés, miután megerősitette Ferdinándnak a mult évben történt elválasztatását, a koronázás nagyobb innepélyessége szempontjából átment Fehérvárra, a hol aztán megkoronáztatott Ferdinánd.

A mi Ferdinánd megkoronáztatásának alkotmánytörténeti fontosságát illeti, a most alkotott rövid decretum megemliti ugyan — mellékesen — Ferdinádnak a mult évben történt elválasztatását, s szól — épen ilyen mellékesen — ő felségének szerencsés koronáztatásáról, mint már megtörtént dologról, s megrendeli, hogy a legközelebbi Katalin napig az ország minden törvényhatósága tegye le ő felségének a hódolati esküt: de választási föltételekről, felavatási hitlevélről szó sincs, ezt a király esküje pótolja

[1]) Supplem. III. 97.
[2]) u. o. 112.

ilyen tartalommal: „Mi Ferdinánd Isten kegyelméből Magyar és Csehország királya, esküszünk az élő Istenre sat. hogy mi Isten egyházait, továbbá az ország főpapjait, a bárókat, nemeseket, szabad városokat, s az ország minden lakosát megtartjuk, és megvédjük minden szabadságukban, jogukban, és törvényes jó szokásaikban, mindnyájoknak igazságot szolgáltatunk; II. András törvényeit épségökben, erejökben megtartjuk; Magyarország határait, s a mi ezen országoz bármi jogon, vagy czimen tartozik, el nem idegenitjük, sőt a mennyire lehetséges, nagyobbitani, szélesbiteni fogjuk, s általában mindent megteszünk, a mit ezen ország javára, fényére jogosan, és méltányosan tehetünk." Mélyen hallgat e decretum a mult években sok izgatottságot, és hánykódást okozott királyi tanácsról is, a min, a mondottak után, nincs mit csudálkoznunk; az 1526. törvény értelmében teljhatalma levén a királynak, hogy a nádoron kivül minden más tanácsosát, és hivatalnokát tetszése szerint válassza.

Miután az ezen országgyülésen jelen vólt rendek személyesen tették le a királynak a hűségesküt, nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy az ezen esküt letett főrendüek száma 45 vólt.[1]

Igaz ugyan, hogy az ekkor fenforgott, s fentebb emlitett körülmények közt hátrányban vannak a nemzeti jogok annyiban, hogy nincs fölavatási hitlevél, mely pontonkint kijelölné a nemzet azon jogait, s melyekre kiválóbb sulyt szokott fektetni kivált azóta, mióta idegen királyai vóltak: de az is igaz, hogy a diploma hiányánál fontosabb tényező vólt ekkor az ország szomoru helyzete, t. i a török rémitő hatalma és a két király közti megoszlás, s a mi ezekkel szorossan összefügg, a Habsburg dynastia, s a nemzet közti bizodalmatlanság. E bizodalmatlanság a szó teljes értelmében végzetteljes tényező nemzetünk életében. Kölcsönös vólt ez, s mindkét részről indokolt, legalább kezdetben indokolt. Nevezetesen a mi a dynastiát illeti:

Eleven emlékezetben vólt Ferdinándnál, hogy noha a Mátyás és Frigyes közt kötött örökösödési szerződést az 1462, 1463. országgyülések is megerősitették: mégis mellőzte azt az 1490. országgyülés, azt hozván föl ellene, hogy az nem az ország, hanem csak nehány ember müve vólt. Tudta, látta, hogy a nemzet jóval nagyobb része most is ellenzi az ő királyságát, és hogy tulajdon párthiveit is nem ama szerződés, hanem a töröktől való félelem köti hozzá. Ehez járult az a kétségbe vonhatlan tény, hogy némely

---

[1]) Supplem III. 124.

befolyásos főuraknál nemcsak a töröktől való félelem, hanem az önérdek is, sőt némelyeknél csak ez szerepel, midőn egyik királytól a másikhoz pártolnak, annyira, hogy csaknem napi renden vannak az ur-cserélések. Végre korán meggyőződhetett Ferdinánd arról is, hogy a Jagellók korában, s az azt megelőzött évtizedekben eláradt rendetlenségek, rablások most sem szünnek meg, hogy sokan vannak, kik épen a mostani szomoru időket találják nagyon alkalmatosaknak nemtelen, sőt aljas önhaszonlesésük kielégitésére u. m. rablásra, s általában a törvények megvetésére. Látta, hogy ezek féktelenkedése uj meg uj táplálékot nyer az évenkint zavarosabbá lett helyzetben, s hovatovább többeket csábit a gonoszra. Mert az országgyülések most is hiában hoztak uj meg uj törvényeket e baj ellen; jó darab ideig daczolt ez minden törvénynyel s hatalommal. Ferdinánd mindezeket látva, azt hitette el magával, hogy ezek az egész nemzet pártoskodó, törvényekkel daczoló, fékezhetetlen természetének kifolyásai, a melyeknek elejét venni csak ugy lehet, ha e népet a lehetőségig megtöri, s minden szabadságától megfosztja.

A nemzet részéről indokolt vólt annyiban, a mennyiben hovatovább világosabbá lett, hogy sem Ferdinánd, sem császári testvére nem képes Magyarországot a töröktől megszabaditani. Sőt látta a nemzet azt is, hogy Ferdinánd arra sem képes, miszerint királyi hatalmát fentartsa, érvényesitse, mert nem képes a folyvást duló belrendetlenségeknek gátat vetni; sőt maga is előmozditja a bajt annyiban, hogy szándékosan szemet huny azon hatalmasabbak bünei előtt, kiknek ereje, vagy befolyása által erősithetni véli trónját a másik király ellen. Látta a nemzet, hogy ugyanazon Ferdinánd, a ki királyi tekintélyét, egyesek által, büntetlenül elgázoltatni, a közbátorságot felforgattatni engedi, az ártatlan nemzet politikai szabadságának felforgatása, s az absolut hatalmu királyság megalapitása által akarja megsértett, sőt eltapodott királyi tekintélyét kárpótolni. Mert valóban ezt akarta, részint a fentebb emlitett okból, részint mert Európa fejedelmeinek törekvése, most inkább mint valaha, az absolutismus felé irányult. Mert az a kor vólt ez, a melyben már teljes diadalt aratott a királyság a sokáig féktelenkedett feudalismuson, és a melyben a központositás már befejezéséhez közeledett. Természetesnek találták a királyok, hogy miután megtöretett azon feudalismus, a mely századokon keresztül gyakorolta a politikai jogokat, most azon politikai jogoknak nem másokra szállani, vagy másokkal megosztatni kell, hanem egyszerüen megsemmisittetni, vagyis a feudalismus

egykori mindenhatóságát a királyok absolutismusának kell fölváltani. Látta a nemzet, hogy Ferdinánd, a helyett, hogy a nemzetnek az ő fenhangzó igéretei be nem váltása miatti keserüségét az alkotmány fentartására tett eskü lelkiösmeretes megtartásával enyhitené, s családja jövőjét igy biztositaná: a szabadság fokozatos gyöngitése, s a nemzet megtörése által akarja elhallgattatni az ellene emelt méltó panaszokat; látta, hogy egyeseknek pártoskodásaiért, s rendetlenkedéseért az egész nemzetet akarja ugy lakoltatni, hogy megfossza politikai szabadságától. Ekként évről évre élesebbé lett a kölcsönös bizodalmatlanság, s idegenség. Ezen általánosságok teljesen illenek a Ferdinánd utódai alatti viszonyokra is, annyival inkább, mert kétségtelen vólt, hogy noha utóbb megszüntek is az egyesek nyilt daczolásai a törvényekkel, s az előbbi sulyos bajokból csak a teljesen elhárithatatlan, mert a török nagy hatalmából folyó országos szakadás maradt fen, a melyet sem a királyoknak, sem a német birodalomnak nem vólt módjában megszüntetni: folyvást ugy tekintették ezt a királyok, mint a nemzet pártoskodó, s daczos szellemének bizonyságát, s a helyett, hogy a magok s a német birodalom erejét a török hatalom megtörésére irányozták vólna, inkább e magyar nemzet megtörésében, s szabadságától megfosztásában fáradoztak.

Egyébiránt a mi magát Ferdinándot illeti:

1528. óta jelentékeny mérvben megfordult a szerencse koczkája. Jánosnak már csaknem teljesen fölforgatott trónját megerősitette Szolimán szultán pártfogása, s tettleges segélye. Most már reménye is alig lehetett többé Ferdinándnak, hogy Jánost teljesen megbuktassa, s Magyarországot a török torkából kiragadja. Tettleg fenállott egymás mellett a két királyság, és két Magyarország. E körülménynek két ellentétes hatása vólt az alkotmány sorsára, u. m.

1. Az önhaszonlesők, a zavarosban halászni szeretők előtt jó alkalom nyilt, a körülményekhez képest drágább áron adni el hüségöket és szolgálatukat a másik királynak; következésképen ezután is megmaradt Ferdinánd lelkében a bizalmatlanság a magyarok iránt, s nőtt azon elhatározása, hogy e népet meg fogja törni tőle telhetőleg. Ezzel kapcsolatban megemlitendő az is, hogy Ferdinánd azt hitte, miszerint a feudalismus korának lejártával meg kell szünni az azzal összeforrt intézményeknek is, már pedig — szerinte — ilyen a nemesi kiváltság; és minthogy Magyarországban a nemességnél vannak a politikai jogok, egyszerüen meg kell azt ezektől fosztani. Szándékosan felejtette el Ferdinánd, a mit

pedig igen jól tudott, hogy, ámbár feudalis a magyar alkotmány annyiban, hogy a politikai jogok csaknem teljesen a papságnál és nemességnél vannak: mégsem olyan e feudalismus, mint a milyen vólt a germán államoké, mert nálunk a politikai jogok nem nehány feudalis ur kiváltsága, hanem az összes nemesség közös kincse.

2. Másik, ezzel ellenkező következménye vólt János diadalának az, hogy egyszerüen lehetetlenné tette Ferdinánd terveinek megvalósulását. A magyar nemzet nagy többségében oly erős vólt a szabadságszeretet, hogy életétől hamarább megvált vólna, mint szabadságától. És ha e szabadságot fenyegetve látja Ferdinánd részéről, a másik királynál fog menedéket és védelmet keresni még akkor is, ha látja, hogy a másik király a török védencze, sőt szolgája. Ezt nagyon jól tudta Ferdinánd. Ezért nem mert föltett czélja felé messzebb menni, mint a mennyire ment. És mivel mintegy másfél századon keresztül mindig meg vólt e nagy tartalék, u. m. kezdetben az ellenkirályság, utóbb az erdélyi fejedelemség: ez tartóztatta mind Ferdinándot, mind utódait a czél felé sebes, és biztos haladásban. Ugyde ennek is vólt ellensulya. Valamint a Habsburg dynastia nem győzhette le véglegesen a János pártot: ugy a János párt, és a háta mögött álló török sem győzhette le a Habsburg dynastiát. Holmi megszakitásokkal folytonosan tartott a háboru, s ez alkalmat adott a töröknek arra, hogy ujabb meg ujabb, és pedig nagyszerü csapásokat mérjen az országra. Semmi nagy bölcseség nem kellett annak belátására, hogy a két párt ilyetén küzdelme menthetlenül maga után vonja az egész ország elpusztulását. Ezen igazság, ha előbb talán még kétséges lehetett vólna is, iszonyu meztelenségben tünt fel a török hódoltságok létrejötte (1541.) után. És ez nagyon megkönnyitette Ferdinándnak a kitüzött czél felé haladást. Lehetetlen vólt a nemzetnek nem látnia, hogy ha Ferdinánddal teljesen meghasonlik, nem számolhat a császár, s a német birodalom segélyére, a mely pedig most egyetlen reménye; következésképen türnie kell sokat, nagyon sokat. S tulajdonképen ez a Habsburg dynastia alatti Magyarország alkotmánytörténetének kulcsa, t. i. a török által segitett másik országnak létele nem engedte, hogy a királyok teljesen eltapodják az alkotmányt; s megforditva a királyoknak az a biztos tudata, hogy a nemzet nagyon rájok szorult, bátorságot adott nekik arra, hogy ha el nem törölhetik is az alkotmányt, gyöngitsék azt a lehetőségig. Igy állt folyto-

nosan szemben egymással a királyok absolutisticus törekvése, és a nemzet szabadságszeretete, s megtörhetlen erélye ennek védelmében. Egyik épen oly következetes, szivós, és kitartó, mint a másik.

Nem lehet tagadni, hogy az első pár év alatt semmi nagy okot nem adott Ferdinánd az aggodalomra. Ő trónra léptekor nem kötelezte magát arra, hogy Magyarországban fog lakni. Ehez járult, hogy a német birodalommal Magyarország megsegitése tárgyában folytatott alkudozásai annyira elfoglalták, hogy, ha akarta vólna is, nem teheté vala, hogy itt lakjék. Nem is lakott. De 1528. oly helytartó kormányt szervezett Budán, a mely teljesen megfelelt minden méltányos kivánatnak, mert egészen magyar, és alkotmányos vólt. „Távollétünk idejére — igy szól a megyékhez intézett körlevelében — átruházzuk a helytartó kormányt mind két rendü tanácsosainkra, u. m. az eszterg. érsekre, Tamás egri püspök és cancellárra, Gerendi Miklós erdélyi püspökre, Thurzó Elek országbiróra, Báthori András tárnokra, és a nádorra Báthori Istvánra, mint a törvény szerint különben is helytartónkra, ezek fognak távollétünk alatt minden közügyben intézkedni, és hogy ügyeinket annál könnyebben, sikeresebben, és nagyobb tekintélylyel végezhessék, titkos királyi pecsétünket a cancellárnál hagyjuk, s az ezen pecsét alatt kiadandottakat ugy tekintsétek, mintha épen magunk adtuk vólna ki." [1]) És valóban e tanács intézte, a nádor elnöklete alatt, az országnak nemcsak tisztán politikai, hanem pénz- és hadügyeit is. De ez nem tartott sokáig. Ugyanis

1529-ben Buda ostromára indult Szolimán (el is foglalta János részére). És ez nagyon fontos változások kezdő pontja. Ferdinánd a kormánytanácsot a fenyegetett Budáról Pozsonyba költöztette, a cancelláriát pedig egyenesen Bécsbe szállitotta. A cancelláriának Bécsbe szállitása lett a dynastia alkotmányellenes terveinek főfő eszközévé, s ehez képest az ország bajainak főfő forrásává. Mert Bécsben ettől fogva két államcancellária vólt, az austriai, és a magyar. És ámbár Magyarország törvényes függetlensége természetszerüleg azt kivánta, hogy Magyarországot nem austriai, cseh sat. államférfiak kormányozzák, s erről meg is nyugtatta Ferdinánd az ország rendeit: mégis másként tett a király. Névezetesen, minthogy neki elhatározott szándéka vólt felforgatni

---

[1]) Pray Epist. Proc: I. 327.

a magyar alkotmányt, és minthogy ennek rögtönös kivitelét maga is lehetetlennek látta: lépésenkint akart közeliteni a kitűzött czél felé, még pedig ugy, hogy előbb is az országos önállást ingatja meg, ugy, hogy meghagyja ugyan a független állami élet némely tényezőit, p. o. a törvényhozást, igazságszolgáltatást, és a tisztán politikai ügyek kormányzatát: ellenben a had, és pénzügyek kormányzatát összeolvasztja az ausztriaival. És ezt meg is tette. Hova tovább nagyobbodó mérvben történt, s utóbb rendszerré vált, hogy a magyarországi had- és pénzügyi rendeletek nem a magyar, hanem az ausztriai cancelláriából jöttek a magyar helytartósághoz. Sőt a tisztán politikai kormányzat önállóságát is megingatta a magyar cancelláriának Bécsben létele, mert a német tanácsosoktól sugalmazott király nem egy törvénytelen rendeletet diktált magyar cancellárja tollába is. És midőn Ferdinánd egész életén át e rendszert követte, s utódai is e nyomon haladtak: ennek eredménye az lett, hogy tettleg az ausztriai cancellária hatósága alatt maradt a magyar pénz- és hadügy, következésképen megingattatott az országos önállás; a magyar cancellária is rendre küldözgette a törvényellenes polit. kormányrendeleteket. És ámbár az országos rendek minden alkalommal tiltakoztak e visszaélés ellen, számtalanszor ismételt uj törvényczikkekben; és ámbár e törvények jogilag, papiron megmentették, s fentartották az országos önállást, soha sem szüntethették meg ezen visszaéléseket, soha sem tudták megvalósitani az országos önállást. Vagyis jogilag mindig, és teljesen önálló vólt Magyarország, de tettleg soha sem.

E fordulat után mindjárt megkezdődnek a „sérelmek," melyek ettől fogva megszakadás nélkül folytattatván, kiváló részét képezik a magyar históriának. Ilyen sérelmek vóltak

A hadi főbb tisztségeknek idegenekkel betöltése. Ferdinánd, ámbár fentebb emlitett manifestumaiban világosan megigérte, hogy minden hivatalra csak magyarokat emel, hamar megszegte ezen igéretét. Nevezetesen, mivel folyvást napi renden vólt az egyik pártról a másikra átmenés: nem merte a főbb hadparancsnoksági állomásokat magyarokra bizni, s bizta német- olasz- spanyolokra. Ez két oknál fogva fájt a nemzetnek, 1. mert törvénytelen, 2. mert a tapasztalás világosan mutatta, hogy ezen idegen tisztek a magyar török ügyért távolról sem érdeklődnek annyira, mint a magyarok, s gyakran egyenesen ők vóltak a nagy veszteségek okai. Ezzel szorosan összefügg az a körülmény, hogy, ámbár az 1485. törvény szerint a nádor lenne az ország főkapitányja, ez Ferdinánd alatt

nem vólt igy; az ide küldött idegen, vagy itt benn fogadott csapatok parancsnokai nem álltak a nádor alatt, hanem közvetlenül a bécsi kormánytól függöttek, kivált az udvari főhadi tanács szervezése óta. Ennél is sulyosabb sérelem vólt pedig az, hogy a király küldött ugyan ide némi zsóldos csapatokat az ellenség szemmeltartására, de ezeknek kialkudott zsóldját nem fizette rendesen, sőt gyakran épen nem; s a katonaság „requirálás“-ból élt, azaz ingyen szedte el a néptől az élelmi szereket, sőt hova tovább nyiltabban rabolt.

Szolimán 1529. évi hadjárata után, a mely meglehetősen megerősitette János állását, s más tekintetben is nagyon tanulságos vólt, komolyan gondolkozni kezdtek az emberek a szakadásnak, mint a veszély főokának megszüntetéséről. Szükségesnek látták vagy egyik, vagy másik királyt lemondásra birni, sőt kényszeriteni. Az ellenpártok főemberei is egyetértettek legalább annyiban, hogy mindkét pártnak közös országgyülést kell tartani, s ott intézkedni a körülmények szerint. Ez annyira elvette Ferdinánd bátorságát az országgyülések tartásától, miszerint nem csak azt nem engedte meg hiveinek, hogy a másik párttal közös gyülésbe menjenek, hanem 1528-tól 35-ig a maga hiveinek sem hirdetett országgyülést.

Nagyon bántotta a nemzetet az is, hogy Ferdinánd, kinek hatalma alá tartozott Horvátország, nagyon kimutatta, hogy ezt nem Magyarország részének, hanem Ausztria provinciájának tekinti, s a bán törvényes hatóságát semmibe sem veszi.

Korán aggasztóvá lett a pénzügy kezelésmódja is. 1531-ben megszüntette a kincstartóságot, s e helyett magyar kir. udvari kamarát állitott a korona, s az ország jövedelmei kezelésére. E kamara, mint neve mutatja, önállóan, s az ausztriai kincstári hivataltól függetlenül tartozott vólna kezelni a magyar pénzügyet. De ez nem történt, s nem is történhetett, mert a király a magyar kamarát a szó teljes értelmében alárendelte a bécsinek annyira, hogy a beszedett jövedelmeket egészen oda forditotta, a hová a bécsi parancsolta. Gyakran megtörtént, hogy a bécsi kamara annyira rátette kezét a magyar jövedelmekre, hogy itthon nemcsak a katonaság, hanem a királyi tisztviselők fizetésére sem maradt pénz.

Az ország tisztán politikai kormányzata még törvényes vólt annyiban, hogy a helytartó kormánytanács élén a nádor állt. Azonban e téren is történtek olyanok, hogy a cancellária Bécsből nem egy törvénytelen rendeletet küldött a király nevében. De a nádor

rendesen nem hajtotta ezeket végre, s tiszteletteljesen figyelmeztette a királyt, hogy ezek végrehajtását határozottan tiltja hivatalának természete.

1535-ben meghalt a nádor Báthori István. Ferdinánd szemében régóta szálka vólt már a nádori hivatal, mert a nádor a nemzetgyülés által választatik, főkapitány, a király távollétében teljhatalmu kormányzó, s az 1526. törvény értelmében nem mozditható el hivatalából. Látta, hogy e hivatal oly akadály, a mely egy maga is lehetetlenné teszi az absolut hatalmi czélok megvalósulását. Innen érthető, hogy mig élt is a nádor, addig is a lehetőleg igyekezett kivenni kezéből a hatalmat. Most pedig midőn meghalt a nádor, elszánta magát, hogy üresen hagyja a nádori széket.

Hogy a dolognak némi törvényes szinezete legyen, Bécsbe hivott a király nehány egyházi és világi főurat, s felszólitotta őket, hogy egyezzenek bele, miszerint üresen maradjon a nádori szék, s a nádor helye német helytartóval töltessék be. És e szándékát azzal indokolta, miszerint közönségesen tudva van, hogy az összes ország rendei választják a nádort, most pedig nem lehet összegyüjteni az egész ország rendeit a nagy szakadás miatt. De a bizalmi férfiak nem hajoltak meg ezen érvelés előtt; határozottan ellene mondtak a német helytartónak, kérték a királyt, hogy tartson országgyülést, választasson nádort. És a király csak annyit engedett, hogy elállt a német helytartótól, s magyar embert nevezett királyi helytartóvá, továbbá, hogy 1535. okt. 4-re országgyülést hirdetett N.-Szombatba.

A dolgok eddigi folyamában sok vólt már olyan, a mik Ferdinánd párthiveit is meglehetősen aggódtatták az alkotmány jövendője miatt. Közönséges vólt az a panasz, hogy a király folytonos távolléte a bajok egyik főfő oka. És most is az történt, hogy midőn a rendek összejöttek, a király nem jelent meg, hanem azt üzente, hogy ezuttal oszoljanak el, s 30-kán gyüljenek össze Pozsonyban, ott és akkor ő maga is meg fog jelenni. Nem sokára megtudta a király, hogy N.-Szombatban e miatt oly mérvü ingerültség mutatkozott, miszerint sokan emlegették, hogy ha Ferdinánd ezen ujabb határidőre sem jő közéjök, tömegesen átmennek Jánoshoz. És a király csakugyan megjelent az uj határidőre.

Ezen gyülés alatt eléggé meggyőződhetett Ferdinánd a felől, hogy már is jelentékeny a rendek elégületlensége az ő kormánymodorával. Itt már kezdetét veszi a nemzeti sérelmek elpanaszlása. Elmondták a rendek, hogy a bajok egyik oka az, hogy a király nem váltotta be azon igéretét, miszerint erőteljes hadfolytatás által

véget vet a gyászos szakadásnak; továbbá, hogy a mi kevés katonasága van, az is inkább terhére, mint hasznára van az országnak annál fogva, hogy a kapitányok a nép zsarolásából tartják a fegyveres népet; a király folytonos távolléte teszi orvosolhatlanná azon másik nagy bajt, miszerint némely rosz lelkü urak még most is büntetetlenül üzik a rablás mesterségét; hogy a király idegeneknek adja a hivatalokat; a báni méltóság betöltetlenül van; hogy már régen nem tartatott országgyülés. Végre mivel értesültek a rendek a felől, hogy a király üresen akarja hagyni a nádori széket, határozottan kijelentették azon kérelmöket is, hogy rögtön válaszszasson nádort. Ferdinánd a rendek ezen kivánalmaira részint igenlőleg, részint kitérőleg, a nádorságot illetőleg pedig határozottan tagadólag felelt. Tagadását azzal indokolta, hogy a nádorválasztás csak oly országgyülésen történhetnék, a mely az egész országot képviselné, következésképen el kell halasztani addig, mig ez megtörténhetik. És ettől a rendek többszörös kérelmére sem állott el.

Ezen országgyülésnek az alkotmányt illető főbb határozatai a következők:

Az 1. czikkben megállapittatik, hogy mivel a másik párt királyával kötendő, vagy köthető béke mélyen érdekli az országot, és „mivel a rendek semmitől sem félnek inkább, mint a mostani megoszlás állandósitásától: tehát ő felsége csak magyar tanácsosai meghallgatásával kössön békét az ellenkirálylyal.“ E t. czikk a Habsburg korszakbeli magyar alkotmánytörténetnek kétszeres érdekü okmánya, mert ez világos bizonyság a felől, hogy a nemzet most is fenn akarta tartani befolyását oly békekötésre, illetőleg hadfolytatásra, a mely nagyon érdekli Magyarországot. Másik nagy fontosságu müve ezen országgyülésnek az, hogy itt kivitte a király, miszerint a rendek, bár akaratlanul, és fájdalommal, de végre is megnyugodtak abban, hogy a nádori szék, az óhajtott, de alig reménylhető egyesülésig üresen hagyassék, s a nádor királyi helytartó által pótoltassék. Roppant nagy különbség van a nádor, és a királyi helytartó közt. A nádort a nemzetgyülés választaná, e királyi helytartót pedig a király nevezi ki; a nádor hivatala holtig tartó, a helytartó pedig minden órán elmozditható, következésképen első tekintetre látható, hogy e hivatal semmi garantiát nem nyujthat a nemzetnek. Végre a nádornak nagy hatalmat adnak a törvények, a helytartóét pedig igen kétértelmüleg határozza meg e ruganyos kifejezés: „a helytartó szokott hatalmával.“ Ezzel kapcsolatban van a királynak azon intézkedése, hogy a ná-

dorságból 3 hivatalt csinált, u. m. királyi helytartóságot (politikai főkormányzó,) főkapitányságot, és nádorhelyettességet (propalatinus, a nádor birói teendőinek végzésére,) és valamint a helytartót, ugy e másik kettőt is egészen csak magától függővé tette. Ezen intézkedés nagyon szorosan összefügg a tanácscsal. Elég szomoru tapasztalást tettek már az országos rendek arra nézve, hogy kivánhatták légyen az 1526. évi tanácstörvény kiigazitását, s azt, hogy ujra befolyása legyen a nemzetnek a főkormányra. E czélt azzal akarták elérni, hogy a tanácsban a nemzet választottjainak is helyet akartak csinálni. Ettől fogva megszünés nélkül látható a nemzet e törekvése annyival inkább, mert koronkint gyöngült a király környezetében az alkotmányos elem. Ugyde Ferdinánd is nagyon ösmerte e kérdés fontosságát, s el vólt határozva semmit sem engedni azon hatalomból, a melyet az 1526. törvény adott neki. Ha még a nádorvalasztást sem engedte meg, még kevésbé engedett a tanács többi tagjait illetőleg. Innen érthető, hogy a most alkotott tanácstörvény olyan, a melylyel semmit sem nyer az alkotmányosság. T. i. 1536: 16. „Ő felsége helytartót állitott az országban a szokott hatalommal s választott mindenik rendből 7 tanácsost, a kik közt vannak a helytartó, a palatinus (propalatinus) és kapitány.“ 48. „Az igazságszolgáltatás szempontjából a nemesek közül is választatott 6 biró, a kik, ha a királynak ugy tetszik, a tanácsba is bebocsáttassanak.“

Törvényt akartak alkotni a rendek arról is, hogy ezután ne halasztassék igy el az országgyülés tartása, sőt ki is akrták tüzni a legközelebb tartandó gyülés határnapját. De ezen törvény nagyon is kétértelmüleg szerkesztetett, t. i. „Nincs ugyan ellenére ő felségének valami országgyülés tartása (diaetae alicujus celebrationem) de, hogy ennek mind ideje, mind helye előre meghatároztassék, nem látja helyesnek. Egyébiránt, ha a dolog természete, a körülmények, és az ország java ugy kivánják, tartani fog, akár hamarabb is.“ (21.) Nem sok biztatást nyujtott a hadi tisztségek miként leendő betöltéséről alkotott törvény sem. „Hogy ő felsége, a várak védelmében eddig idegen kapitányokat, s tiszteket alkalmazott, ez nem szorul mentségre, kivált azok előtt, a kik ösmeretesek a hadfolytatással. Minél fogva, még ha akarta vólna is, nem tehetett másképen. Egyébiránt, ha majd jobb fordulatot vesznek az ügyek, megmutatja ő felsége, hogy e tekintetben sem lesz rá panasz.“ (43.)

Minthogy a királyi helytartóság sokkal hajthatóbb, s biztosabb eszköz vólt a király kezében, mint előbb a nádorság, nem

csuda, ha azokban, a miket ez az országgyülés panaszképen terjesztett elő, semmi sem változott, legalább jobbra nem. Csak azon egy tekintetben látszott javulni a helyzet, hogy a király nem halasztja messze az országgyülés tartását. 1537-ben megint gyülést tartott, hogy pénzt ajánltasson a harcz folytatására. És a rendek most ujra próbát tettek a még folytonosan tartó bajok elháritására. Nevezetesen miután megalkották a t. czikkeket, egy küldöttség által vitették föl azokat Bécsbe, s ezen küldöttség által kérvényt intéztek a királyhoz, t. i. „Mivel már nagyon meg vannak rongálva szabadságaik: adjon ki ő felsége egy diplomát, s abban erősitse meg a rendek szabadságait." Ferdinánd jóformán kitért e kivánat elől, midőn nem adta ki a kért diplomát, csak szóval adott ilyen választ: „Ámbár megkoronáztatásakor, sőt ezt megelőzőleg is esküt tett az ország jogaira, szabadságára, és jó szokásaira, a mint ezt a régi királyok is tenni szokták, s e felől irott biztositékot is adott ki: azonban, ha mint mondatik, csakugyan megrongálták e szabadságokat ez idők viszonyai, nem idegenkedik a fentebbiekhez hasonló biztositó levél kiállitásától, és az annyira, a mennyire megrongált szabadságot visszaállitandja, mihelyt, Isten segélyével más állapotra jutand az ország, s mint jámbor fejedelemhez illik, meg is fogja tartani azokat." És az ország rendei mind az általuk fölterjesztett kérelmet, mind az erre nyert királyi választ beiktatták az ezen évi decretum végére, (1537: 29.)

Az 1538-ban kötött n.-váradi béke nagyban fokozta az elégületlenséget. Közönséges vólt a panasz Ferdinánd ellen, hogy ime! annyira nem teljesiti az ország erélyes védelme felől tett igéreteit, hogy, legalább János életére állandósitva van a megoszlás, a köznyomor legfőbb oka; továbbá, hogy a király a nem rég alkotott világos törvény ellenére, idegen tanácsosok által kötötte e békét. E béke ponjtai közt vólt, vagy legalább lehetett vólna a nemzetre nézve annyi vigasztalás, hogy egyik pont szerént mindkét országrész számára közös nádor lenne választandó. Mert biztositja vala egyfelől a nádorválasztást, másfelől azt, hogy mégis csak lesz valami kapocs a két országrész közt. De e nyereményt illusoriussá tette az a másik pont, mely szerint e béke csak akkor hozható nyilvánosságra, a mikor azt V. Károly császár jónak látja. Egyébiránt ezen békeszerződésnek nem vólt semmi törvényes ereje, mert a nemzet előre tiltakozott olyan béke ellen, a mely az országot megosztaná, sőt utólagosan is tiltakozott ellene. Nevezetesen:

Ferdinánd ámbár biztosan várhatta, hogy a rendek nyiltan

ki fogják fejezni e béke miatti ingerültségöket, de minthogy épen akkor nagy oka vólt félni a töröktől is, országgyülést tartott 1538-ban hadi segélyek ajánltatása végett. Ezen gyülés rendei azon kivül, hogy visszautasitották a királynak a trónörökösödési jogról mellékesen bár, de czélzatosan tett nyilatkozatát (l. fentebb), kifejezték a miatti nagy fájdalmukat is, hogy még eddig semmi olyat nem tett, a mi az ország hatályos védelmét hagyná reményleni, sőt épen kétségbe ejti a rendeket e békekötés által, a mi rájok nézve annál keseritőbb, minthogy a törvény ellenére, az ő befolyásuk nélkül köttetett; kérték, engedje meg nekik, hadd tehessenek ők magok kisérletet a veszély elháritására oly formán, hogy tanácskozhassanak a másik párton lévő testvéreikkel. A király, ezen kivánatra azt válaszolta, hogy: „majd, ha a szerződés megérik a kihirdetésre, nem fogja elmulasztani egy e végett összehivandó országgyülésen meghallgatni a rendek véleményét.“ [1])

Ámbár az eddig mondottakból is eléggé látható Magyarország ekkori helyzete: nem lesz fölösleges megemliteni, hogy midőn Oláh Miklós fehérvári kanonok, a későbbi eszterg. érsek 1539-ben haza jött Belgiumból, — a hol Mária királynő udvarában töltött néhány évet — látván az itthoni állapotokat, igy ir Nádasdynak: „Látom, hogy összes állapotaink képe nagyon szomoru, közjogunk mindenfelől meggyöngitve, ingatva és megtörve van annyira, hogy már csak alig lélegzik, — — — a nép annyira nyomorult, hogy már csak jajgatni, és gyászolni képes.“ [2])

Az országos rendeken nem mult vólna e siralmas állapotnak véget vetni. Ha vóltak is, pedig nagy számmal vóltak kivételek, a kik a rablást tekintették rendeltetésöknek, az országos rendek nem mulasztották el ezek ellen szigoru törvényeket hozni. Évtizedeken keresztül tele van a törvénykönyv ily t.-czikkekkel. De ezek végrehajtása elmaradásának főoka csakugyan a főkormányban keresendő. Mert a rendbontók egész nyiltsággal, és vakmerőséggel hirdették, hogy „ha a királynak szabad nem tisztelni, és nem hajtani végre a közjogot illető törvényeket, és ha a végre nem hajtás oka a király magán érdeke: ők is feljogositják magokat ilyenre.“

Borsod, Gömör, Nógrád, Heves, Abauj, Sáros, Szepes, Zemplén, Zólyom, Bihar, Középszólnok, Szathmár, Bereg, Ugocsa megyék 1541-ben tartott közös gyülésökből keserves panaszt terjesztettek a királyhoz a mindenben megrongált közállapotok felől. Ferdinánd,

---

[1]) Horváth Mih. III. 118.
[2]) Pray Epist. Proc. II. 80.

e panaszra azt válaszolta, hogy: „Mélyen fájlalja a szenvedéseket, melyeket e megyék rendei ily hosszadalmasan elpanaszoltak előtte. És ámbár, mióta ezen országot átvette, semmit sem mulasztott el, a mit ezen ország jólétének, s szabadságának biztositására szükségesnek látott, mégis bevallja, hogy mind eddig nem vihette ki szándékát. Egyébiránt magokra a panaszkodó rendekre bizza megitélni, hogy mi ennek oka." [1])

1541-ben egy általános megdöbbenést, sőt rémületet okozó eset adta elő magát. T. i. Perényi Péter, a ki Budának ezen évi ostromakor Ferdinánd szolgálatában állt, azzal vádoltatott, hogy fontos, és veszélyes terveket forral Ferdinánd ellen a törökkel. És Ferdinánd, meggondolván, hogy e hatalmas főur már világos jelét is adta vólt hűsége ingatagságának, őt, gyanura, törvényellenes módon elfogatta. Ettől fogva széltére beszélték, hogy, ha a személyes szabadság sincs biztonságban Ferdinánd alatt; ha a hazafiak a Ferdinánd által is megerősitett arany bulla ellenére önkényes módon elfogatnak, s idegen országba vitetnek fogságra, mit várhat tőle a nemzet? És Ferdinánd, midőn értesült e befogatásnak ily hatása felől, nem bocsátotta ugyan el Perényit, s nem adta magyar törvényszék kezébe: de azt megtette, hogy az ország némely főuraihoz egyenkint megnyugtató leveleket küldött, melyekben azt mondta, hogy ne ijedjenek meg Perényi esete miatt, nem akar ő ebből praecedenst csinálni. De ennek kevés hatása vólt a hangulat csilapitására. Általánossá lett az a hit, hogy már országgyülésre menni sem tanácsos, mert az ott kimondandó szabad szóért külföldi fogság vár az emberre. Oly általános vólt e félelem, hogy midőn 1542-ben országgyülést hivott össze Ferdinánd, jónak látta a meghivó regalisban e hitet nyiltan czáfolgatni. P. o. „Kegyelmesen fölhivunk, s intünk benneteket, hogy minél nagyobb számban sőt tömegesen — cumulatim — jőjetek el a mondott országgyülésre, mint a hol nyiltan, és teljes szabadsággal fognak tárgyaltatni a mindnyájatokat érdeklő közügyek. Ha pedig vólnának köztetek némelyek, a kik akár Perényi befogatása, akár bármely más ok miatti félelemből nem mernének jönni, ezeket, bármely rendüek, vagy sorsuak legyenek, királyi szavunkkal biztósitjuk minden félelem, gyanu, vagy kétkedés ellen, hogy sem életöket, sem vagyonukat fenyegethető semmi veszélytől ne féljenek, hanem jőjenek el bátran, s itt az ország többi rendeivel együtt teljes szabadságban tanácskozhatnak, s a mikor akarnak, akkor mehetnek haza. A mi pedig Perényi

[1]) Supplem III. 180.

fogságát illeti, majd megtudjátok, ha ide jöttök, hogy ő nagy okokat adott a befogatásra, és hogy mi ő vele, az ország nyilt veszélye, s saját királyi hatalmunk koczkáztatása nélkül nem tehettünk másként.“ [1])

De nemcsak a nagy közönségnél, hanem a főbb kormánykörökben is nagy ingerültséget okozott Perényi esete. Igy p. o. Thurzó Elek országbiró, és királyi helytartó, ezt megtudva, letette a helytartóságot, és pedig mint Nádasdi Tamásnak irta, részint épen ezért, részint mert „a király bécsi tanácsosainak gondolkozás módja, s becsülete mellett őt is érhetné ilyen veszély, mert a fejedelmek ilyen tanácsosai közt forogni nem tanácsos.“ [2])

Midőn már összejöttek az országos Rendek, akkor is ismételten biztositotta őket a király a felől, hogy a Perényi esete miatt ne féltsék a szólásszabadságot. És a rendek próbáltak ugyan közbenjárni Perényiért, de sikeretlenül. E körülmény emlékeztette, s inditotta ezen országgyülés rendeit arra, hogy az ilyes bajok elháritása végett ujitsák föl, s léptessék életbe a Mátyás alatt alkotott, s azóta többször ismételt törvényt, mely szerint a fölségsértési bünök birája az országgyülés legyen. És tettek is mindjárt ekkor annyit, hogy két ilyen perben, u. m. Keglevics Péter, és a Podmaniczki testvérek fölségsértési perében itéltek, amabban végső, ebben pedig föltételes itéletet hoztak. (43. cz.) Tettleg gyakorolták e jogot némely későbbi országgyülések is.

Másik nevezetes tette ezen országgyülésnek az, hogy ez is megpróbálta befolyást szerezni a nemzetnek a főkormányra, vagy legalább a nádori széket betölteni. De eredmény nélkül, mert a királyt nem tudta rávenni többre, mint annyira, hogy a nádorságból csinált három uj hivatal egyike, u. m. a propalatinusság választás által töltessék be. És midőn szóba jött, hogy mi legyen a propalatinus hatásköre, a rendek ki akarták azt terjeszteni a kormányzatra is, a király pedig csak a biráskodásra szoritani. És a király akarata lett törvénynyé. Nev. (1542 : 28) „a mi az igazságszolgáltatást, s az ország másféle administratioját illeti, ámbár óhajtanának a rendek nádort választani, de minthogy ezt csak általános, és nem részletes országgyülésen lehet tenni: most választassék a Karok és Rendek szavazatával csak propalatinus, és ezen birónak helyettese is legyen.“ Ekkor a rendek a helytartó mellé rendelt tanácsosok számának szaporitása által

[1]) Kovachich Vest. Com. 659.
[2]) Pray Epist. Proc. II. 125.

akartak segiteni a nemzeti ügyön, gondolván, hogy a nagyobb szám talán nagyobb erőt fog kifejthetni a felülről jövő nyomás ellen. E számszaporitást nem ellenezte a király, s elhatároztatott (30. cz) „Méltóztassék ő felsége mind a főpapi, mind a világi főuri rendből 4-4 tanácsost adni a helytartó mellé, kiknek tanácsával éljen a helytartó minden kormányzati ügyben, kiknek fele mindig a helytartó mellett legyen; a helytartóság székhelye Pozsony legyen." De a rendeknek e számszaporitásba vetett reménye nem teljesülhetett, mert a helytartó-tanács, tagjainak bármely nagy számával sem tudta ellensulyozni azt a nagy nyomást, melyet a cancellária gyakorolt rá a maga törvényellenes rendeleteivel, melyeket végre kellett hajtani e tanácsnak. E keserü igazságot teljes világosságba helyezi az 1543: 31, midőn mondja: „A mennyiben szükséges, hogy a királyi felség által megerősitett törvények, és határozatok épen, és sértetlenül fentartassanak, gondoskodjék ő felsége, hogy az ő cancelláriájából ne adassanak ki törvényellenes rendeletek."

E közben, s ezután nemcsak a már meglevő bajok elháritására nem tett semmit a király, hanem még növelte is e bajokat. Nevezetesen ámbár folyvást fenállott Bécsben a magyar királyság cancelláriája: ennek daczára az austriai cancellaria annyira magához ragadta a magyar ügyekben rendelkezést, hogy a magyar cancellaria csaknem teljesen elenyészett mellette, s ezen uton nagyon sok alkotmányellenes kormányrendelet adatott ki. Továbbá a király ezután sem fizette, legalább rendesen nem fizette itt tartott zsoldos katonáit, minél fogva valóságos rendszerré vált a népnek e katonaság által raboltatása az élelmi czikkekért. Némely kapitányok pedig, a helyett, hogy épen rablásra utasitották vólna fegyveres népöket, magok vetettek ki adót a népre, s az igy begyült pénzből fizették harczosaikat, s gazdagitották fel magokat. Ezen eljárás ha szelidebb vólt is a rablásnál, mégis nagyon terhelő vólt, mert a nép más uton megfizette az adót, a melyből kellett vólna kitelni a katonaság zsóldjának. Midőn kihirdette a király az 1545. évi országgyülést, Sárosvármegye utasitásul adta ide küldött követeinek, hogy panaszolják el, miszerint „A kassai kapitányok már elfoglalták Sárosmegye nagy részét, s abból sem a királyi felség számára adót szedetni, sem fegyvereseket kiállittatni, s máshová küldetni nem engednek; erőszakot erőszakra halmaznak. Megtörtént, sőt minden nap történik, hogy a nemesek jobbágyait erőszakosan elhurczolják, a megyében beszedett adókat erőszakosan lefoglalják, a nemesek szabadságai sérelmével erőszakos befo-

gatásokat eszközölnek, törvénytelen vámokat, és harminczadokat szednek. Sőt a kapitány nyilt, és erőszakos fenyegetéssel kijelentette a megye rendeinek, hogy ezután a királynak se merjenek adót fizetni az ő engedelme nélkül, mert különben ő ujra megveszi rajtok." [1])

Az ilyes bajokhoz járult, hogy a király a harcz erélyes folytatásáról a nemzetnek tett igéreteit azzal váltotta be, hogy 1545-ben adófizetéssel vásárolt a töröktől fegyverszünetet, épen akkor, midőn a nemzet azt várta, hogy a franczia háboruknak a mult évben történt végleges befejezése után valahára beváltja már Ferdinánd a bátyja segélye felől tett igéreteket. Ezen ujabb csalódás után már hinni kezdte a nemzet, (s e hitében utóbb megerősödött) hogy a király nem azért tart itt zsóldos hadsereget, hogy a török ellen tegyen valami fontos kisérletet mert hiszen arra elégtelen is ennyi erő, hanem csak azért, hogy elnyomja vele az ország szabadságát.

Ilyen körülmények közt nagy elkeseredettség uralkodott az 1545. nagyszombati országgyülésen. V. Károly császárnak épen ekkor Ferdinánd mellett időző követe azt irta e gyülésről Károly császárnak: „Életemben sohasem hallottam féktelenebb szitkokat, mint a melyek e diaetán szóratnak Felséged, és Felséged királyi testvére ellen. Fenhangon hirdetik, hogy Felségtek megcsalták e nemzetet, és a király ezért nem meri mutatni magát a rendek előtt. Némelyek még arról is beszélnek, hogy le kell ölni a németeket, és cseheket. A többit, a mit hallanom kellett, nem merem papirosra bizni." [2]) Különösen kifakadtak e gyülés rendei a törökkel kötött szégyenteljes fegyverszünet, a király folytonos távolléte, és az ellen, hogy épen e távollét miatt nincs a ki megfékezze a hatalmas rablókat, s a katonák féktelenkedését, mindenek fölött pedig az ellen, hogy a királyi cancelláriából záporként árasztják el az országot a törvényellenes kormányrendeletek, a melyek nagyban fenyegetik az ország szabadságát. De végre is belátták a rendek, hogy, ha még nagyobb veszélyt nem akarnak előidézni, nekiek kell engedniök. Megnyugodtak tehát abban, a mit különben sem tudnak megváltoztatni, a fegyverszünetben, és az ennek lejártával beállandó ujabb háboruk erélyes folytatására segélyt ajánlottak. De mégsem tudtak egészen lecsilapodni. Alkottak egy olyan törvényt, a melylyel, minden további kimélet nélkül ketté akarták

[1]) Kov. Vest. Com. 673.
[2]) Horváth M. III. 164

vágni a törvényellenes kormányrendeletek által eszközölt alkotmánysértéseket. T. i. 33. cz.: „A kapitányok, fő- és alispánok ne engedelmeskedjenek ő felsége és helytartója oly rendeleteinek, a melyek az ország köztörvényeibe ütköznek, s ezen rendeletek figyelembe vétele nélkül hajtsák végre azt, a mi a törvények szerint kötelességök." De a királynak is vólt gondja rá, hogy e törvény élét teljesen elvegye, s el is vette, némely hozzá csatolt pótlékok által. Nevezetesen „Valamint eddig figyelemben tartotta ő felsége, ugy ezután is figyelemben tartandja cancellariai kiadványaiban azt a rendet, a melyet a törvény, és a királyi tekintély megkiván; ha valakinek ebből sérelme történik, ám folyamodjék a törvény óltalmához. Rendeletei kiadásában ezután is azt a módot fogja követni, hogy sem illendő, sem szabad ne legyen azoktól megtagadni az engedelmességet. Akarja tehát a királyi felség, hogy mind az ő, mind helytartója rendeletei kész engedelmességgel fogadtassanak annyival inkább, mert ő felsége, sem szóval, sem irásban nem fog olyat rendelni, a mi akár az ő méltányosságával (aequitas) akár az alkotmánynyal, s a rendek határozataival ellenkezik, hanem csak olyat, a mi méltányos, illendő, és a mit az idők, s körülmények kivánnak." Sőt alkottak most a rendek olyan törvényt is, a melyet csak a kedélyek ily nagy elkeseredettsége tesz megfoghatóvá, t. i. (4. cz.) „Minthogy napi rendén van a mások jószágainak erőszakos elfoglaltatása: legyen szabad kinek-kinek a magáét ugy venni vissza, a hogy tudja, legyen szabad ellenfelét letartóztatni is, s ezért ne essék büntetés alá." De ezt nem erősitette meg a király.

Az 1546. országgyülés abban különbözik az előbbiektől, hogy ezen megjelent a király is. És mivel ugy hitte, hogy ezen személyes jelenléte által helyreállitandja a rendeknek, iránta, már megrendült bizodalmát, előre is föl akarta használni e bizodalmat. Nevezetesen a királyi előadásokban arra szólitotta föl a rendeket, hogy állandó adót ajánljanak. E fölhivás értelmét és czélját lehetetlen vólt ki nem találni. T. i. ha állandó adó lesz megajánlva, nem fog a király több országgyülést tartani, s annyival kevésbé, mert már is nagyon alkalmatlannak s bántónak találta, hogy a rendek kezdenek élesen kikelni némely tettei ellen. Közpanasz vólt, hogy a végrehajtásban annyira megrongálta már a király az alkotmányt, hogy a rendeknek tulajdonképen nincs már egyéb joguk, mint az, hogy országgyüléseiken szaporithatják a végre nem hajtandott törvények számát. De épen azért kell ragaszkodniok az országgyülésekhez, hogy ott legalább panaszaikat

kifejezhessék a törvénytelenségek ellen. Ha országgyülések nem fognak tartatni, végképen elenyészik az alkotmány. Innen érthető, hogy egész nyiltsággal megmondták a királynak, hogy e kérését nem teljesithetik, és pedig a fentebb mondott okoknál fogva. Elmondták azt is, hogy egyenesen ő felsége távollétének tulajdonitják az országot elárasztott bajok nagy részét; továbbá: mivel tudják, hogy ő felsége épen most békealkut folytat a törökkel, és mivel ezen ügy Magyarországot érdekli legközelebbről, ezután magyar tanácsosokat használjon ezen alkudozásokra. Kiemelték azt is, hogy a kipusztult országnak nagy terhére esik az adófizetés; kétszeressé válik e teher azon fájdalmas tapasztalásnál fogva, hogy a beszedett összegek nem a honvédelemre fordittatnak. E hangulat vonul át a most alkotott t. czikkeken. T. i.

2. Ámbár látják a rendek, hogy Isten haragja bünteti az országot: mégis azt hiszik, hogy a tömérdek baj, s nyomor főoka a király folytonos távolléte; ellenben itt lakása igen hatályos eszköz lenne különösen a belső rendetlenségek megszüntetésére. Kérik tehát a rendek ő felségét erre. 4. Minthogy a törökkel folytatott alkudozások Magyarországot érdeklik legközelebbről: tehát, ezután, arra alkalmas magyarokat használjon a király. 5. Ámbár a török által, továbbá a király idegen kapitányai, és némely saját vérökből való lelketlenek által annyira tönkre vannak már téve az ország lakosai, hogy alig van, a miből napról napra tengődjenek: mégis ajánlanak e g y é v r e telkenkint egy frtot., azon kijelentéssel, hogy ha ezen összeg a kellő czélra fordittatik, az év második felében megkettőztetik ezen adót. 15. Méltóztassék ő felsége az országos jövedelmek kezelésére egy becsületes magyar kincstárnokot választani, s általában az országot megtartani régi szabadságában; k o r m á n y r e n d e l e t e i t c s a k a m a g y a r c a n c e l l á r i a á l t a l a d a t n i k i, m e r t m á r s z o k á s s á v á l t, hogy a z o r s z á g b a n l e v ő n e m m a g y a r t i s z t v i s e l ő k s e m m i b e s e m v e s z i k a m a g y a r c a n c e l l á r i a r e n d e l e t e i t. 18. Ámbár tudják a rendek, hogy ő felsége, ha külföldön van is, ott is a magyar ügyben fáradoz, mégis kérik, hogy töltse itt ideje nagyobb részét, mert azon részre kell leginkább ügyelni, a melyet leginkább fenyeget a veszély.

1547-ben még nagyobbá lett az elégületlenség a miatt, hogy ámbár ezen év folyamában teljesen bevégezte a császár Németországban a vallásháborut, s már most nyomatékosan fölléphetett vólna a török ellen: nemcsak ezt nem tette, hanem Ferdinánddal együtt öt évi békét kötött a törökkel évenkinti adófizetés föltétele alatt.

Kétszeresen fájt ez a béke, mert, a már többször ismételt törvények ellenére, idegen diplomaták kötötték. És az e miatt érzett méltó fájdalmat, keserüséget az is nagyban növelte, hogy a király, midőn e béke kihirdetése végett országgyülést hivott N.-Szombatba, itt ismét nem jelent meg. A rendek tőlök telhető erélylyel kérték a királyt, hogy ne tegye őket igy semmivé, tagadja meg ama gyalázatos békétől a megerősitést. De kérelmök nem nyert teljesedést. Midőn ezen alkalommal a t czikkek készitéséhez fogtak a rendek, ismételték a mit már sokszor elmondtak, hogy lakjék itt a király. De az e tárgyban most alkotott

5. cz. abban különbözik az előbbiektől, hogy utólsó szükség esetére megelégszik azzal is, ha a király fija fog itt lakni. „Ha pedig csakugyan nem lehetne ő felségének itt lakni, küldje ide legalább első szülött fiját annyival is inkább, mert a rendek nemcsak ő felségének, hanem utódainak is alá vetették magokat“ (l. fentebb). Erre oly világos, és határozott választ ad a király, a milyet e tárgyban még sohasem adott, t. i. miután már helyre állt a béke, ide jön, és állandóan itt fog tartózkodni — continuo descendemus — s a magyar ügyeknek itt helyben intézésére olyan módokat fog feltalálni, a melyekkel a rendek egészen meg lesznek elégedve.“

A közjövedelmek törvényellenes kezeléséből származó bajok elháritása szempontjából merészebb, és némi sikert igérő lépést tett ez az országgyülés. T. i. 9. cz. Hogy az országos pénz a kellő czélra, és nem másra fordittassék, szavazattöbbséggel választottak a KK. és RR. két kincstárnokot, a kik tartoznak a hadi kapitányok közelében lenni, azoknak, s fegyveres népöknek szabályszerüen fizetni a zsóldot.“ És e törvényczikket megerősitette ugyan a király, de mint előre gondolni lehetett, oly záradékkal, a mely, a gyakorlatban elvette a törvénynek minden hatályát, t. i. „e kincstárnokok mellé adatni fog, felügyelés végett, egy alkalmas kamarai tag,“ holott a rendek czélja az vólt, hogy a pénzkezelést a kamara kezéből vegyék ki.

De hasonlithatlanul legfontosabb határozata ezen országgyülésnek az, a melyet a jobbágyság ügyében hozott. Fölösleges vólna arra vesztegetni a szót, hogy a szerencsétlen pórlázadás elnyomása után tartott 1514. országgyülésnek a bosszu pillanatában alkotott határozatai inhumanusok vóltak, következésképen, hogy a humanitas kivánta ama vad törvények eltörlését. De azt sem lehet tagadni, hogy a földes urak, és jobbágyok közti viszony államgazdászati, és politikai óldala sohasem vólt fontosabb, mint a milyenné lett a török hódoltságok kezdete óta.

Azon területeken, a melyek török hatalom alá jutottak, kétszeresen sulyosak vóltak a jobbágyság terhei, pedig a török hatalom folytonos terjedése mellett mindig több-több terület lett kitéve e sulyos csapásnak. Ha nem vonjuk is kétségbe, hogy Ferdinánd király kormányát a humanitas is vezérelte, midőn a jobbágyok szabad költözésének visszaadását kivánta az országos rendektől: de az kétségtelen, hogy ezt nemcsak humanitasi szempontból, hanem politikai számitásból is tette. Ennek bebizonyitására, — nem szólva most Leopold leplezetlen izgatásairól — legyen elég csak azt hozni fel, hogy 1527-től fogva 1546-ig nincs arról tudomásunk, hogy a király ilyen inditványt terjesztett vólna az országos rendek elibe, pedig addig is nagyon jól tudhatta, sőt tudta, hogy igen nagyok a jobbágyság terhei. Azt is jól tudhatta, hogy a török által elfoglalt helyeken lakó jobbágyok nagyon örömest elhagynák lakhelyöket, s jobbal cserélnék föl, ha módjok vólna benne. 1546-ban, mikor a király az inditványt tette, már lehetetlen vólt nem látni, hogy a költözés fölszabaditása valóságos népvándorlást idézne elő, temérdek főld maradna munkás kezek nélkül, ha ugyan a török is megengedné a nép elköltözését. És ha a király mégis megtette az inditványt, ezt fontos politikai okból tette. T. i. mivel a rendek már nem egyszer keservesen kifakadtak a nép sulyos terheltetése ellen, melyet ennek részint a sulyos adózások, részint a király zsóldosainak rablásai okoztak, a kormány a nemességre akarta háritani a jobbágyság szenvedésének okait, mintha e baj oka csak a költözés szabadságának eltörlése lenne; ellenben magát akarta feltüntetni a nép előtt mint „atyáskodó pártfogót a zsarnok nemesség ellenében;“ meghasonlást akart támasztani a nemesség, és jobbágyai között, sőt talán még azt is akarta, hogy a jobbágyok tömeges elköltözése által jusson tönkre a nemességnek legalább az a része, a melynek birtokai a török hódoltságokban feküsznek, mert a teljesen szegénynyé leendett nemességet könnyebb lesz vala politikai szabadságától megfosztani. Lehet, hogy tulzottak ezen föltevések, de az kétségtelen, hogy az akkori nemesség ily indokot keresett a kormány atyáskodásában.

Ily körölmények közt nem csuda, ha a jobbágyság sorsa olyan vólt, a milyen vólt. T. i. alig javult valamit, mert 1. a nemesség annál kevésbé vólt hajlandó engedni a kormány kivánatainak, minél inkább meg vólt győződve a felől, hogy a kormány szándéka nem egészen tiszta; 2. mert a nemesség korán sem vólt még megérve arra, hogy tisztán humanitasi szempontokból jelenté-

keny engedményeket tegyen jobbágyainak, és 3. mert, épen a mostani viszonyok közt, iszonyu zavarokat, sőt nemzeti calamitast okozott vólna a költözés teljes fölszabaditása.

Az 1546. országgyülést fölszólitotta a király, hogy adja vissza a jobbágyoknak a költözési szabadságot. Erre a rendek oly határozatot hoztak, a mely egyértelmü a kérdés lényege elől kitéréssel. T. i. elösmerik a nagy elnyomatást, de épen ennél fogva nem titkolják, mert nem titkolhatják el azon aggodalmukat, hogy ha fölszabadittatik a költözés, sok földes urnak nem marad jobbágya, kivált a hódoltságokban. Minél fogva most rögtön nemcsak föl nem szabaditják, hanem azt is megrendelik, hogy, ha valamely jobbágy a töröktől féltében fut el, menjen a földes urnak másik jószágára, — ha ugyan van más jószága; — ha pedig nincs, és más földes urhoz ment, ez tartozik őt visszaadni. Egyébiránt, ha csakugyan fél a jobbágy, maradjon ott, a hol bátorságban véli magát." 1547-ben ismételte a király a fölhivást. És a rendek, bármily válságosnak látták e kivánat teljesitését, nem tartották tanácsosnak a merev ellenzést, nehogy ez még szomorubb következményeket vonjon maga után. Az e tárgyban most alkotott törvény előszavában elösmerik a rendek, hogy „méltán bünteti Isten ezen országot egyéb büneiért is ugyan, de kivált épen ezért; és hogy kiérdemeljék az ég bocsánatát," fölszabaditották a jobbágyságot az örökös szolgaság alól, megengedték a költözést némely megszoritásokkal. És bár e megszoritások oly terhesek vóltak, hogy nagyon megnehezitették az elköltözést: mégis oly aggasztóknak látszottak ezen engedmény következményei, a földes urakra nézve, hogy a mindjárt ezután következő 1548. országgyülésen fölfüggesztetett a költözési szabadság a jövő országgyülésig. Egyébiránt ugyanezen 1548. országgyülés tett annyit a jobbágyok sorsa enyhitésére, hogy törvényt alkotott, mely szerint a földes urak ne vessenek rájok elviselhetlen terheket. Nevezetesen: „A jobbágyok tartassanak meg szabadságukban, és ne terheltessenek a méltányosság, illendőség, és eltürhetőség határán tul; mind a pénz, mind a termesztménybeli szolgálmányok a régi helyi szokások szerint történjenek; őszi és tavaszi szántáskor egy-egy napot; szőlő munka, aratás, kaszálás idején két-két napot szolgáljanak hetenkint; de ugy, hogy egész évi robotjuk ne mehessen többre 52 napnál; a zsellérek tehetségök szerint szolgáljanak. Ha pedig valamely földes urra rábizonyosodik, hogy tulságosan terheli jobbágyát, ennek jobbágyai (némely megszabott, s elég sulyos föltételek alatt) elköltözhetnek.

Minthogy az, a mi eddig, s ekként történt, nem eredményezett egyebet, mint a jobbágyság fájó sebeinek elmérgesitését: most nagyon jó alkalma vólt a kormánynak ólcsó népszerüségre tenni szert, s apostolkodni a nép érdekében. Az 1550, 1552, 1553. országgyüléseken megint fölhivta a király a rendeket, hogy szabaditsák föl a költözést. De ezek, mert koczkára téve látták egész lételöket, nem engedtek, kijelentvén mind annyiszor, hogy elösmerik ugyan a király akaratának humanus vóltát, de a teljesen szabad költözést fontos okoknál fogva megengedhetlennek találják, s ezért fentartják az 1548. évi határozatot. Egyébiránt szivesen teszik, a mit tehetnek a jobbágyok sorsának enyhitésére. Igy p. o. 1550-ben törvényt alkottak, a mely büntetést szabott a zsaroló földesurakra, s 40 napra szállitotta le az évenkénti robot mennyiségét. Végre az 1556: 27-ben megint kimondták, hogy részint az isteni fölség megéngesztelésére, részint a király atyáskodó jóakaratának engedve, visszaállitják a költözési szabadságot, „ugy, a mint vólt a régi időkben a szabadság elvétele előtt." T. i. (28) a szolgabiró és egy esküdt vizsgálja meg az elköltözni akaró jobbágy, és földesur közt fenforgó kölcsönös követeléseket, és ha a jobbágy lefizette minden tartozását, s jókarban hagyja házát, és földjeit, bocsássák el. Ha pedig valamelyik fél nincs megelégedve ezen itélettel, fölebbezni kell a megyei törvényszék elibe, a hol az ilyen ügyet minden más ügy előtt kell tárgyalni."

Azonban ezen törvény után sem lett valósággá a jobbágyok költözési szabadsága, mert a főkormány, hogy minél nagyobb meghasonlást hozzon létre a nemesség, és jobbágyai közt, a különben is kellemetlen viszonyt még inkább elmérgesitette az által, hogy nem csak befogadta, hanem tisztjei által csábittatta is a nemesek jobbágyait a maga birtokára, azon igérettel, hogy ott jobb dolguk lesz. Továbbá, sok jobbágyközségnek holmi olyan szabadalmakat osztogatott, a melyekkel megzavarta a jobbágyok fejét. E miatt még ingerültebbé lett a nemesség, s tőle telhetőleg kijátszotta a költözésről szóló törvényeket. E szerint a kormánynak a nép iránti atyáskodással leplezett politikája épen ugy gátolta a jobbágyság sorsának gyökeres javulását, mint a nemesség önzése. Innen van, hogy p. o. az 1608. évi nevezetes országgyülésen is ilyen törvény alkottatott: „Mivel a szabad költözésből sok visszaélés származik: a megyékre bizatik annak meg- vagy nem engedése, rendeltetvén, hogy a mely megyében már élvezik a jobbágyok a költözési szabadságot, ott ezután is élvezhessék; a mely megyéknek pedig ez nem tetszik, azoknak szabadságukban álljon a jobbágyok költözé-

séről magán szabályokat alkotni. — privatam constitutionem de ablicentiandis colonis statuere — (13. cz.)

A már 20 év óta tartó nagy politikai küzdelmek zajában született egy olyan tényező is, a mely hivatva vólt e küzdelmekben, egykor, nem csak jelentékeny szerepet játszani, hanem azoknak sarkpontjává lenni. Értem a vallásszabadságot. Európa szárazföldi államai közt egy sincs, melynek politikai történelmében a vallásszabadság oly jelentékeny szerepet, s oly sokáig játszott vólna, mint Magyarországban. E nagy fontosságu szereplésnek tulajdonképen két oka vólt. Egyik az az egyszerü, és közel fekvő ok, hogy miután létrejött a protestáns vallás, ösztönszerüleg fölmerült a kérdés: van-é az embernek, p. o. a magyar embernek joga, vagy nincs, a két vallás közül azt követni, a melyik neki tetszik? E kérdésre már kétszer adott ugyan feleletet a magyar országgyűlés (1523. 1525.) még pedig tagadót: de ez akkor történt, mikor még csirájában is alig vólt nálunk a protestantismus, mikor e kérdés még alig érdekelt mást, a főpapokon kivül; azóta pedig, sok körülmény közrehatása folytán nagyon elterjedt a prot. vallás. A másik ok az, hogy mióta áttért a nemzet jelentékeny része, s ekként tettleg birtokába vette a lelkiösmereti szabadságot, ez ugy összenőtt az emberek lelkével, hogy e nélkül képzelni sem tudtak szabadságot, sőt ezt tekintették a szabadságok legfontosabbjának. Következésképen természetes, hogy ha ebben magát, bárkitől háborgatva látja, kétszeresen megsértve érzi szabadságát.

E lelki szabadság megsértésére fordult ugyan elő János országában egy két elszigetelt eset: de Ferdinánd országában tulajdonképen 1548-ban lesz ez a törvényhozás figyelme tárgyává. Ekkor történt annyi, hogy V. Károly császár, miután a mult évben legyőzte a németországi prot. fejedelmek fegyveres erejét, Ferdinándot is fölszólitotta, hogy ő is tegyen itt valamit az eretnekség ellen. És Ferdinánd föl is hivta erre az 1548. országgyülést. De a magyar népnek nem tartozott természetéhez a vallásos türelmetlenség, annyival kevésbé a fanatismus. Innen érthető, hogy, miután azt nem tehették a rendek, hogy a király fölhivására semmit se válaszoljanak, kivánatát teljesiteni pedig nem akarták, oly fejleményt adtak a dolognak, a mi csaknem egy jelentésü a kérdés lényege elől kitéréssel. Az ezen évi decretumban több czikk van, a melyek a vallásról szólanak, de igen jellemző, hogy ezekben sehol sem fordul elő a lutheranus, zwinglianus név. Az 5. czikkben kijelentik a ren-

dek, miszerint óhajtják, hogy a vallás vitessék vissza régi állapotjára, s az eretnekségek szünjenek meg ő felsége kivánata szerint. A következő 6. 7. 8. 9. 10. cz.-ben pedig elmondják a rendek, hogy érethetik el a kivánt czél. Az erre vezető eszközök közt szó sincs üldözésről, hanem az emeltetik ki, hogy a főpapi hivatalok olyanoknak adassanak, a kiknek tudományos müveltségök van, s a kik mind tudományukkal, mind élő példájukkal hatni tudnak a népre. A főpapok adjanak a népnek alkalmas papokat, ezek mellé pedig alkalmas predikátorok állittassanak, hogy igy állittassék vissza a régi vallás; a tanulók segélyeztessenek; a világiak által elfoglalt egyházi jószágok adassanak vissza. A 11. czikk pedig világosan mondja, hogy az anabaptisták, és sacramentariusok tiltassanak ki az országból.

Ugyanezen országgyülésnek a tisztán politikai ügyeket illető határozatai közt nevezetesebb a 2. czikk, a mely azt rendeli, hogy a király lakjék az országban, tartsa fenn az ország szabadságait, s magyarokat nevezzen ki a hivatalokra, a mint ezt ő felsége már többször megigérte.

Az 1550. országgyülés alkalmával már valamivel világosabb, és határozottabb lépés történt a protestantismus ellen, midőn a törvény ezt mondja: Ő felséges kivánatához képest határozzák a rendek, hogy mindenki a róm. cath. egyházhoz tartozzék, s az eretnekségek szünjenek meg.“ E törvény kétségtelenül szól mind a két protestans felekezet ellen, és bár ekkor már nagy számmal vóltak az országgyülés rendei közt protestánsok: nem e jelentékeny szám vette el e törvény élét, hanem az a körülmény, hogy az ekkori viszonyok közt szó sem lehetett arról, hogy a protestánsok ellen valami komoly lépés tétessék. Még világosabban illustrálja e helyzetet az 1552. évi vallástörvény, melyben nyiltan kimondatik, hogy „Ő felsége fölszólitotta a rendeket valami intézkedésre az eretnekség ellen, de erre azt felelik a rendek, hogy alkottak már e tárgyban némi törvényeket, azokhoz jelenleg semmit sem adnak, belőlök semmit el nem vesznek, s kérik ő felségét, méltóztassék azokat végrehajtani.“ (7. cz.)

Magyarországon e közben nagy fontosságu dolog történt, t. i. sikerült Ferdinándnak Martinuzzi segélyével megszüntetni az országos szakadást, midőn rávették János király özvegyét Izabellát, hogy a maga, és fija nevében mondjon le az ország nála levő részeiről és a koronáról, a melyeket tettleg át is adott Ferdinándnak 1551-ben. És midőn ekkint megszünt a 24 éves nagy szakadás, s nem vólt többé másik Magyarország, a mely eddig gátul szolgált az

udvar alkotmányellenes terveinek, sietett Ferdinánd e helyzetet fölhasználni a lehetőségig. A helyett, hogy a már egyesült ország összes erejének a török ellen leendő forditásáról intézkedett vólna, az alkotmány felforgatásában fáradozott. A koronát, mihelyt kezéhez kapta, azonnal Bécsbe szállittatta, s folyvást ott tartotta, ugy, hogy csak fija megkoronáztatására hozatta haza, a mi megtörténvén, ismét Bécsbe vitette, s e példát követték utódai is. Még az 1548. országgyülés megbizta Ferdinándot, hogy szedesse össze az ország régi törvényeit, egészittesse ki, s illetőleg szerkesztesse ujra a Verbőczi féle törvénykönyvet. A király által ezzel megbizott törvénytudósok 1552-ben mutatták be neki dolgozatukat — Jus Quadripartitum — az országgyülés elibe leendő terjesztés végett. A király pedig, mielőtt az országgyülés elibe terjesztette vólna, német minisztereinek adta ki átvizsgálás s megbirálás végett. A német miniszterek véleménye folytán fölszólitotta a szerkesztőket, hogy az ország alaptörvényei közé iktassák be e 3 pontot: 1. A király fija nem választás, hanem örökösödési jog szerint lesz királylyá; 2. A király szabadon tarthat az országban annyi, és olyan zsoldosokat, a menynyit, és a milyeneket akar; 3. A király semmi esetben sem eshetik az országgyülés itélete alá. Noha e 3 pont mindegyike nagyon alkalmas lesz vala az alkotmány aláásására: legveszedelmesebb lett vólna a 3-dik, mert ezt ily általánosságban tartott szövegezés mellett, könnyen lehetett vólna ugy elmagyarázni, hogy a király nem eshetvén, tettei sem eshetnek az országgyülés itélete alá. E pont maga elég lett vólna arra, hogy lehetetlenné tegye a már megindult sérelmi panaszok elősorolását, s hogy megalapitsa az absolut királyi hatalmat. Ennél fogva a törvény szerkesztői határozottan megtagadták a király azon kivánságát, hogy ezeket beiktassák munkájukba, a min aztán ugy megbosszankodott a király, hogy az egész munkálatot elvetette.

Az 1552-ben Pozsonyban tartott országgyülés decretuma is világosan mutatja a király czélzatait. A rendek megkérték a királyt, hogy, miután már megtörtént az egyesülés, a mely eddig akadályozta a nádori szék betöltését, most már teljesitse a nemzet forró ohajtását. De a király nem engedett, még akkor sem, midőn figyelmeztették a rendek, hogy 1536-ban csak föltételesen egyeztek bele a nádorságnak királyi helytartó által helyettesitésébe, azon föltétel pedig már megszünt. A rendeknek e miatti méltó fájdalmát azzal enyhitette a király, hogy igéretet tett nekik, miszerint a most küszöbön levő török háboruban maga áll a nemzet élére. És a rendek részint ezen igéret által kecsegtetve, részint mert még mindig

reménylték Ferdinánd közbenjárása által a német birodalmi segélyt, nem merték a dolgot szakadásig vinni, meghajoltak a király hajthatatlansága előtt, s a nádorságról szóló törvényt (24. cz.) akként szerkesztették, hogy kifejeztessék ugyan benne az ő kivánságuk: de a király se lássa magát kényszeritve azt teljesiteni. T. i. „Mivel semmit sem érnek a köztörvények, ha végre nem hajtatnak s azok megszegői meg nem büntettetnek; és mivel az igazságszolgáltatásnak fentakadni nem lehet: ennél fogva határoztatik, hogy, ha nádor választatik (creato palatino) vétessenek elő még a régi ügyek is. Hogyha pedig ő felsége csakugyan nem egyeznék meg abban, hogy a nádori hivatal most mindjárt betöltessék, még akkor is tartassanak olyan törvényszékek, a melyek a régi törvények és szokások szerint itélni szokták a nádori törvényszék elibe tartozó ügyeket.“ Azonban bár ekként meghajoltak a rendek a király ellenzése előtt: nem mulasztották el e mostani különös alkalmat fölhasználni arra, hogy, ha egyebet nem tehetnek is, komolyan figyelmeztessék a királyt bizonyos dolgokra. Nevezetesen (30. cz.) „Minthogy Ő felsége a rendeknek hozzá, gyakran felterjesztett azon kérelmére, hogy ezen ország régi szabadságát, és kiváltságait megtartani méltóztassék, a régibb országgyüléseknek több izben adta azt a választ, hogy: mihelyt az ország egyesülése megtörténik, figyelembe veszi kérelmöket, és miután most már Isten kegyelméből megtörtént ezen egyesülés, s Magyarország területén senki sincs többé, a ki ő felségét törvényes királynak nem tekintené: magának ő felségének is kegyelmes megegyezésével elhatároztatott, hogy ezután mind ő felsége kegyelmesen tartsa meg, mind mások által tartassa meg az országnak s ennek rendeinek minden törvényét, szabadságát, még pedig mindazokban, a melyek a tanácsra, a cancelláriára, a magyar királyi pecsétre, a közjövedelmek kezelésére, s a közhivatalokra vonatkoznak. A mennyiben pedig ő felsége lehetetlennek tartaná, hogy a hadi parancsnokságok, várkapitányságok most rögtön csak magyarok által töltessenek be, s jónak látná talán még egy ideig meghagyni az idegen kapitányságokat, ezek hatósága csak a harczok intézésére szoritkozzék.“

Bizvást állitható, hogy Ferdinánd nem türte vólna el az országgyülésnek ezen hangját, nem erősitette vólna meg a fentebb emlitett törvényeket, s nem nyugodott vólna meg ama három pont elvetésében, szóval nem kimélte vólna tovább az alkotmányt csak annyira is, mint a hogy kimélte, ha az erdélyi rész visszakapcsolását már

teljesen biztosnak tekinthette vólna. De nem tekinthette. Jól tudta, hogy a kérdéses ujra egyesülés teljességgel nem biztos, mert a török akarata, sőt tudta nélkül történt. Buda, és vele az országnak több jelentékeny vára török kézben levén, több vólt mint valószinü, hogy Erdélyt is kevés idő mulva visszaveszi, s visszaadja Izabellának, és fijának; tudta, hogy Izabella a franczia udvarral is alkudozik. A töröktől való félelem alapossága bebizonyosodott mindjárt 1552-ben, még pedig igen nagy mértékben; a szultán ismét iszonyu csapásokat mért az országra, s a mi fődolog, Ferdinándnak ekkor tett békekisérletei alkalmával világosan kijelentette, hogy Erdélyre számot se tartson, mert annak János Zsigmondénak kell lenni.

Azonban ily körülmények közt sem félt Ferdinánd folyvást gátolni az alkotmány teljes helyreállitását, s tovább folytatni a törvénysértéseket. Az 1553. évi decretum, a mellett, hogy tele van a régibb és ujabb törvények megsértése ellen emelt panaszokkal, uj sérelemről is teszen bizonyságot; most törvényt kellett alkotni arról is, hogy főispánságot ne viselhessenek idegenek. De van ezen decretumban egy egészen uj, és igen érdekes jelenség is. Ez érinti először a sajtószabadságot. E kérdést a király hozta szőnyegre, még pedig a protestáns vallás kapcsolatában. T. i. „Értésére esett, miszerint a rendek, a magok jószágain eretnek könyveket nyomatnak, s ezt szeretné megakadályozni.“ Erre azt felelik a rendek a 24-dik czikkben: „a mi azokat a tévhitet terjesztő könyveket, s azok nyomatását illeti, a melyeket ő felsége emlit, azok tárgyában nem határozhatnak, mivel ilyen tévhitet terjesztő könyvekről nincs semmi tudomásuk.“

E közben napról napra aggasztóbbá lett Ferdinánd helyzete a törökhöz való viszonyokban. Minden alkudozása sikeretlen maradt arra nézve, hogy a szultán hagyja nála Erdélyt, be kellett látnia, hogy ez elébb-utóbb megint János Zsigmondé lesz. És ha ez megtörténik, nagyon valószinü, hogy a már régóta csak igéretekkel tartott nemzet, a visszaállandó másik királyságra támaszkodva, valami kétségbeesett lépésre szánja magát, ha folyvást, és mindenben csak üres igéretekkel elégittetik ki. Látta, hogy nem tanácsos a dolgot tovább erőltetni, tenni kell valamit. Az eddigi tapasztalásból látta a király, hogy a nemzet a sok sérelem közül legsulyosabbnak tartja a nádori hivatal fölfüggesztetését. Elszánta tehát magát, hogy e vágyat kielégiti. Az 1554. országgyülésen megtörtént a nádorválasztás, s mint legnépszerübb ember Nádasdy Tamás emeltetett ezen méltóságra. És ha már ez megtörtént, nem lehetett

kitérni oly törvény elől sem, a mely, legalább papiron, visszaadja a nádor törvényes hatóságát. Megalkottatott e törvény is (6. cz.) t. i. „a nádornak oly teljes hatalma legyen, a milyen vólt a régi nádoroké az ország törvénye szerint."

A veszély, melytől féltében tette Ferdinánd e fontos engedményt, csakugyan megjelent egész nagyságában. Azon kivül, hogy a török egész hatalmával fenyegetődzött, ha Ferdinánd tovább is késik Erdély visszaadásával, mozgolódtak az erdélyiek is, részint mert nem akarták magokat kitenni a török dühének, részint mert hamar megelégedtek Ferdinánd kormányrendszerével. Egyfelől e fenyegető veszély nagyságának, másfelől a nádor befolyásának tulajdonitható, hogy most maga Ferdinánd is késznek nyilatkozik betölteni a nemzet azon törvényes kivánságát, miszerint a törökkel folytatandó alkudozásokat a magyarok tanácsa szerint intézze. Tett is most e tekintetben annyit, hogy 1555. nov. 13-ról kelt levelében országgyülést hivott össze 1556. január 1-re a béke tárgyában határozás végett. U. m. „Visszatértek a szultán ő nagyságához küldött békeköveteink, s azon választ hozták, hogy kivánja tőlünk a többek közt egész Erdélyt a Tisza vidékével s ennek nagy fontosságu városaival, u. m. Várad, Gyula és Kassával, s mind azzal együtt, a mi ezelőtt a vólt király János fijának birtokában vólt, sőt még akkor is mondjunk le ezekről, ha János Zsigmondnak nem kellenének. És midőn nem tudjuk belátni, hogy a szultán ezen kivánatának miként tehessünk eleget az ország rendeinek tanácsa, és beleegyezése nélkül, ezért akarunk értekezni veletek, mint a kiknek sorsáról és fenmaradásáról, sőt életéről van szó." [1])

Ezen országgyülés a király óhajtása szerint, a háboru mellett nyilatkozott, s egész bőkezűséggel ajánlotta meg annak eszközeit. Sőt tett ennél többet is. Nevezetesen, ámbár világos vólt, hogy már csak napok kérdése Erdélynek a János Zsigmond kezébe viszszamenetele, mégis törvényt alkotott a király elleni hűtlenségről, s pártütésről. Nagyon fontos e törvény annyiban, hogy nem csak a királytól (a bekövetkező esetben biztosan várható) elpártolásról szól, hanem mentek bele oly kétértelmü, könnyen elmagyarázható szavak is, a melyek a király hűségében megmaradás parancsolásának szine alatt csaknem teljes határozottsággal rendelik a király parancsai iránt föltétlen engedelmességet. Ugy tekinthető e törvény, mint bár leplezett, de valóságos támadás az alkotmány ellen. Ez a

[1]) Kov. Vest. Com. 693.

23. cz. melynek czime: A Rebellisekről, engedetlenekről, békezavarókról, a királyi levelek, és parancsok megvetőiről. A törvényczikk betüszerinti szövege pedig ez: „Minthogy az ország rendei nagyon szükségesnek tartották az ország egységét, s az országban egyetértés fentartását: tehát elhatározták, hogy a rebellisek, békezavarók, engedetlenek, a királyi levelek, és rendeletek megszegői minden személyválogatás, és késedelem nélkül büntettessenek meg ő felsége által a régibb országgyülések határozatai értelmében.“

Megint előkerült a vallásügy is. És most még sajátságosabban, illetőleg szelidebben hangzik a végzés a protestánsok irányában. T. i. a vallás dolgában az határoztatott, hogy a közelebbi országgyülések végzései szerint mind a lelkész urak, mind a világiak igyekezzenek megfelelni kötelességöknek, egyik se avatkozzék a másik dolgába, igy kivánván ezt a felséges Isten iránti tiszelet.“

A nádori hivatal visszaállitása még ily körülmények közt sem vólt egészen eredménytelen, jelentékeny akadályt gördített az Ferdinánd elibe, ha bár az ő politikai irányát megváltoztatni nem tudta is. Nevezetesen Erdély csakugyan visszament Izabella birtokába 1556-ban. E körülmény gátul szolgálhatott vólna Ferdinándnak az alkotmányellenes uton haladásban, ugyde ugyan ezen évben történt, hogy Károly császár lemondása folytán Ferdinánd foglalta el a császári széket. És ez ellensulyozta az Erdélyben történt nagy változást. Annyira fokozta ez a király büszkeségét, hogy már most még kevesebbet akart adni az alkotmányos törvényeken, s elérkezettnek látta az időt, melyben leplezetlenül is megtámadhatja az alkotmányt. 1558-ban egy cancelláriai rendeletet küldött a nádorhoz, melyben egyszerüen megparancsolta, hogy az ide mellékelt királyi rendeletben kivetett országos adót szedesse be. A nádor pedig, a helyett, hogy a rendeletet végrehajtotta vólna, fölirt a királyhoz, kifejtette e rendelet törvényellenes vóltát, kijelentvén, hogy a mily kötelessége neki az ő felsége iránti hűség, épen oly kötelessége az országos törvények megtartása is, ezek pedig tiltják az adónak országgyülés nélkül kivetését, minél fogva kéri ő felségét, méltóztassék visszavenni e rendeletet, mert ő ugyan nem hajtatja végre. Erre azt felelte Ferdinánd, hogy „a közjó fölötte áll az ország valamennyi törvényének; II. András, és II. Ulászló kora mást igényelt, mint a jelen viszonyok, az ország jóllétével ellentétben álló szabadság nem egyéb, mint rabság.“

„De a nádor, és tanácsostársai egy ujabb feliratban épen arról magasztalták az ország törvényeit, hogy általuk mind a közjó, mind a

szabadság biztosittatik, s kinyilatkoztatták, hogy a szabadság fentartásának reményében adták magokat Ferdinánd szárnyai alá. Ferdinánd most már a tanácsosok hű és öszinte érzelmeit olvasta ki e második fölterjesztésből s visszavette az adórendeletet." [1]) De épen ezen esetből meritett tapasztalás azon szilárd elhatározásra birta a királyt, hogy ha még egyszer megürül a nádori hivatal, soha többé nem fogja azt betöltetni.

A király ama kisérletének hire nem sokára elterjedt az országban, s nagy mérvben fokozta a már különben is régi közingerültséget. Innen érthető, hogy midőn a király 1559-re országgyülést hirdetett, és ezen megint nem jelent meg, a rendek keserűsége oly mértékben tört ki, a hogy még eddig soha sem. Mert a király a propositiókban, ugy kért segélyt, hogy: „mivel nem lehet előre tudni, lehet-é minden évben országgyülést tartani, ezen adót (kapunkint 3 ft.) legalább hat évre ajánlják meg az ország rendei." Világos vólt, hogy ezen 6 év alatt bizonyosan nem tartana országgyülést, még nagyobb veszélyek érnék az alkotmányt. Ennél fogva most elmondtak a rendek mindent, a mi nyomta szivöket.

„Megértettük Felséged kegyelmes előadásából azokat, a miket Felséged szükségeseknek lát ezen ország még meglevő maradványainak javára, és fenmaradására. De mielőtt ezen kegyelmes királyi előadások tárgyalásához kezdenénk, kénytelenek vagyunk világos kifejezést adni a legmélyebb fájdalom, és más halaszthatlan szükség által kivánt azon panaszunknak, miszerint nehány év óta tömérdek, és nagyon sulyos csapás, s nyomás nehezedett ránk, a mennyiben szabadságunk, kiváltságaink sulyosan megsértettek, többféleképen ugyan, de kivált Felséged kapitányai által, ugy a németek, és más nemzetbeliek, mint magyarok által, s kénytelenek vagyunk Felséged előtt ezen panaszaink okainak megszüntetéseért esedezni. Már eddig is majd minden országgyülésünk alkalmával fölterjesztettük Felséged hű magyar népének számtalan és sulyos panaszát, nem mulasztottuk el kérni Felségedet, kegyeskedjék ezek megszüntetésére valami hatályos módot találni ki. És ámbár Felséged ezt mindannyiszor kegyelmesen megigérte, s ennél fogva mi buzgón igyekeztünk Felségednek hozzánk intézett kivánatait teljesiteni: mégis annyira távol vagyunk ezen igéretek teljesedésétől, miszerint bajaink nem hogy apadnának, de naponkint ujabbakkal szaporodnak annyira, hogy már irtóztató halommá nőttek, s orvoslásuk már csaknem lehetetlennek látszik, ha csak Felséged valahára komolyan

[1]) Szalay IV. 318.

nem fog azok megszüntetéséhez. A csapások és nyomor főforrása, mint már sokszor elmondtuk, a katonatisztek. Mi, Felséged hü alattvalói, kénytelenek vagyunk e bajok orvoslásmódjáról magunk közt tanácskozni, azon égbekiáltó bajok megszüntetésének valami módját találni ki, s kérni Felségedet, hogy ezeket elfogadni, s megerősiteni méltóztassék. (Itt az a mód ajánltatik, hogy, mivel a rendeken nem mulik a katonaság zsóldjának előállitása, neveztessenek ki oly férfiak, a kik az okozott károkat megvizsgálják, s ezekről, eskü alatt, hiteles jelentést tegyenek, s a bünösöket alkalmas eszközökkel kényszeritsék a károk megtéritésére. Ha pedig a bünösök olyanok vólnának, a kik, vagy mert idegenek, vagy más oknál fogva, nem érné el őket a biztosok keze, ezek ügye terjesztessék a király elibe, ő találjon számukra alkalmas büntetést. A katonaság zsóldjából vonassanak le az általuk okozott károk megtéritésére kellő méltányos összegek.) Gondoskodnia kell Felségednek a bajok orvoslásáról, már csak azért is, mert az ország nyomora a királyra is kihat, és mert azok miatt Felségedtől is nagyon elidegenednek a kedélyek. (1—7.)

E tömérdek nyomornak nem utolsó oka lenne megszüntetve az által, ha méltóztatnék ő felsége a magyar ügyekben csak magyar tanácsosait hallgatni meg, annyival inkább, mert itt a magyarok életéről, vagyonáról van szó, és mert valamint a magyarok nem avatkoznak a többi országok ügyeibe, ugy az sem igazságos, hogy idegenek avatkozzanak a magyar ügyekbe.

Méltóztassék ő felsége intézkedni arról is, hogy valamint a magyar cancelláriából nem küldetnek Németországba kormányrendeletek: ugy a német cancelláriától, és kamarától se jöjön ide semmi olyan, a mi az ország szabadságát sérti. (8—9.)

A következő két czikkben előadják, hogy az országnak már teljes elpusztultsága miatt lehetetlen teljesiteniök a király azon kivánságát, hogy minden kaputól 3 frtot fizessenek, kénytelenek ő felségét kérni, elégedjék meg kettővel, mert ennyit is nehéz előteremteni oly körülmények közt, midőn, mint most áll a dolog, a föld népe gabona hiányában makkal táplálkozik.

Arra pedig, hogy az adót, nem mint ő felsége kivánná, 6, hanem csak egy évre ajánlják meg, van ugyan több okuk, de ezek közt legfontosabb az, mert attól félnek, hogy ezen évek alatt nem tartatnék országgyülés. (15.)

Ferdinánd, midőn a hozzá fölterjesztett t. czikkeket Bécsben megerősitette s a rendeknek a sérelmeket illető panaszára olyan

megjegyzést tett, a mely csaknem egy jelentésü a kigunyolással: T. i. „A mi illeti a mi hű Karaink, Rendeink sérelmeit és panaszait ama nagyszerü, és türhetetlen elnyomatásokról, a melyeket, mint állitják, szabadságuk nagy sérelmével szenvedtek a mi kapitányainktól, és katonáinktól, és a melyekről azt mondják, hogy azok, a mi gyakori igéreteink daczára, nem hogy megorvosoltattak vólna, hanem napról napra növekedvén, már iszonyu halmazzá nőttek — — — —: Ezekre azt feleljük, hogy mi, azon jó indulat, hajlam, és kegyességnél fogva, melylyel hű alattvalóink iránt viseltetünk, azon mindenféle erőszakosságoknak, bántalmaknak, és veszélyeknek ilyen miserabilis elszámlálásán méltán megbotránykoztunk, annyival inkább, mert jól emlékezünk, hogy a régibb országgyülésekből is terjesztettek hozzánk hasonló panaszok. Mi soha sem mulasztottuk el részint magyar, részint más tanácsosaink véleménye szerint alkalmazni azon eszközöket, a melyeket az idők, és körülmények kivánalmai szerint alkalmasoknak láttunk a mi hű alattvalóink sérelmeinek, elnyomatásának megszüntetésére. Mely ezen mi kegyelmes gondoskodásunknak ha nem feleltek meg az eredmények; ha az előbbi veszélyekhez és bántalmakhoz a közelebbi pozsonyi gyülésen ujabb veszélyek járultak, azon nem győzünk eléggé sajnálkozni."

Hogy a rendeknek e decretum 15-dik czikkében kifejezett aggodalma alapos vólt, megmutatta a következés. A király a következő három év alatt nem tartott országgyülést, sőt ezután sem tartott vólna, ha fija megkoronáztatását a nélkül kieszközölhette vólna. (l. fentebb.) Részint a veszélyből származó szükségnek, részint az udvar alkotmánypolitikai törekvéseinek tulajdonitható az is, hogy Ferdinánd király 1560-ban Verancsics Antal egri püspököt azzal bizta meg, hogy gyüjtse össze Eperjesen nehány felső megye s város rendeit, s kérjen tőlök segélyt pénzben és fegyveresekben, Eger védelmére. De a rendek vonakodtak, mert attól féltek, hogy majd állandóvá talál lenni az adókérésnek ez a módja. Maga Verancsics, midőn erről első tudósitását küldi a királyhoz, közbeszurja „a mitől az isten mentsen meg;" második tudósitásában pedig, melyben jelenti, hogy Sárosmegye és Kassa város hajlandók teljesiteni a kivánatot, a többiek nem, utasitást kér, minő eszközökkel kényszeritse az engedetleneket. [1])

A nádor és a mellette levő tanácsosok mint az ilyen, ugy az

[1]) Verancsics levelei, közli Venczel Gusztáv (VIII k. 171. 178. l.)

ehez hasonló más alkotmányos kérdésekben is megtették kötelességüket. Igy p. o. az 1562-dik évi békeszerződés alkalmából panaszt emeltek, hogy ezen alkudozás, a törvény ellen, magyar tanácsosok közbejötte nélkül történt. És Ferdinánd megbizta Miksa főherczeget, hogy utasitsa rendre a magyar tanácsosokat, mert ő felsége ugy járt el, a mint részint a törvény, részint a közérdek kivánta. [1]) Innen érthető, hogy:

Nagy örömére szolgált Ferdinándnak, hogy tervei főfő akadályától a nádortól megszabaditotta Nádasdynak 1562. történt halála. Most ismét életbe léptette a helytartóságot, kinevezte helytartóvá Oláh Miklós eszterg. érseket, még pedig ugy, hogy egy szót sem tett arról, mintha ezt csak ideiglenesen vagy csak addig tenné, mig országgyülést tarthat, és nádort választathat. Midőn az 1563. országgyülést összehivta fija megkoronáztatása végett, e meghivó levélben sem vólt szó a nádorválasztásról, valamint a megnyilt országgyülés elibe terjesztett propositiókban sem. Sőt annyi figyelmet sem tanusitott a király a nemzet érzülete, és jogfogalmai iránt, hogy magyar ember által közölte vólna a rendekkel a propositiókat. Német miniszter (Seld György) intézte a rendekhez azon felszólitást, hogy: „ámbár az országgyülés tartásának okát megérthették a meghivó levélből, mindazáltal im átnyujtja nekik ezen irományt is, a melyből bővebben láthatják ő felsége kivánatát. Inti a rendeket ő felsége nevében, hogy, mielőtt az ország más ügyeinek tárgyalásához kezdenének, mindenek előtt mutassák ki a főherczeg megkoronázására való készségöket.“ [2])

Az ekként átadott királyi előadások tartalma vólt a főherczeg megkoronázásán kivül a honvédelemre szükséges adónak 4 évre megajánlása, az eretnekség ellen intézkedés, és az, hogy, ha mindezek el lesznek intézve, szóljanak, és határozzanak a rendek az általok szükségeseknek látott más dolgok felől is, s ha vannak sérelmek, terjeszszék elő ezeket is.

És most nagyon heves vitatkozások támadtak. Elmondatott, hogy nagyon veszélyes czél rejlik az adónak 4 évre követelésében, s a nádorválasztás ügyének elhallgatásában, annyival inkább, mert az 1559-ben fölterjesztett sérelmek közül még egy sincs megszüntetve; hogy az idegen nemzetbeli tisztviselők már annyira mennek, hogy a magyarokat nyilvános gyalázatokkal illetik. De legkomolyabb vita tárgya vólt a nádorság. Mondták a rendek, hogy

[1]) i. m. 357.
[2]) Bél: Adparatus 310.

ennek megválasztása előtt nem lehet királyt választani, mert a nádoré az első szavazat. (l. fentebb). Az udvar bizodalmas emberei azt vitatták, hogy e felől bátran lehet a nádorválasztást halasztani a koronázásig, s végre is rábeszélték a rendeket, hogy ne késleltessék a koronázást, igy majd hajlandóbbá lesz ő felsége, hogy a koronázás után nádort választasson. A koronázás megtörtént, de a nádorválasztás elmaradt, mert a király, a fentebb kiemelt indokoknál fogva, teljességgel nem akart többé nádort látni, s ekként ismét érvényben maradt a helytartóság.

Elintézték a rendek az adó ügyét is, csakhogy nem ugy, mint a király kivánta, részint mert kevesebbet ajánlottak, mint a mennyit a király kért, részint a mi fődolog, a mit adtak, azt nem 4, hanem egy évre adták, nehogy, mint most megint kifejezték, majd elmaradjanak az országgyülések. Az eretnekséget illetőleg arra hivta föl a király a rendeket, hogy mivel már elárasztották az egyházat az eretnekségek, a melyek épen olyan absurdusok, mint istentelenek, kövessék a rendek az isten igaz tiszteletét, az apostolok és egyházi Atyák által hirdetett tanokat. A rendek pedig azt válaszolták, és határozták, hogy ők már eddig sem mulasztották el e tárgyban határozni, s most is felujitják az 1548. 1552. és 1554. évi határozatokat.

A sérelmeket illetőleg pedig: „Mivel ő felsége kegyelmesen utasitotta őket, miszerint a propositiókon kivül más hasznos dolgokról is határozzanak; és hogy a bajok orvoslására ajánljanak alkalmas módokat ezennel határozzák (34. cz.): Minthogy a bajok nagy része ő felsége idegen tisztviselőitől, és katonaságától származik, mint a mely tisztviselők széltére foglalgatják a mások birtokait, és a mi ennél is szenvedhetetlenebb, csufos bántalmakkal, szidalmakkal illetik az ország főurait, nemeseit, s az általok elkövetett sérelmekről nem lehet őket számadásra vonni, mivel megvetik az ország törvényeit: tehát méltóztassék ő felsége megszabaditani tőlök az országot, azaz őket innen eltávolitani, s alkalmas magyarokat léptetni helyökre. És ha ő felsége azt mondaná, hogy ezt épen most nem teheti, mégis kényszeritve látják magokat ezt ismételve, és sürgetve kérni az ország szabadsága, sőt fenmaradása érdekében, kérni mind addig, mig végre is engedni fog ő felsége e jogos és méltányos kérésnek.“ A 35. czikkben megujitják a rendek azon régibb törvényeket, melyek szerint ő felségének a magyar ügyekben magyar cancelláriájával, és magyar tanácsosaival kell élnie; megujitják annyival inkább, „mert a tisztviselők már széltére mondogatják, hogy a

német cancellariától más rendeletök van." Kérik ezt még azért is, mert e törvényt ő felsége már sokszor megerősitette, s ennek végrehajtását megigérte.

Ez vólt Ferdinándnak utólsó országgyülése, a következő 1564. jul. meghalt.

Ha az alkotmánynak Ferdinánd alatti történetére egy futólagos visszapillantást vetünk, s azt kérdjük: mi változás történt rajta 38 év alatt, különbséget kell tennünk a tényleges és jogi állapot közt. Igaz ugyan, hogy az udvar, több vagy kevesebb nyiltsággal bár, de következetesen munkált az alkotmány aláásására, s ezzel tagadhatlanul kivitte azt, hogy a közjogi törvények gyakorlati hatályát nagyon kevésre szállitotta alá, midőn azok végrehajtását megakadályozta: de az is igaz, hogy mind ezek daczára igen kevés változás történt a közjogi törvények elméleti, vagy jogi erejében, mert a nemzet szilárdan ragaszkodott ezen jogaihoz. Az alkotmányos jogokon tulajdonképen csak két változás látható, de ezek is olyanok, a melyekre ráadta ugyan a nemzet, ideiglenesen, beleegyezését: de annak világos kijelentésével, hogy ezt csak ideiglenesen, csak a körülményektől kényszeritve teszi, mert magokat a kérdéses ős jogokat egész kiterjedésökben fentartja. Ezt lehet mondani a nádorság fölfüggesztéséről, s a mi ezzel egy, a nádor helyére állitott királyi helytartóságról. A másik jogvesztés még ennyire sem viseli magán a jogvesztés szinét, vagyis még ennyire sem mondható lemondásnak. Értem a Miksa megkoronáztatásakor fenforgott körülményt, miszerint a nemzet meggátoltatott annak törvényes kijelentésében, hogy a király fiját választás által ülteti a királyi székbe, s megnyugodni kénytelenittetett a „királylyá neveztetett" kifejezésben.

Talán lehetne még egyet fölhozni, t. i. azt, hogy Ferdinándnak sikerült a királyságnak főkormányzati, s illetőleg rendelkezési hatalmáról oly zavaros, és kétértelmü törvényeket alkotni, a melyeknek zavarából kibontakozni lehetetlen vólt, midőn ezen törvényekből azt is világosan ki lehet olvasni, hogy a törvényellenes rendeleteknek nem kell engedelmeskedni, s azt is, hogy a király minden rendeletét kész engedelmességgel kell fogadni.

Ezeket leszámitva, a többi alkotmányos jogok és törvények folyvást jogok és törvények vóltak, ha bár nem hajtattak végre. Folyvást kezében vólt a nemzetnek a törvényhozás egész teljessége. A Ferdinánd alatt alkotott 20 decretum majd mindenike tele

van oly törvényczikkekkel, a melyek a törvényhozás egész hatalmával rendelkeznek oly főfő fontosságu államügyek felől, a melyek felől rendelkezni csak alkotmányos népnek lehetséges. Törvényes hatásköréhez tartozott rendelkezni a békekötés módjáról, a hadsereg kiállitásáról, ennek módozatairól, katonatisztekről sat., szóval az összes hadügyről; továbbá adókivetésről, a közjövedelmek kezelésmódjáról sat. Számtalan t. czikk rendelkezik a pénzverésről, pénzrendszerről, a pénzek belértékéről, külalakjáról, s a magyar pénznek az austriaihoz való viszonyáról. Szóval — papirosan — birt egy önálló, és alkotmányos ország minden attributumával.

Végre jegyezzük meg, hogy az alkotmányon a főkormányzat mostani rendszerének segélyével ejtett sérelmeknek magában a kormányzati rendszerben vólt némi orvossága, olyan, a mely ha nem vólt is képes az alkotmányt teljes épségében megőrizni, roppant sokat tett annak védelmére, körülbelől annyit, mint a másik Magyarországnak a háttérben létele, még pedig nemcsak Ferdinánd, hanem utódai alatt is. Értem a megyéket. Ekkor lettek a vármegyék az alkotmány védbástyáivá. Nevezetesen:

Az ország ekkori viszonyainak természetes következése vólt a megyék hatáskörének szembetünő fejlődése. A török pusztitásai miatt gyakran hirtelen fölmerülő veszélyekben nem vólt idő országos intézkedéseket, fölkeléseket várni, hanem a fenyegetett megyék, vagy egyenkint, vagy több szomszéd megye együtt intézkedni vólt kénytelen. A megyegyüléseknek, sőt, mikor erre sem vólt idő, az alispánnak kellett helyi, vagy részletes fölkeléseket elrendelni, következésképen a megyéknek önvédelmi, illetőleg honvédelmi intézményekké is kellett lenni. Továbbá a politikai zavarok alatt buján tenyészett sokféle rendetlenség is erélyes, és gyors intézkedést kivánt, a személy, és vagyonbátorság biztositására. Továbbá a legfőbb országos érdekek kivánták, hogy az országos honvédelmi, adózási sat. törvények a lehetőségig gyorsan végrehajtassanak. Mind ez természetesen a megyék föladata vólt. Ugyancsak az ország érdeke kivánta, hogy a megyék, midőn az országos terhekre vonatkozó törvényeket végrehajtják, egyuttal az ország jogait érdeklő törvények végrehajtására is gondot forditsanak, vagyis, a mindinkább veszélyeztetett alkotmány védelmére minden törvényes hatalmukat fölhasználják.

És a megyék nagy buzgalommal, szivós kitartással, sőt megtörhetlen erélylyel igyekeztek megfelelni feladatuknak. Erre két eszköz vólt a megyék kezében; egyik a törvényhozásra gyako-

rolt befolyás, másik a főkormányszék ellenőrzése. A törvényhozásra ugy gyakoroltak befolyást, hogy gyüléseiken nemcsak országgyülési követeket választottak, hanem rendesen meg is vitatták a főbb politikai kérdéseket, s utasitást adtak küldötteiknek. A főkormányszéket ugy ellenőrizték, hogy ha törvényellenes rendelet jött hozzájok, fölirtak, kifejtették a rendelet alkotmányellenes vóltát, s kérték annak visszavételét, s fölfüggesztették a végrehajtást. Az országgyülési követeknek is utasitásul adták, hogy ezen sérelem ellen panaszt emeljenek. Sőt azt is megtették, hogy az 1545. (s utóbb az 1635.) évi kétértelmü t. cikkekre támaszkodva, egyszerüen félretették a törvényellenes rendeletet. Igaz ugyan, hogy nem minden megye, vagy nem mindig tette ezt igy, és a melyek tették, azok is gyakran kénytelenek vóltak meghajolni a nagy erő nyomása alatt; de általában véve mégis igaz, hogy a megyék ezen passiv ellenállása jó részben kitörte a törvényellenes kormányrendeletek élét, s jelentékeny szolgálatot tett az alkotmány megmentése körül.

Részint annak, hogy a sokképen megzavart birtokviszonyok fentartása, s védelme első helyen a megyék törvényszékei által eszközöltetett, részint a megyék fentebb emlitett politikai fontosságának tulajdonitandó, hogy az ország közvéleménye oly féltékeny gonddal őrködött a megyék fenmaradása fölött, hogy a török hódoltsággá lett területeken is fentartotta azokat. Fentartotta pedig ugy, hogy midőn valamely megye területe török birtokká lett, a vagyonosabb nemesek elmenekültek valamelyik szabad megye területére, magokkal vitték a megye pecsétjét, és jegyzőkönyvét, és a hol megtelepedtek, ott vólt velök, és bennök az illető vármegye. Tisztviselőket, s ha országgyülés tartatott, képviselőket választottak, s intézkedéseiknek, rendeleteiknek szives készséggel engedelmeskedtek az otthon maradt lakosok.

A megyék belszerkezetében nevezetes változás, hogy most már határozottan aristokraticusokká válnak a megyegyülések. Ez nem a törvényhozás világos rendeletének eredménye, hanem a korábbi fejlődési iránynak folytatása, s a helyzet követelménye vólt. Mert általánosan el levén ösmerve a megyegyülések roppant fontossága, és az a szomoru igazság, hogy most kevés embernek van ideje a gyülésekre járni, (kivált a megye határán kivül) a vagyonosabb nemesség nem is zaklatta a szegény nemeseket a megjelenésre, még kevésbé a nem nemeseket, hanem megjelent, és intézkedett maga. Azonban a nem nemesek sem vóltak teljesen kizárva; némely megyékben rendesen, másokban körülményszerüleg meg-

hivattak. Igy p. o. Pestmegye nagyobb hódoltsági községei rendesen meghivattak; Szepes megye a királyi városok minden polgárát meghivta.[1]) Sőt még a törvényben is van rólok szó. P. o. az 1550: 24. megengedi, hogy a hódoltsági községek megjelenhessenek az adó kivetésére. Egyébiránt föltéve, hogy számosan jelentek vólna meg az alsóbb nemesek, és nem nemesek közül, rendes gyakorlat vólt, hogy az ugynevezett józanabb rész — sanior pars — döntött.

Másik, figyelmet érdemlő változás az, a mely történt a fő-, alispán, és a megyegyülések közti viszonyokban.

Régi törvényes gyakorlat vólt, hogy a főispán a király kezébe tette le a hivatali esküt; most pedig a közbajok árjában az a visszaélés kapott lábra, hogy a főispánok nem akartak hivatali esküt tenni. E vonakodásnak két fontos oka vólt. Egyik az, hogy igy szabadabban fölhasználhatni reményltték a körülményeket saját érdekökben, mind a királylyal, mind a megye közönségével szemközt. Másik az, hogy már Ferdinánd megkezdte e téren is előkésziteni az absolut szellemü kormányzatot. Nevezetesen, vagy a kinevezési oklevélben, vagy a hivatali esküben föltétlen engedelmességet kivánt a főispánoktól, miszerint minden királyi rendeletet, válogatás nélkül végrehajtanak. Ily körülmények közt azt kivánták a megyék, hogy a főispánok a gyülés előtt tegyék le az esküt, melyben kötelezzék magokat a törvények, és a megyei jogok védelmére. A főispánok pedig azon ürügy alatt, hogy egyik félt sem akarják megsérteni, sehol sem esküdtek. Az innen származott visszaéléseket ugy akarták orvosolni az országgyülések, hogy több izben ismételt törvényekben megrendelték a hivatali eskü letételét. Ezen törvények közt az a különbség van, hogy p. o. az 1542: 30. szerint a még meg nem esküdt főispánok a király, vagy a helytartó előtt tegyenek esküt; ha pedig valamely akadály miatt nem mehetnének Bécsbe, vagy Pozsonyba, akkor a megyegyülés előtt. Az 1552: 38. pedig azt rendeli, hogy a megyegyülés előtt esküdjenek, vagy ha talán már megesküdtek vólna a király előtt, erről hozzanak bizonyitványt, különben ne fogadja el őket a megye. E két ellentétes törvénynél fogva folyvást vita tárgya vólt, hogy hol történjék az eskü vés. Majd, midőn évről évre világosabbá lett az alkotmányt fenyegető veszély, végre is engedtek a főispánok a közszellemnek, s a rendek előtt is letették az esküt.

Vita tárgyává lett a fő- és alispán közti viszony is. Ámbár az

[1]) Botka Tiv. i. m.

1504. évi törvény világosan megrendelte vólt, hogy a főispán többé nemcsak maga, hanem a megyei nemesség megegyezésével nevezze ki az alispánt: e törvényt most ugy magyarázta a főkormány, s az általa utasitott főispánok, hogy a főispánok nevezzék ki, a megyei nemesek pedig egyezzenek bele. És ez meg is történt igen sok esetben. E visszaélés ellen fölszólalt az 1548. országgyülés, s törvényt alkotott (70. cz.) hogy a nemesség válassza.

Ámbár az 1504. évi törvény eltörölte az örökös főispánságot, mégis föléledt az 1595 óta. A fény, és méltóság, mely a főispánsághoz még mindig kötve vólt, [1]) azt eszközölte, hogy a főcsaládok a lehetőségig elkéregették a királytól egyik másik megyében az örökös főispánságot, s e rendszer szerént gyakran kiskoru egyénekre is szállt a főispánság. Most az a kérdés állt elő, hogy ily esetekben főispáni helytartók vigyék-e a megye kormányát, vagy az alispánok? A főkormány a helytartóknak, a megye pedig az alispánnak akarta adni a hatóságot. És minthogy a nemesség erősen meg vólt győződve a felől, hogy a mostani viszonyok közt rendkivül fontos a megyei kormányzatnak alkotmányos, és hű kezekben létele: végre is kivitte, hogy a megyei kormányzat hatósága az alispánok kezébe ment át, annyira, hogy a főispánnak alig maradt egyéb hatósága, mint az, hogy ő a király helyettese, s ő tette a kijelölést a tisztujitásoknál.

Miksa király.

Miksa uralkodása (1564—76.) különbözött a Ferdinándétól annyiban, hogy ő a szó teljes értelmében szabadon fejlődni engedte a protestantismust; ellenben a politicumokban apjánál sokkal merészebben, és gyorsabban haladt a kitüzött czél, az absolut hatalom felé.

Mindjárt trónra lépte után bocsátott ki egy manifestumot, melyben, midőn egyfelől tudatta a nemzettel, hogy átvette az uralkodást, másfelől biztositást is nyujtott arról, hogy meghagyja a nemzetet törvényes jogainak, és szabadságának birtokában. Uralkodásának első másfél éve eltelt a nélkül, hogy avagy csak legkisebb jelét is adta vólna annak, hogy ezen igéretet beváltani szán-

[1]) II. Lajos király özvegye Mária, Mosonmegye főispánja vólt; I. Ferdinánd fija Miksa, mint már cseh király hasonlóképen, és pedig nemcsak a czimet viselte, hanem tettleg is főispánkodott. (Botka i. m. Budap. Szemle 1865. III. Füz.)

dékozik. Folyton folytak a régi törvényellenességek. Midőn 1566. elejére országgyülést hirdetett és tartott Pozsonyban, s itt maga nem jelent meg: nagyon alászállott a rendeknek felőle táplált jó reménye. Még kellemetlenebbül hatottak a propositiók, a melyekben, (igaz, hogy az ekkor nagy mérvü török háborura) két évre adatni kérte a nagy háboruhoz arányzott adókat, és a mely propositiókban szó sem vólt a nádorválasztásról, s a mi mindennél feltünőbb, olyat is kivánt a király most a rendektől, a mi még eddig egészen szokatlan, a melynek horderejét alig lehet belátni. T. i. hogy az urak és nemesek valami törvényes vizsgálat alá terjeszteni köteleztessenek minden birtokjogukat, czimöket, ide értve a királyoktól nyert adományleveleket is. Ennek oly jelentést tulajdonitottak a rendek, hogy ez tulajdonképen nem egyébre czéloz, mint arra, hogy még egyéni birtokjoguk is a kamara, vagy más ilyes hatóság önkényétől függővé tétessék, s a nemesség nagy része kevés idő alatt kóldus botra jusson. Oly ingerültség támadt erre, a melyet a király helyettese Károly főherczeg alig tudott lecsilapitani csak annyira is, hogy a tanácskozások legalább megkezdethessenek. Majd, midőn valamennyire higgadtak a rendek, felhordták a már régóta halomra gyült sérelmeket, mint szintén az ujabbakat is. Ujak vóltak p. o. hogy püspökségeket is nyernek idegenek; hogy a magyar tanács még mostani jelentéktelenségében sem szándékoltatik meghagyatni, mert már nem is neveztetnek ujak az elhaltak helyére. De minden sérelem közül legnagyobb nyomatékkal emelték ki a nádorság üresen hagyatását, sürgetvén a választást. A királyt helyettesitő főherczeg pedig nemcsak erre rá nem állott, hanem azt sem engedte meg, hogy a sérelmek tárgyában a szokott módon ismételtessenek a t. czikkek, s annyival kevésbé, hogy az ujonnan fölmerült sérelmek ellen alkottassanak t. czikkek. E tekintetben csak annyit engedett a főherczeg, hogy a sérelmek terjesztessenek föl a királyhoz, s majd a következő gyülésen alkossanak törvényt. Ebben, bár kénytelen kelletlen, megnyugodtak a rendek, s a decretumban kifejezést adtak azon reményöknek, hogy ő felsége a jövő évnek mindjárt elején országgyülést tartand, s ott orvosoltatni fognak a sérelmek.

Ezen most lefolyt országgyülés alatt Augsburgban, a német birodalmi gyülésen időzött a király, segélyt szorgalmazni a török ellen. Adott is a német birodalom az ezen évi nevezetes hadjáratra jelentékeny haderőt: de mint a következés megmutatta, minden haszon nélkül. Azonban sokkal föltünőbb eredménye vólt Miksa ezen utjának az, hogy midőn a német birodalmi gyülés

azon óhajtásnak adott kifejezést, hogy azon viszonynál fogva, a melyben jelenleg van a német birodalom Magyarországgal, mint a melynek védelméért már eddig is sokat áldozott, s ezután is áldoznia kell még, méltányos vólna, miszerint Magyarország is, mint a császár más országai, kapcsoltassék a német birodalomhoz, s illetőleg olvasztassék bele abba: Miksa császár és magyar király erre olyan választ adott, hogy ezen eszmét egészen helyesli, s mind maga azon lesz, mind utódait kötelezni fogja, hogy ennek valósitására minden lehetségest megtegyenek. Ezen inditvány minden valószinüség szerint a császár-király kivánságára tétetett, az pedig egészen bizonyos, hogy az uralkodó család érdekében tétetett, valamint az is bizonyos, hogy ez nagyon hathatós eszköz leend vala arra, hogy a dynastia absolut uralmi czéljai Magyarországban megvalósuljanak. A királyi család terve szerint nem is annyira a német birodalomba olvasztás akart ez lenni, mint inkább az austriai örökös tartományokkal összeolvasztás. Innen érthető, hogy midőn ennek hire elterjedt Magyarországon, általánossá lett az aggodalom, és ingerültség.

Az 1566. évi hadjáratnak is vólt némi befolyása arra, hogy az ország politikai ügyeinek folyama oly irányt vegyen, mint a milyet vett. T. i. Szolimán elhalt Szigetvár alatt, s utódja Szelim nem vólt egészen siket Miksa békeajánlataira; továbbá világos vólt, hogy nem fog beteljesedni Szolimánnak János Zsigmond részére tett azon igérete, hogy egész Magyarországot neki adja, ha kedvezni fog neki a harczi szerencse.

1567. juniusra országgyülést hirdetett a király Pozsonyba, hogy a még folyamatban levő háborura segélyt ajánltasson, s e gyülésre személyesen megjelenni igérkezett. Midőn összegyültek a rendek, a király megérkezése előtt is tárgyalni kezdték a főbb sérelmeket, melyek közt ismét vóltak egészen ujak is. T. i. hogy a király egyik kapitánya a Tisza több pontján önkényes és sulyos vámokat állitott, továbbá hogy a német kapitányok, mintha törvényes biróság vólnának, széltére itélgetnek a nemeseknek mind személyes, mind birtokügyeiben, ráteszik kezöket az egyházi javakra is, azokat eladják, vagy zálogba vetik, és hogy a királyi városoknak mind közigazgatása, mind törvényszéke egészen a kamara hatáskörébe vonatott.

Kevéssel e gyülés megnyitása előtt biztosnak látszott, hogy a béke megköthető lesz az uj szultánnal. E körülmény feltünő batorságot adott a királynak. Nevezetesen: „noha járatos vólt a látin nyelvben, s élt is vele azon országgyüléseken, melyeket még

apja életében vezérlett vólt, német nyelven nyitotta meg az országgyülést, sőt a királyi propositiókat is németül fogalmaztatta." [1]) Miksának ezen ujitását alig lehet máskint értelmezni, mint ugy, hogy ez első lépés akart lenni azon igéret beváltására, a melyet a mult évben tett az augsburgi német rendeknek. Nem csuda tehát, hogy a rendek annyira fölingerültek, hogy kijelentették, miszerint addig nem nyulnak a propositiókhoz, mig orvosolva nem lesznek az ország sérelmei, s ezt tenni annyival inkább kénytelenek, mert szokásba kezd jönni, hogy a sérelmek tárgyalása a gyülés végére hagyatik, s akkor egy vagy más ürügy alatt elmellőztetik.

A király, midőn megértette a rendek ingerültségét, maga is ingerülten mondta környezetének, hogy: „megunta már e sérelmek emlegetését, valamint azt is, hogy mind untalan emlegetik koronázási esküjét, s lesz gondja rá, hogy felszabaditsa magát ezen eskü nyügei alól." A rendeknek pedig azt válaszolta, hogy szedjék össze azokat a sérelmeket, s irásban terjesszék föl hozzá. Ez megtörténvén, nem sokára érkezett a rendekhez egy királyi leirat, melyben nem vólt több ennél: „Ő felsége nem sokára nevezni fog ki biztosokat, a kik e sérelmeket megvizsgálják." E válasz jobban fájt a rendeknek, mint a hogy fájt vólna az egyszerü elutasitás, mert ezt gunynak vették. S most teljessé lett az elkeseredés, „fájdalmukban azt mondták a Rendek, hogy már most nincs egyéb hátra, mint az, hogy, elhagyván szülő földjöket, vándoroljanak ki." [2]) Ezt megtudván a király, adott annyi vigasztalást, hogy egy ujabb leiratában kijelentette, miszerint „amaz előbbi válasz az ő tudtán kivül, tévedés folytán jött a cancelláriából, s most meghallgatja sérelmeiket." Meg is hallgatta, s e meghallgatás után ugyanazt a választ adta, a melyet előbb tévedésből adott, sőt meg is pótolta. T. i. „Azokra az elfoglalt jószágokra szükség van a határszéli várak szempontjából, s e tárgyban ne is irogassanak többé hozzá, mert határozatát nem változtatja meg, sőt el sem fogadja többé irataikat." E leirat oly elkeseredést okozott, a melyet a német ministerek is aggasztónak láttak, s némi engedékenységet tanácsoltak a királynak, s igy történt, hogy egy ujabb leiratban kijelentette, hogy meg fogja tartani koronázási esküjét. [3]) Ezzel, annyira, a mennyire megnyug-

---

[1]) Horváth M. III. 275.
[2]) Horváth M. III. 276.
[3]) u. o.

tattatván a rendek, elkészitették a törvényeket, melyek közül nevezetesebbek:

31. cz. Méltóztassék ő felsége akként intézkedni, hogy a kapitányok által elidegenitett egyházi jószágok adassanak vissza rendeltetésöknek.

40. cz. Kéretik ő felsége, méltóztassék mind általában a rendeket, mind különösen a bányavárosokat megtartani régi szabadságaikban, s megparancsolni, hogy szünjék meg már valahára azon régi visszaélés, miszerint Magyarország nem a magyar cancellaria által kormányoztatik s intézkedni, hogy a magyar cancellária rendeletei az országban mindenki által tisztelettel fogadtassanak.

41. Kegyelmes intézkedést kérnek, és várnak arról is, hogy a kapitányok által törvényellenesen hozott itéletek semmisittessenek meg, s az érdekelt felek ügyében, törvényes biróságok itéljenek.

Ámbár Miksa király a szokott módon megerősitette ezen törvényeket: nagyon kevés bizalmat önthetett a rendekbe, kivált azok után, a mik épen e gyülésen történtek. Természetes is, hogy azon közjogi törvények, a melyek ezen gyülésen 18-dik izben ismételtettek csaknem szóról szóra, kevés reményt ébreszthettek a felől, hogy épen Miksa király fogná azokat lelkiösmeretesen megtartani, és végrehajtani. Nincs mit csudálni azon, hogy épen ezen országgyülés lefolyása is igen sokat tett a kedélyek fölhevitésére. E fölhevülést és ingerültséget ki akarta zsákmányolni János Zsigmond ellenkirály, s az elégületlen magyarok közremüködése által akarta elérni azt, a mit neki Szolimán igért, de nem teljesithetett, hogy t. i. egész Magyarország urává legyen. Megpróbálta föllázitani Magyarországot Bocskai György közbenjárásával. De eredmény nélkül, mert a magyar urak, bár mennyire el vóltak keseredve Miksa ellen, nem akarták az ország sorsát a végső veszély koczkájára tenni ki az által, hogy ily lépést tegyenek. Tudták, hogy ezzel, midőn egyfelől a császár, s a német birodalom bosszuját, s egész erejét várhatnák magokra, sok időre megfoszthatnák magokat a német birodalom segélyébe vetett reménységtől. Fontos körülmény vólt az is, hogy midőn megtudta a király, miben járt Bocskai, sietett oly rendszabályok alkalmazásával, a melyek üdvös félelmet öntsenek azokba, a kiket talán nem tartóztatna vissza a hüség érzete. Befogatta a gyanusokat, s köztük az egri hőst Dobót is.

A lázitási kisérlet ily kimenetelének következménye vólt, hogy Miksa arról győződött meg, hogy a nemzet többsége csakugyan fél, legalább még most fél oly lépéstől, melylyel eljátszhatná a német segélybe vetett reménységet, következésképen neki nincs

miért félni, s megállapodni a megkezdett uton, annyival kevésbé, mert némely egyesek csakugyan merészeltek elszakadásra gondolni, sőt sietnie kell, hogy lenyügözhesse a nemzetet annyira, hogy ha csakugyan akarna is ilyes valamit, ne legyen rá ereje. De másfelől lehetetlen vólt nem látnia azt is, hogy végletekig nem mehet, mert ha menne, a kétségbeesett nép végre is szakitana vele, s annál könnyebben vetné magát a másik király karjai közé, mert János Zsigmond megmutatta, hogy nagyon ösmeri azon előnyt, a melyet nyujthat neki a nemzet elégületlensége Miksa politikájával. Azonban, minthogy János Zsigmondnak a törökhöz való viszonyában nagyon sok függ a portától arra nézve, hogy tehessen-é ő valamit Miksa király ellen, vagy nem: szükségesnek látta a portával kötendő béke által is biztositani magát. És midőn hosszas alkudozások után megkötötte a békét a szultánnal 8 évre: még kevésbé gondolt megkezdett politikája félben hagyására. Föltünő ujabb tette vólt e téren az, hogy a látszatát is csaknem elenyésztette a magyar cancelláriának, midőn kifogyni engedte onnan a magyar tanácsosokat.

1569-ben országgyülést tartott a király; és hogy előre is üdvös félelmet öntsön a rendekbe, tekintélyes számu német fegyveresek által kisértette magát e gyülésre. E gyülés müködése, a befogottak mellett emelt kérelmen kivül főként a cancellaria reorganisalására vólt irányozva. Alkottatott is e tárgyban uj törvény, de olyan, a mely, bár megszabja, hogy legyenek a király körül magyar tanácsosok: leplezetlenül kifejezi, hogy a király, a magyar had- és pénzügyek kezelését nem szándékozik többé a nemzetnek visszaadni. T. i. (38. cz.) „Ő felsége állandóan tartani fog udvarában két magyar tanácsost, a kiknek segélyével éljen mind azon ügyekben, a melyek az ország jogait, szabadságát, és az igazságszolgáltatást illetik; a had- és pénzügyeket pedig, az eddigi szokás szerint, (more hactenus consveto) továbbra is a kamaránál, és hadi tanácsnál fogja tárgyaltatni.“ Hogy itt valósággal az austriai kamaráról, és hadi tanácsról van szó, világos egyfelől ama záradékból: az eddigi szokás szerint; másfelől e törvénynek azon rendelkezéséből, miszerint tartson ő felsége tolmácsokat a németül nem tudó felek segélyére.

1570-ben nagyon érdekes fordulat történt Magyarország politikai ügyeiben. Nevezetesen János Zs. mélyen megsértve érezte magát Szelim szultán nagy vezérének (a szultán és Miksa közt kötött békéből folyó) azon rendelete által, hogy semmit se tegyen a

fenálló béke ellen. Ekkor azon tanácsosai, a kiknek leginkább érdekében állt vólna a béke megzavarása, annyira ingerelték öt a szultán ellen, hogy ennek megegyezése, sőt tudta nélkül békét kötött Miksával, olyat, a mely magát a bécsi udvart is méltán meglephette. T. i. lemond a „Magyarország választott királya“ czimről, s „Erdély fejedelme“ czimet vesz föl; a császárkirálylyal kegyeleti hűségi viszonyba lép; Erdélyen kivül csak Bihar, Kraszna, K.-Szolnok, és Máramaros megyék lesznek birtokában, a többit visszaadja a királynak; a király nőül adja neki valamelyik unoka hugát; Miksa ellenségeinek ellensége lesz (a törököt kivéve) barátjainak barátja; a békekötés még most titokban tartatik a szultán előtt, ha pedig megtudná, s János Zsigmondtól elvenné Erdélyt, kárpótolni fogja őt a király a sléziai Oppeln, és Ratibor herczegségekkel; ha János Zs. fiörökös nélkül halna el, az erdélyiek magok választanak magoknak fejedelmi vajdát, s ez mind maga, mind Erdély rendei határozottan alatta lesznek a magyar királynak.

Az itt czélba vett házassági kapocs, s a szerzódésileg kikötött kegyeleti hűség is fontos nyereménynek látszhatott ugyan a király és családja előtt, mint a mely végre is szerezhet a dynastiának az erdélyiekre olyan befolyást, a mely mellett nem kell Erdélytől nagyon félnie még akkor sem, ha a magyarokat végképen elkeseritené: de fontosabb vólt az a másik pont, mely szerint J. Zsigmondnak örökösek nélkül történhető elhalása esetében csak fejedelmi vajda választatnék. E pont két tekintetben vólt nagyon fontos, mert 1. csaknem kétségtelen bizonyossággal lehetett tudni, hogy J. Zsigmond ha megnősül is, örökösek nélkül fog elhalni, 2. mert ezen esetben a választandó fejedelmi vajda a király hatalma alatt lesz. Sőt azzal is tisztában vólt az udvar, hogy a választandó fejedelmi vajda Békes Gáspár lesz, e béke főfő eszközlője. És ha mind ez ekként megvalósul, kétkedni is alig lehet a felől, hogy meg fog szünni az a nyomás, a melyet eddig gyakorolt a dynastiára a másik ország létele, következésképen már nem messze van az idő, a melyben végveszélyt lehet mérni a magyar alkotmányra.

De másképen történt. János Zs. hamarabb elhalt, mint gondolni lehetett vólna, s az erdélyi rendek nem a bécsi udvar által kiszemelt Békes Gáspárt, hanem S. Báthori Istvánt emelték a fejedelemségre. Báthori István nem idegenkedett ugyan a király főhatalmának szerződésszerü elösmerésétől, de figyelembe vette azt is, a mit nem lehetett kihagyni a számitásból, u. m. a török

portát. Kétségtelen vólt, hogy tettleg ezé az Erdély fölötti főhatalom, következésképen innnen kérte a megerősitést. Kérte ugyan ő a megerősitést a királytól is, de nem mint vajda, hanem mint fejedelem. A bécsi udvar, midőn ekkint kijátszva látta terveit, fenyegetés által akarta megfélemliteni az uj fejedelmet, tudni sem akart másról, csak vajdaságról, s ezt is Békes Gáspárnak akarta megszerezni, fegyveres segélyt adott neki Báthori megbuktatására. Ekként háborura kerülvén a dolog, teljes diadalt aratott Báthori, s e diadal tettleg megalapitotta az erdélyi fejedelemséget.

E közben országgyülést tartott Miksa, fijának Rudolfnak megkoronáztatása végett 1572-ben. És a rendek, minthogy 1569 óta folyvást érezték az akkor megkisérlett, de nem sikerült lázitás szomoru következményeit: most megadták magokat sorsuknak annyiban, hogy midőn látták a király hajthatatlanságát a sérelmek körül, a jobb jövőbe vetett bizodalommal, mellőzték a kifakadást, s megkoronázták Rudolfot a nélkül, hogy nagyon erőltették vólna a nádori szék betöltését; megelégedtek azzal, hogy fölkérték az ifju királyt, járjon közben apjánál a sérelmek orvoslása végett.

Azon körülmény, hogy meghiusult az udvarnak Erdély felől táplált reménysége, s hogy Báthori a szó teljes értelmében fejedelmi hatalommal uralkodott, eredményezett legalább annyit, hogy Miksa nem látta tanácsosnak messzebb is menni azon az uton, a melyen eddig járt, s a melyen jártában már nagyon sok aggodalmat okozott a nemzetnek. Innen érthető, hogy, noha az eddigi sérelmek orvoslására semmit sem tett: de ujabb elkeseredésre sem adott okot, s ezt annál kevésbé tehette vólna, mert Báthori oly tekintélylyel s népszerüséggel uralkodott, mely őt nem sokára a lengyel trónra is fölsegitette, noha vetélytársa vólt a fényes Habsburg család. 1575.

Rudolf király.

Báthori erdélyi fejedelemsége sem vólt képes ártalmatlanná tenni az alkotmányt fenyegető ujabb veszélyeket. Nevezetesen Miksát fija Rudolf váltotta föl 1576-ban. Rudolf csak annyiban hasonlitott két elődjéhez, hogy ő sem szerette, sőt nagyon gyülölte az alkotmányos szabadságot, ellenben különbözött tőlök több tekintetben. Nevezetesen ő II. Filep spanyol király jesuitái által növeltetett, a kik a protestáns vallás iránti gyülöletet annyira bele oltották, hogy annak kiirtását egyik föladatának tekintette; továbbá

minden komoly munkától elvonulva, csak a kincsgyűjtésnek és szeretőinek élt, az uralkodás munkáját s hatalmát minisztereire bizta, a kik aztán az ő zsarnokias hajlamainak hizelkedve, megkétszerezték a király nevében a király zsarnokságát, nehogy elveszitsék különben is gyanakvó urok bizodalmát. Ily körülmenyek közt nem csuda, ha a magyar nemzetre nehéz idők jöttek.

Minthogy még most is megvólt az Erdély miatti alapos félelem, Rudolf miniszterei sem látták eljöttnek az időt arra, hogy valami döntő lépést tegyenek, de azt megtették, hogy példás lelkiösmeretlenséggel szaporitották a sérelmek halmazát. Az eddigi királyok, legalább néha megjelentek az országgyüléseken, de Rudolf korában ez nagyon kivételes ritkaság vólt; a gyülésekre küldött helytartó biztosok pedig minden fontosabb dologra azt feleltéк, hogy erre nincsenek fölhatalmazva. Az eddigi királyok megtettek annyit, hogy vagy magok meghallgatták, vagy irott fölterjesztések által tudtokra adatni engedték a szokásosakká vált nemzeti sérelmeket, s azokra ha orvosságot nem adtak is, adtak legalább üres igéretet. Rudolf későbbi éveiben elzárta magát e panaszok elől is. Uj botrányt okozott az által is, hogy a koronát, a mely 1551 óta Bécsben tartatott, még messzebb, u. m. Prágába, mint rendes lakó helyére vitette.

Rudolf elsőbb országgyülései hasonlitanak a régibbekbez néhány évig; ugyanazon sérelmi panaszok, s ugyanazon semmit nem érő igéretek. De 1583-ban változni kezd a helyzet. Nevezetesen miután bele fáradtak már a rendek a király azon válaszába, hogy ne kivánják sérelmeik rögtön orvoslását, mert ez lehetetlen, elégedjenek a panaszok okainak koronkint eszközölhető részletes megszüntetésével: ezen évben már oly ingerültségbe jöttek, hogy kijelentették, miszerint kénytelenek a király által kivánt adót megtagadni. Azonban vóltak a királynak jó emberei is, a kik nem szüntek meg a rendeket jobb jövő reményével kecsegtetni, sőt kezességet is vállaltak a királyért a felől, hogy, csak ajánlják meg a rendek a kivánt adót most, ők jót állanak, hogy a következő országgyülésen orvosoltatni fognak a sérelmek. És a rendek, bár kénytelenségből, megnyugodtak, megajánlották az országos adókat, de azon világos kijelentéssel, hogy ha sérelmeik még ezután is orvosolatlanul maradnának, soha sem ajánlanak többé adót, sőt felé sem jönnek az országgyülésnek.

1587-ben támadt a nemzetben némi reménysugár, midőn Rudolf testvéröcscsét Ernesztet nevezte ki királyi helytartóvá. Azt hitték a rendek, hogy ezzel elérik azt, a mit ezelőtt gyakran sür-

gettek, u. m. hogy lakjék itt a király fija. Ezen örömükben most ismét alkottak egy törvényt, mely szerint a helytartónak teljhatalmának kell vala lenni a magyar ügyekben a magyar tanácscsal együtt. U. m. (3. 8. cz.) „A helytartó kormányszéke mindenben teljhatalommal birjon, a helytartó tartson minden évnegyedben kormánytanácsüléseket, melyekre minél nagyobb számmal hivja meg a tanácsosokat; ezen tanácsülésekben tárgyaltassanak s végérvényesen határoztassanak el az ország fontosabb ügyei." De e törvényből egy betü sem teljesült, mert Rudolf, gyanakodó természete mellett, testvérének sem, sőt ennek még kevésbé mint másnak, vólt hajlandó valami oly hatalmat adni, a mely talán még kárára is lehetne neki. Mentek tehát a dolgok évrül évre ugy, a hogy már szokás vólt. A nemzet szenvedett, és türt, mert a király és a szultán közt gyakran felujitott békeszerződésekben mind annyiszor ki vólt emelve mint főfő fontosságu pont, hogy a fejedelem ne zavarja föl a két császár közti békét, a mi egy jelentésü vólt azzal, hogy ne avatkozzék a magyarországi ügyekbe, akármi fogna is itt történni. De az udvar sem mert végletekig menni, mert ez esetben könnyen történhetnék Erdélyben valami kellemetlen dolog.

Az ügyek ezen egyhangu folyamát megszakitotta az 1593-ban kezdődött nagy török háboru, s az ebből kifejlett nagy fontosságu események. A háboru folyama várakozáson felyül szép sikert látszott igérni a keresztyénség ügyének; ugy látszott, hogy, ha a török hatalom alatt álló Erdély erejét is a mérlegbe lehetne vetni, bizonyos lenne a teljes siker. Báthori István midőn a lengyel koronát elfogadta, megtartotta ugyan az erdélyi fejedelemséget, de helyetteseül választatta testvérét Kristófot, a ki mint fejedelmi helyettes megtelepitette Erdélyben a jesuitákat, a kik nem sokára nagy fordulat okozóivá lettek. Ugyancsak Báthori Kristóf a maga életében, s a lengyel király István megegyezésével utódjává választotta kis fiját Zsigmondot, kinek nem sokára nagy szerepet adtak az események.

Ámbár az az országgyülés, a mely Zsigmondot nagykoruvá nyilvánitotta, s a hatalmat kezébe adta (1588) világos törvény által kitiltotta Erdélyből a jesuitákat, mégis megmaradt e rendnek befolyása az ifju fejedelemre. A jesuiták vóltak azok, a kik, midőn 1593-ban megindult a nagy török háboru, rávették a fejedelmet Erdély eddigi politikájának megváltoztatására. Jegyezzük meg előre, hogy a jesuitáknak, a kik Rómából vették az irányt, czélja tulajdonképen nem annyira Magyarországnak a török hatalom alól fölszabaditása, mint inkább a protestantismusnak Magyarországból

kiirtása vólt. De ők szép szinben adták elő a dolgot a fejèdelemnek. Eltöltötték lelkét azon tagadhatlanul szép eszmével, mily nagyszerü lenne, ha ő országa erejét az összes keresztyénség szent ügyének mérlegébe vetné, igy kétségtelenül meg lehetne törni a török hatalmat. Használja föl hát e jó alkalmat, avassa föl magát a ker. világ nagy hősévé, vessen véget Erdély szégyenteljes függésének a töröktől, lépjen szövetségre a császár- királylyal, segitsen széttörni a Magyarországra vetett török bilincseket. E szép eszméket magáévá tette a fejedelem annyival is inkább, mert most nagyon szomoru helyzetben vólt Erdély. Ugyanis a szultán rápa- rancsolt Zsigmondra, s Erdélyre, hogy hadaikat egyesitsék az övével, s harczoljanak Rudolf és a magyarok ellen. Midőn reményleni sem lehetett, hogy a szultán e parancsot vissza veszi, azon kinos választás kénytelensége állott be, hogy vagy a törökkel együtt harczoljanak magyar testvéreik ellen, vagy ezekkel együtt a török ellen. Ily körülmények közt a Rudolffal kötendő szövetség mellett vólt a fejedelem anyai nagybátyja Bocskai István is, s megkezdettek az alkudozások a prágai udvarral. De az erdélyi rendek többsége más nézetben vólt. Nemcsak nem hasznosnak, hanem nagyon veszélyesnek látták a törökkel szakitást, mert arról vóltak meggyőződve, hogy Rudolf még Erdélylyel egyesülve is képtelen lesz megtörni a szultán hatalmát, s ez esetben iszonyu bosszu fenyegeti Erdélyt. De Zsigmond annyira megittasodott már a rá várakozó nagy dicsőségtől, hogy a rendeknek ezen hazafiasságból származó komoly aggodalmát nem vette figyelembe, s annyival kevésbé, mert már nem csak keresztyéni buzgalma, dicsősége, hanem egyéni hiusága is érdekelve vólt a dologban. Nevezetesen a Rudolffal kötendő szövetség esetében rokonsággal kinálták a császári családdal, u. m. egy császz. herczegnő kezével. Ehez járult, hogy Zsigmond természeténél fogva heves, hirtelen fellobbanó, változékony, sőt a vizeszüségig ingatag, másfelől zsarnokias vólt a szó teljes értelmében, annyira, hogy nem türt ellenmondást. Innen érthető, hogy az országos rendek ellenzését az ellenmondók vérébe fojtotta, vérengző zsarnoksággal kierőszakolta az országos rendek beleegyezését a kérdéses nagy fordulatba, s 1595. január 28-kán megkötötte Bocskai István közbenjárásával a nagy fontosságu szerződést, melyszerint örökre felmond a töröktől függéssel, sőt ellenségének tekinti a törököt, szövetségre lép Rudolf császárral és magyar királylyal, oly formán, hogy elösmeri a magyar korona főségét, de hűbéri kötelezettség nélkül, Károly főherczeg leányát Krisztinát nőül veszi, és

ha a szultán megfosztaná őt Erdélytől, Rudolf kárpótolni fogja az oppelni, és ratibori herczegségekkel.

E szövetségnek csakugyan vólt a török háborura olyan hatása, hogy a szultán komolyan aggódni kezdett, s nagy igéretekkel forgolódott a fejedelem körül, de a melyeket ez visszautasitott. Azonban más fordulatot adott a dolognak maga Zsigmond. Ugyanis ő részint az ekként létrejött házassággal elégületlenség, részint a miatt, hogy a keresztyénség ügyeért lelkesedése valami kórságos rajongásba ment át, pappá, bibornokká akart lenni, s meg akart válni a fejedelemségtől, még pedig oly módon, hogy Erdélyt Rudolfnak adná, s ekként megszünvén Erdély külön állami élete, egyesülne ez az anyaországgal. Zsigmond észjárásának ezen ujabb fordulata részint a jesuitáknak, részint azon főbb befolyásu tanácsosoknak tulajdonitható, a kik a fejedelemség megszünésével létrejövendő vajdaságra számoltak, a kik közt vólt Bocskai István is. 1597-ben csakugyan lemondott Zsigmond a fejedelemségről, s átadta Erdélyt Rudolfnak oly szerződés mellett, hogy Rudolf kieszközli számára a bibornokságot, kárpótolja a sléziai két herczegséggel, s ezen kivül fizet neki évenkint 50,000 tallért. Ekkint ismét megtörtént az, a mi után már régóta epedt a Habsburg dynastia, az övé lett Erdély, s megszünt a másik Magyarország. Rudolf biztosai előtt letették az erdélyi rendek a hódolati esküt.

De ezen ujra egyesülés még annyi ideig sem tartott, mint az 1551. évi, s ennek több oka vólt. Ugyanis Erdélyben kevés napok alatt népszerütlenné, sőt aggodalmat gerjesztővé lett Rudolf politikája. Továbbá nem látszott lehetségesnek, hogy Rudolf meg tudja védeni Erdélyt a török bosszuja ellen, következésképen az erdélyieknek, ha végpusztulásra jutni nem akartak, el kellett ösmerni a török hatalmát. Sőt figyelmet érdemel az a körülmény is, hogy némelyek, a kik vajdaságra vágytak, s e reményökben megcsalattak, p. o. Kornizs Gáspár és Józsika István, a kik előbb magok is sürgették a Rudolffal való szövetkezést, most Rudolf ellen izgattak. Ezen körülmények bővségesen elég vóltak arra, hogy Rudolf uralma Erdélyben ingadozzék, sőt meg is bukjék. Az erdélyiek visszahivták Báthori Zsigmondot. Ugyde a szultán haragudt Zsigmondra, és Zsigmond, midőn a prágai udvart is magára haragitotta az által, hogy a fejedelemséget visszavette, oly helyzetbe jutott, a melynek nehézségeit el nem birva, megint lemondott a fejedelemségről. Másfelől Rudolf sem akart a már megszerzett Erdélytől megválni. Igy történt, hogy Erdély nagyon keserves helyzetbe jutott. Egymást érték a nagyszerü rázkódások, melyeket az okozott, hogy a viz-

eszü Zsigmond ezután még kétszer tette le, s vette megint vissza a fejedelemséget, és az, hogy Rudolf is mindent elkövetett, hogy az országot magáévá tegye, az erdélyiek pedig határozottan ellene szegültek, annyival inkább mert zsarnokias rettegtetés által akarta uralmát állandóvá tenni. Báthori Zsigmond több izi fejedelemségén kivül Báthori András, Mihály havasalföldi vajda, s Székely Mózes is fejedelemséget viseltek 5 rövid év alatt.

Erdély ereje teljesen kimerült e szomoru években, s bár nem vólt Rudolfnak annyi ereje, hogy legyőzhesse a törököt, s a rá támaszkodó Erdélyt: de azt lehetetlen vólt nem látnia, hogy Erdély, ily feldult állapotában nem adhat okot, a miért még tovább is késni kellene a magyar alkotmány ellen régóta táplált tervek kivitelének megkezdésével. Sőt minél zavarosabbá, s szánandóbbá lett Erdély helyzete, annál inkább erősödött az udvarnak azon reménye is, hogy végre is sikerül megtörnie Erdély ellenzését, s ezen országot magáévá tenni. E remény erősödésével egy arányban nőtt az udvar bátorsága az eddiginél erélyesebb föllépésre Magyarország ellen, annyival inkább, mert az is világos vólt, hogy a szultán is kifáradt.

A magyar rendek, mióta folyamatban vólt e török háboru, kevésbé zaklatták a királyt sérelmeik elpanaszlásával, s az évenkint tartott országgyüléseken csaknem szó nélkül megajánlották a háborura szükséges adókat, részint mert ezt életszükségnek tekintették, részint mert még nem enyészett el végképen minden reménységök. És az udvar nem mulasztotta el kizsákmányolni a nemzet kinos aggodalmait. Nevezetesen, hogy ne kelljen hallania a régi panaszokat, nem általános, hanem részletes országgyüléseket tartatott, s részint maga a király, részint Mátyás főherczeg, mint királyi helytartó, utasitásul adta a biztosoknak, hogy csak az adónak három évre megajánlása legyen a gyülés tárgya; egyébiránt igéri, hogy e pénz az utólsó garasig a háborura fog forditattni; sőt azt is igéri, hogy e pénzről részletes számadás fog az országgyülés elibe terjesztetni. [1])

Utobb, midőn látni kezdték a rendek, hogy az erdélyi ügyekben történt változások mennyire növelik az udvar bátorságát, midőn látták, hogy a nagyon sulyosakká lett adók daczára is nem csak nem apad, de nőttön nő a fizetetlen zsóldosok zsarolása, rablása; midőn látták, hogy már csak azt sem érhetik el, hogy panaszaik a királyhoz jussanak, mert a miniszterek ennek utját teljesen

[1]) Magyar Regesták (közli Horváth M.) Történ. tár. XI: 144.

elállják: lehetetlen vólt megóvniok magokat azon gondolattól, hogy az eddigi palliativ eszközök nem vezetnek czélhoz, s valami másról kell gondoskodniok, ha azt nem akarják, hogy megérjék szabadságuk végleges megsemmisülését. Lehetetlen vólt nem látni, hogy történni kell valaminek, s a válság nincs messze.

A forradalom.

1602-ben kezdődött a válság. Az ezen évi országgyülés rendei keserves panaszban törtek ki, mondván: „Tartozó tisztelettel fogadták ő felségének a főherczeg által velök közlött propositióit, melyekből lehetetlen nem látniok ő felségének az ország iránti jó akaratát, a miért is hálás köszönetöket nyilvánitják. De mielőtt azon propositiók tárgyalásához kezdenének, ugy érzik magokat, mint a hajós, a kinek, mielőtt a tengerre indulna, nem csak a szelek erejével kell számot vetni, hanem azt is figyelembe kell venni, hogy a hajó üregében dögleletes levegő támadhat, a mely, bár lassu, de biztos halált hoz. Ehez képest nem hallgathatják el tömérdek belső bajaikat, annyival kevésbé, mert eddig már sokszor tett keserves fölterjesztéseik semmi jót nem eredményeztek, sőt most is napról napra öregbedni érzik bajaikat. Jól tudják, hogy némelyek azt mondják, hogy ők már szokásból panaszkodnak, s csak miután kisirták magokat, kezdenek dologhoz. Igaz, hogy ugy van. De hát ki tilthatná el a sirástól azokat, a kik mészároltatnak, öldököltetnek, és a kiknek csontjok velője is kiszivatott? Halommal vannak már a főherczeghez benyujtott panaszok, de hát kisebbedtek-é valamit azon szenvedések, a melyeket a török is ugyan, de még nagyobb mértékben okozott a király katonaságának semmi büntetéstől nem félő féktelenkedése, kiknek hallatlan s iszonyatos tetteit szavakban, s részletesen adni elő részint azért nem lehet, mert sok idő kellene rá; részint mert a becsületes érzésü ember füleit megbotránkoztatnák. (Itt némi részletek következnek.) Nem titok előttök, hogy e nagyszerü nyomor főoka az, hogy a katonaság nem fizettetik, de ennek okai nem a rendek. Jól tudja Felséged, hogy Magyarország annyit fizet, a mennyi teljesen elég a katonaság tartására, csakhogy arra kellene forditani. Az egész ország ki van téve ezen csapásnak. Az idegen katonák annyira elfoglalták, sőt felosztották magok közt a városokat, községeket, mint valami apai örökséget; ugy osztják ki magok közt, mint a török a timárságokat, ugy hogy a birtokosok csak zselléreknek, sőt rabszolgáknak tekintetnek. Épen ezt mivelik a

hajduk is. Németek, és hajduk vegyesen rabolnak köz-, és magánegyházi és világi vagyont, feltörik a templomokat, sirbóltokat, elrabolják a nőket, sőt a 8—9 éves leányokat is. A lakosok vagy várakba, vagy erdők, sziklák közé menekülni kénytelenittetnek. Magyarország még meglevő romjainak képe oly siralmas, hogy könnyeket áraszt minden oly ember szeméből, a kinek szive nem kőből van.

„Ha Felséged föl nem hatalmazza a helytartó főherczeget, hogy ezen siralmas állapotnak rögtön megszüntetésére hatályos intézkedést tehessen: lehetetlen lesz a rendeknek a háboru folytatására bármily segélylyel is járulniok, kénytelenek lesznek egyedül csak az Istenre bizni az ország, és a magok sorsát. Láthatja Felséged, hogy nem készségünkön, hanem tehetségünkön mulik tovább is adózni. Ha ő herczegsége fölhatalmazást nyerend, hogy megszüntesse sulyos bajainkat, akkor nem csak készebbekké, de képesekké is fog tenni bennünket a szükséges terhek elhordozására." [1])

A helytartó Mátyás főherczeg közbenjárási igéretei végre is lecsilapitották a rendeket annyira, hogy megajánlották az adókat. De 1603-ban még aggasztóbb vólt a helyzet; a magyar cancellária már németekből állott. A rendek türelme kifáradtnak látszott. Most már nem elégedtek meg a panaszoknak irásban fölterjesztésével, jól tudván, hogy ugy nem jutnak a királyhoz, s most küldöttséget küldtek a királyhoz azon utasitással, hogy személyesen magának a királynak panaszolják el a nemzet fájdalmait. Meg is tették, és miután részletesen elpanaszolták, ezt is mondták: „Isten irgalmára kérjük felségedet, állitsa helyre a közügyek alkotmányos kezelését, a hazai törvények eltiprott tekintélyét, s vessen gátot a nemzet türhetlen zsaroltatásának." [2]) A király 24 nap mulva adott választ nekik irásban. „Biztosokat fog kiküldeni, a kik vizsgálják meg a katonaság kihágásait; egyébiránt a zsóldosoktól nem csak Magyarország szenved, hanem ő felségének más országai is; a háborutól elválhatlanok az efféle bajok." A követeket nem elégitette ki ez a válasz; ezek egy uj, de rövid föliratban kijelentették, hogy: „miután panaszaik elég részletesen megirvák, egyebet nem tehetnek, mint hogy még egyszer komolyan figyelmeztetik ő Felségét, hogy, ha a bajon nem segit, a kétségbeesett nép fegyverhez fog nyulni, a minek következményeit előre nem lehet ellátni." [3])

---

[1]) Katona XXVIII. 91—101.
[2]) Horváth Mih. III. 383—4.
[3]) u. o.

De Rudolf nem szokott engedni a nemzet kivánatainak, s annál kevésbé engedett most, mert épen 1603-ban látszottak bevégzetteknek Erdély birtoka fölött folytatott harczai. Ugy látszott most (Székely Mózes megbukása után) hogy véglegesen megszünt Erdély külön állami élete, Erdély egészen az ő hatalmában van, következésképen nincs többé mire támaszkodniok a magyarországi elégületleneknek. E helyzet arra bátoritotta a királyt, hogy próbálja meg egy pár merész és döntő csapással véget vetni a magyar alkotmánynak, kezdvén a dolgot a protestantismus megsemmisitésén.

A protestantismus alkotmánytörténeti fontossága nálunk 1603-ban kezdődik. Már Ferdinánd megpróbálta ugyan tenni valamit a protestantismus ellen, de eredménytelenül. Miksa pedig, a ki az alkotmánynak apjánál is határozottabb ellensége vólt, a protestantismus iránt oly türelmet tanusitott, hogy talán alapos azok véleménye, a kik őt titkos protestansnak tartják. És ebből kétségtelenül kijön annyi, hogy ő vagy nem ösmerte a vallásos, és politikai szabadság közti rokonságot, vagy, ha ösmerte, oly erős vólt benne a protestantismus iránti rokonszenv, hogy ezt nem áldozta föl még akkor sem, ha talán látta, hogy gátul szolgál politikai czéljaiban. Ezen utóbbi föltevés mellett látszik bizonyitani az a körülmény, hogy már az ő korában javában folyt a németalföldi szabadságharcz, a mely minden kétségen felül emelte azon igazságot, hogy Németalföldön elválhatlanul szoros kapcsolatban tünt föl a vallásos, és politikai szabadság.

Azóta teljesen meggyőződhettek, és meg is győződtek a gondolkodó fők a felől, hogy a kettő egymásnak édes testvére. Mert a népek a dolgok fejlődésének természetes rendje szerint jöttek azon gondolatra, hogy a királyok politikai despotismusa is épen ugy megtörendő, mint a hogy megtöretett a pápaság absolut egyházi hatalma. Lehetetlen vólt nem tudni, hogy a protestántismus a szabad vizsgálódást predikálja, és hogy a szabad gondolkozás szárnyára kelt lélek nem állapodik meg a tisztán vallásos kérdéseknél, hanem bonczkés alá veszi a politikát is, és bár nem is tettleg, de elvileg határozott ellensége minden elnyomásnak. Ehez járult, hogy Magyarországban jóformán elterjedt a Calvinismus is, s nem nagy bölcseség kellett annak belátására, hogy ha Calvin elméleti tanai mellett majd az ő presbyteri egyházszerkezete is teljesen életbe lép, ez maga elég lesz arra, hogy a politikai despotismus elibe nagy gátat emeljen. E körülményekhez járulván magának Rudolfnak példás bigottsága, s a protestantismus iránt engesztelhetlen gyülö-

lete: nem csuda, ha az ő kormánya a legelső kedvező alkalmat megragadta kiirtani az eretnekséget, részint önmagáért, azaz mint eretnekséget, részint azért, mert ez látszott első lépésnek a politikai szabadság eltörlésére. Meg is kezdte a protestáns vallás üldözését. Ennek kezdete a kassai templomügy.

1603. nov. 11. adott Rudolf Forgács Ferencz nyitrai püspöknek és cancellárnak egy rendeletet, melyben parancsolta, hogy a kassai főtemplomot, melyet mintegy 50 év óta a protestánsok használtak, vegye el ezektől, s adja az oda menekült egri káptalannak, mert — mondja a király — „nem vólna helyes, hogy ezen templom továbbra is megszentségtelenittessék, gyászban, és szennyben maradjon, s megfosztassék rendeltetésétől, u. m. benne istentisztelet tartásától.“ [1]) E rendelet végre is hajtatott 1604. január 6-kán. A kassaiak mindjárt akkor folyamodtak a királyhoz, de nem nyertek semmi vigasztalást.

Az 1604. febr. megnyilt országgyülésen már nevezetes szerepet játszott a kassai templomügy, s a vallásszabadság. A kassaiak folyamodtak az országgyüléshez, elpanaszolták nem csak a templom foglalást, hanem azt is, hogy: „noha ők ő felsége parancsának nem csak ellene nem szegültek, de azt a legnagyobb engedelmességgel fogadták; és noha ő felsége nem tiltotta meg a magános háznál predikálást, mégis, midőn egy polgártársuk házánál e czélból öszszegyültek, s midőn kezdetét vette a predikálás, a generalis ő nagysága e házba betört a katonasággal, a hiveket szétüzte, a ház ajtóit lepecsételtette, s még azt is szigoruan megtiltotta, hogy a szomszéd falvakba vagy városokba menjünk istentiszteletre. [2])

A kassai folyamodvány élénk viszhangra talált a rendeknél nem csak azért, mert a rendek nagy része protestáns vólt, hanem azért is, mert e folyamodvány a királyi önkénynek igen veszélyes tényét leplezte le. A rendek feliratot készitettek a királyhoz, melyben kérték, hogy szüntesse meg a vallásos sérelmet. Midőn e fölirat Mátyás főherczeghez jutott, ez fenyegetve felelte, hogy nevezzék meg magokat azok, a kik e fölterjesztést kivánják. És nem nevezte meg magát senki. A protestánsok előre sejtvén, hogy nem kapnak kedvező választ a királytól, előre tiltakoztak a nádori helytartó előtt a kedvezőtlen válasz, és ennek lehető következményei ellen. A király pedig nem az országgyűlési rendeknek válaszolt, hanem közvetlen magának az egész országnak, és pedig ugy, hogy az akkor

---

[1]) Katona XXVIII. 190.

[2]) Kassa város folyamodványa az 1604. országgyüléshez; a debreczeni főiskolai könyvtár kéziratgyüjteményében.

alkotott törvényczikkekhez egyedül önmaga által tóldott t. czikk által óldta meg a kérdést. Ez az 1604: 22. cz. U. m.

„Ő felsége nem kis meglepetéssel értesült részint némely megbizható forrásokból, részint azoknak, a kik magokat a rendek többségének nevezik, a főherczeg által fölterjesztett kivánataiból, hogy ezen állitólagos többség, vallása megzavartatásáról, temploma, egyházi vagyona elfoglaltatásáról, papjai erőszakos elüzetéséről panaszkodik. És hogy ő herczegségének közbenjárását arra kérték ki, eszközölné ki ő cs. kir. felségénél, hogy vallásuk szabad gyakorlatába helyeztessenek vissza, s abban hagyassanak meg; és hogy midőn ő herczegsége által arra szólittattak föl, hogy név szerint irják alá ezen kérelmöket, sem ezt nem tették, sem azt meg nem mondták, hogy tulajdonképen mi az ő vallásuk, sem azt föl nem világositották, hogy minő egyházi javaik vétettek el, és csak holmi általánosságokat emlegetvén, és ismételgetvén, s ez által az országgyülési tárgyalásokat késleltetvén, a közönségnek nem csekély kárt, és botrányt okoztak;

Minthogy ez ő felsége előtt nem lehet kedves, és minthogy ő felsége nem emlékezik, hogy rajtok valami vallásos sérelmet ejtett, őket egyházi jövedelmeikben megröviditette, vagy épen valami ősi egyházi jószágukat elvett vólna; és minthogy ő felsége nem határozhat ily érthetetlen követelések tárgyában, kiváltképen midőn ugy gyanitja, hogy ezek összefüggésben vannak a királyi városoknak, e királyi birtokoknak, holmi vallásszabadsági követeléseivel; és mivel ő felsége, elődeinek, ugy a róm. császároknak, mint a magyar királyoknak példáját követve, a szentséges róm. cath. hitet vallja egész őszinteséggel, s azt, mint más országaiban, ugy kivált ezen Magyarországban uralkodó vallásnak akarja látni, minden eretnekségtől megtisztitani, s uralkodói tisztének fogva védelmezni:

Ennél fogva ő felsége mind saját ösztönéből — motu proprio, — mind királyi hatalmának teljességénél fogva ezen általa kiadott külön törvényczikkben — hoc speciali suo articulo — kegyelmesen jóvá hagyja, megerősiti Sz. Istvánnak, Magyarország apostolának, s más Istenben bóldogult királyoknak, az ő elődeinek a róm. cath. hit érdekében bármikor kiadott törvényeit, határozatait, épen mintha betüről betüre le lennének irva ezen articulusban. És, nehogy ezután bármikor, bárkinek szabad legyen a fontos közügyek tárgyalását a vallásos ügyek felhozásával késleltetni, kegyelmesen rendeli, és szigoruan parancsolja, hogy az ilyen nyugtalan, és zavargó emberekre szigoruan alkalmaztassék a régibb decretumokban, és articulusokban megszabott büntetés.

„Mi tehát együtt és egyenkint elfogadjuk, jóvá hagyjuk, megerősitjük a fent nevezett t. czikkeket ezen utólsóval együtt, melyet mi a szükségtől kényszeritve kegyelmesen alkottunk. Kelt Prágában május 1. 1604."

Ámbár e törvényben egy betűvel sincs megemlitve a prot. vallás: mégis világos mind az, hogy arra vonatkozott, mind az, hogy a szent király, és utódai által a cath. vallás ügyében alkotott törvényeken az 1523. és 1525. évi sulyos végzéseket érti.

E t. czikk tartalma épen oly megdöbbentő vólt, mint létrejötte módja. Tartalma egy csapással megsemmisiti Magyarországban a protestantismust akkor, mikor már az ország nagy része protestáns; megsemmisiti a szabadságok legfontosabbikát, a lelkiösmeretét. Létrejötte módja megdöbbentő, mert a király, mint maga nyiltan kifejezi, csak maga, „királyi teljhatalmával alkotta a szükség kényszeritéséből." Ezzel ki van mondva, hogy a király feljogositva hiszi magát a rendek nélkül is alkotni törvényt. Véget vet ez azon alkotmányos alapelvnek, mely szerint a törvényhozás a király és rendek közös joga. Világos, hogy ha a nemzet nyugodtan türi azon elv proclamálását, hogy a király maga is hozhat törvényt, vége van minden alkotmánynak; a mint most hozott a király a vallásszabadságot megsemmisitő törvényt, majd hozni fog olyanokat is, a melyek minden szabadságnak véget vetnek. Fájt a nemzetnek az a gunyos hang is, a mely ezen egész pótczikken átvonul. Innen érthető, hogy e t. cz. gyujtó szikrává lett, a mely lángra lobbantotta azon gyuanyagokat, a melyeket már régóta összehalmozott a dynastia a nemzet alkotmányos szabadságának felforgatására szánt tetteivel. Kitört a forradalom Bocskai vezérlete alatt.

A törvénypótlás miatti ezen aggodalom először is a felső magyarországi rendeknek 1604. sept. 8. Gálszécsen tartott gyülésében nyilvánult. Nevezetesen tiltakoztak a rendek először is a kassai főgeneralisnak azon eljárása ellen, miszerint egyszerüen csak parancsolja, hogy mi és mennyi rendkivüli segélyt adjanak a háborura, a nélkül, hogy erről velök tanácskoznék, s általok hozatna határozatot; továbbá tiltakoztak a kassaiakon elkövetett vallási, és más erőszakosság ellen, s kifejezték, miszerint ugy látják, hogy ő nagysága a pótczikkre támaszkodik, a melyet pedig ők nem ösmernek, s nem ösmerhetnek el törvényesnek; kijelentik, hogy kénytelenek lesznek védeni jogaikat ugy, a hogy lehet (se cum incul-

pata tutela defensuros)[1] Az ezen határozatot megvivő küldöttségnek azt válaszolta a generalis, hogy megparancsolta neki ő felsége, hogy a rendek minden szabadságának vessen véget, ha az egész ország elpusztul is bele. Igy állván a dolgok, csak vezér kellett, a ki kitüzze a forradalmi zászlót, s ezt megtette Bocskai.

Bocskai multja nem mindenben egyezett a forradalmi fővezérséggel. Bocskainak végrendeletében kifejezett, s alább emlitendő nyilatkozata nem hágy kétkedni a felől, hogy ő, mint magas állásu államférfiu tisztán tudta, miszerint Erdély külön állami élete, az akkori viszonyok közt mily fontos a magyar alkotmányra nézve, mégis más politikát követett Báthori Zsigmond idejében. Nevezetesen ő vólt a Zsigmond és Rudolf közt, a hódolat, majd Erdély teljes átadása fölött folyt alkudozások, s szerződések főfő tényezője. Azon zavarok alatt, a melyeket Báthori Zsigmond ingatagsága, az erdélyieknek Rudolftól idegenkedése, s az országnak egyfelől Rudolf, másfelől a török, és a fejedelmek, u. m. Báthori András, Mihály vajda, s székely Mózes közt hányattatása okozott, huzamos ideig Prágában időzött, mint Rudolfnak kedves embere, s az erdélyi ügyekben tanácsosa. Majd meghasonlott a prágai ministerekkel, s elhagyta az udvart azon hitben, hogy a nőttön nővő közelégületlenség nem sokára uj fordulatot adand a dolgoknak. Midőn meggyőződött arról, hogy Rudolf politikája válsághoz viszi a nemzetet, az ifju Bethlen Gábor közbenjárásával, török segélylyel akarta megszerezni magának a fejedelemséget. Ezt megtudván Rudolf felső magyarországi generalisa Barbiani, hadi törvényszékileg akart elbánni vele, s maga elibe idéztette Bocskai pedig sietett a végveszélybe jutott szabadság megmentése által tenni jóvá előbbi hibáját; a fegyveres fölkelés szervezéséhez fogott, bizvást számitván arra, hogy mihelyt megindul a mozgalom, tömegesen fog csatlakozni hozzá a vérig elkeseritett nép. Ugy is lett.

1604. sept. hónapban tüzte ki a zászlót Sólyomkő várában. És a nemzet alig hogy hirt vett a kezdemény, s a forradalmi kis hadsereg első győzelmei felől, tömegesen sietett a vallásos, és politikai szabadság védelmére kezdett harcz zászlói alá. E fölkelés nyitja meg azon szabadságharczok hosszu sorát, melyeket ettől fogva kisebb nagyobb megszakitásokkal folytatni kényszerült a nemzet a vallásos és polit. szabadság védelmére.

Figyelmet érdemlő körülmény, hogy nem maga Bocskai,

[1]) Magyar Regesták (közli Horvát M.) Történelmi tár. XI: 166.

hanem két hadnagya, u. m. Lippai Balázs, és Német Balázs nevével adatott ki az első forradalmi proclamatio Kassáról 1604. okt. 31-ről, melyben a nemzet a kettős szabadság védelmére hivatott föl.[1])

Noha lehetetlen vólt nem látni mind a fölkelés indokainak nagyon komoly vóltát, mind a fölkelők által már kivivott eredmény jelentékenységét: mégis nagyon kevéssé ingatta ez meg a prágai udvart, s semmi esetre sem annyira, hogy a nemzet jogos, és méltányos kivánatainak kielégitésére gondolt vólna. Rudolf 1604. dec. 16-ról kelt körlevelében országgyülést hirdetett Pozsonyba 1605. január 6-ra. A mit e regalisban mondott a király, teljességgel nem vólt alkalmas arra, hogy valami bizalmat öntsön a rendekbe. „Tudva van előttetek, hogy az országnak a töröktől megszabaditására, s általában a ti javatok előmozditására forditott igyekezetemben megakadályozott a közelebbi napokban Felső-Magyarországban némelyek által támasztott mozgalom; ennek lecsilapitására, s az ország összes erejének a török ellen leendő forditására szükséges tanácskozásokra hivlak benneteket." [2]) Részint a közelebbi országgyüléseken szerzett tapasztalás, részint a király ezen hangja meggyőzte a nemzetet a felől, hogy többé nem az ilyes országgyülésektől, hanem a fegyver szerencséjétől kell a sikert várni; minél fogva alig ment valaki e gyülésre, s a kik elmentek is, azonnal szétoszlottak.

A forradalom győzelmei magokban véve is fontosak vóltak ugyan, de még fontosabbakká lettek annál fogva, hogy az erdélyiek a forradalom szerencsés vezérét Bocskait fejedelmökké választották 1605. februárban. E tény igen nagy erkölcsi erőt adott a forradalomnak. Még nagyobb erőt adott pedig az, hogy Bocskai, mint már fejedelem 1605. márt. végén kelt körlevelével közönséséges gyülésre hivta Magyarország rendeit Szerencsre ápril 17-re. E körlevél vólt Bocskai forradalmi proclamatiója. T. i.

„Ugy hiszem tudjátok, hogy Magyarország, e mi kedves hazánk, mily sulyos csapásokat szenvedett a közelebbi években általában ugyan az idegenektől, különösen pedig a németektől; hogy mily sulyos veszélyek fenyegették ezek részéről mind személyünket, mind vagyonunkat, annyira, hogy nemcsak vagyonunk raboltatott meg a legigazságtalanabb módokon, hanem lelkiösmeretünk, vallásos meggyőződésünk sem vólt bátorságban, a miről pedig csak

[1]) Katona XXVIII: 271.
[2]) Kov. Supplem. III. 329.

Istennek tartozunk számolni. A nemesség, e sulyos elnyomatás által gyötörtetve, midőn a legközelebbi pozsonyi országgyülésen együtt vólt, mintegy sejtve a történendőket, nem mulasztotta el nyiltan kifejezni érzelmeit, és azt, hogy szilárdan meg fog maradni azon vallásban, a melyet eddig mind titkon, mind nyiltan, lelke teljes meggyőződésével vallott; és hogy, ha ebben bárkitől meggátoltatnék, védeni fogja magát egész erejével. És ámbár ezen igazságos, és méltányos elhatározás megérdemelte vólna, hogy mindenki által tiszteletben tartassék, s erőben hagyassék: nemcsak semmit nem használt, sőt épen ebből vett a császár magának alkalmat arra, hogy az országgyülési határozatokhoz, a rendek tudta nélkül, saját hatalmával, egy pótczikket, s ha az Isten is ugy akarná, törvényt ragasszon, olyat, a melyet egy szabad népnek megtürni nem szabad; a mely, ha törvénynyé lehetne, mind lelkiösmereti szabadságunk, mind életünk minden perczben veszélyben forogna. Meggyőződhettek ennek igazsága felől a császár kassai generalisának Barbianonak feleletéből, melyet, midőn a gálszécsi gyülésből hozzá küldött követeitek által kértétek a vallásszabadság óltalmára, adott, mondván: megparancsolta neki a császár, hogy mind vallásunknak, mind minden szabadságunknak vessen véget még akkor is, ha ezt mindnyájunk végpusztulásával érhetné el. Barbiano e kegyetlen rendeletet először is rajtam akarta végrehajtani, midőn némely váraimat elfoglalta, vagy ostrom alá fogta. E nagy igazságtalanság, sőt végső szükség által kényszerittetve védtem magamat ugy, és oly eszközökkel, a hogy, és a melyekkel védhettem, hogy mind magamon, mind rajtatok segiteni tudjak. Mely törekvésemet, Isten segélyével, mily siker koronázta eddig, ugy hiszem tudjátok. És noha nagyon valószinü, hogy a már kitört zavarokban mind a németektől, mind a rabló hajduktól sokat fogtok még szenvedni: meg kell gondolnotok, hogy szabadságunkért, sőt fenmaradásunkért türni kell ezeket, mig majd jobb napok fognak ránk viradni. Hogy pedig ezen bajok ellen minél sikeresebben védhessük magunkat, hogy az összes magyar nép erejével egyesithessük a magunkét, szükség, hogy gyüljünk össze tanácskozni a felől, miként állithatjuk vissza vallásos, és politikai szabadságunkat a régi állapotra, s miként szerezhetünk magunknak nyugalmat az idegenek kiüzése által. Ugy hiszem, minden egyebet mellőzni kell most, s más alkalmas időre halasztani. Fölhivlak tehát benneteket, hogy f. évi ápril 17-re jőjetek Szerencsre, s határozzatok azok felől, a miket kedves hazánk megmaradására nézve hasznosaknak

véltek. Azokkal pedig, a kik ez üdvös intéseinknek, rendeleteinknek engedelmeskedni nem akarnak, s a kik elmaradásukkal a közjó ellenségeinek fogják mutatni magokat, mi történjék, mit kelljen azoknak mind személyére, mind jószágára nézve határozni, majd elvégezzük ha összegyülendettünk.[1])

Az ekként összehivott szerencsi gyülés egyik nevezetes határozata az, hogy török segélyért folyamodott. Ez mutatja legvilágosabban, mily nagynak látta a nemzet a szabadságát fenyegető veszélyt; oly nagynak, hogy annak elháritására a török segélyt is igénybe kell venni. Itt kezdődik a tulajdonképeni Magyarországnak azon első tekintetre különösnek látszó, de a körülmények által teljesen indokolt politikája, miszerint most, s ezután többször a törököt hivta föl fenyegetett szabadsága védelmezőjeül. Másik nevezetes tette e gyülésnek az, hogy Bocskait Magyarország fejedelmévé választotta. És Bocskai elfogadta e méltóságot, s ily minőségében ezen esküt tette le; „Én kismarjai Bocskai István, miután a mindenható Isten kegyelméből, továbbá ezen Magyarország mágnásai, bárói, nemesei, vármegyéi, szabad városai, és más, ezen országgyülésen nagy számmal összesereglett rendeinek beleegyezésével, s irántam tanusitott különös jó akaratából, és az ő régi szabadságuk folytán nyilvánult egyhangu szavazata által Magyarország fejedelmévé választattam; esküszöm a mindenható Istenre, Atya, Fiu, Sz. Lélek teljes Sz. Háromságra, hogy én ezen magyarországi hiveimet, u. m. a már alattválóimmá lett, és még ezután azokká leendő mágnásokat, bárókat, nemeseket, szabad városokat, általában az ország minden rendjét, s bármely állapotu lakosságát megtartom és megvédem vallásukban, szabadságukban, jogaikban, s minden törvényükben, a köztem, és köztük kötött conditiók és határozatok értelmében, azokban mások, u. m. hiv alattvalóim által is meg fogom tartatni tehetségem szerint, és hogy az ország rendeivel, mint hiveimmel mindenben egyetértek egész életemben, őket sem jó, sem bal sorsukban az ő tudtok, s megegyezésök nélkül el nem hagyom.“[2])

Ámbár a dolog természetéből folyt, hogy a szerencsi gyülésnek biztositania kellett a vallásszabadságot; nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy ezt csak a róm. cath., lutheranus, és helv. hitv. felekezetekre értették, minden más felekezetüeket kizártak belőle, világosan kijelentvén, hogy ezeken kivül egy vallás se

---

[1]) Katona XXVIII: 307—9.
[2]) Bethlen Farkas: Historia Transsilvaniae VI. 250.

türessék. (sic tamen, ne quae praeter rom. catholicam, august. et helv. conf. admitteretur.)[1]

A török szultán Achmet többet adott, mint a mennyit kértek tőle a szerencsi rendek, midőn Bocskait Magyarország királyává is kinevezte, mondván a kinevezési okmányban a többek közt: „Mig ellenségeimnek ellensége, barátaimnak barátja leszel, minden ellenséged ellen megvédelek, s ezen igéretemet meg fogom tartani. Erdély fejedelemségét, és Magyarország királyságát neked adom, utánad fiaidnak, s azoknak, a kiket az ország szabadon választand, ha ugyan a mi felségünk iránt hivek lesznek.“[2]

A dolgok ily helyzete sem inditotta meg Rudolfot annyira, hogy valami komoly lépést tett vólna a dynastiáját fenyegető veszély elháritására, ellenben meginditotta a főherczegeket. Ezek, látván a veszély nagyságát, komolyan értésére adták, hogy „bár ez idő szerint ura, és birtokosa e tartományoknak: de ezek neki nem szerzett javai, a melyeket tetszése szerint veszélyeztethet, hanem valamint rá örökségképen szállottak, ugyanazon örökségi jognál fogva az egész Házat, s a maradékot illetik. Ha tehát ő felsége kevésre becsülné a maga javát, és méltóságát, ők nem hajlandók a magokét ő felsége hanyagsága miatt koczkáztatni, s el vannak határozva a magok, s a család javát komolyabban is eszközölni.“ „Elmondták a baj igazi okait, s kérték, jőjön Magyarországba, igy bizonyosan lecsilapul a forradalom; vagy legalább adjon valamelyik főherczegnek teljhatalmat, mindenesetre adja ide összehalmozott kincsei egy részét. És nem mentek vele semmire.“[3] Mátyás főherczeg még igy is megkezdte a békealkut Ilyésházi István közbenjárásával. E békeértekezletek helye Korpona vólt.

1605. nov. 11-kén vólt Bocskai királylyá tevésének innepélye, a török nagy vezér rákosi táborában. „Midőn a nagy vezér fejére tette Bocskainak a koronát, ez tüstint levette azt fejéről, s átadta Szécsi Györgynek azon nyilatkozattal; hogy ajándékul szivesen veszi, de csak barátság jeléül fogadja, mert Magyarország törvényei szerint tilos másnak koronát viselni, mig él a törvényesen megkoronázott király, s hiveihez fordulván, tanukul hivta föl őket, mikép a korona elfogadása által sem a nemzet, sem egyesek jogait, melyeknek védelmére emelte a fegyvert, legkevésbé sem akarja megsérteni.“[4]

---

[1]) Szirmay Notitia Historica Comitatus Zemplén 113.
[2]) Katona XXVIII. 315.
[3]) Horváth M. III. 399.
[4]) u. o. 406.

Bocskai, és a forradalom szerencséje mellett kikerülhetlennek látta Mátyás főherczeg a békekötést. De ennek két lényeges akadálya vólt. Egyik az, hogy Mátyásnak, mint királyi helytartónak nem vólt fölhatalmaztatása a békekötésre, a királytól kellett várnia mindent, ez pedig teljesen idegen vólt oly föltételektől is, a melyeket Mátyás elfogadott vólna. Másik az vólt, hogy nemcsak maga Rudolf, hanem Mátyás is, s általában az egész udvar ugy szeretett vólna békét kötni, hogy annak minden pontja oly kétértelmű szerkezetet nyerne, a mely lehetővé tenné azok megszegését, mihelyt a fölkelők letették a fegyvert. Világos bizonyságot tesz erről a fölkelők által fölterjesztett pontokra adott válasz. Nevezetesen a szerencsi gyülésen megállapittattak a kötendő béke pontjainak körvonalai, melyek a korponai congressus tanácskozásaiban formuláztatván, az 1605. évi decemberben fölterjesztettek Mátyás főherczeghez. T. i.

„Articulus 1. Elsőben kévánnya a Magyar Nemzeth, hogy ő felsége minden Várban, Városon, Falun, és mindenütt egész Magyarországban szabad Vallásában kit-kit megtartson, és abban senkit is meg ne háboritson. A Lajos Király Decretumaból penigh az két articulus de comburandis Lutheranis et exstirpandis, az 1604. esztendőbeli constitutiobul az utolsó Articulussal össze, kitöröltessék, és cassaltassék.

Responsio Archiducis Minth annak előtte, hogy Császár ő felsége senkit szántszándékval hitiben megh nem háboritot, most is, ezután sem háborith, hanem kyt kyt hitiben megtarth.

Artic: 2. Hogy az Frygy Magyar Német, és Teörök közt egyszersmint tractáltassék, kinek helye, napja specificáltassék, hová bátorságossan az Commisariusok gyülhessenek. Interim arma sileant. Resp. Az békesség megh légyen, és interim a fegyver letétessék, de assecuralja az Országh magát, ha az békesség nem lehet az Teöreökkel, mindazáltal az Magyar Nemzeth el nem szakad, és a Német Nemzeth mellett fegyvert fogh.

3. Ha valaha kivántatott Magyarországban, mostan kivántatik ez országban, ilyen romlott vóltában, hogy ő felsége nádor ispán által dirigálja Magyarországot, és nem externis habenis gubernálja a magyaroknak régi szokások szerint. Válasz. Errül való tractatust halasztja ő felsége a következendő gyülésre, holott országul végez arrul.

4. Minthogy minden országoknak koronájok magok között országukban tartatik, kivánjuk, hogy ő felsége a magyar koronát Magyarországban, Pozsonyvárban tartsa, és magyar urak birjanak

vele a régi királyoknak szokások, és rendtartások szerint, hogy pedig Pozsonyban tartassék, oka, mert Visegrádon nem lehet. Válasz. A háboru idő miatt nem lehetett, hogy a korona az országban tartatott vólna, de ő felségének annak őrizetire oly gondja vólt, és van, hogy el nem vész, és a magyar királyokra szállandó leszen, securus helyen is tartatik.

5. Miért, hogy a Kamara minden szabadságunknak, és országunk törvényeinek megromlásának, és veszedelmének főfészke, és fundamentoma vólt, kivánjuk, hogy a kamara egészen eltöröltessék, és legyen Kincstárnok, kinek az országnak jövedelmére, és annak hasznára való elköltésére gondja legyen, és számot adjon róla Lajos, és más királyok törvényei szerint. Válasz. A Kamarában ha valami fogyatkozás vólt, megjavitja a császár, és a visszaéléseket eltörölteti.

'6. Hogy a mely püspököknek ecclésiája nincsen, az olyanoknak titularis püspökségek ne légyen, és világi dolgokban, a törvényben voxok ne legyen. Ne is viselhessenek világi tisztéket, hanem ők imádkozzanak a fejedelmekért és községért, kik őket világi javakkal tartják, táplálják. Válasz. Az nem méltó kivánság. Nem is méltó, hogy a régi szent királyok idejebeli szokás, holott akkor is a papi rend vala első, letétessék, hanem azok helyekben, rendtartásokban megtartassanak.

7. Hogy a szent szék letétessék, és a czimzetes püspököknek a tanácsba menetele, és a törvényben voxa ne legyen. Mert bizonyos, hogy némely püspököt vagy prepostot csak szavazatszerzés végett ültetik a tanácsba, ki, nem nézvén sem istenét, sem jó lelkiösmeretét, sem az országnak törvényét, kevés ajándékért országunk törvénye, és szabadságunk ellen való voxot mondott, azért pereket is itéltek, kik nem az ő székeket illették, Birák is magok vóltak, peresek is a szerént magok, kik per fas, et nefas itéltek, és törvényt tettek akármi dologban is, ha nem az ő székeket illette is. Azért kivánjuk hogy delealtassék. Ebben az ország utóllszor megegyezett László király 2-dik decr. 37. czimében. Válasz. A szent szék és a világi törvény különböző, szükség azért, hogy a szent szék is meglegyen.

8. Hogy a jesuiták kimenjenek az országból, kivánjuk azt is, mert Erdélyt is a jesuiták forditották fel hamisságokkal. Válasz. A jövő diaetán lehet szólani erről.

9. Hogy magyarrá lett idegen nemzet harmadizig Magyarországban tisztet ne viselhessen, és akármely idegen nemzet is, kivánjuk, hogy a vitézlő rend is magyar legyen. V. Nem méltó, mert

[illegible] hittel kötelesek a Magyarország törvényeinek óltal-
[illegible] és idegen nemzet is fizet az országbeli végekben a vi-
[illegible] azok is magokat megvonnák a fizetéstől, és káros
[illegible] rendnek,
[illegible] az országnak.

10. Hogy ő felsége Magyarországot magyar tanács által dirigálja, és nem idegen nemzet által, a ki a Magyarország törvényét sem érti, sem tudja, sem olvasta. Ez idegen nemzet végházat ne birjon, kivánjuk. V. Hogy magyar tanács által dirigáltassék az ország, méltó. De hogy az idegen nemzet kirekesztessék, ki sok jóval volt Magyarországnak a háborukban, nem méltó; mert azok is vitézek, és hadakban mellettek vóltak, sok millio pénzt is költöttek el Magyarországért.

11. Hogy császár urunk maga személyében, gyülésben köztünk legyen, kivánjuk országostul. V. Sok dolgai miatt császárunk ő felségének ide lejövetele nem lehet. De mindazáltal Mátyás herczeg urunk által és több Atyánkfiai által ugy dirigálta ő felsége, hogy vétek nem esett, kiért Mátyás herczeg urunk különb hálát várt vólna. Panaszolkodik is róla.

12. A kik ő felsége ellen vétkeztek, törvényesen büntettessenek vagy a gyülésben, vagy a nyólczados törvényszéken, és a kiknek jószágát ő felsége elvétette, adja vissza. V. Méltó és igaz kivánság, hogy azok, a kik ő felsége ellen vétettenek, törvényesen büntettessenek, a kik vagy a gyülésben, vagy a nyólczados széken revideáltassanak. Hogy pedig valakinek jószágát ő felsége elvette vólna, arról, hogy törvénytelen vétette vólna el, nem emlékezik.

13. Hogy soha senkit a mostani insurrectioért császár ő felsége sem titkon, sem nyilván, sem személyében, sem marhájában meg nem büntet, érette bosszut nem áll, érvényes diplomával assecurálja magát, kivánjuk. V. Ha ennek utána hivek lesznek, és a hűségre megesküsznek országul, megkegyelmez a császár.

14. Hogy a kiknek mit adományozott urunk ő felsége (Bocskai) és kiket nemesitett, azokat tegye mágáévá a császár is, és erősitse meg a maga neve alatt. V. Nem méltó, és az igazság sem mutatja, mert az adományok vizsgálat alá vétettek a régi királyok idejében. Mint Ferdinánd idejében János királyi donatioi.

15. Vannak olyak is, kikre császar ő felsége megesküdt, és nem teljesitette a magyarok szabadságában és országunk törvényeiben, kiket ezután teljesitsen ő felsége, kivánjuk. V. Azok mi-

csoda articulusok legyenek, császár ő felsége nem emlékezik róla; ezután kész lesz ő felsége a magyarokat szabadságukban, és törvényeikben megtartani." [1])

Minthogy a válasz, a melyet e fölterjesztésre adott Mátyás főherczeg, teljességgel nem vólt kielégitő, ujra fölterjesztették a rendek azon pontokat, még pedig részletesebb indokolásokkal. De vannak e második fölterjesztésben olyanok is, a melyek az elsőben nem vóltak. Nevezetesen a püspökökről szóló 6-dik pontban most azt is kivánják, hogy ő felsége szüntesse meg a czimzetes püspökségek osztását. És midőn itt ujolag kivánják a rendek, hogy a czimzetes püspökök ne üljenek az ország tanácsában, egyuttal kiterjeszkednek a Modor, Bazin, és Szentgyörgy városok ügyére is. (Ilyésházi István trencséni főispán zálog czimmel birta vólt e három várost; a király pedig önkényesen elvette tőle ezeket oly formán, hogy királyi városi szabadalmakkal ruházta föl, s országgyülési helyet, és szavazatot is adott nekik. És épen az ez ellen nyilt fölszólalás idézte föl Ilyésházi ellen az udvar bosszuját annyira, hogy ugy akartak vele bánni, mint fölségsértővel, s e bosszu elől futással menekülni kényszerült). E tárgyban azt mondja a második fölirat: „Az ország törvénye ellen ő felsége a modori, bazini, sz.-györgyi és ahoz hasonló városbeli pórokat ne ültessen az ország közé, mint az előtt, voxok se légyen; Azonképen az ország megegyezése nélkül ne teremtsen ezután szabad városokat." Még fontosabb az, hogy ezen második fölterjesztésben külföldi kezességet is kivánnak a rendek, u. m. „Ezekreől penigh mindenekről sufficienter assecuráljon eő felsége bennünket per S. Imperii Electores, Regna Poloniae et Bohemiae és egyéb körül való ország által." [2]) Végre, e második fölterjesztésben egy külön pont szól Bocskai fejedelem kielégitéséről. „Nyilván vagyon ő felségénél, és az országnál is, minémü nagy gratiában vagyon Bocskai urunk ő felsége Török császárnál, és mennyit szolgálhat ő felsége és Attyafiai országinak, sőt az egyéb keresztyénségnek a frigy megszerzésében. Mindazokból, és egyéb sok jó tekintetekből méltónak itéli az ország, hogy császár urunk ő felsége jobban gondoskodjék Bocskai urunk ő felsége contentalásában." [3])

A második fölterjesztésre adott válasz sem vólt megnyugtató,

---

[1]) Sinai: Sylloge Actorum Publicorum Pacificationis Viennensis 1—6. lap.

[2]) u. o. 17. l.

[3]) u. o. 18. l.

minél fogva a felkelőknek Kassán tartott gyüléséből ujonnan formulázott kivánatokat vitt föl Ilyésházi István 1606. májusban, egy országos küldöttség élén. Ezen alkalommal történt, hogy mivel az udvart hova tovább jobban aggasztotta a forradalom; és mivel e forradalom kitörésének legutólsó, és mintegy közvetlen oka a vallásügy vólt: most tanácsot kérdett az udvar nem csak a miniszterektől, hanem a papoktól, mint papoktól is. Most azt mondták a miniszterek a vallásügyre nézve: Meg kell adni a vallásszabadságot, mert „ámbár a szentirás tiltja az eretnekséget: de ezt csak a szülemlő, és nem a már megerősödött eretnekségre kell érteni; a magyarok azon föltétellel választották királylyá Ferdinándot, s a Habsburg családot, hogy fentartatik minden szabadságuk, már pedig tagadhatlanul legfontosabb a vallásszabadság. Nem mindig azt kell nézni: quid juris, hanem: quid consilii. A tapasztalás azt mutatja, hogy néha zavaros időkben meg kell adni valamit, s engedni kell, hogy majd adandó alkalommal mindent vissza lehessen foglalni. V. Károly császár is jó katholikus vólt, mégis több izben engedett vallásszabadságot a németországi lutheranusoknak.“ A jesuiták határozottan kárhoztattak minden engedékenységet, s véleményöket igy indokolták: „Ámbár az eretnekek a törökkel szövetkeznek, s ekként török szolgaságba hajtják a nemzetet; de a török szolgaságnál veszélyesebb az eretnekség; amaz csak a testet terheli, ez pedig a lelket; abból csak ki lehet valahogy szabadulni, de a pokolból soha sem. A keresztyén királynak kötelessége vigyázni népének lelki üdvére is, s bármely eszközzel meggátolni az eretnekséget, a mint ezt a Nagy Károly, Szent István, és más királyok tették.“ Ellenben a capucinus szerzet provincialisa Hyacinthus atya igy nyilatkozott: „Az eretnekeknek meg lehet adni a vallásszabadságot, mert maga a királyok királya Isten is eltür a világban némely rosszat, nagyobb rosz eltávolithatása végett. Az evangelium mondja: hagyjátok nőni a konkolyt az aratásig, nehogy azzal együtt a buzát is kitépjétek. A legfőbb rosz a polgárháboru.“ [1])

E közben 1606. mart. hónapban kiadta Rudolf Mátyásnak a régóta sürgetett teljhatalmat, mely szerint „a mit határoz, vagy tesz, oly erős, és érvényes legyen, mintha maga a királyi felség tette vólna.“ E teljhatalom birtokában meg is kötötte Mátyás a békét Bécsben junius 23-kán, de a fölkelők békebiztosai által határozottan kijelentett azon föltétel mel-

[1]) Szirmay Not. Hist. Com. Zemplén: 119. l.

lett, — melyet maga Mátyás is jóvá hagyott, — hogy e béke csak akkor lesz érvényes, ha Bocskai, és hivei is helybenhagyandották.

E békeokmány a fentebb közlött nemzeti kivánatok egyes pontjaira hivatkozással fogalmaztatott. Nevezetesen:

1. „Az első pontot illetőleg." (stb.) A mi illeti a vallásügyet: Ellent nem állván az ezzel ellenkező törvények, különösen pedig az 1604. decr. utolsó czikke, mint a mely országgyülésen kivül, s a rendek tudta nélkül alkottatván, ezennel megsemmisittetik, határoztatott, hogy ő császári és királyi felsége kegyelmes válasza értelmében, az ország határán belől lakó rendeket, u. m. mágnásokat, nemeseket, szabad városokat, s a végvárakban levő katonákat, vallásuk, és confessiojukban soha sem fogja megháboritani, s mások által sem engedi megháborittatni; hanem a fent nevezett karoknak és rendeknek szabad vallásgyakorlat biztosittatik a róm. kath. vallás sérelme nélkül, és ugy, hogy a katholikusok papsága, templomai sértetlenül, és szabadon hagyassanak, és a mik e zavaros idők alatt kölcsönösen elfoglaltattak, azok visszaadassanak.

2. Megmarad az előbbi értekezleti határozat, hogy t. i. a magyarokéval együtt a török béke is megköttessék.

3. Mindjárt a legelőbb tartandó országgyülésen választassék nádor a régi hatalomkörrel. És minthogy ő felsége sokféle elfoglaltatása miatt nem lakhatik Magyarországban — — ennél fogva határoztatott, hogy ő herczegsége a királyi felség által neki nem régen adott teljhatalomnál fogva, a magyar ügyekben, a nádorral és magyar tanácsosokkal együtt oly teljhatalommal intézkedjék, mintha maga a királyi felség vólna itt; tejhatalma legyen a felek kihallgatásában, inditványozásban, itélésben, határozásban, rendelkezésben, s mind azokban, a mik ezen ország fennmaradására, s a lakosok nyugalmára nézve kivánatosak. A mostani királyi személynök meghagyatik méltóságában, de ezután, a törvény értelmében, országgyülésileg választassék.

4. Most is kérik az országlakosok ő felségét, hogy mihelyt nyugalmasabb idők állanak be, hozassa a koronát Magyarországba Pozsonyba, mint más országokban is szokásban van.

5. A kincstárnokságról megmarad az első értekezleti határozat, hogy t. i. a kincstárnok, akármi lesz is hivatala neve, az alárendeltekkel együtt, soha semmi szin alatt ne avatkozzék az ország kormányzatába, hanem csak a királyi és koronajövedelmeket kezelje. Az is elhatároztatott, hogy e hivatalra ezután csak magyarok választassanak.

6. Szabadságában hagyatik ugyan ő felségének, hogy a püspököket tetszése szerint nevezze ki, de a tanácsba csak a megyés püspökök bocsáttassanak be, és pedig ugy, hogy méltányos figyelem fordittassék azokra, a kik nemesi családból származtak. Azon kérdést illetőleg pedig, hogy az egyháziak viselhessenek-é világi hivatalt, a király a következő országgyüléssel együtt fog határozni, valamint a felől is, hogy Modor, Bazin, és Sz.-György városoknak legyen-é országgyülési helyök s szavazatuk.

7. Megerősittetik azon határozat is, hogy a szent székek fennmaradjanak. A mennyiben pedig e tárgyban némi visszaélések lennének, azokat orvosolni fogja a legközelebbi országgyülés.

8. A magyarok nem egyeznek bele, hogy a jesuitáknak, Magyarországban, fekvő jószáguk legyen; ő felsége pedig ragaszkodik a maga jogaihoz.

9. 10. Ő felsége Magyarországot és kapcsolt részeit, u. m. Slavoniát, Horvát és Dalmátországot, Magyarországban, és kapcsolt részeiben született tisztviselők által fogja kormányoztatni. Továbbá az országos hivatalokat, ugy a nagyobbakat, mint a kisebbeket, mint szintén a határvári parancsnokságokat is, magyar tanácsa közbejöttével fogja adni érdemes benszülletteknek, tekintet nélkül a vallásküllönbségre. Ha pedig ő felségének ugy fog tetszeni, a dunai részeken adhat két határvári parancsnokságot idegeneknek is.

11. A nádorról alkotott 3-dik czikkhez hozzá adandó, hogy a panaszkodók ügyében törvényszerüleg hozzon itéletet, és senki se büntettessék addig, mig törvényesen megidézve, s elmarasztalva nincs. Megjegyezvén azt is, hogy mivel az ország törvényei részint elvesztek a zavarok alatt, részint ellenkeznek egymással, a legközelebbi országgyülésen igazittassanak ki.

A 12. pont egyesek sérelmei orvoslásáról rendelkezik.

13. Minthogy lehetetlen az e zavarok alatt kölcsönösen okozott károkat tisztába hozni, és megtériteni, azokra feledés fátyola borittassék.

14. Minthogy Bocskai némely adományai egyesek gonosz sugallatára, s az ország világos kárával tétettek, más adományai pedig más-más módon eszközöltettek; ennélfogva a belbéke érdeke kivánja, hogy ezen adományokat vizsgálat alá vegye a legközelebbi országgyülés. A Bocskai által tett nemesitések pedig érvényben hagyatnak, ugy azonban, hogy az általa adott nemesitő levelek a legközelebbi országgyülésen mutattassanak föl, hogy nincs-é bennök valami hiba. A mennyiben pedig Bocskai hiveinek közelebb

Kassán tartott gyülése azt határozta, hogy azoknak, a kik a közelebbi Jakab napkor tartandó gyülésre meg nem jelennének, javai vétessenek el, e végzés eltöröltetik.

15. Az idegeneknek elzálogositott várakat, és más jószágokat szabad legyen a hazafiaknak magokhoz váltani. A szabad városok törvényes kiváltságai fentartassanak, s a városokban lakó magyar, német, vagy cseh polgárok egyforma jogokkal birjanak.

Bocskai személyéről, és kielégitéséről külön rész szól, melynek főbb pontjai ezek: Fejedelmi czimét illetőleg megengedtetik neki, hogy azt a czimet használja, a melyet Báthori Zsigmond használt, u. m. Erdély fejedelme, a római sz. birodalom fejedelme, székelyek ispánja, s Magyarország részeinek ura; a Magyarországból, ő felsége által neki átadott részek birtokába ő felsége királyi biztosa által fog bevezettetni, s ezen alkalommal fel fognak az erdélyiek oldoztatni az ő felségének tett hüségi, engedelmességi eskü alól; egyébiránt igéri Bocskai, miszerint azon lesz, hogy az erdélyiek visszatérjenek a régi helyes utra. Erdélyen, s Magyarország azon részein kivül, a melyeket Báthori Zsigmond birt, Bocskainak engedtetik Ugocsa, Bereg, Szathmármegye a várral együtt, továbbá Tokaj vár, még pedig örökösödési joggal, ugy azonban, hogy a magyarországi vármegyék követeket küldjenek a magyar országgyülésre, továbbá, ha Bocskai természetes és törvényes fiörökös nélkül halna el, azon esetben, minden, a mi neki most átengedtetik, visszaszáll Magyarország törvényes királyára, következésképen a magyar koronára, ennél fogva Bocskainak semmi néven nevezhető rokona nem tarthat számot sem Erdélyre, sem a neki adott vármegyékre, és uradalmakra.

Rudolf még márt. 11-kén kiadta megegyezését e pontok lényegének elfogadására. De mikor junius 23-kán aláirták a biztosok a békeokmányt, s e már kész okmány megerősitése következett vólna, megtagadta a megerősitést és aláirást. Azonban végre is sikerült Mátyásnak ezt kierőszakolni aug. 6-kán. És alig hogy ez megtörtént, két nap mulva tiltakozást adott ki Rudolf, melyben mondja, hogy Isten és emberek előtt tiltakozik a béke 1. pontja ellen, mint a mely sérti lelkiösmeretét, ellenkezik az általa letett királyi esküvel, a melyet ennél fogva csak kényszeritésből fogadott el, és erősitett meg. [1]) De vólt ennél nagyobb baj is. Nevezetesen maga a békeokmány nem elégitette ki sem az erdélyi, sem a magyarországi közvéleményt. Az erdélyieket nem, mert e szerint na-

---

[1]) Szalay IV. 457.

gyon ingatag alapra vólt fektetve a most ujonnan született Erdély állami élete. Maga az is kétségben hagyatott, hogy Bocskai fimaradékai tisztán örökösödési jog, vagy talán választással vegyes örökösödési jog szerint lesznek-é fejedelmek, vagyis nem vólt világos, lesz-é a rendeknek fejedelemválasztási joguk, vagy nem. Még aggasztóbb vólt pedig az, hogy Bocskainak fimaradék nélkül történendő halála esetében a koronára szállana vissza Erdély, és igy ismét megszünnék az országos önállás. Magyarországban pedig a vallásszabadságról szóló 1. pont ruganyos záradéka csinált nagyon rosz vért. Minélfogva 1606. szept. hónapban tudatta is Bocskai Mátyás főherczeggel a rendek azon elhatározását, hogy a vallásról szóló 1 pontot, igy, a hogy van, nem fogadhatják el. Erre azt felelte Mátyás szept. 23-kán, hogy „már késő kifogásokat tenni, mert megtörtént a királyi aláirás. Egyébiránt ama záradékot illetőleg, nyujthat és nyujt annyi biztositást, hogy ez nem rosz szándékkal, hanem azért iktattatott be, hogy mindenik felekezet megmaradhasson vallása szabad gyakorlatában, és templomai használatában; a mi pedig a többi czikkeket illeti, történjék meg a rendek akarata, terjesztessenek azok a legközelebbi országgyülés jóváhagyása alá.“ [1])

Ugyan ezen a napon, u. m. szept. 23-kán iratott alá Cseh, és Magyarország rendeinek képviselői által egy, a két ország közt kötött szövetség okmánya, melyben a két ország kölcsönösen biztositja egymást a vallásszabadság, s a béke fentartásáról, „hogy az ő felségével s a szomszéd országokkal kötött ezen egyességet fenn fogják tartani, minek nagyobb hiteleül, nevök aláirásával s pecsétjökkel megerősitett levélben biztositják a magyarok Csehország rendeit, s viszont a csehek Magyarország rendeit.“ [2])

E közben sejteni kezdte Rudolf, hogy testvére Mátyás ármánykodik ellene, s gyanitani kezdte, hogy a magyarok és csehek közt kötött ezen szövetség az ő megbuktatására szőtt tervek kiindulási pontja lesz. De nem vólt módja benne, hogy Mátyást erővel gátolhassa meg titkos tervei foganatositásában. E helyzetben arra szánta el magát, hogy megfosztja Mátyást népszerüségétől. Innen érthető, hogy midőn Mátyás folyvást kitérő, vagy tagadó választ adott Bocskainak és az erdélyieknek azon kérelmökre, hogy a béke okmánya ekként szerkesztessék, miszerint Bocskai családjának kihalása esetére is maradjon fenn az erdélyi fejedelemség, még pedig

---

[1]) Sinai i. m.
[2]) Kov. Supplem. III. 344.

most megnagyobbitott kiterjedésében, továbbá maradjon meg a fejedelem választásának joga is: Rudolf, most egészen váratlanul nagylelküvé lett, s adott ki szept. 26-kán egy diplomát, melyben örökösen Erdélynek adja a kérdéses megyéket, s Bocskai fimaradék nélkül történhető halála esetére is biztositja a fejedelemválasztási jogot.

Az ügyek ezen állásában országgyülést hirdetett Bocskai Kassára (dec. 13.) mint a meghivó levélben mondta, azért, hogy: végezzen, hogy az Mátyás Erzherzog levele szerint a bécsi frigykötés articulusaiból melyeket, és miformán jobbitson meg." [1]) E gyülést Bocskai egy hosszu beszéddel nyitotta meg, melyben tüzetesen fejtegette a maga, és a fölkelők álláspontját. Elmondta, hogy „a frigykötés 1. 3. 8. 9. 10. 12. czikkeiben complanalásra való difficultasok vannak, az magunk személyének contentalásaról való irásban penigh minthogy annál is sokkal több akadályok láttatnak, ha tetszik az nemes országnak, épen ez az irás hagyassék ki." Továbbá óhajtja, hogy a reformált vallást bántó záradék hagyassék ki; az ő általa tett adományozások érvényesek maradjanak; Erdély épen olyan független állam legyen, mint a másik rész, t. i. hogy egyiknek polgárai se köteleztessenek a másik rész urának engedelmeskedni; ellenben mindkét ország, országgyülésileg alkotandó törvények által köteleztessék a másik védelmére, boldogitására; határoztassék meg, minő czime legyen neki ezután; azon követeknek, a kik az ezután legközelebb tartandó fontos országgyülésre küldetnek, az illető hatóságok által adassék egyenes utasitásul, hogy az ország ezen akaratátul semmi szin alatt el ne álljanak; eszközöljék a rendek, hogy azon vármegyék, a melyek a békében Erdélyhez kapcsoltattak, a nagy diaeta által is ösmertessenek el oda tartozóknak; végre, hogy a majd tartandó diaeta arra törekedjék, miszerint a nádorság a maga teljhatalmával állittassék vissza. E pontok körül tett részletes fejtegetéseit azzal rekesztette be: most, vagy soha! [2])

A fejedelem ezen fölhivása folytán először is azt mondta ki a kassai gyülés, hogy: tiltakozik azon fölfogás ellen, mintha e forradalmi fölkelés lázadás lett volna. Egyébiránt a béke első pontját elfogadta a záradék kihagyásával. A nádorságról pedig ezt határozta: Mihelyt megnyilik a rendes országgyülés, rögtön választassék nádor a régi törvényes hatalommal, s adassanak mellé (de nem

---

[1]) Sinai i. m.
[2]) u. o.

mondja meg ki által) a hazát szerető tanácsosok, ezek által intéztessenek az országnak mindenféle ügyei, u. m. kamarai, politikai, igazságszolgáltatási és hadi ügyei; ezen tanács a főbb fontosságu ügyeket ő felségének előleges tudomásával (cum praescitu) intézze, értekezésbe tevén magát Mátyás főherczeggel is. Sőt ajánlott is a nádorságra 4 egyént, u. m. Rákóczi Zsigmond, Nyári Pál, Homonnai Bálint, Ilyésházi Istvánt. A korona, minden kitérő záradék mellőztével hozassék rögtön az országba. A püspököket a nádor, és tanácsa válaszsza, de csak magyarokból, a mostaniak közül bocsáttassanak el az idegenek. A jesuiták kitiltása követeltessék. A kapitányokat is a nádor, és tanácsa válaszsza. Világos törvényben mondassék ki, hogy senkit sem szabad törvényellenesen marasztalni el. Ki kell emelni, hogy a királynak visszaadandó várak őrizete magyar legyen, és hogy e hadi nép csak a magyar király hűségére köteleztetik. A szerencsi és kassai végzések emeltessenek országos törvény erejére. A rendes országgyülésre menendő minden követ részletes utasitásul tekintse e pontokat, mint a melyektől elállani nem szabad. Rudolf szeptemberi diplomája betűről betűre iktattassék törvénybe. Ezután magyar nyelven fogalmaztassanak az országos törvények. [1])

A fejedelem nem érte meg a rendes országgyülést, meghalt Kassán 1606. decz. 29. miután kevéssel előbb, u. m. decz. 17-kén kelt végrendeletében arra intette a nemzetet, hogy „valameddig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzettségnél, a Németnél leszen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fentartani, mert nekik javokra, óltalmokra lészen; ha pedig az Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországban magyar kezéhez kerülne, egy koronás királyság alá, ugy az erdélyieket is intjük, hogy attól nem hogy elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segéljék tehetségek szerént, és egyenlő értelemből azon korona alá a régi mód szerént adják magokat. Mely dologról, ha valaha hittel való confoederatio közöttök lehet, felette igen javaljuk." [2])

Rudolf, mint fentebb mondva vólt, nem akarta a bécsi békét végrehajtani, de minthogy ezen esetben a forradalom uj kitörésétől lehetett félni, a mi a török háboru megujulását is maga után vonta vólna, Mátyás, és a többi főherczegek végre is rávették, hogy hosszas vonakodás után kihirdette az országgyülést 1607. julius

---

[1]) Sinai i. m.
[2]) u. a.

hónapra. Még ekkor nem vólt egészen megingatva Mátyás iránti bizodalma, mutatja ezt a regalis, melyben Mátyást jelöli ki helyettesévé az országgyülésen, mondván: „ezen országgyülés vezetését kedves testvérünkre Mátyás főherczegre bizzuk, adván neki mindenben teljhatalmat.“ [1]) Azonban, mielőtt e gyülés megnyittathatott vólna, megint erőt vett a királyon a gyanu a főherczeg iránt, annyira, hogy visszavonta az országgyülésre meghivást. Ekkor Mátyás részint, hogy a Rudolf makacssága miatt kitörendő uj forradalmat megelőzze, részint hogy a maga nagyravágyási czéljai utját meg-egyengesse, maga állt egy uj forradalom élére, 1607. decz. 16-kán kelt körlevelében országgyülést hirdetett Pozsonba 1608. január 1-re. Mit megtudván Rudolf, decz. 24-ről kelt rendeletében betiltotta a Mátyás által hirdetett gyülést, s másat hirdetett mart. 11-re, Forgách Ferencz eszterg. érsek, mint királyi helytartó vezetése alatt tartandót. Mátyás pedig megmaradt a forradalmi uton, s csakugyan megnyitotta a gyülést január 21-kén.

E gyülés nagy fontosságu határozatokat hozott. Mátyást örökös királyi helytartóvá választotta; továbbá febr. 1. az ausztriai, és morva országos rendekkel szövetséget kötött a vallás-szabadság védelmére; magáévá tette Mátyás tervét és szándékát, miszerint bátyját megfosztja a magyar koronától, s az erre szükséges háborura tettleges segélyt ajánlott. Sőt, minthogy Mátyás ily körülmények közt nem fösvénykedett a politikai és vallásszabadság felől tett szép igéretekben, melyek által nagyon népszerüvé tette magát, azt is megigérték neki a rendek, hogy „Isten akaratából beállandó bizonyos alkalommal, kivánsága szerint fognak eljárni.“ [2]) E gyülés alatt történt, hogy Náprágyi Demeter győri püspök a papság nevében ünnepélyesen tiltakozott a bécsi béke 1. pontja ellen; és hogy midőn febr. 2-kán alá kellett vólna irni a gyülés határozatait, ezt is megtagadta a főpapság, de Ilyésházi körülvette a házat hajdukkal, s kierőszakolta az aláirást, kivéve Forgács Ferenczet. És Rudolf febr. 23-kán kelt rendeletében felségsértőknek nyilvánitotta a pozsonyi gyülés részeseit. Nem sokkal ezután megindult Mátyás a magyar, ausztriai és morva rendek segélyével Csehországba a Rudolf elleni hadjáratra, melynek eredménye az vólt, hogy Rudolf kényszerittetett lemondani a királyságról, s átengedni Mátyásnak a magyar koronát, a mi megtörténvén, uj országgyülésre hivta Mátyás az ország rendeit Pozsonyba.

---

[1]) Supplem: III. 352.
[2]) Szalay i. m. IV. 470.

Ilyésházi pedig összegyüjtötte a felső megyék rendeit Kassán előleges tanácskozás, illetőleg a végett, hogy némi ujjmutatást adjon nekik az országgyülésen teendőkre. Igen meleg szavakban tolmácsolta itt Ilyésházi Mátyás főherczegnek a nemzet körül eddig szerzett fényes érdemeit, s kötelezettnek lenni mondta a nemzetet a hála érzetének minél fényesebben nyilvánitására, szóval ujolag megegyengette Mátyásnak az utat a királyi székhez. [1])

Az 1608. országgyülés.

Ámbár az ekként összehivott országgyülés mind a bécsi béke értelmében, mind a most lefolyt ujabb forradalom természeténél fogva hivatva látszott arra, hogy hozza helyre mind azt, a mi sérelem általában ugyan I. Ferdinánd trónra lépte óta, különösen pedig Rudolf alatt ejtetett az alkotmányon; és ámbár Mátyás, mikor a rendek segélyét kikérte bátyja megbuktatására, teljes reményt nyujtott nekik e felől: mégis ugyanaz a Mátyás főherczeg, most, midőn már kezében látta a hatalmat, annyira megváltozott, mintha kicserélték vólna, s egészen váratlan akadályokat görditett a rendek méltányos kivánatainak utjába. Igy p. o. minthogy az alkotmányos szabadság alkatrészévé vált vallásszabadság egyik alapja az ausztriai és morva rendekkel kötött szövetség vólt: ezen alapot akarta megingatni, s meg is ingatta meglehetős mérvben az által, hogy azt most ugy magyarázta, mintha az nem a vallásszabadság, hanem a béke biztositása végett köttetett vólna, s tehetsége szerint gátolta a vallásszabadságnak Ausztriában életbe lépését. A mi pedig a tisztán magyar ügyeket illeti: azon kivül, hogy tudni sem akart királylyá v á l a s z t a t á s á r ó l, hanem csak örökösödésről, (lásd fentebb) igen gyanus módon halogatta a nádorválasztást, s nagyon megkötötte magát, midőn a nádor és kormánytanács hatásköréről, s a végvárak kapitányságairól vólt szó. Azonban a rendek is el vóltak szánva fölhasználni ezt a jó alkalmat, a milyen nem egy hamar lesz többé. Azon kivül, hogy végre is elösmerést szereztek a királyválasztási jognak, megállapitották, hogy addig nem koronázzák meg, mig nádor nem választatik, s mig előre el nem fogadja, meg nem erősiti azon sarkalatos közjogi törvényeket, a melyek szükségeseknek látszanak egyfelől a bécsi béke némely pontjainak módositására, másfelől általában az alkotmányos szabadság biztositására. A hosszas, és szomoru tapasztaláson okulva,

---

[1]) Podhradczky: Uj magyar muzeum 856. évf. 377. l.

egy csapással véget akart vetni ez az országgyülés a Ferdinánd óta elharapódzott alkotmányellenes kormányzatnak; helyre akarta állitani a tanácsnak II. Ulászló alatti teljhatalmát, felelősséggel összekötve. Törvényt akart alkotni, mely szerint „pontosan meghatároztatnának a fölségsértés esetei, a királyi tanácsba az országgyülés is választana 8 nemest, a papoknak semmi befolyásuk se lenne a világi ügyekbe; a kincstárnok nem csak a királynak, hanem az országnak is esküdnék hűséget, a cancellár hasonlóképen, és „ha ország törvénye ellen való levelet az király parancsolatjára subscribalna, és pecsételne, tisztét, és tisztességét elveszesse;“ ezután a királyok, mint régen történt, articulatim eskettessenek meg az ország törvényeire.“ [1])

De valamint a királynak, ugy a rendeknek sem teljesült minden kivánsága. Minthogy Mátyás nagy szavakban emlegette a nemzet iránti jóindulatát, s áldozatkészségét, és minthogy csakugyan tett is a nemzetnek némely fontos engedményeket: a nemzet is engedett neki, annyival inkább, mert csakugyan vólt iránta némi bizodalma, és mert Rudolf ujra mozgolódni, népszerüsködni kezdett, késznek nyilatkozván a nemzet kivánatai teljesitésére, ha megint trónra ülhet. Félni lehetett, hogy Rudolf zavart talál támasztani, már pedig nagyon világosnak látszott hogy Rudolf igéreteihez korán sem lehet annyira bizni, mint Mátyáshoz. Igy történt, hogy a rendek elállottak némely oly kivánataiktól, a melyekkel, mint a következés megmutatta, csak egyedül lehetett vólna valódi biztositást szerezni az alkotmányak. Megalkottattak az ugy nevezett koronázás előtti t. czikkek ugy, a hogy megalkottattak, t. i. némely főbb pontokban oly feltünő kétértelmüséggel, a mely előre is biztositotta a királynak a kibuvó ajtót. Mert kétségtelenül ilyenek a cancellaria, és nádorság hatáskéréről most alkotott törvények. (lásd alább.)

A koronázás előtti közjogi t. czikkek ezek:

1. A bécsi békének a vallásszabadságról szóló 1. pontja megerősittetik azon kiszélesitéssel, hogy kiterjesztetik a vallásszabadság a jobbágyokra, még pedig a királyi fiscus jobbágyaira is, „a róm. kath. vallás sérelme nélkül“ záradék kitöröltetik belőle, megengedtetik az evangelikusoknak saját hitfelekezetökbeli felügyelők, s superintendensek választása.

2. Miután megköttetett a béke, ugy tartsa azt fenn ő felsége, hogy ezután az országos rendek előleges tudta, és megegyezése

[1]) Battyáni Leges ecclesiasticae I. 664.

nélkül nem kezdhet Magyarországot illető háborut, s nem hozhat ide idegen katonaságot.

3. A nádorválasztás ezután ugy történjék, hogy ő felsége jelöljön ki két catholikust, és két protestánst, s ezek közül az országgyülés fog választani. Ha a nádor meghal, ettől számitva egy év alatt hivja össze ő felsége a nádorválasztó országgyülést, a mit ha nem tenne, tegye meg az országbiró, ha ez sem tenné, a tárnokmester, a kik is ha e kötelességet elmulasztanák, hivatalukat, és becsületöket veszitsék el.

4. A korona Pozsonyban őriztessék, az országgyülés által választandó világi koronaőrök által.

5. Még ezen országgyülés folyama alatt válaszszon ő felsége a tanács tagjai közül világi kincstárnokot; külföldiek soha többé ne avatkozzanak Magyarország jövedelmeibe, s a magyar kincstárnok ne függjön az ausztriai vagy udvari, vagy bármi kamarától.

6. A püspökök világi hivatali képességéről még ezen országgyülés határozni fog; a tanácsba csak megyés püspökök vétessenek föl; a városok országgyülési üléséről és szavazatáról még ezen gyülés határozni fog; a király nem adhat városi szabadalmat a magyar tanács megegyezése nélkül.

7. A szent székek meghagyatnak.

8. A jesuiták nem birhatnak Magyarországban ingatlan jószágot.

9. Az adománylevelek a régi törvényes gyakorlat szerint adassanak, csak azon adományleveleket szabad elfogadni, a melyek a magyar cancelláriából keltek; az adománylevelekbe netalán beiktatandó törvényellenes záradékok érvénytelenek.

10. A magyar tanácsnak, és cancelláriának az ország összes kormányzatában teljhatalma tettleg állittassék vissza; a cancellárság adassék a tanács valamely alkalmas tagjának; minden hivatalra, még a harminczadokra is, az országban, vagy kapcsolt részeiben szülöttek alkalmaztassanak. Ő felsége, magyar ügyekben, csak magyar tanácsának tanácsával éljen, a mely tanácsot még ezen országgyülés folyama alatt össze fog állitani az 1498: 7. és az 1518: 39 szerint, a melybe nemesi rendbelieket is fog alkalmazni. [1]) A mely

[1]) 1498: 7 „: A királyi felség a nemesi rendből is bocsásson tanácsába 8-at, mindazon ügyekben, a melyek az összes országot érdeklik; s e tanácsosok szigoru esküvel kötelezzék magokat, hogy a tanácsban mindent hiven, titoktartással, s az ország javára tesznek. 1518: 39 — —

rendeletek más nemzetbeli tanácsosok által adatnak ki, érvénytelenek legyenek.

11. Végvárkapitányságok, s hadparancsnokságok csak birtokos magyaroknak adhatók; a slavoniai kapitányságok tárgyában pedig érintkezzék ő felsége Ferdinánd főherczeggel. A horvát-dalmát bánság, a maga törvényes hatalmának teljességében visszaállitandó még ezen országgyülés alatt.

12. A német, és más idegen nemzetbeli katonaság minél hamarább vitessék ki az országból; a határszéli várak vétessenek ki Ferdinánd főherczeg hatósága alól a bécsi béke értelmében, melyet az Ausztriával kötött szövetségben ő is elfogadott, s magáévá tett.

13. A városokban lakó különböző nemzetiségü polgárok egyenjoguak legyenek.

14. A Kassa, Sopron, és más városokkal, a borkivitel tárgyában fölmerült viszályok Ulászló törvénye értelmében egyenlittessenek ki.

15. A kir. fiscusra szállott jószágok nem pénzért, hanem érdemért adassanak a törvények szerint.

16. Az ország minden rendét tartsa meg ő felsége régi kiváltságaik, szabadságuk, és jó szokásaikban, szentül, sértetlenül. „Az is elhatároztatott, hogy az ország törvényeit, articulusait, a törvényszéki eljárással együtt, a mint azok az országos rendek által e végre kinevezendő tagok által az országos rendeknek legközelebb tartandó gyülésében kiigazittatnak, törvényczikk alakba öntetnek, és elfogadtatnak, ő felsége királyi diplomájával megerősiteni tartozik.“ És hogy senki se büntettessék törvényes itélet nélkül.

17. A bécsi békének 12-dik és következő articulusai a következendő uj király megkoronáztatásaig érvényben maradjanak; a donatiók ügye még ezen országgyülésen tárgyaltassék, egyébiránt a bécsi béke pontjai, s azok közt különösen a szövetségről szóló, érvényben maradván.

18. A királyi felség lakjék az országban, s maga személyesen kormányozza az országot. Ha pedig ezt valami fontos oknál fogva néha nem tehetné, akkor adjon a nádornak teljhatalmat, mely sze-

Ezen tanácstagoknak a hivatalok osztásában, vagy elvételében ő felségével teljesen egyenlő hatalmuk legyen; s általában mind az országnak, mind a királyi felségnek minden ügyét ezek intézzék. (Ezen itt idézett két törvény közt nagy különbséget alkot az a körülmény, hogy 1518. évi bácsi gyülésen, melynek határozata ez, maga a gyülés választotta a tanácsosokat.)

rint a magyar tanácscsal együtt épen ugy kormányozhasson, mintha maga vólna itt.

19. Az Ausztriánál elzálogositott határszélek visszaadandók, ha pedig ez csak váltságpénz lefizetése mellett történhetnék, visszaváltandók.

20. A Lengyelországnál elzálogositott szepességi városok visszaváltandók.

21. Ő felsége kellően gondoskodjék a határvárakról.

A koronázás után alkotott törvények közt is van egy nagyon fontos, u. m. 1. cz. a mely azt szabja meg, kik lehessenek az országgyülés, s illetőleg a törvényhozás részesei. E törvény a királyoknak azon már nagyban üzött visszaélését akarta orvosolni, miszerint önkényesen szaporitották a tőlök vakon függő szavazatok számát. Most megszabja a törvény, hogy a felső vagy főrendi tábla tagjai legyenek az érsekek, megyés püspökök, a független prépostok, a Paulinus szerzet főnöke, az ország zászlósai, a főispánok, s a született mágnások (grófok, bárók); az alsó, vagy rendi tábla tagjai pedig a megyék, szabad királyi városok (de ezuttal csak 8 város, u. m. Buda, Pest, Pozsony, Sopron, N.-Szombat, Kassa, Bártfa, Eperjes) továbbá a káptalanok küldöttei, s a királyi tábla tagjai, végre a személyesen meg nem jelenő mágnások helyettesei. Világosan megrendeltetvén az is, hogy ezeken kivül senkit sem szabad a királynak meghivni. Kiváló figyelmet érdemel e törvényben az, hogy kizárja a czimzetes püspököket, továbbá, hogy a városok közül, további intézkedésig, csak 8-nak ad ülést és szavazatot. A városok irányában tanusitott ezen mostohaságnak egyik főoka tagadhatlanul a nemesség büszkesége, mely a bécsi béke fölötti alkudozásban is igen éles kifejezést nyert: „városi pórokat ne ültessen a király az ország közé.“ De vannak ennek más fontosabb, politikai okai is. Ilyen mindenek fölött az, hogy már ekkorra annyira magához ragadta a kamara a városok fölötti hatóságot, miszerint azok önkormányzata merő árnyékká lett, következésképen szinte lehetetlen vólt nekik független szavazatot vetni a rendek, s az ország mérlegébe. Innen van, hogy a magyar nemesség nem tudott ugy rokonszenvezni a városi elemmel, mint a hogy kellett vólna, s annyival kevésbé, mert a városok sem rokonszenveztek a nemességgel annálfogva, mivel a városok e korban is nem egy sulyos bántalmat szenvedtek részint általában a nemesség büszkesége, részint egyes nemesek féktelenkedése miatt. Következésképen ha nem vóltak is a nemesek által védett alkotmányos szabadság ellenségei, de a nemesség barátai sem lehettek. Jól tudta ezt

az udvar, s ezért igyekezett nekik minél több szavazatot adni az országgyülésen, azon hitben, hogy a mit a két elem ezen idegenkedésének segélyével ki nem vihetne, majd kiviszi azon hatalmával, a melyet a kamara mindenhatóságával gyakorolhat a városok felett. Ez fejti meg, hogy ezután is még sokáig ugy szerepel az udvar, mint a városok szavazatjogának barátja, a nemesség pedig, mint a mely ezt, ha nem is elnyomni, de korlátolni szándékozik.

A koronázás előtti decretum tartalmára, s illetőleg az alkotmányt biztositó befolyására nézve megjegyzendő, hogy abban két nevezetes jogvivmány van, u. m. a 2. és 16. pont. Amaz elveszi a királytól a hadinditás kizárólagos jogát, megosztván ezt a nemzetgyüléssel; emez pedig kizárólagosan a nemzetgyülésnek adja a törvényhozás jogát, a királynál pedig csak a megerősitési jogot hagyja meg, vagy más szókkal megcsonkitja a király törvényhozó jogát.

Első tekintetre különösnek látszik, hogy a király ily nevezetes jogokat enged a nemzetnek épen akkor, a mikor határozottan meggátolja olyan törvény alkotását, a mely biztos kezességet nyujthatna a nemzetnek a régibb alkotmányos törvények végrehajtása, vagy, a mi ezzel egy jelentésü, a főkormányzat utján elkövetett, vagy elkövethető törvénysértések megszünése felől, midőn elveti a fölavatási hitlevél elméletét, továbbá a kincstárnok, és cancellár felelősségét az országgyülésnek. De ezen nincs mit csudálkozni, ha meggondoljuk, hogy a dynastia eleitől fogva nem az alkotmányos törvények papirra irásának, hanem azok végrehajtásának megakadályozására törekedett. E czélt pedig most sem tévesztette el szeme elől, és e czélját meglehetős mértékben elérte, midőn a végrehajtásra vonatkozó t. czikkeknek (10, 18) oly szerkezetet adott, a mely előre is nagyon megkönnyitette az alkotmányos törvények végrehajtásának megakadályozását. Ugyanis:

A cancelláriáról, és nádorságról most alkotott törvények mellett csaknem teljesen lehetetlen a törvényellenes kormányrendeleteknek utját állani, és pedig nem csak azért, mert ezek szerint nem a nemzet választja a cancellárt, és tanácsosokat, és mert ezen törvényben nincs meg a tanácsosok felelőssége a nemzetgyülésnek: hanem főként azért, mert a 10 és 18-dik törvényczikkek közt oly ellenmondás van, minélfogva ezen czikkek jóformán megsemmisitik egymás erejét. Nevezetesen a törvényhozás azon föltevésből indulván ki, hogy a király az országban fog lakni, a 10-dik czikkben a cancelláriára és tanácsra ruházza az egész kormányzat teljhatalmát. A király netaláni távolléte esetére pedig a nádornak és a tanácsnak adja ugyanazt a teljhatalmat. Ellenben

egy szó sincs arról, hogy ha a király csakugyan nem Magyarországban laknék, akkor a cancellária és tanács Bécsben székeljen-é vagy Pozsonyban; továbbá ha a király távolléte esetében a nádorra száll a kormányzás teljhatalma, megszünjék-e a cancellária teljhatalma vagy nem? E törvények szerint mind a cancellária, mind a nádor teljhatalmúnak tekintheti magát. E törvények ezen ellentétessége, mint mindjárt látni fogjuk, teljes világosságra jött az 1613. országgyülésen. És midőn ekként kimaradhatlan lett az összeütközés a cancellária és nádorság közt, gondja vólt rá a királynak, hogy a cancelláriának adja a hatalmat inkább mint a nádornak, mert a cancellária egészen tőle függött. Egyébiránt:

A forradalomnak, az erdélyi fejedelemség visszaállitásának, sőt megnagyobbitásának, a bécsi békének, a nádorság visszaállitásának csakugyan vóltak némi eredményei. Mátyásnak lehetetlen vólt mindezekből legalább annyit nem tanulnia, hogy végre is kiméletesebben kell bánnia a nemzettel, mint a hogy Rudolf bánt. És tagadhatlanul kiméletesebben is bánt. Legalább egy időre el vólt háritva a régi bajok ama legfőbbike, miszerint már egészen idegenek kormányozták vólt az országot. De másfelől az is igaz, hogy Mátyás is, a mit tett, csak a szigoru kénytelenségnek engedve tette; és hogy ő is el vólt határozva ismét elővenni a régi politikát, mihelyt kedvezőbbekké válnak a viszonyok. Elő is vette. Mindjárt 1609-ben, midőn az Ilyésházi halálával megüresült nádori széket kellett betölteni, megpróbálta kijátszani az 1608. k. e. decretumnak a nádorválasztásról szóló czikkét, hogy r. catholicust ültethessen a nádori székbe, mert ezt kivánta tőle családja, a papság, s a római császárságra vágyás. A helyett, hogy ő tette vólna a kijelölést, s a rendek válaszszanak, azt kivánta, hogy a rendek jelöljenek ki négyet, és ő válaszszon. De a rendek nem engedtek. A tisztán politikai dolgokban is megtett mindent, a mit nagy feltünés nélkül megtehetett arra nézve, hogy áthághassa a bécsi kéke, s az 1608. decretum által elibe emelt korlátokat. A kincstár kezelését nem hagyta függetlenné lenni a bécsi kamarától, és midőn e miatt panaszt emelt az 1609. országgyülés, oly kétértelmü törvényt alkottatott, a mely lehetővé tegye e visszaélés rendszeresitését. Nev. (21. cz.) „a kincstárnokoknak, és ezek tanácsosainak tekintélye a bécsi béke értelmében állittassék vissza, a kik is jó egyetértési viszonyban legyenek ugyan a nádorral, és az udvari kamarával, de nem függési viszonyban. Hasonlóképen tartassék fenn a cancellária, és tanács hatósága is. Ezt ugy magyarázta az udvar, hogy a

kincstárnoki hivatal nem függ a nádortól, valamint a cancellária sem. Nem hajtotta végre azt a törvényt sem, a mely a tanácsnak az 1498: 7. értelmében szervezését rendelte, (hogy 8 nemes is legyen benne) minél fogva az 1609. országgyülés ismételte a törvényt, miszerint 8 nemes is üljön a tanácsban, sőt ismételni kellett azt a törvényt is, hogy a király kapitányai senki jószágát se vegyék el törvényellenesen. Nem engedte meg, hogy a magyar rendek eleget tegyenek az 1608. szövetségben vállalt kötelezettségöknek a szomszéd tartományok vallásszabadságának védelmében. Nem adta vissza a bán törvényes hatóságát, mint szintén a nádorét sem, a hadügyek önálló kezelése is csak irott malaszt maradt. Sok törvényellenes rendelet adatott ki, a melyek ellen aztán megint keserves panaszt emelt az 1613. országgyülés. És midőn most ismételni akarták a rendek az 1608. gyülésnek ide vonatkozó rendeletét, a most alkotott törvény oly szerkezetet nyert, a mely kétségtelen világosságra deritette a nádorság és cancellária hatásköréről szóló törvények közti ellentétességet. Nevezetesen most is két t. cz. alkottatott, egyik a nádorságról, másik a cancelláriáról; amaz (1613: 7.) ismétli a nádornak az 1608: 18. t. czikken alapuló teljhatalmát; ez pedig (1613: 25.) a cancelláriáét, azon különbséggel, hogy ezen utóbbi világosan elösmeri, hogy Bécsben van a cancellária. T. i. „Maradjon épségben az a törvény, a mely a királyi udvarnál a cancellár mellett magyar tanácsosok tartását rendeli, s ezek intézzék a magyar ügyeket teljhatalommal." E törvény végrehajtatott annyiban, hogy ettől fogva nem a nádoré vólt a kormányzó hatalom, hanem egy darabig a cancelláriáé, utóbb pedig azé, a ki, és a mely a magyar cancelláriának is parancsolt, u. m. az ausztriai cancelláriáé. Majd annyira is ment Mátyás, hogy nem elégedett meg az alkotmánynak ilyen szelidebb modoru bántalmazásával, hanem annak gyökerére is akarta vetni a fejszét. Ezért akart ő is véget vetni az erdélyi fejedelemségnek, vagy ha ez még most nem vólna kivihető, legalább azt eszközölni ki, hogy erdélyi fejedelemmé olyan ember legyen, a ki, mig ez kikerülhetetlen, függjön ugyan a töröktől is, de függjön ő tőle is, és ne engedje meg, hogy Erdély a dynastiára nézve ártalmas módon avatkozzék a magyar ügyekbe. E czélt akarta elérni Báthori Gábor megbuktatásával. Midőn ez nem sikerült, más eszközhöz nyult. Nevezetesen minthogy Báthori Gábort nagyon szorult helyzetbe hozták Erdélynek ellene fellázadt rendei, szövetségre lépett vele 1613-ban. De igy sem ért czélt, mert Báthori csakugyan megbukott, s Bethlen Gábor foglalta el helyét.

Bethlen mint fejedelem, félelmes ellensége vólt a Habsburg dynastiának, s áthághatlan gátja az alkotmányellenes terveknek. Bethlen átható észszel vizsgálván Magyarország helyzetét, mind a dynastiához, mind a törökhöz való viszonyában, azon meggyőződésre jutott, hogy Magyarországban, mind a vallásos mind a politikai szabadságot még most is oly veszély fenyegeti, a melyet maga Magyarország nem képes elháritani, a melyet csak a töröktől támogatott Erdély hárithat el. Minél fogva politikai hitvallásává lett neki az, hogy ily helyzetben legelső szükség biztositani Erdély országos külön állását. És mivel Erdély annál nyomatékosabban léphet föl, minél nagyobb, és erősebb lesz, politikai küldetésének tekintette azt is, hogy Erdélyt nagyobbitsa, és erősitse a lehetőségig. De vólt neki erre más oka is, u. m. hiusága, s nagyravágyása. És midőn e körülményekhez járult a fejedelem ritka ügyessége, s diplomatiai ravaszsága, nem csuda, ha a bécsi udvar, mely őt elég jól ösmerte ezen oldalairól, minden áron elakarta őt távolitani a fejedelemségtől, s valami engedékenyebb embert ültetni helyébe, p. o. Homonnait. Minthogy pedig Bethlen jó lábon állt a törökkel, természetes, hogy Mátyás, ha czélt akart érni, kénytelen vólt nagyszerü háborura készülni a török ellen.

E török háborura való készület nagyon érdekes momentumot hozott létre a magyar alkotmányban, t. i. egy birodalmi delegatiót ad hoc. T. i. minthogy e szándékolt háborbu nagyon könnyen lehet vala válságossá: Mátyás és az udvar ugy akarta biztositani magát, hogy összes birodalma minden országa, s tartománya gyüléseinek kifolyásaként delegatiót hivott össze Linzbe (1614) tanácskozni a háboru vagy béke felől. Fölszólitotta tehát az ekkori nádort Thurzó Györgyöt, hogy hivjon össze egy magyar országgyülést, a mely megválaszsza a delegatusokat. A nádor előre látta, hogy e szokatlan dolog könnyen ébresztheti a magyar rendeknél azt az aggodalmat, mintha már holmi birodalmi delegatió elibe akarnák vinni a magyar ügyeket. Hogy ezen aggodalomnak elejét vegye, gondosan kiemelte a meghivó levélben, hogy ez a delegatió csak azon egy tárgyban, u. m. a háboru felől tanácskozás tárgyában fog tartatni, s „semmi tisztán magyar ügyet nem enged ott elővétetni.“ [1]) Meg is tartatott e delegatió, s a béke fentartása mellett nyilatkozott, s fel is oszlattatott nem sokára.

Majd más eszköz kinálkozott Mátyásnak. Nevezetesen a porta hajlandónak mutatkozott, Bethlent mellőzve, közvetlen magával

[1]) Supplem III. 366.

Mátyással, s Bécsben alkudozni a béke felől, és pedig főként azért, mert az erdélyi széleken lakó hajduság a török előtt is épen olyan kényelmetlen valaminek látszott, mint a bécsi udvarnak. A császár, és a török követ közt Bécsben 1615-ben folyt alkudozás alkalmával a török követ hajlandónak mutatkozott oly pontok elfogadására, a melyek szerint, ám fékezze a király a magyar urakat ugy, a hogy tudja, p. o. német katonasággal; a hajduk fegyvereztessenek le, s szorittassanak földmivelő parasztságra, a porta nem fog beavatkozni akármit tesz is Mátyás a magyarokkal.

És most teljesen megfordulni látszott az eddigi viszony. Eddig az erdélyi fejedelem, és az elégületlen magyarok szövetkeztek a törökkel a szabadság védelmére; most pedig a király készül szövetkezni ugyanazon törökkel a szabadság ellen. A török követ ezen igérete oly szép reményekbe ringatta Mátyást, hogy már már megvalósulva látta házának rég ápolt terveit, s örömét körülményesen kifejezte egyik rokonához Albert főherczeghez irt bizalmas levelében: „Ha figyelembe veszszük, hogy Magyarországot a mi felséges házunk örök jogon birja, és a magyarok mégis ármánykodnak, libera electiót emlegetnek, nem tehetünk jobbat, mintha a várakat németekkel rakjuk meg, annyival inkább, mert a török ezt nemcsak nem bánni, sőt akarni látszik; igy féken tarthatjuk a magyarokat, megbüntethetjük a bünösöket, s biztosithatjuk Magyarországot családunk számára. A magyarok nagyon ki vannak merülve, s elgyöngülve, a többi tartományok a béke után sóvárogva, nem fogják őket segiteni; tehát nincs tőlök mit félni, akarják vagy nem, kénytelenek akaratunk előtt meghajolni s parancsainknak engedelmeskedni, mert különben, ha valamit mernének, nemcsak velünk, hanem a törökkel is meggyülne a bajuk. Itt van a rég várt alkalom német fegyveresekkel rakni meg a határvárakat, s biztositani egyuttal Erdély birtokát is, a mely szoros összeköttetésben van a felső vármegyékkel; — — megbüntethetjük azokat, a kik a töröknél ármánykodnának ellenünk, s sok minden más jót elérhetnénk.“ [1])

E tervvel összefüggésben fölszólitotta Mátyás Forgács Zsigmond főkapitány által a felső magyarországi rendeket 1615-ben, hogy nyujtsanak segédkezet a nyugtalankodó hajduk lefegyverzésére. De a rendek átlátván a király czélzatait, nem csak nem engedtek, hanem segélyt igértek a hajduknak. Ez nem állitotta meg Mátyást a kitüzött czél felé haladásban, s annál kevésbé, mert

[1]) Brüsseli okmánytár, (közli Horváth M.) IV. kötet 125—9.

Pázmán Péternek az eszterg. érsekségre emeltetése biztos kezességet látszott nyujtani a felől, hogy legalább egyik czélja. u m. a protestáns egyház meggyöngitése csakugyan kivihető lesz, s ezután, adandó alkalommal majd elkövetkezik a másik is, u. m. az alkotmány fölforgatása. Még kecsegtetőbbé tette e kilátást az, hogy Európa szerte nagy mérvet öltöttek a reformátió kiirtására tett készületek, s a német birodalmi róm. catholikus elem a nagyon sokat igérő Ferdinándot, steyerágbeli főherczeget szemelte ki Mátyás utódjaul.

Hogy a nagy czél annál biztosabban éressék, Ferdinándot kell vala ültetni a magyar, és az örökös országok trónjára. De, minthogy maga az udvar is jól tudta, hogy a magyar rendek meglehetősen ösmerik Ferdinánd főherczeget: aggódva gondolt a magyarok közhangulatára annyira, hogy szükségesnek látta tekintélyes hadsereget vonni össze, melylyel némi nyomást lehessen gyakorolni a magyar rendek közvéleményére. Innen érthető, hogy az e tárgyban tartatni kellett országgyülést a lehetőségig halogatni kellett addig, mig Spanyolországból, a honnan várták, megkaphatják a segéd hadakat. Azon alkudozások, illetőleg sürgönyváltások, melyek ekkor történtek a bécsi, és spanyol udvar közt, rendkivül érdekes világot vetnek a bécsi udvar egész politikájára. Tisztán látható ezekből, hogy a bécsi udvar, már ekkor nem kevesebbet akart vólna, mint tisztán katonai erővel tenni királylyá Ferdinándot, ismét eltörölni a nádori hivatalt, s kivenni a koronát a nemzet őrizete alól. Nevezetesen 1617. jul. 29-kén sajátkezüleg irta Mátyás a spanyol királynak III. Filepnek, hogy az ő követe a spanyol udvarnál, gróf Khewenhüller rövid idő alatt igen fontos dolgokat fog ő cath. felsége elibe terjeszteni. Ezen előterjesztésnek magára a királyválasztásra vonatkozó helyét már fentebb láthatta az olvasó, azon helye pedig, a mely általában az egész alkotmányt illeti, im ez:

„Továbbá a magyar rendek az elhunyt nádor helyére ujat akarnak választani, már pedig a dynastiára nézve sulyos csapás lenne a nádorválasztás, miután, mig a nádori méltóság fenn áll, addig nem lesz Magyarországban béke, és nyugalom. Végre a császár visszaszerezni óhajtja a magyar koronát. E kincs, mióta azt Ferdinánd II. János anyjától megszerezte, mindig a királyok kezei közt vólt, s csak a Rudolf, és Mátyás közt támadt viszályok idejében jutott a magyarok kezébe, kik azt Pozsonyban őrzik. A korona visszaszerzésére sem lehet kisérletet tenni fegyveres erő nélkül. És ha e nagy horderejü ügyben

nem siettünk kedvező fordulatot létesiteni, szükséges lesz elhalasztani az országgyülést, vele a koronázást, s attól lehet tartani, hogy ez jövőben még nehezebben lesz kivihető. E miatt a császári felségek bizalommal fordulnak cath. királyi felségedhez, hogy dicsőséges Háza fentartásának, és gyarapodásának érdekében méltóztassék rendelkezésök alá bocsátani azon hadcsapatokat, a melyek eddig Velencze ellen harczoltak, s egyuttal megajánlani az eltartásukra szükséges pénzt, miután ők teljesen nélkülözik az eszközöket, a melyek e nagy czél szerencsés kivitelére szükségesek.“ [1])

Pázmán nem akarta a különben általa is óhajtott eredményt u. m. Ferdinánd megkoronáztatását ily kihivó lépés által koczkáztatni, s biztatta az udvart, hogy szép szóval többre lehet menni. Hosszas halogatás után csakugyan megtartatott a fontos országgyülés 1618. márt. A rendek jól tudván, mily nagy sulyt fektet az udvar a főherczeg megkoronázására, olyannak tekintették ezt az alkalmat, mint Bocskai forradalma vólt, és Mátyás 1608. országgyülése, s ehez képest el vóltak határozva a lehetőleg kedvező föltételek alatt teljesiteni az udvar kivánatát. Ez a gondoskodás szükségesnek látszott, annyival inkább, mert az udvar mellőzni akarta vólna most nem csak a királyválasztást, hanem a nádori szék betöltését is. A királyi propositiókban szó sem vólt nádorválasztásról, ellenben nagy nyomatékkal ki vóltak emelve Mátyásnak a nemzet iránt tanusitott nagy szolgálatai. „A nélkül, hogy megsérteni akarnánk Magyarország régi királyait, kiknek tagadhatlanul nagy érdemeik vannak, Ő cs. kir. felsége (Mátyás) mindazokat felülmulni látszik.“ [2])

A rendek tiszteletteljesen válaszolták, hogy „készek minden lehetségest megtenni hálájuk kimutatására, csak szabadságukat nem áldozhatják föl (citra jacturam libertatum); már pedig a rendek egyik sarkalatos joga a nádorválasztás, s ez annál sürgetősebb, mert a törvények értelmében a nádoré az első szavazat a királyválasztásnál. Különösnek találják azt is, hogy ő felsége szót sem tesz a királyválasztásról, csak elösmeréséről. Azt sem hallgathatják el, hogy 1608 óta sok hiány mutatkozik mind a bécsi béke, mind általában az ország szabadságát illető törvények végrehajtásában.“ Ezekre azt felelte a király: „Nem várta vólna, hogy a rendek az ő biztosaival, s főfő tanácsosaival (a kik pedig németek vóltak) ily hosszas szóváltásba ereszkednek, s kétségbe

---

[1]) Frankl Vilmos Századok 1869. II. füzet.
[2]) Katona XXIX. 687.

vonják azt, a mit mind a józan ész, mind a népek közszokása szentesitett, hogy t. i. az ur előbbvaló, mint a szolga. Tudja ő mivel tartozik a nemzetnek, ha nem emlegetik is." Az országgyülés ezután is folytatta jogai védelmét, s előadta a királynak hogy: „Mivel ezen ország régi szokása, hogy a királyok választása alkalmával biztositsa a maga jogait: ezennel megnyugtatást kér a következő dolgokban: 1. Minthogy a nemzetnek egyik ősrégi joga a királyválasztás, a melyet, a mint elődeiktől átvettek, ugy akarják átszállitani az utókorra, biztositsa ő felsége a rendeket egy e végből kiadott okmányban, hogy e jogot elösmeri. 2. A királyválasztás előtt tegye meg a kijelölést a nádorságra, hogy e hivatal a királyválasztás napján betölthessék, s a választandó nádornak legyen meg az 1608. törvényben adott teljhatalma. 3. Mihelyt megtörténik a király- és nádorválasztás, minden más tárgy halasztásával, haladéktalanul vétessenek tárgyalás alá a sérelmek, és tüstént orvosoltassanak, a mi ha meg nem történnék, legyen érvénytelenné a már megtörtént királyválasztás." [1])

Ha nem is e pontok közt, de kifejezték a rendek azon akaratukat is, hogy az elválasztandott Ferdinánd elibe fölavatási hitlevelet akarnak terjeszteni elfogadás, és megerősités végett, még pedig ugy, hogy addig nem koronázzák meg, mig azt el nem fogadja. Megegyezett ebben ugyan az udvar, de a diploma szövegében nem tudtak hamar megegyezni. Az első fogalmazvány, melyet az udvar készitett, nem elégitette ki a rendeket, mert nem vólt szó benne a királyválasztásról, és minthogy még folyvást nem nyujtott az udvar kilátást arra sem, hogy a nádori széket betölteti: meglehetős nagygyá lett a feszültség. Ekkor tette a király német minisztere Khlesel ama fenyegető nyilatkozatot, a mely már fentebb emlitve vólt a királyválasztásnál. [2]) És midőn e fenyegetésnek nem vólt hatása a rendekre, végre is engedett az udvar, s megállapodás jött létre azon pontozatokat illetőleg, a melyekből áll II. Ferdinánd fölavatási hitlevele. U. m.

„Mi Ferdinánd ausztriai főherczeg stb. Miután Mátyás császár és király ő felsége, ezen ország jövőjéről gondoskodni akarván, fölhivta a magyar oszágos rendeket, hogy minket jövendő királyukká válasszanak, fogadjanak, nyilvánitsanak, és koronázzanak: a rendek beleegyeztek ő felsége kivánatába, és elhatározták, hogy minket ősi szokásaik, jogaik, szabadságuk szerint közakarattal,

---

[1]) Katona XXIX. 690—7.
[2]) Frankl V. Századok 1869. 155.

egyező szavazattal szabályszerüen megválaszszanak, és megkoronázzanak; minket pedig arra kértek, hogy királyi jóváhagyásunkkal fogadjuk el és erősitsük meg az alább megirt articulusokat, s azokat mind magunk tartsuk meg, mind mások által tartassuk meg.

1-ső conditió. Ő felsége az ország minden törvényét, jogát, szabadságát, továbbá a bécsi béke pontjait, az 1608. koronázás előtti, és utáni határozatait, az 1609. törvényczikkeket minden pontjukban megtartja, s mások által is megtartatja.

2. c. Mihelyt átveendi az uralkodást, ettől számitott 6 hónap alatt tartandó első országgyülésén orvosolni fogja az addig netalán fölmerülendő sérelmeket, azután is minden sérelmet orvosol az idők folyamában tartandó, s három-három évnél tovább nem halasztható országgyüléseken.

3. Hogy Magyarország, és Részei ügyeit csak magyarok tanácsában tárgyaltatja az 1608. k. e. decretum szerint, s az ország lakosait semmi szin alatt nem állitja külföldi vagy idegen birák elibe.

4. Mint más hivatalokat, ugy a végvárak kapitányságait is az 1608. k. e. decretum szerint osztogatja.

5. Az igazságszolgáltatásban megtartja az ország régi törvényes szokásait; a törvényszéki üléseket az 1608. decr. szerint tartatja; a birákat valláskülönbségre tekintet nélkül nevezi ki, a lakosokat csak törvényes terminusokra idézteti, a törvényesen hozott itéletek végrehajtását megakadályoztatni nem engedi.

6. A vallásügyet a bécsi békében és az 1608. k. e. 1. czikkben megszabott helyzetben hagyja, t. i. hogy az ország minden rendü lakosainak, a jobbágyóknak is, még a fiscus földjén lakóknak is, ugy szintén a végvárakbelieknek is szabadságukban álljon azon vallást követni, a melyet akarnak, és hogy az ország egy lakosa se háborittassék meg vallása szabad gyakorlatában sem a király, sem mások által.

7. A nádor választását, és hatáskörét illetőleg fenn fogja tartani a bécsi béke. 3. az 1608. k. e. 11. 1613: 7. czikkeket. A bánságot illetőleg pedig az 1608: 11-et.

8. A határszélek védelméről az 1608: 21. és 1609: 32. szerint fog intézkedni.

9. A szabad királyi és bányavárosokat meghagyja törvényes szabadságaik és kiváltságaik birtokában.

10. A koronát Magyarországból semmi szin alatt ki nem viszi, vagy viteti, hanem itt benn fogja őriztetni az országgyülés által,

törvényesen, mindkét vallásfelekezeti világiak közül választandó koronaőrök által.

11. Magyarország határszéleit el nem idegeniti, a szomszéd tartományokkal fenforgó határvillongásokat kiegyenliti, s az elveszett széleket visszaszerzi.

12. A Csehországgal, Erdélylyel, és más szomszéd tartományokkal kötött szövetséget fentartja, a bécsi béke, és az 1609: 42. szerint.

13. Sértetlenül fenn fogja tartani az 1608: 2. czikket, a mely a béke fentartásáról, a hadüzenés módjáról, s az idegen katonaság be nem hozásáról rendelkezik.

14. Az Ausztriánál elzálogositott Borostyánkő, Kabold, Kőszeg, Fraknó, Kis-Márton és Szarvkő ingyen adassanak vissza Magyarországnak, ha pedig az ausztriaiak erre most rögtön rá nem állanának, engedtessék meg ezek visszaváltása.

15. Eszközölje ki ő felsége, hogy a szepességi 13 város is visszaváltassék, annyival inkább, mert találnak a rendek módot azon zálogösszeg kifizetésére.

16. A hajduk hagyaassanak meg a cs. kir. felségtől nyert szabadalmaikban, s Ferdinánd ő felsége is, mihelyt trónra lép, erősitse meg ezen szabadalmakat.

17. Igéri ő felsége, hogy a most uralkodó cs. kir. felség életében, ennek, és az ország rendeinek világos megegyezése nélkül nem avatkozik az uralkodásba.

Ezen hitlevél elfogadása után, máj. 16-kán megtörtént Ferdinándnak királylyá, Forgách Zsigmondnak pedig nádorrá elválasztatása. A következő 17-kén kiadta Mátyás a további tanácskozás tárgyaiul szolgálandó propositiókat, melyekben: 1. Inti a rendeket, hogy a török béke pontos megtartására minden lehetségest megtegyenek, a békezavarókra szabandó büntetések által. 2. kiemeli, hogy, mivel némely állandó lakhely nélküli hajduk csak rabolnak, s mégis védelmet találnak mind az uraknál, mind a megyéknél, változtassák meg a rendek a hajduságról alkotott régibb törvényeket. 11. Minthogy a fiscusra, kihalási jogon szállt jószágok átvetelében nagyon meg vannak kötve a fiscus kezei, e részben legyen törvénynyé az, a mit I. Ferdinánd király rendelt. 12. Gondolják meg a rendek helyes-é az, hogy a szabad városokba költözött jobbágyok az 1613: 37. szerint viszszaköveteltetnek, s igy a városok a pusztulás veszélyének tétetnek ki. 13. Ámbár az 1556: 23. világosan megszabja, hogy a királyi rendeleteknek nem engedelmeskedők szigoruan büntettessenek:

mégis gyakran megesik, hogy némely királyi rendeletektől, a melyek igen fontos ügyekben küldetnek némelyekhez, megtagadtatik a kellő engedelmesség, s ez által sokat szenved a királyi tekintély: gondoskodjanak a rendek, hogy ez többé ne történjék. 21. Minthogy a német nemzet már roppant nagy szolgálatokat tett Magyarország védelmében, igazságtalan dolog kizárni őket kivált a katonai hivatalokból, annyival inkább, mert egész világ tudja, hogy a német nemzet a hadi tudományokban, fölfedezésekben minden más nemzetet felül mul. Ennél fogva, nehogy elkeserittessék a szomszéd német nemzet, óhajtja, sőt reményli ő felsége, hogy megváltoztatják az ide vonatkozó régibb törvényeket. [1])

E propositiókra azzal feleltek a rendek, hogy ő felsége e gyülés elején megigérte, miszerint a főherczeg elválasztása után ugyan, de a koronázás előtt orvosolni fogja a sérelmeket; tehát mielőtt a koronázás megtörténnék, im felterjesztik e sérelmeket. E sérelmi laistrom 46 pontból állt, melyek közül a fontosabbak ezek: 1. Ő felsége mindezideig sem hajtotta végre a bánságról alkotott törvényeket. 3. Gátoltassék meg valahára, még pedig szigoru törvények által, a kapitányok birói beavatkozása a birtokügyekbe (ezt bővebben illustrálja a 20-dik pont) 5. Méltóztassék ő felsége gondoskodni a végvárakról, különösen ugy, hogy ne hagyja fizetetlenül azok őrségeit. 7. Ámbár az 1613: 35. világosan rendeli, hogy a török béke a nádor, és tanácsa közbejöttével köttessék, mégsem ugy történik. Ime! most is hirdeti ő felsége, hogy 20 évi uj békét kötött, s a rendek azt sem tudják, mily föltételek alatt. És minthogy ugy vannak értesülve, hogy e békének a hódoltságokat illető rész még némi utólagos tárgyalásokra van fentartva, ezeket legalább tegye ő felsége magyar tanácsosokkal. 10. Győrben, és Komáromban, a törvények ellenére csak német kapitányok vannak. 11. Az 1608. évi törvény ellenére még most is kényszerittetnek az országlakosok ügyeiket idegen tanácsosok által intéztetni; állitsa vissza ő felsége a magyar cancellária, és tanács törvényes hatóságát. 15. Végrehajtatlanul maradt az 1608. gyülés azon határozata is, a mely kincstárnokválasztást rendel, és ennek a kormányzatba avatkozását tiltja, ennél fogva a pozsonyi és szepesi kamara iszonyu botrányokat követnek el. (e vádat számos példával illustrálják.) 16. A vámtisztek számtalan törvény daczára németek, s tömérdek igazságtalan, és törvényellenes zsarolást visznek véghez a nemeseken, iszonyu vámokat vetvén rájok olyan czikkekért, a melyek

---

[1]) Katona XXIX. 746—77.

a törvény szerint vámmentesek. 17. Hogy a pénzügyben fölmerülő sok sérelemnek eleje vétessék, állittassék vissza az esztergomi érsek felügyeleti joga a pénzverdékre. 23. Mozsonmegyében 17 hétig időztek Felséged szekerészei, s nem csak a nép, de a nemesek is kényszerittettek nekik tömérdeket adni ingyen. 26. A törvényellenes befogatásokat tiltó törvények ellenére sok botrányos eset adta elő magát, melyek felséged nevével történtek. (Példák) 35. Szükségesnek látják szót emelni a városok mellett is, mert, ámbár a törvények szerint az ország rendes birái vólnának ezek főbirái, ezektől elvonatnak, és a kamarai tisztviselők ragadják kezökbe a főbiróságot a városok pereiben. 38. Még most is megtörténik, hogy a rendek által készitett articulusokból vagy elvétetik, vagy hozzájok adatik valami, többé ilyen ne történjék, maradjanak a t. czikkek ugy, a hogy a rendek által szerkeztettek.

Mindezen pontokra kisebb nagyobb mértékben kitérőleg felelt a király. P. o. gondoskodni fog, hogy semmi se mellőztessék el azokból, a miknek az eddigi bánok gyakorlatában vóltak. Nem szándékozott ugyan királyi rendeletei által megsérteni bárkinek jogait is: de ha valaki mégis megsértettnek tartja magát, adja elő panaszát még ezen országgyülésen. A mi a kincstárnokságot illeti, itt mellékes dolog a h i v a t a l n é v, lényeges csak az, hogy valamint a rendek közül bárki is ugy kezelteti a maga jövedelmeit, a hogy jónak látja, épen ugy a királyi felségtől sem lehet megtagadni, hogy a maga peculiumát ugy kezeltesse; maradjon tehát ez ugy, a hogy van, egyébiránt gondoskodni fog, hogy a kamara hivatalnokai ne avatkozzanak más ügyekbe. A törvényczikkek meg nem változtatását illető nézetét már kifejezte máskor, most is a mellett marad. [1])

Azonban a rendek épen ugy nem akartak engedni, mint az udvar. És minthogy az e tárgyban még tovább is folyt fel- és leirások közben kitört Csehországban a nagy vallásháboru, a mely kétszeresen sietőssé tette az udvarra nézve Ferdinánd megkoronáztatását, végre is az udvar engedett, s a fennforgó közjogi kérdések a nemzet érdekében óldattak meg legalább annyiban, hogy megerősittettek az 1608. 1609 és 1613. országgyülések határozatai, minek következtében a koronázás is megtörtént jul. 1-én.

E gyülés folyamában saját szemeivel láthatta Ferdinánd a nemzet szivósságát alkotmányos jogai védelmében. E tapasztalat

[1]) Katona XXIX. 822—42.

még erősebbé tette lelkében azon meggyőződést, hogy neki, ha czélt akar érni, meg kell semmisitenie e jogokat. S erre el is határozta magát.

II. Ferdinánd, s az uj forradalom.

Mátyásnak nem sokára közbejött halála a hatalom teljes birtokába juttatta Ferdinándot. II. Ferdinánd uralkodása lényegesen különbözik Mátyásétól. Nevezetesen a mit Mátyás fokozatosan, s némileg mintegy elleplezve akart elérni, annak végrehajtásához Ferdinánd csaknem minden tartózkodás nélkül fogott. Mert a magyar, cseh, és ausztriai rendek foederatiójában biztositott vallásszabadság nyilt megtámadása az örökös tartományokban és Csehországban, egy jelentésü a foederatio széttépésével. Másfelől a magyar főpapságnak, a vallásügyben, nyilvános solidaritása a királylyal, és a vallásüldözésnek Magyarországban is rögtön megkezdése nyilván hirdette, hogy sem a főpapság, sem a király nem tisztelik többé az oly sok országos törvény által biztositott vallásszabadságot. Szóval, most hirtelen oly fordulatot vettek az ügyek, mely szerint az összeforrt vallásos, és politikai szabadságot nem kisebb veszély fenyegette, mint Rudolfnak 1604. évi pótczikke miatt.

1619. máj. 26-ra országgyülést hirdetett a király Pozsonyba, igérvén, hogy ott személyesen is meg fog jelenni. De nem jelent meg, hanem a nádort, és vele két német biztost nevezett ki helyetteseiül, még pedig ugy, hogy teljhatalmat adott nekik a fölmerülendő ügyek tárgyalására. Azonban a rendekhez áttett királyi propositióban csak arról vólt szó, hogy gondoskodjanak a rendek fegyveres erőrül a határszélek védelmére. Ugyde most nem fenyegette az országot uj török háboru, és a rendek csaknem teljes bizonyossággal tudni vélték, hogy ezen fegyveres erő a csehek ellen kell. Majd világosan ki is fejezte ezt a nádor, mint ő felsége kivánatát. És ez semmi kétséget sem hagyhatott fenn a helyzet aggasztó vóltára nézve. A király ezen fölhivása azon foederatio széttépésére, a melyet ő maga is csak imént erősitett meg, nagyon szomoru idők előjele gyanánt tekintetett. Az országgyülés nagyon nehéz helyzetben vólt, mert a szövetséges társaktól a tartozott védelemre, a király által pedig a szövetségesek és a vallásszabadság elleni harczra hivatott föl. E helyzet igen keserü vitákat szült. A rendek élesen kifakadtak a miatt, hogy magával a királylyal nem értekezhetnek ily fontos dologban. Mondták, hogy ez az egész dolog

a prot. vallás ellen intézett nyilt támadás; számos példából mutogatták, hogy Magyarországon is megindult a vallásüldözés, a világos törvények ellenére. A főpapság pedig vitatta, sőt nyiltan követelte, hogy mint a német birodalomban, ugy nálunk is joguk legyen a földesuraknak megszabhatni, hogy jobbágyaik melyik vallást kövessék. A nádor az által próbálta ketté vágni e vitatkozásokat, hogy kijelentette, miszerint nincs fölhatalmazva más ügy tárgyalására, mint a mi a propositióban elmondatott. És még ily körülmények közt is kieszközölt a nádor annyit a rendeknél, hogy fölkelést határoztak „szükség esetére, ha a király kivánandja.“ E fölkelés létre is jött, csakhogy nem a király kivánsága szerint.

Bethlen látván a császári családnak Magyarországhoz való viszonyát, elérkezettnek látta az időt fegyvert fogni Ferdinánd ellen.

Mindjárt e forradalmi háboru kezdetén adatott ki egy forradalmi kiáltvány, nem a fejedelem nevében ugyan, hanem Magyarország panaszai (Querelae Hungariae) czim alatt, mégis Bethlen kiáltványa vólt ez, az ő udvari papjának Alvinczinek tollából. E kiáltvány nem oly rövid, nemesen egyszerü, és méltóságteljes, mint Bocskaié vólt, hanem hosszadalmas, áradozó, s rhetorikai figurákkal teljes. Érinti ugyan a politikai sérelmeket is, de sokkal bővebben kiterjeszkedik a protestáns vallás ellen elkövetett bántalmakra, s nagyon éles nyilakat lövel a papságra. Tartalmának főbb pontjai ezek:

„Magyarország olyan állapotra jutott, a melyben az élők irigyek lehetnek a holtakra. — — Ha megnyitjuk szemeinket az igazság előtt, lehetetlen nem látni, hogy azon zavarok, veszélyek, a melyek ezen országot eleitől fogva érték, a melyek alatt most is nyögünk, a sátán után, a főpapságnak tulajdonitandók. (Ezután felemlitvén Rudolf törvénypótlását, a forradalmat, és a bécsi békét igy folytatja.) És mi lett az eredmény? Az, hogy noha eddig is rosz napokat értünk, most még nagyobb bajokat szenvedünk. És ki ennek az oka? Ki tanácsolta a királynak, hogy a bécsi békét, ezen mind saját diplomájával, mind több ország hozzájárultával megerősitett szerződést semmibe se vegye, mert „az eretnekeknek adott hitet, s a velök kötött frigyet nem kell megtartani.“ A főpapság. Ki vólt az 1618. évi, s az ország fölforgatására törekvő országgyülés szerzője? A főpapság. Ki eszközölte, hogy Ferdinánd király még eddig semmit sem tett az ország javára? A főpapság, stb. Nem nagyszerüen megszegetett-é a bécsi békekötésnek a vallásszabadságról szóló pontja, midőn rendszeresen elfoglaltatnak a

protestáns templomok, midőn a prot. egyházak minden birtokuktól megfosztatnak, az egyház szolgái gyalázattal illettetnek, s gyötörtetnek. Sok példát adott már erre Pázmán. Elkergeti a prot. papokat, s helyettök róm. cath. lelkészeket tukmál a hivek nyakára, sulyos büntetést szab azon protestánsokra, a kik nem mennek róm. cath. templomba. — — — Törvény van róla, hogy ő felsége nem kezdhet háborut, s nem hozhat Magyarországba idegen katonaságot az országgyülés megegyezése nélkül. Mily vakmerően megsértetett e törvény, midőn a hős Báthori Gábor ellenségesen megtámadtatott. — — Gondolja meg bármely ép eszü ember, mily roppant sérelem rejlik abban is, hogy az ország tudta nélkül elvonatik a katonaság a határvárakból, s a csehek ellen küldetik, azon csehek ellen, a kik Magyarországot mind pénzzel, mind fegyveresekkel segitették a határszélek védelmében. Nagyon meg van sértve a bécsi béke 3-ik pontja is, a melyben az határoztatott, hogy ő felsége a magyar ügyeket a nádor, és a magyar tanács közbejöttével intézze. Ime! midőn a törökkel ujabb béke felől alkudoznak, a nádor mellőztével, Forgács Ferencz akkori esztergomi érsek, nehány vele egy huron pendülő ujdonsült mágnással intézte ama fontos ügyet, még pedig nem is az országban, hanem Bécsben. Fontos sérelmet követett el az udvar akkor is, a mikor a törökkel együtt tervezgette a hajduk palánkjainak szétrontását, mert az nem egyebet jelent, mint a Tiszántul lakó hajduk megsemmisitését. Ezt érdemelték-é a hajduk a hazának tett szolgálataikért? Az is nagyon veszedelmes, hogy ha a protestánsok, akár mint rokonok, akár mint barátok, egymást bizodalmasan meglátogatják, ha egymáshoz lakadalomra, vagy más ilyes házi ünnepélyekre mennek, ez elég alkalom a pápistáknak (pontificiis) arra, hogy azokat a király előtt ugy vádolják be, mint titkos terveket forralókat, hogy ekként gyanuba hozzák, s becsületöktől megfosztani igyekezzenek. — A kik bármely okból, Erdélybe akarnak utazni, azok előtt elzáratik az ut, s mintha Moskauba, vagy bármely idegen országba mennének, csak a hadi kapitányoktól nyert engedély mellett léphetik által Erdély határait. — — Ezekből minden ép eszü ember tisztán láthatja, hogy Magyarországban a rosszakkal jól, a jókkal rosszul bánnak; ha valaki kitüntetésekre vágyik, legyen rablóvá, vagy Krisztus evangeliumának üldözőjévé. Az evangelicusokon elkövetett sérelmek száma fölmegy legalább 600-ra, a miket elszámlálni nagyon hoszszas vólna. Az evangelicusok nem kivánnak egyebet, mint egyenlőséget, és méltányosságot, hogy vallásuk gyakorlata szabad legyen, mint a reformátió kezdete óta vólt e mostani szomoru időkig, hogy

a hivatalok osztogatásában ne legyen tekintet vallásкülönbségre, és hogy a clerus semmi szin alatt ne avatkozzék a világi és politikai ügyekbe, tractatusokba, hanem tisztán csak a vallási dolgokra legyen gondja, Krisztus ama mondata szerint: Ti pedig nem igy, és: Senki sem szolgálhat két urnak, és e szerint: „Arma miles tractet, curet sua templa sacerdos." — — — — Azért mondtuk ezeket igy el, hogy szomszédaink, szövetkezett testvéreink, s az egész keresztyén világ tudják meg, lássák és magok megitélhessék, mily fontos és sürgető okaink vannak nekünk arra, hogy az isteni és emberi törvények helyreállitása végett fegyvert fogjunk. Mert kötelességök a világiaknak, hogy minden ellenséges támadás ellen védjék magokat, nem csak minden vagyonuk, hanem feleségök, gyermekeik, sőt életök feláldozásával is; a clerus pedig a mely ágyasai körében kényelemben, és henyélve él, s az ország védelmezői ellen ármánykodik, figyelmeztessék kötelességére. Fejedelmek! s a keresztyén világ oszlopai! vegyétek komolyan figyelembe, hogy a szomszéd országot fenyegető veszély titeket is illet. Nam tua res agitur etc. igyekezzetek ezen zaklatott országot óhajtott révpartra juttatni, mert ha mi meggyöngittetünk, és megtöretünk, majd az fog történni veletek is, s a mi ennél is nagyobb, majd kénytelenek lesztek azt látni, hogy a mi helyünkön más. mi tőlünk egészen különböző szomszédotok lesz. Ezeket akartuk nektek elmondani."

A fegyverre kelt Bethlen zászlói alá vitte a nemzetet az a komoly, sőt kétségbeejtő veszély, a mely ekkor kétségen kivül fenyegette a prot. egyházat, s vele a politikai alkotmányt is. Mert ha most, midőn még alig száradt meg a tinta Ferdinánd fölavatási hitlevelén, melyben, a többi közt a vallásszabadság fentartására is kötelezte magát, ily nyiltan indit a király irtóharczot az országos törvények által védett vallásszabadság ellen, kétségtelen, hogy igy fog elbánni az ország más jogaival is. Sokkal ösmeretesebb, s tisztábban átlátott dolog vólt már ekkor a vallásos, és polit. szabadság közti szoros viszony, sem hogy kétkedni lehetett vólna a felől, hogy az egyiknek bukása a másikét is maga után vonja. Még aggasztóbbá tette a helyzetet az a körülmény, miszerint köztudomásu tény vólt, hogy Ferdinánd, Németországban, nem csak a prot. vallást akarja leverni, hanem a német birodalmi rendek polit. jogait is megsemmisiteni szándékozik; világos vólt, hogy ha ez Németországban sikerül, meg vannak számlálva a magyar alkotmány napjai is.

Bethlen harczi vállalatát siker koszorúzta, annyira, hogy már szept. hónapban összegyüjthette Kassán az ország rendeit. A kassai

gyülés először is a nemzet fegyverre kelését indokolta egyszerüen és röviden, s ezután igy folytatják: „Mely nyomorult és keserves állapotunkban csaknem desperálván, egyébüvé confugiálni nem tudtunk, hanem Felségedet, mint magunk szerelmes nemzetünkből való kegyelmes fejedelemnek, s a közönséges igazságnak szeretőjének tudván lenni, nagy bizodalommal folyamodtunk a Felséged kegyes pátrociniumjához, és kivántuk ilyen ügyünkben segitségünkre jönni — — — — — — hogy pedig ilyen igaz ügyünknek promovealásában Felségeddel egyetemben jobb móddal progrediálhassunk, egyenlő szivből és szabad akaratból, szeretetből Felségedet fejenként előttünk járónknak és főgondviselőnknek választottuk, adván országul teljes hatalmat Felségednek mostani végezésünk szerint ebben az állapotunkban elől menni." [1]) Továbbá ugyanekkor elhatározták, hogy a kik a nemzet ezen igaz ügye ellen tennének valamit, hűtlenség büntetésével lakoljanak; a kik másoknak szándékos kárt tennének, bünök arányához képest, s ha kell fejvesztéssel büntettessenek; a fejedelem és rendek közmegegyezéséből kassai generalissá tétetik Rákóczi György; — — — — — — — — — — minthogy a fejedelem felajánlta magát az ország szabadságának óltalmára, a rendek kötelességöknek tekintik az egyetemes fölkelést, s ezt el is rendelik ugy, hogy a ki ebből kivonná magát, a régi mód szerint büntettessék, világosan megszabatván az is, hogy a szepesi 13 város is tartozik részt venni a fölkelésben; a végvárak kellő ellátásáról intézkednek. [2])

E forradalom, mint indokaira, ugy lefolyására nézve is sokban hasonlit Bocskaiéhoz. De különbözik is attól némely érdekes vonásokban. Nevezetesen ha Bethlen fegyverfogásában talán nem lett vólna is több része a fejedelem személyes nagyravágyásának, mint Bocskainál vólt, különbözik annyiban, hogy midőn Bethlen elfoglalta Pozsonyt, itt, a koronával együtt, hatalmába került a nádor is, a ki valószinüleg nem egészen akaratlanul esett e fogságba, hanem azért, hogy alkalma nyiljék közbenjáróskodni. És a fejedelem nem is ugy bánt vele, mint hadi fogolylyal, hanem mint az ország nádorával, s nagy óvatosságában a nádort hivta föl, hogy hirdessen országgyülést. És valóban a nádor hirdette ki az országgyülést Pozsonyba 1619. nov. 11-re. Ezért mondja a fejedelem a maga körlevelében a megyékhez: Hogy ezen ország megmaradásáról, békéjéről minél hamarább határozni lehessen, jónak látta

[1]) Szilágyi Sándor: Bethlen 1619. évi hadjáratai. Tört. tár. IV kötet 194—6.

[2]) Szilágyi S. i. m.

az ország nádora, a királyi felség távollétében, saját nádori hatalmánál s tekintélyénél fogva az ország rendeinek egyetemes gyülést hirdetni, s ugyanezen nádor jóváhagyásával mi is kérjük uraságtokat, hogy stb. [1]) E gyülésen folyvást jelenvólt a nádor, s tőle telhetőleg mindent megtett a felzajlott indulatok csilapitására. Mert valóban nagy vólt a rendek elkeseredettsége. Széltére mondták, hogy Ferdinánd elválasztatása erőszakolva vólt, részint megvesztegetés, részint más eszközök által. Továbbá: ámbár fölavatási hitlevelében fölfogadta, hogy orvosolni fogja a sérelmeket, nem tette, sőt maga is szaporitotta a sérelmek számát, megsértette a diplomának a szövetségről szóló pontját, a végvárakból a szövetségesek ellen vitte a katonaságot, s e katonaság ő felsége népe által (mert nem akart harczolni a csehek ellen) „nagy gyalázatos halállal öletett, vágatott.“ [2]) Annyira ment a rendek ingerültsége, hogy már itt királyválasztáshoz akartak fogni, de ezt meggátolta részint a nádor békéltető közbelépése, részint az, hogy még ekkor maga a fejedelem sem akart ennyire menni.

E gyülés folyamában fegyverszünet köttetett, melynek egyik lényeges pontja az vólt, hogy a következő 1620. év május végén a király által megnyitandó, és vezetendő országgyülés tartassék Beszterczebányán, a hol kiegyenlittessenek a fennforgó viszályok, addig pedig a fejedelem teljhatalommal birja, s kormányozza az országnak jelenleg hatalmában levő egész területét, E teljhatalom, s általában a forradalom egész iránya nagy aggodalmat okozott a főpapságnak annyival inkább, mert a fegyverszünet okmányában nem köttetett ki a clerus jogainak épségben tartása. Innen érthető, hogy a főpapság Ferdinánd király előtt ünnepélyes óvást tett minden ellen, a mi a fenforgó körülmények közt történt, vagy történhetnék a rcath. clerus, és egyház jogai ellen, különösen kiemelvén, hogy „a királynak a koronázáskor letett esküje értelmében, megszeghetlen, sőt szent kötelessége fentartani az egyházat, s papságot a maga jogaiban.“ [3])

A pozsonyi gyülés folyamában alkottak a rendek némi törvényczikkeket, a melyek, mint magok is világosan elösmerik, csak ideiglenesek, azaz csak a fegyverszünet alatt, s az 1620. májusban megnyitandó országgyülésig lesznek érvényesek. E czikkeknek az alkotmányt illető főbb pontjai ezek: A bevezetésben elmondják

---

[1]) Supplem: III. 388.
[2]) Horváth M. III. 537.
[3]) Katona XXX: 262.

a rendek, hogy, miután a közszabadságért fegyvert fogtak, s e munkában a fejedelemtől hathatós támogatást nyertek: ezért való hálájok kimutatására, megkinálták őt a főhatalommal, de a fejedelem, személyének ilyen fölmagasztaltatását, s a legfőbb hatalommal fölruháztatását nem fogadta el némely olyan okoknál fogva, a melyek kiválóan illenek a fejedelmi egyénekhez, mely ezen szerénységért való hálájokból őt ezennel fejedelmökké teszik, és nevezik. (pro principe constituunt, et nuncupant) hogy épen olyan teljhatalommal kormányozza az országot, mintha maga a király kormányozná. Ezután az 1. cz. szól a Beszterczebányán tartandó országgyülésre követek küldéséről; a 2. cz. arról rendelkezik, hogy a fejedelem az országnak jelenleg nála levő részét a nádorral együtt kormányozza a törvények értelmében, mig a következő országgyülés véglegesen nem határozand; egyébiránt maga, és a nádor mellé, a nádorral tartandó értekezés és megállapodás szerint, válaszszon tanácsosokat. A 3. 4. 5. 6. a vallásszabadságról szólanak. T. i. vallásában, ehez képest a templomok, harangok, temetők szabad használásában az ország egy lakosát se engedje a fejedelem megháborittatni. E czélból az ország mind a négy kerülete számára válaszszon a fejedelem 4—4 biztost, a kiknek tisztök lesz a vallásszabadságon elkövetett, s bepanaszolt sérelmek tárgyában vizsgálatot tartani, s különösen arra ügyelni, hogy a földesurak egy jobbágyukat se háborgassák vallásuk szabad gyakorlatában, és a kiket e tekintetben vétkeseknek találnak, azokat büntessék jószágkobzással. 7. A nádorral, és tanácsosaival együtt válaszszon a fejedelem két kincstárnokot. 8 Mindazon egyházi jószágok, a melyek jelenleg „az ország kezében“ vannak, forditassanak a határszéli várak jobb karba helyezésére. 22. Azok, a kik a fejedelem, és a főkapitányok beleegyezése nélkül az országon kivül mennének hadi szolgálatra (a csehek ellen), törvényes eljárás utján fejvesztéssel lakoljanak. 24. A kik e jelen szabadságharcz folyama alatt rablást, vagy más erőszakosságot követtek el, és a kik bünök tudatában az országból kifutottak, jószágvesztéssel bünhödjenek. 27. A főpapi rend, és mindazon főurak, a kik e mostani szabadságharczban nem vettek részt, s ekkint a haza ellenségeinek mutatták magokat, midőn kifutottak, maradjanak kinn továbbra is, s tekintessenek számüzötteknek mindaddig, mig a fejedelemtől kegyelmet nem nyernek. De Pázmán Péter, Balázsfi Tamás, Kendi István, Homonnai György a fejedelemtől se nyerhessenek kegyelmet, hanem a jövő országgyülésen ünnepélyesen számüzessenek. 31. Azon szövetség-

ben, a melyet a jelen veszélyes idők kivánalma szerint a fejedelemmel kötöttek a rendek, u. m. a nádor, mágnások, nemesek, szabad városok, megmaradnak a rendek mind halálig. 34. Ha a következő országgyülésig meghalna a fejedelem, ezen esetben a nádor, a fejedelem halálától számitott egy hónap alatt, hirdessen országgyülést, ha ő sem élne, tegyék ezt a koronaőrök, s ezen gyülésre mindenki tartozik megjelenni; egyébiránt, ha a nádor él, ő, és tanácsosai vigyék az ország kormányzatát a kitüzött beszterczei gyülésig. [1])

A pozsonyi gyülés után is folytak ugyan a békealkudozások a király és fejedelem közt: de nehéz vólt egyetértésre jutni. Ugyanis Ferdinándnak nem vólt kedve lényeges engedményeket avagy csak papirosan is tenni. Igy példának okáért 1619. decz. 7-én, midőn utasitotta a nádort a békealkudozás folytatására, azt mondta, hogy császári és királyi elődeinek politikájától egy hajszálnyira sem akar, s nem is fog eltérni. Továbbá, noha érzi s tudja, hogy ő semmi okot sem adott Bethlennek és a magyaroknak a fegyverfogásra: nem bánja, alkudozzék a nádor, de ugy, hogy a méltányosság határain tulmenő engedményeket ne tegyen, s az isteni és emberi törvényeket meg ne sértse. [2]) E határozatlan s nagyon könnyen elmagyarázható modorban vóltak fogalmazva a király által Pozsonyba küldött békebiztosok utasitásai is, s ilyes igéretek mellett kivánták ezek, a király nevében, a fegyverletételt. De a rendek 1620. januárban tett nyilatkozatukban igy válaszoltak:

„—Ezen mostani irása és propositума ő Felségének nem mostani időre s állapotra való, mert 1-ször, hogy ő Felsége jól tudta még Mátyás császár életében is az ország sérelmeit, s azokat orvosolni kellett vólna. 2-szor jóllehet Ő Felsége a második conditio szerint gyülést hirdetett, de a gravameneket nem szüntette meg, sőt az minemű plenipotentiát adott az palatinusnak, az is korlátolt és nem teljes potentia vólt, sőt impediálta palatinus urunk auctoritássát a végvárak, a bányavárosok dolgában és egyebekben. 3-szor, hogy Ő Felsége az 12-dik conditiót az confoederatiórul nem observálta, hanem az országlakosok tiltakozása ellenére az confoederatus országokra hadakat vitt ki mind az végházakból mind az országból. 4-szer, hogy az magyar nemzetet, kiket ő Felsége kivitt az idegen országokra, nagy gyalázatos halállal öl-

[1]) Katona XXX: 267—95.
[2]) Magyar történelmi emlékek Brüss. okm. tár IV: 170.

ték és vágták az Ő Felsége népei (mivel nem akartak harczolni a szövetkezett csehek ellen) 5-ször, hogy az confoederatus országoktul az magyar nemzethez irott leveleket elfogta, s eltitkolta. 6-szor, ez elmult országgyülésében hozott öt articulusok a rendek tiltakozása ellenére főképen csak a clerus által mentenek véghez. 7-szer erre nézve az magyar nemzetnek gondot kellett viselni magára, és az erdélyi fejedelmet mint confoederatust segitségül hivni. 8-szor, mert a végházak őrizet nélkül hagyattak. 9-szer, akarván hálaadó lenni az ország Ő Felségéhez a fejedelemhez, és magára gondot viselni, már conditiókat is adtanak be neki, kiben immár nem lehet regressus. 10-szer, hogy Csehországgal és a több provinciákkal confoederáltanak, ezek mellől nem állhatnak el. [1])

Ezen itt emlitett okok közt legerősebb akadályt képezett a foederatio. Nevezetesen a fejedelem, részint az 1608. évi szerződés, részint a csehekkel ujabban kötött szövetség folytán csak azon esetben akart békülni, ha a békébe a csehek is befoglaltatnak, vagyis, ha Ferdinánd a csehek és ausztriaiak számára is biztositja a vallásszabadságot, a mit pedig Ferdinánd nem akart. Ferdinánd, miután a pozsonyi fegyverszünet értelmében nem térhetett ki a beszterczei országgyülés elől, tőle telhetőleg halogatta ezen gyülés megnyitását, illetőleg a dolog érdemébe avatkozást, mig ujabb fegyveres erőt nem állithat ki, a melylyel majd elrémithetné a fejedelmet, és az országos rendeket. A gyülés megnyitására és vezetésére kinevezett biztosok elküldését halogatva, csak ideiglenes biztosokat küldött, a kik által előadatta, hogy „biztositja a rendeket kegyelme felől, igéri minden joguk, szabadságuk, és kiváltságuk megtartását, s hogy minél hamarább valósággal megszünteti azon sérelmeket, a melyek neki is épen ugy fájnak, mint a rendeknek; nem kételkedik, miszerint tudva van a rendek előtt, mily különös, s mily atyai gondot forditott ezen országra, mióta ennek kormányát átvette, mennyi mindent megtett ennek jólléte és békéje érdekében. Mely állitás bebizonyitására legyen elég számtalan sok tény közül csak a pozsonyi fegyverszünetet emliteni meg; ennek eredménye e mostani országgyülés összehivása is, mely országgyülésre, mihelyt itt elegendő számmal lesznek az illetők, és mihelyt a fejedelem kiadja a már kinevezett teljhatalmu biztosok számára a salvus conductust, azonnal eljönnek a biztosok. Addig is azonban inti a rendeket, hogy emlékezzenek meg hűségesküjökről, a melyet büntetetlenül megszegni nem lehet, tanusitsa-

---

[1]) Brüss. okmt. IV. kötet 185—6.

nak ő felsége iránt tartozott hűséget és segélyt; hagyjanak föl minden magán szenvedélylyel, ne hagyják magokat elámittatni azok által, a kik a magok javát, az ország kárával keresik, pártoskodást szitanak, s midőn hamisan békét emlegetnek, csak harczot akarnak; gondoskodjanak országuk valódi javáról, a melyért a Fels: Habsburg család már sokat áldozott.“ [1]) Miután már eltelt egész junius hónap, s még sem jöttek el a király biztosai, a fejedelem jul. 3-kán megnyitotta a gyülést egy terjedelmes, magyar nyelvü beszéddel, melyben számot adott a pozsonyi gyülés óta történtekről. Ezen jelentés eredménye vólt, hogy a rendek addig is, mig megérkeznének a király biztosai, megujitották a fejedelemmel kötött szövetséget jul. 14.

E közben jul. 12-ről kelt nyilatkozatban elküldte a király a biztosokat, adván nekik olyan fölhatalmazást, hogy „mindazon dolgokról, a melyek Magyarország fenmaradására szükségesek, és azon mozgalmaknak, zavaroknak, a melyek ezen országot mostanában fölzaklatták, lecsilapitására czélszerüknek látszanak, Erdély Nagyságos fejedelmével és az országos rendekkel, teljhatalommal értekezhessenek, határozhassanak, igérvén, hogy a mit e tárgyban határoznak, azt jóvá fogja hagyni.“ Ugyanezen napról irt az országos rendeknek, általánosságban intvén őket a béke fentartására. [2]) Azonban, minthogy a kiegyezés elválhatlan szoros kapcsolatban állott a csehek ügyével, és minthogy a biztosok azt mondták, hogy nincsenek fölhatalmazva a cseheknek a békébe befoglalására: a rendek egy e végre készült föliratban kifejezték azon nehézséget, a mely származik a teljhatalom ily hiányosságából. A biztosok pedig, midőn egyfelől ezt fölküldték a királyhoz, másfelől azt bizonyitgatták a rendek előtt, hogy nem a király szegte meg a fölavatási hitlevélnek a szövetségről szóló pontját, hanem a rendek, s illetőleg a nádor. Aug. 9-kén kiegészitette a király a biztosoknak adott teljhatalmat, mondván: hogy „mindent épen ugy igérhessenek, tehessenek s végrehajthassanak, s illetőleg ezeket tenni tartozzanak, mint mi magunk igérhetnénk, tehetnénk, és végrehajthatnánk, ha jelen vólnánk. [3]) Most már leplezetlenül ki kellett derülni a baj főokának, hogy t. i. a király csak a magyarokkal, és nem egyuttal a csehekkel is akar békülni. Igy pedig nem kellett a béke sem Bethlennek, sem a rendeknek. És a biztosok, miután kijelentették, hogy

---

[1]) Katona XXX. 397—400.
[2]) u. o. 423—26.
[3]) u. o. 437.

a gyülést ezennel bérekesztik, s minden további határozatot előre érvénytelennek nyilvánitanak, haza mentek aug. 17-kén.

Ekként teljessé lett a szakadás. És mivel épen ekkor a török is bátoritólag hatott a fejedelemre, és rendekre, a rendek 8 napi tanácskozás után kijelentették, hogy Ferdinándot megfosztják a koronától, s aug. 25-kén királylyá választották Bethlent, s készitettek egy választási, illetőleg fölavatási hitlevelet, u. m.

„Mi, Gábor, Isten kegyelméből Magyarország, és Erdély fejedelme. stb. Miután Magyarország rendei a mult évben Pozsonyban tartott azon országgyülésökben, a melyet Forgács Zsigmond a maga nádori teljhatalmával hivott össze, bizonyos sürgető, és fontos okoknál fogva letették akkori királyukat Ferdinándot, és helyébe, a haza sokképen megrongált szabadságának mintegy megbosszulójául, s helyreállitójaul minket, az ország régi jogai és szabadságai szerint egyező akarattal, és szavazattal elválasztottak, s arra is készeknek nyilatkoztak, hogy minket, a sz. Lélek segitségül hivása mellett azonnal megkoronázzanak, egyuttal terjesztettek elibünk elfogadás és megerősités végett némely conditiókat, és artikulusokat. De mi a nevezett csász. felséggel kötendő béke érdekében fegyverszünetet kötöttünk, s másik országgyülést hivtunk össze Beszterczebányára, a f. é. május hó utolsó napjára, s ott nagy költség, és idővesztéssel értekeztünk ő felsége biztosaival a béke tárgyában, de eredmény nélkül, mert a nevezett biztosok a békének még reményét is elenyésztették, s ekként az ügyek oda mentek vissza, a hol állottak a pozsonyi gyülésen. Ekkor az ország rendei ismét elibünk terjesztették a fentebb emlitett conditiókat, és articulusokat, kérvén minket, hogy adjuk rájok jóváhagyásunkat, s megerősitésünket, s mind magunk tartsuk, s mind mások által tartassuk meg. Mely articulusoknak tartalma ez: (Itt egy uj bevezetésben elmondják a rendek a forradalom eddigi folyamát, s kikelnek Ferdinánd elválasztatásának módja ellen; a tulajdonképeni conditiók nagy része egyezik a Ferd. fölavatási hitlevelébe foglaltakkal, minél fogva itt most csak az eltéréseket emelem ki.) 1. Az ország minden szabadságát, törvényét teljes épségben fentartja, kivéve azokat, a melyek a róm. kath. clerusra, ennek javára, és a jesuita rendre tartoznak, a melyeket a rendek ezennel teljesen eltörölnek, és megsemmisitenek. A 2. p. részletezi a protestánsok vallásszabadságát a fentebb emlitett kerületi bizottságok szerint. 3. A sérelmek orvoslásáról szól, s igy végződik: Mig azon sérelmeket meg nem szünteti, addig nem tartoznak a rendek hozzá fogni a királyi propositiók tárgyalásához. 5. Az ország főhivatalait, a val-

lásra való minden tekintet nélkül adja az érdemes honfiaknak, a kik közt főtekintet legyen a régi családokból származásra, t. i. a hivatalok méltósági fokozatához képest, hogy kiki a maga helyén legyen, s minden hivatalt a nádor előleges tudtával, és megegyezésével osztogasson, azokat soha üresen ne hagyja. 7. a nádor, és tanácsosai hivatali esküt tegyenek a régi törvények értelmében, és hogy mind a határszélek, mind a felső részek kapitányai nem csak a királynak, hanem az országnak is hűségesküt tegyenek. 17. Mindazon határozatokat, articulusokat, a melyeket a rendek koronkint alkotni jónak látnak, megerősiti minden hozzáadás, vagy elvétel nélkül. 19. Ha ő fensége ezen czikkeket vagy egészben, vagy részben megerősiteni, s végrehajtani vonakodnék, ezen esetben a rendek II. András decretuma szerint minden hűségtől, s engedelmességtől fölmentetnek, s teljes szabadságuk lesz az ellenmondásra, és ellenállásra.

„Mi tehát a Karok és Rendek ezen alázatos kérelmére kegyelmesen hajolván, hogy bebizonyitsuk irántok való hajlamunkat, és jó indulatunkat, mint a ki különben is az ő vérökből való vagyunk, s a természet ösztönénél fogva szeretjük a hazai törvényeket, és a szabadságot, a fenn nevezett törvényczikkeket együtt és egyenkint helyeselvén, elfogadván és megerősitvén, fejedelmi szavunkra biztositjuk a nevezett rendeket, hogy azokat uralkodásunk egész ideje alatt megtartjuk, és mások által is megtartatjuk."

Ezen előzmények után a fejedelem mint már király elibe terjesztettek a gyülés folyamában alkotott t. czikkek is, melyeknek megerősitése végett kiadott manifestumot igy kezdi: „Mi Gábor, Magyarország választott királya." E manifestumban ismét elmondja a dolgok folyamát a pozsonyi gyüléstől fogva, s királylyá választatásáról ekként nyilatkozik: „De, hogy eltávoztassuk még a gyanuját is annak, mintha mi nagyra vágytunk, vagy saját hasznunkat kerestük vólna, a mitől különösen óvakodni kell annak, a ki a közjó barátjának kiván tekintetni, fejedelmi czimünkkel megelégedve, nem egyeztünk bele királylyá választatásunkba, hanem tovább is kerestük a békét, de hogy mily eredményre jutottunk, megtetszik a rendeknek mindjárt alább látható nyilatkozatából, mint a kik „meggyőződtek arról, hogy ha még többet tennének, mint a mennyit tettek, oleum et operam perderent, s csak növelnék a most is nagyon sulyos veszélyeket; minél fogva nem halaszthatják tovább a magokról való gondoskodást; és nehogy az országot valami váratlan baj érje, minket teljes szabadságuk szerint királyukká, urokká választottak." Ezután jönnek a most alkotott uj t. czikkek,

melyek elibe van bocsátva megint egy hosszas bevezetés, a mely az eddigi történeteket ismétli. Ebből, mint némileg ujat, csak ezt emelem ki: „A király teljhatalmu biztosai minket, az ország rendeit ő felsége vasallusainak neveztek. Ha mi ebben megnyugodnánk, s azt helyeselni láttatnánk, mily sulyos sérelem lenne az Magyarországra, és ennek lakosaira nézve! Mert a magyar nemzet a maga országát és szabadságát nem mástól feudumképen kapta, hanem vérével szerezte. Nem láthatják által a rendek, minő reményök lehetne szabadságuk fenmaradásához ilyes alkudozások mellett, a melyekben ily nyiltan megtámadtatik az ország legsarkalatosabb szabadsága is, a melynek csak mintegy mellékletei a többiek."

A most megerősitett t. czikkek nagy része régibb törvények ismétlése, részint egyes emberek ügyeit tárgyalják; de vannak köztük olyanok is, a melyek hű tükrei e forradalmi állapotnak. Ilyenek: 2. A pozsonyi határozat szerint ki is neveztetnek a vallássérelmeket megvizsgálandó kerületi biztosok. 5. „Szükség, hogy a róm. catholicusoknak is három pöspökjök legyen, valamint az evangelikusoknak is ennyi van, u. m. Egerben, Nyitrán, és Győrben. Ezek a király által választassanak, évi fizetésök legyen 2000 forint, a mit vagy kész pénzben, vagy jószágokban kapnak, ahoz képest, a mint ez a királynak, nádornak, és a tanácsosoknak tetszeni fog." 7. A szent székek meghagyatnak ugyan, de csak a házassági perek itélésére, ezeken kivül minden más ügy a megyei törvényszékek elibe fog tartozni. 8. Mivel jól tudják a rendek, hogy az egyházi jószagok a régi királyok által részint vallásos, részint honvédelmi czélokra adattak; és mivel e papság a javakat nem azon czélokra, hanem vagy csupán fényüzésre, vagy épen az ország kárára forditotta,tehát azok ezennel elvétetnek, s a határvárak fentartására fordittatnak, a papi tizedben pedig a prot. papok is részesittetnek. 9. (A fejedelem és rendek közt) a pozsonyi gyülésen kötött szövetség megujittatik. 15. Minthogy ezen országgyülésen nem jöhetett létre az óhatjtott béke, annak további megkisérlésére ő felsége kegyelmes akarata folytán a király mellé biztosok neveztetnek. (ki is neveztettek.) 24. Pázmán Péter jesuita és esztergomi érsek, minthogy ezelőtt is ugyan, de kivált mióta érsekké lett, magát mindig rosz hazafinak, sőt az ország ellenségének mutatta, s bünei öntudatában kifutott az országból, ezennel örökre számüzetik. (a következő czikkekben mások is.) 28. Ámbár a pozsonyi gyülés számüzetést határozott azon főurakra, a kik az országból kifutottak: mégsem akarják a rendek elzárni előttök a megtérés utját,

s ha f. é. Mihály napig haza jönnek, s az uj királynak hűséget fogadnak, kegyelmet nyernek. 32. A király csak a megye ajánlatára adhat armalis nemességet. 49. 50. Tiefenbach Frigyes, és Stahremberg Lajos honfiusittatnak. 51. A mostani király fölavatási hitlevele, és a confoederatio okmánya a nádornál őriztessék." [1])

Az ügyek ezen állásában a háboru további folyamától függött az eldöntés. Nagyon jellemzi a helyzetet az, hogy Bethlen, bár nála vólt a korona, nem koronáztatta meg magát, még pedig nem szerénységből, hanem azért, mert sokkal mélyebb belátással birt, sem hogy ne tudta vólna, miszerint az ő vállalatának sorsa a portától függ. Itt pedig épen ekkor jelentékeny változások vóltak készülőben, olyanok, a melyek folytán könnyen elvesztheti a török segélyt, e nélkül pedig lehetetlen neki megfosztani Ferdinándot a királyságtól. Innen van, hogy nem csak el nem vetette a kötendő béke eszméjét, hanem a beszterczei decretumban is kifejezést adatott annak. Másfelől Ferdinándnak sem vólt lehetséges — mint udvaronczai mondogatták — Bethlent nevetségessé tenni. Ezért történt, hogy ezután is folytak a béke fölötti alkudozások. A háboru további folyama mindkét félnek engedékenységet tanácsolt. Ferdinándnak a cseheken nyert végleges győzelme, azon kivül, hogy Bethlen és a magyarok szövetségeseit megsemmisitette, a magyar forradalom embereit is megijesztette annyira, hogy mulhatlanul szükségesnek látták békülni addig, mig nem késő, sokan pedig a békét nem is várva, visszatértek a Ferdinánd iránti hűséghez. Másfelől Bethlen ujabb diadalai Ferdinándot is gondolkodóba ejtették. Igy köttetett meg 1621. decz. 31. a nikolsburgi béke ily föltételek alatt:

1. A fejedelem lemond a királyi czimről, s visszaadja a koronát. 2. Ferdinánd, Bethlen életére neki adja Szathmár, Szabólcs, Ung, Zemplén, Borsod, Abauj és Beregmegyéket, ugy azonban, hogy ezek nem szünnek meg Magyarországhoz is tartozni; a nádor, és az országbiró hatósága alatt állanak, a magyar országgyülésre is követeket küldenek; a fejedelemnek, sőt unokaöcscsének is teljes birtokul átengedtetik Sileziában az oppelni, és ratibori herczegség, a fejedelemnek rom. birodalmi herczegi czim adatik, s némi pénzbeli kárpótlás. 3. A király kötelezi magát, hogy épségben fentartja az ország alkotmányát, különösen a bécsi békét, s az 1608. t. czikkeket, és a maga fölavatási hitlevele pontozatait; e béke okmányának kicserélésétől számitandó 6 hónap alatt ország-

[1]) Katona XXX: 487—548.

gyülést tart, s akkor törvénybe iktattatja koronázási hitlevelét. 4. A király a forradalom alatt, bárki által elkövetett minden polit. bünért teljes bocsánatot ad, s viszont megvárja az ország rendeitől, hogy a tartozott hüséget, és engedelmességet soha többé nem szegik meg. E békepontokból önként következett, bár azok szövegében nem mondatott is, hogy a forradalmi gyüléseknek az ország eddigi törvényeivel ellenkező határozatai megsemmisülnek.

E béke különbözik a bécsitől annyiban, hogy az uj békének a vallásos, és polit. szabadságot illető része már kész országos törvényekre hivatkozik; minél fogva, noha bement e béke az országos törvénykönyvbe, nem ugy ment mint a bécsi, hanem csak igy: (1622: 29.) Tudtokra esett a rendeknek, hogy ő felsége békét kötött az erdélyi fejedelemmel ily föltételek alatt: stb. Egyébiránt ugyan ekkor törvénybe ment az is, hogy a nádor adja ki e békepontokat azoknak, a kik kérni fogják, s illetőleg nyomassa is ki. Továbbá különbözik a helyzet az előbbitől annyiban is, hogy tettleg megsemmisült a cseh- ausztriai rendekkel kötött szövetség, noha Ferdinándnak törvénybe iktatott felavatási hitlevelében meg van is ama szövetségek fentartása. Ezt az ellensulyozta némileg, hogy Erdély most erősebb vólt, mint a bécsi békekötéskor. Erdély ezen tekintélyes sulyának, s mindenek fölött Bethlen egyéniségének tulajdonitható, hogy Ferdinánd megtett annyit, hogy 1622-ben országgyülést tartott, törvénybe iktatta a maga fölavatási hitlevelét, s az imént elhalt Forgács Zs. helyett nádort választatott (Thurzó Szaniszlo). De ugyan ezen évben történt más fontos dolog is. Nevezetesen:

Ferdinánd a német harcztéren ismét oly nagy diadalt aratott, a mely a német protestánsokat a végső reménytől is megfosztani látszott. E körülmény bátorságot adott a királynak, hogy a Bethlennel kötött békének könnyebben megszeghető pontjait azonnal szegje meg. Meg is szegte. Sem a sileziai herczegségeket nem adta át neki, sem a kikötött pénzösszegeket nem fizette meg. Sőt Magyarországban is aggodalomgerjesztő lépést tett a vallásszabadság ellen, midőn Győrből kiüzette a protestánsokat. Még aggasztóbb vólt az, hogy a csehországi protestánsok vallásszabadságát, s Csehország összes alkotmányát teljesen megsemmisitette. Világossá lett, hogy Ferdinánd, a mi engedményt tett, azt csak a körülmények kényszeritése folytán tette, s el van határozva a körülmények változtával, ugy tenni mindent, a hogy jónak látja. Azonban ismét fordulni kezdett a koczka. Velencze köztársaság a Habsburgok ellen, Angolország és Hollandia pedig a prot. vallás érdekében be-

avatkoztak a németországi vallásháboruba. Bethlen csak ilyes alkalomra várt, midőn egyfelől bosszut állhat azért, hogy a császár őt oly kevésbe vette, hogy ily hamar meg merte szegni a vele kötött békét, másfelől midőn uj próbát tehet mind saját nagyravágyási czéljainak elérésére, mind a prot. vallás biztositására. Annál kedvezőbbnek látszott most az alkalom, mert most teljesen biztos vólt a török segély felől, melynek bizonytalansága kényszeritette őt a nikolsburgi béke kötésére. És csakugyan fegyvert fogott a fejedelem 1623-ban. De ezen hadjárata lényegesen különbözött az elsőtől. Mert lehetetlen vólt nem látni, hogy a magyar nemességnek ujabb fölkelését nem lehetne ugy indokolni, mint 1619-ben. Innen érthető, hogy ezen uj háboru kevés kivétellel, hidegen hagyta Magyarországot. E háboruban tetemes török sereg állt ugyan a fejedelem rendelkezésére, de ennek nem nagy hasznát vette. Ehez járult, hogy Mánsfeld serege, melyre ő számitott, szétveretett, s ekként lehetetlennek látván ezuttal a háboru tovább folytatását, ujra békét kötött 1624-ben, még pedig ugy, hogy Oppeln- és Ratiborról lemondani kényszerült.

E hadjárat eredményét, illetőleg eredménytelenségét ugy tekintette a bécsi udvar, mint a törökre támaszkodó Erdély gyöngülésének egyik előjelét, mint olyan biztatást, hogy ha tovább is igy megy, Erdélytől kevésbé kell félni, mint eddig. Olyan esemény ez, a mely a maga függelékeivel együtt, uj és igen fontos mozzanatot alkot a magyar alkotmánytörténetben. Ugyanis, mint fentebb mondva vólt, I. Ferdinánd trónra lépése óta a Habsburg dynastia iránt ellenséges indulatu másik Magyarország, illetőleg a külön vált Erdély, melynek háta mögött a török állt, vólt a leghathatósabb akadály, a mely gátolta a dynastia alkotmányellenes tervei megvalósulását. Bocskai forradalma után is ez a kézzelfogható tény, és nem a bécsi békenek a türelmes papirra irott czikkei adta a jogaiért rettegő nemzetnek azon könnyebbülést, a melyet azóta élvezett. Azonban a dolog természetéből folyt, hogy e helyzetjavulás biztonsága, és tartóssága elválhatlanul szoros kapcsolatban állt Erdély s illetőleg a török hatalmával. Mert ha a török hatalom megtörik, akkor Erdély sem állhat fenn külön államképen, s vele elenyészik az a támasz, a melyre eddig támaszkodott a magyar alkotmány. Ugyde a török hatalom ekkor jelentékeny mérvben gyöngült, következésképen kétessé kezdett válni az erdélyi fejedelemség sorsa is. Jól tudták Bécsben e változást s örültek rajta, nem annyira azért, mert a török hatalom gyöngültével majd lehetőbbé válik Magyarországnak a török hatalom alól fölszabadi-

tása, hanem inkább azért, mert igy majd elesik Erdély, s nem gátolja többé az uralkodó Házat rég ápolt tervei valósitásában.

De nem kerülte ez ki a lángeszü Bethlen figyelmét sem. Sőt minden jelenség azt mutatja, hogy ő sokkal alaposabb ismerettel birt a török viszonyokról, mint a bécsi udvar, és hogy ő már közel lenni látta az időt, melyben a török hatalom gyöngesége sokkal észrevehetőbb jelekben is fog mutatkozni. E körülmény fejti meg azon meglepő fordulatot, a mely most nyilvánult a fejedelem politikájában. Nevezetesen az eddigi uttal, s eszközökkel merőben ellenkező uton s eszközök által akarta biztositani magának a fejedelemséget, s fejedelemsége birtokának megnagyobbitását. U. m. véd, és daczszövetségre lépni Ferdinánddal, e szövetséget házassági kapocs által is megerősiteni oly formán, hogy ő nőül venné Ferdinánd ifjabbik leányát; egyesült erővel megtörni a már gyöngülő törököt, fölszabaditani Magyarországnak a török hatalom alatti részeit, és minthogy e nagy munkát közös erővel fognák véghez vinni, a töröktől visszafoglalandott területekből megnagyobbitani Erdélyt. És minthogy e politikai fordulat egyik czélja a prot. vallás szabadságának biztositása, megnyerni Ferdinándot a prot. vallás iránti türelemnek. Ösmerte Bethlen a királynak a prot. vallás iránti gyülöletét, s tudta, hogy ez a sarkpont, a melynek Ferdinánd által el, vagy nem fogadásától függ az egész terv kivihetősége. Előre tudta azt is, hogy ez Ferdinánd lelkületénél fogva igen nagy akadályokba ütközik, s innen érthető, hogy előre is, a legnagyobb áldozatra is késznek nyilatkozott, ha ennek árán biztosithatja czélja sikerét. Ilyen áldozat lesz vala az, hogy kijelentette követei által, miszerint, a föltett esetben kész vólna a római cath. egyházba áttérni. Ugy látszik, hogy Francziaország nagy királyának IV. Henriknek példája lebegett előtte, a ki ezen az áron biztositotta magának a koronát, országának a nyugalmat, s a protestánsoknak a vallásszabadságot.

De a fejedelem ajánlatai nem fogadtattak el, és pedig részint azért, mert az udvar nem hitt az ő őszinteségében, részint mert Ferdinánd nem vólt képes legyőzni ellenszenvét az eretnekség iránt. Egyébiránt nagyon komoly gondot okozott Bethlen ajánlata a bécsi államférfiaknak, annyival inkább, mert a spanyolországi Habsburg király III. Filep miniszterei czélszerünek látták mindent megpróbálni arra nézve, hogy Bethlen megnyeressék. Ők melegen ajánlották Bethlen ügyét a császárnak, a császár pedig Rómából kért tanácsot. Ugyde VIII. Orbán pápa főminisztere Barberini bibornok franczia befolyás alatt állt, a franczia politika pedig nem

akarta a Habsburg dynastiának oly megerősödését, a milyen származnék ilyen szövetségből. Igy történt, hogy Richelieu munkájára oly utasitás adatott a bécsi nunciusnak, hogy e házasságot a hatalmában álló minden eszközzel akadálozza meg. [1]) Ezen indokokhoz járult, hogy a fejedelemnek ezen váratlan, s igazán meglepő ajánlata arról győzte meg az udvart, hogy nagyon megingatva kell lenni Bethlen bizalmának a törökhöz, midőn ily ajánlatot tesz. És az udvar ezen meggyőződéséből természetesen következett, hogy reményleni kezdte, miszerint, előbb, mint gondolhatta vólna, eljövend az idő, a melyben nem lesz többé félelmes a török hatalom, s addig is mig ezen idő eljönne, nagy mértékben előbbre lehet vinni az ellenreformátzió nagy munkáját.

Bethlen előre figyelembe vette nem csak a visszautasitás lehetőségét, hanem azt is, hogy ha ekként visszaszorul a porta óltalmára, a bécsi udvar minden lehetőt meg fog kisérleni, hogy őt ezen óltalomtól is megfossza. Ugy is lett. Fölfedezte Bethlen terveit, s megpróbálta békét kötni a portával, ugy, hogy e békéből zárassék ki Bethlen. De ebben nem ért czélt, mert Bethlen ügyesen fedezte magát a portánál, sőt oly nagy vólt itt Bethlen befolyása, hogy a királyi udvar kénytelen vólt belátni, miszerint csak ugy köthet a szultánnal békét, ha ezt Bethlen is akarja. Köttetett is béke 1625-ben, de előre látszott, hogy e béke nem lehet állandó, mert egy nagyon fontos kérdést elintézetlenül hagyni kénytelenittettek, még pedig azért, mert épen akkor mindkét félre nézve nagyon sürgetős vólt az alkudozások befejezése.

Azon körülmény, hogy Bethlen második hadjárata jóformán eredménytelen vólt, és az, hogy a fejedelem szövetségért folyamodott Ferdinándhoz, továbbá, hogy a török nagyon kimutatta, mennyire óhajtja a békét: azonnal észrevehetővé lett Ferdinánd magyarországi politikájában, az 1625. országgyülés alkalmával. Nevezetesen, noha ekkor akarta utódjává tenni fiját III. Ferdinándot, a propositiókban szót sem tett a koronázásról, még kevésbé a választásról, csak olyan „intézkedésekről, a melyek lehetlenné tegyék olyas veszélyek kiujulását, a milyeneken átment az ország a közelebbi években.“ Fölhivattak a rendek, hogy szabályozzák az örökösödést (l. fentebb) hogy azontul egyedül a közbéke fentartására szükséges dolgokra gondoljanak, s ezt is minden zaj, és időhalasztás nélkül tegyék, mindenek fölött pedig arról intézkedjenek, hogy a királyi

[1]) Frankl V. Századok 1869. III. füzet. 157—9.

rendeletek nagyobb tiszteletben tartassanak, mint eddig történt, végre, hogy a szüséges adót ajánlják meg a jövő országgyülésig." Noha üres vólt ekkor a nádori szék, annak betöltéséről egy szó sem vólt a propositióban. [1])

Midőn megkezdettek a tanácskozások a bizalmasabb férfiakkal, elmondta a király, hogy óhajtja ugyan szabályoztatni az örökösödést, de fiját megkoronáztatni nem akarja. Ebben az vólt a czél, hogy ha most elmarad a koronázás, s vele a fölavatási hitlevél kiadása, majd későbben is elmaradhat, s ez annál kivánatosabb, mert a koronázási szertartás oly ünnepélyes fogadással jár, a mely megköti egy lelkiismeretes király kezeit. Pázmány Péter, és Eszterházi Miklós vóltak a király bizalmas tanácsosai a magyarok közül. Ezek a választás és koronázás mellett nyilatkoztak, mondván: „a koronázás nélkül nem lehet biztosnak tekinteni a főherczeg királyságát." Bethlentől is, noha megválasztatott, egyikért azért lehetett megtagadni a királyi czimet, mert nem koronáztatott meg; a koronázási pompa nem üres szertartás, hanem nagyon fontos a magyarok szemében." [2]) A bécsi miniszterek pedig azt hozták föl, hogy ha ily suly fektettetnék a koronázásra, az látszanék, hogy a fels. család a nemzet kegyelméből kapja azt, a mihez pedig joga van; továbbá, hogy a rendek csak oly föltétel alatt hajlandók végrehajtani a koronázást, a melyek nagyon ártalmasak a r. cath. egyháznak, a melyeket ha elfogadott is a mostani király az akkori sulyos körülmények közt: de reménylhető, hogy vagy Bethlen halála, vagy talán megbukása, vagy a folyamatban levő győzelmek folytán meg fognak változni, s ki lehet belőlök törölni azokat, a melyek akadályul szolgálnak a vallásnak, de nem is mernék ők tanácsolni ő felségének, hogy az ifju király oly rút föltételekkel köttessék meg. Magát ő felségét pedig a lelkiösmeret vezérli, a melyet megsérteni nem akarván, a koronázást ezuttal teljesen mellőzendőnek nyilvánitotta." [3])

A rendek elibe vitetvén az ügy, a többség követelte a királyválasztást is, annyival inkább a nádorválasztást. Ezt látván a király, engedett, de nem azért, mert méltányosnak találta a rendek kivánatát, hanem azért, mert a názetországi valláshaboru ügye oly fordulatot készült venni, a mely őt nagyon aggasztotta. Megtette a kijelölést a nádorválasztásra, minek folytán el is választa-

---

[1]) Katona XXXI. 92—4.
[2]) u. a. 102—3.
[3]) Katona XXXI. 103.

tott az ő kedves embere Eszterházi Miklós. Megnyugodott a koronázásban, és a hitlevél kiadásában is, s az ifju király hitlevele pontról pontra az, a mely az övé vólt. Az ekkor alkotott törvények közül ezek vonatkoznak az alkotmányra: a 3. cz. a mely kétséget nem türő világossággal kifejezi a rendek királyválasztási jogát; 4. A királyi rendeletek megtartásáról, s illetőleg azok megvetőiről szigoru törvényeink vannak, u. m. 1556: 23, 1563: 78, 79, 80. a melyek ezennel megujittatnak, mint szentül megtartandók. 22. A vallás dolgában határoztatott, hogy maradjon érvényben az 1608. k. e. 1. czikk; és a 6-dik conditió. 24. Ámbár a mostani idők veszélyei miatt nem történhetik meg az idegen katonaság kivitele: mindazáltal érvényben hagyatik a 13-dik conditió, és az e tárgyban alkotott törvények, ugy hogy az idegen katonaság a lehető hamar vitessék ki ő felsége által. 40. A szabad királyi, és bányavárosok szabadságai fentartandók, nagy adókkal nem terhelendők, törvényszéki hatóságuk is épségben tartandó.

Ezen országgyülés határozatai általában véve kellemetlen hatást tettek az országra. Megtetszik ez onnan, hogy a nádor Eszterházi 1626. elején küldött Győrmegyéhez egy rendeletet, mely a megye közgyülésén olvastatott fel, melyben meghagyja: „Hogy a hamis, és rosz hirek hintegetői ellen, a kik a legközelebb elmult soproni országgyülés hozta köz ország törvényeit, melyek ő felsége szentesitése által megerősittettek, merészen és vakmerően kisebbiteni nem irtóznak, keményen ellenszegüljenek.“ [1]) Noha a nádor e rendeletéből nem jön ki, hogy az országgyülés melyik határozata ellen történik izgatás: ugy látszik a nádornak épen Győrmegyéhez küldözgetett leveleiből, hogy az idegen hadaknak benmaradása szúrta az emberek szemét. Sok van e levelek közt olyan, a melyekben arra kéri a nádor a megyét, hogy ő felsége iránti figyelemből ne szegüljön ellene, ha ennyi vagy annyi német katona fog ott elszállásoltatni. [2])

Bethlen visszatért a régi politika utjára, u. m. a török óltalomhoz, s ezután is ezzel védte a maga, és a magyar nemzet érdekeit. E közben bekövetkezett a németországi vallásháborunak az a fordulata, a mely Ferdinándot a közelebb mult országgyülés alatt aggasztotta, s engedékenységre birta; nyiltan föllépett ellene Hollandia, Angol, és Francziaország, melyek Bethlent is ujabb

[1]) Ráth Károly: Eszterházi nádor levelei. Történelmi tár VIII. 3.
[2]) Ráth Károly id. közl. Történelmi tár VIII: 138, 152, 164, 166 stb. lap.

fegyverfogásra ösztönözték, ugy hogy a fejedelem 1626-ban ismét megkezdte a háborut. A fejedelem ezen ujabb vállalata Magyarországot csak annyiban érdekelte, a mennyiben a német protestánsok és a német fejedelmek elbukása után óriás nagygyá lenne a Magyarországot fenyegető veszély. És minthogy Ferdinánd e ránézve nagyon válságos időkben nem mert olyat tenni, a mivel valami föltünő, s uj sérelmet ejtett vólna a magyar alkotmányon: most még kevésbé lehetett vólna a nemzetnek Bethlenhez csatlakozását indokolni, mint a második hadjáratban. Innen érthető, hogy maga a fejedelem is nem a magyar nemzeten, hanem ő rajta magán elkövetett némely sérelmekkel indokolta e háborut, és hogy a magyar nemzet, némely egyeseket kivéve, nem vett részt ebben sem. Most is vólt ugyan török segély a fejedelem mellett: de most még nagyobb csapás esett rajta, mint 1623-ban, mert a császári seregek tulajdonképen még az ő fegyverre kelése előtt leverték azokat, a kikre ő számitott, u. m. Mansfeldet, és a dán királyt. Nem vólt más menekülés, mint a békekötés. És Ferdinánd lelkében még most is vólt annyi félelem Bethlentől, hogy nem látta tanácsosnak őt a végsőkig elkeseriteni; megbékült vele minden meggyalázó föltétel nélkül, de mégis ugy, hogy most teljesen elestek a fejedelmnek az első békében kikötött, s megigért pénzbeli kárpótlások. De sokkal fontosabb az, hogy e béke szerint mind maga a fejedelem, mind Erdély rendei (a legközelebb tartandó gyülésökön) fogadják föl, hogy a császárkirály ellen, soha, semmi szin alatt nem kezdenek háborut.

E békepont betüszerinti értelmében azt tenné ugyan, hogy már most nem félhetne többé a király Erdély beavatkozásától a magyarországi ügyekbe: de ez nem vólt igy. Mert jól tudta Ferdinánd, hogy ezt igy értelmezni, s ehez bizva Magyarország ellen valami döntő lépést tenni nem volna tanácsos, mert ilyen esetben mind a fejedelem, mind az erdélyi rendek tul tennék magokat e békeponton. Kétségtelen igaz, hogy, ámbár meghiusultak Bethlen utóbbi hadjáratai: mégis vólt neki Ferdinándra, s a bécsi udvarra oly hatása, hogy mig ő élt, semmi döntő lépést nem mert tenni sem az alkotmány, sem a protestáns vallás ellen. A történet igazságot adott Ferdinánd német minisztereinek, a kik az 1625. országgyülés alkalmával azt mondták: majd ha Bethlen meghal, vagy másképen változni fognak a körülmények; mert midőn Bethlen meghalt 1629-ben, az ő halálát nagyon megérezte Magyarország.

Ámbár a Bethlentől való félelem még a harmadik hadjárat

után is jelentékeny nyomást gyakorolt Ferdinándra: de e félelmet meglehetősen ellensulyozta az, hogy 1626-tól fogva 1628-ig nagyon jól folytak a király dolgai a német harcztéren. E körülmény adott neki annyi bátorságot, hogy a fennálló világos törvény ellenére 1625-től fogva nem tartott országgyülést 1630-ig, s a megyékhez 1629. febr. 15-ről küldött levelében ugy mentegeti magát, hogy fontos okai vannak az országgyülés elhalasztására, egyébiránt, mihelyt lehet, tartani fog. [1]) Azonban az Edictum Restitutionis czimü rendeletnek a német birodalmi rendekre gyakorolt nagyszerü hatása, s a mantuai örökösödési kérdés folytán várható uj vihar végre is arra birta őt, hogy 1629. végén kiadta a meghivót az 1630. febr. elején Pozsonyban tartandó országgyülésre, annyival inkább, mert félni lehetett, hogy ily viszonyok közt, Bethlen a lengyel háborura tett készületeit ő ellene fogja forditani. A most kiadott meghivó levélben jónak látta Ferdinánd megemliteni, hogy „elösmeri, hogy egy kissé késett az országgyülés összehivatása. Hogy semmi se mulasztassék el abból, a mitől ezen ország javának előmozditása függ, elhatároztuk ugyan, hogy a rendes időben országgyülést tartunk: de a közbejött igen fontos okoknál fogva kénytelenek vóltunk azt elhalasztani.“ [2])

A most alkotott decretumból világos, hogy nem kevés aggodalmat okozott a rendeknek az országgyülés ily elhalasztása, továbbá némely sarkalatos közjogi törvények végre nem hajtása, p. o. a kamarának a királyi városokra gyakorolt folytonos nyomása, a bán törvényes hatóságának helyre nem állitása, a cancelláriával összekötött magyar tanács teljes elenyészése. Már ekkorra teljesen kifejlettek, és megértek a cancelláriáról, nádorságról, és tanácsról 1608. és 1613. alkotott azon kétértelmü törvények gyümölcsei, a melyek szerint mind a cancelláriának, mind a nádornak teljhatalom adatott a kormányzatban. Az udvar érdeke azt kivánta, hogy a cancelláriánál legyen a hatalom; a nádor teljhatalma csak a papiron létezett; és minthogy a cancellária egészen a király teremtménye, szó sem vólt azon törvények végrehajtásáról, a melyek megszabják, hogy a cancelláriából ne adassanak ki törvényellenes rendeletek, melyeknek káros hatását ellensulyozni a nádor képtelen vólt. Sőt már ekkorra oda jutott a dolog, hogy a cancelláriának csak neve vólt magyar cancellária, mert a magyar tanácsosok kifogytak belőle.

---

[1]) Közli Ráth Kár. Tört. tár VIII. 35.
[2]) Katona XXXI. 346.

E viszonyokból folyt, hogy a most tartott országgyülés ismét törvényt alkot, (5. czikk) melyben világosan kijelentetik, hogy az országos adó csak egy évre ajánltatik. 21. Hogy a kir. és bányavárosok régi, és törvényes szabadsága állittassék helyre. 25. Hálásan értik az ország rendei, hogy ő felsége kegyelmesen elhatározta magát, miszerint helyreállitja a bán törvényes hatóságát, s reménylik, hogy e tárgy miatt nem lesz több panaszuk, s annál kevésbé, mert ő felsége kegyelmes igéretéhez képest ujra törvénybe iktatják, hogy a 7-dik conditió szentül megtartandó. A cancelláriáról, és tanácsról most alkotott törvény pedig még papiron is nagyon sovány. Nevezetesen 29. Azon régi jó szokás szerint, a melyet a megbóldogult Miksa császár- király megtartott, legyen a királyi udvarnál, a cancellár mellett, az ország ügyei intézésére két magyar tanácsos; és ő felsége kegyelmesen eszközölje ki, hogy a magyar cancellária, és tanács törvényes tekintélye ne szenvedjen csorbát. 33. A vallás dolgában legyen érvényes az 1608. k. e. 1. czikk.

Bethlennek 1629. végén történt halála után zavarok támadtak Erdélyben. Nevezetesen Bethlen özvegyének, s a fejedelemségben utódjának Katalinnak hamar bekövetkezett bukása után pártok alakultak a fejedelemség betöltése körül. E zavart fölakarta használni a bécsi udvar arra, hogy, mivel még most teljes lehetetlen az erdélyi fejedelemséget megszüntetni, a fejedelmi székbe olyan ember üljön, a ki, ha függ is (mert függenie kell) a töröktől, de függjön a királytól is legalább annyira, hogy ennek ne állja utját bizonyos dolgokban. A nádor Eszterházi Miklós minden követ megmozditott, hogy ilyen ember legyen fejedelemmé. Ilyen pedig kettő is ajánlkozott, u. m. Csáki, és Prépostvári. De másképen történt, Rákóczi György lett fejedelemmé. Rákóczinak még most nem vólt ugyan oka rosz viszonyban lenni a királyi udvarral; mégsem vólt itt kedves az ő fejedelemsége. Ugyanis a 7 vármegyének Erdélyhez kapcsolása, a nikolsburgi béke értelmében, csak Bethlen életére szólott, minél fogva vissza is mentek azok a király hatósága alá. Ugyde a Szabólcsmegye területén lakó nagyszámu hajduság jobban szerette vólna tovább is Erdélyhez tartozni. Rákóczi ezt nem ellenezte, s annyival kevésbé, mert ő nagyon le vólt e népnek kötelezve, mint a melynek nagyrészben köszönhette fejedelemségét. Továbbá a Ferdinánd mellett nagy befolyásu nádor Eszterházi személyes ellensége vólt Rákóczinak, s szeretett vólna minden lehetségest megtenni Rákóczi megbuktatására. Rémitgette a királyt, hogy Rákóczi egészen a Bethlen tanitványa, a hajduság közt már

is megkezdett izgatás nagyobb veszedelmek előjele stb. Igy történt, hogy Ferdinánd király beleegyezett, miszerint a nádor, fegyveres erővel semmisitse meg Rákóczi fejedelemségét.

De Rákóczi nem hagyta magát. El vólt szánva nem csak arra, hogy a nádor, vagy a király ellenére is megvédi fejedelemségét, hanem arra is, hogy a lehetőségig folytatni fogja Bethlen politikáját a protestáns vallás, és alkotkány védelmében. És ő csakugyan meg is maradt a fejedelemségben, még pedig két körülmény segélyével. Egyik az vólt, hogy az ő seregei egyszerüen megverték a nádor hadait. Másik és fontosabb az, hogy neki Ferdinánd körül nem csak ellenségei vóltak, hanem egy nagy befolyásu pártfogója is, u. m. Pázmány Péter esztergomi érsek. Pázmányt azon lépésre, hogy a buzgó protestáns, és Erdélyt minél függetlenebb állásban tartani kivánó Rákóczinak pártfogójává legyen, két ok ösztönözte, u. m. személyes ellenségeskedés a nádorral, és a mi ennél fontosabb, politikai tekintetek.

Igaz, hogy II. Mátyás alatt is ugyan, de kivált II. Ferdinánd trónra lépte óta megvólt, sőt nőttön nőtt a solidaritas az udvar, és a főpapság közt a protestantismust biztositó törvényeknek vagy törvényes uton, vagy bármi más módon fölforgatására; az is igaz, hogy Pázmánynál nagyobb ellensége nem vólt a reformátiónak: és ő mégis őszintén pártolta Rákóczit. Mert különbözött ő más fanaticus papoktól annyiban, a mennyiben ő pap, jesuita, és bibornok létére sem tagadta meg magában a magyar állampolgárt, s a hazaszeretetet. Épen oly aggódva gondolt a magyar alkotmányt fenyegető veszélyekre, mint a mily buzgón óhajtotta a protestáns eretnekség kiirtását. Már pedig oly nagy eszü, és tapasztaltságu államférfi, mint ő vólt, nem lehetett kétségben a felől, hogy az akkori viszonyok közt egyedül Erdély fenmaradásától függ a magyar alkotmány élte, vagy halála. „Egy időben élének — mondja Kemény János — ez három nagy magyarok, Bethlen Gábor, Pázmány Péter, és Eszterházi Miklós, kiknek esméretekben vóltam, s köztök nagy dolgokban forogván, nevekedtem. Pázmány mondja vala egykor nála létemben: átkozott ember vólna, a ki titeket arra késztetne, hogy a töröktől elszakadjatok, ellene rugdalózzatok, mig Isten a keresztyénségen másképen nem könyörül, mert ti azoknak torkokban laktok; oda tehát adjátok meg a mivel tartoztok; a törököt töltsétek adományokkal, mert noha im látod édes öcsém, nekünk elégséges hitelünk, tekintetünk van most a mi kegyelmes keresztyén császárunk előtt, de csak addig tart az a német nemzet előtt, mignem Erdélyben magyar feje-

delem hallatik virágzani, azontul mindjárt megvetésbe jutván, gallérunk alá pök a német." [1]) Későbben pedig, némely alább emlitendő bonyodalmak alkalmával, azt mondta Rákóczinak, hogy „ő épen ugy félti Erdélyt, mint Győrt." [2]) De a nádor Eszterházi nem igy gondolkozott. Egyezett ugyan ő Pázmánynyal annyiban, hogy ő is a neophyták szokott buzgalmával gyülölte az eretnekeket, és hogy az alkotmányosságot is többre becsülte a fejedelmi absolutismusnál: de oly nagy kincs vólt neki az udvar kegye, hogy csak ezért is kész lett vólna Erdélyt a király hatalmába adni. Ő Erdély mostani állását csak ugy itélte meg, mint belső szakadást, pedig — szokta mondani — concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur.

A most fenforgó viszályban végre is győzött Rákóczi erélye, s Pázmány ügyessége; Ferdinánd az 1631. kötött kassai békében szerződésszerüleg elösmerte Rákóczi fejedelemségét, ugy azonban, hogy a békeokmány 2-dik pontjában fölfogadja a fejedelem, hogy ő felsége, és az ausztriai ház, vagy annak bármely birtoka ellen, soha semmi szin alatt nem fog fegyvert, sőt másoknak a béke megháboritását czélzó tanácsait és szorgalmazásait, valamint ezek szerzőit, a közjó iránt őszinte vonzalma jeleül felfedezi ő felségének. [3]) Másfelől a fejedelem is kikötötte, hogy ezt csak oly föltétel alatt fogadja, s esküszi, „ha a császár, népeivel együtt, a frigy pontjait hiven megtartja, s őt test, és lélek szerint nyugalomban hagyja," (miről a császár őt szintén hittel biztositotta. [4]) De békülnie is kellett Ferdinándnak, mert már ekkor villogtak Németországban a hős Gusztáv Adolf diadalmas fegyverei, s az sem vólt titok előtte, hogy a franczia és svéd diplomátia mindent elkövet, hogy a háboruban részvételre birja Rákóczit is. És valóban csudálkozni lehet azon, hogy a nádor még ily körülmények közt sem hagyott föl tervével, miszerint Rákóczi vetélytársait, s ellenségeit készen tartotta az ő megbuktatására. Ez természetesen kényszeritette a fejedelmet az önvédelemre, s már késznek nyilatkozott részt venni a Ferdinánd elleni háboruban. De Pázmány, a ki ily esetben még nagyobb veszélytől féltette a catholicismus ügyét, minden követ megmozditott, hogy ellensulyozhassa a nádor befolyását, s megnyugtathassa a fejedelmet. Ehez járult, hogy mig a fejedelem gondolkozott,

[1]) Kemény önéletirata. 147. l.
[2]) Szilágyi Sándor: Pázmány és Rákóczi 19. l.
[3]) Tóldi: Eszterházi Miklós élete 40. l.
[4]) Tóldi i. m. 66. l.

addig elesett Gusztáv Adolf, s ez nagy mértékben csilapitotta Rákóczi harczvágyát. Igy történt, hogy a király és fejedelem közt fenforgott birtokperek kiegyenlittettek az eperjesi ujabb békében 1633.

Egy év mulva, midőn a szultán háborura készült Lengyelország ellen, s Rákóczinak, mint vasallusának hasonlót parancsolt, a fejedelem ekkori hadi készületeiből ismét alkalmat vett a nádor, hogy háborut inditson a fejedelem ellen, de Pázmány most is ellensulyozta, s a király által, a cancellária utján betiltatta a nádor hadi készületeit, mint olyanokat, a melyek „tuljárnak a nádor hatáskörén.“ A nádornak nagyon fájt, hogy Rákóczin bosszut nem állhat, s ezen fájdalmában keservesen kifakadt, mondván: „azon vádra, hogy tullépi hatáskörét, csak azt feleli, hogy alig maradt már valami a palatinus privilegiumaiból, a mitől megfosztani nem akarták vólna; sokszor tartozott vólna ő ezt óltalmazni, de látván ő felsége sok bajait, nyögött inkább, s elhallgatta a dolgot.“ [1])

Az érsek, és nádor ilyes viszályainak nem kevés befolyásuk vólt az országos polit. ügyekre is. Ferdinánd szabadabban lélegzett Gusztáv Adolf halála után, s a szükséges pénz előállitása végett országgyülést akart tartani 1634. elején, de némely miniszterei azt hitették el vele, hogy a nádor, az érsek elleni haragjában könnyen csatlakozhatnék a protestánsokhoz, tehát meg kell várni, mig az a viszály enyhülni fog. Másfelől halasztást tanácsolt neki a Wallensteinnal épen ekkor fennforgott válság is. Majd midőn megtörtént a Wallenstein meggyilkoltatása, és a nördlingeni fényes győzelem, „e győzelem — mint Katona mondja — uj ösztönül szolgált Ferdinándnak a vallás oltalmazására.“ [2]) Össsze-hivta az országgyülést Sopronba 1634. nov. 30-ra.

Ezen országgyülés elibe hosszas, (24 pontból álló) propositiót terjesztett a király, melynek tartalmából kiemelendő hogy: „Gyakori panasz tétetett ő felsége előtt a miatt. hogy vannak némelyek, a kik ő felsége világos rendelete nélkül katonaságot gyüjteni, sőt akarata ellenére táborozást is kezdeni merészelnek, (világos czélzás a nádorra) ezek ellen hozassék törvény. Nagy megütközéssel értette meg ő felsége azt is, hogy vannak némelyek, a kik holmi t. czikkeket gyártanak, s ámbár ezeket nem mutatják be ő felségének megerősités végett, mégis kényszeritik a nemeseket, s

---

[1]) Horváth M. III. 645
[2]) Katona XXXI. 616—28.

az ország más lakosait az engedelmességre ezek iránt. Mivel még eddig nem történt ilyen, intézkedjenek a rendek, hogy ezután se történhessék."

Első tekintetre hihetetlennek látszik, hogy a király kér törvényt alkottatni holmi törvénytelen rendeletek ellen. De megfejti e talányt a nádor és Pázmány közti viszály. Nevezetesen, minthogy a nádor királyi rendelet nélkül gyüjtött hadat Rákóczi ellen, a kit pedig őszintén pártolt az érsek: a nádor ezen tetteért akart most az érsek bosszut állani. Továbbá megfejti az udvar azon készsége, miszerint minden alkalmat föl akart használni azon panaszok elhallgattatására, a melyeket már sokszor emelt a nemzet a törvényellenes kormányrendeletek ellen. T. i. ugy, hogy most az országos törvények közé akart csempészni egy olyan czikket, a mely ezen törvényellenes kormányrendeletek kiadásának módozatát meghatározván, biztositaná azoknak szabadon kiadhatását, s törvény erejével birását. És e czélt el is érte annyiban, hogy most ismét szaporittatott egygyel a kétértelmü törvények száma. E fölfogás mellett tanuskodik az a kézzelfogható tény, hogy, ezen indokból alkottatott a 18-dik czikk.

Továbbá „kivánja ő felsége, hogy ő felsége tisztviselői, u. m. a harminczad tisztjei, a kiknek kötelességök ő felsége jövedelmeit pontosan behajtani, és a csempészésekben nyomozást tartani, ha valakinek vagyonát a nekik adott utasitás szerint erővel vennék is el, s az áthágókat letartóztatnák, az ilyen királyi tisztviselők ne korlátoltathassanak a vármegyék által; és ha csakugyan panasz emeltetik ellenök, ne idéztethessenek a vármegye elibe, hanem a kamara elibe, mert ez az ő első folyamodási biróságuk. Továbbá, mivel Magyarországba is sokan belopództak az anabaptisták közül, történjék ezek kitiltásáról valami intézkedés."

Midőn e propositiókat tanácskozás alá vették a rendek, azonnal fölmerültek a sérelmek is, még pedig nagy számmal. És midőn ezek összeszedéséről vólt szó, határozottan kivánták az alsó tábla tagjai, hogy azon választmányba, a mely a sérelmek összeszedésével bizatik meg, egy főur se vétessék föl. Továbbá jellemző, hogy mivel épen ezen évben jött az udvarhoz a szentszéknek egy uj követe (Malatesta). kinek egyik megbizatása vólt kifejezni Ferdinándnak a szent szék köszönetét az eretnekség ellen kifejtett nagy buzgalmáért: [1]) most mind a nádor, mind az esztergomi érsek egyet-

---

[1]) Katona XXXI: 626.

értettek abban, miszerint támogatni kell a sz. szék követének azon törekvését, hogy az országgyülés ne terjeszszen vallásos sérelmeket a király elibe. Egyébiránt az ekkor történt fölterjesztésnél nevezetes az, hogy ámbár a vallásos sérelmeken kivül is 84 sérelmet terjesztettek föl a rendek: mégis azt mondják fölterjesztésök elején: Senki sincs Magyarországban, a ki magát ő felsége parancsa, vagy akarata folytán megsértettnek érezné, azonban minthogy csakugyan látják, miszerint a mult országgyüléseknek némely végzései mind ez ideig sincsenek végrehajtva, jónak látták a sérelmeket összeszedni, s kérni ő felségét, hogy méltóztassék ezeket kegyelmesen meghallgatni.

„Ámbár a vallás terén fölmerült sérelmeket ezuttal félre tenni határozták, mégis kérik, hogy tartassanak meg a vallástörvények. Törvényei vannak az országnak, hogy a törökhöz küldendő követségnek magyar tagjai is legyenek, és az mégsem igy történik, sőt mindez ideig csak azt sem tudják a rendek, mily föltételek alatt jött létre a legközelebbi béke. Épen a leközelebbi (1630. évi) országgyülésen alkottatott törvény arról, hogy a magyar ügyek tárgyalása végett mindig legyen a király magyar cancelláriájánál két magyar tanácsos, s ez sem hajtatott végre. Az sem ritka dolog, hogy a kapitányok holmi vak hirek folytán, fölkelést parancsolnak, és a ki menni nem akarna, azt erővel is elhurczoltatják; méltóztassék ő felsége ezen segiteni. Szivesen engednek ő felsége azon fölszólitásának, hogy az igazságszolgáltatásra vigyázzanak; de kénytelenek kimondani, hogy gyakran fordulnak elő esetek, melyekben a törvényesen meghozott itéletek, felsőbb parancsok által fölfüggesztetnek, sőt megsemmisittetnek. Kénytelenek a rendek bepanaszolni azt is, hogy a szabad kir. városok annyi törvényben biztositott jogaik ellenére, többféle sulyos sérelmekkel illettetnek; a kamarai tisztek, minden törvény, és a méltányosság ellenére a magok egyéni hasznára bitorolják a bor- és ser méretési jogot, erőszakosan beavatkoznak a kormányzó tanács, és törvényszék tagjai választásába. Ámbár a törvények szerint sürgethetnék ő felségét, hogy az idegen katonaságot vigye ki az országból: mindazáltal, a mostani körülményeket figyelembe véve, ezt jelenleg nem teszik, s csak megujitják, s ő felsége által is ujra megerősittetni kérik az 1608. k. e. 2. czikket. Az 1630. országgyülésen meghatároztatott, hogy a magyar pénzek ő felsége más országaiban is forgalomban legyenek, ez sem tartatik meg, sőt a harminczadi tisztek sem fogadják el. Azon magyarok, a kik Ausz-

triába, Steyerországba stb. mennek, minden lótól kétannyi vámot fizetni kénytelenek, mint más országbeliek. Sőt „megtörtént az a hallatlan, és egészen uj adó behozatala is (aufslag vocatum), miszerint azon magyarok a kik az örökös tartományokba visznek eladni valamit, p. o. barmokat, gabonát stb. minden köböl buzától 2 garas, minden veder bortól 5 garas, minden darab marhától 50 denár, sőt egy forint vámot fizetni kénytelenek.“ (Ez ama nagy sérelem kezdete, a mely ettől fogva közbenső vámok neve alatt folyvást nyomta a magyar kereskedést, s a különben adómentes magyar nemesség megadóztatásának eszközeül szolgált). Még sulyosabb sérelem az, hogy az ausztriai Landgróf néha egyszerüen elveszi a magyarok által Bécsbe eladás végett hajtott barmokat, pusztán csak azért, mert a magyarok ólcsóbban adnák azokat, mint az ottani kereskedők. A korona őrzésére Pozsonyban alkalmazott német katonák teljesen függetleneknek tekintik magokat a koronaőröktől stb. [1])

E sérelmi pontokra adott válaszában azt mondja a király: „azon legyenek a rendek, hogy az elibök terjesztett dolgokat minden további gondolkozás, annyival inkább vitatkozás nélkül fogadják el, hogy minél hamarabb haza mehessenek, s ő felsége se késleltessék az egész keresztyén világot illető fontos ügyei intézésében.“ A sérelmi pontok fontosabbjaira nézve pedig kitérő választ adott, p. o. A rendek azon kérelmére, hogy udvarában mindig legyen a cancellár mellett két magyar tanácsos, azt feleli, hogy valamint eddig is mindig vólt, ugy ezutánra is megnyugszik benne. Az „egészen uj és hallatlan adó szedetésè pedig azért engedtetett meg Ausztria, s Steyermark rendeinek néhány évre, hogy minél könnyebben elviselhessék azon nagy terheket, a melyeket a mostani idők sulyos körülményei miatt kellett rájok vetni, egyébiránt magok az osztrák rendek is viselik ezen adó terhét. Ő felsége elvárja a rendek hűségétől, hogy midőn megértették ő felsége elhatározását, készen fognak engedelmeskedni ő felsége atyai hajlamainak, s mindenben teljesiteni fogják akaratát. [2])

Ugy is történt. Mert ámbár az alsó tábla rendei kijelentették, hogy a törvényczikkek szerkesztésével megbizandó választmányba sem vesznek be egy főrendit sem, s nem is vettek: ők magok is hamar elkészitették a törvényczikkeket, szám szerint 94-et. E törvényczikkek bevezetésében nagyon érdekes, sőt meglepő nyilatko-

---

[1]) Katona XXI: 628—65.
[2]) u. o. 666—79.

zatot tesznek az országos rendek. T. i. „Mivel a rendek semmire sem gondoltak kevésbé, mint arra, hogy ő felségét régóta várt megérkezésekor, örömkiáltások helyett, panaszokkal fogadják, s mivel senki sincs, a ki magát ő felsége parancsa, vagy akarata folytán megsértettnek tartaná: ezért forró imákat bocsátottak Istenhez ő felsége hosszu életeért; és miután ő felsége kegyelmes választ adott azon sérelmekre, a melyek némelyek kihágásai folytán nyujtattak be (de nonnullorum exorbitantiis); ámbár régi jó szokásaik szerint, a melyektől ezután sem fognak eltérni, lett vólna még ő felsége válaszára némi mondanivalójok: mindazáltal ezuttal csak ő felsége kivánatára forditották figyelmöket."

Az uj t. czikkek közül ezek vonatkoznak az alkotmányra: 1. cz. A határvárak védelmére most kivetett adó a kamarának adatik ugyan, de azon kötelezéssel, hogy a jövő országgyülésnek pontosan számot adjon róla; és ha nem oda forditaná, a kamara tisztjei tartoznak az országot a magok vagyonából kárpótolni. 18. „Minthogy a törvények, s statutumok alkotása a király és nemzet joga, és a némelyek által magánosan koholtnak (privatim per nonnulos adinventae) az ország egy lakosát sem kötelezik: tehát határoztatik, hogy az ilyen törvények, articulusok, statutumok ne tekintessenek kötelezőknek, hanem, minthogy a király megerősitése, jóváhagyása nélkül szükölködnek, ipso facto érvénytelenek legyenek." Ez ama törvény, a melyről fentebb megjegyeztem, hogy ez által fölhatalmazást akart adni az udvar a királynak törvény erejével biró kormányrendeletek kibocsátására. Valóságos mestermű ez annyiban, a mennyiben két egészen ellenkező dolog van benne, ugy öszszebonyolitva, hogy azt olvashatta ki belőle, miszerint törvény az, a mi a király megegyezésével parancsoltatik; a rendek pedig azt, hogy mivel a törvényhozás a király és rendek közös joga, a törvényellenes rendeleteknek nem kell engedelmeskedni. E törvényczikk által csaknem annyit ártott az érsek az alkotmánynak, mint a mennyit használt az által, hogy Rákóczi fejedelemségét támogatta. A 28. cz. rendeli, hogy: az 1630: 29-ben meghatároztatott, hogy mindig legyen a cancelláriánál két magyar tanácsos, a mi még nem hajtatott végre, tehát, most ujra elhatároztatik, hogy az a törvény hajtassék végre. 29. A vallás dolgában, legyen érvényben az 1608. k. e. 1. cz. és a 6-dik conditió. 32. A bánságra vonatkozó 1608: 11. és a 7-dik conditio mindeddig nem lévén végrehajtva, hogy ezután ne legyen több panasz, elhatároztatik azon törvények végre-

hajtása. 53. A szab. kir. városok tartassanak meg törvényes szabadságaikban az 1618: 27. és a 9. conditio szerint. 59. A külföldi katonaság kivitelét illetőleg felujittatik az 1625: 24.—94. Alázatosan kérik a rendek ő felségét, hogy ezután ne halogassa igy el az országgyülés tartását, hanem minden harmadik évben hivja össze az ő felsége által is megerősitett törvény értelmében.

Mondva vólt fentebb, hogy ezen gyülés lefolyására nagy hatása vólt a Pázmány, és Eszterházi közti versenygésnek. Mert a szent szék követe nem csak a királynak hozott üdvözlő levelet, hanem Pázmánynak is. „Utasitásul adtuk követünknek — irja a pápa — hogy fejezze ki irántad való különös szeretetünket, s hozzád folyamodjék segélyért azon fontos, és nehéz dolgokban, a melyek Isten dicsőségét, és az egyház tekintélyét érdeklik." [1]) Ezt tudva a főpapság, fölhasználta minden befolyását, hogy a nádor ellenére, mindent az érsek kivánata szerint vigyen keresztül. Nem merem elhatározni, hogy a nádor azért gáncsolta-é ezen országgyülés ilyen lefolyását, mert ez által veszélyeztetve látta nádori hivatalának törvényes hatáskörét, sőt megingatva látta az alkotmány némely alapköveit, vagy talán csak az érsek elleni személyes gyülölségből, de az világos, hogy ezuttal éles panaszokban tört ki nem csak az érsek, hanem az országgyülési többség ellen is. Nevezetesen 1635. máj. 26-dikán igy ir az országbirónak:

„Minemű állapottal lőn vége az elmult sopronyi gyűlésnek, és micsodás articulusokat is csináltak légyen ott, nyilván vagyon Kegyelmednél, arra nézve sokat róla nem irok Kegyelmednek, várjuk gyümölcsét az időtől; de magamnak is mennyi afflictióm lött légyen ott kiváltképen némely eclesiastica personák miatt, sok vólna megirnom Kegyelmednek. — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Hogy az articulusok közül is egynéhány vagyon olyan, az ki ugy látszik, mindenestől confusióját nézi ennek az mi szegény hazánknak, ha ő felsége kegyelmesen másképen nem remediálja, avagy magunk is különb gondolkozásban nem vesszük az dolgot. — — — — — — — — — — — Vannak sok több egyéb consideratiók is ezen sopronyi constitutiókban, kik közül az kik az közönséges hazánk megmaradását nézik, közlöttem ő felségével, — — — — kész löttem vólna mindazokat megmutatnom az nemes országnak is, de nem tudom quo fato egyikben sem hallgattatám meg." [2])

---

[1]) Katona XXXI. 627.
[2]) Kismartoni Regesták, közli Horváth M. Történelmi. Tár. X: 69.

Az országgyülés ilyen lefolyása egyfelől ugyan azon nagy előnynek tulajdonitandó, a melyet 1634-ben nyertek a király fegyverei Nördlingennél, másfelől Pázmány nagy befolyásának nemcsak a főpapságra, hanem az egész főrendi táblára. Pázmány oda törekedett, hogy a lehetőleg elvegye a sérelmi tárgyalások élét, és pedig azért, hogy a rendek engedékenységének viszonzásaul megnyerhesse a királyt Magyarországnak Erdélyhez, és Rákóczihoz való viszonyában a békés politika követésére. Jól tudta Pázmány, hogy Rákóczi, ha nagyon elkeserittetnék, fegyvert fogna, s könnyen zavart okozhatna a császár vallásos politikájában. Azt is tudta, hogy a sérelmek bármily éles feszegetésével, s egy-két uj törvényczikk alkotásával korán sem nyerne a nemzet annyit, mint az által, ha Rákóczi megmarad a fejedelemségben. Tudta azt is, hogy a nádor, mivel csak halálával szünik meg gyülölni Rákóczit, ha módja vólna benne, megbuktatná. Ezért történt, hogy Pázmány kivitte, hogy törvény alkottassék arról is, miszerint (10. cz.) „Vannak némelyek, kik a közelebbi években, a felség parancsa nélkül is katonákat szedtek s táboroztak, minélfogva határoztatik, hogy ezután csak a király világos parancsára történhessék ilyen, és pedig ugy, hogy azon kapitányok, a kik a hadszedéssel fognak megbizatni ő felsége által, mutassák meg ezen rendeletet a nádornak, s azon vármegyéknek, a melyekben katonákat akarnak fogadni, a mit ha elmulasztnának, magok a vármegyék is megakadályozhatják az ily katonaszedést.“ Azonban az is igaz, hogy Pázmány, midőn e törvény által bevágta az utat Eszterházi előtt, egyuttal jelentékeny csorbát ejtett az 1608: 2. czikken, a mely az országos rendek világos megegyezésétől tette függővé a háboru inditást.

Pázmány aggodalma Rákócziért nem vólt alaptalan, mert 1635, s 1636-ban nagyon megingattatott fejedelmi széke. Ugyanis Rákóczi, pénz, és birtokszomja kielégithetése végett, mások közt, egykori vetélytársát Bethlen Istvánt is érzékenyen megbántotta. Bethlen a budai basához menekült s ennek segélyével elvádolta Rákóczit a portánál annyira, hogy a szultán kiadta a rendeletet Rákóczi megbuktatására. Bethlen a nádornál is zörgetett segélyért, és a nádor, ha nem is nyiltan, de titkon pártfogolta. 1636-ban már annyira fejlett a dolog, hogy a török megigérte Bethlennek, hogy Rákóczit letevén, őt ülteti helyére. És mivel Rákóczi nem akart engedni, háborut kezdett ellene a török. Rákóczi Pázmány barátságához folyamodott, s általa kért segélyt a királytól. De Eszterházi, s más ellenségei azt hozták föl, hogy az erdélyi udvarnál egymást érik a svéd, és franczia követek, s ily körülmények közt

nem tanácsos Rákóczit pártolni, annál kevésbé, mert a császár igy könnyen vonhatna magára török háborut, holott még folyvást szükség van az erőre a német háboruban. Pázmány következetesen pártfogolta Rákóczit; intette, hogy hagyjon föl a svédekkel való érülközéssel, s gyüjtsön katonaságot, melylyel megvédhesse magát a török ellen. A nádor arra hivta föl Rákóczit, hogy ne koczkáztassa magát, és az országot, hanem mondjon le. Majd, midőn látta, hogy erre nem hajt a fejedelem, azt tanácsolta Ferdinándnak, hogy vegye ugyan óltalmába Rákóczit, de oly föltétel alatt, hogy a fejedelem a havasalföldi vajdával lépjen véd- és daczszövetségre a császár-király főhatalma, és óltalma alatt. [1]) Ez oly lépés leendett, mint a milyen vólt a Báthori Zsigmondé, olyan, a mely a király hatalma alá adja vala Erdélyt. Rákóczi, bár mostani szorultságában nem vólt bátorsága ezt határozottan visszautasitani, föltette magában, hogy nem fogadja el. [2])

E közben segitett Pázmány Rákóczin legalább ugy, hogy a király által megtiltatta Bethlen István fijának, hogy Magyarországban sereget gyüjtsön, és a mi legfőbb, diplomatiai uton igyekezett a szultánt kibékiteni Rákóczival. [3]) Igy történt, hogy midőn csatára került a dolog Rákóczi, és Bethlen, s illetőleg a török közt; a mely csatában egyik fél sem győzött, oly béke köttetett a szultán és Rákóczi közt, a mely szerint megmaradt Rákóczi a fejedelemségben. Pázmány ezután sem szünt meg minden alkalmat fölhasználni, hogy a királyt elidegenitse a nádortól. A két főember gyülölségére ujabb alkalmat adott az, hogy az érsek féktelenül gázolt a felső magyarországi protestansok vallásos jogaiban, s ezt nem hagyta szó nélkül a nádor. Még élesebbé tette viszonyukat az, hogy, a Thurzó család fiágának kihalásakor, a kamara, minden törvény mellőztével, egyszerüen lefoglalta azon család jószágait. Ez kétszeresen bántotta a nádort, részint mert nem ez lett vólna a törvényes eljárás, részint mert ő maga is érdekelve vólt a dologban. T. i. az ő második neje özvegy Thurzóné vólt, e nőnek vólt egy leánya (a nádornak mostoha leánya) Erzsébet, a kit a nádor a maga fijával akart vólna elvétetni, hogy a Thurzó család jószágait a maga családjaéivá tehesse. Ennélfogva természetes, hogy a nádornak e tárgyban tett fölszólalását ugy tüntették föl a király előtt, mint önzésből származottat. A cancellár megirta neki, hogy:

---

[1]) Szilágyi Sándor: Rákóczi, és Pázmány 40 lap.
[2]) u. o.
[3]) Szilágyi S. i. m. 51.

„Nem vették jó néven, hogy Nagyságod több jót kiván másoknak, hogysem ő felségének, s ennek processusát törvény ellen való dolognak nevezi.“ És a nádor elkeseredett, eszébe jutott, mennyit tett Ferdinándért ifjusága óta, kivált pedig azóta, midőn nádorrá lett; mennyire kitette magát érte, s im! ez a jutalom. Irt magának Ferdinánd királynak. E levél nagyon érdekes, mert leplezetlenül mutat föl oly igazságokat, a melyeket már eddig is tudott ugyan az ország: de az ő tollából folyva nagyon érdekes világot vetnek a helyzetre. „Már 1622-ben lehetett vólna nádorrá, de nem fogadta el akkor, nehogy, tekintve e tiszt kényes vóltát, azon helyzetbe jöjön, hogy vagy ő felsége kegyét veszitse, ha hivatala jogait, méltóságát védeni akarná, vagy esküjét, lelkiismeretét kelljen megszegni ha hallgat. 1630 ban, midőn lecsöndesitette az országgyülésnek hangos panaszát a miatt, hogy bár uj terhek rakattak a nemzetre, annak kivánatai meg nem hallgattattak, sérelmei nem orvosoltattak, mily bajjal, s önmaga gyanusittatásával tartotta akkor is, máskor is békében a hazafiakat, azt csak Isten tudja. Emlékezzék meg ő felsége, mennyi gyülölséget vont ő magára a rendek előtt, midőn a törvények ellenére német őrséget vitt be a végvárakba, de ő felsége javára; akkor csak alig vólt képes lecsöndesiteni az elkeseredett kedélyeket. Midőn Érsekujvárba vitte a német katonaságot, élete is nagy veszélyben forgott. Mit tett ő felsége fijának királylyá választatásakor? nehogy a nemzet a felséges háztól végkép elszakadjon. Az egész nemzetből senki sem áldozta magát ő felségének annyi hűséggel, mint ő. Miután a törvények ellenére lerontatott hivatalának tekintélye, a melyet ő alázatosan vetett alá ő felsége rendeleteinek, immár ennyire nőttek rosz akaróinak áskálódásai“ stb. [1]) És a király, noha kibékült vele, de a Thurzó perben nem teljesitette kivánatát. Nem sokkal ezután meghalt a király 1637. febr. 15.

III. Ferdinánd elsőbb évei.

III. Ferdinánd alatt nagyobb mérvben tüntek föl az alkotmányt fenyegető veszélyek, mert a vallástörvények mellőztével nagyobb mérvet öltött a reformátió üldözése, és mert hol egy, hol más körülmény közremüködése folytán nőttön nőtt az udvar bátorsága folytatni az alkotmány fölforgatására irányzott terveket.

Mindjárt e király uralkodása elején nagyszerü zavar támadt

[1]) Horváth M. III. 656.

a vallásügy miatt. Alig hogy trónra lépett III. Ferdinánd, mindjárt május 1-én adott ki egy rendeletet, melyben fölemlitvén „a jesuita rendnek az egyház körül tett nagy szolgálatait, különösen az eretnekség kiirtásában nyilvánult buzgalmát," s azt, hogy Isten jóvóltából elmultak már azon nehéz idők, melyekben kemény törvények alkottattak e rend ellen, királyi főpatronusi jogánál és hatalmánál fogva visszaadja e rendnek a turóczi prépostság birtokait. [1])

1637. jul. 16-ról kelt regalisban országgyülést hirdetett szept. 21-re. A királyi propositio tartalmából kiemelendő, hogy még ebben ugy beszéltet Ferdinánd magáról, mint a rendek által szabadon választott királyról. Továbbá fölhivja a rendeket, hogy, mivel az örökös tartományok a mostani nehéz időkben nem tehetnek Magyarország védelmére annyit, mint eddig: gondoskodjanak az eddiginél nagyobb pénzösszeg kiállitásáról, mint szintén arra is, hogy mivel némely magyar zsóldos katonák annyira meggyalázták a magyar nemzetet, hogy csufosan hagyták el a harcztért, e botrány ellen alkottassanak szigoru törvények. Továbbá, mivel a királyi városok gyakran följajdulnak régi kiváltságaik állitólagos megsértése miatt, midőn fölszólittatnak, hogy mutassák elő kiváltságleveleiket, ezt nem teljesitik: tehát alkottassék törvény, a mely világosan szabja meg, hogy mivel ő felsége most lépett trónra — hogy tudhassa mik azon kiváltságok, — minden város tartozzék előmutatni szabadalom-leveleit.

De a rendek, bár a királyi előadások bevezetésében fölhivattak, hogy, minden más ügy mellőzésével, lássanak azok gyors tárgyalásához, a miket ő felsége, mint a haza megmaradását tárgyazókat terjeszt elibök: ezt nem tették, hanem sürgették általában ugyan a halomra gyült sérelmek, különösen pedig a vallásiak orvoslását. Ugyde a főrendek, a kik közt tulnyomó számmal vóltak a róm. katholikusok, ennek határozottan ellenszegültek. Ebből az lett, hogy az alsó táblai rendek, az eddigi törvényes szokástól eltérőleg, mint evangelicus rendek panaszolták el, hogy: „Felséged hű protestáns rendei csak azt óhajtották, hogy Felségedet ezen országgyülés alkalmával vidáman üdvözölhessék, s magokat ugy viselhessék, hogy senkinek se okozzanak kellemetlenséget, s mindenben megfelelhessenek Felséged várakozásának. De ezt könnyebb vólt elhatározni, mint teljesiteni. Mert midőn a vallás szabad gyakorlatát, melynél szentebb semmi sincs előttök, napról napra inkább aláásva látják: nem tartóztathatják meg magokat,

[1]) Katona XXXII: 9—13.

hogy Felséged zsámolyához ne folyamodjanak, Felséged füleit panaszszal ne töltsék, s alázatosan ne esedezzenek, hogy méltóztassék ezt kegyesen figyelmébe venni. A bécsi békekötés, s az 1608. törvények, Felséged csász. királyi apjának, és magának Felségednek a 2-dik conditióban kifejezett igérete hiában valóvá lett, a legszentebb törvények eltiporva hevernek. (Itt részletek következnek.) — — — Minélfogva a fent nevezett evangelikus rendek az isten irgalmára kérik Felségedet, ne engedje, hogy ezen szabad országban, a róm. catholikusok, a földesuri jogok ürügye alatt, uralkodjanak a lelkiösmereten, a mi egyedül Istené; méltóztassék kegyelmesen kieszközölni, hogy a róm. catholicusok, és evangelicusok egyforma szabadságnak örvendhessenek.“ [1])

Adott erre a király ęgy, az országgyülés összeségéhez intézett választ, melyben fölhivja a rendeket, mit mondanak ahoz, hogy a rendek egy töredéke, a törvényes szokás ellenére, ilyen ujitást kezd; egyébiránt, hogy tudhassák a rendek, hogy mik a magokat evangelikus rendeknek nevezők panaszai, im leküldi azokat. [2]) Néhány nap mulva pedig egy rendeletet küldött a rendekhez, melyben kijelenti, hogy miután némelyek ily botrányos módon gátolják az ország fontos érdekei fölött tanácskozást, ezennel rendeli, hogy „semmit sem ügyelve az ilyes kérdésekre, a melyek csak zavarokra és nem a közjó fenmaradására czéloznak, álljanak el minden ilyes ujitástól, s lássanak a királyi előadások tárgyalásához.“ [3]) És midőn a protestánsok ettől meg nem ijedve, kijelentették a főrendeknek, hogy addig nem nyulnak a propositiókhoz, mig vallási sérelmeik orvosolva nem lesznek, 1638. január 23-kán még keményebben irt le a király. „Nagy visszatetszéssel értette meg ő felsége, hogy vannak némelyek, a kik követeléseikhez nagyon ragaszkodván, késleltetik a tárgyalásokat, ha bár ő felsége kijelentette is, hogy előbbi szabadságaikban megmaradhatnak: ennélfogva, ha ezek továbbra is vonakodnának engedni ő felsége azon kivánatának, hogy engedjenek szabad folyamot az országgyülési tárgyalásoknak, ezen esetben ő felsége azokkal, és csak azokkal fog határozni, a kik alkalmazkodnak ő felsége kivánataihoz.“ Végre, midőn ezzel sem sikerült a protestánsokat elhallgattatni, engedett a király, s febr. 2-ki leiratában ugy nyilatkozott: „Miután ő felsége bővebben megértette a protestánsok kivánatait, ezennel kijelenti, hogy

[1]) Katona XXXII. 38.
[2]) u. a. — 47.
[3]) u. a. — 49.

ujra megerősiti a bécsi békét, az 1608. vallástörvényt, és a 6-ik conditiót. [1])

E leirat a protestánsok ingerültségét lecsilapitotta ugyan: de azt nem eszközölte, hogy a gyülés oly nyugalommal tárgyalja a propositiókat, mint a király kivánta vólna. Nevezetesen, minthogy a propositióban főszerepet játszott a honvédelemről intézkedés, ez pedig összefüggésben vólt a nádor hatáskörével, most e tárgy körül merültek föl ingerült viták, mert mint előbb Eszterházi és Pázmány, ugy most Eszterházi, és a cancellár (Lippai) közt forogtak fenn oly zsurlódások, a melyek csak kis mértékben mondhatók személyeseknek, ellenben nagy részben olyanok, a melyek mélyen érdeklik az alkotmányt. Most nyilt panaszt emelt a nádor a rendek előtt, hogy nem engedik őt élni a törvények által adott hatalmával, mind a cancellária, mind a kamara akadályokat gördit elibe. Ezt hallván a rendek, jegyzőkönyvben kifejezték, hogy: „Értesülvén a rendek a felől, miszerint az urak, különösen a nádor, és cancellár közt némi viszály támadt, s ez amazt a tanácsban sértőleg támadta meg: e dologról körülményes fölvilágositást kértek elnöküktől, a királyi személynöktől, kijelentvén, hogy a nádori hivatal méltóságának védelmét kötelességöknek tartják; ezt kivánják küldőik utasitásai is, mivelhogy az ország törvényes közbenjárójának tisztét, s méltóságát, mint nagy munkával szerzett kincsöket védetlenül hagyni az ország szabadságával, és becsületével ellenkezném. [2]) És midőn az udvar most sem látszott hajlandónak arra, hogy a nádori hivatalnak igazságot szolgáltasson, annyira elkeseredett a nádor, miszerint márt. 16-kán kelt s indokolt nyilatkozatában, melyet a királyhoz intézett, fölmentetni kérte magát a hivataltól. A nádor e nyilatkozata egy azon okmányok közül, a melyek nagyon érdekes világot vetnek az ország ekkori politikai helyzetére.

„Ámbár lelkületem olyan, hogy nádori esküm szerint hiven teljesiteni kivánom kötelességemet mind ő felsége iránt, kinek hiv szolgája vagyok, mind a nemzet iránt; mivel hivatalomnak az országos törvényekből folyó természete olyan, hogy engem attól megfosztani csak azon esetben lehetne, ha kötelességeimet rutul megsérteném: de ha bárki is figyelembe veszi azon nehézségeket, a melyek a közelebbi időkben létrejött visszaélésekből származnak, nem fogja nekem vétkül tulajdonitani, ha e hivatal terhét másnak vállaira átté-

[1]) Katona XXXII. 55. l.
[2]) Horváth M. III: 665.

tetni óhajtom. Noha sok okom van olyan, a melyek engem e lépésre nemcsak ösztönöznek, hanem kényszeritenek, legyen elég ezekből csak nehányat hozni föl. 1. Hasonlitsa össze valaki a nádori esküt, ennek részleteit, záradékait, a melyeket őseink gondos figyelemben tartatni kivántak, azon utasitásokkal, commissiókkal, rendeletekkel, s más efélékkel, a melyek az ország védelme körül, s általában a közügyekben történnek a nádor tudta nélkül, világosan át fogja látni, hogy mindezek olyanok, a melyek homlokegyenest ellenkeznek a nádori esküvel. Minél fogva vagy engesztelhetlen gyülölségnek teszi ki magát, ha tisztének pontosan meg akar felelni, vagy, a mi ennél nagyobb, esküje megszegésére van kényszeritve. 2. Számos országos törvény van, a melyek a nádornak az igazságszólgáltatás, s a törvényes itéletek végrehajtása körül teendőit megszabják, a melyeket már hosszas gyakorlat szentesitett: és ha az itéleteket végre akarjuk hajtani, ha ragaszkodunk hivatalunk jogaihoz, s a királyi felség tekintélyéhez, azonnal sokan sötét vádakat emelnek ellenünk. 3. Ha mind ő felsége, mind a rendek előtt gyülöletbe esem, annak legfőbb oka az, mert mindannyiszor föl kell fornom némely mandatumok, commissiók, rendeletek ellen, a melyek a királyi udvartól, nem ő felségének, hanem másoknak hibáiból jönnek. Ha kárhoztatom ezeket, mint a haza szabadságával ellenkezőket, makacsnak, sőt talán pártütőnek is mondanak, s magamra vonom a legfelsőbb haragot. Föltünő példák vannak erre a legujabb időkben is, a melyeket ha kell, esküdt tanukkal is bebizonyithatok. 4. Ha figyelembe veszi valaki a legközelebb lefolyt 32 év történeteit, a polgárháborukat, az ezekkel járó zavarokat, át fogja látni, hogy e nehéz időkben is hiven teljesitettem mind ő felsége iránt tartozó hűségemből folyó kötelességemet, mind a nemzet iránti tartozásomat; meg fogja vallani, hogy hivatalomat hiven töltöttem be, s nem fogja e hivatal terhét továbbra is erőltetni öreg vállaimra. És ha lenne valaki, a kit a mondottak még nem győztek vólna meg, vegye figyelembe azon cselfogásokat, sőt összeesküvéseket melyeket ellenem csak azért szőttek, mert hiven teljesitettem kötelességemet mind a király, mind a nemzet iránt. (Az itt következő pontokban hivatkozik hajlott korára, s a hivatallal járó sok költekezésre, a melyek már tönkre tették vagyonát.) 9. De vannak oly emberek is, a kik minket sulyos sérelmekkel illettek, a melyeket bár illően megbosszulhattunk vólna, nem tettük, mert jobbnak láttuk türni, mint a méltó bosszu által talán az országnak is valami kárt tenni. Minélfogva, nehogy türelmem, ha még több próbára tétetik, dühösséggé fajuljon, ezennel kijelentem mind ő felsége, mind

a rendek előtt, hogy ha megsértett becsületem elégtételt nem nyer, még pedig azok előtt, a kik előtt megsértettem, visszavonhatlanul leteszem nádori tisztemet. Ama bántalmak oly feltünő rágalom, a mely nemcsak azon hivatalt gyalázza meg, a melyet viselek, hanem ő felségét is, a kinek helyettesse vagyok. 10. Ő felsége pozsonyi kamarája kimondhatlan fájdalommal illetett engem egy törvényszéki ügyben. Mert, noha én, hivatalom természeténél fogva az ország rendes birája vagyok, még pedig a fiscus pereiben specificus biró: a kamara, azon ürügy alatt, mintha én érdekelt fél vólnék, kirekesztett a Thurzó perben tartott törvényszékből, s az ország világos törvénye ellenére önhatalmulag hozott itéletet. 11. Mélyen megbántva érzem magamat az által is, hogy a király, és ország iránti hűségem daczára, nagyon sértő nyomozást tartattak ellenem oly emberek által, a kik semmi szin alatt sem lehetnek biráim. 12. Mivel nem tudom, lesz-é még az én életemben több országgyülés, egész alázatossággal kérem az országos rendeket egyfelől arra, hogy ne akadályozzák e hivatal letevésére czélzó szándékomat; másfelől arra, hogy ebből ne csináljanak praecedens esetet. Végezetre kérem ő felségét, hogy mivel ő felsége után a rendekhez is erős eskü köt engem, ne akadályozza, hogy elbocsáttatásomat kérő szándékomat a rendekkel is közölhessem." [1])

A király, látván e nagy elkeseredést, sietett őt kiengesztelni. És a nádor kiengesztelődött, még pedig hirtelen. Érdekes vólna tudni e gyors kiengesztelődés igazi okát, mely, Tóldi szerint. [2]) „a kifakadással járó enyhülésben, és soha sem makacs, sőt könnyen engesztelhető kedélyességben található föl." Katona pedig ezt mondja: „Eszterházi lemondása teljességgel nem vólt kedves a király előtt. Nem akart vólna megválni azon férfiutól, kinek mind hűségét, mind az ügyek vezetésében nagy tapasztaltságát sokra becsülte, s kivált mivel épen most nem régen lépett trónra, nem örömest lett vólna el nélküle. Ennél fogva véleményt kérdett főbb tanácsosaitól, mint gondolnák őt kiengesztelhetni. Ezek pedig, mivel üres vólt a kincstár, s nem találtak benne, a mivel érdemeit megjutalmazhatnák, igéretekkel kenyerezték le." [3]) Akárhogy történt, annyi igaz, hogy a kiengesztelt nádor nagy ügyességgel oda hajlitotta a rendeket, hogy az ő lemondásától számitott 10 nap

[1]) Katona XXXII: 78. stb.
[2]) Tóldi: Eszterházi Miklós élete. LI.
[3]) Katona XXXII: 88.

alatt nem csak teljesen lecsöndesedtek, hanem a törvényeket is elkészitették.

E most alkotott törvények a rendes szokás szerint ismétlik az 1608. évi sarkalatos törvények és a conditiókban biztositott alkotmányos jogok megerősitését, kivéve a vallásra vonatkozókat, ezekről hallgatnak. Azonkivül, hogy III. Ferdinánd király fölavatási hitlevele törvénybe iktattatott, kiemelendő még az, hogy midőn a rendek. szokás szerint ismételni akarják a cancellária tekintélyéről szóló törvényt, ez most ily szerkezetet nyér: 16. Ő felsége kegyelmesen beleegyezik, hogy a magyar cancellária tekintélye az 1608: 10, és a 3-dik conditió szerint épségben maradjon. Ennél fogva határoztatik, hogy a caneellária által kiadatni szokott okmányokat a cancellár ő felségének is mutassa be elhatározás végett. Ez is egy azon törvények közül, a melyeknek czélja az, hogy a király nevével lehessen fedezni, s mintegy törvényesiteni a törvényellenes rendeleteket.

A Rákóczi-forradalom.

Az ügyeknek az 163$^7/_8$. országgyülés utáni folyama olyan vólt, a melyből mulhatlanul következni kellett a forradalomnak. Az udvar nem is gondolt a törvények megtartására, az azok megszegéséből származott sérelmek orvoslására. Sőt, mint a német tanácsosok már nyiltan mondogatták, a magyarországi kormányzatnak oly módját akarta megalapitani, a mely egyszerübb, könnyebb és gyorsabb legyen, mint a milyen az országgyülések tartása mellett lehetséges. [1])

Három év meglehetős nyugalomban telt el. Azonban érlelte a válságot az a körülmény, hogy Ferdinándnak, ki ekkor nagyon szorongattatott a svédektől, és francziáktól, sikerült (1640) oly viszonyba jönni a portával, hogy ez maga szorgalmazta a béke felujitását. És oly nagy bátorságot adott az udvarnak, hogy attól sem látszott félni, miszerint az erdélyi fejedelmi udvarnál a svéd és franczia követek egymásnak adják az ajtót. Nem sokára kivilágosodott, hogy a szultán ujabb alkudozások tárgyává teszi, s illetőleg adófizetéshez köti a már előlegesen megállapitott békepontok végleges elfogadását, és igy nem valószinütlen, hogy háborut akar. Pedig erre teljességgel nem lett vólna képes Magyarország. Mert

[1]) Tóldi i. m. LIII.

a király a német háborura forditotta a Magyarország által, a végvárak fentartására adott pénzeket, e várakat düledező állapotban, őrségeiket pedig fizetetlenül hagyta. És mégis folyton folytak mind a politikai, mind a vallási sérelmek. Sőt annyira ment a papságnak a király lelkiösmerete fölötti uralma, s a törvények iránti tiszteletlensége, hogy Jakusics György veszprémi püspök a király által Rákóczihoz követségbe küldetvén, itt nyiltan ki merte mondani, hogy „a császárnak nem áll hatalmában, hogy a religió szabadságát, s az elvett templomokat visszaadhassa, a papság ellenére.“ [1])

A nádor, a papságénál kisebb elfogultsággal szemlélvén a helyzetet, aggódott, mert látta a közelgő veszélyt, nem mulasztotta el ismét figyelmeztetni a királyt, s megnevezni a baj igazi okait. „Sok igéret tétetett — irja a nádor 1641. decz. 12-én — az országnak, a melyek nem teljesittettek, sok törvény hozatott, a melyek nem hajtatnak végre, még a koronázási hitlevél sem. Különbség tétetik az önkéntes, és kizsarolt engedmények közt, s mert a vallásiakat ilyeneknek vallják, örökös aggodalom, gyanu, nyugtalanság fogja el a kedélyeket. Igy aztán az ország sem teszi a teendőket. — — — Tartasson ő felsége gyakrabban fő, és rendkivüli törvényszékeket, miután ezzel különben is tartozik, akkor nem kell az országgyüléseknek peres ügyekkel foglalkozniok. — — — Nagy baj a meghasonlás is ugy az egyházi és világi urak, mint magok az egyháziak közt is; és, fájdalom! sokan készakarva táplálják e meghasonlást, azt hivén, hogy igy könnyebben „megtarthatnak bennünket határaink között.“ Pedig, ha valaha ártalmas vólt a meghasonlás valamely országnak, kétszeresen ártalmas nekünk mostani elpusztult állapotunkban, és a mi országunk elpusztulása mulhatlanul maga után vonja a szomszéd tartományokét is. — — Nem szivesen bocsátkozik a kormánytól elfordult kedélyek szemlélésébe, s e jelenet fejtegetésébe, miután már többször emlékezett a meghozott törvények végre nem hajtásáról: de minthogy ő felsége e pont körül őszinte nyilatkozatot vár, nem titkolhatja el, hogy a honfiak elidegenedtek az országgyülések tartásától is, magokat teljesen elhagyottaknak, és semmi tekintet, még kevésbé szeretet által vonzottaknak vallják. Panaszkodnak, hogy a hivatalok osztásából, az ország és király jövedelmei kezeléséből, a haza közvédelmének gondjaiból kizárattak, pa-

[1]) Tóldi i. m. 64—5.

naszkodnak, hogy a végházak, és végházőrök teljes elhanyagoltatása miatt ki vannak téve az ellenség kegyetlenségeinek; azon bú emészti őket, hogy ő felsége külföldi miniszterei őket készakarva elhagyják, megvetik, s minden módon gyöngiteni igyekeznek. Mind ezeket, hogy lehessen rövid idő alatt megorvosolni, nem tudom, de a legnagyobb rosz elkerülése végett, hogy t. i. e nemzet annyi bajtól elnyomatva, mintegy kétségbeesésből, a maga, és a szomszéd tartományok végromlásával, valamire ne vetemedjék, alázatosan könyörgöm ő felségének, szánja idejének egy részét e nehéz ügyeknek is, s a mit helybenhagyhatónak s kivihetőnek vél, annak valóságos teljesitését rendelje el. Most 4 emlékiratot terjesztek ő felsége elibe az ország bajainak orvoslása módjáról. Érdemes lesz ő felségének értekezni azon tanácsosokkal, a kik előtt e dolgok ösmeretesek, s hathatósan hozzá látni az ország megmentéséhez, melynek megmaradásától függ a felség egyéb országainak java is. Ezt tevén ő felsége, kétségen kivül megnyerjük a hazafiak szivét, birjuk kedvezéseiket, s nem alkalmatlan, hanem a felség előtt kedves országgyüléseink lesznek." [1])

Minthogy e közben felyvást függőben vólt a törökkel folytatott békealkudozás, rászánta magát Ferdinánd 1642. elején, hogy országgyülést tart, azon számitással, hogy jó szóval tartja a rendeket, s szükség esetében megengedi, hogy megujittassanak azon törvények, a melyeknek végre nem hajtása képezi az elégületlenség indokait. Ehez képest mart. 30-kán kelt regalisban összehivta a rendeket Pozsonyba máj. 29-re. A nádor pedig látván, hogy az udvar hangulatában távolról sem várható oly változás, a mely kilátást nyujtana az ország jogos és méltányos kivánatainak kielégitésére, nem akarta tovább is viselni azon sulyos felelősséget, melylyel, kivált ily időkben, járt a nádori hivatal, ismét le akarta azt tenni, „elcsüggesztve inkább a közügyek mostani folyása, és saját törekvései sikertelenségétől, mint öregségétől." [2]) Meg is irta minden vármegyének, hogy, mivel már ki van hirdetve az országgyülés, gondolkozzanak más, alkalmas nádorról. Elösmeri ezen körlevelében, hogy, „nem azzal a gyümölcscsel vitte hivatalát, a mint ő maga is kivánta vólna, és a mit a szegény haza szüksége, vagy a rendek szolgálata kivánt vólna," s hólt-elevennek vallja magát e

---

[1]) Tóldi i. m. 64—7.
[2]) u. o. 69.

hivatalban, melynek meg nem felelhet részint öregsége, részint egyéb akadályok miatt." [1])

De országgyülés nem vólt. Mert a király, és udvara nagyon aggódva gondoltak azon izgatottságra, a mely bizonyosan mutatkozni fogna a rendeknél, kivált most, midőn a német háboru, rá nézve, nagyon rosszul megyen, s az erdélyi fejedelem is készülni látszik a fegyverfogásra. Az udvar időt akart nyerni, s elhalasztotta a gyülést nov. 11-re. És még most sem birta elhatározni magát egy olyan lépésre sem, a mely enyhitene valamit a közingerültségen. Eljött az uj határnap, már gyülekeztek a rendek Pozsonyban, és az udvar mindent a törökkel kötendő békétől várt, mely meg fogja gátolni a fejedelmet a fegyverfogásban, s ujra felhagyott a gyülés eszméjével, jobbnak látván a jó sorsra bizni magát. A gyülekező rendek, miután tudomásukra jutott az udvar ujabb halasztási szándéka, a nádor közbenjárásához folyamodtak, hogy ez eszközölje ki a gyülés megtartását, „mert különben ez az ország, a mely egyfelől oly nagy külveszélyeknek van kitéve, másfelől a közjogi sérelmeknek naponkint nagyobb halmaza által terheltetik, a végső szorongattatásnak, s fölforgattatásnak tétetik ki. Kérje meg tehát a nádor ő felségét, ne engedje, hogy ily ketségbeesetten távozzunk el, nehogy aztán valami rémitő veszély jöjön az országra." [2])

A nádor késznek nyilatkozott személyesen lépni közbe a királynál. De ezt megelőzte a király, midőn biztosokat küldött Pozsonyba, a kik a még meg sem nyilt gyülést feloszlatták. [3]) Ezen alkalommal azt üzente a király a rendeknek, hogy: megengedi, miszerint a végrehajtatlanul maradt törvények a lehetőségig végrehajtassanak, de a mi a vallásügyet illeti, készebb Magyarországtól távol lenni, hogysem valamit engedni. Továbbá üzente azt is, hogy részletes gyüléseken intézkedjenek a határszélek védelméről. [4]) E részletes gyülések tartása leend vala azon eszköz, a mely végrehajtaná a végrehajtható törvényeket. A nádor még most sem tett le minden reményről, a királyhoz uj fölterjesztést intézett, melyben, miután előadta, hogy a részletes gyülésekkel nem lehet czélt érni, ujolag elmondta a veszély okait, s föltárta a biztosan várható eseményeket. „Sokan a rendek közül már már

[1]) Tóldi i. m. 69.

[2]) u. o. 60.

[3]) u. o.

[4]) Horváth M. III. 675.

örömest látják a hiányt, hogy a panaszra annál több okuk, s veszélyes szándékuk kivitelére — ha ugyan van ilyen — könnyebb alkalmuk legyen. A kedélyek ezen idegensége nem fog javulni, mig a sérelmek orvosolva nem lesznek, s az ország törvényein alapuló követeléseknek elég téve nem lesz. Sőt nem várható egyéb, mint zavar, mert minden tanácskozásaikban, midőn saját megmaradásuk, s a felség ügye jön szóba, legott azzal állanak elő, hogy vallási, és egyéb szabadságukban sértve, háborgatva vannak; hogy sem a királyi igéretek, sem az országos törvények, sem a koronázási föltételek nem teljesittetnek. Minélfogva a dolog oda hajlani látszik, hogy roppant nagy, és pedig veszedelmes változásban törjön ki. Gyakran elmondta már ő ezeket, de nem látott, és most sem lát senkit, a ki e nehézségek elháritásán munkálkodnék, mindig csak jobb időkre halasztják tanácsai teljesitését, ez alatt pedig növekednek a meghasonlások, s tenyészik a gyülőlet. A halogatás által nem szünik meg az igéret kötelező ereje, s ha oda kinn jobbra fordulnak is felsége ügyei, akkor sem lehet mellőzni a törvényeket a rendek megegyezése nélkül. Erőhatalomhoz nyulni? ez nem vezet czélhoz, mert ezen ország szerkezete s állapotja különbözik más országokétól. Itt van a török, a ki mindig kész támogatni az ellenséges rendeket. A halogatás csak sulyosbitani fogja nehézségeinket. A legjobb esetben is méltán félhet a kath. rész, hogy az engedmények, megszoritás helyett, bővitendők lesznek. Ezért sürgette ő a sérelmek megszüntetését. —— Minthogy a magyarok, főleg a protestánsok, követeléseik főtámaszát a fegyverben, s a török segélyben találják: fődolog a magyar tanácsosok teljes gyülésében kijelölni a királyi kötelezettségek azon pontjait, a melyek akár a vallás dolgában, akár a többi igéretek közül teljesithetők, a teljesithetők rögtön teljesitése még lekötelezné őket A veszély a küszöb előtt áll. Tenni kell valamit, de rögtön. Akkor bizvást hirdethet ő felsége akár részletes, akár teljes országgyülést, mert a magyar minden lehetőt meg fog tenni. Avagy talán az erdélyi fejedelemtől félünk? Ez ellen is legjobb szer a hazafiak megnyugtatása. Ő nem mer kitörni a magyarok részvéte nélkül, ezek pedig nem ő magáért ragaszkodnak hozzá, mint a ki fösvénysége, önhaszonlesése miatt otthon sem kedves, hanem vallási és egyéb szabadságaik végett, a melyek ha megadatnak, le fognak csilapodni. De, ismétli, meg kell adni a magyaroknak a mi az övék, még pedig jókor, mert a fejedelemnél, sőt a magyaroknál is oly készületeket lát, a melyeknek vége szövetséges támadás, s a végsőknek is megpróbálása lesz. Tehát, mi-

előtt a fejedelem mélyebben bonyolodnék a zavarok tömkelegébe, (a külfölddel szövetkezést érti) össze kell szedni minden megadhatót, s azonnal meg kell adni. Ezen esetben kész lesz ő maga is elmenni a felső megyékbe, s a kedélyeket lecsilapitván, a rendeket a király kivánságára hangolni, különben semmi jót sem igérhet, s nem hogy segélyre nincs kilátás, de félő, hogy az ország rutul összezavarodván, a jövendő veszedelmek sulyosabbak lesznek az eddigieknél, s a hazának, a felség hiveinek ugy, mint az egyháznak romlásával, és végső pusztulásával.“ [1])

E közben a svéd, és franczia kormány erősen sürgette Rákóczit a fegyverfogásra, a mitől ez nem is vólt idegen. De akadályul szolgált neki az, hogy a portától még nem nyert engedélyt a hadakozásra. Azonban egyfelől a kül államok sürgetései, másfelől a magyarországi elégületlenek gyakori folyamodásai, végre némely, a bécsi államférfiaktól szenvedett személyes sérelmek annyira vették, hogy 1643. apr. 26-kán megkötötte a véd- és daczszövetséget Svéd- és Francziaországgal. Ezt sejtette a bécsi udvar, de másfelől nagyon bizott ahoz, hogy a porta nem fog neki engedélyt adni a hadakozásra. Legalább ezzel hitegette az udvart a konstantinápolyi követség egyik tagja Szelepcsényi. Ily körülmények közt történt, hogy Ferdinánd uj követséget küldött a fejedelemhez, annak kipuhatolása végett, hogy mikor szándékozik megkezdeni a támadást. Rákóczi ezen alkalommal nem vallotta ugyan meg nyiltan a már megtörtént szövetséget, nem levén még nála a szultán engedélye: de azt kijelentette, hogy szándéka van fegyvert fogni a magyarországi protestántismus, és alkotmány védelmére. „Mert, avagy nem kötelessége-é neki védeni Magyarországban saját vallását, midőn onnan számtalan panasz érkezik hozzá e vallás sérelmei miatt, s azért, hogy épen a vallásügy miatt halogattatik az országgyülés. Nyugodjék meg ő felsége, magánügy miatt nem nyul fegyverhez, bár annyi sérelem történt rajta, a mennyit más fejedelem nem türt vólna el. Csak azon gyalázatos könyvet emliti, „kiben velünk együtt a szegény gazdasszonyt is meggyalázták.“ „Ha mégis a két országgal megkötné a szövetséget, arra csak a haza, és a vallás szabadságának sérelmei fognák őt inditani, mert olyan szolgaságot, minő a léleké, egyáltalában nem fog türni. — — — 1638-ban kelt okmányában megigérte ő felsége, hogy a vallásszabadságot biztositó végzéseket, különösen a 6-dik conditiót, s az

[1]) Tóldi i. m. 61—4.

1608. 1-et ujra törvénybe iktatja, de ezt nem teljesitette. Jakusics püspök pedig nyiltan is kijelentette nála, hogy ő felségének nem is áll hatalmában megtartani a vallástörvényeket, sőt ő felsége tanácsában rég kimondták magokra, gyermekeikre az itéletet, csak a végrehajtás jó alkalmát lesik. Ne vegye tehát neki rosz néven ő felsége, ha ő, ki Magyarországnak nem utólsó tagja, a haza, és vallásszabadságon ejtett sérelmek orvoslását követeli. Nem követel ő semmi olyat, a mire köteles nem vólna. Ő megtesz mindent, a mivel tartozik ő felségének, de viszonosságot kiván, mert ő azon esküben, a melylyel lekötötte magát a meghalt császár iránt, nyiltan kifejezte azon föltételt: ha ő felsége, és alattvalói is szentül megtartják a mi velünk való végzése van ő felségének. Ám kérdezzék meg a még élő Melith Pétert, a kinek kezébe azon esküt letette." [1])

A háboru kitörése most már csak idő kérdése vólt. Az udvar bizott ahoz, hogy a dánok által megtámadtatta a svédeket, és hogy szedett össze egy német sereget, melyet Pucheim vezérlete alatt Magyarországba rendelt oly czéllal, hogy ez tartsa vissza a magyarokat a fejedelemhez csatlakozástól, ha majd be fog törni, s megparancsolta a nádornak is, hogy gyüjtsön fegyvereseket s csatlakozzék a német sereghez. A nádor nem tagadta ugyan meg az engedelmességet, s 1643. deczemberben fölszólitotta Rákóczit, hogy nem fegyverrel, hanem békés uton egyenlitse ki, ha valami baja van a királylyal: azonban a király eljárásával elégületlenségét is meglehetős világossággal kifejezte a felső vármegyékhez intézett levelében. „Ámbár méltó oka vólna ő felségének, hogy fegyvert fogjon Rákóczi ellen: de mi, tudván azt, hogy a mi szegény hazánknak az óltalom fegyvere is nagyon káros, távoztattuk mind eddig, protestaltunk, és protestálunk is mind Isten, mind ez világ előtt, hogy kedvünk ellen vesszük be az idegen hadat az országban." [2])

Noha világosan tudták az udvarnál, hogy a fejedelemhez megérkezett a porta engedélye a hadakozásra: ez sem tartóztatta fel a végzetteljes uton tovább haladásban, s annyival kevésbé, mert Lippai György — most már esztergomi érsek, Jakusics György egri, Bosnyák István veszprémi püspök és cancellár folyvást azzal ámitották a királyt, hogy Rákóczi nem kapott, s nem is kap enge-

---

[1]) Horváth M. III. 685.
[2]) Tóldi i. m. 66.

délyt a fegyverfogásra. „A valásügyben adandó engedménynyel, — mondá Lippai a királynak — ne terhelje lelkiismeretét, ne sértse meg az Istent, a ki neki legujabban is csudálatosan nyujtott segedelmet a svédek ellen; tiltsa meg a nádornak a további alkudozást, tanácsot se tartson e miatt, mint a nádor kivánná, mert e kérdés, melyben a papság nem engedhet, csak meghasonlást támasztana a tanács kebelében.“ [1])

1644. febr. megkezdte Rákóczi a háborut, s azonnal hozzá állt a király magyar katonaságának nagy része. Hadai gyorsan haladtak előre, s febr. 17-kén kiadta N.-Kállóból azon kiáltványt, melyben indokolja fegyverrekelését. Ezen okmányt Tóldi eredeti magyar szövegben közli. u. m.

„Mely drága, és mely becsületes légyen mindeneknél az lelki, és testi szabadság, nem kell messze példáért mennünk, és sok szóval arról kegyelmeteknek irnunk. — — Az én hazámfiai is, az egész magyar nemzet, ezekért mennyi vért ontott, halált szenvedett, vannak elég példák rólok; azokban kiváltképen 1619. esztendőtől fogva mennyi megbántódása esett nemzetünknek, arról való panaszokkal rakással vannak levelek nálunk, s noha minket sokszor intettek és kényszeritettek is, mind evangelica, mind catholica religión valók, serkennénk fel, mert ha ennél is inkább megnyomatik szabadságok, jövendőben az mi gyermekeink is szabadságtalan országnak lesznek lakosi.

Requiráltanak még az nagy tisztviselők közül is, jelentvén, hogy az clerus haereditarium regnummá akarja tenni Magyarországot az ausztriai háznak is, egyátaljában az secularis magok vallásán valókon is akarnak mind lelki, mind testi képen uralkodni. — — Minémü mesterséggel szinlették be a jesuita szerzetet is országunkban, az ország szabadságainak romlására, s evangelica religiónak minden uton módon való opressiójára, s még az végvárakban is mennyi injuriákkal terhelik az patronusokat, és egyebeket is, tudja, érti kegyelmetek; magunkat is pedig; él még most is az a pap ur, ki római császár ő felsége nevével magunk meghitt embere által megtaláltatott, igérvén ő felsége nevével Magyarországban minden jószágunknak, kik inscriptióban vannak, örökben adását, nagyobb, és több kegyelmességnek megmutatását, csak mi is annualjunk annak, hogy lehessen Magyarország az ausztriai háznak haereditariumja.

De sem lelkünk isméreti, sem nemzetünk szereteti nem bo-

---

[1]) Horváth M. III. 687.

csátván arra, ugy adtuk válaszunkat, a mint igaz, hazája szerető, nemzete, s szabadsága kivánó magyar fejedelemtől kivántatott.

Az palatinus authoritassa elvétetett annyira, hogy annak az tisztnek csak neve maradott rajta, az ország javára s megmaradására nézendő jókat ha sollicitálja is, haszontalan, sőt megtiltatunk tőle.

Az 1638. esztendőbeli országgyüléskor is mind privatim az evangelicus status, s mind közönségesen mennyi instántiát tett az gravaminák tollálásaért: micsoda effectusát érzette kegyelmetek sok költsége profusiója után, nyiltan lehet kegyelmeteknél.

Az minémü decretumot adott ő felsége az evangelicus statusnak, in specie nálunk vagyon; annak utána ő is mennyi templomokat, parochiális házakat vettek el, egyházi rendeket üztek ki, idő kivántatnék elszámlálására. — — — Közönséges megbántódásiról és sérelméről 13 vármegyével kegyelmetek, hogy megtaláltassa vala ő felségét, és Palatinus urat, mi hasznát vevé kegyelmetek? Minémü dorgálással, feddéssel, pirongatással bocsátották vissza kegyelmeteknek atyjafiait az igazság kivánásáért, emlékezetében lehet kegyelmeteknek; érezvén nem kicsiny nehézséggel mind lelkünk ismereti, s mind isten tiszteletihez való kötelességünk, s mind hazánk, nemzetünk szabadságunk szereteti kévánta tőlünk; sőt az evangelicus status, s az róm. katholicus közzül is, lelkünkre, idvességünkre készeritvén bennünket szabadságok óltalmára való kelésünkre.

Immár tovább mi sem szenvedhetünk, és hivalkodó szemmel hazánk veszedelmét, nemzetünk opressióját nem nézhettük, mert mindenekkel megpróbáltuk, valamikkel azokat csendes remediumok által megorvosolhattuk vólna. Im csak nem régen is Kéri János uram itt benn lévén az ő felsége követségére, mi választ tettünk, s mint instáltuk, s micsoda oblatióval vóltunk, ő felségének tett válaszunkból kegyelmetek megértheti, az melynek igaz pariáját küldtük kegyelmeteknek. — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — Titeket azért szeretettel kérünk, meggondolván azt kegyelmetek, hogy mi békességes birodalmunkból, s csendes hazánkból az kegyelmeteknek javáért, kegyelmetek közül sokaknak kévánságaért költünk fel, s fogtunk fegyverhez: segitse kegyelmetek magáért ezt az dolgot, ugy, az mint Istennél is kedves lehessen, kegyelmeteknek is országostul használhasson, kegyelmetek is mutassa meg mind Istenéhez, evangelica religiojához, hazája szabadságához való buzgóságos szeretetit, és ez levelünk megadásától fogva

15 nap alatt jöjön mellénk, szolgáljon velünk együtt ezeknek dicséretesen. — — — Ha hol pedig kegyelmetek reménységünk kivül ellen küzdene cselekedni, mi az Isten, és az ő szent angyali előtt protestálunk, ha kegyelmetekre mi romlás jön, s következik, okai ne legyünk, mert nékünk is annyival több számu segitséget és hadat kell mellénk vennünk, s kivánnunk hatalmas császárunknak, az mennyivel kegyelmetek ebben magát hozzánk, s hazája szabadságának helyre állatásában alkalmatlanabbul kezdené viselni, kit nem remélünk. Az minden szivekkel biró hatalmas bölcs Isten birja, vezérelje az kegyelmetek szivét, elméjét, indulatját, hogy kiki kegyelmetek közül, kivetvén szivéből minden külső respectusokat, maga haszna keresését, segitse velünk együtt ez szent, idvességes munkát és igyekezetet, hogy mind világ végeig örülhessen maradékja és kegyelmetek mindnyájan mind lelki, s testi szabadságának. Ámen.

A háboru változó szerencsével folyt. Azon előnyöket, melyeket az első napokban kivivott Rákóczi, nagyon ellensulyozta az a körülmény, hogy a svédeknek haza kellett menni országuknak a dánok ellen védelmezésére; továbbá, hogy egy királyi német sereg, melyhez egy magyar hadosztály is csatlakozott a nádor alatt, Rákóczit visszanyomta. És minthogy a nádor még most sem szünt meg békére ösztönözni a fejedelmet, ez maga is hajlandó vólt a békére. De a nádor, részint politikai tekintetekből, részint személyes gyülölségből, oly föltételeket diktáltatott a kissé megszorult fejedelemnek, a melyeket ez nem fogadhatott el. T. i. rögtön menjen haza; az elfoglalt helyeket adja vissza a királynak; többé ne avatkozzék Magyarország ügyeibe, s ennek biztositására az erdélyi rendek is adjanak kezeseket. [1]) De vólt a béke megkötésének más akadálya is. Az udvarnál nagy befolyásu primás azt a tanácsot adta a királynak, hogy e mostani kedvező alkalmat használja föl Erdélynek vagy végleges megsemmisitésére, vagy legalább arra, hogy oda kath. fejedelmet ültessen. „Itt az idő — ugymond — Rákóczit véglegesen megsemmisiteni, jószágait lefoglalni, nehogy a büntetetlen lázadás édességétől vonzatva, a török által támogatva, vallási háborgásokat, országgyülési zavarokat, a felség tekintélyének megvetését, s engedetlenséget szitson. Nincs miért kötni becstelen békét. Győzők vagyunk! A fejedelem a töröktől elhagyatva, serege részint eltörölve, részint annyira megrettenve, hogy nem harczról, hanem háza megtartásáról gondoskodik. Ezektől féljünk? vagy nem

---

[1]) Tóldi i. m. 73.

elég diszes békét kössünk? Bizonyosnál bizonyosabb, hogy nem kell többé ütközet, csak üldözni kell a futó ellenséget, s be lesz fejezve a dolog. Ujitsuk meg a mult idők emlékezetét. Mennyi baj származott Erdélyből, mióta azt eretnek fejedelmek birják? Mily diszes, az ausztriai Házra mily hasznos, Magyarországra csendes, nyugalmat hozó, állandó béke mellett Erdélyben catholicus fejedelmet tudni, Felséged iránt őszintén hivet. Ezen egy eszközzel minden eretnekség elenyészněk Magyarországból, mit gondolni is édes és boldogitó." [1])

A nádor, bár nem ment ennyire, de, el nem titkolható kárörömmel, megvetőleg bánt a fejedelemnek, a béke tárgyában hozzá küldött követével, annyira, hogy e követség egyik tagja Kemény János nyiltan ki is fakadt ellene, a mely kifakadás aztán egy kevéssé magához téritette a nádort. [2]) Majd midőn ismét fordult a harczi szerencse, megint hajlandóbbá lett a nádor az alkudozásra, s midőn e szándékát közölte a fejedelemmel, ez ujra békeköveteket küldött hozzá a sárosi táborba ily föltételekkel: 1. Ő felsége minél hamarább tartson országgyülést, hogy a rendek adhassák elő panaszaikat. 2. Orvosoltassanak a bécsi béke ellenére történt sérelmek. 3. Rendeltessék el az 1608. óta alkotott törvények végrehajtása. 4. Büntettessenek meg azok, a kik e háborut előidézték az által, hogy megsértették az ország szabadságát, s törvényeit. 5. Teljes bocsánat adassék a háboruban részt vett hazafiaknak, mint a kik vallási, és polit. jogaik megsértése által kényszerittettek a fegyverfogásra. 6. Minthogy Erdély is több rendbeli bántalmat szenvedett ő felségétől: ezen bántalmak egyenlitessenek ki vegyes országos bizottmányok által; ezután pedig tartassék fenn a két ország közt a jó egyetértés. 7. A törökkel is béküljön meg ő felsége, s e részben a fejedelem is közben fog járni. 8. Minthogy a fejedelemnek sok költséget okozott e hadjárat, melyre pedig sok oknál fogva kényszeritve vólt: nyerjen illő kárpótlást. (Noha nem mondta meg, mit ért e kárpótlás alatt, a Bethlen féle vámegyéket értette.)

E közben mindent elkövetett a király, hogy a portára küldött ajándékok által rávegye a szultánt, miszerint tiltsa meg a fejedelemnek e háboruskodást, és a kül államakkal szövetkezést. E követség sikerébe helyezett reménynek lehet tulajdonitani, hogy, bár a harcz szerencséje ama békepontok fölterjesztése után sem fordult jobbra a királyra nézve, ama pontokra részint kitérő, részint tagadó

[1]) Tóldi i. m. 74.
[2]) u. o. 3. sz. jegyzet.

feleletet adott. Ekkor a fejedelem közönséges gyülést hirdetett Magyarország rendeinek Kassára aug. 1-re.

E gyülés megnyitása előtt, u. m. jul. 18-kán olyan fölterjesztést tett a nádor a királyhoz, a mely nagyon különbözik előbbi hazafias nyilatkozataitól, s határozottan ingerli a királyt a fölkelők ellen, a helyett, hogy engedékenységre ösztönözné. Tóldi abban találja e változás okát, hogy elbetegesedése folytán ingerlékenynyé lett, s különösen bántotta az, hogy a fölkelők szándékosan, sok kárt tettek az ő jószágaiban. A nádor emlékiratának főbb pontjai ezek:

„Ámbár a Rákóczi által fölterjesztett békepontok nem látszanak nagy fontosságuaknak: mégis latet angvis in herba. A mit papirra nem bizhatok, azt közöltem az esztergomi érsekkel, és a cancellárral. E nemzetet nem végső kétségbeesésbe hajtani, hanem félelem és remény közt kell tartani, mert különben vesztébe rohan, s kétségbeesett lépést tesz; az ország felső része az egész országban lakó eretnekeket magával rántja, s az ő felsége iránt tartozó hűség megrontására ösztönzi, a min a török csak örülni fog. Rákóczi, a vele tartókkal együtt nyiltan a vallás ellenségének nyilvánitotta magát, s félek, hogy mindazok, a kik különböznek tőlünk a vallás dolgában, csatlakozni fognak hozzá, s hasonlóképen a vallás ellen fognak nyilatkozni. Annál fogva készülnünk kell addig, mig idő van, s meggyőződve kell lennünk arról, hogy itt nemcsak a királyi tekintély, és az ország védelméről van szó, hanem az Istenről, és vallásról. Higyje el mindenki, hogy az eretnekség oly vak gyülölettel viseltetik a cath. vallás iránt, miszerint, ha Rákóczi vállalata sikerülne, az egész cath. clerus megsemmisittetnék. Mert, ámbár a punctumokból ugy látszik, hogy csak a templomokról beszél, ennél sokkal több rejlik azon tetszetős szin alatt. E tekintetben titkon egyetértenek vele a kir. városok, a melyek azonban nem akarnak világosan nyilatkozni, minélfogva én sem látom jónak rólok ezuttal, bővebben szólani. Sok rejlik abban is, a mit az articulusok szoros megtartásáról beszélnek. Mert az eretnekek egyhangulag kiabálják, hogy ha ő felsége nem tartja meg az articulusokat, akkor ők sem érzik kötelezve magokat az engedelmességre, a mit Rákóczi hozzám küldött egyik levelében világosan kimond. Sőt azt is meri mondani, hogy ő felsége hivatalnokai is, a kik iránta személyes esküvel vannak kötelezve, a mondott oknál fogva fölmentve hiszik magokat az engedelmesség alól. E sulyos, büdös pestis nagyon el van terjedve az egész országban, s valóban nem tudom, mi lehetne veszélyesebb, s több lázongási

elemet magában rejtő, mintha az egyes emberek magok itélhetnének a felől, hogy ők a király által megsértettek szabadságukban, s felóldozhatnák magokat a tartozott engedelmesség alól. Fontos három dologról van itt szó. Első az Isten, és annak dicsősége. Második az ecclésia, s illetőleg a cath. vallásnak az országból kiküszöbölése. Harmadik a politikai helyzet, melyben a királyi felség tekintélyéről, s az ország megmaradásáról van kérdés. Mentsen meg az Isten! de ha ezek czéljokban előbbre mehetnek, ha mi ezután is csak oly lágymelegen fogjuk a dolgot, mint eddig, ezen minden ragályos betegségnél és dögvésznél veszélyesebb nyavalya csak öregbedni fog, s majd kihat ő felsége más országaira is. — — — Mire nézve méltóztassék ő felsége kegyelmesen gondolóra venni, hogy ha ma megköti is a békét Rákóczival, e béke nem lesz, és nem lehet állandó, mert Rákóczi nem fog megmaradni mellette, hanem mihelyt ujra gyüjthet egy kis erőt, bosszantani fogja ő felségét, és ő felsége hű alattvalóit. [1])

A Kassán megnyilt gyülés szelid, engesztelékeny hangon szólt a királyhoz, kérvén a béke-alku ujból megkezdését. És ez meg is kezdetett N.-Szombatban szeptemberben. A király biztosai, mint előleges föltételt, azt kivánták, hogy Rákóczi vonuljon vissza Erdélybe. A fejedelem csak oly föltétel alatt vólt hajlandó teljesiteni, ha az elfoglalt várakban őrséget hagyhat, és ha a király kiviteti Magyarországból német katonáit. Noha ezt nem fogadta el a király, mégis megindult az alkudozás. Erre igen nagy befolyása vólt annak, hogy a svédek ismét megjelentek, s nagyon szorongatták a királyt. Most már kivánta a fejedelem a jesuiták teljes kitiltását, s kárpótlásul 14 vármegyét. A király huzni halasztani kivánta az időt jobb fordulat reményében, annyival inkább, mert végre is czélt ért a portánál, parancs jött Rákóczihoz, hogy hagyja abban a háborut. A téli fegyverszünet alatt is folytak az alkudozások, de eredmény nélkül. Tavaszra kelve pedig már Morvában vóltak a svédek, s semmi sem látszott többé gátolni egyesülésöket Rákóczival, a mi meg is történt.

Most szerepet cserélt az érsek Lippai a nádorral. Most már az érsek sürgette a királyt a békére még a vallásszabadság árán is. [2]) De a fejedelmet is sürgették a körülmények a békére, mert bár a harcztéren világos előnyben vólt a király fölött: ismét parancsot kapott a portáról, hogy rögtön vessen véget a háborunak,

---

[1]) Tóldi i. m. Okmánytár XXI. szám.
[2]) Tóldi i. m. 86.

különben meg fog támadtatni a török által. És a fejedelem nem mert tovább is daczolni e rendelettel, s hajlandó vólt béküllni anynyival inkább, mert most a király kérte őt békére egy rendkivüli követség által, igérvén neki 7 vármegyét, s kijelentvén, hogy a többi pontokat a béke-congressus tetszésére bizzą. Ebben megnyugodt a fejedelem, mint olyan alapban, a melyen állva gyorsan végrehajtható lesz a teljes kiegyezés. Tett is még némi kivánatokat, a melyek nagy részben kielégittettek, s Ferdinánd 1645. aug. 8-kán kelt okmányával tisztába hozta a béke dolgát.

A nádort nagyon elkeseritette e fordulat, miszerint minden ijesztgetése daczára diadalmaskodni látta a fejedelmet. Különösen fájt neki, hogy egyik birtoka Regécz is a fejedelemnek esik. A nádor hangulatát igy irja le Szalárdi: „Török János, hogy a fejedelem visszafordulásáról császárnak bizonyost mondhatna, s utja is azon bátorságosabb lehetne, a Fehérhegyen, ugyan a fejedelem táborával jött vala vissza, s onnan tartott vala Pozsonyra. Ki midőn a Palatinus eliben találkozott vólna, nagy bosszus szókkal, hogy: nagy szép békességet szerzett vólna, elmehetnek vele! Az eperjesi tractán is Munkács várát mint, s hogy tractálták vólna ki kezébül, s im most Regécz várát! Harmadik tractán már hogy talán mindene oda lenne nagyon exprobralta, szemére hánta vala neki. Melyre amaz: Hogy a miben ő felségétől elbocsáttatott vólt, avagy nem kételen lött vólna-é, hűsége, kötelessége szerint a haza közönséges megmaradásáért abban eljárni? csak azt felelte vala.“ [1])

Majd összeült a béke-conferentia Linzben, s itt a közjogi kérdések fölött is megtörtént az alku, létrejött a béke szept. 16-kán, melynek okmányát Rákóczi Fehérváron irta alá okt. 20. Ferdinánd pedig Bécsben decz. 16. Az okmány tartalma ez:

1. A mi a vallásügyet illeti: az 1608. 1.; a királyi fölavatási hitlevelek s az ország más ide vonatkozó törvényei értelmében, a melyek ezennel épségben hagyatnak, az ezek ellen görditett akadályok vagy ártalmas magyarázatok teljes mellőztével megállapittatik, hogy az ország karai, rendei, szab. királyi s mezővárosok, és a határvári katonák szabad vallásgyakorlattal birjanak, még pedig a templomok, harangok, temetők szabad használatával összekötve, s ebben senki által, és semmi szin alatt ne háborgattassanak.

2. A jobbágyokat illetőleg határoztatik, hogy az ország békéje, és nyugalma kedveért ezek is, akár határvárbeliek, akár me-

[1]) Siralmas Krónika 218. lap.

szővárosiak, akár falusiak, bármely földesur, s a kir. fiscus jószágain is, a fent irt articulus és conditio alapján, vallásuk szabad gyakorlatában sem a király, sem annak tisztviselői, sem a földesurak által semmiképen, és semmi szin alatt ne háborgattassanak, a kik pedig már eddig megháborittattak, azok helyeztessenek vissza a vallásszabadság tettleges gyakorlatába.

3. Azt is elhatároztuk, hogy a nevezett városiaknak, vagy falusiaknak parochiáiról a papokat, vagy predikátorokat semmi szin alatt se lehessen elmozditani, a kik pedig elmozdittattak, azokat az illető egyházak visszavihetik.

4. A templomfoglalásokat illető, s általában a vallási sérelmekből folyó kérdések, még pedig mind azok, a melyek az 1638. országgyülés alkalmával ő felsége elibe terjesztettek, mind a későbbiek, a legközelebb tartandó országgyüléssen intéztessenek el vagy az országlakosok békés egyezkedése szerint, vagy ő felsége királyi hatalmával, még pedig az evangelikusok megelégedésére. És a kiknek adatni fog a templom, azokéi legyenek az ahoz tartozó parochiális jövedelmek is. Ezután ne legyenek templomfoglalások. A melyek pedig e zavaros időkben, bár mely részről, erőszakosan foglaltattak el, azok rögtön e békeokmány kicserélése után, adassanak vissza kölcsönösen. Azon sérelmeket pedig, a melyek ezután támadnának akár a catholikusok, akár az evangelikusok vallásügyeiben, mint szintén a rendek másnemü sérelmeit is ő felsége, a felavatási hitlevél szerint, az időnkénti országgyüléseken intézze el az evangelikusok sérelme nélkül.

5. Abban is megállapodtunk, hogy ő felsége a legközelebbi országgyülésen, valamint más országos törvények áthágóira, ugy a vallásos törvények áthágóira is megujittatja Ulászló 1507. évi decretumának 8-dik czikkét, sőt alkalmas büntetést fog megállapitani, a törvény végrehajtójának is kijelölésével.

6. Elhatároztatott az is, hogy a fentebb mondottak, a határozatok bővebb fölvilágositására nézve, és az országlakosok közt lehető viszályok megszüntetésére nézve, a legközelebbi országgyülés által is megerősittessenek, a az ország köztörvényei közé iktattassanak.

7. A többi olyan pontok, melyek a béketanácskozmányban megvitattattak, a legközelebb tartandó országgyülés elibe terjesztessenek, hogy bennök valami biztos, és állandó határozat hozathassék; vagy a melyek már el vannak határozva, rögtön végrehajtathassanak, u. m. az egyházi törvényszékek ügye, a jesuita atyák kitiltása, II. András királynak Lajos által megerősitett decretuma,

a tizedek bérbeadása, az 1548: 61. megujitása, az ősi javaknak el nem idegenitése, az országgyülésre meghivott egyének discretiója, szavazatuk alkalmazása, s ezen szavazatok felett határozás; az idegen katonaságnak az országból az 1625: 24. szerint kivitele; a magyar katonaságnak a végvárakból ki nem vitele, az országos hivataloknak valláskülönbség nélkül adományozása; az igazságszolgáltatás, a magyar ügyekben akár a törökkel, akár más állammal folytatandó alkudozásoknak született magyarok, és pedig világiak által intéztetése. és minden más olyan ügy, a melyek az ország szabadságát, védelmét, s lakosainak megmaradását tárgyazzák.

8. Ő felsége e békeokmány kicserélésétől számitandó 3 hónap alatt össze fogja hivni az országgyülést, és azt, minden halogatás nélkül akként tartandja, hogy meghivandja mindazokat, a kik erre az 1608 k. u. 1. czikk értelmében meghivandók; a kik is szabadon megjelenhessenek, s a diaeták régi szabadsága szerint nyilatkozhassanak, a mely gyülésen aztán az ország javát illető; de eddig végre nem hajtott törvények hajtassanak végre.

9. Ő felsége az ország minden lakosának együtt és egyenkint közbocsánatot ád a bécsi békébe foglalt közbocsánat szerint, ugy hogy mindenkinek akár a király, akár a nádor, vagy bár ki más által elfoglalt minden jószága, ha bár azok már eladományoztattak vagy elzálogosittattak is, haladék nélkül, tettleg visszaadassék az előbbi birtokosoknak.

A békeokmány 7-dik p. alá foglalt sérelmeknek az a pontja, a mely az országgyülési szavazatok szabályozásáról szól, azon körülményben leli magyarázatát, hogy mióta megalkottatott az 1608. k. u. 1. czikk, a mely az országgyülési tagokat kijelöli, azóta szokássá lett, hogy a királyok, az indigenatusról I. Ferdinánd alatt alkotott 1550: 77, ellenére bőven osztogatták az indigenatust külföldi alattvalóiknak, a kiket aztán mint grófokat, bárókat a magyar országgyülésre is meghivtak, a hol ezek mindig a király mellett szavaztak. Ezzel rokon természetü vólt a királyok azon politikája, hogy az 1608. törvény ellenére sok várost ruháztak föl királyi városi szabadalmakkal, és pedig azért, hogy mivel már egészen a kamara hatósága alatt álltak e városok, könnyen rendelkezhetett a főkormány azok szavazatával, s igy növelhette az országgyülésen a maga befolyását. Végre, bár mily világosan rendelte is az 1608. törvény, hogy a felső táblánál csak a megyés püspököknek legyen helyök, mégis rendesen meghivattak a czimzetesek is. Ezen okoknál fogva az vólt a rendek óhajtása, hogy a szavazatok számitásában valami olyan arány állapittassék meg, a mely biztositsa a független szavazatok többségét.

A linczi béke pontozatai világosan mutatják, hogy mindkét szerződő félre nézve nagyon sürgetős vólt a békekötés, és pedig nem csak azért, mert véget akartak vetni a háboru pusztitásainak, hanem mert saját érdeköket látták koczkáztatva. A király, bár kevéssel ezelőtt nyilvánitotta a fejedelem előtt, hogy a vallás dolgában bármely engedélyt tilt lelkiösmerete, most elfogadott oly föltételeket, a melyek a vallásszabadságnak a lehető legnagyobb biztositást adnak papirosan; elfogadta pedig azért, mert, mint a nádor kifejezte egy nem régen tett panaszában, már megszokott dolog vólt az udvarnál, különbséget tenni az önkéntes és kierőszakolt engedmények közt. Épen igy vólt a fejedelem is. Kiáltványában mint nagy sérelmet emelte ki, hogy: az palatinus authoritása elvétetett, és a békében egy betüvel sincs emlitve a nádor authoritása. Sőt a politikai sérelmek mindnyája az országgyülésre van utasitva, még pedig azon ruganyos kifejezéssel, hogy felettök valami állandó, és biztos határozat hozathassék, noha jól tudhatta a fejedelem, hogy az országgyülési tárgyalások, és határozatok, a fenforgó körülmények közt, nagyon kétes eredményre nyujtanak kilátást.

„Hogy a békekötésnek boldogabb successusa nem lőn — irja Rákóczinak egyik főembere Kemény János — okai ezek lőnek: 1. mert az confoederatusok is mindenik részről nem lőnek sincerusok, kiki az privatumát respectálván. Az svecusok felinditának, s magok dániai támadás óltására elmenének, és másfél esztendeig az egész hadnak terhét magunk viselők; ezt mi is visszaadók, mert többire csaknem in medio periculi oda hagyók őket. 2. Mert az pogány ebek is az első indulatban, adományért segitséget igérének, — — s elmenének mellőlünk. 3. Mert a fejedelem nehányunkat ugy hittel való szókkal assecurált vala, hogy, ha csak mit apprehendálhat, de Erdélyhez applicálja, s határait terjeszti, melyet posthabeála, kiért, noha egyéb sok okokért is kedvetlenek lőnek az emberek az hadakozáshoz. 4. Mindenek felett, mert Magyarországnak mind lelki, mind testi szabadságának helyreállitását töttük vala fel czélul, de az Isten látta a sziveket, és hogy az fejedelmek csak praetextusnak tartják az Isten dicsőségét, de az alatt magok világi hasznokat keresik, az mint a dolgoknak kimeneteli is minden helyeken ezt megmutogatták." [1])

Öt nappal e béke megkötése előtt meghalt a nádor szeptember 11-kén.

[1]) Kemény önéletirata I. 461.

Azon országgyülésnek, mely e béke megerősitése, s az országos törvények közé iktatása végett tartandó vólt, egész lefolyására, s határozataira igen nagy befolyást gyakorolt az a körülmény, hogy a franczia udvar ismét nógatta Rákóczit, hogy bontsa föl a békét, s fogjon fegyvert ujra. És Ferdinánd király tudta nemcsak ezt, hanem azt is, hogy Rákóczi ettől nem vólna idegen kedvező föltételek alatt; és hogy a fejedelem előre is hiszi, hogy a király nem fogja hiven megtartani a békepontokat, s igy neki is joga lesz ujra fegyvert fogni. [1]) Ennek tulajdonitható, hogy a király, a béke határozataihoz képest már nagyon elhalasztott országgyülést kihirdette 1646. május 1-re. De mielőtt e gyülést megnyithatta vólna, közbejött nejének halála, s e miatt elhalasztotta a gyülést augusztus 24-re.

E gyülés zajosabb, sőt viharosabb vólt, mint előre gondolni lehetett vólna. Mielőtt a király a szokott ünnepélyességgel megnyitotta vólna a gyülést, már éles viták támadtak az Eszterházi halála által megüresedett nádori szék betöltése tárgyában, annyival inkább, mert tudták a rendek a királynak azon akaratát, hogy ezuttal meg akarja koronáztatni fiját IV. Ferdinándot. Ehez képest a már régóta vita tárgyaul szolgáló közjogi elv szerint minden más tárgynak elibe akarták tenni a nádorválasztást. Ezuttal maga a király sem akarta, mert nem akarhatta üresen hagyni a nádori széket, s hivei által csak annyit akart, előlegesen keresztül vitetni, hogy ne siessenek a nádorság ügyével, várják meg a propositiókat. E propositiók szeptember 22-kén adattak át. Föltünő ezekben az, hogy a király nagy gonddal elmondja, miszerint: „Tudva lesz a rendek előtt, hogy a közelebbi években nem rajta mult az országgyülés megtartása, hanem azon, hogy, bár mennyire akarta vólna is, nem tehette, részint az európai zavarok, részint a Magyarországban is kitört belviszályok miatt. E belviszályok ellen alkalmazhatott vólna ugyan szigoru eszközöket, de nem akarta, jobbnak látván szeliden orvosolni a fenforgó bajokat.“ Ezután fölhivja a rendek figyelmét, és hazafiasságát, hogy intezkedjenek a már végpusztulásra jutott határvárak kellő védelméről. Ellenben nem szól sem nádorválasztásról, sem fijának megkoronáztatásáról, csak annyit mond végül: „Lenne még más mondani valója is, de a rendekre saját magokra bizza, hogy válaszszák meg azon fontos kérdéseket,

[1]).Szalay V. I.

a melyekről, mint hazájokat szerető hazafiakhoz illik, határozniok kell a haza javára." [1])

Ezen propositiók nyilvánossá létele után az a kérdés támadt: a nádorválasztás történjék-e előbb, vagy a linczi béke pontozatainak kihirdetése, és megerősitése. A protestánsok ez utóbbit akarták, ellenben a főpapság, és a király más bizodalmas emberei amazt. E tekintetben oly nagy vólt a nézetkülönbség, hogy a clerus pártja még csak szóba hozatni sem akarta a békeokmányt, vagyis teljesen mellőzni akarta annak törvénybe iktatását. De csak annyit tudott kivinni, hogy elsővé tétetett a nádorválasztás. A király, a törvények értelmében meg is tette a kijelölést, s elválasztatott Draskóczi János. És mig a papság pártja élesen vitatkozott a felől, vegyen-é az országgyülés tudomást a linczi békéről vagy nem, fogjon-é a sérelmek összeszedéséhez vagy nem, (a mi más szókkal azt tette, vegye-é figyelembe a protestánsok vallási sérelmeit vagy nem) a király, a ki nem akarta Rákóczit ismét a francziák karjai közé hajtani, elég ildomossággal véget vetett e vitának oly formán, hogy leküldte felolvasás végett a linczi béke okmányát, a mi egy jelentésü vólt azzal, hogy azt törvénybe kivánja iktattatni. És most iszonyu förgeteg támadt. Nevezetesen, minthogy a rendek többsége rögtön megszavazta a megerősitést: a catholikus clerus innepélyesen tiltakozott a béke, s általában a prot. vallás szabadsága ellen. Ugyde most nem olyanok vóltak az idők, mint II. Ferdinánd korában. Akkor még erős reménye vólt az udvarnak, hogy Európaszerte leverheti a reformátiót, azóta megmutatta a tapasztalás, hogy ez lehetetlen, kivált most, midőn még folyvást függ Damokles kardja a dynastia fölött. Ily körülmények közt könnyen megfogható, hogy Ferdinánd, legalább nyiltan nem állhatott a papság mellé, sőt hogy annak ellenmondását nyiltan kárhoztatta, s minden vonakodás nélkül megerősitette az országgyülésnek e tárgyban hozott azon határozatát, miszerint a papság ellenmondása most és örökre érvénytelen. Sőt még másban is igyekezett most a király békitőleg hatni a főpapságra, s az országos rendek cath. tagjaira, t. i. abban, hogy, mivel a békeszerződés az erőszakosan elfoglalt templomok visszaadását is megrendeli, s ez most végre is hajtandó: igen nagy eltérés vólt e részben a rendek cath. és prot. része közt; a protestánsok 400-nál többet követeltek, a catholikusok pedig legfölebb 20-at akartak visszaadni, ezt ugy vágta ketté a király, hogy egy leiratában

[1]) Katona XXXII: 368.

90-re szabta a visszaadandó templomok számát. Igaz, hogy a protestánsok mélyen megbántva érezték magokat a király e leirata által: de ennél fontosabb vólt most és itt az, hogy a cath. főpapok és főurak a magyar országgyülésen eddig még sohasem hallott nyilvánossággal és merészséggel feszegették, miszerint a földesuri jogok közé tartozik az alattvalók vallása fölött rendelkezni. És ez annyiban nagyon fontos, a mennyiben nem sokára ezen alapra terelve látjuk a vallásszabadságot. Ebből fejlenek ki nem sokára oly vallási, és politikai zavarok, a melyekhez hasonlitani sem lehet az eddigieket.

Alig hogy megindultak a templomok visszaadásával megbizott vegyes küldöttségek munkálatai, s még együtt ültek az országos rendek, midőn már nagyon sok helyen nyilt engedetlenséggel fogadnák a földesurak a bizottságokat, kijelentvén, hogy földesuri jogaikból az országgyülésnek sem engednek semmit. Magának az országgyülésnek kebelében is nagyon hosszura nyuló feleselések támadtak a két felekezet tagjai közt, melyek méltán vóltak tekinthetők rosz előjeleknek.

Majd miután szőnyegre jött, s letárgyaltatott Ferdinánd fija megkoronáztatásának ügye, (l. fentebb) megalkottattak a törvények, melyek közül nevezetesebbek a következők: 14. cz. Azok, a kik a most visszaadatni rendelt templomok visszaadását megtagadnák, vagy ezután bármely vallásos sérelmet követnének el a törvények ellenére, 600 forintra büntettessenek. A netalán történendő vallási sérelmek tárgyában bíró a megye legyen. 51. Szükségesnek találják az ország rendei, hogy ő felsége töltse be a báni hivatalt az 1609. és 1638. törvények szellemében. 68. Az idegen katonaság kivitelét illetőleg megujittatik az 1625: 24., ugy azonban, hogy a diploma 13 conditioja épségben maradjon. 99. A czimzetes püspököket illetőleg, felujittatik az 1608. évi törvény. 122. A cancellariából kiadott azon okmányok, a melyek az ország törvényeivel ellenkező záradékot tartalmaznak, érvénytelenek. 146. A magyar kamara csak érülközési, és nem alárendelt viszonyban legyen az udvari kamarával. 151. Minthogy az országgyüléseknek hosszas időkre elhalasztása azt is eredményezi, hogy azután hosszas gyülést kell tartani, a mi ő felségének is alkalmatlan, kéretik ő felsége, hogy 3 évnél tovább ne halassza azok megtartását.

A közelebb lezajlott forradalomnak kétségen kivül vólt annyi hatása, hogy a király bánásmódja a nemzettel nem vólt most oly kihivó, mint 1644 előtt. S ez annál feltünőbb, mert 1648-ban

megköttetvén a westphaliai béke, megszabadult a dynastia-azon nagy félelemtől, a melyben tartotta a 30 éves háboru, kivált az utóbbi években. Egyébiránt az is igaz, hogy a forradalomból meríthető tanulság sem óltotta ki a dynastiából a már hagyományossá lett politika iránti szeretetet, s legfölebb csak annyit eszközölt, hogy némileg óvatosabbá tette az udvart. Óvatosságot igénylő körülmény vólt most az, hogy a török bár nem üzent még háborut, de oly mérvben zavarta a békét, hogy méltó aggodalmat ébresztett. Igy történt, hogy most önként végrehajtott a király egy fontos közjogi törvényt, midőn a Draskovics halála által megüresült nádori szék betöltése végett országgyülést hirdetett 1649. január 25-re Pozsonyba, a hol személyesen megjelenni igérkezett.

Ezen országgyülés lefolyásában két tárgy emelkedik ki, u. m. a nádorválasztás, és megint a vallási sérelmek. Ugyanis a cath. főpapság, hiven azon elszántságához, mely szerint a mult országgyülésen nyiltan ellenmondott a linczi békének, az uj törvény megalkotása után sem hagyott fel türelmetlenségével, s az ebből folyó üldözéssel, s ez okozta, hogy a protestánsoknak most megint sok panaszuk vólt. Azonban, mielőtt az országgyülés a szokott innepélyességgel megnyittatott vólna, aggodalom, sőt ingerültség támadt a rendek közt a miatt, hogy a király nagyon késett a lejövetellel, mint a rendeknek üzené, azért, mivel megindult a Duna jege, s most nem lehet rajta útazni. A rendek meglehetős nyugalommal vártak addig, mig a jég el nem ment, és midőn még ekkor sem jött a király, azt emlegették, hogy II. Ulászló törvénye szerint, a megszabott határidőn tul senkit sem kell várni. Majd leérkezett a király, s az ünnepélyes megnyitás alkalmával átadta a propositiókat, melyekben a honvédelemre szükséges intézkedésre hivta föl a rendeket. Ugyanezen napon kifejeztette a cancellár által a rendek előtt azon akaratát, hogy, ha vannak sérelmeik, azokat még ezen a napon adják be, s terjeszszék föl a nádorságra általok kiszemelt egyének neveit.[1] A rendek jól tudták, miért akarja a király igy elferditeni az 1608. törvénynek a nádorválasztás módozatáról szóló czikkét, t. i. hogy minden bizonynyal catholicust tehessen nádorrá. Majd midőn felvilágositották a királyt a felől, hogy ezen erőltetésre nincs, most semmi szükség, megtette a kijelölést, s elválasztatott Pálfi Pál.

A vallási sérelmek mostani tárgyalása abban különbözik a

---

[1]) Katona XXXII: 601.

régibbektől, hogy most a catholikusok is hosszas sérelmi panaszt terjesztenek elő a protestánsok ellen, épen mint ezek ő ellenök; továbbá, hogy most egymás ellen is panaszkodnak a protestánsok, p. o. a helv. hitvallásuak sulyos vádakat emelnek a kassai lutheránusok ellen. Azonban e kölcsönös vádak semmit sem eredményeztek a decretum tartalmára nézve.

Van a most alkotott decretumnak egy jelentékeny fontosságu közjogi czikke is. Nevezetesen, minthogy a már régóta rakásra alkotott törvények ellenére is folyvást a bécsi hadi tanács rendelkezett a magyar hadügyekben: most már, e szinte megváltozhatlan körülmények közt ugy vélnek a magyar országos rendek biztosithatni magoknak valami befolyást a hadügyekre, miszerint törvényt alkotnak, melynek értelmében két magyar tagja is legyen a bécsi udvari főhaditanácsnak. E törvényből kétségtelenül kijön annyi, hogy a nemzet, midőn e törvényt megalkotta, az eddigi törvényekben gyökerező országos önállás megvalósitásának lehetetlenségét elösmerte. Mert noha a most erről alkotott 8-dik cz. bevezető soraiban ez áll: „Elhatároztatik, miszerint az 1622: 23. érvényben maradjon. és hogy a hadi kapitányoknak adott utasitások a törvénynyel ne ellenkezzenek“ : de midőn e sorok után igy folytattatik a törvény szövege: „Ő felsége hadi tanácsában mindég legyen legalább két magyar, olyanok, a kik mind általában a magyar ügyekhez, mind kivált a határszélek ügyéhez értenek“ : erre vagy azt mondhatjuk, hogy e törvény szentesiti a bécsi hadi tanács befolyását a magyar hadügyekre; vagy azt, hogy itt és ekkor az elméleti jogok teljes fentartása mellett. mintegy ideiglenesen megnyugszik a nemzet a kénytelenségben, miszerint a magyar hadügy tettleg beolvad az ausztriaiba. E mellett valóban kevés értéke van annak, hogy mindjárt ama szavak után igy folytattatik a t. czikk: „egyébben is megmarad a diploma 3-dik conditiojának — mely a magyar ügyeknek magyarok által tárgyaltatását rendeli — törvényes érvénye, mint szintén a nádor, és bán törvényes hatósága is, a törvények szerint.“ Szóval ez is kétértelmü törvény. Nem lesz fölösleges megemliteni, hogy még ez sem hajtatott végre, ugy, hogy az 1659. törvénynek ismételnie kell, hogy magyar is legyen a bécsi hadi tanácsban.

Hogy a király most csak ennyire is engedékeny vólt a rendek iránt, annak oka az, hogy épen most fontos alkudozásban állt az udvar a szultánnal, a mely ha sikerül, oly előnyt fog adni az udvarnak, a melylyel sokat, és hamar ki lehet pótolni. Ugy is lett. 1649. jul. 1-én, békét kötött a király IV. Muhamed szultánnal 22

évre, a mely békében a többek közt ez is ott vólt: Tapasztaltatván, hogy az erdélyi fejedelmek ellenséges, és baleljárás által a hatalmas császárok közti egyetértést gyakran háborgatni igyekeztek, sőt ellenök fegyvert fogni is vakmerők vóltak: mindkét császár azon lesz, hogy a béke minél nagyobb biztositására, bármily alkalomnak is eleje vétessék, a fejedelmek pedig minden garázdasággal fölhagyva, békében éljenek." [1]) Ha e békepont igy végrehajtatik, nem lehet félni a fejedelem beavatkozásától, következésképen szabadabb folyást lehet engedni a dynastia régi politikájának. És az udvar nagyon is föl akarta használni e ránézve kedvező alkalmat. Azonkivül, hogy szemet hunyt a főpapságnak a vallástörvényekkel nyiltan daczoló eljárása előtt, sőt ezt elő is mozditotta biztatásaival, a közpolitika terén is ujabb sérelmet ejtett a nemzeten az által, hogy nem hajtotta végre a hadi tanácsról imént alkotott uj törvényt. Sőt el vólt szánva nem tartani több országgyülést, legalább addig nem, mig teljesen bizni lehet a törökkel most kötött béke tartósságához. 1652-ben lejárt a törvényben kiszabott 3 év, a mikor mulhatlanul meg kellett vólna tartani az országgyülést, és a király nem is gondolt erre. 1653-ban meghalt a nádor, és még ezen évben sem történt semmi a nemzet megnyugtatására, ellenban történt az, hogy a király királyi helytartóvá nevezte a primást Lippait, a mi azt jelentette, hogy a régi czél felé egy nagy lépést akar tenni, t. i. véget vetni a nádorságnak. Azonban jóformán keresztül huzta számitásait egy váratlan eset. Nevezetesen:

Az 1647-ben megkoronázott IV. Ferdinánd meghalt 1654-ben. És minthogy III. Ferdinánd király, már oly hanyatló korban vólt, hogy hosszu élethez nem igen lehetett reménye, szükségesnek látta még a maga életében biztositani a koronát, ifjabb fija Leopóld számára, a mi pedig nem történheték meg országgyülés nélkül. Nov. 11-kén kelt levelében össze is hivta a rendeket 1655. január 24-re. Kijelentette most a király a regalisban azt is, hogy a gyülés egyik teendője a nádorválasztás lesz. Figyelemre méltó, hogy, mint 1647-ben, ugy most sem szólt Ferdinánd királyválasztásról, és koronázásról, ellenben elmondja, hogy elösmeri, miszerint egy kissé késett az országgyülés összehivatása, de az öszszes ker. világ nagyfontosságu ügyei miatt kellett azt igy elhalasztani. [2])

---

[1]) Szalay V. 10.

[2]) Kovachich Vest. Com. 798.

Ámbár a regalisban világosan kimondta a király, hogy be akarja e gyülésen töltetni a nádori széket: mégis midőn innepélyesen megnyittatott a gyülés, most, a cancellár Szelepcsényi által azon akaratát jelentette ki a rendek előtt, hogy „mivel tudja, miszerint többen vágynak a nádori hivatalra, nehogy e miatt meg hasonlás támadjon a rendek közt, halasztassék el a nádorválasztás a legközelebbi országgyülésig.“ [1]) „A császár azt óhajtotta, hogy Magyarországban olyan helytartója legyen, a kiben minden kellék föltaláltatik. És minthogy ilyen egyedül csak az érsek Lippai, ezt óhajtotta helytartóvá tenni, mint a kinek mind hűségéről, mind a közügyekben nagy jártasságáról, szorgalmáról, és méltányosságáról meg vólt győződve. De a rendek nádort akartak, s szilárdan ellene szegültek a császár kivánatának. És az idők nem olyanok vóltak, a melyekben a régi méltóságot megszüntetni, s az államszerkezet külső alakját megváltoztatni lehetett vólna, mert most mulhatlanul szüksége vólt a császárnak a rendek jóakaratára azért, hogy fiját megkoronáztathassa. Tehát engedett az idő kivánalmainak, s megtette a törvényes kijelölést.“ [2]) És a rendek elválasztották Vesselényi Ferenczet.

A királyválasztás és koronázás kérdésének ezen országgyülésen lefolyása abban különbözik az 1647. évitől, hogy most megpróbálta a király lemondatni a rendeket a választási jogról, még pedig nem nyilt fölhivás, hanem egy „Névtelen“ tollából folyt fenyegetés által (l. fentebb). A vallási sérelmek tárgyában pedig teljesen hasonlitott ezen gyülés a közelebb mult 1649. évihez, a mennyiben vége hossza nem vólt a catholikusok, és protestánsok egymás elléni panaszainak. A király azzal némitotta el a protestánsokat, hogy az országgyülés után intézkedni fog, miszerint a megyék tegyék meg kötelességöket, a vagy már megtörtént, vagy ezután történhető sérelmek orvoslása körül, az 1647. törvény rendelete szerint. Most pedig „komolyan inti ő felsége a rendeket, hogy tegyenek félre minden magán ügyet, s lássanak az ország fenmaradására czélzó intézkedésekhez.“ [3]) Ugy is történt Az uj nádor kieszközölte nemcsak azt, hogy a vallásügy ne vitattassék tovább, hanem azt is, hogy a többi sérelmek fölterjesztése halasztassék a koronázás utánra. És midőn megtörtént a koronázás, fölterjesztetett a 92 pontból álló sérelmi laistrom, s feloszlattatott az országgyülés.

---

[1]) Katona XXXII: 772.
[2]) u. o.
[3]) u. a. 778.

III. Ferdinánd uralkodása végén, már kezdődik a magyar alkotmány életében egy olyan fordulat, a mely nem sokára nagyon válságossá, sőt gyászossá lett a szó teljes értelmében.

II. Rákóczi György, 1648 óta erdélyi fejedelem, más politikát követett mint fejedelmi elődei, a mennyiben elhanyagolta a magyar ügyeket, s másutt keresett tért nagyravágyása kielégitésére. Már 1655-ben fegyveres erővel buktatta meg Moldva akkori vajdáját, s mást tett helyébe. Sőt már III. Ferdinánd király is kezdte sejteni, hogy a fejedelem nem vólna idegen oly politikától, mely szerint, ha végképen nem szakitna is a törökkel, de benső, s őszinte szövetségre lépne a királylyal, még pedig ugy, hogy ha ezt magára nézve kedvező föltételek alatt tehetné, teljesen ignorálná Erdély politikai missioját. Meg is bizta a király az országbiró Nádasdi Ferenczet, hogy tapogassa ki a fejedelmet, s tudja meg, mit lehetne tőle várni bizonyosan. És a fejedelem azt felelte Nádasdinak, hogy: „Ha ő teljesen bizhatna a felséges császári családhoz, fedezne föl oly fontos titkokat, a melyek mind a jelenre, mind a jövőre nézve nagyon érdekesek, a mennyiben ezek segélyével elhárithatná a királyi családnak a rebelliók, és más zavarok miatti aggodalmait, mert ő előtte nagyon ösmeretesek azon titkos utak és eszközök, a melyek az ausztriai ház iránt hütelenek által terveztetnek.“ [1])

Az ezen tapogatódzás által czélzott fordulat, ha csakugyan megtörténhetik, nagyon fontossá lett vólna ugyan Magyarország további sorsára nézve: de még fontosabbá lett az, hogy mielőtt a király, és fejedelem közt e tárgyban valami végleges megállapodás jött vólna létre, a fejedelem más, olyan lépést tett, a mely végzetteljessé lett mind ő rá magára, mind Erdélyre, mind Magyarországra nézve. T. i. a svéd királylyal szövetkezve, háborut inditott a lengyel korona megszerzésére, még pedig a szultán világos tilalma ellenére. A király III. Ferdinánd megpróbálta lebeszélni a fejedelmet ezen lépésről, hogy őt ama fentebb emlitett terv terére vonhassa, de sikeretlenül. Rákóczi lengyel hadjárata kezdetén meghalt III. Ferdinánd, s fija Leopold foglalta el helyét.

---

[1]) Szalay V. 25.

AZ ALKOTMÁNY TELJES FÖLFORGATTATÁSA LEOPOLD ALATT.

A vasvári béke, s Vesselényi összeesküvése.

Rákóczi mind magát, mind Erdélyt tönkre tette a lengyel hadjáratban, s az alkotmányt illetőleg is nevezetes fordulat okozójává lett. T. i. a porta megfosztotta őt a fejedelemségtől, nemcsak, hanem fölforgatta az Erdélylyel eddig fenállott szerződésszerű viszonyt is, midőn a választási jogot megtapodva, maga nevezte ki Barcsait, az országra iszonyu sarczot vetett, és Nagyvárad elfoglalása által Erdélyben is lételt adott a hódoltságoknak. A porta ezen magaviselete csaknem kétségbe ejtette az erdélyieket; ez vólt az egyik ok, a mely Kemény Jánost arra birta, hogy Barcsai vetélytársaként lépjen fel, s a bécsi udvarral kötendő szövetségben keressen utat Erdélynek a menekülésre a fenyegető török járom alól. Az Erdélyt fenyegető veszély még nagyobbá lett akkor, midőn a porta Kemény helyet Apafit hasonlóképen kinevezés által ültette a fejedelmi székbe.

E helyzet már Apafi kinevezetetése előtt jóformán meggyőzte Erdély rendeit is a felől, hogy a császár-király szárnyai alá kell menekülniök, s ezt végzésileg ki is mondták az 1661. beszterczei gyülésen. Nevezetesen, mint ezen gyülés egyik tagjának naplójegyzetében olvasható: „urunk ő Nagysága mutatá refugiumunknak lenni római császárt ő felségét több confoederatusival együtt, melyet sok okokkal, levelekkel, bizonyos igéretekkel megbizonyita ő Nagysága.“ [1]) Ugyde a császár óltalmához folyamodás természetéből következett, hogy Erdély rendeinek igéretet kellett tenniök, hogy Erdély ezután nem fog a császár-király ellenébeu oly politikát követni, mint eddig. „Mert ha mi kivánjuk a segitséget — mondja a fentebb idézett napló — oblatiókat is kell tennünk, arról való assecuratoriánkat is valóban kivánják, hogy ne járjanak velünk ugy, mint az előbbi fejedelmekkel; bizony igen nagy diffiden-

---

[1]) Szilágyi S. Történeti följegyzések. Történ. Tár VI: 93.

tiában vagyon ez a haza előttök, mert gyakorta port rugtak szemekben stb." [1]) És valóban ily értelemben szólott mind a fejedelem hitlevelének a portához való viszonyt érdeklő pontja, mind a Bécsbe küldött követ utasitása. A porta iránti hűségről szóló 5-dik articulusba ezen sokat jelentő záradék tétetett: — — „az óltalomnak casusán kivül, azon pedig nem értvén csak a hazánkra már elkövetkezett veszedelem ellen való defensát, és resistentiát, hanem inkább a szükségnek kivánsága szerint megelőző gondviselésnek is szabados vóltát." [2]) A Bécsbe küldött követ utasitása pedig igy szól: „Megmondhatja ő kegyelme bátorságosan, akár mint szerezzen ő felsége ez hazának securitást, mindenképen meg fogja tapasztalni hűségünket, és ő felségéhez való tökéletes indulatunkat, — — — — — és valamint az ő felsége hasznára, vagy ártalmára való dolgokat értenénk, azokat ő felségének ideje korán sinceritással értésére adni el nem mulasztjuk." [3])

Erdély ügyeinek eddigi folyamából is nagy fontosságu tanuságot meritett a királyi udvar. T. i. azt, hogy ime! eltapodta a török az Erdélylyel fenállott szerződéseket, s e miatt meg van törve Erdély rendeinek a törökbe vetett bizodalma. Már csak idő kérdése, hogy Erdély rendei mikor lesznek kényszeritve a királynál keresni óltalmat. De ha ez talán még késni fogna is, Erdély nem az többé, a mi vólt. Most ugy ki van merülve, s ereje annyira megtörve, hogy erre ugyan nem egy hamar fognak támaszkodhatni az elégületlen magyarok.

De még nem jött el az idő, a melyben a király óhajtott hasznát vehetné ezen változásnak. Most az vólt a főkérdés: tegyen-é valami komoly lépést Erdély kiszabaditására a török torkából? Érezte az udvar, hogy itt némi válság előestéjén áll. Innen érthető, hogy a magyarországi rendekbe is némi bizalmat akart önteni maga iránt, s országgyülésre hivta őket 1662. máj. leginkább azért, hogy a netalán megkezdendő háborura segélyt ajánltasson, sőt hogy meg is hallgassa véleményöket a fenforgó nagy kérdésben. És a rendek nem mutattak, de nem is mutathattak kedvet, a nagy harczra, ha csak rá gondoltak is a mult évi hadjárat lefolyására. Azonban mielőtt ezt kifejezhették vólna, oly vihar tört ki a gyülés róm. kath. és protestáns tagjai közt, a milyen még eddig soha sem. A protestánsok iszonyu keserüséggel panaszolták, mily rendszeresen üzetik a róm. kath. földesurak által a jobbágyoknak a magok

[1]) Szilágyi S. Történeti följegyzések: Történ: Tár VI: 93.
[2]) Kemény János kora, közli Szilágyi S. Történ. Tár VII: 132.
[3]) Kemény J. önéletirata 529.

hitére kényszeritése, mely sok prot. templomot elfoglaltak nemcsak 1655. de 1659. óta is. Sőt már az is ott vólt panaszaik sorában, hogy a róm. kath. papok erőszakosan kényszeritik a protestánsokat róm. kath. istentiszteletre menni, s az urvacsorát róm. kath. szertartások szerint venni. Kivánták, hogy addig ne tárgyaltassanak a királyi propositiók, mig ezen sérelmek orvoslást nem nyernek. A katholikusok pedig, az 1647. évi törvényre támaszkodva, nem engedték a vallásügyet országgyülésileg tárgyaltatni, utasitván azt a megyékre. A protestánsok kijelentették, hogy ha kérelmök nem teljesittetik, nem mennek többé az országgyülésbe. Majd mint protestáns rendek tettek fölterjesztést a királyhoz, s az erre adandó választól függesztették föl vég elhatározásukat, és midőn e válasz tagadó lett, végrehajtották fenyegetésöket, elhagyták a gyülést, tiltakozván a nálok nélkül alkotandó törvények érvényessége ellen.

E közben kijelentette az országgyülés a király előtt azon nézetét, s illetőleg kérelmét, hogy ne inditson háborut, mert a rendek ugy vannak meggyőződve, hogy most nem lenne képes olyan erőt kifejteni, a milyen kellene arra, hogy a török elibe valami jelentékeny gátat vessen; e nélkül pedig csak veszélyt hozhatna egy ujabb hadjárat. De erre ösztönözte a rendeket az is, hogy az erdélyiek is világosan kijelentették, hogy békét óhajtanak, mert nincs Leopold erejéhez bizodalmuk, s inkább megnyugosznak Apafi fejedelemségében, mint ujabb veszélynek tegyék ki magokat. Ezzel összefüggésben vólt, hogy, mivel a mult évi hadjárat alatt Erdély némely várait királyi seregek szállták meg, s azok még most is ott vannak; és minthogy ez nagy szálka a török szemében: arra kérték a királyt az erdélyiek, hogy az ő váraikból vitesse ki ezen katonákat. A magyar rendeknek is vólt ilyen forma kérésök, t. i. Magyarországot is szabaditsa meg ő felsége az itt szállásoló német seregtől, mint a melynek különben sem veszik semmi hasznát, kárát pedig annál többet látnak. Erre azonban azt a feleletet nyerték, hogy vitet ugyan ki belőlök, de épen Erdély mostani viszonyai nem engedik, hogy minden idegen katonaságát kivitesse legalább addig, mig nyugalmasabb folyamot nem nyernek az erdélyi ügyek.

A róm. kath. hitü rendeknek is nem egy polit. sérelmök lett vólna, sőt vólt is elpanaszolni való, de ők hajlékonyabbak vóltak, s megnyugodtak az udvar azon nyilatkozatában, hogy nem vólna tanácsos ő felségét most, a haza védelmére irányzott gondjaiban ugy megháboritani, mint a hogy megháboritották a protestánsok; halaszszák el tehát sérelmeik fölterjesztését a legközelebbi ország-

gyülésre, a mely különben is kevés idő alatt meg fog tartatni. És elhalasztották. Ezen országgyülés 19 évig váratott magára, és ez alatt nagyon sok fontos dolog történt.

Hogy a szultán eddig is meg nem inditotta a bosszuló háborut Leopold ellen, ennek oka az, hogy neki magának is éreznie kellett, hogy nem olyan erős többé, mint eddig vólt. Sőt aggódnia kellett a miatt, hogy Magyarország, és a német birodalom egyesülni találnak ellene, ily nagy háborura pedig neki sem vólt kedve. De midőn a fiatal, dicsszomjas, és merész Köprili lett nagyvezérré, ez harczra ösztönözte a szultánt. Leopold ügynökei hiában próbálták a békét fentartani, a szultán határozottan kijelentette, hogy nem tür többé Erdélyben fejedelemválasztási jogot. Meg is kezdte a támadó háborut 1663-ban, s ezen évben neki kedvezett a harczi szerencse. E török háboru némely részletei igen érdekes episodot képeznek a magyar alkotmány történetében. Nevezetesen:

A szultán a nagyvezér által megparancsolta a fejedelemnek Apafinak, hogy, mint a porta vasallusa, minden fegyveres erejével álljon a török hadak mellé, s harczoljon Leopold és Magyarország ellen. Igaz ugyan, hogy eddig is harczoltak már az erdélyi fejedelmek együtt a törökkel; az is igaz, hogy most is vóltak a magyar nemzetnek oly sulyos sebei, a melyek kimagyarázhatnák a fejedelem fegyverre kelését a király ellen: de nagy a külöbség a régibb esetek, és a mostani közt. Akkor a török segitett a fejedelmeknek a szabadságért folytatott harczokban, most pedig Erdélynek kell Magyarország ellen segitni azon törököt, a ki épen most tapodta el Erdély szabadságának egyik legfontosabbikát. Ennél fogva természetes, hogy Apafi épen ugy irtódzott e lépéstől, mint bármely magyar ember. Elenyészett már Erdélynek a török iránti bizodalma, s innen érthető, hogy a fejedelem minden lehetségest megkisértett, hogy muljék el tőle e keserü pohár. De kisérlete sikertelen maradt, ki kellett indulni. Azonban nem sokára kivilágosodott, hogy a török nem azért akarja magánál látni Apafit, mintha tőle valami fegyveres segélyt várna, hanem azért, hogy mint máskor is történt, a fejedelem által fölhivassa a magyar nemzetet, hogy álljon el a királytól, adja magát a fejedelem uralma, s illetőleg a török oltalma alá. És Apafi, bár akaratja ellen kiadta a kiáltványt Érsekujvárról szept. 23. ilyen tartalommal:

„Fölöslegesnek tartjuk bőven fejtegetni Magyarország sulyos veszélyeit. Ezen országnak már csak csekély maradványai vannak, s ezek is elveszmek nem sokára, ha az isteni gondviselés nem kö-

nyörül, s uraságtok, ideje korán nem gondoskodnak magokról. S épen midőn e fölötti mély fájdalmunkba vóltunk merülve, akkor jött hozzánk a nagyvezér parancsa, kinek rendeletéből itt, a hatalmas szultán táborában vagyunk, ahol is óránkint növekvő könyhullatások közt szemléljük szenvedésetöket. Közbe vetettük magunkat a győzedelmeseknél, hogy adják vissza a békét ezen ország még meglevő maradványainak, egész erőnkkel igyekeztünk e kérelmünk megvalósitásán, s nem épen eredménytelenül. Mert a szultáni felség legfőbb basája, a mi kérelmünkre kijelentette, hogy mindazoknak, a kik közvetve, mi általunk, alá adják magokat a hatalmas szultán óltalmának, meghagyatik családjuk s vagyonuk. Azt is igéri, hogy ezen nyilatkozata igazságának bebizonyitására, azonnal a hódolat kijelentése után, megszünteti a pusztitásokat. Nincs más vigasztalás, nincs más remény, csak ez az egyetlenegy, t. i. hogy uraságtok ne vessék meg a fölajánlt kegyelmet, s használják föl e kinálkozó alkalmat, a mely alig ha fog többé visszatérni. Vegyék gondolóra, mennyi sok ezer keresztyén öletett már meg s vitetett fogságra ezen háboruban, ne koczkáztassák az őseikről rájok maradt javaikat, sőt életöket is; adják meg magokat a kikerülhetlen hatalomnak, ne várják be a végső pillanatot, a mely ha eljött, majd a hódolat sem fog érni semmit. Mi, részünkről, igérjük, hogy minden lehetséget meg fogunk tenni, csak ideje korán nyilatkozzanak uraságtok. Biztositva vagyunk a basa által, hogy uraságtoknak hozzánk küldendő követei szabadon járhatnak a török sereg közt, s ezt a magunk részéről is biztositjuk, de csak azon esetben, ha nem szalasztják el a kedvező alkalmat halogatás által; különben ha nagy veszély jön rájok, nekünk ne tulajdonitsák. Éljenek boldogul." [1])

Látnivaló, hogy ez nem a régibb fejedelmek kiáltványa. Apafi egy szóval sem meri mondani, hogy a szabadságérti harczra hivja a nemzetet, s nem is mondhatta most, midőn egész ország tudta, hogy tapodta el a török Erdély szabadságát. Nagyon kinos vólt most a nemzet helyzete. Noha vóltak némelyek, a kik azt mondták, meg kell tenni a mire a fejedelem fölhivja a nemzetet, mert hiszen Leopoldtól különben sincs mit várni: a nagytöbbség véleménye az vólt, hogy inkább elvesznek mindenestől, mint igy hódoljanak meg a töröknek. Tulajdonképen nem vólt most Magyarországban olyan forradalmi szellem, a mely ezen utat helyeselte vólna, s nem vólt

[1]) Katona XXXIII: 454.

szükség oly kiáltványra, a mely tartóztassa a nemzetet a törökhöz állástól. Mégis adott ki a nádor egy kiáltványt. U. m.

„Nagy csudálkozással olvastuk Apafi fejedelem levelét, melyben a nemzetet hódolatra hivja föl. Röviden csak azt feleljük rá: hasonlitsák össze uraságtok Apafi levelét, s tetteit. Bételnek a Megváltó szavai: ragadozó farkasok jőnek közétek juhok gyanánt. Istent hivjuk bizonyságul, hogy nagy szánakozással olvastuk Apafi levelét, mert a hitetlen nép az ő közbenjárásával akarja uraságtokat telhetlen hatalomvágyának alávetni, az övével, a ki másoknak gazdagságot igér meztelen létére. Szabad jövést-menést igér uraságtok követeinek? Ugyan miért nem intézkedett hát Erdély szabadsága felől; minő szabadsága van neki magának is, midőn kényszeritve van a török táborban megjelenni. Jó lesz megfontolni az erdélyi állapotokat. Ime, alig nyüttünk el két pár csizmát, a mióta Erdélyben 5 fejedelmet láttunk egymásután. — — — — De szóljon helyettünk maga Erdély. Mily iszonyuvá lett Erdély adója Bethlen Gábor óta? Hát a fojedelemválasztási jog hová lett? Maga Apafi is megvallaná, ha ugyan merhetné megvallani, hogy mily szabadsága van neki magának is. Valóban szomoru szabadság, midőn a bárányt farkas őrzésére bizzák. Mily szabadság az, midőn a török kényszeriti a fejedelmet, hogy eféleket irjon, s tegyen mindent az ő akarata szerint. Nyitra, Bars, Hont, Nógrádmegyék már régóta török hatalom alatt állanak, s vallják meg ők magok, hogy a hódolat daczára, nem elpusztultak-é? — — — — Azt mondod Apafi, szánakozol rajtunk? Mi a Megváltó szavait alkalmazzuk reád: Sirjátok magatokon és fiaitokon.

„Kedves magyar népem! bátran elhiheted, hogy miután Erdély, mind a maga, mind mindnyájunk közös bünei folytán megfogatni engedte magát a török igéretei által, sokkal nyomorultabb helyzetben van, mint mi, s ma-hólnap oda jut, a hol Móldva, s Bulgaria vannak. Hódolatot ajánl neked Apafi? Kétféle hódolatról lehet szó. T. i. ha utólsó garasodat is a töröknek adod, és mégis megmaradsz kegyelmes királyunk hűségében; a másik az, ha nyilván elpártolsz a török mellé. Amaz elsőből is igen sok kellemetlenség következik; de a másik szerint, a mitől mentsen meg az Isten, közületek azok, a kik most Méltóságosak, Nagyságosak, Főtisztelendők, Nemes Nemzetesek stb. majd ily czimeket nyernek: Te kurvafajzat! te disznó ivadék! mihelyt látod ezen pecsétes levelünket, ha itt, meg itt nem leszel, stb. tudd meg, hogy anyád tejét is elátkozod." Ha elpártolnánk kegyelmes keresztyén királyunktól, s a törökhöz álla-

nánk, az egész ker. világ megvetését idéznénk magunkra. De mit irjunk többet? Kérjük uraságtokat az Isten nevére, ne hagyják magokat elcsábittatni Apafi által, maradjanak meg a hűségben még akkor is, ha ezért szenvedniök kellene. Ezt kérjük részint mint magyar testvér, részint nádori tisztünknél fogva, ünnepélyesen kijelentvén, hogy azok közül, a kik talán elpártolnának, egy sem nyér kegyelmet." [1])

Ismételjük, hogy a nádor ezen intésére most nem vólt szükség, noha sok fájdalmat okozott a nemzetnek egyfelől Leopold önkényes uralma, s kivált a vallási üldözés, másfelől a török bárbár pusztitása, a melytől menekülni czélszerü lett vólna, ha ugyan lehet vala tőle menekülni. Ha komolyan figyelembe vesszük e helyzetet, ugy találjuk, hogy a magyar nemzet, most, minden fájdalma daczára, oly hüséget tanusitott a dynastia iránt, a mely hűség maga elég lett vólna arra, hogy eleven szenet gyüjtsön a bécsi kormányférfiak fejére, s minden bizonynyal más hálát érdemelt vólna, mint a melyet nem sokára tapasztalni kényszerült.

De visszatérve a nádor kiáltványára, nem abban áll ennek fontossága, hogy elmésen, és könnyen megczáfolta Apafi keserves kiáltványát, hanem abban, hogy nagyon világosan föltünteti ez azon ellentétet, miszerint ugyanaz a nádor, a ki most ily melegen nyilatkozik a király iránti hűség mellett — hogy az ő saját szavaival éljek — mielőtt e kiáltvány kiadása után két pár csizmát elnyühetett vólna, mulhatlanul szükségesnek látta a kegyelmes királytól a török óltalmához menekülni, hogy megmenthesse az ország szabadságát.

1664-ben megfordult a háboru koczkája, Leopold, a német birodalom segélyével, a szó teljes értelmében összetörte a török sereget Sz. Gotthárdnál. Nagyon természetes, hogy most már a török sürgette a békét. De az nem természetes, sőt alig megfogható, hogy Leopold miniszterei a töröknél is mohóbban kivánták a békét, s meg is kötötték azt szinte hihetetlen, s oly föltételekkel, a melyek még akkor is sulyosak lennének, ha a török nyerte vólna meg a sz.-gotthárdi csatát. E béke Vasváron köttetett mindjárt a nagy győzelem után 1664; e szerint 200,000 tallér hadi költséget fizet Leopold a szultánnak, s nála hagyja az e hadjárat alatt elesett Érsekujvárt Nagyváraddal együtt. Másfelől a török ismét elösmeri Erdély fejedelemválasztási jogát, s mind a német, mint a török hadak kimennek Erdélyből.

---

[1]) Katona XXXIII: 457.

E békekötés titkának kulcsa abban áll, hogy a nyilvánosságra hozottakon kivül vóltak oly titkos pontok is, a melyek Magyarország belügyeire vonatkoztak, a melyekben a király azt kötötte ki, hogy akármi fogna is történni Magyarországban olyan, a mi, az eddigi szokás szerint, a fejedelem beavatkozását vonná maga után, azt határozottan megtiltja a szultán a fejedelemnek, hogy ekként a királynak teljesen szabad keze legyen a magyar ügyekben. Mondani sem kell, hogy e szabad kéz arra való vólt, miszerint valahára eljuthasson az udvar több mint 100 éves vágyai czéljához, azaz döntő csapást intézhessen a protestantismus, és alkotmány ellen. Mennyire sürgetősnek látta az udvar e czél elérését, világosan mutatja az, hogy ezt sokkal elébbvalónak tekintette, mint Magyarországnak a török hatalom alól fölszabaditását. Lehetetlen vólt nem látni, hogy, ha Érsekujvár, és Nagyvárad is török kézben lesz, e várak vidéke is hódoltsággá válik, s ennél fogva iszonyu mérvben fognak növekedni az ország szenvedései. És ez nem aggasztotta az udvart, mert a sz.-gotthardi csata teljes világosságba helyezte azon már régóta észlelt változást, hogy szembetűnően hanyatlik a török hatalom, sőt már annyira van, hogy nagy dolgokra jó formán képtelen. És igy nincs miért félni tőle. Az a mostani helyzet csomója, hogy a bécsi udvar, midőn e kettő közt lehetett, és kellett választani: a már gyönge török hatalmát törje-é meg előbb, vagy az alkotmányt? egy perczig sem habozott, s ez utóbbinak adott elsőséget azon számitással, hogy ha majd egykor visszahóditja Magyarországot a töröktől, már akkorra biztositva legyen a korlátlan hatalom.

Ámbár a lehetőségig titkolta az udvar a vasvári béke igazi okait: mégis általános vólt az elkeseredés, a melyet az okozott. Ha még csak nem is sejtette vólna a nemzet az igazi okot, mégis méltó fájdalmat okozott a két vár környékének behódoltatása; továbbá az, hogy annyi törvény ellenére, magyar tanácsosok közbejötte nélkül köttetett e béke. Ösztönszerűleg ébredt a lelkekben az az erős gyanu, hogy épen azért nem kellett a magyar békebiztos, mert oly dolgok foroghattak sőt forogtak fenn, a melyekbe nem mertek beavatni egy magyar embert sem. Sőt csaknem világosan ki van mondva a félelem oka a békeszerződés V-dik pontjában: „Erdélynek nem lesz szabad befogadni a gyanus, és rosz embereket.“ [1]) Általános vólt a meggyőződés, hogy az alkotmányt soha sem fenyegette még oly nagy veszély, mint most. Mert az országnak most megmaradt

---

[1]) Katona XXXIII. 566.

romjaiból lehetetlen lesz olyan erőt kiállitani, a milyen kellene az udvar titkos czéljainak meghiusitására.

A most beállt forradalmi válság nagyon különbözik az eddigiektől, annál fogva, mert a régibb forradalmak korában, ha mindig vóltak is a forradalmi táborban a legfőbb rangu főurak közül többen, vagy kevesebben: de a király, és ország főtisztviselői a király mellett álltak. Most pedig ezek estek kétségbe leghamarabb, természetesen azért, mert magas hivatali állásuknál fogva ezek vehették észre leghamarább az alkotmányt fenyegető veszélyt.

Ha nem is bizonyos, de valószinü, hogy a kinos benyomás, melyet a vasvári béke tett az ország főuraira, mindjárt akkor eredményezhetett legalább annyit, hogy nagyon megijedtek, s mindjárt akkor megvillanhatott fejökben a gondolat, hogy közel van az idő, a melyben rendkivüli eszközökhöz is szükség lesz nyulni; vagyis mindjárt ekkor történhettek némi olyan eszmecserék, a melyekből nem sokára kinőtt a Vesselényi nádor nevéről nevezett összeesküvés. Cserei pedig határozottan állitja mind azt, hogy már Zrinyi Miklós bán életében megtörtént a kezdeményezés, mind azt, hogy maga a bán is tudomással birt a titkos tervekről. „Zrinyi Miklós mind észszel, mind experientiával, a többi közt elsőbb lévén, nem javalja vala, hogy a török császárral tegyenek confoederatiót; alább ismét: „Bizony dolog, ha az a két hatalmas, vitéz, okos magyar fejedelmek, Zrinyi Miklós és Vesselényi Ferencz, a mely munkát bölcsen felfogtanak vala, tovább is continuálhatják vala stb.“ [1])

Egyébiránt, akár lehet ezen összeesküvés kezdetét 1664-ig fölvinni, akár nem, az igaz, hogy a király, és német miniszterei hamar észrevették, mert lehetetlen is vólt észre nem venniök, mily kinos benyomást tett Magyarországban a vasvári béke. És mivel nem akartak ekkor rögtön hozzá fogni a terv végrehajtásához: próbáltak tenni valamit a kedélyek csilapitására. Nevezetesen 1664. végére Bécsbe hivatta a király az ország főurait, azért, hogy tudtokra adván a békepontokat, általuk, — mintegy az ország nevében — jóvá is hagyassa, s némi intézkedéseket is tétessen azok végrehajtására. Maga ezen eljárás is komoly aggodalmakat ébresztett, mert ugy látszott, hogy az udvar már is mellőzni akarja az országgyülés tartását. Talán ez lehetett befolyással arra, hogy a főurak nagy része megtagadta a Bécsbe menetelt, vagy kitért előle. Mily nagy lehetett már ekkor az elkeseredés, megtetszik onnan, hogy maga a primás Lippai sem akart fölmenni, a ki pedig nagyon

---

[1]) Cserei Hist. 30. l.

hű embere vólt a királynak, s elmaradása okáról igy nyilatkozott: „Tény, hogy már is gyanakodnak reám, mi lesz akkor, ha ott magam is elmondom a tanácsosok előtt a mit érzek. Hizelkedni sem nem tudok, sem nem akarok, hazudni még kevésbé vagyok képes.“ [1]) A bán Zrinyi Miklós, noha ő is nyiltan kárhoztatta a vasvári béke föltételeit, s e miatt magára vonta az udvar neheztelését, mégis kész vólt fölmenni, de ebben meggátolta közbejött halála (1644. nov. 18.) A király által ismételt hivásra csakugyan fölment nehány főur, leginkább azon reményben, hogy mivel még nincsenek kicserélve a békeszerződés példányai, talán tehetnek valamit arra nézve, hogy valami változtatás történjék a békepontokon. E közben annyira nőtt az izgatottság, hogy midőn megtudták némelyek, hogy épen most jön Konstantinápolyból egy követségi titkár, a ki a szultán által aláirt békeokmány példányát viszi Bécsbe, ezt aż uton letartóztatták, elvették tőle a békeokmányt, s alig lehetett őket rá erőszakolni, hogy azt visszaadják. [2])

Mire összegyültek Bécsben a bizalmi férfiak, még aggasztóbbá lett a helyzet. T. i. a király szétbocsátotta magyar katonáit, ellenben a németeket nem, sőt a várakban helyezte el állandó szállásra. Innen érthető, hogy a bizalmi férfiak nem tudtak megnyugodni abban, a mit Bécsben hallaniok kellett. A király főminisztere Lobkovicz előadta, hogy: „Ő felsége kedvesen veszi a főrendeknek azon készségét, hogy hivására megjelentek az udvarnál. És mivel azért hivattak ide, hogy az ország főbb ügyeiről tanácskozzanak, ezennel tudtokra adatja ő felsége azon pontokat, a melyek szerint a török béke 20 évre meghosszabittatott; azon pontok ezek, a melyek az 1662-ik országgyülésen megállapittattak, némely oly különbségekkel, a melyeket a mostani idők természete kiván. Ő felsége azért közli ezeket hü tanácsosaival, hogy határozni lehessen azon dolgok fölött, a melyek idő közben fölmerülhetnének a béke állandósitására, s az ország javára. És midőn a nép, a mely nem ért a magasabb államügyekhez, igen bal magyarázatot ád e békének, s e hitet nyiltan is terjeszti, elvárja ő felsége hű tanácsosaitól, hogy még ha ugy vólna is, igyekezni fognak a népet meggyőzni afelől, hogy ez nem kárára, hanem hasznára lesz az országnak.“ [3])

„Sem a magyaroknak, sem az erdélyieknek nem tetszett e béke. Zugolódtak, hogy ez csak a király műve. Méltányos, és jogos lett vólna, hogy valamint a harczban részt vettek, ugy lett

---

[1]) Szalay V. 97. 1. sz. jegyzet.
[2]) Histoire des troubles de Hongrie. I. 57.
[3]) Katona XXXIII: 651.

vólna részök a békekötésben is. Különösen kiemelték pedig azt, hogy 118 éves törvénye van az országnak, a melyre már sok király megesküdött, hogy a király, a magyar ügyekben, legyenek azok bár békére, vagy fegyverszünetre vonatkozók, csak magyarok tanácsát kövesse. Ezt Leopold is innepélyesen felfogadta fölavatási hitlevelében. De, ha semmi törvény nem vólna is róla, mi lehetne méltányosabb, mint az, hogy Magyarországról ne határozzanak a magyarok nélkül. Némelyek pedig azt is kiabálták, hogy e béke nem egyébre czéloz, mint arra, hogy a király, fölszabaditván magát a törvények alól, korlátlan hatalomhoz jusson. Sőt ki merték mondani még azt is, hogy az austriai királyok csak áruczikknek tekintik Magyarországot, melynek aranyát arra vesztegetik, hogy a cseheknek, morváknak sat. nyugalmat szerezhessenek. Magyarország legfontosabb várait önként megnyitják a török előtt, s magok a törökök is csudálkoznak a magyarokon, hogy igy megcsalatni engedik magokat a németek javáért.“ [1])

Azonban bármit mondtak is a bizalmi férfiak, sokkal meszszebb haladt már az udvar, semhogy megállapodhatott vólna, s csak a kedvező pillanatot várta. Innen érthető, hogy a bizalmi férfiak lelkökben mély fájdalommal távoztak el, annyival inkább, mert már Bécsben létök alatt láthatóvá lett a nem sokára bekövetkezett események előre vetett árnyéka. Az udvaronczok, a kik némileg be vóltak avatva a titkos tervekbe, tartózkodás nélkül beszélni kezdték, hogy: „nem sokára letépik a forgókat a magyarok kucsmáiról; dolmányaik arany- ezüst gombjait ólomgombokkal fogják fölcserélni; cseh nadrágba öltöztetik őket, s jármot vetnek kevély nyakukra.“ [2]) Megtudták a magyarok azt is, hogy a császár konstantinápolyi követségének papja, Tafferner jezsuita ezt mondta az erdélyi fejedelmi követségi titkárnak: „Hála Istennek! ti magyarok is elveszitek már valahára érdemeitek jutalmát. Ti gyakran sok gondot, és bajt szereztetek a fels. uralkodó háznak; most megvagytok gyöngülve, és fogva; többé nem fogtok gáncsoskodhatni, s ne is várjátok, hogy sorsotok a mi közbenjárásunkkal enyhittessék.“ [3])

E közben a nép türelme végéhez közeledni látszott. Ónod környékének lakossága fegyverrel akarta Ónodból kiűzni a német őrséget, s midőn egyfelől leölt nehányat ezen őrségből, másfelől

---

[1]) Katona XXXIII: 563.
[2]) Horváth M. IV. 50.
[3]) u. o.

nagyon fraternizált az egri törökökkel; mit megtudván a nádor, komolyan megintette Borsod és Zemplén vármegyéket.[1])

Azonban a nádor, mikor ezt tette, egyebet is tett, ezzel épen ellenkezőt. Mint fentebb mondva vólt, az ország legfőbb hivatalnokai estek kétségbe leghamarább. E kétségbeesés nyomása alatt, ha előbb talán nem is, de 1665-ben kétségtelenül megkezdődtek a titkos tanácskozások a felől, miként lehetne segiteni az országot most fenyegető veszedelmen. Az esztergomi érsek Lippai is részt vett a titkos tanácskozásokban, s rajta kivül a nádor, az országbiró Nádasdi Ferencz, Zrinyi Péter horvát bán, vóltak a titkos terv fő-fő részesei. Majd beavatták az ifju Rákóczi Ferenczet is. Nagyon valószinü, hogy az érsek nem vólt hajlandó az utóbb bekövetkezett végletekig menni, ő a pápa közbenjárását akarta megkisérleni.

A későbbi eseményekből vont némi következtetéssel nem egészen alaptalanul lehet állitani, hogy Leopold ekkori főministere Lobkovicz, szándékosan adott az ügyeknek olyan folyamot, hogy a már nagy mértékben ingerült kedélyek nem hogy lecsilapodjanak, hanem valami forradalomszerü kitörésig hevüljenek, hogy legyen ürügye az udvarnak valami forradalmi kitörés elnyomása után a kard hegyével irni meg azon módozatot, a mely szerint történjék ezután Magyarország kormányzása. Ide látszik mutatni az a körülmény, hogy Leopold 1655-ben megint összegyüjtött némely főurakat Pozsonyban, hogy velök magokkal mondassa ki a helyeslést a fölött, hogy itt maradnak a német várőrségek. Hiszen, jól tudhatták már a német ministerek, mily nagy itt az ingerültség, következésképen, hogy az eféle összejövetelek, csak fölebb fokozzák az ingerültséget, kivált midőn ők még csak nem is gondolnak arra, hogy teljesitsenek valamit azokból, a miket ezen magyar urak tanácsolni fognak. Ugy is lett. Elmondtak a magyar urak mindent, a mit elmondani jónak láttak, de tanácsuknak nem vólt egyéb eredménye, mint azon igéret, hogy némely várakba magyar őrség fog rendeltetni. Arra czélozni látszik az is, hogy a király idegent (Rottal grófot) nevezett ki a felső vármegyékbe biztosul, a mit aztán nem ellensulyozott az, hogy egy pár erőségbe magyar kapitányt nevezett, és a felső vármegyék kapitányságára is magyart emelt. Rottal kinevezése hamar megtermette gyümölcseit. Nevezetesen Zeplénmegye rendei innepélyesen tiltakoztak előtte, mind a békének törvényellenes módon történt megkötése, mind az

[1]) Szirmay: Not. Hist. Com. Zemplén: 204.

idegen zsóldosok itt léte, mind az ellen, hogy a felső megyék kapitányát Csákit, gróf Stahremberg, és igy idegen vezette be a kapitányságba, s kijelentették, hogy nem fognak neki engedelmeskedni, mig valami magyar biztos nem fogja őt ujra bevezetni.[1])

Mig az elégületlenség jelei a közönségnél is ekként kezdtek mutatkozni, addig a főurak is határozott lépésre készültek. 1665-ben történt, hogy Vesselényi, Zrinyi Péter, és Nádasdi, a trencséni fürdőben megállapodtak abban, hogy a franczia király XIV. Lajos segélyét kell igénybe venni. Ugyanis tudva vólt előttök a Bourbon dynastiának a Habsburgok iránti ellenszenve, és az, hogy épen most háborura készül a franczia király a Habsburgok ellen; következésképen nem alaptalanul hihették, hogy a franczia udvar nem lesz idegen a magyarok segélyezésétől. Minden valószinüség azt mutatja, hogy Lippai érsek nem akart ilyen messze menni. Ez következik azon körülményből, hogy a titkos tervek az ő halála után lesznek valóságos összeesküvéssé, s az ő halála után látszik elhatározva lenni a franczia segély keresése. 1666. apr. 5-kén köttetett meg Vesselényi, és Zrinyi közt a szövetség, mely szerint „az ország mostani nyomorult állapotában, az egyik a másikat nem fogja elhagyni, hanem vére hullásával is védeni, ha kell.“[2]) A terv, mely szerint az összeesküdtek megszabadithatni vélték Magyarországot, részint a franczia udvarra, részint a törökre vólt épitve. Nevezetesen Lajos adjon segélyt pénzben, és fegyveresekben, s eszközölje ki, hogy a szultán, a vasvári békét megszegve, vegye óltalmába Magyarországot. Ugy látszik, hogy már 1665-ben nyertek némi biztatást Lajos bécsi követétől, mert e nélkül alig ha megtörténhetett vólna, hogy ugyanazon apr. 5-kén kelt, Vesselényinek a franczia udvarhoz adott emlékirata, melyben részletesen elmondja az összeesküvés egész tervét. T. i. „A magyarnak, az arany bulla értelmében, joga van az ellenállásra; a magyar szövetségre fog lépni a dalmátokkal, szlávokkal, erdélyiekkel, oláhokkal, moldvaiakkal; a portát évenkinti adófizetéssel akarja megnyerni. A merénylet létesitésére elég lesz 14,000 lovas, ugyanannyi gyalog; a havi pénzről, tisztekről gondoskodjék Lajos; s előre is küldjön 100,000 tallért. Ha lehet, minél előbb bontsa föl Lajos a békét a császárral, ha nem lehet, akkor a magyar maga fog a háboruhoz. Békét, ha kell, csak együtt kössenek a császárral; eszközölje ki Lajos, hogy Magyarország a római német birodalom

---

[1]) Szirmay: i. m. 215.
[2]) Szalay V. 106.

tagjává legyen, s szavazattal birjon a birodalom gyülésein; Magyarország szabadságai tartassanak fen csorba nélkül; igyekezzék a király azon is, hogy a magyar koronától elszakasztott tartományok, ahoz visszakerüljenek; továbbá, hogy, a mennyire a török megsértése nélkül lehetséges, minél kevesebb adót kelljen Konstantinápolyba küldeni; a pártfogás jutalmaul, Magyarország, és szövetségesei Lajos valamelyik fiját, vagy rokonát teszik királylyá, a ki is a koronázás alkalmával, esküvel kötelezze magát az ország szabadságai megtartására; Lajos legfölebb 30 nap alatt adjon határozott választ, igen, vagy nem, mert a dolog nagyon sürgetős." [1])

A nádor ezen emlékiratában, a magyar alkotmány történetnek egy egészen uj és érdekes mozzanata van, t. i. a teljesen független országos önállás feladására való hajlandóság. Uj ez, mert ámbár a Habsburg dynastia, trónra lépte óta, mindig ostromolta Magyarország függetlenségét, és e tekintetben sokra is ment: de maga a nemzet épen ugy ragaszkodott önállóságához, mint belső alkotmányos szabadságához. Az ország törvényes függetlenségén ejtett nagy csorbák képezték a nemzetnek több mint 100 év óta legnagyobb sérelmét. És most maga az összeesküvés élén álló nádor inditványozza Magyarországnak a német birodalomba olvasztását, a miről jól tudta, hogy egy jelentésü az országos függetlenség feláldozásával. Ha e tünemény okát keressük, nem kell messze menni, és mélyen kutatni; felötlik az első tekintetre.

Vesselényinek és társainak lehetetlen vólt nem látniok, hogy az országos önállás, a Habsburg dynastia czélzatai, s azok kivitelére szolgáló nagy hatalma mellett, már régóta, csak papiron létezett. Világos vólt, hogy a már különben is elveszett függetlenségen kivül, most a belső alkotmányos szabadságot is veszély fenyegeti. Az országnak még meglevő csekély romjaiból lehetetlen oly erőt állitani ki, a mely a dynastia czélzatait meghiusithatná, vagyis Magyarország, magában, képtelen megvédeni szabadságát. Ugy hitte, hogy a függetlenséget föl kell áldozni, hogy a szabadság megmenthető legyen, hogy Magyarországnak valamely nála hatalmasabb, s szerencsésebb állam politikai kapcsába kell lépni.

Igaz ugyan, hogy a német birodalom császárja ugyanaz a Leopold, a kitől, mint magyar királytól, meg akarja szabaditani Magyarországot: de e körülmény, föltéve, hogy a terv kivihető

[1]) Szalay V. 107.

lesz, nem veszélyezteti vala a magyar szabadságot. Mert, ámbár a Habsburg dynastia korlátlan hatalommal uralkodott németországi örökös tartományai fölött; de csakis ezek fölött; ellenben a német birodalom többi részei a császártól csaknem teljes függetlenségben, s minden esetre oly helyzetben vóltak, hogy a császár önkényétől félni nem vólt okuk. És ha Magyarország egyesült vólna a német birodalommal, az elveszett függetlenség árán olyan helyzetbe jutott vólna, a milyen vólt a német herczegeké, s a birodalmi szabad városoké.

Ugyde ezen eszme annyira uj és szokatlan vólt, s annyira ellenkezett mind a nemzet fényes multjával, mind a jelen nemzedéknek a németek gyülöletében nyilvánuló közérzületével, hogy még ily szomoru körülmények közt sem lehetett annak nem mondom általános többséget, de csak tekintélyes számu hiveket is szerezni. De nem lehetett ezen eszme népszerüvé még azért sem, mert ámbár a Vesselényi által tervezett beolvasztás más nemü leendett, mint az, a melyet Miksa 100 évvel ezelőtt akart vólt, a Miksa féle terv emléke mégis oly gyülöletes vólt a nemzet előtt, hogy még jobb föltételek mellett sem vólt rá a nemzetnek kedve.

Az összeesküvők azon lépésének, miszerint XIV. Lajos franczia királytól kértek segélyt, másik nagy fontosságu sajátsága az, hogy a jóhiszemü nádor ezen ajánlata adta Lajosnak az első alkalmat azon perfid politikára, a melyet ettől fogva sokáig követett a szerencsétlen Magyarország irányában. T. i. valahányszor tervezett valamit a Habsburg dynastia ellen, fölhasználta a magyarok elégületlenségét, bátoritgatta, s kisebb nagyobb mértékben segitgette a magyarokat, hogy fölkelésök által nehezitse Leopold helyzetét, és midőn bevitte őket a hinárba, akkor rendesen cserben hagyta. És hogy a magyar nép az idők folyamában, az ezen óldalról megösmert Lajos szövetségét is elfogadta, ez csak azt mutatja, hogy nagynak kellett lenni azon veszélynek, a melynek elháritására ily szövetségestől sem rettent vissza.

E közben a fejedelemnél Apafinál is megtették a szükséges lépéseket, hogy ő is segitsen megnyerni a szultán pártfogását. És miután koronkint többen-többen beavattattak az összeesküvésbe, föltartóztathatlanul haladt ez a kifejlés, s a megbukás felé. Az ügy fejleményének ujabb stadiuma vólt a beszterczei gyülés. Nevezetesen a nádor, ámbár tudomása vólt már Lajos kitérő válasza felől: mégis, vagy talán épen azért, hogy maga a nemzet is tehessen valamit Erdélylyel, és a törökkel együtt: értekezni akart többekkel is. Ennél fogva megkérte a királyt, hogy engedje meg neki,

miszerint a felső vármegyék számára nádori törvényszéket, illetőleg azon megyékben közgyülést tartani, és ez meg is engedtetett, ugy, hogy gróf Rottal neveztetett ki királyi biztossá. Összejövén e beszterczebányai gyülés 1667. tavaszán, ezuttal ismét elmondták a rendek, hogy a vasvári békét nagyon veszélyesnek látják, és azt is kiemelték, mennyire zsarol az országban a német katonaság, s ezen tárgyakban intéztek a királyhoz némi sérelmi panaszokat. De ez csak látszat vólt, mert a gyülés tulajdonképeni czélja az összeesküvésnek szélesebb körre kiterjesztése vólt, a mi meg is történt a magános összejövetelek alkalmával. Sok minden fölmerült ezen magános, és bizalmas besszélgetésekben. Itt is szóba hozta a nádor a német birodalommal egyesülés eszméjét, de nem tudott neki hiveket szerezni; ellenben általánosan elfogadtatott az, hogy vagy franczia, vagy török segélylyel, s minden esetre fegyverrel kell véget vetni ezen állapotnak. Megtörtént az összeesküvés szervezése is, fejévé lett a nádor, cancellárjává Nádasdi, titkárjává Boer Ferencz; hadvezérekké Zrinyi, és Rákóczi Ferencz. [1]) És midőn ezek ekként elintéztettek, bekötötték a kir. biztos szemeit az által, hogy magok elmondták, miszerint magán összejöveteleket is tartottak, s azon megállapodásra jutottak, miszerint az ő (Rottal) mint idegen elnöklete alatt nem akarnak tovább tanácskozni, hanem szétoszlanak. [2])

Nem sokára bebizonyosodott, hogy valamint a franczia királyra, ugy a törökre sem lehet számitani, legalább most, semmi esetre sem. Ugyanis a török most el vólt foglalva Kréta ostromával, következésképen, ha kedve lett vólna is, alkalmas időben, kisérletet tenni, a sz.-gotthárdi nap szégyenének lemosására, ezt most nem tehette. Apafinak azon követétől, ki e tárgyban járt Krétában, azt kérdezte a nagy vezér: „Van-é köztetek 80,000 fegyverfogható? A követek mondának: igenis! leszen, hatalmas fővezér! Megnevette magát s felelé: Nem igaz, mert én jól tudom, mint áll Magyarország; de ha szinte vólna is, és azok a harczon elvesznének, állithattok-é elő másik 80,000-et? A követek nem tudának mit felelni rája. A vezér ismét monda: Menjetek vissza, jól ösmerem én a német királyt; az én tanácsom az: üljetek veszteg, legyetek hivek az uratokhoz. Most hatalmas császárnak nagyobb gondjai vannak a ti dolgotoknál; várjatok az Istentől, s az időtől, mikor hatalmas császár ráérkezhetik, gondja lészen rá-

[1]) Horváth M. IV. 58.
[2]) Szirmay i. m. 207.

tok.“ [1]) Más előadások szerint azt is mondta: tűrjék a magyarok sorsukat azért is, mert magok annak okai, miért nem keltek föl 1663-ban.

E válasz elég leverő vólt, de még leverőbb vólt az, hogy Vesselényi meghalt 1667. márt. 28-dikán. A nádor halála, a szó teljes értelmében megfosztotta fejétől az összeesküvést. Mert, a mint a dolgok ezutáni fejleménye mutatja, egyedül ő vólt a vezetők közt az, a kinek czélja csak az ország java vólt; a többiek önző czéljaikat is nagy mértékben bele vegyitették a dologba. Nevezetesen Zrinyi Péter a déli, és nyugoti Magyarország fejedelemségét, Rákóczi pedig Erdély, és északi Magyarország fejedelemségét, Nádasdi pedig a nádorságot akarta a zavarosból kihalászni. De közel vólt már a harmadik csapás is. Titkuk lényege fölfedeztetett. Nevezetesen Apafinak a nagy vezérhez küldött követe Baló László nem tudott törökül, s az a tolmács, a ki által közölte tervét Köprilivel, fölfedezte a fontos titkot, s a mely hajón jött Baló Krétából, ugyanazon küldte el a tolmács a maga jelentését, a bécsi udvar konstantinápolyi követének, a ki aztán nem késett tudósitani a bécsi kormányt. De e fölfedezés csak fél vólt, mert az udvar megtudta ugyan a terv létezését, s azt, hogy a fejedelem a közbenjáró: de annak nem jött nyomára, hogy kik az összeesküvők, sőt nem is sejtette őket. Egyébiránt, a mit már tudott az udvar, az elég vólt arra, hogy megkettőztesse vigyázatát, s szaporitsa itt a német hadsereget. Mindjárt a nádor halála után kinevezte Leopold az eszterg. uj érseket Szelepcsényit királyi helytartóvá, (a mi azt is jelentette, hogy nem szándékozik betölteni a nádori széket), majd kinevezte mellé Nádasdit is. Nádasdinak küldte meg Leopold a konstantinápolyi követ jelentését, s adta az utasitást, hogy vigyázzon az ország nyugalmára. Ebből megtudhatta Nádasdi, hogy az összeesküvés föl van fedezve, s hogy e szerint vagy teljes elszántságra, és összetartásra van szükség, vagy legaláb nagyobb óvatosságra. E körülmény semmit sem változtatott a helyzeten. Ujra fölkéretett Apafi, hogy tegyen még egy kisérletet a nagy vezérnél, és a fejedelem uj követséget küldött Krétába, de eredmény nélkül.

Leopold 1667-ben Sárosmegye örökös főispánjává nevezte Rákóczi Ferenczet. És minthogy a király adott némi választ a felső vármegyék által hozzáterjesztett panaszos feliratra, e válasz meghallására gyülés hirdettetett a felső vármegyéknek S.-A.-Uj-

[1]) Cserei I. 53.

helyre, részint Rákóczinak, részint a királyi helytartóknak elnöklete alatt. A király válasza ez vólt: „A mi a békét illeti, minthogy a háboru koczkája bizonytalan, meg kellett ragadni a török által ajánlott föltételeket. Nem lett vólna tanácsos e kérdést országgyülés elibe terjeszteni, de nem is lehetett vólna ezen zavarok alatt összehivni a rendeket, s félő vólt, hogy, ha meg talál fordulni a harcz koczkája, még keményebb föltételeket szab a török. Az abban vallott kárt kipótolja Erdélynek a török torkából kiragadtatása, Szathmár-, s Szabólcsmegyéknek Magyarországhoz visszakapcsoltatása. Váradot ellensulyozza Szathmár vára. De más okai is vóltak ő felségének a békére, u. m. a kincstár üressége, a külsegély bizonytalan vólta. A külföldi katonaságot nem azért tartja itt, mintha nem lenne a magyar nemzethez bizodalma, hanem a török pusztitások zabolázására, egyébiránt ki fogja vitetni nem sokára, addig is szigoru parancsot adott a tiszteknek, hogy tartózkodjanak a nép bántalmazásától. A főkatonatisztségekre már nevezett is ki magyarokat, u. m. Eszterházit, Pálfit, Czobort, Forgácsot, Kussenitset, Pethőt, Csákit, és Kohárit. A magyar sereg egy részét azért bocsáttatta szét, hogy ne legyenek terhére az országos kincstárnak, egyébiránt, ha a szükség kivánja, megint összehivja. Hogy most mindkét koronaőr catholikus, magoknak tulajdonitsák a rendek, miért hagyták el az 1662. évi országgyülést. A vallási sérelmek orvoslását megkisérlették vólna a beszterczebányai gyülésre küldött királyi biztosok, de ezt is magok a rendek tették lehetetlenné, midőn szétoszlottak a nélkül, hogy csak elő is mutatták vólna megbizó leveleiket. Egyébiránt nem sokára fognak kiküldetni királyi biztosok a fenforgó bajok orvoslására, addig pedig ezennel betiltatnak a részletes gyülések, a melyek csak növelik a zavart.“ [1])

E resolutiora oly ingerült választ adtak a rendek, hogy az elnöklő királyi biztosok, Szelepcsényi és Nádasdi királyi helytartók, enyhiteni akarván a király leendő haragját, azt csak főbb vonásaiban terjesztették elő.[2]) És a király, hogy a rendek ingerültségére némileg csilapitólag hasson, a következő 1668. évben kijelentette azon megyéknek, hogy kiviszi az idegen katonaságot, a vallási viszályok elintézésére magyar biztosokat küld ki, u. m. a két helytartót, és velök Zrinyi Pétert. Sőt azt is megtette, hogy, mivel a felső megyék panaszt emeltek a főkapitánynak, a hivatalba

[1]) Szirmay i. m. 209.
[2]) u. o.

idegen biztos által bevezettetése ellen, most ujolag megbizta a szepesi prépostot, Bársony Györgyöt uj beiktatásra. De a rendek még sem vóltak megelégedve, s kijelentették, hogy: a kedélyek csilapodására gondolni sem lehet addig, mig nádor nem választatik, a ki közbenjáró legyen a király és nemzet közt, e végre pedig országgyülést kell tartani minél hamarább.

E közben az összeesküvés drámája gyors fejlésnek indult. Midőn köztudomásra jutott, hogy Apafinak második küldöttsége is sikertelenül járt a nagyvezérnél, a titok alsóbb rendü részesei, égve a türelmetlenségtől, merésznél merészebb terveket gondoltak ki, sőt maga Nádasdy sem idegenkedett ily kalandos merényletektől. Igy p. o. a Körmöczről Bécsbe szánt arany szállitmányt utközben el akarta foglaltatni a harcz költségeire, mások egyes várak megtámadását tanácsolták, mások fenyegetődztek, hogy ha a vezetők lanyhasága tovább is gátul fog szolgálni, majd tesznek ők magok a mit tehetnek. Szóval minden jelenség azt mutatta, hogy a kitörés nem soká fog váratni magára. Még válságosabbá tette a helyzetet az, hogy XIV. Lajos, midőn már harczban állt a Habsburg dynastia spanyol ágával, nehogy Leopold is beavatkozzék, most maga kerestette föl az elégületleneket, pénzzel kinálta őket, melylyel meginditihassák a mozgalmat. És az összeesküvés vezetői, midőn ekként elközelgetni látták a fontos pillanatot, megállapodtak, de nem azért, mintha talán másként is biztosithatni vélték vólna a nemzetet, hanem azért, mert már ekkor csaknem kitört köztök az önérdekszülte meghasonlás. Azt mondták, nem akarnak egymásnak lépcsőül szolgálni. Igy történt, hogy nem fogadták el a franczia király ajánlatát. De ha elfogadják is, ugy sem mennek vala sokra, mert még 1668. tavaszán kibékült Lajos a Habsburgokkal.

Leopold király, és Apafi közt forogtak fenn némi kölcsönös követelések s ennél fogva a király, miután már különben is tudta az összeesküvés létezését, jónak látta a lehetőleg békés hangulatban tartani Apafit, s engedett azon kérelmének, hogy tartson a felsőbb megyékben egy gyülést, a melyen az ő küldöttei is érülközhessenek a király biztosaival, és a magyar rendekkel. Ezen összejövetel meg is tartatott Eperjesen, Rottal, és három magyar kir. biztos elnöklete alatt. Azon utasitásból, melyet ekkor adott a király a maga biztosainak, kiemelendő, hogy mindent kövessenek el, miszerint a jó szomszédság, s békés viszony Erdélylyel meg ne zavartassék; de abban ne egyezzenek meg, hogy az erdélyi biztosok a magyar rendek ügyvédeivé legyenek, a már annyiszor emle-

getett vallásügyet pedig szóba hozatni se engedjék. [1]) Ezen alkalommal történt, hogy a mint Magyarországon átutaztak az erdélyi biztosok, a magyarországi rendek már kész fogalmazványban adták át nekik azon kivánalmi pontokat, hogy, Erdély nevében miket kivánjanak a királytól. Ezek közt vólt az a panasz is, hogy a király azért engedi meg kapitányainak a török sértegetését, hogy a török Erdélyen álljon bosszut, s ürügye legyen a királynak szaporitani Magyarországban a német hadakat. [2])

A megnyilt gyülésen Apafi, némely személyes dolgain kivül sürgettette a vallásos üldözés megszüntetését; a megyék rendei pedig ezt is ugyan, de egyebet is, p. o. a német katonaság kivitelét, országgyülés tartását, s nádorválasztást; ismét kikeltek a vasvári béke ellen is. De tulajdonképen nem abban áll e gyülés fontossága, hogy itt ismét elpanaszolták a rendek a régi sérelmeket, s ismét azon választ nyerték, hogy: ezekre nem vagyunk fölhatalmazva, hanem abban, hogy az ennek folyamában tartott magán összejöveteleken kivilágosodott, miszerint a kedélyek annyira meg vannak érve a forradalomra, hogy ki fog ez törni igen kevés idő alatt, akár lesznek vezetők, akár nem. És ebből arról győződtek meg a vezetők, hogy mivel már nem lehet visszalépni, tenniök kell valamit. Ujra folyamodtak tehát mind Apafihoz, mind a franczia királyhoz. És Apafi most is teljesitette kérelmöket, ujra követet küldött a nagyvezérhez Krétába, u. m: Rozsnyai Dávidot. A franczia király válasza az vólt, hogy miután már megkötötte a békét, nem avatkozhatik a magyarok dolgába, s nem tanácsolhat jobbat, mint azt, hogy maradjanak nyugton. Ugyde e nyugton maradás többé nem vólt lehetséges, minden órán várni lehetett az ingerült nép kitörését, holott pedig a segélyhez épen semmi remény. Ekkor jónak látta Zrinyi megmenteni magát ugy, a hogy lehet, kivonni magát a bizonyosan megbukandó forradalomból, s másokra háritani annak egész terhét. Ezt meg is tette. Feladta Nádasdit, mint felségsértőt, s összeesküvőt.

E pillanattól fogva nagyon érdekes a bécsi miniszterek politikája. Nevezetesen, nem fogatták el Nádasdit. Midőn megtudta Nádasdy, hogy el van árulva, ő még körülményesebben vádaskodott, Zrinyit, Rákóczit, Frangepánt vallván bünösöknek, magáról csak annyit ösmert el, hogy ő azért vett a dologban látszólagos részt, hogy mindent megtudhasson, s annak idejében, mint hű emberhez illik, körülményes jelentést tehessen. Most kétszeresen érdekessé válik

[1]) Katona XXXIII. 754.
[2]) u. a. 741.

a miniszterium politikája, annál fogva, hogy Zrinyit, és társait sem fogatta el, Nádasdit pedig uj kegyekkel halmozta. E megfoghatatlannak látszó kegyelmesség oka vagy az lehetett, hogy az udvar nem akarta a pallost fölemelni addig, mig mindent körülményesen meg nem tud; vagy talán mert azt akarta, hogy jöjön létre a forradalmi kitörés, a már kész katonasággal könnyü lesz azt csirájában elfojtani, a mi ha megtörtént, minden meg lesz nyerve. Különben alig lenne megfogható, hogy az udvar „nem hitte Zrinyi vádjait, mint a melyeket ő talán csak maga gondolt ki," [1]) sem az, hogy Nádasdi részletes vádjai után is szabad lábon maradtak az összeesküdtek. Még érdekesebbé teszi ezen összeesküvés történetét az, hogy mikorra a fejedelem legujabb követe Rozsnyai Krétába érkezett, már akkorra tul vólt a török a krétai háboru nehézségein, s a nagyvezér nem lett vólna idegen a magyarok megsegitésétől. Félig-meddig meg is biztatta már Rozsnyait, hogy „jókor jöttél, most már, Apafi közbenjárására pártfogásába veszi a szultán a magyarokat." [2]) Azonban épen ekkor érkezett Krétába egy másik követség is, u. m. Zrinyi Pétertől, még pedig azért, hogy a forradalmi terveknek legőszintébb pártfogóját Apafit buktassa meg, nevezetesen: „hogy az mostani erdélyi fejedelem priváltatván, helyében az fejedelemségre Rákóczi Ferencz confirmaltassék," mondja Apafi követe Rozsnyai. [3]) Ugyanezen követség Zrinyi Péter számára nyugoti Magyarországot kérte mint fejedelemséget. A nagyvezért rendkivül meglepte e dolog s mint Rozsnyai mondja, igy kérdezősködött felőlök: „vagyon-é az a fejedelemnél az magyarországi nagy rendeknek az fennforgó dolgokról assecuratiójok — — — — — — melyre azt mondám, hogy vagyon — — — — — tovább penigh azt kérdezé vala tőlem, ha van-é az fejedelemnek hirével, hogy azok a magyarok, a kik mellett törekedik, tehát másfelől titkon Rákóczi Ferencznek sollicitálják az fejedelemséget? Felelék, bizony az én kegyelmes uramnak nem hogy hirével vólna, de álmában sem látta, hogy a kiknek ő nagysága jót kiván, azok ő nagyságának azért gonoszt kivánjanak." „Mindenbizony csudálkozom rajta, hogy az urad egy nyelvü nemzetség levén velek, ki nem tudja tanulni, mint

---

[1]) Katona XXXIII. 833.

[2]) u. o. 778.

[3]) Rozsnyai Tört. maradványai. közli Szilágyi S. Tört. emlékek VIII. 428.

folytatják magok közt az titkos dolgokat." [1]) A nagyvezér ujolag magához hivatván Rosnyait, ezt mondta neki: „Apafi, mint becsületes ember, segiteni akart a magyarokon, de hogy őt miként csalta meg Zrinyi, megtudhatod im! e kezedbe adott pontokból, melyeket majd tudtára adunk Apafinak." Magának Apafinak pedig ezt irta: „Hozzánk küldött követed irásban is, szóval is előadta megbizását, s látjuk a szultán iránti hűségedet. Azonban minthogy az ügy ellenkezik a nem rég megkötött békével, ezt a szultán ő felsége itélete alá fogjuk bocsátani." [2])

Zrinyinek ezen tervét hamarább megtudta a király, mint a fejedelem, s azonnal megirta spanyolországi követének, hogy: „nagyon el vagyok foglalva a magyar ügyekkel, a Magyar, és Horvátországban készülő mozgalmakkal. Zrinyi Péter is árulóvá lett. Álomnak látszik, mégis igaz; magam sem hinném, ha nem látnám. De reménylem, hogy velem lesz az Isten. Majd m o r e s-re tanitom őket; az ujjokra koppantok, ugy hogy a fejök is legördül." [3]) Ugyan e tárgyban követséget küldött Apafihoz, ujolag fölszólitani őt, hogy ne engedje megzavartatni a két ország közt fennálló békét, meg se hallgassa a magyarországi békezavarókat, parancsolja meg alattvalóinak, hogy semmi szin alatt ne avatkozzanak a magyar ügyekbe, mert ezen zavargók nem akarnak egyebet, mint őt (Apafit) megbuktatni, s Magyarország nyugalmát megháboritani." [4]) Mikor e levelet vette Apafi, távolról sem hitte ennek tartalmát, s nem vólt szándéka teljesiteni a királynak ebben kifejezett kivánságát. De még nála vólt Leopoldnak eme levelet meghozó követe, midőn haza érkezett Rosnyai, s megmutatta a nagyvezér levelét, s elmondott mindent, a mit tudott Zrinyi és Rákóczi terveiről. Ez villámcsapás vólt a fejedelemre. Most már egész határozottsággal eldobta magától azok ügyét, a kik őt, a nemeslelkü pártfogót, ily rutul megcsalni szándékoztak, s ingerültségében igy irt Leopoldnak: „Egész alázattal vettem felséged levelét, s megértvén felségednek mind irata tartalmát, mind kegyes üzenetét, alázatosan csókolom felségednek irántam való kegyességét, kész vagyok felségednek minden eshetőségben hiven szolgálni, a mint ily körülmények közt erőim engedik, s a tisztelendő küldött által elömbe terjesz-

---

[1]) i. m. 339.
[2]) Katona XXX. 779—80.
[3]) Szalay V. 122.
[4]) Katona XXXIII. 775.

tett pontokra egész őszinteséggel kitártam neki meggyőződésemet." ¹)

Ily körülmények közt történt, hogy Zrinyi 1670. elején kitüzte a forradalmi zászlót a horvát széleken, veje Rákóczi pedig a felső megyékben. Nádasdy nem vett részt e nyilt fölkelésben, Zrinyi ezen legutóbbi lépésének indokaival nem vagyunk eléggé tisztában, t. i. hogy miután ő már előbb annyira ment, hogy a helyzet nehéz, sőt kétségbeejtő vóltát látva, visszavonult, sőt feladóvá lett, most azért nyult-é fegyverhez, mert talán kapott a töröktől némi homályos biztatást; vagy talán azért, hogy megsértve érezte magát, midőn az udvar, mint maga későbben mondja védiratában, semmi sulyt sem látszott fektetni az ő feladására, sőt azt mondták neki, hogy ama vádakat talán csak ő maga gondolta ki. E vállalatot teljesen megfosztotta a siker reményétől az a körülmény, hogy már most nem számolhatott Apafira, s a király katonasága teljesen készen vólt. Nem lehetett ennek más sorsa, mint az, a mi lett, u. m. a gyors bukás, még pedig oly gyors, hogy alig kellett Leopoldnak fegyverhez nyulni. Mire az északi megyék népe fegyvert fogott, már akkor Bécsben vólt Zrinyi a király kezei közt.

A bécsi miniszterek mihelyt értesültek Zrinyi fölkeléséről, bocsánat, sőt uj kegyelem-igéreteket küldtek neki a király nevében, azon hozzáadással hogy, ha fiját kezesül felküldi, s vele egy sajátkezüleg aláirt fehér lapot, nemcsak bocsánatot reménylhet, hanem a régi kegy folytatását is, legjobban tenné pedig, ha maga személyesen kérne bocsánatot a királytól. Zrinyi maga ugyan nem ment mindjárt ekkor, hanem felküldte fiját, és a fehér lapot, s küldötte által, mostani helyzetéhez kevéssé illő kivánalmakat terjesztett a király elibe, a melyek őt magát illették. De alig hogy ostrom alá fogatott csáktornyai várában, kiszökött innen, Bécsbe ment, s ezzel vége szakadt a fölkelésnek délen. Bécsből levelet irattak a miniszterek vele vejének Rákóczinak, hogy ő is tegye le a fegyvert. Maga a király pedig egy manifestumot adott a felső megyék népéhez, a mely épen ekkor gyülést akart tartani Eperjesen a fölkelés rendezése végett. E manifestumban, miután szemökre veti a rendeknek, hogy az Eperjesen közelebb tartott gyülés eredménytelenségének ők vóltak okai, és hogy most királyi engedély nélkül akarnak ott gyülést tartani, igy folytatja: „Noha ezen tettetek méltán megérdemelte a kárhoztatást, mindazáltal, hogy átláthassátok, miszerint mi a szigort kegyelmességgel akarjuk mérsékelni, s irán-

¹) Szalay i. m.

tatok való atyai jóságunk még most sem rövidült meg, elhatároztuk, hogy a fennforgó sérelmek orvoslására, ha ugyan ezen orvoslás másként meg nem történhetnék, jelenleg körülöttünk lévő tanácsosaink öszhangzó véleménye szerint, közönséges országgyűlést tartunk. De midőn láttuk, hogy országunk felső megyéiben lázadást támasztott Rákóczi, a nélkül, hogy mi neki erre bármely okot adtunk vólna, és hogy a lázadók megtámadták ónodi őrségünket, elfoglalták királyi kincstárunk ott lévő részét, kénytelenek vóltunk az országgyülés összehivását tárgyazó kegyelmes szándékunkat felfüggeszteni. Minél fogva kegyelmesen, s atyailag intünk benneteket, sőt a felségsértőkre fennálló szigoru büntetés alatt parancsoljuk, hogy a nevezett Rákóczitól, mint nyilvános pártütőtől szakadjatok el, s az ország törvényei által megtiltott semmiféle conventiculumot ne tartsatok, hanem, őseitek szép példáját követve, csatlakozzatok a mi királyi banderiumunkhoz, s velünk közösen eszközöljétek az ország belnyugalmának helyreállitását. Ha pedig lennének köztetek, a kik még e fölhivásunk után is folytatnák a zavargást, s a népnek, az ártatlan népnek ebből származó nyomorgatását, ezek büneinek következményeit Isten, és a világ előtt elhárítjuk magunkról. Mi biztosan reményljük, sőt hisszük, hogy a mindenható Isten velünk lesz ezen ügyünk védelmében, valamint már eddig is velünk vólt, s kezünkbe adta a lázadás két főinditóját, Zrinyit, és Frangepánt, ugy kezünkbe adja a többit is. Mert mind maga az Isten, mind a história azt mondja, hogy a kik a törvényes hatalom ellen fellázadnak, azok magának az Istennek törvényét sértik meg. Erre akartunk titeket kegyelmesen figyelmeztetni.“ [1])

A hatást, a melyet ezen manifestum nem tehetett vólna, megtette részint Zrinyi levele Rákóczihoz, részint és főként az a kétségbevonhatlan igazság, hogy a déli lázadás már teljesen elnyomatott, és hogy Erdély segélyére nem lehet számitani. Innen érthető, hogy a fölkelők 8 nappal Leopold manifestumának kelte után Tályán tartott gyülésökben kimondták, hogy leteszik a fegyvert, és kegyelmet kérnek. Azonnal el is küldték követeiket Bécsbe. Maga Rákóczi Munkácsra szaladt anyjához, a fölkelés másodrendü főnökei pedig Erdélybe menekültek. Oly hirtelen lett vége e fölkelésnek, hogy magok a bécsi miniszterek is megvallották, hogy oly elszélytelenek vóltak a fegyver letevésében, mint a mily meggondolatlanok annak fölvevésében. Csak Vesselényi özvegye Szécsi Mária

[1]) Szirmay i. m. 217.

tartotta magát egy kevés ideig Murány várban, de utóbb ő is belátta a védelem sikertelenségét, s föladta a várat. Murányvár feladását nagyon fontossá teszi az a körülmény, hogy az által jutott a bécsi kormány kezébe az összeesküvés egész tervezete, s az abban résztvevők nevei.

Minthogy e forradalom további folyama szorosan összefügg a protestantismus ekkori, s ezutáni sorsával, legalább röviden meg kell felelnünk azon kérdésre: vólt-é részök az összeesküvésben a protestánsoknak mint protestánsoknak? Igen is vólt. Mert igaz ugyan, hogy az összeesküvés első tervezői Vesselényi, Zrinyi, Nádasdy, Frangepán mind katholikusok vóltak, és hogy a terv már teljesen ki vólt főzve, mikor másod- harmadrendü tagok is — köztök protestánsok is — vétettek fel a titkos-társulatba: de az is igaz, hogy a számitásba be vóltak foglalva a protestánsok, mint protestánsok is. T. i. hogy meg kell nyerni a protestánsok rokonszenvét, és tettleges részvétét is, a mi épen nem lesz nehéz a tudvalevő üldözések után. A protestánsok megnyerésére intézett lépés vólt az, hogy Rákóczi Ferencz a főtervezők világos utasitása szerint szüntette meg jószágain azon vallási üldözést, a melyet anyja léptetett életbe. Továbbá az is igaz, hogy, miután alsóbb rangu emberek is avattattak be a titokba, ezen alsóbb rangu beavatottak közt legmunkásabb ügynökké lett a protestáns Vitnyédi István, a ki különösen prot. hitfeleit izgatta, még pedig a vallásfelekezetiesség egész fanatismusával. Végre igaz, hogy a protestánsok csakugyan akarták a forradalom létrejöttét, mint a melytől már egyedül vártak orvosságot elviselhetlen sérelmeikre. Sőt azt sem lehet tagadni, hogy a protestánsok közül némelyek, köztük Vitnyédi, nem csak sérelmeik megszüntetésén, hanem a katholikusokon veendő bosszun is jártatták eszöket. Ekkor fogamzottak azon bosszu eszméi, a melyek nem sokára meg is valósultak iszonyu mértékben.

A király politikája a lázadás elnyomása után.

Alig hogy elnyomatott a fegyveres fölkelés, a Murányban föltalált irományok nyomán megkezdettek a befogatások, mint szintén a befogottak és befogandók elitélésére szükséges intézkedések is. Lőcsén nyomozó bizottság állittatott föl oly czélból, hogy „mind a hiveket, mind a hűtleneket föl lehessen ösmerni.“ E bizottság elnöke vólt Rottal, tagjai pedig Heiszter tábornok, Volkra udvari tanácsos, Gubasóczi János pécsi püspök, Eszterházi Farkas királyi személynök. Pozsonyba pedig törvényszék szerveztetett a lőcsei

commissio által kikutatandott bünösök elitélésére. Ennek elnöke is Rottal, tagjai: Szelepcsényi György eszterg. érsek, Gubasóczi János, Forgács Ádám helyettes országbiró, Zichi István kamara elnök, Majtényi János, Morócz István, Pesti Endre, Mednyánszki János, Bársony János, Orbán Pál, Komjáthy Péter, Kerekes Menyhért királyi táblai birák. De a főbünösök nem ezen, hanem egy Bécsben, e végre szervezett, s tisztán németekből álló törvényszék elibe állittattak.

Apafi előre sejtvén a Magyarországban bekövetkezendő szomoru fordulatot, közbe vetette magát mind a főbünösök ügyében, mind általában a nemzetért kérvén amazoknak bocsánatot, ez iránt pedig méltányosságot, t. i. azt, hogy nehánynak büneért ne büntesse a király az egész országot. De a király, s általában a bécsi kormány legkevésbé sem vólt hajlandó figyelembe venni a fejedelem kérelmét, kivált most, midőn ugy látszott, hogy többé nincs szükség a fejedelem jóakaratára. Hogy a király fontos terveket és nagy reményeket kötött e mostani helyzethez, megmutatta spanyolországi követéhez küldött ezen tudósitásával: „Magyarországban jól mennek az ügyek, és én megragadom az alkalmat a magyar ügyeknek ezután másképen intézésére.“ Nem is soká váratott magára a czélba vett változtatás. Leopoldnak e téren első nyilt tette vólt a királyi helytartóság fölállitása. Ámbár mindjárt Vesselényi halálakor, tehát már több mint 3 évvel ezelőtt, kinevezte Szelepcsényi Györgyöt királyi helytartóvá, most, u. m. 1670. okt. 18-kán ismételte ezen kinevezést. Ezen ismétlés czélja az vólt, hogy ezáltal akarta vólna eltörölni a nádorságot, bár magának a nádorságnak megnevezése nélkül. Azon okmányban, melyben e kinevezést ismétli a király, miután kiemelte az érseknek már apja alatt is tanusitott fényes érdemeit ezt mondja a dolog érdeméhez: „Ezeknél fogva megerősitjük őt fentnevezett királyi helytartóságában, királyi tetszésünk tartamára — durante beneplacito nostro — ezen föltételek alatt: Mindenben olyan hatalma legyen, a milyennel birtak királyi elődeink alatt az általok koronként kinevezett királyi helytartók, u. m. legyen hatósága minden olyan ügyben, a mely az ország kormányzatát s védelmét illeti, törvényesen rendelkezni, hogy a mi hasznunkra, és az országéra, ha a szükség kivánja, részletes gyüléseket tarthasson, de a mi előleges tudomásunkkal, és csak azon esetekben, a melyek a mi távollétünk alatt merülnének föl, oly fontosak vólnának, hogy halasztást nem szenvedhetnek; továbbá, hogy az ország kormányzatát a mellé rendelt tanácsosokkal intézze, t. i. a midőn, a mi egyenes

parancsunkra, meg fogja hivni a tanácsosokat. Továbbá tartsa kötelességének a mi távollétünkben Isten egyházait, s a papság jogait megőrizni, s mindenki ellen megvédeni; hasonlóképen a bárókat, főembereket, nemeseket, általában a Karokat, és Rendeket őrizze meg szabadságukban tehetsége szerint, mindennél elébbvalóvá tevén a mi felségünket." [1]) (Ezután következnek némely oly pontok, a melyek a nádorság hatásköréről alkotott törvények másolatai) Lehetetlen kétkedni a felől, hogy itt nem kevesebbet akart a király, mint a nádorság teljes eltörlését.

E rendelet kevéssé lephette most meg az országot, mert már különben is 3 év óta viselte Szelepcsényi a helytartóságot, uj csak az vólt ebben, hogy ne is reménylje a nemzet a nádori hivatal visszaállitását. Ellenben egészen uj, s még ily körülmények közt is váratlan, ennélfogva meglepő vólt az, a mi 1671-ben történt, u. m. a nemesi szabadság egy oly lényeges részének eltörlése, a mely még némely absolut királyságokban is figyelemben tartatott, t. i. az adómentesség elvétele, s ezzel kapcsolatban a teljesen önkényes adóztatási rendszer megkezdése. Jól tudta az udvar, hogy ez lesz az ő mostani hatalmának, illetőleg a nemességben még talán meglevő ellenállási képesség próbaköve, s a czélba vett átalakitások sarkpontja. Innen érthető, hogy most is, midőn minden jelenség azt mutatta, hogy a nagy játék meg van nyerve, csak némi habozás után lépett e merészség utjára. Nevezetesen véleményt kérdett a német egyetemek jogi facultásaitól az iránt, hogy a közelebbi lázadás által föl van-é a császár-király jogositva arra, hogy az egész országot megfossza szabadságától. Az egyetemek által e tárgyban adott véleményt igy ösmerteti Szirmay: „Nem lehet tagadni, hogy az összeesküvés tervezői az ország főemberei vóltak, és hogy a közönséges emberek is tudomással birtak felőle, s mégsem jelentették föl. E szerint, valamint amazok vétkesek tettlegesen, ugy vétkesek ezek is nemlegesen, u. m. hallgatásuk által, következésképen a bün az egész nemzeté. Semmi uj sem lesz tehát abban, ha ilyes esetben, a bünösökkel együtt lakolni fognak az ártatlanok is. Igy veszett el Sodoma, és Gomora a szomszéd városokkal együtt, noha kétségtelen, hogy vóltak bennök ártatlanok is. Igy büntette Bonifácius pápa a főbbek büneért az egész templarius rendet. Athene büneiért Salamis is elpusztittatott. Tullus Hostilius római király, nehány albalongai büneért elpusztitotta az egész várost. Magyarországban is ily eljárást kiván a kérdéses

[1]) Katona i. m. XXXIII.

bün iszonyusága, melynek büntetése méltán száll át a maradékra is, mint szintén magának azon országnak és a szomszéd tartományoknak jólléte is, a mire ügyelni az uralkodónak legfőbb tiszte, annyival inkább, mert most nem megvetendő alkalom kinálkozik arra, hogy az uralkodó hatalmára nézve sérelmes kiváltságok eltöröltessenek, azon kiváltságok, a melyeknél fogva azt hánytorgatják a magyarok, hogy nekik joguk van büntetlenül ellenszegülni királyuknak, a minek egyik következménye az, hogy Európát örökös harczczal árasztják el." „De adattak ellenkező vélemények is. P. o. Ártatlan vólt nagyon sok mágnás, még több nemes, valamennyi város, és az egész clerus. Az össeesküvés nehány olyan ember bűne, a kik már meg vannak büntetve. Sőt, ha be lehetne is bizonyitani, hogy a többség bünös vólt, ez sem válhatnék az ártatlanok kárára, midőn a más büne senkit sem terhelhet. Az öszszes nemzetet csak azon esetben lehetne vétkesnek mondani, ha nyilvánosan és ünnepélyesen adta vólna beleegyezését az országgyülésen. A büntetés mind a természetjog, mind az isteni, mind az emberi törvenyek szerint csak a bünben részeseket illeti. Ezékiel mondja: a mely lélek vétkezik, az büntettessék." [1])

Hogy ezen ellentétes vélemények közül melyik találta el Leopold izlését, megtetszik a királynak 1671. mart. 21-kén kelt manifestumából. E nagy fontosságu okmány, magyar nyelven adatott ki. Szirmay csak a bevezetést közli, még pedig betü szerint; a többi részét a másutt látható forditások után közlöm.

„Mi Leopold sat. adgyuk tudtára mindeneknek a kiket illet, Minekutánna az Jó Istennek szent akarattyábul, a ki a mi igaz ügyünket, u. m. Törvényes Magyar, és Apostoli Királynak az ügyét óltalmazta, a mi Cs. és Királyi fegyverünk lecsilapitotta vólna a rettenetes párt ütéssét azoknak, a kik országinknak mi utánnunk első fejei vóltak, és mi tőllünk nagy sok szép adományokkal, Méltóságos Tisztviselésekkel, jószágokkal, és szabadságokkal felékesittettek vala, mind az által nagy háládatlansággal, és hittel megerősitett hivségeknek ell felejtésével, az Apostoli Koronával meg Koronáztatott mi Királyi Fejünktől szakadást forraltak, és már meg is érleltették vólt, más sokakot is, Urakot, Nemesseket, Királyi várossokat, köz rendü magyar népeket is az eő magok hitetlenségének bőv követéssével meg-mocskolni igyekeztek, a külső országbeliektől ellenünk való segitségeket, és segittő Társakat kerestek, s ezen felől mind magok, mind követőjök a mi Királyi parancsolatinkat nem csak meg nem becsülték, de gyalá-

[1]) Szirmay: i. m. 227.

zattal, és csufsággal meg is vetették — ellenünk hadakat gyüjtöttek, s a fejébe adózással magokat megrótták, a mi saját országunkal, rut pártütő támadásbul másokat kináltak, a mi Vitezinkel őrizet kedveért megrakattatott Tokay várát ágyukkal ostromlották, egy nehány sereg fegyveresünket rész szerént megfogdosták, rész szerént kegyetlenül meg ölték, a szathmári végvárunktól minden élést ell fogtak, és ell tiltottak, a párt ütésnek lecsendesitése okáért hozzájok menő sereginknek fegyverrel, ellenség képpen ellene támadtak, és igy a mi Királyi Felséges Méltóságunkat Fölségünket, szabadságunkat, Törvényünket, s többet e félét annál gonoszabb megsértették, hogy a mi tilalmazó Levelünknek nem engedtek, a melyekkel az ilyen rosz végre való gyülésecskéket tilalmaztuk, a Pogány nemzetek sokaságával minket elboritani igyekeztek, s azokat ellenünk hivogatták, a mi Tárházainkat megfosztani, és Austriára, Styriára, Morvára és egyébb saját örökös Tartományinkra kiütni, azokat megdulni, s fell prédálni szándékoztak: de az mi nagyobb: még az Felséges Királyi Fejünk ell vesztésére is összeesküdtek, a mi az Élő Istennek legfőbb őrzőnknek Szent Tanátsábul kinyilatkoztatott csudálatos képpen, Annak okáért, minthogy“ [1]) (eddig van Szirmay közlése) „fő gondunknak tekintjük őrködni azon országok jólléte fölött, melyeknek népét Isten a mi hatalmunk alá rendelte, s az összes ker. világ nyugalma fölött: ennél fogva, hogy azon katonáink, a kiket birodalmunk határainak őrzésére küldtünk, megélhessenek a nélkül, hogy a városok, s faluk népének terhére lennének, eljött a gyors cselekvés ideje, miután már eddig sok idő telt el hasztalan tanácskozásokkal, a melyek sok és nagy kárára vóltak ezen királyságnak; magoknak a magyaroknak levén kötelességök, hogy egész erejökkel védjék Magyarországot, s ne rakjanak a mi örökös tartományainkra ezután is oly terheket, a melyek azokat épen nem illetik. Hogy az összes ker. világ, s kivált Magyarország ne legyen ezután is kitéve a mostaniakhoz hasonló veszélyeknek, ezennel elhatározzuk, királyi és császári teljhatalmunknál fogva, s kiadjuk azon rendeletünket, mely szerint ezután minden vármegye, és minden város maga tartja a katonaságot, továbbá szigoru fegyelmet parancsolunk ezen katonaságra, hogy ne legyen terhére azon népnek, a melyet védeni tartozik, s semmi bántalmat se ejtsen azokon, kik öt táplálandják. Rendeljük, hogy e parancsunk olvastassék föl minden vármegyénél, azért, hogy senki se menthesse magát annak

[1]) Szirmay i. m. 229.

nem tudásával; egyébiránt reményljük, hogy azok, a kik mostanig ellenünk vóltak, megbánás által érdemesitendik magokat kegyelmünkre, és hogy a kik mások által félrevezettetni engedték magokat, be fogják látni hibájokat; azok pedig, kik eddig is hivek vóltak hozzánk, jó példát fognak mutatni másoknak, engedelmeskedvén e rendeletünknek, s táplálván azon katonaságot, a melyet az ő védelmökre küldtünk, s nem fogják engedni, hogy a nyugtalankodók a határokra (Erdélybe) menekülvén, meghasonlást támasszanak a mi birodalmunk, s a szomszéd országok közt, a mint ez már többször megtörtént mind országunk népének, mind a mi királyi tekintélyünknek nagy kárára. Akarjuk, kivánjuk, hogy ti mindnyájan együtt, és egyenként, engedelmeskedjetek ezen rendeletünknek addig is, mig ezen intézkedésünket részletesebben megtehetnénk; a mit még most nem tehetünk, részint az idő rövidsége, részint a körülmények sürgetőssége miatt, engedelmeskedjetek minden halogatás, vonakodás, vagy ellenállás nélkül. Kivánjuk, hogy vessétek alá magatokat azon hatalomnak, melyet Isten adott nekünk fölöttetek fegyvereink ereje által, nehogy a mi jóságunk és kegyelmességünk élességgé, haraggá változzék azon csalások, hitszegések, s pártütések miatt, melyeket ellenünk már sokszor elkövettetek, ha ugyan azokba megint visszaesnétek. Ezt akartuk közölni veletek, hogy azok, a kik még most is visszaélnének kegyelmünkkel, ne legyenek meglepve, ha érzendik haragunk rettentő következményeit." [1])

E rendelet, bár szóval nem mondja is ki világosan, tettleg megsemmisiti az egész alkotmányt. Mert egyszerüen hatalomszóval semmisiti meg az ország önadóztatási jogát, a mi eddig egyik lényeges akadálya vólt az absolut uralomnak, s lépteti életbe az önkényes adóztatást. Világos vólt, hogy ha ez igy maradhat, soha sem lesz többé országgyülés, s elenyészik a nemzet törvényhozó joga. Épen olyan vólt ez a maga nemében, mint Rudolf pótczikke 65 év előtt. Nem sokára megtörtént a most még elhalasztott részletezés is az adókivetésnél; a papságra, és nemességre fejenkint 5 frt. adó vettetett, melyből, mint Szirmay mondja, Zemplénmegyére 64,000 frt. jutott.[2]) És midőn most még nagyobb mérvben árasztották el az országot a német katonák, ezek tartására maga Zemplénmegye adott 100,000 köböl rozst ingyen, 35,000-et

---

[1]) Histoire des troubles de Hongrie 170.
[2]) Szirmay i. m. 228.

pénzért. Ehez járult a közvetett adó, u. m. hus, ser, bor, pálinka, s a lábán eladott barmok megadóztatása; egy akó bor 90 dénár, egy akó sör 30, egy itcze pálinka 2 d.; a barmok eladásánál minden forint után 12 dénár.

Ámbár e rendeletnek sem létrejöttének körülményei, sem tartalma, sem kivált hangja nem látszott reményt nyujtani a felől, hogy a király ezt egyhamar visszaveszi; s ámbár a király előre is utalt az engedetleneket fenyegető haragjának rettentő következményeire: mégsem szült ez olyan nagy rettegést, mint a milyet a király óhajtott vólna. A meglepetés első benyomásának elmultával próbáltak az emberek tenni valamit a veszély elháritására. Némelyek esedezve fordultak a királyhoz, kérve e rendelet visszavételét; mások pedig készülődtek a most nem régen letett fegyverekben keresni oryosságot. A királyhoz intézett folyamodványok közül legnevezetesebb, mert legmeghatóbb Szécsenyi György kalocsai érseké, mint a melyben szépen egyesül a király iránti tisztelet, hazafias bátorság, és az ékesszólás. Alig nehány nappal a végzetteljes rendelet kiadása után, u. m. april 12-kén igy irt Szécsenyi a királynak: „Tőlem telhető alázatossággal kérek, könyörgök, esedezem cs. k. Felséged előtt, méltóztassék a minap kiadott adórendeletet visszavenni, s fölfüggeszteni addig, mig meghallgatandotta felséges háza leghűbb tanácsosainak véleményét, s a mások könyörgését, mert különben bizonyosnál bizonyosabb, hogy jajtól fog viszhangzani az ország, az égre emelkednek az emberek kezei, az özvegyeknek, árváknak és számtalan másoknak szavai, könnyekkel vegyülve, bosszuért fognak az égre kiáltani azoknak fejére, a kik felségednek e gyászos rendeletet tanácsolták, a melyről bizonyosan tudják, hogy nem Felségedtől magától származik. Én jól ösmerem Felségednek félelemmel vegyült tiszteletét Isten iránt, a kinek itéletei csudálatosak. Azt is tudom, hogy az Isten irgalmát kéri Felséged magára, családjára, feleségére, gyermekeire, a kiknek isteni félelmében reményli saját halhatatlanságát. Az isteni felség iránti tiszteletére, annak csudálatos itéleteitől félelmére, s utódaiban helyezett reményére kérem, ismételve kérem Felségedet, hogy, ha bár csak kevés időre is függessze föl e rendelet érvényét. Magyarországnak nem csekély érdeme van a Habsburg család iránt. Nyilván van, mennyi vért ontott e nemzet Felséged házának jólétéért. Mai napig is, mig a szomszéd népek, az ellenségtől biztonságban levén, békében élnek, a magyarok folyvást égettetik, sebeztetik, s öletik magokat azért, hogy a többi népeket megvédjék a barbarok támadásaitól. I. Fer-

dinánd, és Miksa alatt is vóltak rosz emberek, vóltak felségsértők, és pártütők, s meglakoltak érdemök szerint. Hadd lakoljanak most is csak a bünösök. Itélje meg Felséged maga, igazságos, és méltányos-é az, hogy nehány ember bünéért az egész ország szenvedjen? A török sohasem pihen. A mostani nagy vezér, élte virágkorában, dicsvágytól égve, azon töri fejét, hogy a török birodalmat nagyobbitsa. Ugyan, hogy ontsák majd vérőket a török ellen azok, a kiknek pénzök a békében kiszivattyuztatik, pénzök, a melynek megszerzésében ontaniok kell izzadságuk mellett vérőket is. Nyelvem akadozik midőn szólok, kezem reszket, könyeim omlanak, midőn erről irok. Mert előre látom, hogy a veszélyeknek egész Iliasai fognak származni az adó e neméből. Szeretem Fels. császáromat s királyomat, szivemből óhajtom, hogy ezen ország neki nemzetségről nemzetségre megmaradjon. Az Isten tartsa meg Felségedet." [1]) Pálfi Tamás cancellár, Gubasóczi János váczi püspök, Szelepcsényi, és mások is irtak a királyhoz folyamodványt, de mindnyájan azt a választ nyerték, hogy „Ő felsége nem engedheti el a nemesség megadóztatását; e nemesség sokkal sulyosabb büntetést is megérdemelne; egyébiránt engedelmesség által érdemesitsék magokat a kegyelemre." [2])

Bizonyosnak lehet tartani, hogy az udvar előre készen vólt ilyes fölszólalásokra, és hogy előre el vólt határozva, nem ügyelni rájok. Kellő hatást várt az udvar a nagy számu német katonaságtól, s a kézre került főbünösök kivégeztetésétől. Ámbár nincs rá adatunk; de hisszük, hogy nem ok nélkül történt, miszerint Zrinyi, Nádasdi, és Frangepán kivégeztetése e rendelet kiadása utánra halasztatott. Az nem szenved kétséget, hogy mielőtt ezek pere lefolyt, sőt avagy csak meg is kezdetett vólna, már el vólt határozva kivégeztetésök, és hogy e halálos végrehajtást csak azért halasztották el emnyire, hogy majd a kivégzések is befolyást gyakoroljanak az átalakitási műtételnek netán ellenmondók elrettentésére.

A mi e perfolyamot illeti: ez a szó teljes értelmében törvényellenes vólt, mert a sokszor ismételt törvények daczára, az országon kivül, egészen idegen emberekből álló törvényszék itélt felettök. Egyébiránt az egész perfolyam merő üres formasággá lett annálfogva, mert már befogatásuk előtt, ki vólt mondva rájok a halálos itélet. Nádasdi, bár rendeltetett mellé védő ügyvéd, mellőzött min-

---

1) Katona XXXIII: 932.
2) Szirmay 232.

den védelmet, bizta magát csak a császár kegyelmére, melyet különösen ártatlan gyermekei számára kért. Zrinyi maga készitett védő iratot, melynek tartalma röviden az vólt, hogy, bár hivatkozhatnék, nem hivatkozik azon kegyelmi igéretre, a melyet neki Lobkovicz tett a király nevében, a melynek szentnek kell, vagy kellene lenni; hasonlóképen nem hivatkozik, pedig hivatkozhatnék az arany bulla fegyveres ellenállási záradékára, a mely világosan megengedi az ellenszegülését, a törvényeket megsértő királynak, s hivatkozik csak a király méltányosságára, s arra, hogy ő a kellő időben megtette a fölfedezést, de fölfedezését megvetették, mint valami koholmányt, s ezzel őt nagyon fölingerelték. Továbbá mondja, hogy ő nem akart egyebet, mint azt, hogy miután máskéntnem sikerült, némi nyomás által kényszeritse az udvart az ő őseinek, különösen bátyja érdemeinek megjutalmazására. Biztosan várja a király kegyelmét, annyival inkább, mert nem igaz az a vád, mintha ő a törökkel szövetkezett vólna. Frangepán is csak a kegyelemre támaszkodott. És e kegyelmet mások is kértek az ő számukra, p. o. a külállamoknak bécsi követei, kivéve a spanyol követet, a ki a kivégeztetést tanácsolta. A pápa X-dik Kelemen, sajátkezüleg irt Leopoldnak, bocsánatot kérve mindnyájoknak ugyan, de különösen Nádasdinak, kiemelvén ennek a r. cath. egyház körül szerzett fényes érdemeit. Miután — igy ir a pápa — már különben is meggyőzve, sőt megtörve fekszik Magyarország Felséged lábai előtt, fölöslegesnek látom a bosszuállás művét." [1]) E beavatkozásoknak nem vólt semmi hasznuk; kivégeztettek mind hárman 1671. apr. 31-kén. Ellenben Rákóczi Ferencznek kegyelmet vásárolt anyja, Báthori Zsófia. A Pozsonyban ülésező biróság is megtette a mit tehetett, midőn a lőcsei bizottság által befogatott mintegy 300 egyén közül sokat elitélt börtönre, és jószágvesztésre, a kik is mindnyájan külföldi börtönökben zárattak el.

Vólt az udvarnak még más eszköze is, a melylyel elnémithatni vélte az ellenmondásoknak legalább egy részét, t. i. azt, a mely a főpapságtól jöhetne. Ezen eszköz abban állott, hogy az elveszitendett alkotmányos szabadságért kárpótolja a papságot azon más szabadsággal, miszerint szabad tetszése szerint fölléphet a protestáns eretnekek ellen. Kedvencz themává lett most az udvarnál, s a papságnál, hogy az eretnekek vóltak a lázadás főfő tényezői, következésképen lakoljanak. A főpapok katonai karhatalommal fogtak most a térités müvéhez, a templomok, iskolák sat.,

[1]) Histoire des troubles 175.

erőszakos elfoglalásához. Sőt maga Szécsényi sem vonakodott részt venni e gazdag aratásban.

Igaz ugyan, hogy a főpapság semmitsem mulasztott el arra nézve, hogy ezen jó alkalmat fölhasználja, s most már széltére foglalgatták el a protestánsoktól azon templomokat, iskolákat is, a melyeket ezek magok épitettek: de mégsem lettek közönyösekké a nemzet polit. jogaira mért sulyos csapás iránt. A megyéket sem rémitette el ama rendelet annyira, mint az udvar óhajtotta vólna. Azon gyüléseikben, a melyeken a parancsolt adót ki kellett vetniök magokra, egész bátorsággal elmondták, hogy, a törvények értelmében, még a jobbágyokra sem lehet adót vetni ki az országgyülés megegyezése nélkül, és hogy nehány ember büneért nem lehet az egész országot büntetni. Zemplénmegye hivatalosan felkérte a helytartót Szelepcsényit, hogy ne szünjék meg kérni a királyt mind addig, mig „annak szivét irgalomra, s igazságosságra nem hajthatja.“ [1]) Némelyek nyiltan megtagadták a fizetést, de minthogy az ilyenek kétszeres adómennyiségre büntettettek, s ez katonai karhatalommal vétetett meg rajtok, végre sem lehetett mást tenni, mint engedelmeskedni. A sok kérésnek csak annyi haszna vólt, hogy a király 1671. junius 6-kán kelt manifestumában kijelentette, miszerint: „Kegyelmet akarunk gyakorolni azok iránt, a kiket talán nem annyira saját bünök, mint mások erőszakolása vitt a lázadásba, s a kik ennélfogva kevésbé bünösök. Az ilyeneket ime felóldozzuk a felségsértés gyalázata alól, börtöneikből kibocsáttatjuk, s javaikat visszaadjuk. De ezen kegyelem alól kiveszszük azokat, a kik ellen már vizsgálatot indittattunk, és a kik bűnök érzetében elfutottak, vagy a mi idéztetési rendeletünkre meg nem jelentek, továbbá azokat, a kik még most is tartanának titkos gyüléseket, s folytatnák ellenünk pártoskodásukat. Egyébiránt kijelentjük azon kegyelmes akaratunkat is, hogy a mártiusi rendeletben kivetett adót felényire leszállitjuk, és hogy ezen adó a népet el ne nyomja, azt felerészben az urak és nemesek által kivánjuk fizettetni.“ Van e rendeletnek egy olyan pontja is, a mely legalább is gyanus szándékkal érinti a jobbágyok viszonyát a földes urakhoz. E pontban előre is tiltakozik a király azon föltevés ellen, mintha ő föl akarná lázitani a jobbágyokat a földes urak ellen. S épen ez az, a mi, a mostani viszonyok közt gyanussá teszi a király magaviseletét, s őszinteségét. Nevezetesen: „Segiteni akarván a föld népének méltó panaszain, rendeljük, hogy azok, a kik

[1]) Szirmay 231.

tulterhelve érzik magokat a földesuraknak tenni tartozott szolgálatok által, a kiket a földesurak keresztyén emberhez méltatlan kegyetlenséggel tulterhelvén, képtelenekké tesznek az állami terhek elviselésére, folyamodjanak hozzánk, s kijelentjük, hogy mindég nyitva lesz ajtónk ezen szerencsétlenek előtt, nem azért, mintha lázitani akarnánk őket uraik ellen, hanem azért, hogy könnyithessük szenvedéseiket. Akarjuk, hogy mindenki előtt ösmeretesek legyenek jó szándékaink, és hogy mi a kegyelmet elibe tesszük a szoros igazságnak. Ha mégis megbüntetjük azokat, a kik az ország nyugalmát fölzavarják, ezt azért tesszük, hogy a kegyelmességünkben elbizakodás vakmerőkké ne tegye őket a mások kárára, s azért, hogy ezek bünhödése rettentő például szolgáljon, s hogy a fenyegetések, melyeket a közjó szempontjából alkalmazunk, mindenkit megtartsanak a hűségben, engedelmességben, a melyre nekünk kötelezve vannak. Végre fenntartjuk Magyarország és Részei fölött teljes hatalmunkat, a melyet azonban ugy fogunk gyakorolni, hogy a kegyelem vegyitve legyen a szigorral, és a mint a közjó kivánandja." [1])

Látni való, hogy a kegyelem, ily adagban osztogatva, nem vólt képes visszaállitani az ország nyugalmát. Ehez járult, hogy a még most is roppant nagy adó mellett sem enyhült a katonaság rablása, és hogy most minden eddigit felül muló mérvben vétetett foganatba a vallásüldözés. Ily körülmények közt nagyon kevés kellett arra, hogy a mult évben hamu alá takart tüz, ismét lobbot vessen. E tüzet föléleszteтte egy szélfuvallat, a mely Erdélyből jött.

Azok, a kik Erdélybe menekültek, folyvást rimánkodtak Apafi fejedelemnek, hogy segitsen a szerencsétlen Magyarországon, kérjen a töröktől pártfogást. A fejedelem meg is tette, a mit tehetett, annyival inkább, mert főtanácsosa Teleki Mihály, őszintén pártolta a magyar ügyet. A porta politikája kezdetben ingadozó vólt, a mennyiben akart vólna ugyan segiteni a bujdosókon, de, legalább még most, a nélkül, hogy Leopold ellen nyilt háborut kezdjen. Bécsben jól tudták, hogy az elégületlenek mind a fejedelemnél, mind a portán segélyt szorgalmaznak, s a király kormánya kérőleg figyelmeztette a portát, hogy sem maga ne szegje meg a vasvári békét, sem a fejedelemnek ne engedje meg, hogy tovább is türje maga körül „azon rablókat, a kik a király birodalmából oda menekültek a büntetés elől."

[1]) Histoire des troubles 217—21.

És a nagyvezér levelet küldött Apafihoz, melyben figyelmezteti őt, hogy a béke fentarthatása szempontjából távolitsa el magától e rablókat. De szóval mást üzent, t. i. „ha ezen menekültek nem rablók, hanem politikai bujdosók, maradjanak a hatalmas császár ezen örökös tartományában, számukról, s állapotjukról tudósitsd a portát, hogy megértvén ügyöket, czélszerüleg intézkedhessék.“ [1]) Másfelől azt is megtette a nagyvezér, hogy, kézalatt, megengedte a budai basának, miszerint tegyen a bujdosókért annyit, a mennyit tehet nagy feltünés nélkül.

Ennyi bátoritás elég vólt Telekinek, s Apafinak arra, hogy tegyenek valamit. Tettek is. Fölszerelték a menekülteket, kik hova-tovább nagyobb számmal gyültek; fölszólitották a szabólcsi, s bihari hajdukat, hogy álljanak a bujdosók mellé, a mi meg is történt. Sőt maga a fejedelem is adott egy kis hadcsapatot Teleki vezérlete alatt, 1672. Az igy alakult kis sereg meglepő eredményeket vivott ki, diadalmasan nyomult Eperjesig. A szabadságháboru ezen rövid periodusa abban különbözik a régibbektől, hogy ennek folyamában, a már régóta, de kivált a legujabb időkben vérig üldözött protestánsok fékvesztett szenvedélyessége, s bosszuja világosan látható. Nemcsak azokra terjedt ki e bosszu, a kik hatalmi állásuknál fogva okozói vóltak a vallási sérelmeknek, hanem általában a „pápista kutyákra.“ Itt kezdődnek azon, gyakran minden emberiségből kivetkőzést mutató iszonyatosságok, a melyeket ettől fogva nehány éven át elkövettek egymáson a fölkelő kuruczok, s a császári labanczok. Azonban maga épen e hadjárat nem tartott sokáig. Megbuktatta a fölkelők ügyét részint Teleki teljes megveretése Szathmár alatt, részint a hajduság elpártolása, minél fogva még ezen évben szétverték a fölkelőket a császári seregek, s visszavették az általok elfoglalt várakat.

Mondani sem kell, hogy ez jó alkalmul szolgált a főpapságnak arra, hogy fokozza a lázadó eretnekek ellen már különben is foganatba vett embertelen bosszut. De maga az udvar is kizsákmányolandónak vélte ezt politikai tekintetben. Vége hossza nem vólt azon okoskodásnak, hogy ezen ujabb lázadás, s ennek fegyveres erővel történt elnyomása Isten, és emberek előtt jogot ád a királynak arra, hogy tegyen félre minden kiméletet, használja föl „a hóditás jogát,“ bánjék Magyarországgal ugy, mint fegyverrel hóditott tartománynyal, azaz tegye meg ennek alkotmányos életén az utólsó döfést is. Nem is lehetett többé kétség a felől,

[1]) Szalay V. 149.

hogy egy ily döntő lépés már csak napok kérdése. Az e tárgyban folytatott tanácskozásokból előre látta Szelepcsényi a történendőket, s nem mulasztotta el kérőleg közbevetni magát. Majd midőn meggyőződött arról, hogy a király elhatározása megváltozhatatlan, s azt is látta, hogy az életbeléptetni szándékolt uj rendszer sarkköve egy uj szerkezetü helytartóság lesz, előre letette a maga helytartói hivatalát, nehogy még azt a szégyent is meg kelljen érnie, hogy attól megfosztatott. [1]) Szelepcsényi érsek, azon kérelmét, a melyet e tárgyban nyujtott be a királyhoz, igy rekesztette be: „Előre látom, hogy oly dolgok állanak a küszöbön a melyekről majd ezt fogják mondani: nem gondoltam vólna. De bérekesztem kérelmemet, mert jobb némely dolgokat elhallgatni, mint szólani rólok.“ [2]) Az érsek ezen kérelmére, a király helyett Martinicz államtitkár felelt, mondván: „A rendeknek nincs a királyéval egyenlő hatalmuk a törvényalkotásban; a főpapok, s nemesek alattvalók, a többiek szolgák. Az ország fegyver által van meghóditva, ennél fogva kénye kedve szerint intézkedhetik benne a király; és e hatalom teljességében bár mit parancsol, az érseknek nem áll jogában azt ellenezni; nem gátolhatja a győzőt akaratában. Tanácsolja is az érseknek, hogy azt ne kisértse meg, mert csak igy fogja bebizonyithatni, hogy nem alaposak azon vádak, a melyek ellene Bécsben nem minden valószinüség nélkül emeltettek. A királyok határozatainak ellenszegülők azon lepke sorsában osztoznak, a mely a gyertya lángjába repül.“ [3])

Miután Leopold 1671. márt. 21. rendelete által különben is kivette már az alapot az alkotmány alól, nem vólt egyéb hátra, mint azt teljesen halomra dönteni. E döntő lépés nem soká késett. 1673. Febr. 27-kén kiadta a király a végzetteljes rendeletet, a mely által megvalósithatni hitte azt, a mire elődei 147 év óta szakadatlanul törekedtek. A rendelet im ez:

„Mi Leopold stb. kegyelmesen oda forditottuk minden gondunkat, hogy birodalmunkban a legszebb rendben virágozzék a jog, és igazság mind a köz dolgokban, mind a magánosak ügyeiben, és hogy kiváltképen a politikai kormányzat a lehető legjobb, és legszebb alakban tündököljék, „és hogy mind az, a mi a közelebbi idők változásai alatt meggyöngült, a közügyeknek szükséges, és a célhoz alkalmazott szervezése által minél hamarább érvényessé,

[1]) Katona XXXIV. 103.
[2]) u. o.
[3]) Horváth M. IV. 91.

erőssé legyen, s mind örökké megmaradjon. E czélra pedig nem találunk alkalmasabb eszközt, mint valami oly dicséretes, és hasznos helytartóság fölállitását, a milyen e mi Magyarországunkban, bár különböző módon, eddig is fennállott felséges elődeink, s bóldog emlékezetü őseink uralkodása alatt, és a milyen a ker. világ más országaiban is divatozik. Mihez képest kegyelmesen elhatároztuk, hogy ezen mi Magyarországunkban, s ennek Részeiben eddig is fennállott, de az idők mostohasága által megingattatott kormányformát, e már most halaszthatatlan szervezésünk által akként alakitjuk által, hogy e mi helyettes kormányunknak ezután tisztán látható főnöke legyen, s legyenek mellette tanácsos ülnökök, titkárok, cancelláriai expeditorok elegendő számmal, és hogy e helyettes kormányunknak állandó székhelye Pozsony vára legyen. Ezen ekként megjavitott, s a változó idők folyamához idomitott helytartó kormánynak teljes szabadságot és hatalmat adunk, s kegyelmesen engedményezünk a neki határozottan elibe irt, s megszabott utasitások értelmében, hatalmat, melynél fogva Magyarországban, és kapcsolt részeiben teljes hatósággal birjon mind azon ügyek intézésére, a melyek a nevezett országban, és részeiben akár a közkormányzatot, akár a magán ügyekben igazságszolgáltatást illetik; azaz hogy fent nevezett királyi utasitásunk értelmében mindennek intézésére, eligazitására, továbbá mindenben rendelkezésre, határozásra, intézkedésre korlátlan hatalommal birjon a mi nevünkben, következésképen a fent nevezett országnak mind köz, mind magán ügyeiben, a mi királyi koronánk jogainak, hatóságának, mint szintén az ország nyugalmának, békéjének érdekében, s javára, teljhatalommal intézkedjék. Azokat pedig, a kik ezt bármiképen gátolnák, akadályoznák, ideje korán megelőzhesse, és hatalmasan megakadályozhassa. És midőn az általunk ekként visszaállitott teljhatalmu királyi helytartó kormány élére állitjuk e jelen időre a Főtisztelendő János-Gáspárt, [1] a Bóld. Szűz Mária nevéről nevezett jeruzsálemi német lovagrend kormányzóját, s ezen rendnek Német- és Olaszországban Nagymesterét, mint olyat, a kinek a mi felséges Házunk iránt kitünő érdemei vannak, s a ki a közügyek intézésében is nagy tapasztaltsággal, és jártassággal bir; ezen többször emlitett Magyarország kormányát rá bizzuk, mit is jónak láttuk tudatni Magyarországunk minden lakosaival. Minél fogva királyi teljhatalmunkból meghagyjuk, és szigoruan megparancsoljuk ezen országnak, és a hozzá

[1]) Ambringen.

kapcsolt részeknek, u. m. nagyoknak, és kicsinyeknek, egyháziaknak, és világiaknak, politikai, és katonai tisztviselőknek, a megyék fő- és alispánjainak, a többi hatóságok tisztviselőinek, szabad kir. városok polgármestereinek, biráinak, mindenféle községek tisztviselőinek, s általában ezen országban lakó mindenféle alattvalóinknak, hogy a legnagyobb tisztelettel, engedelmességgel ösmerjék, fogadják el ezen általunk Magyarország mindenféle ügyei intézésére felállitott teljhatalmu királyi főhelytartóságot, ez iránt minden lehető tiszteletet, és engedelmességet tanusitsanak, és hogy mindenütt s mindig engedelmeskedjenek mind azokban, a miket ezen teljhatalmu királyi helytartóságunk, a mi nevünkben, tenni, rendelni, parancsolni fog ezen országnak akár politikai, akár katonai ügyeiben, s tudják meg, hogy a kik ezen kegyelmes királyi rendeletünknek mindenben föltétlenül engedelmeskednek, azok számot tarthatnak királyi pártfogásunkra, s kegyelmünkre; azok pedig, a kik, várakozásunk ellenére másképen tennének, magokra vonandják neheztelésünket, s haragunkat. [1])

Miután a rendeletben háromszor van elmondva az, hogy ezen helytartóság, a király nevében, korlátlan hatalommal fog birni, és az is, hogy ez iránt az ország minden lakosa föltétlen engedelmet tanusitani tartozik; és miután egy betü sincs benne arról, hogy ezen intézkedés csak ideiglenes, s addig tartó lenne, mig helyreáll az ország nyugalma; látni való, hogy a király ezzel nem kevesebbet akart, mint az alkotmány teljes eltörlését, s az absolut uralom felállitását egész meztelenségében.

E teljhatalmu kormányzóság tanácsának tagjai vóltak: Szelepcsényi érsek, Forgács Ferencz helyettes országbiró, Majtényi János királyi személynök, Kolonics Leopold kamara elnök, a németek közül: Pötting, és Spankau tábornokok, Erhard és Hoffmann tanácsosok. Utasitásuk pedig ez vólt: A róm. cath. vallás érdekeiről gondoskodni; a fölség jogait épségben tartani, a közbéke háborgatásának, conventiculumok tartásának elejét venni; a törökkel czimboráskodást megakadályozni, a főhadi tanácsnak segédkezet nyujtani, a kereskedést előmozditani, a mértékek pontosságára ügyelni, a pénzérték ingadozásának, alkalmas eszközök által gátat vetni, a városokban a belső és külső tisztaságra felvigyázni, a lázadók, s az urak minden vétsége fölött itéletet hozni, minden más ügyben a barátságos kiegyenlitést megkisérleni; az özvegyek, árvák érdekeiről gondoskodni, a főranguak gyámsági ügyeit ellen-

---

[1]) Katona XXXIV. 103—7.

őrizni, a hadsereg élelmezése, az adó kivetése, a katonai kicsapongások megvizsgálása körül czélszerüen intézkedni, a végvárakban igazságot szolgáltatni, a kamarának, és fiscusnak, a hol, és mikor kell, ségélyére lenni, s általában ugy járni el a közigazgatásban, hogy müködését belső megelégedéssel szemlélhesse a lakosság." [1])

A királynak az alkotmányt teljesen eltörlő rendelete uj erőt adott a közelebb mult évi harczokban megtört nemzetnek. Általános vólt a meggyőződés, hogy nem kell, s nem is fogják türni, hogy az ősök annyi századon át megőrzött szabadsága az ő korukban, s mintegy az ő kezök közt elenyészszék. A bátrabbak pedig el vóltak szánva a legelső kedvező alkalommal ismét megkisérleni a fegyver szerencséjét. Az általános elkeseredésen kivül még két oly körülmény vólt, a melyek nagy mértékben befolytak a szabadságharcznak minél hamarabb, ujra kezdésére. Egyik vólt a franczia- török politika, a másik pedig az, hogy Leopold a nemzetnek még ily elkeseritésével sem elégedve meg, olajat öntött a forrongó tüzre.

XIV. Lajos franczia király 1672-ben háborut kezdett Hollandia ellen, s előre tudta, hogy a Habsburg családot is ellenségei sorában fogja látni. Ennél fogva érdekében állott valami alkalmatlanságot szerezni Leopoldnak. Ezt ugy akarta tenni, hogy a szultánt ráveszi, miszerint vagy maga adjon, vagy az erdélyi fejedelem által adasson segélyt az elkeseredett magyaroknak. Ezt kivinni nem látszott nehéznek a mostani nagyvezér köztudomásu dicsszomja, és harczvágya mellett. Innen érthető, hogy a porta, bár nem akart is még nyilt háborut kezdeni, behunyt szemmel nézte hogy a nagyváradi basa folyvást ápolta, s élelmezte a mult évi hadjáratban szétvert fölkelő sereg romjait. Apafi ismét kérte a portát, hogy segitsen a kesergő magyarokon; és a porta, a fejedelem követének adott hivatalos szinezetü válaszában tagadólag felelt, ellenben magán uton. másként nyilatkozott. Nevezetesen, midőn a bujdosók egyik küldöttje Szepesi Pál kihallgatást kért a nagyvezérnél, ez őt nyilvánosan lehordta, de kevéssel ezután, titokban magához rendelvén, ezt mondta neki: Gondolhatod, hogy fontos dologban hivattalak. Emlékezhetsz, hogy 3 évvel ezelőtt kérték a magyarok a szultán pártfogását, de elutasittattak. A mult évben megint itt vóltál épen te, Petróczival együtt, és én titeket könnyedén elutasitottalak a budai basához. Ti sokat reményltetek, de keveset kaptatok, mert akkor ugy kivánták a körülmények. De már most, Isten jóvóltából segithetünk rajtatok, de ugy, hogy tervün-

---

[1]) Szalay V. 155. 97. sz. jegyzet

ket szoros titokban tartsátok. Tudd meg, hogy, ha a titkot, a melyet ma kezedbe teszek, elárulod, akárhol utólér téged a hatalmas szultán keze, kegyetlen halállal fogsz kivégeztetni: Különösen Apafi előtt maradjon titokban e dolog, mert ő nem tudja megőrzeni a titkot. Nyerjétek meg Magyarország főurait, s azok nevében és egyetértésével jöjjön ide egy magyar főur, s azt a szultán ki fogja nevezni magyar királylyá. De a követséggel eljöjj te magad is, mint a ki itt már ösmeretes vagy." „Hatalmas nagyvezér! — válaszolta Szepesi — látom, hogy általad Isten szól. Én, örömemben nem találok szavakat, a melyekkel hálámat kifejezzem azért, hogy Isten megszánta szenvedéseinket, s hozzánk hajtotta a hatalmas szultán szivét. Megőrzöm a titkot, a melytől Magyarországnak egész jövője függ. De gondolja meg Magasságod, hogy ez a fejedelem előtt nem maradhat titok. Egyébiránt el fognak jönni Magyarország követei, de mégsem olyanok, a kikből a szultán ő felsége királyt választhatna, mert a magyar nemzet szabadságának egyik főbüszkesége abban áll, hogy maga válaszsza királyait. Nem titkolhatom el azon aggodalmamat sem, hogy, miután az ország várai német kezekben vannak, a főurak nem mernek nyiltan mellénk állani, de szivök velünk van; titokban ők is ösztönöznek minket, hogy itt tegyünk próbát." Ezt hallván a nagyvezér, kérdé Szepesitől: Veletek vannak-é az Eszterháziak, Battyániak, Forgácsok, Erdődiek? Szepesi esküdözött, hogy ezek közül csak egy is alig van, a ki más nézetben vólna. „Na hát, végezte a nagyvezér, majd, ha a magyar határszélen ragyognak a szultán fegyverei, azon főurak is kijöhetnek váraikból, s egyesülhetnek veletek. E választ megtudván a fejedelem, és a menekültek, uj követséget küldtek a nagyvezérhez a további utasitásért, s ekkor már határozottan igérte a nagyvezér, hogy: ha a szultánnak Lengyelország ellen most inditandó háboruja sikerül, rögtön Magyarországra kerül a sor. [1]) De ezt nem várták a magyar menekültek, mert:

Az uj helytartóság nagyon hiven megfelelt utasitásának, legalább annyiban, hogy mozditsa elő a cath. vallás érdekeit. Mindjárt 1673-ban megkezdte Szelepcsényi a vallásos üldözés uj rendszerét. Nevezetesen, minthogy a mult 1672. évi fölkelés részesei nagy részben, tagadhatlanul protestánsok vóltak, ujabb ürügy kinálkozott azon elv fölállitására, hogy a mostani évek lázongásai az eretnekek müve. Ehez képest megkezdte a prot. superintendensek, és papok megidéztetését, kezdvén a dolgot a bányavárosi lutherá-

---

[1]) Katona XXXIV. 126.

nusokon. A következő 1674. évben nagyobb mérvben folytatta e munkát, melynek eredménye, mint közönségesen tudva van, több mint 400 prot. pap és tanitó befogatása, halálra itéltetése, majd kegyelem utján, reversalis adásra kényszeritése, végre nehánynak gályarabságra hurczoltatása vólt. Innen érthető, hogy az 1672-ben elfojtott tűz 1673-ban megint lobbot vetett, ha bár kezdetben, még nem nagy mérvben. Ekkor még nem rendes hadsereg módjára, hanem, a mostani kor nyelvén ugynevezett guerilla csapatokban mutatkoztak a legelszántabbak, kikre ekkor kezdett rájok ragadni a kurucz név. E guerilla harczok irtóztatók vóltak. Mert, miután a császári tisztek a fölkelők közül elfogottakkal nem ugy bántak, mint a hogy bánni szoktak egymással a civilisált ellenségek, hanem a legborzasztóbb halálnemekkel végeztették ki, a fölkelők is ugyanazt tették ellenségeikkel. És minthogy a dolgok legujabb fordulata után a róm. cath. papságot is esküdt ellenségeiknek tekintették, ezekre is kiöntötték, ha módjuk vólt benne, fékvesztett bosszujok egész dühét. Mindkét részen napi renddé lettek a legembertelenebb iszonyatosságok.

E közben a fejedelemnek egyik nagy befolyásu tanácsosa Teleki Mihály mindent elkövetett, hogy a fejedelmet tettleges, és nyilt föllépésre birja a magyar nemzett mellett. Apafi jó szive kész is vólt erre, de, minthogy magától semmit sem tehetett, kikérte az államtanács véleményét. Az államtanács a béke fentartása mellett nyilatkozott, mert, mint mondá, nem meri koczkára tenni Erdély lételét is. Ekkor a fejedelem országgyülés elibe vitte az ügyet. De a fejedelem két nagy befolyásu tanácsosa, u. m. Béldi Pál, és Bánfi Dénes itt is ellenzették a beavatkozást. „Ha csak privatumot kellene respectálni — mondá Béldi Pál — senki a magyarok dolgaihoz nálamnál engedelmesebben nem szólhatna, holott édes leányomat azok közül valónak Vesselényi Pálnak adtam feleségül: — — mindazonáltal, minthogy én nálam nemcsak gyermekeimnél, s minden javaimnál, hanem életemnél is mindenkor becsűsebb vólt hazámnak közönséges jova, és megmaradása, ha mindnyájan jovallanák is, a mi kegyelmes urunknak, hogy a magyar motusokban elegyitse magát, én egyedül is ellentartó vólnék vagyok, és leszek mind holtig benne, mert semmi jó exitusát nem látom.“ [1]) Az eredmény az lett, hogy az országgyűlés sem helyeselte a beavatkozást. Ekkor Teleki és pártja ármányhoz folyamodtak, a mi nekik annál könnyebben sikerült, minthogy Béldi, és Bánfi ellenségeivé lettek

[1]) Cserei i. m. 69.

egymásnak, és mert Bánfi, mint a be nem avatkozás egyik főfő tényezője, Leopoldtól bárói czimet nyert, s ettől fogva nem birta fékezni dőlyfét, s a nála kisebbeken zsarnokoskodási hajlamát. Fölingerelték ellene Apafit annyira, hogy elfogatta, s megegyezett kivégeztetésében, a mi meg is történt 1674-ben. Még messzebb vitte a fejedelmet a beavatkozási politika utján az, hogy XIV. Lajos, midőn már javában folyt a hollandi háboru, a melyben Leopold is részt vett, kevés idő alatt kétszer, u. m. 1674. őszén, és 1675. elején fölszólitotta a fejedelmi udvart, hogy fogjon fegyvert Leopold ellen a magyarok mellett. Szerette vólna Lajos, mint követe nyiltan kifejezte, „a magyarokat valami hatályos merényletre birni, a melynek következményétől méltán félhessen a bécsi udvar.“ [1]) És, hogy a magyarokat meggyőzze a felől, hogy most nem szándékozik őket csak egy pillanatnyira használni föl, mint 1667—8-ban, még azt is kérdezgette a franczia követ, hajlandók vólnának-é a magyarok Lajos családjának valamelyik tagját tenni királyukká.

Ezen tapogatódzó lépések, illetőleg rábeszélési kisérletek közt történt, hogy csufosan megbukott Leopold főminisztere Lobkovicz nyilvánosan bebizonyosodott árulásaiért. Most már azt várták némelyek, hogy rögtön meg fog változni a királynak Magyarország irányában nehány év óta követett politikája, mert, mint hinni szerették, e politika tulajdonképen nem a király, hanam Lobkovicz müve vólt. De keservesen csalódtak, mert a király most sem engedett semmit, sem a már birtokba vett korlátlan hatalomból, sem a protestantismus iránti ellenszenvéből. Sőt 1675-ben adott ki egy ujabb rendeletet, melyben még fölebb emelte a jövedéki adót, melyet ettől fogva accisa-nak hivtak. A baj másik okának, u. m. a vallásüldözésnek megszüntetésére is kevés kilátást nyujtott az az elszigetelt eset, hogy a vele szövetségben álló brandenburgi választónak, és a hollandi köztársaság minisztereinek hosszas sürgetésére haza bocsáttatta a gályákról azon papokat, a kik még el nem haltak a kinok sulya alatt. Szó sem lehetett tehát arról, hogy a fölkelők letegyék a bosszu fegyverét, sőt évről évre nagyobb mérvet öltött a guerilla harcz, annyira, hogy 1676-ban már háborunak is beillett. És e helyzet végre is kényelmetlenné kezdett válni a királyra nézve, még pedig több oknál fogva. Ugyanis a német harcztéren folytatandó háboru miatt kevesebb erőt fordithatott Magyarországba, mint ezelőtt, s ez már is nagyon meglátszott a magyar fölkelők bátorságán. Továbbá nyilván vólt előtte, hogy

[1]) Szalay V. 168.

bár a fejedelem még nem inditott ellene háborut, Erdélyből meritik erejöket az elégületlenek, és hogy a franczia diplomatia mind a portánál, mind a fejedelemnél minden követ megmozdit, hogy Leopold ellen Erdély egész erejét a mérlegbe vethesse. Végre gyakran tapasztalnia kellett, hogy még a főpapok sem látják magokat a prot. egyház szabadon üldözhetése által kárpótolva az elvett nemzeti jogokért, s főpapi kiváltságokért, s ha talán vannak is egyesek, a kiknél a főpapi érdek minden más érdeket elhallgattat: de a többség másképen gondolkozik annyira, hogy talán még a főpapságtól is félni oka lesz. Valóban saját hivatalnokai is elidegenedtek az uj kormányrendszertől, kivált mióta meghiusulva látták azon reményt, a melylyel Lobkovicz bukása után táplálták magokat. Igy p. o. Pálfi Tamás nyitrai püspök, és cancellar 1676. sept. 1-én ezt irta Zemplénmegye rendeinek: „Nagyságtok, kegyelmetek legyen jó reménységben, az Ur Isten megforditja a Tanácsokat, és ennek utána kedvesebb állapotba rendeli dolgainkat. Tanácskoznak Bécsbe, de mást rendelnek az égbe." [1])

Ily helyzetben szükségesnek látta a király, ha nem is tenni, legalább mutatni valamit. Midőn meghalt a kassai főkapitány Spankau, a helyébe tett Strasoldónak utasitásul adta, hogy némileg szelidebb bánásmód által próbálja meg rábirni a lázadókat a fegyver letevésére. Adott is ki Strasoldó Kassáról 1676. febr. 20-kán egy hosszadalmas kiáltványt, melyben mutogatja, hogy a gyülölt német sereg itt létének okai, magok a magyarok. Ha tudják, szüntessék meg magok a fegyveres fölkelést, akkor kimennek innen a németek. Inti a nemzetet, hogy ne bizzék Erdélyhez, és a törökhöz, mert ennek már eddig is sok kárát vallotta, s ezután sem nyér tőlök jobbat. De fontosabb vólt e kiáltványnál az, hogy ugyanekkor Bécsbe hivott a király néhány magyar főurat, hogy adjanak véleményt, miként lehetne Magyarországban a nyugalmat helyreállitani. A bizalmi férfiak nyilt őszinteséggel kimondták, hogy „a nyugalom helyreállására gondolni sem lehet addig, mig vissza nem állittatik a kormányzat régi törvényes rendszere, mig nádor nem választatik, mig a német katonaság ki nem vitetik." Erre azt felelték a német ministerek, hogy ez épen olyan tanács, mintha azt mondanák, hogy a hajótörést ugy lehet megelőzni, ha a hajó csak a habokra bizatik. Maga a király pedig azt mondta, hogy „hűség, s engedelmesség által tegyék fölöslegessé a német sereget, annyival inkább, mert neki ezzel nagyon kedves dolgot

[1]) Szirmay 245.

tesznek." Majd mikor a magyar urak részletesebb vitatkozásba bocsátkoztak a ministerekkel, összehasonlításokat tettek, hogy hány várat vesztett el a magyar, és hányat az idegen nemzetbeli katonaság. Fölhozták a mostani adók lázitó vóltát mind jogi, mind államgazdászati tekintetben. E tanácskozmányoknak az lett a vége, hogy a ministerek kijelentették, miszerint „nem lehet engedni, mert az engedékenység nem válnék a király javára." [1]) Ennek folytatásaul tekinthető, hogy a következő 1677. évben a király egyik kapitánya Barkóczi föl ment Bécsbe, szelidebb eljárást sürgetni különösen a vallás ügyében. P. o. legyen a protestánsoknak minden megyében legalább egy templomuk, s ők se rekesztessenek ki a hivatalokból. A király ministerei, noha ennyit is soknak tartottak, mert — mint mondák — a szelid eljárás nemcsak meg nem töri, sőt edzi az ellenséget: mégis fölhatalmazták Barkóczit, hogy ezen az alapon alkudozzék a fölkelőkkel. [2])

1677-ben oly nagy fontosságu fordulat történt a fölkelők, s az ország sorsában, a mely méltán nevezhető a **válság kezdetének**. Nevezetesen az ezen évi május havában véd, és daczszövetséget kötött Apafi a fölkelőkkel, s a francziа királylyal; szövetséget, a mely Lajosnak világos hasznot hajt, de hogy a magyaroknak hajt-é, ez, a legjobb esetben is a körülményektől, sőt Lajos tetszésétől függ. E szövetség pontjai közül nevezetesebbek: A fejedelem egyesiti hadait a fölkelőkével, fővezér Teleki Mihály lesz; mind a fejedelem, mind a fölkelők külön-külön 15,000 főnyi sereget állitanak, s ezt a franczia király látja el nem kölcsön, hanem, kegyelemből, ingyen adott pénzzel; sem a fölkelők, sem a fejedelem nem szállithatják alább a sereg azon számát Lajos engedelme nélkül; sem a fölkelők, sem a fejedelem nem békülhetnek meg Leopolddal Lajos engedelme nélkül; de Lajos békülhet, és ha olyan békét kötne, a melynek a magyarok hasznát nem vehetnék, ezután is segiteni fogja őket titokban; Lajos kieszközli, hogy a fejedelem ezen lépését ne vegye rosz néven a porta; a szövetség titok marad addig, a mig Lajos jónak látja. Ezen ingatag alapon nyugvó szövetség hiányait pótolta némileg Lajos azzal, hogy Lengyelországtól is eszközölt némi segélyt a fölkelők részére, és hogy akkor, midőn Köprili nagy vezér halála folytán bizonytalanná vált a porta gondolkozásmódja, ezt kedvezőleg hangolta a magyar ügy iránt.

---

[1]) Katona XXXIV. 249.
[2]) Szalay V. 175.

E közben nyiltan föllépett Erdélyben Béldi Pál Telekinek, és az általa képviselt politikának megbuktatására, s a portánál is vádakat emelt mind Teleki, mind Apafi ellen, de e föllépés eredménytelen vólt annyiban, a mennyiben nem Teleki, és Apafi bukott meg, hanem ő maga.

Bár sokkal kisebb mérvben, mint a hogy a szerződésben megállapittatott, megkezdetett a fejedelem háboruja Teleki vezérlete alatt 1677-ben. És Leopold kezdett némileg aggódni. Ismét tanácsot kérdett némely magyar főuraktól. Gubasóczi János, és Bársony György püspököket pedig — valószinüleg másokat is — levélben szólitotta föl, hogy irásban terjesszék elő véleményöket e belháboru megszüntetésének módjairól. Azon emlékiratban, a melyet ekkor Gubasóczi beadott, figyelmet érdemel az a finom gunyor, melylyel mondja a többi közt: — — — — — — — — „Közmondás a philosophusoknál, hogy ha megszünik az ok, megszünik az eredmény is. Olyan argumentumokat, s eszközöket kellene ajánlani a rebelliseknek, a melyek az eddigieknél kedvezőbbek, s a meggyőződésre hatásosabbak vólnának. Ha az ellenkezőket ellenkezőkkel szokás gyógyitani, ha a keserüséget az édesség enyészteti el; ha a szigor, és félelem szüli az elpártolást, ellenben a kegyelmesség és nyájas arcz az elpártoltakat is visszahozza; ha igaz az, a mit Gergely pápa mondott, hogy t. i. az orvosi mesterség a hideget meleggel, s viszont a meleget hideggel gyógyitja: meg kellene tudni, mi vólt a fő ok, a mely létrehozta a kedélyek elkeseredését, s annak épen ellenkezőjével kellene gyógyitani a bajt. Legtöbbet használna pedig az, ha Felséged kegyelmesen meghallgatná azokat a kivánalmakat, a melyeket a megyék küldöttei már több izben kifejeztek, és ha Felséged azokra kegyelmesen rá állana. Igy könnyebben rá lehetne venni a rebelliseket, hogy adjanak helyet a jó tanácsnak. Mert ugy látszik, Tamás apostol hivei azok, a mennyiben ha nem látják, s kézzel nem tapintják a kegyelem jeleit, nem hiszik, hogy megtérésöknek jó következménye lehetne, és hogy valósággal megnyerik, a mi talán igértetik nekik. Mindenesetre tenni kell valamit, mig nem késő, mert a veszély a küszöb előtt áll." [1])

Egészen másképen hangzott Bársony György egri püspök véleménye. T. i. „Magyarország Istenben bóldogult királyai előtt semmi sem vólt fontosabb, mint a cath. egyházat hajdani fényében fentartani, s az eretnekséget visszaüzni oda, a honnan jött, u. m.

[1]) Katona XXXIV: 290.

a pokolba. Felséged helyzete e tekintetben annál szerencsésebb, minél nagyobbak a szent vallásunkon ejtett sérelmek, a melyeket meg kell bosszulnia. Felséged elődei, a jelen század elején akaratunk ellen hódoltak az idő kényszerüségének, s tettek kárhozatos engedményeket az eretnekeknek. Felséged fegyvereinek kedveztek az egek. Mit kételkedik hát?[1])

E közben a portát is figyelmeztette Leopold, hogy ne szegje meg a vasvári békét, s az abban vállalt kötelezettséget. De az uj nagy vezér válasza előbb kitérő, majd hovatovább rideg, s aggasztó vólt. A porta még adófizetést is emlegetett, ha békét akar a király. Másfelől, folyt még a rajnai háboru, s ott el vólt foglalva a király seregeinek nagy része. Ily körülmények közt kétszeresen aggasztónak látszott a franczia udvarral szövetkezett Erdély nyilt hadüzenete. Ennek, és nem Gubasóczi figyelmeztetésének (mert ilyet már nem egyszer hallott az udvar) lehet és kell tulajdonitani, hogy 1678. tavaszán Pozsonyba hivott a király nehány főurat, ismét tanácskozni velök a baj elháritásának eszközei felől. A bizalmi férfiak most is ismételték, a mit már sokszor elmondtak. Azonban a tanácskozmány elnöke Hocher austriai cancellar nem vólt fölhatalmazva semmi olyanra, a mitől alaposan lehetne reményleni a belháboru megszüntetését. Tulajdonképen nem is egyéb vólt e tanácskozmány, mint időnyerési kisérlet. Mert ugy látszott, hogy vége felé közelget már a rajnai háboru, s addig, mig onnan ide jöhetne a katonaság, valami semmit nem mondó igérettel próbálni meg, lehetséges vólna-é elvonni a fölkelőknek legalább egy részét a fölkelés ügyétől. Innen érthető, hogy midőn a bizalmi férfiak megint csak azt emlegették, hogy az alkotmányos kormányzat visszaállitása, s a német katonaság kivitele az egyetlen eszköz; Hocher nyilt szidalomra fakadt az összes magyar nemzet, mint pártütő ellen, a mit aztán Pálfi Tamás nyitrai püspök, és magyar cancellar hasonló élességgel torolt vissza, gazembernek nevezvén Hochert, és társait, mely jelenet után nagy ingerültséggel fölkeltek a magyar urak, s magára hagyták a német cancellárt.

A fölkelők seregének uj erőt adott az ifju gróf Tököli Imre fővezérsége. Az ő vezérlete alatt meglepő siker koszoruzta fegyvereiket. Tököli meghóditotta a felső megyék nagy részét, a bányavárosokkal együtt. Azonban mindjárt ekkor mutatkozik Tököli föllépésének más fontossága, s illetőleg a forradalomnak uj iránya is. Nevezetesen az, hogy Tököli, egyfelől fegyverei dicsőségétől elka-

---

[1]) Katona XXXIV. 296.

patva, másfelől a fölkelőknek az alkotmány eltörléséből származott nagy keserűségére számitva, oly czélt is tüzött maga elé, a mely nagyon megnehezitette a fölkelők kibékülését a királylyal. E czél „a Magyarország fejedelemsége" vólt. Erre vágyását kétségenkivülivé tette, midőn a bányavárosok elfoglalása után, az ott talált érczkészletből pénzt veretett ilyen föliratttal: „Tököli magyar fejedelem, a magyar részek ura a szabadságért, és igazságért."

A forradalom nagy diadalai kényszeritették a királyt, hogy valamivel szelidebb hurokat pengessen. Meg is bizta az esztergomi érseket Szelepcsényit, hogy szólitsa föl a kuruczokat, miszerint sérelmeiket terjesszék egyenesen ő hozzá. Ezek föl is terjesztették kivánataikat, u. m. közbocsánat, az alkotmány visszaállitása, a nádori szék betöltése, az elkobzott jószágok visszaadása, a prot. vallás szabadsága, a jezsuiták kiüzése.[1] Azonban nem sokkal e kivánalmak fölterjesztése után kedvezőbb fordulatot venni látszottak a király ügyei, midőn már csaknem bizonyos vólt a békekötés a franczia királylyal, még pedig oly béke, a melyben szó sem lesz a magyar forradalomról. De másfelől Tököli egyénisége is gyakorolt az udvarra nyomást, olyat, a melyet figyelmen kivül hagyni nem lehetett. Innen érthető, hogy Leopold megint keresett egy, a körülményekhez illő közép utat a merev ellenzés, és engedékenység közt, s béke conferentiát nyitott meg Sopronban 1679-ben.

E conferentián, kezdetben tulnyomó vólt az udvarnak a franczia királylyal már megkötött békéből származó önbizalma, sőt elbizakodottsága. Világos ez onnan, hogy midőn a fölkelők a nádorság visszaállitását kivánták, s e kivánatukban az ott jelenlevő nem pártos főurak által is támogattattak, a király biztosai azzal torkolták le a magyar urakat, hogy előbb tétessék le a fegyvert a lázadókkal, s csak azután beszéljenek; a fölkelőknek pedig azt felelték, hogy ő felsége visszaállitja ugyan a nádorságot, de ugy, hogy annak hatalmából elvéteti mind azt, a mi ártalmas a királyság hatalmának. Azonban forogtak fenn oly körülmények is, a melyek az udvar hajthatlanságánál nem kevesebbet ártottak a fölkelők ügyének. Ilyen vólt p. o. a Teleki Mihály, és Tököli közt történt meghasonlás, a miatt, hogy Tököli, ki eddig Teleki leányával járt jegyben, Rákóczi Ferencz szép özvegyére, Zrinyi Ilonára vetette szemeit, és a bécsi udvarral, ama nyilvános békealkun kivül más, titkos alkudo-

[1]) Szalay V. 186.

zást folytatott a fölött, hogy ha ő megnyerné Rákócziné kezét, átengedné-e neki az udvar a Rákóczi család nagy uradalmait. E kérdés folyvást bénitólag hatott a fölkelők ügyére. Az udvar óhajtandónak látta ugyan Tökölit mintegy fogva tartani e házasság által: de még nem látta eljöttnek az időt, melyben kivánatának teljesitését megigérje, s annál kevésbé, mert nem annyira Tököli lekenyerezésétől, mint inkább a törökkel folytatott alkudozások sikerétől függesztette föl további léptei irányát. Azonban már ezen 1679. évben is megtett Leopold annyit, hogy eltávolitotta Magyarországból Ambringent, ki is azon ürügy alatt ment el innen, mintha az itt uralkodó döghaláltól félne.[1])

Tököli az 1680-dik évben nagyobb nyomatékot akart a hadjáratnak adni. Azon kivül, hogy számos példányban elterjesztett kiáltványt tett közé, melyben lelkére köti a nemzetnek, hogy a fölkelők ügyét minden tőle telhető módon, p. o. pénzadományok által gyámolitsa, adott ki egy másik manifestumot is, ily czim alatt: A magyarok 100 panasza a németek ellen (gravaminum hungarorum contra germanos centuria); továbbá formaszerü szövetségre lépett fegyveres társaival, a következő föltételek alatt: A fölkelők kötelezik magokat, hogy vezéröket a bal szerencsében sem hagyják el; s a ki ezt megszegné, fej- és jószágvesztéssel büntettessék; minden vallásfelekezeti különbség nélkül kötelezik magokat a haza védelmére; a káromkodók büntettetni fognak; a templomok, legyenek azok bármely felekezetéi, továbbá a malmok, és érczbányák sértetlenül hagyatnak; a ki a szövetségnek lekötött hitét megszegné, fejét veszitse; a ki rabolni mer, becsületvesztésre, és a kár megtéritésére büntettetik; az ország minden lakosa tartozik fölkelni, kivéve azon elerőtlenedetteket, a kikről a megye bizonyitja, hogy harczképtelenek.[2])

A háboru erélyesebb folyama daczára is folyt a békealku. És minthogy folyvast kedvezett a harczi szerencse a fölkelőknek, és minthogy a királynak a törökhöz való viszonyai folyvást aggasztóknak látszottak: ismét engedékenyebbé lett az udvar; most már magyar biztosok vezették az alkudozásokat, olyanok, a kik magok is egyetértettek a fölkelőkkel a főbb pontokban, kivéve a vallásszabadságot. De tovább folytak a Tökölivel kezdett titkos alkudozások is a házasság dolgában. Ezen titkos alku közben elmondta Tököli a király biztosának Sebestyén Endrének, hogy őt szövet-

---

[1]) Szirmay 250.
[2]) u. o.

séggel kinálja a franczia udvar, és egy gazdag franczia herczegnő kezével, de ő jobban szeretné, ha a császár királylyal egyességre jutva, ennek óltalma alatt pihenhetne meg. Azt is mondta a császár ügynökének, hogy ezután is óhajt vele a török, és az erdélyiek tudta nélkül találkozni, és értekezni. Sőt van oly vélemény is, hogy ezen alkalommal igéretet tett vólna a felől is, miszerint kész catholikussá lenni, ha a király megkönnyiti neki a házasságot, s a Rákóczi jószágok megnyerését. Szirmay azt mondja, [1]) hogy a Sebestyén által kezdett ezen alkut Szirmay István folytatta a király nevében, és fel vólt hatalmazva megigérni Tökölinek, a mit kiván a házasság dolgában. Azonban ezen alkudozásnak nem vólt még egyéb eredménye, mint egy ujabb fegyverszünet, mely 1681. tavaszig tartson.

Az alkotmány visszaállitása.

Az 168⁰/₁ tél folyama megint tanulságos vólt Leopoldra nézve, mert XIV. Lajos nagy dolgokon törte fejét, melyekkel nem kevés bajt okozhatna a császárnak; továbbá diplomatiáját is müködtette a portán, a minek már eddig is látszott annyi hatása, hogy a török készült, még pedig, mint minden jel mutatta, valami nagy háborura. És midőn Leopold nem lehetett többé csalódásban arra nézve, hogy mind ezek ő ellen vannak irányozva, meggyőződött a felől, hogy ily körülmények közt lehetetlen lesz tovább is fentartani a már csaknem 10 év óta nyiltan gyakorolt absolut királyi hatalmat, le kell mondani a hóditás jogáról, s vissza kell állitani az eltörölt alkotmányt, legalább papiron. E fordulatra előkészitő lépésnek lehet tekinteni a király azon tettét, miszerint az 1680. év folyamában fölszólitotta a megyéket Szelepcsényi, mint megint királyi helytartó által, hogy terjesszék fel általában ugyan minden panaszukat, különösen pedig a német katonaságtól szenvedett sérelmeiket, s ezen panaszokra előre is megigérte az orvosságot. És ekkor Zemplénmegye elpanaszolta, hogy Strasoldo Zemplénmegye alispánját, és főjegyzőjét fogságra vetette azért, mert a megye nem vólt képes megfizetni a rávetett adót, s nem bocsátotta el őket mind addig, mig Bán János egri kanonok meg nem fizette a megye tartozását. [2])

A fentebb emlitett kényszeritő okokon kivül, még az is haj-

---

[1]) Szirmay 251.
[2]) u. o. 252.

totta a királyt az engedékenységre, hogy a magyar főurakkal folytatott bizalmas tanácskozások közben arról győződött meg, miszerint, ha a nádorság visszaállittatik, s visszaállittatik a kormányzat régi törvényes alakja, bizvást számithat a főurak segélyére a vallás kérdésében; vagyis, hogy a vallásszabadságot biztositó törvényeken, törvényes módon is lehet tenni oly változtatást, a mely az udvarnak legalább egyik aggodalmát meg fogja szüntetni. Leopold még ily igéretek mellett is nem birta könnyen elhatározni magát. Egymást érték Bécsben a conferentiák. „A magyar tanácsosok csak azt vitatták, hogy nincs más eszköz a menekülésre, mint összehivni az országgyülést. A nagyobb számu német tanácsosok pedig azt, hogy a mostani körülmények közt semmi sem lehetne veszélyesebb, mint az országgyülés, mert ott még az eddig épekre is elragad a pártoskodás nyavalyája; oly dolgokat fognak kérni, a melyeket megadni nem lehet kár nélkül, megtagadni sem a nélkül, hogy az ingerültség még nagyobbá legyen.[1]) És a király végre is a magyar tanácsosok véleményének elfogadására kényszeritve látta magát, s meghódolván ezuttal a körülmények hatalma előtt, 1681. febr. 28-ról kelt regalisban összehivta az országgyülést Sopronba, még pedig ugy, hogy már apr. 28-kán együtt legyenek az ország rendei.

Azon manifestumhoz hasonlitva, melyet ezelőtt épen 10 évvel adott ki Leopold, s a melyben akkor nagy elbizakodottsággal kivette az alapot az alkotmány alól, kétszeres érdekkel bir a királynak most kiadott manifestuma, vagyis az országgyülést összehivó regalisa, a mely ekként szólott: „Mióta megkoronáztattunk, és az uralkodást általvettük, semmisem feküdt szivünkön annyira, mint az, hogy velünk született kegyelmességünknél fogva, minél hamarabb segithessünk e nemes Magyarországon, a mely nekünk nagyon, nagyon kedves, és a mely már sokat szenvedett, egyfelől a keresztyén világ közös ellensége — a török bántalmazásaitól, s pusztitó beütéseitől, másfelől némely olyan belső mozgalmaktól, a melyeket mintegy 10 évvel ezelőtt, minden várakozásunkon kivül támasztottak némely nyugtalan, s a közbéke felzavarására törekvő emberek, a kik saját érdeköket a zavarokban vélték kielégithetni, a mely zavarok mind e mostani időig eltartottak, s a melyeknek folyamában még szomszéd tartományaink is több izben megtámadtattak, fölzavartattak, kiprédáltattak, és elpusztittattak, a mely mozgalmak, zavarok, és ezekből származó veszélyek által ezen

[1]) Katona XXXIV: 394.

Magyarország is nagyon elnyomatott, és megrongáltatott. Semmi sem fekszik inkább szivünkön, mint hű alattvalóink jólétéről, biztonságáról, megmaradásáról a szánakozás atyai részvétével gondoskodni, t. i. miként lehetne azon mozgalmakat nem annyira szigoru, mint inkább szelid, mind az isteni, mind az emberi törvényekkel megegyező méltányos módok, és eszközök által lecsilapitani. Innen van, hogy minden más dolognak elibe tevén az óhajtott békét, és nyugalmat, Magyarországunk hű rendeinek együtt és egyenkint közönséges országgyülést hirdetünk a f. 1681. apr. 28-ra Sopronba, még pedig oly módon, hogy, mivel más országaink fontos és sulyos körülményei is kivánják jelenlétünket, ezen országgyülést minél hamarább megtartani, s bevégezni szándékozunk; sőt, hogy abban se legyen hiány, személyesen szándékozunk ott megjelenni, azt vezérleni, hogy ott veletek, s az ország összes rendeivel tanácskozhassunk, és határozhassunk mind azok felől, a melyek ezen ország javára, bóldogságára, fenmaradására megkivántatnak. Mihezképest, ezen levelünk által kegyelmesen intünk Téged is (e példány Kazinczi Péter királyi t. birónak szól) és megparancsoljuk Neked, hogy a nevezett napra, és helyre, minden vonakodás, vagy késedelem nélkül jöjj el, hogy tanácskozhass az ország rendeivel azon dolgok felől, a melyek az ország javára, nyugalmára, bóldogságára, és alkotmánya virágzására tartozóknak láttatnak, hogy azokat te is előmozdithasd hazád iránti szeretetedhez képest. Másként nem cselekedvén, az ország közönséges decretumaiban megszabott büntetés terhe alatt." [1])

Meghivatott ezen országgyülésre Tököli is, és midőn ő némi kétséget fejezett ki a személyes biztonság tárgyában, Eszterházi Pál késznek nyilatkozott kezesül adni a maga fiját. De sem maga Tököli nem ment el, sem a fölkelők nem küldtek meghatalmazottakat. És, hogy ez igy történt, s ekként előre lehetetlenné vált a fölkelők kibékülése a királylyal, annak fontos okai vóltak. Nevezetesen valamint az udvar nem tudott őszintén kibékülni az alkotmányos szabadsággal, s csak a kényszeritő szükség nyomása alatt hivta össze ezen országgyülést, a protestánsoknak adandó vallásszabadságra pedig gondolni sem akart: ugy Tökölinél sem vólt már most a békülési hajlam oly őszinte, mint a mult évben. Mert e közben a franczia diplomatia teljes diadalt aratott a portánál, minél fogva parancs ment Apafi fejedelemhez, hogy teljes erejével lépjen föl a király ellen, s a fölkelők mellett, sőt ilyen parancsot kaptak a magyarországi basák is. Tököli, ily körülmények közt

[1]) Kovachich Vest. Com. 802.

jobban kielégithetni vélte saját nagyravágyását a porta segélyével, mint a király engedékenységével. De a fölkelők táborában is sokkal nagyobb vólt az elkeseredés Leopold ellen, s sokkal kevesebb a bécsi udvar iránti bizodalom, semhogy ne akarták vólna fölhasználni a most kinálkozó hathatós segélyt, a melytől sokkal több sikert vártak, mint a megszorult király gyanus engedékenységétől, és végre, mert Tököliben sokkal kevesebb önzést hittek, mint a mennyi vólt.

Leopold máj. 25-kén nyitotta meg a gyülést. A királyi propositio tartalma olyan vólt, a melyből csak a legoptimisticusabb fölfogás sejthette, hogy a király vissza akar térni az alkotmány utjára, és hogy azon komolyan meg akar maradni. Nevezetesen: „Ámbár eléggé átláthatták a rendek ő felsége meghivó leveléből, hogy ezen országgyülést főként azért hivta össze, miszerint az országnak a pártütés által szétdult nyugalmát helyreállitani segitsenek: mindazáltal, hogy a rendek előtt nyilvánossá legyen, mit tett ő eddig a belnyugalom helyreállitására, ezennel elmondja. T. i. a lázadásnak mindjárt kezdeténél, u. m. a beszterczebányai részletes gyülés alkalmával kegyelmesen fölajánlotta a haza vesztére törő pártütőknek, a bajok orvoslatának im ezen módját, u. m. az országgyülés összehivását, de ők ezt nem fogadták el, hanem a nyilt pártütésbe rohantak. Ő felsége örömest elmulasztotta vólna a fegyveres megtorlást, mint a mely sok kellemetlenséget szokott maga után vonni, s szerette vólna a szigor helyett, a kegyelmesebb eszközöket, de a királyi hatalom, s saját méltóságának érdeke fegyverfogást kivánt. E czélra nagyobb számu katonaságot kellett behozni, hogy a megsértett királyi hatalmat méltóképen meg lehessen bosszulni, és hogy az ország végveszélyét el lehessen háritani. Azután is nem egyszer kinálta őket kegyelemmel, de ők tovább is rohantak vesztökbe. Még ily körülmények közt is örömest folyamodott vólna ő felsége az országgyüléshez, de ennek mindég vólt valami akadálya, különösen pedig a pusztitó dögvész. Most már, midőn Isten jóvóltából enyhült az a csapás, nem halogathatja ő felsége tovább, miszerint teljesitse királyi tisztét, s látván az országnak mostani sulyos szenvedését, nem akarja továbbra is megpróbálatlanul hagyni az országgyülést, mint orvoslási eszközt, hadd láthassa az egész világ, mennyire nem kimélt semmit ezen országnak védelmében.

„De hogy ezen országgyülés megfelelhessen az ő felsége által óhajtott czélnak, ezennel fölhivja a rendeket, hogy, félretéve minden magánügyet, követelést, azon hüséggel, és engedelmességgel,

a mivel tartoznak ő felsége és ő felségének királyi hatalma irányában,' és hazájok iránt őszinte szeretettel, tanácskozzanak csak a közügyekről, t. i. miként lehetne az ország belnyugalmát visszaállitani, és a pártütőket a törvényes király iránti engedelmességre visszatériteni. Egyébiránt kész ő felsége örök feledésbe takarni az ő büneiket, sőt kész nekik némely, a méltányossággal megférő engedményeket is tenni, a mint már eddig is megmondta, ha visszatérnek a hűségre, s engedelmességre. De midőn látta ő felsége, hogy oly iszonyu kivánataik is vannak, a melyek a királyi méltósággal homlokegyenest ellenkeznek, ezeket teljességgel nem adhatta meg, más kivánalmaikat pedig az országgyülésre halasztotta, ők tovább is megmaradtak makacsságukban. Midőn ekkint eddig is ő rajtok mult, hogy a nyugalom helyre nem állhatott, ha talán még ezután is vetnének valami akadályt a nyugalom elibe, minthogy épen most a külső izgatásokban sincs hiány, a rendekre bizza ő felsége kitalálni azt a módot, a melylyel a baj meggyógyitható.

„Szükségesnek látja ő felsége azt is, hogy mivel a mostani veszélyes időkben nagyobb számu katonaságra lesz szükség az országban, gondoskodjanak a rendek ezen katonaság czélszerü ellátásáról, annyival inkább, mert ennek eltartása mind az isteni, mind az emberi törvények, s az uralkodó iránt tartozott tisztelet, és engedelmesség természete szerint az ő kötelességök. Egyébiránt kegyelmesen megengedi ő felsége, hogy a katonaság eltartására eddig foganatba vett terhek további kivetése megszünjék. Továbbá szükséges intézkedni a határvárak jobb karba helyezéséről is, mert ezen várak fölszerelése, s a szükséges kellékekkel ellátása már nehány év óta elhanyagoltatott, s most oly romladozott állapotban vannak, hogy, ha minél hamarabb ki nem javittatnak, menthetetlenül elvesznek, az ország és nemzet iszonyu kárára. Roppant kárára van az országnak az is, hogy, mint ő felsége hallja, nagyon sok város és falu, önként meghódol a töröknek a nélkül, hogy erre a török által kényszeritve lettek vólna, tisztán csak a magok kényelmeért, a mi ha tovább is igy megy, félő, hogy lassanként az egész ország török hódoltsággá válik. Szükség tehát, hogy ez elibe is vettessék hathatós akadály az ország törvényei szerint. Továbbá, minthogy a közjóra nézve nagyon fontos a katonaság szigoru fegyelme, ő felsége gondoskodni fog, hogy a katonaság minden féktelensége szigoruan meggátoltassék. Végre, minthogy a közelebbi sulyos évek alatt az igazságszolgál-

tatás is fennakadt, a mennyiben sem a királyi rendeletek, sem a birói parancsok nem találtak kellő engedelmességre: szükséges, hogy az itéleték végrehajtására, s a királyi rendeletek iránti engedelmesség fenntartására is kellő intézkedések tétessenek.

„Ime ezek azok, a melyekre fölhivja ő felsége a rendek figyelmét, buzgalmát, s egyuttal kifejezi azon biztos reményét, miszerint ő felsége iránti hiv engedelmességök, s hazájok iránti szeretetöknél fogva kitalálandják a fenforgó nagy kérdések mególdásának azon alkalmas eszközeit, a melyek által biztositva lesz mind a belnyugalom, mind a királyi felség tekintélye, és hogy sietni fognak a tárgyalásokkal annyival inkább, mert ő felségét a német birodalomban is fontos ügyek várják, és mert a hazai bajok oly természetüek, a melyek a halogatás által csak veszélyesebbekké válhatnának." [1])

Az ekként megnyitott országgyülés tárgyalásai 4 főtárgy körül forogtak, u. m. a nádorválasztás, a fölkelőkkel folytatott levelezések, a politikai, és vallási sérelmek, melyek közül ezen utóbbiak elválhatlan szoros kapcsolatban álltak a fölkelők ügyével.

A nádorválasztás megtörtént junius 13-dikán, s elválasztatott Eszterházi Pál. E közben szerkesztettek a fölkelők máj. 7-kén Kaposon az országgyüléshez egy föliratot, a melyből világosan látszott, hogy már ekkor bevégzett tény vólt a szövetkezés a fölkelők, s Erdély, és a török közt. E fölirat jun. 14-kén adatott át a rendeknek. „Nem kételkedünk, hogy Méltóságos és Tekintetes uraságtok. megszomorodott szivvel szemlélik hazánknak már több év óta tartó, s keserves sirásra méltó pusztulását, a mit mi is, mint hazánknak igazi fijai, könnyező szemekkel szemlélvén, mindig óhajtottuk, és most is óhajtjuk, egész erőnkkel igyekeztünk, és most is igyekezünk, hogy visszanyerhesse régi bóldogságát, s a régi királyoktól nyert, s annyi diploma által biztositott szabadságát. És mivel már megengedte az Isten, hogy, a mit addig el nem érhettek, azt, u. m. az országgyülés összejövetelét, a mi közremüködésünk s áldozatunk segélyével is, már most megérték, itt az ideje, hogy eszközöljék ki ő felségénél, miszerint országunknak maga ő felsége által is a diplomában megerősitett ősi szabadsága visszaállittassék, és megerősittessék, a mely szabadságok közt a mi evang. vallásunk szabadságát első helyre tesszük. Reményljük, hogy uraságtok igyekezni fognak ezen ügyet akként intézni el, hogy minket is ezen ország igazi fijaiként tekintvén, velünk folytatandó

[1]) Katona XXXIV : 401.

kölcsönös értekezés által, s a mi közreműködésünkkel biztositani fogják lelki, és testi szabadságunkat, ezen országnak régi, dicséretes, és az igazsággal megegyező szokásai szerint. És ha mind ez, az ország Istenben bóldogult királyainak diplomái szerint el lesz intézve, gondoskodjanak uraságtok arról is, miként elégitsék ki a törököt, azon hatalmas nemzetet, a mely nekünk mindenfelől szomszédunk, és a mely minket rögtön megsemmisithetne, és a melytől, Isten után, egyedül várhatunk kegyelmet nyomorult hazánknak. Nem szólhat ez ellen senki, a ki őszintén gondolóra veszi hazánk sorsát. Szeressék tehát hazájokat ugy, hogy e tekintetben is gondoskodjanak mind a mostani, mind a jövő nemzedék megmaradásáról. Ezen ügyben mi is, a kik ezt nélkülözhetlennek tartjuk, valamint eddig sem mulasztottuk el, ugy ezután is mindent megteszünk a töröknél, mihelyt megértendjük uraságtok nézetét e tárgyban. Fogadják jó néven ezen szándékunkat, mint olyat, a mely egyedül a haza megmaradására czéloz. Ha pedig ezen itt kifejtett nézeteink nem juthatnának érvényre, és ha ennél fogva uraságtoknak most hozandó határozataiban nem nyugodhatnánk meg, ez azt fogja bizonyitani, hogy Uraságtok nem fontolták meg a dolgot kellően, minket a keresztyén világon senki sem vádolhat; mert mi előre látjuk, hogy ha e kivánataink mellőztetnek, lángra fognak lobbanni azon még most rejtett külső, és belső tüzek, a melyek Magyarországot egészen el fogják égetni. És mi tiltakozunk, Isten, az angyalok, és uraságtok előtt, hogy ha ezek ugy nem lesznek, a mint emlitettük, azaz, ha vissza nem állittatik hazánknak mind testi, mind lelki szabadsága, s ha nem biztosittatik országunk fenmaradása a minket mindenfelől környező török kielégitése által, és ha Uraságtok ő felsége előtt esedezéseik által ki nem eszközlik, hogy mi is, a kik már oly régóta türjük a számüzetés sanyaruságait, és a kik nemzetünk, s vallásunk szabadságáért életünket is áldozatul vittük, nemcsak megnyugodhassunk az Uraságtok által létrehozandó határozatokban, hanem a haza igazi fijai gyanánt is elösmertessünk, ha — mondjuk — ezek igy nem lesznek, és ha e miatt uj veszély jön e sokat szenvedett nemzetre, ennek oka nem mi leszünk, hanem Uraságtok. Az Isten segitse Uraságtokat a haza javára czélzó törekvéseikben! [1])

Mit értettek a fölkelők a török kielégitésén, a mire ily nagy sulyt fektettek? Részint azt, hogy, mint a török már sejteni engedte, a király megint fizessen adót a portának; részint azt,

---

[1]) Katona XXXIV. 410.

hogy Tököli, mint már előbb is kijelentette a pénzveréssel, felső Magyarország fejedelme akart lenni, és arra számitott, hogy a porta e felső Magyarországot fogja követelni a királytól a béke fejében. Hogy a soproni rendek nem is gondoltak a török ilyes kielégitésére, az nagyon természetes. Ellenben föltünő az, legalább első tekintetre föltünő, hogy a rendek nagy többsége előtt még az a másik pont sem talált viszhangra, a mely a fölkelők mindnyájának szivén feküdt, a törvényes vallásszabadság visszaállitása. De ezt is kimagyarázza egyfelől az, hogy a közelebb lefolyt évek sulyos bünei miatt a lehető legmagasabbra vólt már csigázva a vallásfelekezetek közti kölcsönös gyülőlség; másfelől az, hogy az országgyülés többsége catholicusokból állt. Innen érthető, hogy az udvar reménye, és kivánsága teljesen bételt annyiban, a mennyiben a rendek többsége a politikai alkotmánynak vagy legalább ennek nevének visszanyerése fölötti örömében kész vólt röviden, és könynyen elbánni a protestánsok kivánataival. Nevezetesen az országos rendek, mint ilyenek adtak a fölkelők kivánataira egy kitérő választ, a melyben, miután kiemelték, hogy kivánataik teljesitését már megkezdve látják a nádori szék betöltése által, kijelentik, hogy a nádort bizták meg a nekik adandó válaszszal. A nádor pedig ezt válaszolta: „Uraságtok levele felolvastatott az országos rendek teljes gyülésében. És minthogy e levél nagyon fontos kérdéseket érint, mindnyájunk nézete abban központosul, hogy jó lenne, ha uraságtok meghatározott utasitással küldenék ide embereiket, a kikkel ezen kérdések fölött tanácskozhassunk, s a haza óhajtott belbékéjét elérhessük. Ne késlekedjenek tehát Uraságtok embereik ide küldésében, nehogy a késedelem miatt mind Uraságtokat, mind az egész hazát nagy veszélyek érjék. Az egyétértés müve nem fog rajtunk mulni, mert hiszen ő felsége épen azért hivta össze ezen országgyülést. És mivel én mind ő felségének, mind az országos rendeknek egyező akarata szerint ezen terhes, és fontos nádori hivatalra emeltettem: legyenek nyugodtan Uraságtok, hogy ha Uraságtoknak szivökön fekszik a haza közönséges jólléte, és megmaradása, és ha ezt minden mellékes érdek félretételével kivánják előmozditani, én semmit sem fogok elmulasztani, hogy ezen országot Isten segedelmével kiragadhassam a végveszélyből, s benne visszaállithassam a belbékét. Minthogy pedig már vége felé jár a fegyverszünet, s mig e levelem kezökhöz jut, addig talán le is telik, igyekezni fogok felséges urunknál kieszközölni, ha ugyan Uraságtok is ugy akarják, hogy a fegyverszünet meghosszabbittassék, s időt nyerjünk a kérdések elintézésére. Addig pedig kétségtelenül

ugy fogják viselni magokat, hogy nem adnak ujabb okot a harcz folytatására, s nem fosztanak meg minket azon reménységtől, miszerint a békét visszaállithatjuk. [1])

Látni való, hogy a nádor ezen válaszában gondosan ki van kerülve a fölkelők kérelmében kiemelt két főpontnak csak távolról megérintése is. E szándékos hallgatás méltán ébreszthette a fölkelőkben azt az aggodalmat, hogy, ha ugyan a nádor hiven fejezte ki a rendek hangulatát, ezen országgyüléstől nem sokat várhatnak. Ezen aggodalmat teljes bizonyosságra emelte a nádor által e levélhez adott szóbeli üzenet, miszerint a török kielégitésére nem is gondolnak; a mi pedig a vallásügyet illeti, ennek az országgyülésen tárgyalását tiltják a törvények. [2]) Ezen válasz és szóbeli üzenet eredménye vólt, hogy a fölkelők az országgyüléshez intézett második folyamodványukban már élesebben szólanak u. m. „Tisztelettel fogadtuk Méltóságos, és Tekintetes uraságtok levelét, s megértettük annak tartalmát. De távol vagyunk, hogy azzal megelégedhetnénk, midőn látjuk, hogy azt, a mire mi kiváló sulyt fektettünk, és a minek kiegyenlitését első helyen kértük, Uraságtok félre tevén, más, a diplomákkal ellenkező egyezkedéshez kezdtek. Egyébiránt midőn azt látjuk, hogy ő Nagyságával, a nádorral folytatandó egyezkedésre vagyunk utasitva, mindent megirtunk a nádornak, s azon levelünk másolatát közöljük uraságtokkal is.“ A nádorhoz intézett levél főbb pontjai ezek: „Meg vagyunk lepve, midőn látjuk, hogy Nagyságtok a békealku mellőztével, a mi sérelmünkre, már hozzá is fogtak a szabadság fölforgatásához, hogy az országos rendekhez intézett kivánalmaink teljes mellőzésével azt jelentik ki, hogy minket nem ösmernek el az ország igazi fijainak, és midőn az evang. vallás ügyét, ezen igazán közügyet, ilyennek el nem ösmerik, hanem csak holmi magánügynek tekintik, az evangelicusok megnyugtatására semmit sem tesznek, holott egyedül ettől függ az ország belnyugalma. Továbbá nem csak a vallásügyet nem egyenlitik ki, hanem, a mi véleményünket meg sem várva, magok töltötték be azon hivatalokat, a melyek az egész ország megegyezésével lettek vólna betöltendők, holott előbbi levelünkben kifejeztük azon óhajtásunkat, hogy mind ezeket köz egyetértéssel intézzük el. Ezeknél fogva Nagyságtok intézkedésének helyességét el nem ösmerhetvén, azokban nem nyughatunk meg. Figyelmeztettük Nagyságtokat arra is, hogy ujra egyesülé-

[1]) Katona XXXIV: 415.
[2]) Horváth M. IV. 121.

sünk csak ugy történhetik meg, ha a porta is kielégittetik. E tekintetben sem látunk még eredményt. Azt is különösnek találjuk, hogy a mi embereink nem alkudozásra, hanem esedezésre hivatnak, s hatáskörük előre korlátoltatik még abban is, hogy eltiltatnak a magános összejövetelektől, a melyek már széltére conventiculumoknak neveztetnek. Mindezeknél fogva Isten, ember látja, hogy ha e kiegyezésben valami késedelem áll be, annak okai nem mi leszünk, hanem azok, a kik azt valóban okozták, s mi megujitjuk a másik levelünkben kijelentett tiltakozásunkat. [1])

Ezen okmányokból itélve, nem szenved kétséget, hogy a kiegyenlitésnek ezuttal két akadálya vólt, u. m. Tökölinek a fejedelemségre vágyása, a melyet még most a török kielégitése kifejezéssel leplezgetett; és második az országgyülés többségének s kivált az udvarnak idegenkedése a protestánsok vallási sérelmei gyökeres megorvoslásától.

E közben megkezdetett az országgyülésen a politikai sérelmek tárgyalása. És minthogy a gyülés cath. és prot. hitü tagjainak egymás ellen emelt kölcsönös vádjai sok időt vettek igénybe, nem előbb mint szept. 7-re készültek el a rendek a sérelmek összeszedésével. Ezen napról terjesztettek föl egy, noha csak 11 pontból álló sérelmi laistromot, mégis olyat, a mely, mint a király kifejezte magát, „az ő lelkét nagyon elszomoritotta.“ Ezen emlékirat bevezetésében azt mondják a rendek: „Ámbár a fölavatási diploma 2-ik p. értelmében, s az országgyülési tárgyalások szokott módja szerint egyszerüen kivánhatnák ő felségétől azon számtalan sérelmek orvoslását, a melyeket már nehány év óta szenved az ország mind a töröktől, mind magának a hazának némely lázongó fijaitól, mind pedig, és főképen az ország védelme végett ide behozott katonáktól; és ámbár e tömérdek sérelem sorozatát már el is készitették a nagyjából: mindazáltal most nem teszik ezt, nehogy az láttassék, mintha az ország mostani veszélyes helyzetében megfeledkeznének kötelességökről; továbbá, hogy eleget tehessenek ő felsége kegyelmes kivánatának, melyet a propositióban előadott, most egyszer elmellőzik tömérdek panaszaikat, elhalasztják a legközelebbi országgyülésre, s most csak azon legfontosabbakat emlitik föl, a melyeket a mostani rendkivüli veszélyek elháritására nézve szükségeseknek tartanak. Előre bocsátják, hogy miután ő felségének az ország iránt nyilvánult atyai kegyessége folytán, mindjárt e jelen gyülés kezdetén betöltetett a már régóta üres nádori szék: bizo-

[1]) Katona XXXIV: 417.

dalommal hiszik, és alázatosan elvárják, hogy a megválasztott nádort, mint ő felségének különben is kitünő hivségü szolgáját, és kedvés emberét meg fogja tartani a nádorság régi törvényes teljhatalmában, a felavatási diploma 7-dik p. és más ide vonatkozó törvények értelmében. Ezzel kapcsolatban alázatosan esedeznek, hogy miután már van nádor, s eltöröltetett az ország törvényei ellenére behozott helytartóság, és gubernium, ezután valahányszor megürül a nádori szék a nádor halála miatt, pontosan tartassék meg azon törvény, a mely a nádorválasztást illetőleg az 1608: 3-ban megállapittatott, s örökre töröltessék el a törvény ellenére netalán behozandó helytartóság. Egyébiránt, minthogy azon sulyos szenvedések, melyek ezen ország hü lakosait már évek óta nyomják, abból származtak, hogy megsértettek az ország szabadságai, melyeket a diploma 1. p. s az ország más törvényei értelmében mindenkinek tisztelni kellene: ennél fogva kénytelenek most mindjárt elmondani a szabadságon ejtett nagyobb sérelmeket. U. m.

1. Az ország ős szabadságának százféle módon megsértésén kivül különösen fájdalmas, mert az országra nézve nagyon káros az, hogy ő felsége a törökkel 1664-ben kötött békét magyar tanácsosok közbejötte nélkül hozta létre, a koronázási diploma 3, 13, 1655: 50. 1659: 13. ellenére, (itt áttérnek a rendek a vasvári béke veszélyes következményeinek részletezésére.)

2. Kénytelenek az ország rendei hazájok mostani nagy nyomoruságának egyik okát látni abban is, hogy az idegen katonaság, nehány év óta, minden commissariusi intézkedés nélkül egyszerüen csak bejött ide ő felsége más országaiból azon ürügy alatt, hogy itteni táborozásai az ország védelmére szolgálnak, bejött pedig a fölavatási hitlevél 13. p. s az ország több rendbeli törvényei ellenére, és pedig ugy, hogy saját tetszése szerint választhatta, és választotta meg azon helyeket, a hol állandó tanyát üthessen. És e katonák a helyett, hogy a ker. világ ellenségei ellen harczoltak vólna, itt sok ártatlan embert legyilkoltak, s sok más oly iszonyu bünt követtek el, a melyeket alig lehetne csak kigondolni is, oly égbekiáltókat, a melyeket kimondani, sőt hallani is iszonyatos, a melyek bosszura hivják föl az egeket. — — — — Most tehát, midőn ezeknél fogva már eltorzittatott Magyarországnak hajdan szép arcza, Isten után, egyedül Felségedbe vetjük reményünket, s alázatosan könyörgünk, vegye szivére országunk siralmas helyzetét, s vele született kegyelmességénél fogva eszközölje ki, hogy legyen vége már e katonaság által nyomorgattatásunknak, szünjék

meg e katonaság itt szállásolása, a diploma 13. p. az 1608: 2, 1625: 24, és más törvények szerint.

3. Ama nehány ember lázongásának ürügye alatt szabad tér nyittatott e nemzet vérrel szerzett ősi szabadságának teljes eltörlésére, a dolgok rendjének teljes fölzavarásával, melynek kezdete az executió vólt; össze-vissza megtétetett minden, a nemesi kiváltságok ellen. Ámbár a fölavatási diploma 1. p. a Jus Tripart: 1. Rész 9. czim, s számtalan más törvény értelmében nem szabad a nemest elfogni törvényes idézés és elitélés nélkül; mégis sokan elfogáttak, törvénytelen biróságok elibe állittattak. — — — Minél fogva alázatosan kérik a Rendek ő Felségét arra is, hogy ezen törvénytelenséget rögtön szüntesse meg, s a törvényellenes itéleteket, akár a fiscus, akár más kivánságára hozattak légyen azok, végképen semmisitse meg.

4. Az egész országnak iszonyu kárt, a szabadságnak pedig szóval ki nem fejezhető sérelmet okozott a repartitiók, accisák, s ki tudná, miféle, s hány ilyes nevü törvénytelen adókban rejlő elviselhetlen nagy teher is, a mely a diploma 1. p. s az 1504: 1. ellen vettetett ki. Hogy a hatalommal ezen visszaélés mily csapást hozott az országra, mutatják az üresen hagyott faluk és városok. Felséged katonatisztjei, az alispánok, szolgabirák fogságra vetése, s gyakran az egész megyegyülés ellen intézett fenyegetésekkel, sőt nem ritkán tettleges erőszakolással kényszeritik a lakosságot ezen törvényellenes, s a népet mindenéből kifosztó adók befizetésére. Ehez járul a katonatiszteknek azon nemcsak szabadságellenes, hanem igazán botrányos eljárása, hogy a népet kényszeritik, miszerint a gabonanemüeket nekik potom áron adják el, s gyakran még ezen árt sem fizetik ki, s ők aztán a r e n d e s n é l i s s o k k a l n a g y o b b á r é r t adják ezt megint vissza az éhező népnek. E részben is kérik tehát a rendek ő felségét, hogy ama repartitiókat, accisákat s a többi minden törvényellenes adót szüntesse meg még ezen országgyülés alatt, s a még be nem fizetett hátralékokat engedje el.

5. Igen nagy kárt okoz az országnak az is, hogy ámbár Nagyvárad, és Érsekujvár török kezébe kerülț, s a még meglevő végvárak védelme kétszeres gondot igényelne, és bár az ország tömérdek sokat adózott e czélra: e várak egészen elhanyágoltattak, s vagy nincs bennök őrség, vagy ha van, rongyos és éhező állapotban, s távolról sem olyan helyzetben, hogy az ország védelmére valamit tehetne.

6. A vallásügyet illetőleg oly nézetben vannak, hogy ezt ő

felsége intézze el még ezen gyülés alatt, miután mind az evang. mind a cath. rendek kérik ő felsége kegyelmes resolutióját.

7. A fölavatási diplomán, s számtalan más törvényen alapuló szabadság megsértését eszközli az is, hogy a magyar kamara, annyi sok törvény ellenére, még most is az udvari kamarától függ, és hogy, mint a törvény kivánja, nem csak nem apasztatott, sőt szaporittatott a kamarai tisztek száma, a mi sok fölösleges költséget okoz az országnak. De fontosabbak a kamara visszaélései. A kamara tisztviselői birósági hatalmat bitorolnak az ország minden rende fölött; a nemeseket birtokjoguknak előttök bizonyitgatására kényszeritik, a városokat egészen hatalmuk alá vetették, az ország bármely lakosának vagyonát akármi vádra confiscálják, az értékes ingóságokat magok veszik meg potom árért, néha pedig el is sikkasztják. Az ő bünök az is, hogy némely megtérő pártütők ismét elpártolnak, mert, bár ő felsége visszaadatni rendelte jószágukat, ez nem hajtatik végre.

8. Ámbár a törvények megrendelték a határkérdések megoldását, ez sem történt meg, a miből a szomszéd tartományok nevében hatalmaskodó katonaság megint sok alkalmat vesz magának gazdálkodni a határszéli vármegyék iszonyu kárára.

9. Nagy romlására van az országnak az is, hogy a hivatalok, egyháziak ugy, mint világiak, nagy mérvben osztogattattak idegeneknek, még pedig a nélkül, hogy azok képességére tekintet lenne. E részben is esedeznek a rendek ő felsége előtt, hogy, figyelembe véve a diploma 4-dik pontját, s a többi törvényeket, méltóztassék mind a most üresedésben lévő, mind az ezután megürülendő hivatalokat, mind a katonaiakat, mind a polgáriakat, mind kivált az egyháziakat, a régi törvényes szokás értelmében, csak magyaroknak adni, s ezután nem hozni be ide az idegeneket.

10. Az igazságszolgáltatást illetőleg, ámbár a törvényekben részletesen meg van határozva a törvényszékek tartásának rendje, s egész módozata: de minthogy a közelebbi években nem lehetett ily törvényszékeket tartani, óhajtandó vólna törvényt alkotni az iránt is, hogy a törvényszékek szünetelése óta lefolyt évek ne számittassanak az elévülés törvényes éveihez; továbbá, hogy ő felsége, ezután, nem tekintve semmi más véleményre, tartasson törvényszéket a kellő időben, vagy ha ezt maga, bármely oknál fogva nem tehetné, hatalmaztassék föl a nádor az ilyen törvényszékek összehivására.

11. Minthogy a fentebbi pontokban csak a legsulyosabb, s teljességgel halaszthatatlan sérelmek vannak előadva, azokon ki-

vül még tömérdek van olyan, a melyek orvoslást kivánnak, noha ezen utóbbiakkal nem akarják most fárasztani ő felségének sokfelé elfoglalt figyelmét: mégis kérik, hogy ezek orvoslása végett méltóztassék egy év alatt ismét országgyülést tartani. [1])

Egy nappal e sérelmek fölterjesztése után ily választ kaptak a rendek: Ő felsége kegyelmesen elfogadta a rendek panaszait; de minthogy épen most sürgetős utja van, el kell Sopronból mennie, azonban itt maradnak udvara főminiszterei, a kik közt már ki is osztotta e panaszpontokat, s meghagyta nekik, hogy azokat gondosan tanulmányozzák, s neki mihelyt visszajön, jelentést tegyenek, hogy ő felsége aztán határozhasson felettök a rendek iránti atyai hajlamai szerint.

Szept. 27-kén megkapták a rendek a király válaszát, melynek tartalma ez: Hálás köszönettel fogadja ő felsége a rendeknek azon gyöngéd figyelmét, hogy nem ostromolják most egyszerre minden sérelmökkel. Egyébiránt a mi a nádorságot illeti: figyelembe vevén ő felsége a mostani nádornak kétségbevonhatatlan hűségét, különös gondja lesz rá, mint nádorra. A helytartóságra nézve pedig azt válaszolja, hogy továbbra is fenn akarja tartani az arra vonatkozó régibb törvényeket, és a gyakorlatot, egyébiránt e tekintetben mindig azt fogja tenni, a mit az ország java, és a körülmények kivánni fognak. A sérelmi pontokra pedig ezt feleli:

1. Ugy emlékezik ő felsége, hogy a vasvári béke pontozatait közölte Pozsonyban mind ott levő magyar tanácsosaival, mind az országos rendekkel; mikor pedig a béke már bevégzett tény vólt, köztudomásra juttatta azt cancellárja által, s ezután is szivesen közli, ha alkalom lesz rá. Attól nem idegen ő felsége, hogy a portánál meghatalmazott követ mellett legyen egy magyar is, a ki, ha szükség lesz rá, fölvilágositást adhasson a magyar ügyekben.

2. A német katonaság iszonyu kihágásait annál inkább fájlalja ő felsége, mert igen szigoru parancsokat adott ki a fegyelem fentartására nézve. Egyébiránt intézkedni fog, hogy a fegyelem fentartassék, s a kihágók, mihelyt kitudatnak, megbüntettessenek. Azt pedig sajnálja ő felsége, hogy az ország mostani helyzetében ki nem viheti e katonaságot, azt azonban megigéri, hogy ezután sem fogja behozni, ha csak fontos okai nem lesznek rá. Most mindjárt megparancsolja ujolag, hogy tartózkodjanak minden kihágástól.

3. (Törvényellenes befogatások.) Meg fog kegyelmezni azon

[1]) Katona XXXIV. 471.

pártütőknek, a kik két hónap lefolyása alatt meghódolnak, és hűséget fogadnak. De a rendek által felhozott törvényekből nem tudja kiolvasni, hogy a nyilvános felségsértők gyermekeinek jószága bántatlanul tartoznék maradni. A rendek által felhozott egyes esetekben pedig intézkedni fog a magyar kamara, s az illetők meghallgatásával, még pedig ugy, a hogy az igazság és a törvény kívánja.

4. (Adók.) Ő felsége fölöslegesnek tartja bővebben indokolni, hogy a fenforgott zavarok miatt nagyobb számmal behozatni kellett katonaság eltartásáról igy intézkedett, most pedig már meg van az szüntetve. Egyébiránt elvárja ő felsége, hogy a szükséges katonaság eltartásáról kellő módon gondoskodni fognak a rendek, és hogy ezután nem fognak idegenkedni a katonaság számára szükséges élelmi szerek árára nézve egyezkedni a generalatussal, s a kassai főhadparancsnoksággal.

5. A határvárak fentartásáról gondoskodni fog. Azt pedig, hogy mely várakat, s miképen kelljen ellátni, majd az országgyülés után fogja elhatározni egy vegyes választmány véleménye alapján, a mely választmány részint katonai, részint kamarai tisztekből, részint az országgyülés megbizottjaiból fog állani. Azt pedig vegyék figyelembe a rendek, mily sulyos vólna ő felségének, ha e várak ellátásának költségét csak a kamara viselné, s az ország nem járulna hozzá.

6. Ha az evangelicusok nem tudnak megegyezni a catholicusokkal, azon esetben majd határozni fog ő felsége, a mint ezt már meg is igérte.

7. A magyar kamarának az udvarival érülközését illetőleg megerősiti ő felsége az e tárgyban hozott régibb törvényeket. De azt nem találja helyesnek, hogy a rendek arról panaszkodnak, miszerint a kamara elnöke egyházi férfiu. E hivatal osztása tisztán ő felsége joga, de meg tiltakozott is a papság a papokat kizáró törvény ellen. Egyébiránt ezután ugy fog eljárni ezen dologban is, hogy a rendeknek ne legyen okuk több panaszra. A már kegyelmileg vissszaadott, de még a kamaránál levő jószágok vissza fognak adatni.

8. A határvillongások megszüntetése ő felségének is szivén fekszik, s megujitja az 1677-ben kiküldött vegyes bizottmányt.

9. A hivatalok osztogatását szabályozó törvényeket figyelemben fogja tartani, a mennyiben azok nem ellenkeznek a már régóta fennálló szokással.

10. Az igazságszolgáltatás ügye is nagyon szivén fekszik ő felségének, s már meg is tette a szükséges intézkedéseket cancelláriája által. Egyébiránt jónak látná ő felsége, hogy a rendek gondoskodnának a felől, miként lehetne az igazságszolgáltatás mostani rendszerét javitani, s e tekintetben javaslatot terjesztenének ő felségéhez.

11. Ha ezen országgyülés szerencsés véget érend, s ha más fontos ügyek meg fogják engedni, nem mulasztja el ő felsége máskor is tartani országgyülést a sérelmek orvoslása végett, ha ugyan az ország biztonsága, s más, időközben fölmerülhető körülmények ellenkezőt nem javasolnak. [1])

A király e válaszában igen kevés vólt olyan, a mi a rendeknek az alkotmány miatt táplált aggodalmát elenyésztethetné, ellenben sokkal több vólt olyan, a mi méltán növelhette a bizalmatlanságot. Attól féltek a rendek, hogy, ha mint a leiratból sejthető, csak a mostani nádor életére szól a nádori hivatal törvényes hatáskörének elösmerése, majd megint odajut az ország, a hol most van. Annál alaposabbnak látszott ez az aggodalom, mert noha már több mint három hónappal ezelőtt megtörtént a nádorválasztás; mégis viselte Szelepcsényi érsek a királyi helytartó czimet, s nem lehetett kétkedni a felől, hogy ez nem egyedül az érsek czimkórságának, hanem valami fontosabb oknak is tulajdonitható, p. o. annak, hogy a király, mint leiratában mondja, nem szándékozik megszüntetni a helytartóságot. Innen érthető, hogy a rendek, azon kivül, miszerint a királyhoz intézett uj feliratban világosan tiltakozni akartak a helytartóság ellen, az érsekre gyakorolt némi erkölcsi nyomás által is biztositani akarták az országot. Nevezetesen a felső tábla rendei fölszólitották Szelepcsényit, hogy mind a maga, mind érseki utódai nevében esküvel fogadja föl, miszerint, ha a nádor meghalna, nem vállal, és nem vállalnak királyi helytartóságot. Erre az érsek kemény szókkal illette a nádort, ez pedig barátaival együtt elhagyta a gyülést. [2]) Nem sokkal ezután megállapodtak a rendek egy uj föliratban, melyben elmondták, hogy:

„Óhajtották vólna ugyan Felséged hü rendei, miszerint most, midőn az erdélyi fejedelem, és a hozzá tartozók ujra fölzavarták Felső Magyarország nyugalmát, ne kellene a drága időt vesztegetniök, s láthatnának Felséged propositióinak tárgyalásához: de midőn azt látják, hogy Felséged leiratának némely pontjai nem any-

[1]) Katona XXXIV. 485.
[2]) Szalay V. 213.

nyira a rendek megkönnyebbedésére, mint inkább a szabadság meggyöngülésére nyujtanak kilátást, ugy hiszik, hogy nem lesznek azzal vádolhatók, mintha a királyi tekintély ellenségei vólnának, ha tovább is ragaszkodnak azon jogokhoz, a melyek a fölavatási hitlevelen, s az ország más törvényein alapulnak, és ha ezen ujabb kérelmökre kegyelmesebb válaszért esedeznek. A mi a nádorságot illeti, ennek törvényes hatáskörét nem egyes ember érdemére való különös figyelemből, hanem magának a hivatalnak természeténél fogva, s az erről alkotott világos törvények értelmében akarják állandóan biztositva látni. És midőn ő felsége leiratában nincs szó sem a kormányzóság, sem a régibb helytartóság eltörléséről, t. i. a mely helytartóságot az esztergomi érsekek viselték, kénytelenek kérni ő felségét, hogy teljesitse az előbbi föliratban is kifejezett azon óhajtásukat, miszerint eme két hivatalt, mint a törvényekkel, és a nádorság természetével ellenkezőket, czimestől, mindenestől végkép törölje el, pecsétjöket semmisitse meg, s a helytartó által, a nádorválasztás óta kiadott rendeleteket nyilvánitsa érvényteleneknek. Ragaszkodnak a rendek ahoz is, hogy a nádor halála esetére most ujra erősittessék meg, s majd hajtassék végre az 1608: 3. czikk. És a mennyiben némelyek talán ragaszkodnának a helytartósághoz, mint olyan gyakorlathoz, a mely a most idézett törvény alkotása előtti mostoha időkben, a törvények ellenére honosodott meg, ezen gyakorlat ugy tekintessék, mint a melyet megszüntetett az 1608: 3.“ Ezután elmondják azt is, mi kifogásuk van a királyi válasz egyes pontjai ellen. Ebből, rövidség okaért, csak azt emlitem föl, hogy határozott lépést tesznek a kilátásba helyezett ama veszély elháritására, miszerint nem igen várhatnak ujabb országgyülést. Ezért mondják az uj felirat végső pontjában, hogy „a következő országgyülés megtartása még ezen gyülés folyama alatt elhatározandó, és ő felsége kegyelmesen nyugodjék meg abban, hogy az most rögtön hirdettessék ki, s rendeltessék meg a követeknek Pozsonyba küldése.“

E második feliratra valamivel szelidebben válaszolt a király, a mennyiben a nádorságra nézve igy nyugtatta meg a rendeket: „Nem kételkedik ő felsége, hogy, ha a rendek jobban megvizsgálták vólna az első leirat értelmét, könnyen meggyőződhettek vólna a felől, hogy ő felsége czélja az ő megnyugtatásuk vólt, mert világosan benne van ama leiratban, hogy a nádori hivatal törvényes hatásköre, akárki lesz is a nádor, szentül megőrzendő, a törvények értelmében. És midőn a kormányzóság már tényleg megszünt, s mind a kormány-

zóság, mind a helytartóság pecsétje visszavétetett, látni való, hogy semmi sincs többé olyan, a mi a rendeket tovább is aggódtassa. Az országgyülés tartását illetőleg pedig megmarad ő felsége előbbi kegyelmes nyilatkozata mellett." Azonban minthogy a sérelmi pontokra adott ujabb válasz sem vólt megnyugtató, egy 3-dik föliratban megint kegyelmesebb választ kértek a rendek.

Az udvar előre tudhatta, s bizonyosan tudta is, mielőtt ezen országgyülést összehivta vólna, hogy a rendek nem fognak visszarettenni sérelmeik elpanaszlásától, és hogy nem fognak megelégedni kevesebbel, mint az alkotmány teljes visszaállitásával. És hogy mégis ily kis adagokban osztogatta a király az alkotmányosság elvének tett engedményeket, annak oka nem csak az vólt, hogy nem könnyen tudott megválni a már élvezett korlátlan hatalomtól, hanem a fölkelők ügyének épen ekkori folyama is. Nevezetesen, ámbár az erdélyi fejedelem, a szultán világos rendelete szerint, ezen évben nyilt háborut kezdett Tököli, és a fölkelők gyámolitására: ezen háboru jó formán szerencsétlenül ütött ki, és pedig főként azért, mert Teleki Mihály, és Tököli közt megint kitört a régi ellenségeskedés, minél fogva a fejedelem, és Teleki, Tököli ellen haraggal eltelve indultak vissza Erdélybe, még ezen országgyülés folyama alatt. Másfelől, midőn e hadjárat kezdetén gondolóra vette Leopold, hogy ez könnyen lehet rá nézve nagyon veszélyessé, megpróbálta Tökölit rávenni a fegyver letevésére, s a leggyöngébb oldalán ragadta őt meg, u. m. a házassággal. Követül küldte hozzá egyik tábornokát azon igérettel, hogy ha nőül veszi Rákóczinét, megkapja a kérdéses uradalmakat; továbbá ő felsége kész kielégiteni a protestánsokat, a politikai sérelmeket is megszünteti, ha leteszi a fegyvert s ráveszi a törököt, hogy ujitsa meg a békét a királylyal. Maga Tököli sem vólt idegen a békétől, részint azért, mert Teleki miatt a fejedelemmel is meghasonlott; részint mert lehetetlen vólt nem látnia, hogy harczos társai unják már a régóta tartó harcz szenvedéseit, s vágynak a nyugalom után. Kijelentette tehát a király követének, hogy békét köt, ha a király, a már emlitett igéretek teljesitésén kivül a felső magyarországi 13 vármegyét átengedi neki, mint fejedelemnek, s ha ezen kivánalmakra határozott választ ád hat hét alatt. Mig Leopold csak anynyit tudott, hogy még folyvást tart a viszály Teleki és Tököli közt; és hogy Tököli sokra kész a Rákóczi uradalmakért, addig erősen tartotta magát az országgyüléssel szemközt. Most pedig, midőn látta, hogy Tököli olyat kiván, a mit ő nem adhat meg, s e szerint nem lehet kilátás a békére; ellenben lehet arra, hogy maga a szul-

tán is fegyverhez fog nyulni: nem tartotta tanácsosnak tovább is a bizonytalanság kinos aggodalmai közt hagyni az országos rendeket, s annyival kevésbé, mert már fenyegetődztek az országgyülés protestáns tagjai, hogy elhagyják a gyülést. Innen érthető, hogy végre is megtörtént az egyesség a király, s az országgyülés többsége közt, midőn a király megnyugtató igéretet tett a sérelmek tárgyában.

Sokkal nehezebben ment a valláskérdés megoldása. Nem történt ugyan meg az, a mit Eszterházi Pál nádor üzent a fölkelőknek, hogy t. i. a törvények értelmében nem lehet a vallásügyet az országgyülésen tárgyalni, tárgyalás alá vétettek ugyan a vallási sérelmek: de nem jöhetett létre egyetértés. És ennek oka most nemcsak az udvar, és a főpapság vólt, hanem az is, hogy a közelebb lefolyt évek harczaiban mind két felekezetbeliek által egymáson kölcsönösen elkövetett embertelenségek emléke most oly gyülölségben nyilvánult, a mely áthághatlan korlátot emelt a két felekezet közt.

Az országgyülés protestáns tagjai, kik szembetünő kisebbségben vóltak, látván, hogy a többség nem teszi magáévá panaszukat, azt az utat választották, hogy közvetlenül a királyhoz folyamodtak, s tőle kértek sérelmeiknek orvosságot. És a király, ámbár el vólt szánva e mostani körülmények közt nem vetni vissza e kérelmet egész ridegséggel: de, mivel tudta, hogy a cath. rendeknek is lesznek panaszaik a protestánsok ellen, először azt a választ adta, hogy addig nem nyilatkozhat, mig a másik félt is ki nem hallgatta. Nem sokára beadták panaszaikat a catholikusok is. E két panaszlevél iszonyu világot vet ezen korra. Világosan mutatják ezek, hogy maga az udvar is mily nagy sulyt fektetett a reformátió kiirtására, mint a mely nélkül legalább is meg lenne nehezitve az absolut uralmi tervek megvalósitása, és hogy a főpapság, a magas pártfogásban bizva, mily mohósággal látott a munkához. Másfelől az is megtetszik ezekből, hogy a protestánsok is, midőn türelmök kifáradt, megragadták az alkalmat a bosszuállásra. Az emberi érzelmet mélyen sértő, s irtóztató e kölcsönös panaszok tartalma, s annyival inkább, mert ha talán mindenikben vólt is valami nagyitás, de legnagyobb részök szomoru igazság.

A király, miután e kölcsönös panaszokat tudomásul vette, azt a választ adta, hogy mindenik fél hagyjon fel magánügyeivel, s lássanak a közügyekhez. Erre kijelentették a protestánsok, hogy addig nem hallgatnak el, mig elégtételt nem nyernek; ám bünhődjenek azon protestánsok, a kik a cath. vallást megsértették, de

hasonló történjék azon catholikusokkal is, a kik a prot. vallást bántalmazták. Valamint ők nem vádolják egyes catholikusok büneivel az egész felekezetet, ugy a másik fél se tulajdonitsa egyesek büneit, az egész prot. egyháznak. Majd arra hivták föl a király biztosai a protestánsokat, hogy az ügy elintézését bizzák egy, vegyesen catholikusokból, és protestánsokból álló bizottságra, illetőleg az alkudozásra. Ezen ajánlat azt jelentette, hogy az udvar, és a rendek többsége, ha akarnak is engedni valamit, de azt nem akarják, hogy ezután is a bécsi béke, az 1608. törvény, és linczi béke határozmányai képezzék a vallásszabadság alapját, s ezért akarják alkura bizni a dolgot most, midőn a protestánsok világos kisebbségben és hátrányban vannak. A protestánsok pedig szilárdan el vóltak határozva, hogy nem hagyják el a biztos alapot, s nem lépnek az alkudozás sikamlós terére. Meg is állottak ezen elhatározásban, és midőn már kétszer ismételt kérésök sikertelen maradt, aug. 26-dikán kelt, s már negyedik feliratukban kijelentették, hogy az országos ügyek tárgyalásában nem vesznek részt mind addig, mig kielégitve nem látják törvényes kivánataikat. Ezen elhatározás egyik oka vólt az a veszedelem, a mely kétségen kivül fenyegette a protestáns egyházat, ha az alkudozások terére lépnének; a másik pedig az, hogy egy kissé fölbátorodtak, midőn látták, hogy Apafi megindult a magyarországi hadjáratra. Ennek tulajdonitható, hogy ámbár a catholikusok és a hollandi követek kérelmére elálltak az országgyülésből visszavonulást illető fenyegetésöktől, de az alkudozás eszméjét most sem fogadták el. Ugyanezen körülmény birta aztán a királyt is arra, hogy tegyen valamit. Tett is; nov. 9-dikén adott ki egy határozatot, melyben nem töröltetik ugyan el a protestáns egyház, de kivétetik alóla a föld. E királyi határozat lényege abban áll, hogy a protestáns vallás szabadságának alapjává a bécsi béke első pontját teszi, a melyben megvan „a római catholika vallás sérelme nélkül,“ továbbá állittatik fel egy ennél nem kevésbé aggasztó, sőt veszedelmes elv, u. m. „a földes uri jogok sérelme nélkül;“ végre minden megyében két-három helyet jelöl ki, a hol szabad lesz a protestánsoknak templomot tartani, és mind ezt azon feltétel alatt igéri a király, ha a protestánsok ezután mindég hivek lesznek a királyhoz. A protestánsok nagyon fájdalmasnak találták e királyi leiratot, s kijelentették, hogy nem nyugosznak meg benne, hanem tovább is ragaszkodnak a régi törvényes alaphoz. Sőt a rendek catholikus többsége is sérelmesnek találta magára nézve e királyi leiratot, mert nem akart vólna ennyi engedményt nyujtani

az eretnekeknek. De a catholikusok nem sokára megszelidültek annyira, hogy e királyi leiratot minden részletében törvénybe iktattatni kivánták azért, hogy ezután ez legyen a protestantismus jogalapja. Ellenben a protestánsok lelkök egész erejével küzdtek ennek törvényes erőre emelése ellen, s midőn látták, hogy összesen 9 felterjesztésökkel semmire sem mennek, hogy a királyi leirat tartalma csakugyan törvény erejére emeltetik, kijelentették, hogy ők továbbra is a régi alaphoz ragaszkodnak, ezen uj törvény ellen tiltakoznak, s sohasem fogják ezt kötelezőnek ismerni.

E közben elkészültek a rendek az uj törvényekkel, s deczember 30-dikán, a midőn az országgyülés berekesztetett, megerősitette azokat a király. A most alkotott törvényeknek, a közjogot illető főbb pontjai ezek:

1. (Nádorrá választatván Eszterházi Pál.) Teljes bizalommal vannak a rendek az iránt, hogy ő felsége a most választott nádort kegyelmesen megtartandja a nádori hivatal törvényes hatalmának birtokában, a mint ezt világosan megszabja a fölavatási hitlevél 7-dik pontja, s az abban hivatolt törvények, ugyszinte az 1659: 30, valamint Mátyás 1485. évi decretumának a nádorságról szóló pontjai, továbbá az 1608: 18. sat. mely törvények most ezennel megujittatnak.

2. Miután a mostani zavaros években létrejött guberniumot és helytartóságot maga a nádorválasztás ténye eltörölte; s azon hivatalok pecsétjei is megsemmisittettek a nádorválasztás óta kiadott rendeletekkel együtt, a nádor halála esetére megujittatik az 1608: 3, s közakarattal elhatároztatik, hogy ezen törvény ezután szentül megtartassék.

4. Ő felsége megegyeztével ismét elhatároztatik, hogy mind a törökkel kötendő béke, mind más magyar ügy, a törvények értelmében, magyar tanácsosokkal intéztessék, és hogy a portán leendő császári követ mellé született magyar is neveztessék, a ki azzal egyenlő tekintélylyel birjon a magyar ügyekben, a magyar tanácstól adandó utasitások szerint.

8. Ámbár az ország rendei nyilván kivánhatnák, hogy a hitlevél 13-dik pontja s más törvények ellenére, a nemzet megegyezése nélkül behozott idegen katonák, a törvények értelmében innen rögtön kivitessenek: de minthogy a mostani viszonyok közt e katonaságot rögtön kivinni nem lehet, addig mig ennek teljes végrehajtását megengednék a körülmények, e katonaság eltürendő az 1625: 24, 1659: 25. szerint, de ugy, hogy a lakosságnak ter-

hére ne legyenek. Egyébiránt a hitlevél 13-dik pontja, s más idevonatkozó törvények épségben hagyatnak s megerősittetnek.

10. A nemesség kiváltságait illető régi törvények megerősittetnek, s elhatároztatik, hogy a nemesség senki kérelmére vagy kivánatára nem terhelhető azon törvények ellenére, és a mi ezen szabadsággal ellenkező történt e zavaros időkben, az érvénytelennek nyilvánittatik, s semmi előzményül nem szolgálhat.

11. A fiscus által lefoglalt javak törvényes birtokosai, mihelyt magyar biztosok előtt kimutatandják törvényes jogczimöket, ő felségétől visszanyerendik javaikat, kivéve a nyilvános felségsértőket. Ezeket illetőleg pedig kérik a rendek ő felségét, hogy figyelembe véve az ő közbenjárásukat, méltóztassék éreztetni velök császári királyi kegyelmét az általuk leteendő hódolat után.

12. A mostani zavaros időkben behozott repartitiok, accisak, s más ily törvénytelen adónemek, egyszerüen és teljesen eltöröltetnek, s elhatároztatik, hogy ezután, az országgyülés megegyezése nélkül, sohasem terhelhetők az országlakosok ilyes adókkal, u. m. katonaszállásolással, a gabona, zab, széna sat. árának meghatározásával. Mire nézve megerősittetik Mátyás VI. decr. 31., és Ulászló V-dik decretum első czikke.

13. A magyar kamarának az ausztriaival érülközéséről, és attól nemfüggéséről alkotott törvények, u. m. 1609 : 21, 1622 : 18. stb. megerősittetnek, az ezek ellenére behozott gyakorlat eltöröltetik; a kamaráktól az idegen tisztviselők eltávolitandók, s a hazaiaknak száma alább szállitandó.

14. Minthogy a kincstartó hivatal, a törvények ellenére papi egyénnek adatott: megujittatnak az ide vonatkozó régibb törvények, és elhatároztatik, hogy e hivatal érdemes világi magyar embernek adassék.

25. Minthogy a belbéke, s az ország nyugalma kedveért méltóztatott ő felsége a vallás dolgában is adni ki egy kegyelmes rendeletet: ezt az ország törvényei közé iktatják a rendek. Nevezetesen, minthogy már 1606-ban a bécsi béke első pontja szerint biztosittatott a vallásszabadság, de némelyek által megzavartatott, most ezennel megerősittetik a bécsi béke első pontja, s az egész országban mindenkinek, és mindenütt megengedtetik a vallásszabadság az 1608. k.-e. decretum 1. p. szerint, de a főldesuri jogok sérelme nélkül. Azon papoknak, és iskolatanitóknak, a kik vagy számüzettek, vagy téritvény által kényszerittettek hivatalos müködésök megszakitására, megengedtetik a visszatérés, s vallásuk szabad gyakorlása, a tőlök vett téritvények pedig megsemmisit-

tetnek. Ezután az ország egy lakosát se zavarja meg senki, vallásának szabad gyakorlásában; az ágostai, és helv. hitvallást követők, az ő vallásukkal ellenkező semmi szertartásra nem köteleztetnek.

26. A templomok, melyeket az evangelikusok magok épitettek, és a róm. cath. istentiszteletre még föl nem szenteltettek, visszaadandók nekik némely biztosok által; továbbá, ő felsége kegyelmes rendelete szerint megengedtetik nekik az is, hogy más helyeken, a melyeket a biztosok ki fognak jelölni, templomot, iskolát, paplakot épithessenek a következő szabályok szerint: Vasmegyében 3, Sopronban 2, Pozsony, Nyitra, Bars, Zólyom, Turócz, Liptó, Árva m. m. 2, Szepesben 3 helyen; a többi megyékben pedig u. m. Zala, Veszprém, Győr, Komárom, Abauj, Sáros, Zemplén, Ugocsa, Bereg, Torna, Gömör, Borsod, Hont, Nógrád, Szólnok, Heves, Pest, Szabólcs, Ung és Szathmárban, a mennyiben templomaiknak tettleges használatában vannak, ebben meghagyatnak. A catholikusok, és evangelikusok egymás papjainak fizetni nem köteleztetnek. Az országban lakó mágnásoknak, és nemeseknek megengedtetik, hogy saját házukban magánkápolnát tartsanak. Ezután nem lesz szabad elfoglalni a templomokat, iskolákat, s parochiákat az 1507: 8-ban megszabott büntetés terhe alatt. Az evangelikusoknak megengedtetik, hogy az ezen törvényben nyert engedmény netalán lehető megsértése ellen, a következő országgyüléseken panaszt emelhessenek, ellent nem állván a clerus tiltakozása.

27. Sem egyházi, sem világi hivatal nem adathatik idegeneknek.

37. A fiscus csak saját oktából nem foglalhatja el a nemeseknek sem ingó, sem ingatlan javait; hanem ha akár hütlenségi, akár kihalási eset forog fenn, tartozik rendszeres pert inditani a törvények értelmében.

41. A szabad királyi, és bányavárosok visszahelyezendők régi törvényes szabadságuk élvezetébe, mind saját tisztviselőik választását, mind a patronusi jogot, mind más törvényes jogaikat illetőleg.

58. Az országos rendek sérelmeiknek jelentékeny részét, részint a mostani idők zavarossága miatt, részint ő felsége fölhivása folytán elhalasztották a következő országgyülésre, a mely egy év lefolyta alatt bizonyosan meg fog tartatni Pozsonyban, de ugy halasztották el, hogy ezen elhalasztás által nem akarnak csorbát ejteni a királyi hitlevél, és más törvények által biztositott jogaikon,

és miután ő felsége kegyelmes igéretét birják, hogy az országgyülés egy év alatt meg fog tartatni Pozsonyban, akkor majd előterjesztik azokat, és ő felsége kegyelmesen orvosolni fogja. Ezzel kapcsolatban kérik a rendek ő felségét arra is, hogy, mint a törvények rendelik, ezután ne halassza az országgyülést 3 évnél hosszabb időre.

59. A megtérő pártosoknak általános bocsánat biztosittatik.

80. Miután magokból ezen most alkotott törvényekből nyilván van, hogy ő felsége kegyelmesen elhatározta magát az ország régi törvényes szabadságának visszaállitására, s az azokat biztositó hitlevelek s más törvények megerősitésére; ezen kivül elfogadta azon most alkotott törvényczikkeket, a melyek eltörlik a visszaéléseket, megszabják a katonaságnak, mihelyt lehető lesz, innen kivitelét, a kárvallottaknak elégtételt biztositanak, a bujdosóknak kegyelmet adnak: ő felségének ezen kegyességét, hálás köszönettel fogadják a rendek, de egyuttal kérik is, hogy ezen általa elfogadott s megerősitett törvényeket végre is hajtani méltóztassék, s az országot ezek élvezetében mindenki ellen megvédeni.

Ámbár ekként az 1681. országgyülés teljes bocsánatot s kegyelmet eszközölt a bujdosóknak, ha a fegyvert leteszik, és a királynak meghódolnak: mégsem szüntette meg a fölkelést, de nem is szüntethette, mert a most alkotott vallástörvény oly természetü vólt, a mely mellett gondolni sem lehetett a kibékülésre, ha csak legkisebb támaszuk is van még az elégületleneknek. Oly ballépés vólt e vallástörvény, melynek eredményét magok az országos rendek is beláthatták vólna, a mely nem sokára tömérdek bajt hozott az országra.

A török hatalom megtöretése, s az ezzel összefüggő átalakitási kísérletek kezdete.

Leopold folyvást reménylette, hogy ha Tököli nagyravágyását némileg kielégitheti, letéteti vele a fegyvert. Sőt ahoz is vólt némi reménye, hogy Tököli közbenjárásával a portától is megnyerheti a béke meghosszabbitását, s akkor majd ismét szabadabban intézkedhetik Magyarországban. Ehez képest, bár nem akarta átengedni Tökölinek a tőle kért megyéket: de nyujtott néki némi biztositást az iránt, hogy Rákócziné kezével megnyerheti a Rákóczi család nagy uradalmait. Azonban még e tekintetben is habozott végelhatározása kijelentésével, annyira, hogy a Tököli által kitüzött határidő, u. m. az 168$^1/_2$ tél elmult a nélkül, hogy

Tököli tájékozhatta vólna magát a király akarata felől, minél fogva arra határozta magát, hogy a török segélyével próbálja megnyerni azt, a mit a királytól vagy nyerhet meg vagy nem. De erre ösztönözték őt a bujdosók is, a kiket a most lefolyt országgyülés, különösen pedig a vallástörvény nemcsak ki nem elégitett, hanem még inkább elkeseritett. És Tököli csakugyan a portához fordult, s itt egész határozottsággal megigértetett neki a tettleges segély.

1682. aprilis hónapban kiadta a király Tökölinek a választ, miszerint nem ellenzi, hogy Rákócziné kezével, a kérdéses uradalmakat is megnyerhesse. Ezen engedékenység indoka azon kettős számitás vólt, hogy talán végre is megelégszik Tököli ama roppant nagy birtokkal, s eláll a fölkelők ügyétől. Vagy ha ez talán nem történnék is meg, maga a kérdéses házasság engesztelhetlenné teendi a szakadást Tököli és Teleki közt, s ennél fogva nem számolhat többé Erdély segélyére. Ezen utóbbi számitásban nem csalatkoztak ugyan a bécsi ministerek: de igen abban, hogy meghiusult a török béke felől táplált reménységök. A szultán pártját fogta Tökölinek, 1682-ben mellé rendelte mind magyarországi basáit, mind az erdélyi fejedelmet.

Leopold nem is gondolt az 1681. évi törvények végrehajtására. Innen érthető, hogy midőn Tököli az erdélyi és török seregekkel erősödve, ujra kezdte a harczot 1682-ben, s diadalról diadalra menve, fölhivta a felső megyék népét a hozzá csatlakozásra, és a nádor ugyanekkor a király iránti hűségre s áldozatkészségre szólitotta fel ezen megyéket; nagyon gyéren mutatkozott a király iránti lelkesedés. Egész felső Magyarország, alig egy-két vár kivételével, Tököli hatalmába került a Vág vonalig, a legfontosabb városokkal együtt. Most megnyerte Tököli a töröktől, a mit Leopoldtól meg nem nyerhetett, sőt többet, nevezetesen a füleki táborban a budai basa a szultán nevében kinevezte őt felső Magyarország királyává. Tököli a királyi czimet nem fogadta el, megelégedvén „felső Magyarország fejedelme“ czimmel. Az athnameban, melyet ekkor adott a porta Tökölinek, igy határoztatnak meg Tököli országának jogviszonyai: Felső Magyarország Tököli halála után szabadon választhat magának királyt, de csak evangelikust; a magyarok s a tőlök függő horvátok minden szabadsága megtartandó, mindkét felekezetü evangelikusok teljes vallásszabadsággal birjanak; a portára küldetni szokott ajándékok ne szaporittassanak; a magyar nemzet, s a magyar föld mindenki ellen óltalmaztatik; a mit Tököli és a magyar nép a porta segélyével visszafoglal a németektől, az mind az ő kezökben marad; a

szultán nem köt békét felső Magyarország sérelmével; azon gonosz magyarok, a kik eddig felső Magyarország s a vallás ellenségei vóltak, megbüntetendők, a püspökökkel és plebanusokkal együtt; — a mely helységek eddigelé kétfelé adóztak, ezután is ugy adózzanak; felső Magyarország kereskedői akadály nélkül utazhatnak a török birodalomba; a török portához menő követségek tisztességesen fogadtatnak; egy évi adó 40,000 tallér legyen, (más előadás szerint 40,000 piaszter.)

E fölmagasztaltatás vólt a fordulópont Tököli sorsában. Mindjárt ekkor feltünt némelyeknek, hogy Tököli a rendek előtt nem mutatja fel az athname okmány szövegét. Tudni vélték, hogy azért nem mutatja, mert vannak benne oly dolgok, a melyeket nem mer felmutatni, t. i. hogy valami szégyenteljesnek, s a nemzetet bántó valaminek kell benne lenni. Szóval itt mindjárt kezd megingattatni a rendeknek Tököli iránt eddig mutatott bizodalma. Nem sokára még nagyobbá lett a bizodalmatlanság. Nevezetesen Tököli 1683. január 13-ra országgyülést hirdetett Kassára, mégpedig ugy, hogy szivesen látja a király hiveit is, hogy ezek is elmondhassák nézeteiket a közügyek felől. Sőt Leopold is megengedte hiveinek az odamenetelt, minél fogva mentek is többen. E gyülés segélyt ajánlott a fejedelemnek azon esetre, ha a most tettleg fennálló fegyverszünet alatt nem lehetne a békét megkötni a királylyal. De ennél fontosabb az, hogy e gyülés folyama alatt nem csak a királypártiak, hanem a fölkelők részéről is nagyon hangosan nyilvánult azon óhajtás, hogy békét kell kötni a királylyal. Mert, mint mondák, elég vólt a bujdosásból tizenegy esztendő, ha még tovább is foly a háboru, iszonyu mérvben fokozódnak az ország szenvedései. Ugy hitték, hogy a mult évi fényes diadalok után, ha látni fogja a király Tökölinek őszinte hajlamát a békére, könynyen elhárittható lesz a főakadály u. m. az uj vallástörvény. Ugyde Tököli már ekkor biztosan tudta, hogy a szultán ezen évben nagyszerü háborut akar kezdeni, s ennél fogva nagyon feltünő módon kitért a békejavaslatok elől. Majd midőn egész részletességgel megtudta, hogy a szultán már meg is üzente a háborut Leopoldnak, megint gyülést tartott Tályán, segélyt kérendő, a mely megfeleljen a várható hadjárat nagyszerüségének. És midőn a rendek vonakodtak oly mérvü adót ajánlani, mint a milyet a fejedelem kivánt, nem kis ingerültséggel mondta: „Kegyelmetek eddig sem munkálkodott velünk. Talán gyermeknek tart minket kegyelmetek? holott most is nem a nemes vármegyék segitségével, hanem három annyi hozzátételével vittem végben a portánál a dolgokat. Tizenkét esz-

tendéje hogy bujdosom, azért, Isten ugy segéljen, valaki fel nem ül, nem csak jószágával, hanem életével is fog fizetni, Gyermeknek tart kegyelmetek? kinőttem én már abból, s megmutatom, hogy fejedelme s ura vagyok az országnak. Idegenek előtt való becsületemet nem engedem, hanem meg fogom óltalmazni. Kivetem mindenik vármegyére, mennyit tartozik adni. Talán azt gondolja kegyelmetek, hogy a kassai gyülésen ajánlott nehány pénz segitett? Kegyelmetek eloszolhat, már nincs semmi dolga, nem kérjük kegyelmeteket, hanem magunk biztosai által meghatározzuk minden vármegyének az ő fizetését.“ [1]) Nagyon sokat tett a rendeknek itt nyilvánult ellenzéki hangulatára az, hogy a fejedelem, mint a füleki táborban és Kassán, ugy most is kerülte az athnáme nyilvánosságra hozását, minélfogva folyvást erősödött a rendek gyanuja, hogy valami nagyon sulyos záradéknak kell abban lenni. Ha meggondolták a rendek, hogy Erdélylyel is miként bánt a török mind második Rákóczi György megbuktatásakor, mind azután: aggódva gondoltak arra, hogy egészen a török kényétől függjenek. Csaknem általánossá lett az a nézet, hogy előnyösebb vólna a már kivivott győzelmek alapján kiegyezni a császárral mintegy nagyszerü török háboru sorsára bizni magokat. Aggasztotta a rendeket az is, hogy tudomásokra jött, miszerint Tököli a császárral folytatott alkudozásokban nagy sulyt fektett arra, hogy ő herczegi czimet nyerjen. A felkelők is széltére beszélték, hogy a fejedelem nagyravágyása gátolja a béke létrejöttét.

Igaz ugyan, hogy Tököli nagyravágyásának jelentékeny része vólt abban, hogy a béke létre rem jöhetett: de az is igaz, hogy vólt ennek más oka is, ugymint az udvar azon szivós kitartása, mely szerint a fölkelők 1682. évi diadalai után sem mondott le az absolut uralmi tervekről. Most is épen ugy ingyen s rablásból éltek a német katonák, mint ezelőtt; most is a kamara élén állott még a gyülölt Kolonics; a kamara törvénytelenségei is épen ugy folytak mint ezelőtt. E tél folyamában kétizben is kérte a nádor a királyt, hogy tegyen legalább valamit a nemzet megnyugtatására, mert ha még tovább is foly az eddigi rendszer, a nép képtelenné válik a terhek elhordozására. A nemességben meg van ugyan a jó akarat, szolgálni a királyt: de ugyan hogy szolgálhassa, ha kipusztittatik mindenéből? És e kérelmeknek nem vólt semmi eredményök. Természetes tehát, hogy a béke nem jöhetet létre s a nagy kérdés megoldása a háboru további folyamától tétetett függővé.

[1]) Szalay V. 244.

A franczia király, mióta látta, hogy a porta Apafit mellőzi, s Tökölit tolja előtérbe; Tököli pedig a török pártfogásban bízva, jó részben kivonta magát a franczia udvar befolyása alól: csaknem teljesen megszakitotta azon összeköttetést, a melyben eddig állott Tökölivel és a fölkelőkkel, minél fogva előre látható vólt, hogy a török háboru jó vagy balszerencséje fogja eldönteni a magyar alkotmány sorsát.

A török háboru csakugyan létre jött még ezen év folyamában. És ezen török háboru a magyar nemzet összes életének nagyon nevezetes forduló pontja, s az alkotmányra nézve is roppant fontosságu.

IV. Muhamed szultán hanyatló birodalma minden erejének végső megfeszitésével fogott e háboruhoz. Bécs elfoglalását tüzte ki a hadjárat czéljává. Kirendelte az erdélyi fejedelmet Apafit is. Semmi jóstehetség nem kellett annak belátására, hogy, ha a török meg talál veretni, meg fog változni a dolgok állapotja. Pedig minden lehető intézkedés meg vólt téve arra, hogy a török megveressék. A pápa lépéseket tett, hogy a nagy czélra egyesitse a német birodalom, Velencze, s Lengyelország erejét. És a német birodalom, s Lengyelország föl is ajánlották erejöket.

Midőn megindult a török sáskasereg Bécs ellen, Apafinak megint ki kellett üriteni a keserü pohárt. Mint 1663-ban, úgy most is a török nagyvezér satelleseként kellett kivezetni seregét Magyarország ellen. Az éles belátásu miniszter Teleki eljöttnek látta az időt, melyben gondoskodni kell, hogy a bekövetkezhető nagy változás esetére biztosithassa mind Erdélyt, mind Apafit. Meg is tette a mit tehetett. Mig a fejedelem és ő az erdélyi sereggel kisérgették a török hadakat, addig egy titkos ügynöke által megegyezett a bécsi kormányférfiakkal a felől, hogy a beállható válság esetében a diadalmas császártól bocsánatot, és pártfogást nyerjen Erdély számára.

A török nagyvezér kiáltványt bocsátott a magyar nemzethez, melyben fölhivta, hogy csatlakozzék hozzá, s Tökölihez, mint a szabadság helyreállitójához, mert különben iszonyu bosszut várhat magára. A nádor levelet intézett a királyhoz, kérvén őt, ne vegye rosz neven, ha e sulyos napokban a leghivebb megyék népe is kényszeritve lesz a török, és Tököli hatalma előtt meghajolni, ne féljen a hódolattól, mert ez csak szinlett lesz.

Mig a török nagyvezér Bécs megszállásával foglalkozott, Tököli is diadalmasan haladt előre. De hamar véget ért diadala. Mert a császár s Lengyelország egyesült ereje, a lengyel királynak So-

bieszkinek, s Károly lothringeni herczegnek vezérlete alatt összetörte a török sereget Bécs alatt 1683. szept. 12. Néhány nap mulva ismét nagy csapás érte a törököt. (Párkány Október 9.) E két nap eredménye nem csak két nagy csata megnyerése, hanem ennél sokkal, nagyon sokkal több, u. m. a török hatalom megtöretése vólt, annyira, hogy ettől fogva csak napok, s illetőleg néhány rövid év kérdése vólt Magyarországnak a török hatalom alól felszabaditása.

E fordulat fontosságát megértette, mint általában egész Európa, ugy a török porta és Tököli is. A porta esdekelve kérte a békét, s mondani sem kell, hogy ha békét nyerhetne, szivesen eldobná magától Tökölit és a fölkelőket. Tököli sem látott más utat a menekülésre, mint a békekötést, föl is kérte közbenjárónak a lengyel királyt. A bujdosók serege sem gondolhatott többé a törökre, mert nádszálkint összetörve látták a hatalmat, a melyhez eddig támaszkodtak,- minélfogva ők is csak a meghódolástól, s a király kegyelmétől vártak szabadulást. Alkalmazkodtak is a megváltozott viszonyokhoz, annyira, hogy már szeptember 27-ről ezt irta a nádor a királynak: „A Tökölihez pártolt megyék és urak kezdenek visszatérni felségedhez, s fölkelni a török ellen." Ugy látszik, hogy a nádor a fölkelők hangulatában történt ezen fordulatot szándékosan nem fedezte föl a király előtt egész nagyságában, mert ha hiven tette vólna a jelentést, többet is irhatott vólna. De azért nem irt többet, hogy alkalma legyen néhány előkelő pártütő javainak lefoglalására. Ide mutat az, hogy ugyanezen levélben nagyon kiemeli, miszerint „Némely urak még most is biznak Tököli szerencséjéhez, reménylvén, hogy felséged kibékül vele, sőt még herczegi czimet is ád neki. Az én jószágaim pedig annyira elpusztultak, hogy első szükségeimet is alig fedezhetem. De örvendek minden alkalomnak, mely nekem módot nyujt tanusithatni felséged iránti hűségemet, reménylvén, hogy megroncsolt szolgáját felsegiteni, s azon czimmel, melyet a rosznak kutfeje Tököli követel magának, engem feldiszesiteni kegyes leend." [1]) Látszik e levélből, hogy a nádor épen ingerelni akarta a királyt, hogy ne kössön békét Tökölivel; pedig ezen ingerlésre nem vólt szükség, mert az udvar, Tökölihez való viszonyában tudni sem akart egyébről, mint arról, hogy föltétlenül, kegyelemre adja meg magát.

A párkányi csata után hova tovább tömegesebbekké váltak a megtérések, annyira, hogy a legfőbb urak is megadták magokat

---

[1]) Szalay V. 266.

s készeknek nyilatkoztak a török ellen menni. Ezen alkalomból egy október 16-kán kelt ujabb levelében ezt kérdi a nádor a királytól: „Miután felséged nem hagyta meg nekem egyenesen, hogy a fölázadókat, kik már hozzánk alkalmazkodtak, elfogassam: kérdés, kell-e Draskovicsot, Battyánit, s a Nádasdiakat elzáratnom. Egyébiránt a fiscus már rátette kezét ezek jószágára, s ez némi nehézséget okoz. Kell-é ezen eljárást folytatni.“ És Leopold nehány nap mulva ezt válaszolta: Óvakodjék a fiscus a további jószágfoglalásoktól, mert még nem vagyok magammal tisztában az iránt, minő eszközök által kell Magyarországot megnyugtatni. [1])

Nem sokára „tisztába jött magával“ Leopold e fontos kérdésben. Mindjárt 1683. végén, s illetőleg a következő év elején szervezett Pozsonyban egy németekből és magyarokból álló vegyes bizottmányt, melynek feladatává tette elfogadni a megtérőknek, ugy az egyeseknek, mint a megyéknek hódolatát, meghallgatni a megyék sérelmeit, sőt még azt is, hogy vevén maguk mellé nehány jogtudóst, magyarázzák meg a királyok fölavatási hitlevelét. Az utasitás e két utóbbi pontja azt jelentette, hogy a király nem is igen szándékozik többé az országgyülés szájából hallani a sérelmeket, és hogy a felavatási hitlevélnek más értelmet akar adni, milyet a törvény és a nemzet közvéleménye ád neki. E bizottmány 1684. január 12-ről kelt hirdetményében közbocsánatot adott azoknak, a kik február 24-ig leteszik a hódolatot. Le is tette a hódolatot 17 vármegye és 12 város küldöttsége, s sok magános egyén. Egyuttal ugy a megyék, mint a városok panaszoltak be némely sérelmeket, melyek közül kiemelendő, hogy: szereltessenek föl a végvárak, szünjék meg a német katonák féktelensége, s mozdittassék el Kolonics a kamaraelnökségtől. Figyelmet érdemlő, hogy a nádor, a ki tagja vólt ezen bizottságnak, kitért a felavatási hitlevél magyarázása elől, s e tekintetben azt irta a királynak, hogy: ezt elmellőztük, mert senki sem hozta szóba. [2])

Leopoldnak mind egész multjából, mind ezen kisérletéből, mind uralkodásának későbbi történeteiből bizvást lehet következtetni, hogy a törökön nyert nagyszerü diadalnak egyikért azért örvendett, mert ez meg fogja fosztani az elégületlen magyarokat a török segélyétől, sőt ha a diadalok tovább is igy folynak, Erdély is kénytelen lesz végképen szakitni a portával, s egyszerüen az ő

---

[1]) Szalay V. 266.
[2]) u. o.

kegyelmére bizni magát. És mindezekből természetesen fog következni, hogy, ha ledöltek azon támaszok, a melyek eddig védték a magyar alkotmányt: semmisem álland többé a dynastia utjában, s végre is el lehet jutni azon czélhoz, a melyre elődei következetesen törekedtek másfélszáz év óta. 1683. végén már tisztában vólt Leopold a felől, hogy hozzá fog a gyökeres átalakitáshoz, csak a kivitel módozatai fölött teendő vég elhatározást függesztette föl. Ugy látszik hogy okult valamit az 1671, és 1673-ban tett lépéseinek következményein, most némi óvatossággal, s ugy akart a dologhoz kezdeni, hogy ne jusson többé oly kénytelenségbe, mint 1681-ben. Ennél fogva semmi döntő lépést nem akart tenni addig, mig a körülmények további fejlődése oly alapot nem nyujtand, a mely biztositani fogja tervei sikerét. Ezért vette egyszerüen tudomásul a nádornak azon laconicus jelentését, hogy elmellőztetett a hitlevél megmagyarázása.

A pozsonyi bizottság aggodalmakat ébresztett az alkotmányára féltékeny nemzetben, s Tököli ezen aggodalmat akarta felhasználni arra, hogy, miután békekisérleteit teljesen meghiusulva látta, ismét zászlói köré gyüjtse elszéledt hiveit. Kiáltványt bocsátott ki, melyben „a végveszélylyel fenyegetett, szabadság védelmére“ hivja a nemzetet, s állitja, hogy a török hatalom még nincs megtörve annyira, mint némelyek hiszik; bocsánatot igér azoknak, a kik a király mellől visszatérnek hozzá; végre kijelenti, hogy ha egészen a török mellé talál állani, ennek következményeiért nem ő lesz felelős, hanem mások. De e felhivás, ugy szólva, minden hatás nélkül maradt, mert csak nehányan a régibb évek harczhoz szokott kuruczaiból maradtak mellette, a nagy többség nem akarta többé a már megtört török hatalomra bizni a nemzet sorsát, sőt kivánta a török hatalom teljes megtöretését s az országnak a szégyen- és vészteljes török iga alól fölszabadulását, reménylvén, hogy ha ez megtörtént, s a nemzet egy kissé magához jön, majd csak megvédi valahogy a szabadságot is.

A dolgok további folyama teljesen meggyőzte a még kételkedőket is a felől, hogy a töröknek sem erejére, sem becsületére nem lehet többé számitani. A német birodalom továbbra is felajánlotta közremüködését; a szent szék közbenjárására Velencze is szövetséget kötött Leopolddal; sőt ugy látszott, hogy egész Európa érdekelni kezdi magát „a keresztyénség szent ügyeért;“ szóval eljöttnek látszott az idő, melyben bizonynyal meg fog töretni az ozman hatalom.

Az 1684. és 1685. évi ujabb diadalok (Visegrád, Vácz, Pest,

s mindenek fölött Érsek-ujvár visszafoglalása) nagymérvben fokozták, mint a végdiadal közellétének reményét, ugy a lelkesedést is. A török óltalom pártbiveit pedig kiábránditották egyfelől e fényes diadalok, másfelől és sokkal inkább Tökölinek a török nagyvezér parancsából történt elfogatása, s fogságra vettetése. Kétségtelen igaz, hogy e tény rögtön lefegyverezte Tököli hiveit, mert a török ezen eljárásán ugy megdöbbentek, hogy azonnal meghódoltak Leopoldnak. Az eddig leghiresebb kuruczvezérek p. o. Petneházi, s Petróczi vóltak főfő tényezők abban, hogy az erős Kassa is adja meg megát a királynak.

E fontos ténynek, u. m. Tököli elfogatásának okát s módját Szirmay nagyon érdekesen adja elő. Oly tény ez, a mely nagyon sötét szinben tünteti föl a bécsi miniszterek politikai morálját. Nevezetesen:

„Tököli, midőn már kétségbeesett a császár fegyvereinek diadalán, s megunta a török barátságot: kereste az alkalmat, mimódon tudna Leopold császárral békét kötni. De minthogy a törökök s magyarok őrszemeitől környezve nem próbálhatta ezt meg saját életének veszélyeztetése nélkül: magához hivatta Tokajba Szirmai Istvánt, Leopoldnak egyik kitünő emberét, s véleményt kérdett tőle, miként lehetne ezt ugy kivinni, hogy ne tudják meg sem a törökök, sem azon magyarok, a kiket ő a porból emelt fel, s a kiknek érdeke a zavarnak tovább is tartása. Szirmai ezt javasolta: irjon a császárhoz folyamodványt, s vallja meg benne egész őszinteséggel, hogy vétkezett, s igérje meg, hogy ezt a vétket hűséggel fogja lemosni magáról, és ha életének kegyelmet nyer, s vissza kapja családi javait, fölhagy a gyülölt török barátságával, s megadja magát a császárnak váraival együtt. Minthogy pedig lehetetlen, miszerint ilyes folyamodvány a királyhoz juthasson a nélkül, hogy ezt valahogy meg ne szagolják a törökök és a Tököli pártján levő magyarok: jónak látta Szirmai, ha Tököli fölfedezi ezen titkot a legközelebb állomásozó császári sereg főparancsnokának Kaprarának, s vele megegyezik abban, hogy midőn Szirmai, a Tököli által fedezetül mellé adandó katonákkal megindul Tokajból, Kaprara, egy előre megállapitott helyen fogassa el Szirmait és kisérőit azon ürügy alatt, hogy a császár embere létére értekezni mert Tökölivel; küldje Bécsbe, s itt aztán majd előmutatja Szirmai a császár előtt Tököli folyamodványát, sőt esedezni is fog mellette, s reményli, hogy az ő közbenjárásának sikerülni fog lecsilapitani a lázadást; sőt reményli még azt is, hogy e fontos szolgálatának fényes jutalmát fogja venni. Ezen ajánlatot elfogadta Tököli, s meg-

irta a folyamodványt, melyben a többek közt azt mondta, hogy ő Magyarország Scanderbégje fog lenni, s meg fogja mutatni, hogy még most is igaz magyar vér foly az ő ereiben; árulástól ne féljen a császár, avagy csak azért sem, mert ha ő ekként szakitni fogott a törökkel, s átadta a várakat a császárnak, saját biztonsága szempontjából sem közelithetne többé a törökhöz. Titokban meg is állapittatott Kapraréval a nap, óra, és hely, a hol Szirmai el fog fogatni, sőt hogy Szirmai semmi tekintetben se legyen compromittálva, salvus conductust küldött neki a bécsi kamara elnöke. El is fogatott Szirmai a kassai hegy alatt, s Bécsbe kisértetett. Itt elő is adta megbizatását a titkos tanácsban. De egészen másként történt, mint a hogy ő elgondolta. A titkos tanács azt végezte, hogy nem kell egyezkedni azon gőgös és hitszegő Tökölivel, a ki annyira elbizta vólt magát, hogy a lengyel király kezessége mellett szeretett vólna alkudozni, a ki a legelső alkalommal megszegné hitét s megint lázadást támasztana, hanem ugy kell vele bánni, hogy mind a császárhoz küldött folyamodványát, mind Szirmainak adott utasitásait el kell küldeni a töröknek; e cselfogás rögtön semmivé fogja őt tenni, és ha ő megsemmisül, rögtön meg fog hódolni egész felső Magyarország. El is küldték, még pedig nagyitással, t. i. mily hűtelen és hitszegő Tököli! Szirmai ebből semmit sem tudva, Bécsben időzött, mindaddig, midőn egyszer jön a hir, hogy Tököli elfogatott. És ekkor, hogy a fontos titok napvilágra ne jöjjön, a legelső éjjel elfogták Szirmait is, a ki mint követ egész biztonságban élt egy vendégfogadóban, elvitték előbb Prágába, onnan Brünnbe, onnan ismét Gräczbe, senkit se bocsátottak hozzá oly őrökön kivül, a kiknek nyelvét nem értette. Majd midőn irtózatos börtönéből folyamodványt intézett a bécsi kormányhoz, s az Istenre s emberekre hivatkozva kérdezte: miért bánnak vele igy? nem kapott egyéb feleletet, mint azt, hogy: mivel megbizója már eltétetett láb alól, nincs kihez visszaküldeni, s ennél fogva biztos helyen tartatik a császár további rendelkezéséig. E közben nagy szorgalommal hiresztelték a császári vezérek, hogy Tököli azért fogatott el, mert a török azt hitte, hogy ezen egy ember feláldozásával békét vásárolhat. És ha a török ily keveset ad egy oly fejedelem fejére, a kivel ő szoros szövetségre lépett, és a kinek királyságot is ajánlott, gondolják meg a magyarok, hogy mit várhatnak a töröktől. A tömeg ezáltal mintegy föllázitva, nyiltan hirdette, hogy már most önként megadja magát a császár kegyelmére, a császár

iránt való hűségben kivánja kitüntetni magát. Tökölinek egyik fővezére Petneházi 7000-ed magával Kaprarához csatlakozott. És midőn mindezeket megtudta Tököli, tagadott mindent, állitván, hogy az egész dolog csak a bécsi udvar koholmánya. Minthogy nagy ajándékokat igért, s adott is a basáknak: végre is kivitte, hogy szabadságát visszanyerte, s fejedelmi fénynyel jött Temesvárra, azután Gyulára. Szirmai ebből sem tudott semmit, s már majd megőrült börtönében a kinos magányban, és midőn már semmi más utat nem látott a menekülésre, magához a börtönbe hivatott egy Wogell nevezetü jézsuita atyát, ez előtt áttért a r. cath. egyházba, s tizezer forintot igért a jezsuita rendnek, ha megszabaditják (a mely igéretet aztán be is váltott). A jezsuita atyák közbenjárására ki is szabadult az 1687. évi országgyülés alatt. Ugyanezen országgyülés folyamában királyi táblai biróvá tétetett, kevéssel utóbb országbirói itélőmesterré, majd báróvá, s gróffá; sőt jelentékeny birtokot is nyert Leopold s utóbb József császártól is. Leopold korában irta meg végrendeletét, melyet ezen császár által is megerősittetett; majoratust alapitott, s még azt is kötelességökké tette utódainak, hogy birtokai leendő örököseit vagy Jóbnak, vagy Tamásnak kereszteltessék, Jóbnak azért, hogy tudjon türni, Tamásnak azért, hogy ne higyjen senkinek." [1])

Egyébiránt bételt a bécsi ministerek óhajtása annyiban, hogy a fölkelők ereje teljesen megtöretett Tököli befogatása által. A fogságból visszatért fejedelem alig vólt többé egyéb, mint egy a bujdosók közül. Ettől fogva nem Tököli megbékéltetésére, hanem Erdély meghódoltatására, s Buda visszavételére irányult az udvar figyelme.

Még 1685-ben meg vólt állapitva, hogy a következő évi hadjárat czélja Buda ostroma lesz. Ugyanezen évben Erdély meghódoltatásának utja is megegyengettetett. Nevezetesen az udvarnak egy jézsuita küldöttje megegyezett a fejedelemmel Apafival abban, hogy Máramarosmegyében szállást ad a német katonáknak, s követeket küld Bécsbe, a kik Erdélynek a császárral kötendő szövetségét megállapitsák. Még ezen évben föl is küldettek a biztosok, sőt magok az országos rendek is előre kimondták félig meddig beleegyezésöket, alkotván Fehérváron october 25. ilyen végzést: „Szegény hazánknak dolgai végett, kegyelmes urunk az Ur által, atyánkfiainak római császárhoz adott felhatalmazó levél és utasitás nekünk is tetszenek, és rendeltünk mi is pénzt az ő kegyelmek

[1]) Szirmay: i. m. 258—63.

költségére." [1]) 1686. junius hóban meg is kötötték a fejedelem biztosai azon szövetséget, mely szerint a császár-király lesz Erdély védurává, s az ország 25,000 forintot fog fizetni az oltalomért évi adó képen; e szövetség titok fog maradni addig, mig Tömösvár és Nagyvárad török kézben lesznek; de addig is a lehetőleg segitni fog Erdély élelmezni az Erdély szélein állomásozó császári sereget; Kolozsvár és Déva várakba $^{2}/_{3}$-ben császári őrség megy a háboru végeig; Erdély fejedelemválasztási joga sértetlenül fennáll; Apafi halála után ennek már megválasztott fija lesz a fejedelem; Erdély szabadságai teljes épségökben fenn fognak tartatni."

Ámbár a fejedelem biztosai ugy kötötték e szerződést, hogy ez csak akkor legyen érvényessé, ha a fejedelem s a rendek által is megerősittetik, s a várak átadása is csak akkor történjék meg: de a császár világosan kijelentette, hogy mivel a várak átadása a szerződés sarkpontja, ennek meg kell történni minél hamarább. Sőt mielőtt magok a fejedelmi biztosok is aláirták vólna e szerződést, meginditott a király egy hadosztályt ama két vár tettleges átvételére, s e hadosztály parancsnoka Scherfenberg már Erdély földjén állva hivta föl Apafit a szerződés szentesitésére. De a fejedelem tanácsosai még most nem merték megtenni a fontos lépést, s megtagadtatták a fejedelemmel a szerződés szentesitését, mert nagyon aggódtak a miatt, hogy hát ha Buda ostroma közben megtalál fordulni a harcz szerencséje. Ennél fogva azt akarták, hogy legyen ugyan érvényes a szerződésnek minden más pontja: de a két vár megszállása halasztassék el addig, mig Buda sorsa eldől. És az udvar erre sem akart várakozni. De hirtelen fennakadt a megszállás ügye a miatt, hogy Scherfenberg parancsot kapott Buda alá menni, az ostromló sereg gyarapitására.

1686. september 2-kán megostromoltatott Buda vára. Most már nem lehetett többé kétkedni a felől, hogy meg van törve a félhóld uralma Magyarország fölött. Még teljesebbé lett e hit, midőn a zentai s a mohácsi sík csatákban ujabb nagyszerü diadalokat nyertek a császár seregei. Az 1686. és 1687. év eseményei annyira demoralizálták a török sereget, hogy könnyü vólt tőle sok fontos várat visszavenni.

Budának s vele az országnak a töröktől visszafoglalása fontos és őszinte örömre gerjesztő esemény vólt a nemzetre nézve. Mert a mi azt illeti, hogy a török hatalom kérdése a magyar al-

[1]) Szalay V. 321.

kotmány sorsával mintegy összenőttnek látszott az erdélyi fejedelemségnél fogva: e tekintetben is találtak az emberek némi megnyugtatást az uj viszonyokban. Nevezetesen kétségtelen vólt, hogy a mohácsi nap óta lefolyt események kapcsában jött Magyarországra a török uralom; hogy ez tette állandóvá a kettős királyságot s illetőleg Erdély külön szakadását; folyvást e helyzet szitotta egyeseknek részint magasabb hazafiui szempontokból, részint önzésből származott pártoskodását, lázongását; s hogy ez indokolta s mentette a dynastiának a nemzet iránt folyvást táplált bizalmatlanságát, a mi aztán, bár nem egyedüli, de fontos oka vólt annak, hogy a dynastia következetesen törekedett a nemzet alkotmányos szabadságának eltapodására. Most már azzal biztatták magukat a magyarok, hogy ha megszünik az ok, meg fognak szünni az okozatok is; azaz: ha Erdély nem a török, hanem a király főhatalma alatt fog állani, s ha ekként nem szolgáland többé dynastiaellenes törekvések támpontjául, magától el fog enyészni az udvarnak a nemzet iránt táplált bizalmatlansága. Ha nem félhet többé pártoskodásoktól, ki fog békülni az alkotmányos szabadsággal.

De e hitében keservesen csalódott a nemzet. Mert az udvar, a helyett, hogy elfogadta vólna a nemzetnek önként kinálkozó kibékülését a dynastiával, jobbnak látta e helyzetet arra használni fel, hogy „bosszut álljon a nemzet régi daczosságáért és pártoskodásáért." Ily törekvés mellett nem csuda, ha most sem állt helyre a kölcsönös bizalom, s az ország nyugalma.

Az örökös királyság megalapitása a fegyveres ellenállási jog eltörlése, s az uj fölavatási hitlevél.

A mily mérvben lett napról napra bizonyosabbá, hogy vége van a török hatalomnak: oly mérvben nőtt a bécsi kormánykörökben a vágy, és szilárdult az elhatározás „Magyarországot átalakitani," csakhogy ezen átalakitást az eddigi kisérletektől különböző módon akarták meginditani. Nevezetesen maga az országgyülés által akartak elfogadtatni egy oly kiindulási pontot, a honnan biztosan el lehessen jutni a rég óhajtott czélhoz. E kiindulási pont az örökös királyság. Ezzel kapcsolatban el akarták zárni a nemzet előtt azon utat, a melyre eddig menekülni szokott, midőn a fegyveres ellenállási jogra hivatkozott; ezen ellenállási jogot akarták kitöröltetni az ország törvényei közül.

A kormányférfiak előre tisztában lehettek, sőt vóltak is a felől, hogy ha nyiltan kimondanák, mit értenek ők az örökös ki-

rályság alatt, s miért akarják eltörölni a fegyveres ellenállás jogát: akkor nem számolhatnának a nemzet önkéntes beleegyezésére. Ennél fogva jónak látták amazt elleplezni, ezt pedig mással indokolni, annyival inkább, mert tudták, hogy elleplezve, s másként indokolva is nem nagyon könnyü lesz kinyerni a rendek jóváhagyását. És mégis országgyülés elibe akarták terjeszteni a czélzott változtatásokat, és pedig részint azért, hogy a kiindulási pontot a lehetőségig biztossá tehessék; részint azért, mert a dynastiát uj háboruval fenyegette XIV. Lajos franczia király, a mely háboru könnyen hozhat vala olyan veszélyeket, a melyek ellensulyozhatnák a török fölött nyert nagy diadalokat. Horváth M. azt mondja, hogy „e végelhatározást fontos tanácskozások előzték meg, melyeknek jegyzőkönyve még nincs fölfedezve a historia előtt." Azonban ha ama tanácskozásokat nem ösmerjük is, de ösmerünk két olyan történeti tényt, a melyek ha talán nem állanak is ok és okozati összefüggésben az 1687. évi országgyüléssel: de tagadhatlanul nagy befolyással birtak erre. Értem az eperjesi mészárszéket, és Erdély megszállását.

A mi az eperjesi mészárszéket illeti, már fentebb is emlitve vólt, hogy az 1681. évi országgyülésen alkotott törvények nem hajtattak végre; a német katonaság azután is épen ugy ingyen élt, mint az előtt; az 1683. utáni évek nagyszerü hadjáratai közben pedig iszonyu mérvet öltött a népnek ebből származó nyomora. Továbbá midőn Tököli elfogatása után meghódoltak a kuruczok, s feladták a kezökben vólt várakat, a feladási szerződésben világosan kikötötték, hogy a protestáns vallás gyakorlatában nem fognak megháborittatni. És alig hogy behelyezkedtek a németek a felső vármegyékbe, rögtön ujra kezdettek a templomfoglalások, s általában a vallásos üldözés, szóval elégséges ok vólt a panaszra.

E közben Munkács vár, a melyben lakott Tököliné, még folyvást ellenállott, de a császári seregek által körülfogva. Semmi lehetetlenség nincs abban, hogy a munkácsbeliek, ha tehették, az ostromzárolók kijátszásával, érintkezésbe tették magokat a felső megyék népével, a melyből állt egykor Tököli serege, hogy e népet arra buzditgatták, ne essenek kétségbe Tököli szerencséje felől, s tegyenek még egy végső kisérletet. Az sem lehetetlen, hogy a vólt fölkelők, a kik már meghódoltak a királynak, látván a császári katonák féktelenkedését, s azt, mint szegettek meg a nekik tett igéretek: elkeseredésökben nem bánták, sőt szerették vólna, ha Tököli ismét a régivé lehetne. Szóval nem lehetetlen, sőt na-

gyon valószinü, hogy intéztettek némi fölhivások a vólt kuruczokhoz, s általában a felső megyék népéhez: de másfelől kétségtelen, hogy nem léteztek azon veszélyes, és az egész országban elágazó összeesküvések, a melyekről a felső megyék ekkori katonai parancsnoka Karaffa vádolta e megyék népét, s az egész országot. És mégis fölállittatott az eperjesi vérpad.

. Tény, hogy Karaffa esküdt ellensége vólt a magyaroknak, és hogy iszonyu müvének indokai közt sokkal fontosabb a bosszuvágy, és kincsszomj, mint a császár iránti fitogatott hűség. Bosszuvágyának, s kincsszomjának kifolyása a császárhoz 1686. végéről tett ezen fölterjesztése: „Egy messze terjedő összeesküvést fedeztem föl, a mely ha nyilvánosságra nem jön, alapjában megrenditi az államot. Nem uj összeesküvés ez, hanem a régi, ugyanaz a mely még felséged apja életében keletkezett, mindég több-több, mindég uj-uj fejekkel fölmerülő hydra. Áll pedig sereg számra menő tagokból, kik közül némelyek pénzzel, mások tanácscsal, tekintélylyel, mások más szolgálatokkal mozditják elő a merényletet, vannak, kik külföldről szítják a tüzet, de mindennél inkább szítja a büntetlenség. E tárgyban oly sok, nagyszerü, bonyolodott, és hihetetlen dolgokat tudtam meg, hogy nagy könyveket irhatnék felőlök, de nem merem azokat papirosra bizni. Arról van itt szó, hogy Felséged szentséges személye, s élete ellen forralnak gonosz terveket, minden országát teljesen meg akarják semmisiteni, sőt a keresztyén nevet is el akarják törölni. — — — — Felséged szelidsége ártalmasabb, mint maga e szörnyü bün. Nehány rövid év alatt ötször adott bocsánatot ezen undok bün részeseinek, és mégis semmivel sem lettek hivebbekké. Örök nyavalyája e nemzetnek a pártoskodás. Magát szent István királyt sem kimélte meg. Most valahára eljött az idő, melyben Magyarországból örökre ki lehet irtani a pártütést, s mind magának ezen országnak, mind az örökös tartományoknak biztositani lehet a nyugalmat; tisztességes alkalmat találunk megtölteni a kincstárt az elfoglalandott jószágokból, s e pénzzel ellenök forditható az általok inditott háborut. — — — — Kemény orvosságra van itt szükség; ha félelem által nem tartatnak féken, az eddiginél is kegyetlenebb vadabb módon fognak dühöngeni. — — — — Gyülöletes dolgok ezek, olyanok, a melyekben engem senki sem gyámolit. Ennél fogva kérem felségedet, adja mellém valamelyik hü, s a törvényekben jártas tanácsosát, p. o. vagy Kinskyt, vagy Strattmant. Jól tudom, hogy iszonyu gyülöletet vonok magamra,

de elviselem azt császári Felségedért." [1]) E vádakról Arneth is, a ki pedig meglehetősen elfogult a magyarok ellen, ugy nyilatkozik, hogy bizonytalan, vólt-é bennök valami igaz, vagy merő koholmányok vóltak. [2])

A király megengedte Karaffának a rendkivüli törvényszék fölállitását azon megjegyzéssel, hogy magyar birák által mondasson itéletet, egyébiránt használhat kinzó vallatást is. 1687. elején szervezve vólt a törvényszék, igaz, hogy többnyire magyar birákból, de e birák fölött annyira uralkodott Karaffa szelleme, hogy mindennek ugy kellett történni, a hogy ő akarta; ő pedig rendén látta, hogy a vádló egyszersmind tanu is lehessen, és hogy a vád egyértékü legyen a bebizonyitással. Előbb Eperjes környékén kezdették meg a befogatások, melyeket nem sokára követtek a kivégezések, még pedig felnégyeltetéssel összekötve. Majd, mivel az összeesküvések, mint Karaffa mondta, az egész országban szétágaztak, messzebb tájakról is kezdte az embereket összekerestetni. Kinzó vallatások által akarta bünösekké nyilvánittatni az ország legkitünőbb, vagy leggazdagabb s legbefolyásosabb embereit; ugy látszott, hogy egy, bármi tekintetben befolyásos ember sem kerülheti ki kezeit. Itélni akart vólna az országbiró, nádor sat. fölött is.

Panasz után panasz emeltetett e szörnyüség ellen, de sokáig, hónapokon át nem vólt más eredmény, mint az, hogy a király megrendelte Karaffának, hogy szelidebb eljárást kövessen. Végre midőn már nem lehetett vólna tovább palástolni, hogy ez lehet akármi egyéb, de nem egy valósággal létező összeesküvés kinyomozására állitott törvényszék: rendeletet adott ki a király, melyben megszüntette a további befogatásokat és vallatásokat. De a már elfogottak nem bocsáttattak el, s maga a törvényszék sem töröltetett el. Katonánál olvassuk, [3]) hogy Karaffa honfitársai s egyik történetirója Vico „részletesen előadta azon argumentumokat, a melyekkel Karaffa rá akarta venni a magyarokat azon két törvény elfogadására, miszerint 1) az austriai háznak, mint Anna örököseinek, örökösödési joga van a magyar koronához; 2) hogy töröltessék el az arany bullának azon záradék pontja, mely megengedi a fegyveres ellenállást a törvényeket megsértő király ellen." Ha ekként történetileg igaz vólna, hogy Karaffa még szóval is rá akarta

[1]) Katona XXXV. 343.
[2]) Eugen von Savoyen I. 57.
[3]) Katona XXXV. 343.

venni a magyarokat ama törvények elfogadására: alig csudálkozhatunk azon, miszerint az 168⁷/₈ országgyülés után bekövetkezett izgalmas időkben nagyon el vólt terjedve az a hit, miszerint a Karaffa-féle törvényszék czélja az vólt, hogy rettegtetés által készitse elő az összehivandó rendek beleegyezését ama törvényjavaslatokba.

1687. aug. 22-kén kiadta a király az ország rendeihez a körlevelet, melyben meghivta őket az országgyülésre oct. 18-dikára Pozsonyba. Már ezen meghivó levélből világos az udvarnak azon elhatározása, miszerint ezen országgyülésen meg akarta valósitani az örökös királyságot, sőt ennél több is, t. i. az, hogy Leopold már most ugy akarta megkoronáztatni első szülött fiját, mint örökös királyt. A meghivó levél igy szól: „Miután sikerült e nekünk kedves Magyarországot diadalmas fegyvereink által megszabaditani mind a török járom alól, mely kegyetlen erőszakkal vettetett reá, mind a belső mozgalmaktól, a melyek által eddig elnyomva tartatott, s reményleni lehet, hogy Isten segedelmével visszanyeri hajdani virágzó állapotát: arra nézve, hogy ezen ország ezután ne jusson többé oly siralmas helyzetbe, nem találunk alkalmasabb módot, mint azt, hogy a fenséges József főherczeget, kedves első szülött fiunkat, következésképen mind más országainknak, mind Magyarországnak, azon esetben, ha mi meghalunk, természetes örökösét Magyarország királyává megkoronáztassuk. Ennél fogva e mi Magyarországunknak, s a hozzákapcsolt részeknek közönséges országgyülést hirdetünk sat.[1])

Figyelmet érdemlő körülmény, hogy épen e napokban történt egy olyan fontos esemény, a mely nagyon alkalmas vólt arra, hogy, ha ugyan mutatkoznék az összejövendő rendeknél valami ellenzés, ezt elhallgattassa. T. i. Károly lothringeni herczeg, diadalmas hadjáratainak az alsó Dunánál s Tiszánál történt befejezése után, Erdélybe indult azért, hogy ezen országot egészen a király hatalma alá hajtsa. Fentebb láttuk, hogy a király és Apafi közt kötött szerződés szerint, Erdélynek csak két várába ment vólna királyi őrség, s a fejedelem azt a szerződést sem merte megerősiteni, és hogy csak a véletlen függesztette föl ama kérdésnek karddal mególdását. Most már sokkal többet akart a király, ugymint Erdélynek minden jelentékeny várát megszállani, annyival inkább, mert már most nincs ok a töröktől félni; Erdélynek pedig, ha ezt nem akarná, nincs többé mire támaszkodni. A fejedelmi udvar alig hogy tudomást vett Károly herczeg czélzatáról, követséget küldött

[1]) Kovachich Vest: Com. 805.

elibe, kérni, hogy maradjon el a megszállás. A herczeg szóba sem állott e követséggel, s folytatta utját. Majd maga Károly herczeg küldött Apafihoz egy tábornokot, tisztába hozni a czélba vett megszállás módját. És miután a megszállás már tettleg megtörtént, akkor u. m. október 27-dikén készült Balázsfalván egy szerződés a fejedelem, és a herczeg, mint a király képviselője közt. E szerződés értelmében arra kötelezte magát Erdély, hogy Szeben, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Besztercze, Maros-Vásárhely, Szászsebes, Szászváros, Déva, Szamos-Ujvár, Somlyó, Tövis, Monostor várakban szállást ad a császári seregnek „a mostani télre," a katonaságnak elegendő buzát, lisztet, szénát, szalmát, hust, bort sat. ád ingyen, s ezeken felül 700,000 forintot. Másfelől a herczeg igéri a király nevében Erdély szabadságának fentartását.

E szerződés, ha bár csak ideiglenesnek neveztetett is, teljesen véget vetett Erdély függetlenségének. Következésképen szó sem lehetett többé arról, hogy ezután is Erdélyre támaszkodhassanak a Magyarországban netalán leendő elégületlenek.

Tettleg birtokában vólt már a királynak Erdély, midőn okt. 31-kén megnyitotta az országgyülést, s közölte a rendekkel a propositiókat, ilyen tartalommal: „Miután ő felsége szerencsésen legyőzte azon veszélyeket, a melyek nagy mértékben rá nehezedtek ezen kedves Magyarországra, a mely Magyarország a boldog emlékezetű I. Ferdinánd korában a felséges ausztriai házból származó örökösök és utódok hatalma alá vettetett mindörökre; miután legyőzte azon veszélyeket, a melyek szent koronáját, sőt saját fölséges személyét, Bécs városát s ekként az egész keresztyén világot fenyegették a gonoszok pártoskodásai miatt; és miután Isten segedelmével visszafoglalta Budát ezen országnak hajdan virágzott fővárosát más fontos városokkal és várakkal együtt, s az ország nagyobb részét már felszabaditotta a török járom alól: lelkének minden figyelmét és gondját oda irányozta, miként lehessen Magyarországot ezutánra megóvni minden ilyes veszélyeknek valaha visszatérhetésétől, s miként lehetne megszüntetni amaz elmult veszélyeknek káros következményeit; e czélra nem talált alkalmasabb eszközt, mint azt, hogy midőn egyfelől Isten segedelmével tovább folytatja a török, mint a keresztyén világ közös ellensége ellen diadalmas harczait, másfelől közönséges országgyülésre hivja Magyarország rendeit, s velök együtt tanácskozik az ezen országra nézve szükséges dolgokról, s egyszersmind a fenséges József főherczeget, mint kedves elsőszülöttjét, következésképen, mint természetes és törvényes örökösét, Magyarország

örökös királyaként bemutatja a hü rendeknek, mint leendő királyukat, s őt a szokott módon megkoronáztatja, biztosan reménylvén, hogy ez által mintegy uj csillagzat alatt szebb napok fognak derülni Magyarországra a sok vésztől hányattatás után, s ő felsége nagyobb örömet, a hü rendek pedig nagyobb jóllétet és boldogságot fognak élvezni. Teljes joggal tehetné ugyan ő felsége, hogy ezen országnak, melyet a maga tömérdek költségével, fáradtságával, veszélyével, az övéinek vérével szerzett vissza, s mintegy hóditott meg a török és a hütlenek kezeiből, uj törvényeket adna, s mint a hóditó fegyver jogával szerzett birtokot, a maga, és felséges örökösei discretiója alá vetné, alkalmas és nyugalmat szerző törvények által kormányozná: de vele született kegyelmességénél fogva fenn akarja tartani a régi törvényeket, épségben akarja hagyni a rendek szabadságát, kiváltságait, és törvényeit, s óhajtja, hogy ezeket a most megkoronázandó uj király is esküvel erősitse meg az I. Ferdinánd, sőt maga ő felsége által is letett eskü szerint, és azon mód szerint, a mely a kétértelmü, ártalmas, sőt épen kivihetetlen s végrehajthatatlan törvények magyarázatát, értelmezését illetőleg közmegegyezés szerint fog megállapittatni; óhajtja továbbá a fentemlitett hóditmányokat ezen országba, okkal móddal visszakebelezni, s ezt törvényben is kijelenteni, de csak azon esetben, ha először is megigazittatik a fentebb emlitett eskünek az arany bulla 31-dik pontjára vonatkozó része, és továbbá azon esetben, ha az ország rendei méltányosan elösmerik a felséges ausztriai háznak ünnepélyes szerződések által megszerzett örökösödési jogát, a mely örökösödési jog ámbár ezen ház első szülöttjeinek tettleges, és meg nem szakitott örökösödése folyamában sértetlenül fennállott, de ezen század kezdetén némely rosz embereknek ártalmas elmagyarázása által észrevehetőleg meggyöngittetett, és kétségbe vonatott; ha ezen örökösödési jog e mostani országgyülésen, e végre alkotandó törvényczikk által örökidőkre biztosittatik, s a felavatási hitlevélbe is beiktattatik. Mert különben nem láthatja át ő felsége, miként lehetne olyas valamire megesküdni, a mi mind az isteni, mind az emberi törvényekkel ellenkezik, s nem megtartható a királyi hatalom és az ország világos veszedelme nélkül, midőn az ország lakosainak alkalmat nyujtanak arra, hogy királyuknak ellenszegüljenek, s bármely gonoszságot büntetetlenül elkövessenek, a mi, mint a tapasztalás mutatja, sok

belzavart és külháborut okozott, sőt Isten haragját vonta ez országra, az országot csaknem a végveszély örvényébe sodorta, s csak az Isten különös kegyelmének tulajdonitható, hogy véglegesen a török hatalma alá nem jutott ezen apostoli ország, a szabadságnak, s minden földi jónak végleges veszedelmével, s a Krisztus drága vérén megváltott annyi sok ezer meg ezer léleknek megsirathatatlan nagy kárával. Egyébiránt nem lehet eltitkolni, hogy midőn a háboru megindult, sok sulyos szenvedés nehezült a hazafiakra, sok ok adatott a méltó panaszra, de ezek a háboru első inditóinak tulajdonitandók, eléggé fáj ő felségének az, hogy midőn már kényszeritve vólt a maga védelmére, nem tarthatta a dolgokat azon határok közt, a melyek közt tartani szerette vólna, és hogy még most is, mig tart a háboru, nem minden ugy van, a hogy lenni kellene. Ily körülmények közt nem tanácsos az időt hosszas tanakodások által huzni, halasztani, hanem a háboru folytatásához szükséges dolgokra kell a figyelmet forditani. Ennélfogva ő császári és királyi felsége kegyelmesen felhivja a rendeket, hogy a mit ezen koronázó országgyülésen minél nagyobb gyorsasággal megtehetnek, azt rögtön tegyék meg az ország belnyugalmának biztositására; sérelmeiket akként szedjék össze, hogy 10, legfölebb 14 nap alatt bemutathassák ő felségének; hogy e sérelmek feszegetése ne halogassa a koronázási ünnepélyt, és hogy a nevezett határidőre készittessék el s mutattassék be a fölavatási hitlevél, más egyéb dolgok pedig vagy valami bizottság, vagy valamely nyugodtabb időben tartandó országgyülés által fogván elintéztetni. Végre kedvesen veszi ő felsége, ha a rendek az igazságszolgáltatás megroncsolt állapotának kijavitására valami állandó, és czélszerű módot javasolnak.“ [1])

Ezen okmányból tisztán látható, hogy a király már ezen országgyülésen oly fordulatot akart létrehozni, a mely mellett esküszegés nélkül is mozgásba lehessen hozni az absolut kormányzat gépezetét. Nem abból magyarázzuk pedig ezt, mert a király elakarta töröltetni a királyválasztás, és a fegyveres ellenállás jogát. A fegyveres ellenállás joga különben is kétélű fegyver vólt, a mely az eddigi példák bizonyitása szerint, többször mint nem megsebezte azt, a ki használta. Ellenben abból magyarázzuk, hogy a király ilyen ünnepélyes perczben egész nyiltsággal elmondta a rendek előtt, hogy neki teljes joga vólna élni a hóditó fegyverjogával,

[1]) Katona XXXV. 431.

s Magyarországot a maga és örökösei absolut hatalma alá vetni. Továbbá abból, hogy nem ugyan ily világosan, de mégis kimondja azt is, miszerint a törvényeknek holmi uj divatu magyarázását forgatja eszében. Ha ezt összehasonlitjuk az 1684-dik évi pozsonyi bizottságnak adott azon utasitással, hogy magyarázza meg a fölavatási hitlevelet, nem lehet kétségünk a felől, hogy itt a sarkalatos törvények elmagyarázása, sőt fölforgatása forog szóban. Végre a következő országgyülésekről csak ugy szól, mint valamely talán még lehetséges dolgokról, sőt alig titkolja a rendek előtt, hogy a most el nem intézhető dolgokat, majd valami bizottság által fogja intéztetni. Szóval minden jelenség azt mutatja, hogy ezen országgyülésen, az örökös monarchia felállitásán, s a fegyveres ellenállási jog eltörlésén kivül még olyan törvényt is akart a király létrehozni, amely őt fölhatalmazná holmi bizottságok által intéztetni az országos ügyeket, a mi méltán vehető egy jelentésünek az országgyülések teljes megszüntetésére törekvő szándékkal.

Azonban jegyezzük meg, hogy ha nyommasztólag hatott ezen országgyülés rendeire a vérpad, mely még most is ott állt Eperjes piaczán, s az a tudat, hogy Erdély ellenállási képessége megtört; következésképen, hogy engedniök kell mindenben, a mennyire csak lehet: de épen ekkor a király sem vólt minden aggodalom nélkül, mert megindult már a Rajnánál XIV-dik Lajos által támasztott háboru, következésképen az udvar sem látta még eljöttnek az időt, a melyben egész nyiltsággal ki merné mondani, mit szándékozik tenni a magyar alkotmánynyal. S tulajdonképen ebben rejlik az 1687-dik évi országgyülés lefolyásának, s az ekkor alkotott törvényeknek magyarázata.

Az országgyülésnek a királyi előadások nyomán legfőbb, s a körülményeknél fogva elodázhatatlan föladatává lett a királyi örökösödés elfogadása s a fegyveres ellenállási jog eltörlése. E föladatot ugy szerették vólna a rendek mególdani, hogy a fegyveres ellenállási jogot valami olyannal helyettesitenék, a mi sikeresen megvédhetné az országot a királyi önkény ellen, biztosithatná az alkotmányos szabadság tettleges élvezetét. Óhajtották vólna a királyi örökösödés s a záradék ügyét együtt és olyképen tárgyalni, hogy csak azon esetben fogadnák el a választás nélküli örökösödést, ha a király valami biztos kezességet nyujtana a felől, hogy az örökös királyság nem lesz egyjelentésü az absolut királysággal. Azonban csakhamar meggyőződtek a rendek a felől, hogy az örökös királyság elfogadását „nem tanácsos föltételhez kötni."

Egyébiránt a már fentebb emlitett nyomáson kivül, más szelidebb eszközöket is vettek alkalmazásba az udvari körök, olyanokat, a melyek által megkönnyithetni vélték a kérdés mególdását. Igy p. o. ezen országgyülés megnyitásával egy időben jelent meg Kolonics auspiciuma alatt egy röpirat, mely azt fejtegette, hogy „Magyarország ősi intézményei szerint mindég örökösödési monarchia vólt, s csak Hunyadi Mátyás trónra emelésénél tértek az ország rendei a választás utjára, s azóta követelték maguknak a választási jogot az ősök példája ellenére.“ [1])

Mindjárt a gyülés első napjaiban tárgyalás alá jött a királyi előadások két főpontja. A cancellár és nyitrai püspök Korompai Péter, ékes szavakban fejtegette a rendek előtt, hogy „fölösleges dolog vólna a fölött declamalgatni, vajjon a választási, vagy az örökösödési rendszer-é jobb? Európa legvirágzóbb államai örökösödési monarchiák. Lemondtak azok a választás jogáról, még pedig nem kedveskedésből királyaik iránt, hanem egyszerüen a maguk javáért, mert látták, hogy a pártok többfélesége, a nagyravágyók ármánya, s a gyülések hevessége csak zavarja az ország nyugalmát. Tudjuk a historiából, hogy Magyarország is igy vólt szerkesztve Sz. István király által, és csak a későbbi idők zavarai alatt jött be a választási rendszer. Ha visszaállittatik az örökös királyság régi rendszere, nagy hálára lesz a nemzet kötelezve a dynastia iránt. — — — — — De kit is tehetnénk örökös királylyá méltóbb joggal, mint Leopoldot, vagy ennek első szülött fiját? Ha érdemest, ha hatalmast, ha ártatlant akarunk, ő az. Egész Európában senki sincs, a kinek Magyarország a multban annyival tartoznék, a kitől a jövőben annyit reménylhetne, s oly kevéssé félhetne.“ [2])

E kérdés mególdásának további folyamát, igy adja elő Szalai: A főrendüeknél nem talált akadályra a király kivánata másnál, csak az országbirónál Draskovics Miklósnál, a kit aztán személyesen le is hordott a király, haragosan rákiáltván: „Hát te vagy az egyetlen, a ki vonakodol fijamat örökös királynak elösmerni.“ November 4-dikén már jelentették a főrendek az alsó táblának, hogy ők megkérték ő felségét, méltóztatnék az örökösödést illető szándoka iránt részletesebben is nyilatkozni, s azt a választ nyerték, hogy ő felsége csak a maga egyenes ági fiutódaira nézve akarja megállapittatni az örökösödést. De az alsó táblánál

---

[1]) Katona XXXV: 438.

[2]) u. o. 439.

valamivel nehezebben, vagy legalább lassabban ment az ügy. 4-dikéről elhalasztatott a tárgyalás azért, hogy gondolkozhassanak a rendek a fontos tárgy felől. A 6-diki ülésen kitértek a kérdés érdemébe bocsátkozás elől azon ürügy alatt, hogy ma nincs ülésök a főrendeknek, pedig jó vólna e fontos ügyet együtt intézni el, s más napra halasztatott az elhatározás. 7-dikén fölhivta a személynök a rendeket, hogy valahára essenek tul már a kérdésen, s találják föl az elintézés legalkalmasabb módját, annyival is inkább, „mert nagyságtok, kegyelmetek nem tudja, a mit én talán csak harmadmagammal tudok az udvar szándékáról, ha ellenállunk, s az udvar szándékáról, ha beleegyezünk; de az iránt megnyugtatva lehet nagyságtok, kegyelmetek, hogy ő felségének nem áll szándékában megnyesni a nemesség szabadságát. Kérem nagyságtokat a mindenható istenre, támogassa nemes ország ő felsége szándékát. Akarják-é a királyi örökösödést vagy nem? Ekkor felkelt Piber László esztergomi kanonok, s a papság nevében kinyilatkoztatta, hogy ő elfogadja az örökös királyságot, az urak üzenetében kifejezett föltételek alatt; elfogadja pedig hálából az austriai ház iránt, a mely Magyarország jóval nagyobb részét fölmentette már a török járom alól, s visszaszerezte az ország szabadságát. Ha őseink a nagy Lajos iránti hálából leányát Máriát választották királyukká, miért ne koronázhatnánk mi most Leopold érdemeinek tekintetéből ennek első szülött fiját, József főherczeget örökös királyul. „De előleges megválasztás után nemde?" — jegyzé meg Petróczi János pozsonyi követ — „Igy vélekedik Pozsony városa?" — vágott közbe megindulással a személynök. — Piber után Jászi János nyitrai követ állott fel, szólani, mint mondá, nem szavazni. Meg kellene kérni ő felségét, elégedném meg azzal, ha kimondatik, hogy Magyarországnak mindég az austriai házból lesz királya. Igy meghagyatnék a választási jog annyiban, a menynyiben ő felsége fijai közül azt szemelhetnék ki a hazafiak, a ki a korona viselésére legalkalmasabbnak fog látszani. Zólyommegye követe pedig Csemniczki Gáspár, a dunáninneni megyék nevében oda nyilatkozott, hogy József főherczeget örökös királyul kell koronázni, de egyuttal folyamodni ő felségéhez, miszerint Endre király végzeményének összes szabaditékait ezentul is csorbitatlanul élvezhessék a hazafiak. A személynök pedig figyelmeztette a rendeket, hogy „az örökösödés elvének kimondását, föltételhez kötni nem tanácsos." Ezen előzmények után még azon napon, ugy mint november 7-dikén az alsó tábla is kimondta a végzést, mely szerint meg van alapitva a választás nélküli örökösödés Leopold

egyenes ági fiutódainak javára. 8-dikán hirtelen halállal halt meg az országbiró Draskovics, s ezen eset nagy feltünést okozott; némelyek Isten különös büntetését akarták látni e halálban azért, hogy oly háládatlan vólt, miszerint ellenezni merte az örökös királyságot, mások méregről suttogtak. Kevéssel azután, hogy Leopold fimaradékai javára megállapittatott az örökösödés, azon gondolatra jött az udvar, hogy mivel kilátásban van a Habsburg II. Károly spanyol királynak fiörökös nélkül elhalása: jó vólna egy hathatós lépést tenni most arra nézve, hogy a spanyol korona Leopold családjára szálljon. Erre igen alkalmas eszköz lenne az, ha a dynastia német ága kedveskednék a spanyol királynak azzal, miszerint őt is befoglalná a magyar korona örökléséről alkotott törvénybe. És a nádor ajánlatot tett a királynak, hogy e tekintetben is engedésre birja a rendeket a király kivánatai iránt. Meg is tette, s november 14-dikén kiterjesztetett az örökösödési jog II. Károly spanyol királyra és fimaradékaira is, azon esetben, ha Leopold fimaradékai kihalnának." [1])

Ugyanakkor, midőn fölvilágositotta a király a főrendeket a felől, mennyire akarja kiterjeszteni az örökösödést, tett nyilatkozatot a felől is, hogy ámbár eltöröltetni kivánja az arany bulla záradékát: nem szándékozik megcsorbitani a rendek más szabadalmait; továbbá hogy ne aggódjanak a rendek a miatt sem, hogy a most megkoronázandó király még nem teljes koru, s talán nem tehetné le a koronázási esküt; elintézi ezt ő felsége. S ezzel kapcsolatban sokat törték a rendek a fejöket azon, mivel lehetne helyettesiteni a bulla záradékát, de ilyet nem találtak, legalább olyat nem, a melyet az udvar elfogadott vólna. Végre sem tudtak egyebet tenni, mint azt, hogy kiemelték, miszerint maradjanak érvényben a bullának a nemesi szabadságot illető többi pontjai, kivált pedig az, mely szerint törvényes itélet nélkül még fölségsértés esetében sem szabad a nemest bántani; továbbá, hogy ne lehessenek többé olyas törvényszékek, mint p. o. az eperjesi. E tanácskozások épen azon napokban folytak, a melyek az örökösödésnek a spanyol ágra is kiterjesztését megelőzték, és a király, hogy a rendeknek jobb kedvet csináljon, kijelentette, hogy ezekben megegyezik. S ezzel egyjelentésü vólt az, hogy tehát meg fog szünni az eperjesi borzasztó törvényszék, a mely aztán el is töröltetett. Sőt ismételte most a király azt is, hogy igyekezni fog a le-

---

[1]) Szalay V. 382. s köv. l.

hetőségig megvigasztalni a rendeket a visszafoglalt, és ezután visszafoglalandó részeknek az országba visszakebelezése által.

Az örökös királyság megalapitásán, s a bulla záradékának eltörlésén kivül más nagy fontosságu változás is történt ezen országgyülésen, u. m. a II. Ferdinánd ólta jogérvényben vólt diploma megváltoztatása. E tény a magyar alkotmánytörténet egyik nevezetes momentumát képezi, s mint ilyenről jegyezzük meg a következőket:

Mihelyt elfogadta az országgyülés az örökös királyságot, mindjárt világosságra jött, hogy az udvar a királynak a propositióban kifejezett azon nyilatkozatát, miszerint a most el nem intézhető ügyek elintézésére talán valami bizottmányt kellene kinevezni, már határozottan igy értelmezi: „miután létrejött az örökös királyság, szükségessé vált Magyarország egész kormányzatát, az örökös királyság szellemében átalakitani s erre egy bizottságot kinevezni.“ Ámbár jól tudták a bécsi államférfiak, hogy az örökös királyság nem egy jelentésü az absolut királysággal: mégis rögtön elcsavarták annak értelmét, oly magyarázatot adván a dolognak, hogy a milyenek a Habsburg dynastia más örökös országai, olyanná kell most lenni Magyarországnak is, vagyis el kell veszitenie alkotmányos szabadságát.

Első tekintetre látható, hogy maga a dolog lényege nem uj, sőt nagyon régi, oly régi, mint a Habsburg dynastia uralma Magyarországban; uj csak azon ürügy, hogy Magyarország az örökös királyságok szellemében alakittassék át. Egyébiránt van most más uj ürügy is, t. i. az, hogy a császár-király a német birodalom s illetőleg a maga fegyvereivel hóditotta vissza Magyarországnak már elfoglalt részeit; és igy ha a németek foglalták viszsza, illő, hogy azok rendelkezhessenek fölötte; minthogy a császár a hóditó: övé legyen a hóditásból származó jog, u. m. a hatalom. Világosan ide czélozott a királyi propositiókban tett azon nyilatkozat, hogy most teljes szabadságában állana ő felségének Magyarországgal ugy rendelkezni, mint fegyverrel hóditott országgal. Igaz ugyan, hogy az ország visszafoglalása legnagyobb részben a német fegyvereknek köszönhető: de az is igaz, hogy e visszafoglalás a királyoknak minden koronázáskor ismételt, s eskübe foglalt kötelességök vólt, és hogy a nemzet egykor, egyikért épen azért választotta el I. Ferdinándot, mert nagy szavakban igérte a török hatalomnak a német birodalom fegyvereivel megtörését, igérte pedig a nélkül, hogy a szabadságról s alkotmányról lemondást jutal-

mul követelte vólna. Következésképen az udvar ezen okoskodásának nem vólt és nem is lehetett egyéb alapja, mint a fegyver hatalmára támaszkodás a két óldalu kötések teljes mellőzésével.

A nádor Eszterházi az országgyülés egész folyama alatt egész buzgalommal, és erélylyel fáradozott abban, hogy a mennyire csak lehetséges, az udvar kivánatainak kedvező hangulatba hozza a rendeket, s épen ezen buzgalmának köszönhette, hogy megnyerte a mire oly régóta vágyott, u. m, a herczegi czimet. De azt nem tette, hogy az örökös királyságot ugy magyarázza, mint a bécsi miniszterek. Azonban attól félt, hogy ha a magyar országgyülés nem tesz valami oly lépést, mely ama szándékot, a kivitelben, minél ártalmatlanabbá tegye, vagyis ha az országgyülés nem fog mintegy előlegesen irányt adni a szándékolt átalakitásnak, majd mások fogják azt irányozni: ennélfogva azt akarta, hogy, miután minden jelenség azt mutatja, hogy történni kell valaminek, maga az országgyülés nevezzen ki egy bizottmányt, a mely a szükségeseknek látszó átalakitási müveletet illetőleg adjon javaslatot a következő országgyülésnek. Ajánlotta pedig ezt annyival inkább, mert már ekkor is látták, és tudták azt a rendek, hogy a magyar közéletben nagyon sok olyan javitni való van, a melyekre a szó teljes értelmében nem ért rá a nemzet, a közelebb mult másfél század alatt.

A főrendek pártolták ezen eszmét, s többizben fölhivták az alsó tábla rendeit a pártolásra. De ezeknek sehogy sem tetszett az inditvány, mert nagyon kellemetlenül emlékeztek a közelebb mult évtizedek bizottságaira, s méltán féltek, hogy ebből is majd valami olyan nőne ki. E meggyőződés eszközölte, hogy nem sokára a főrendek is teljesen elálltak ama szándéktól. Azonban maga az udvar sem akart olyan bizottságot, a milyet a nádor tervezett, mert előre tudhatta, hogy oly bizottság, a melyet az országgyülés nevezne ki, nem felelne meg az ő czéljainak; jobb lesz ezt másféle bizottságra bizni. Innen érthető, hogy ezen országgyülésből csak ugyan nem neveztetett ki ilyen bizottság, és hogy az udvar ezuttal megelégedett azzal, ha másként késziti elő az örökös királyság amaz eszméjének Magyarországban is megvalósitását. Ilyen eszköz vólt a fölavatási hitlevél megváltoztatása, s illetőleg ujnak szerkesztése.

Az uj diplomában meg van ugyan az ország, és a rendek minden törvényes szabadságának s törvényének (kivéve az eltörölt záradékot) fenntartása. De a II. Ferdinánd-féle diplomának nagyon sok lényeges pontja kimaradt az ujból, ugy hogy ama 17

conditióból csak 6 articulus lett. Mert figyelmet érdemel az is, hogy az uj diploma pontozatai többé nem conditióknak, hanem articulusoknak neveztettek. Kimaradt p. o. az országgyülésnek minden 3 évben tartása, a magyar ügyeknek, magyar tanácsosok által intéztetése; a kapitányságoknak magyarok által betöltése; az igazságszolgáltatás törvényes módon intézése; a vallásszabadság; a nádorválasztás, és a nádorság törvényes hatásköre; a határvárak jó karban tartása; a szabad királyi városok jogai; háboru nem kezdése a nemzet tudta nélkül, s az idegen katonaság kivitele; a szepességi városok kiváltása; a hajduk szabadalmainak fentartása. És a mi legfőbb, az uj diploma első pontjába egy uj és nagyon fontos záradék tétetett. Az uj felavatási hitlevél im ez:

„Mi József ausztriai főherczeg, adjuk tudtokra stb. hogy Magyarország rendei meggondolván azon nagyszerü jótéteményeket, melyeket felséges atyánktól ennek trónra lépése óta nyertek, különösen meggondolván pedig azt, hogy ezen országot a török hatalom alól kiszabaditotta; másfelől a mi herczegi személyünk iránt is hasonló reményekre jogositva érezvén magokat: alázatosan kérték, még pedig saját ösztönükből kérték császári és királyi felséges Atyánkat, s tőle meg is nyerték, hogy ők minket még felséges Atyánk életében örökös királyukká és kegyelmes urokká nyilvánithassanak, s a szentlélek segitségül hivása után meg is koronázhassanak. Továbbá ama nagyszerü jótéteményekért örökös hálájuk kimutatására azt is elhatározták, hogy azon örökösödési, és első szülöttségi jog szerint, a melylyel az ausztriai ház mindig birt, de a mely az idők mostohasága miatt némileg elhomályosodott, most pedig régi érvényére emeltetik, ezután senkit mást, csak ő császári és királyi felsége egyenes fiörököseit tekintendik királyuknak, annyival inkább, mert ezt rendeli az 1547: 5, és más törvények is; csak őket fogják megkoronázni azon királyi eskü szerint, a melyet a régi királyok is le szoktak tenni. Azon esetben pedig, ha ő felségének magva szakadna fiágon, a spanyol királyt, vagy ennek fiörököseit fogják királylyá koronázni a fentebb említett királyi eskü mellett. Ezenkivül alázatosan kértek minket, hogy az alább megirt articulusokat kegyelmesen elfogadván, jóknak helyeseknek nyilvánitsuk, s mind magunk megtartsuk, mind mások által megtartassuk. Mely articulusok e következők: [1])

1. Hogy Magyarországnak és kapcsolt részeinek a régi időkből leszármazó királyi örökösödés és koronázás sérelmével beho-

[1]) Kovachich Supplem. III. 425.

zott gyakorlatán kivül minden más szabadságát, kiváltságát, statutumát, közjogát és törvényét, a melyeket dicső emlékü elődeink ezen ország régi királyai adtak és megerősitettek, és a melyeket még ezután is nyerni fog, és mi megerősitünk, kivéve II-dik András decretuma XXXI. czikkének azon szavait, a melyek igy kezdődnek: quodsi vero — — — — eddig: in perpetuum habeant facultatem, mi is szentül megtartjuk minden pontjukkal, záradékukkal és articulusokkal egyetemben, ugy, a mint azok értelme fölött a király, és az országgyülésileg egybe gyülendő rendek meg fognak egyezni.

2. Az ország szent koronáját ezen ország lakosainak régi szokása, és törvényei szerint magában ezen országban őriztetjük, az országgyülés által e czélra törvényesen választandó világi rendü koronaőrök által.

3. Az országnak mindazon részeit s birtokait, a melyek vagy már vissza vannak foglalva, vagy Isten segélyével ezután fognak visszafoglaltatni, a királyi esküforma értelmében, vissza fogjuk kebelezni ezen országhoz vagy kapcsolt részeihez; ide is alkalmazván azt, a mi fentebb mondatott a törvények és kiváltságok értelmének magyarázásáról, és gyakorlatáról.

4. Azon esetre, ha fiivadékaink kihalnának, visszaszáll a királyok választásának és megkoronázásának régi joga a rendekre, s sértetlenül megmarad ezen országnál és kapcsolt részeinél.

5. Valahányszor a fentebb emlitett mód szerint beálland ezen országban a koronázás szüksége, a mi fiörököseink, a megkoronázandó örökös királyok mindig előre bocsátandják ezen biztositék elfogadását, megerősitését, s esküt teendenek reá.

6. Császári és királyi felséges Atyánk életében ennek tudta és megegyezése nélkül nem avatkozunk az uralkodásba.

Azon eskü is, melyet most letett József a koronázáskor, különbözik az I. Ferdinánd óta letétetni szokott királyi eskütől, a mennyiben ebbe is világosan beiktattatott a diploma első pontjának záradéka.

E közben összeszedettek a sérelmek is, melyeknek száma legio vólt. Első helyen álltak az eperjesi biróság, s az adónak 1681. óta folyvást nagyobbodó mérvbeni szedetése. Az eperjesi biróság eltöröltetése után is megmaradt sérelemnek az, hogy némelyek még börtönben ülnek. A kivégzettek özvegyeinek, s árváinak javára igazságos itélet kéretett, vagyis az elkobzott jószágok visszaadatása sürgettetett. Fölmerültek a protestánsok sérelmei is. A főpapság, élén Széchényi Pál kalocsai érsék, nem akarta megen-

gedni, hogy a protestánsok vallási sérelmei az országos sérelmek közt helyet foglaljanak, továbbá Széchényi hosszas fölterjesztést tett a királyhoz, melyben előadta, hogy az ország legelső rende a főpapság, mindig tiltakozott az eretnekeknek adott engedmény ellen. Azonban igy is fölvették a rendek a protestánsok sérelmét, kérvén: méltóztassék ő felsége ezeket is megvigasztalni, meghagyni a régi törvényeken alapuló jogaik élvezetében s az 1681. évi törvényből kitörölni a rájok nézve káros záradékot. Szóba jött a városok ügye is, még pedig nem egészen ugy, a hogy szerepelni szokott a régibb országgyüléseken. Azon szempontból jött szóba, hogy a rendek aggódva látják az országgyülésen képviselt városok szaporodását. Ezen aggodalom már ekkor nem vólt ugyan uj: de épen most kiválóbb fontossággal birt annálfogva, mert kilátásban vólt, hogy a már visszafoglalt, vagy visszafoglalandó városok is erősiteni fogják a városi elemet. Eddig is sok módja vólt az udvarnak abban, hogy befolyást gyakoroljon a rendekre. A főrendi tábla csaknem egészen rendelkezésére állt, s csak a rendi tábla vólt képes olyan a milyen ellenzéket előállitani. Ha a városi elem nagyon meg fog erősödni a rendek tábláján, ennek ellenzéki képességét is nagy veszély fenyegeti, mert a városok egészen a kamara uralma alatt állottak.

A fölterjesztett sok sérelmen, legalább ezek fontosabbjain, orvosolt a király annyit, hogy megengedte azon régibb törvények ismétlését, a melyeket már régi idők óta nagy számmal alkottak az országgyülések. A most alkotott törvények közül kiváló fontossággal bir a királyi örökösödés megalapitása, mely az 1. 2. 3. czikkekbe foglaltatik u. m.

1. Ámbár ő császári és királyi felségének oly nagyszerü és kibeszélhetetlen érdemei vannak ezen ország irányában, s megforditva ezen ország rendei oly nagyszerü hálára és örök hűségre kötelezve érzik magokat ő felsége iránt, miszerint ha könyörgéseik által kinyerhetnék az isteni felségtől, hogy ő császári királyi felségének életét, mind ezen ország, mind az összes keresztyén világ bóldogitására századokon keresztül tartsa meg, ezért imádkozni soha meg nem szünnének: azonban midőn látják, hogy a fejedelmek is alá vannak vetve a halálnak, kénytelenek arról gondoskodni, hogy ő felsége atyáskodó uralma, halála után se szünjék meg; és hogy az interregnum veszélyeit eltávoztathassák, gondoskodniok kell magokról jövendő királyuknak József főherczegnek, az apai erények hű képmásának fölavatásával. Mely kivánság által vezéreltetve, ő herczegségét egyező szivvel és szájjal királyukká

kiáltották, miután t. i. kegyelmesen elfogadta az elébe terjesztett felavatási hitlevelet, és miután letette a koronázási esküt.

2. Miután ő felsége isten segedelmével megtörte azon török hatalmat, a mely ezen országot a nemzet nagy veszedelmével, sokáig elnyomva tartotta; s más nagyfontosságu erősségeken kivül az országnak hajdan virágzó fővárosát Budát is visszaszerezte: e nagy jótettének örök emlékeül, s a nemzet hálaérzetének örök bizonyságaul kijelentik az ország rendei, hogy ezután soha és senkit mást nem fognak királyuknak tekinteni és ilyenné koronázni, csak ő felsége fiörökösei közül az első szülöttet, annyival is inkább, mert ezt rendeli az 1547: 5, és más e tárgyban alkotott törvény is; ennélfogva valahányszor előáll a király-fölavatás s koronázás szüksége, mindig ő felsége fiutódait fogják megkoronázni a fölavatási hitlevél pontjainak előleges elfogadása, királyi megerősités által biztositása, azon eskü letevése után, a melyet le szoktak tenni ő felsége elődei is.

3. Hogy ha pedig, a mit sohase engedjen az Isten, kihalnának ő felsége fimaradékai: ezen esetben szálljon a magyar korona öröklési joga Spanyolország mostani királyára II. Károlyra, s ennek fimaradékaira, ugy azonban, hogy mint fentebb mondatott, a koronázást mindig előzze meg a fölavatási hitlevél elfogadása, s királyi esküvel megerősitése. És ha végre mind ő császári királyi felségének, mind a spanyolországi felséges királynak magva szakadna férfiágon: akkor ismét legyen helye a Karok és Rendek ősi jogainak s szokásainak a királyok választásában és koronázásában.

A többi törvényczikkek közül ezek vonatkoznak a közjogra:

4. Megemlékezvén az ország rendei ő felségének a királyi előadásokban kifejezett azon kegyelmes szándékáról, a mely a II. András decretumának 31-dik pontjabeli ellenállási szabadság reformálására vonatkozott, ámbár azon articulus kérdéses helyének igazi értelmét csak némely roszakaratu emberek csavarták el, ellenben a hű rendek soha sem értették azt ugy, mintha bárkinek is joga lenne törvényes királya és ura ellen fegyvert fogni, vagy ennek bármiként ellene szegülni: mindazonáltal, hogy e tekintetben is kimutathassák a rendek hűségöket, és alázatos hódolatukat; továbbá, hogy gyökerestől kiirtathassék a bizalmatlanság, mely talán ezután is támadhatna a király és ország közt, alázatos engedelmességgel és hódoló készséggel beleegyeznek a rendek a fentnevezett articulus ellenállásról szóló részének teljes eltörlésébe;

ugy azonban, hogy a nevezett decretumnak minden más része teljes épségben, s érvényben maradjon. Egyébiránt nem is kétkednek, sőt teljesen meggyőződve vannak a rendek a felől, hogy mind ő herczegsége, mind leendő utódai magának ő felségének a propositióban kegyelmesen kijelentett akarata szerint szentül és sértetlenül fenn fogja és fogják tartani az ország rendeinek minden szabadságát, jogát és kiváltságait.

5. Mind a zavarok régibb éveiben, mind azóta mostanig elkövetett politikai bünökért teljes bocsánat adatik, kivéve a lázadás fejét, s azokat, a kik még most is vele tartanak.

6. Ő felsége egyrészről ugyan a most megkoronázott uj király közbenjárására, másrészről a rendek alázatos kérelmére méltóztatott beleegyezni, hogy az eperjesi commissio tettleg megsemmisittetvén s eltöröltetvén, a foglyok még ezen országgyülés folyama alatt elbocsáttassanak. Egyuttal határoztatik, hogy ha az ország valamely lakosa ezután felségsértés bünébe esnék, az ország törvényei szerint fog bepereltetni és elitéltetni.

7. Az eperjesi commissio által elkobzott jószágokat illetőleg kegyelmesen gondoskodni fog ő felsége, hogy az özvegyek és árvák tettleg tapasztalhassák kegyelmességét. És a rendek midőn egyfelől megnyugosznak ő felségének e nyilatkozatában, másfelől ismételve kérik az illetők megvigasztaltatását.

8. Mivel a rendek nem kevés sajnálkozással nélkülözik az 1613: 25, 1635: 50. végrehajtását: most magának ő felségének is kegyelmes ajánlata folytán megujitják a magyar cancelláriának ama törvényeken alapuló tekintélyét, hogy minden a kellő módon történhessék, megerősitik a fentebb emlitett törvényeket, s elhatározzák, hogy állandóan legyen a cancelláriánál két magyar tanácsos, és hogy a cancelláriára vonatkozó törvények igazán hajtassanak végre haladéktalanul.

9. Megalapitja a mágnások közt a majoratust.

17. Minthogy az ország szerencsés visszafoglalása folytán ugy megszaporodott a városok száma, hogy a negyedik rend a többieket már nem csak utóléri, de tul is szárnyalja: ő felsége kegyelmes hozzájárulásával elhatároztatik, hogy azok száma többé nem szaporitandó, s a városok, a melyek talán még nem lennének bevéve az országgyülésen üléssel és szavazattal biró városok közé, ezután be nem veendők, s ha talán némelyek e törvény ellenére bevétetnének, azok be nem vetteknek tekintendők. Kivéve azonban azt az esetet, ha ő felsége valamely ilyen helynek különös érdemét,

vagy az ország hasznát véve figyelembe, különös kegyelmet közlend valamely várossal, azt országgyülésileg beczikkelyezteti.

20. A jezsuita rend törvényesen befogadtatik.

21. Ámbár az ágost. és helv. vallástételt követők a legközelebb mult soproni országgyülés decretuma 25. 26. czikkeinek ellenmondásuk által tettleg megfosztották magukat az azokba foglalt kedvezményektől: mindazáltal ő felsége, az ország belnyugalma szempontjából, kegyelmesen helyben hagyja még most azon czikkeket a maga különös kegyelméből, mihez képest az országrendei is beleegyeztek, s elhatározták, hogy az azokba foglalt engedmények élvezetében továbbra is meghagyassanak, a papság ellenmondásának figyelembe nem vételével, és a mennyiben azon törvényczikkek talán nem hajtattak vólna végre, vagy talán egyik másik részről megsértettek vólna, azon törvények minélhamarább végrehajtását elhatározzák.

22. A horvát,- dalmát,- tótországi bánok, régi törvényes teljes hatáskörükben megtartandók.

E törvényczikkek tartalmából tisztán látható, hogy a királyválasztási, s a fegyveres ellenállási jogok kivételével megerősittetett itt az országnak minden más közjogi törvénye, a király által is innepélyesen elösmertetett az alkotmány jogereje, s az országos rendek részéről semmi olyan lépés nem tétetett, a mely a királyi propositióban emlitett bizottság fölállitását, s fölhatalmazását eszközölné. De bár ekként semmit sem tett az országgyülés olyat, a mi Magyarországnak az örökös királyság szellemében átalakitására czélozott vólna; mégsem lehet tagadni, hogy a körülmények tudvalevő nyomása alatt, eszközlőjévé lett az alkotmány meggyöngitésének. Nem a királyválasztási s fegyveres ellenállási jog eltörlése az, a mi most észrevehetőleg meggyöngitette az alkotmány erejét: hanem a fölavatási hitlevél első pontjába, s a királyi eskübe iktatott uj záradék: „a mint azok értelme fölött a király, és az országos rendek meg fognak egyezni.“ Nem lehet kétkedni a felől, hogy e záradéknak oly értelmet adott az udvar, misszerint ez jogot ad a királynak, az ország bármely sarkalatos törvényét uj vitatkozás, s illetőleg uj alku tárgyává tenni, s bizvást számitott rá, hogy ha Erdély meghódoltatása tökéletesen be lesz fejezve, a fegyver-hatalom segélyével, majd oly magyarázatot adhat az ország közjogi törvényeinek, a milyet jónak lát. Szóval ez leendett vala az Archimedesi pont, a melyről fel lehet forgatni az egész alkotmányt. Azon körülmények közt, a melyek közt tartatott ez az

országgyülés, nincs mit csudálkozni azon, hogy a rendek elfogadták ezen nagyon könnyen veszélyessé válható záradékot. Ugyan e helyzetnek tulajdonitandó, hogy ámbár a király, a propositióban mintegy megfenyegette a rendeket azzal, hogy nem igen van szándékában országgyüléseket tartani: mégsem látjuk most ismételve azon törvényt, a mely az országgyülésnek minden harmadik évben megtartását szokta elrendelni. Lehetetlen meg nem jegyezni azt is, hogy az ekkor alkotott articusosok közt egy sincs, a mely azt mutatná, hogy itt határoztatott vólna meg az évenkénti adó mennyisége, következésképen hallgatva megegyeztek ezen országgyülés rendei abban, hogy az adó ezután is ugy fog szedetni, a mint már szedetett néhány év óta.

Erdély végleges meghódoltatása, a diploma, s a magyarországi uj rendszer.

A kibékülés, mely ezen országgyülésen jött létre a király és rendek közt, a király részéről nem vólt őszinte. Az engedékenység, a melyet most tanusitott a király az alkotmányosság alapelvei iránt, nem az udvar alkotmányos érzületének, hanem azon nyomásnak tulajdonitható, a melyet magára az udvarra is gyakorolt a XIV. Lajos által a Rajnánál inditott háboru, következésképen nagyon természetes, hogy az ország megelégedése és nyugalma attól függött, mily szerencse fogja koszoruzni a király fegyvereit, egyfelől ugyan a rajnai, másfelől pedig a török elleni további harczokban. És minthogy a rajnai háborunak nehány éven át változó s bizonytalan esélyeit hathatósan ellensulyozták a török háboru további folyamában nyert fényes diadalok: természetes, hogy a magyar alkotmány sorsa nemcsak jobbra nem, sőt még roszabbra fordult. Megint azon utra tért a király, a melyen járt az 1671. utáni években. Akkor legalább vólt valami ürügy a bosszuállásra, most pedig már nem vólt, sőt a nemzetnek, az örökösödés kérdésében tanusitott engedékenysége némi hálára, vagy legalább elösmerésre jogositotta a nemzetet, s semmi esetre sem olyan bánásmódra, mint a milyet nem sokára megint tapasztalni kénytelenittetett.

Az ügyek további folyama teljesen igazolja azon föltevést, hogy az udvar Magyarországnak az örökös királyság szellemében átalakitásáról nem mondott le, csak elhalasztotta ezt akkorra, a mikor a fegyver szerencséje a mostaninál is nagyobb biztonságot fog nyujtani a felől, hogy a munkában megza-

vartatástól félni nem lesz oka, vagyis, mikor a török már arra sem lesz képes, hogy Erdélyt valami demonstratiora bátoritsa. Már pedig ekkor oly gyorsan fejlődtek az események, oly gyorsan szállt a török hatalom mindég alább-alább, hogy ezen idő hamarább elkövetkezett, mint gondolni lehetett vólna.

Tököli hivei maradványának utólsó menhelye Munkácsvár, s benne a fejedelem hőslelkü neje, megadta magát 1688. januárban. E napokban Eger is visszafoglaltatott, s e két vár elestével a lehetősége is elenyészett annak, hogy Tököli hivei, ha ugyan még figyelmet érdemlő számmal vólnának ilyenek, valami támaszpontot találjanak. E helyzet ösztönözte Tökölit arra, hogy egykori pártjának fölgalvánizálására kisérletet tegyen. Kiáltványt adott ki, melyben elragadó ékesszólás hangján, meghatólag, sőt megrázólag festi a nemzetnek előbb is ugyan, de kivált Leopold alatt kiállott nagy szenvedéseit, figyelmeztet a legujabb törvénybe csusztatott záradék veszélyes vóltára; elmondja, hogy ő minden önzés nélkül, egyedül a szabadságért harczolt, s visszautasitotta az udvar által neki tett kecsegtető ajánlatokat; tiltakozik azon föltevés ellen, mintha már meg vólna törve a török hatalma; biztositja a nemzetet a töröknek mind hatalma, mind óltalma felől; végre fölhivja, hogy tegyen még egy kisérletet a járom széttörésére, a siker biztos reményében.

Vólt ugyan e kiáltványban sok keserü igazság, de vólt nem igaz is. Igy p. o. Tökölinek itt emlitett önzetlenségéről nem is szólva, nem vólt igaz, hogy a török hatalom még oly erős lett vólna, mint a milyennek ő hirdette. Nem lehetett tehát e kiáltványnak más eredménye, mint az a mi vólt, ugymint semmi. Még kevésbé lehetett azután, mikor a király Erdély meghódoltatását is előbb vitte egy fontos lépéssel, a mi mindjárt 1688. tavaszán megtörtént.

Az 1687. évi szerződés, melyet Károly herczeg kötött Apafival, bár alkalmat nyujtott a királynak Erdélyt megszállani, s tettleg birtokába venni: csak ideiglenesnek neveztetett, s abban még ugy szerepelt Erdély, mint külön állam; szó sem vólt benne arról, hogy a körülmények változtával, mily viszony legyen ezután a király s Erdély közt. Most eljöttnek látta a király az időt a függőben maradt, s valóban nagy kérdés mególdására is. És e kérdés mególdását még most is nehézzé tette az, hogy Nagy-Várad, Lippa, Temesvár még török kézben vóltak, s félni lehetett, hogy ha a török Erdélyt teszi a harcz szinhelyévé, még sok kellemetlenséget okozhat a királynak kivált annál fogva, hogy az erdélyiek,

a mult évi erőszakos beszállásolások fölött elkeseredve, megint a porta karjai közé vetik magokat, megbuktatják a Teleki-Apafi kormányt, s Nagy-Várad által ujra föllobbantják a hajduságnál, s a felső megyék népénél lappangó elégületlenség tüzét. Most e lehető veszély elhárításáról kellett gondoskodni, vagyis az erdélyieket oly elhatározó lépésre kellett birni, hogy szakitsanak a portával végképen, vágják el magok mögött a visszavonulhatás minden utját, hogy, történjék bármi, egyedül a király kegyelmére legyenek utalva. Nehéz föladat vólt ez még most is, mert föl lehetett, sőt föl kellett tenni, hogy az erdélyiek nagyon jól tudják, mily nagy a különbség az ő mostani szabadságuk, s a közt, a melyet Leopold uralkodásától várhatnak; és hogy az erdélyieknek meg kell gondolniok azt is, miszerint, bár gyenge a török, de még elég erős arra, hogy Erdélyt megrohanja, sőt abban magát meg is fészkelhesse. Ennél fogva ugy hitte az udvar, hogy e csomó mególdására nemcsak erő, hanem ügyesség, és tapintat is kell.

Ily körülmények közt, Karaffát bizta meg az udvar „Erdély ügyeinek rendbeszedésével." Maga a Karaffa neve kilátást nyujtott a sikerre. Megtette e név a kellő hatást a félelem, sőt rettegtetés ébresztése által. De Karaffa nemcsak rettegtetés által akart hatni, hanem, a hol szükségét látta, fondorkodó, sőt szelid is tudott lenni. Midőn Erdélybe Szebenbe érkezett, ráirt Apafira, s Telekire, hogy jelentsék ki: minő gondolatokat ápolnak a császári felség iránti hűségről; magához rendelte Telekit, s kevés idő mulva a fejedelem egész főkormánytanácsát. Telekit, mert először csak őt parancsolta magához, oly félelem szállta meg, hogy a halálra teljesen elkészülve vált meg családjától. De mily nagy vólt meglepetése, midőn magát nagy nyájassággal, s kitüntetéssel fogadtatva látta! Azon naplójegyzetekben, melyeket e napok eseményeiről két szem- és fül-tanu, u. m. Bethlen Miklós, és Cserei irtak, ugy van a dolog feltüntetve, hogy Teleki, ha nem is árulónak, de olyannak rajzoltatik, mint a ki nem tett meg minden lehetségest Erdély országos önállásának védelmében, s ráhárittatik a felelősség sulya. Tény, hogy Telekit elkárhoztatta az erdélyi közvélemény, a Szebenben ekkor történtekért; az is tény, hogy Teleki, az alkudozások befejeztetése után, asztali ezüst készleteket kapott ajándékul a királytól, ezen kivül római birodalombeli grófi czimet, s tulajdonképen ez vólt a közvélemény itéletének alapja. De az is igaz, — mert mind Cserei, mind Bethlen megvallja — hogy Karaffa azon mesterfogással élt, hogy a fejedelem tanácsosaival nem együtt, hanem külön-külön négy szem közt ér-

tekezett, s ezáltal azon félelmet ébresztette bennök, hogy: hát ha a többiek megegyeztek, csak én tegyem-é ki magamat a nyilvános veszélynek? Az eredmény az vólt, hogy a fejedelmi tanácsosok véleményekint lett feltüntetve, miszerint ők, a magok s az ország nevében örökre szakitanak a portával, egyszerűen és teljesen meghódolnak a magyarországi örökös királynak. Bethlen Miklós azt irja [1]) hogy ő, és Apor István ellentmondott, mert a Karaffa által elibök terjesztett hódolatnyilatkozatban fejedelmet, országot, szabadságot, mindent veszve látott. „Én maradék a voksbeli társsal Apor Istvánnal, noha azután elvonódott ő is, a többi bizony, nagyobb részben féltekben mind reá menének." Emlitsük meg azt is, a mit Cserei mond, mint olyat, a mi nagyon jellemzi a helyzetet. „Mihelyt az urak beesküvének, hát közel sem ugy beszél Karaffa, mint annak előtte, sőt az urakat megvendégelvén, ugy egyben szüré a levet Teleki Mihálylyal, hogy a szemünk láttára még a fejét is csókolja vala Teleki Mihálynak, s a több generalisoknak recommendálván, micsoda érdemes ember, s mely igen hasznos szolgája vólna Teleki Mihály a császárnak. Estve, mikor a vendégségnek vége lőn, Pataki István kolozsvári professor, a ki kedves embere vala Teleki Mihálynak, sokszor megintette sok dolgairól, a mint én az ágyban legyeztem az urat, ott ülvén az ágy előtt székben, Pataki ezt mondja neki: miért kelle uram kegyelmeteknek eladni a szegény országot, és mind magokat, mind a fejedelmet hamis hitben ejteni? Bizony számot veszen még az Isten kegyelmedtől. Jobb lett vólna kegyelmeteknek vagy rabságot szenvedni, vagy meg is halni, mint szántszándékkal ezt cselekedni. Teleky nagyot sóhajta, s ezt mondja: Vajh! ki könnyü kegyelmednek Pataki uram! igy vizpartjáról beszélni a vizbenhaló embernek, de ha kegyelmedet is olyan próbára ránditanák, mint engemet tegnap, megválnék, ha olyan resolute beszélne kegyelmed. Ha vétettünk is, jobb vólt a két gonosz közül a kisebbiket választani, mint az egész országot veszedelemre vetni, mert az a német fegyverre hánta vólna az ország népét, ha mi be nem esküdjünk, s török uram, a bestye pogány kurva fija nem vette vólna el rólunk. Pataki István ezt feleli: lássa uram kegyelmetek, de azért: non sunt facienda mala, ut eveniant bona. Teleky megvonogatja szakálát, s monda: vagy bonum, vagy malum, ebben bizony benne vagyunk Pataki uram." [2])

---

[1]) Bethlen Miklós Önéletirata II. 79—81.
[2]) Cserei 182—3.

A fejedelmi tanácsosok, s mint magok mondják, teljhatalmu biztosok május 9-kén aláirták ezen hódolati okmányt:

„Mi Széki Teleki Mihály generalis, Bethlen Gergely, Bethlen Elek, Borosjenői Székely László, Frank Bálint szebeni királybiró, Szabó Keresztély, Bethlen Miklós, Apor István, Alvinczi Péter, és Sárosi János protonotariusok, Fieltisch Mihály brassói biró, mint Erdély fenséges fejedelmének és országos rendeinek teljhatalmu biztosai, adjuk tudtokra stb. Méltán bámulja a keresztyén világ, s az irigyeket méltán emészti a fájdalom az isteni kegyelem azon nagysága miatt, a mely megkönyörülvén az ártatlanul kiontott keresztyén vérnek sokaságán, s megkönyörülvén a keresztyének nagy nyomoruságán: oly sok országot és tartományt megszabaditott a barbár szolgaságból, a jók örökös vigasztalására. Maga az ég sem nézhette többé fájdalom nélkül a ker. világ közös ellenének iszonyuságait, melynek hatalma már annyira fejlődött, hogy az egész világ előtt felelmes vólt, a szomszédok előtt pedig gyülöletes, mert mindenkit megvető. De fölkelt végezetre a seregek ura, s győzelemmel koszoruzta a mi kegyelmes urunknak a római császárnak fegyverét annyira, hogy maga a barbár is bevallja, hogy ereje meg van törve, s gőgje megalázva. Nagy az isteni kegyelem, és csudálatra méltó a gondviselés, miszerint a sikerben bizakodó gonoszt sem kerüli el a büntetés, s hogy a gonosz ingadozó hatalmának nincs többé reménye, hogy kürthassa a keresztyénséget. Több mint egy század óta nyögött Erdély a török járom alatt, megfosztva törvényes királyától, és urától, tömérdek háboru, belviszály, égetés, s mindenféle csapás már csaknem végveszedelmére juttatá. A történet táblájára örök betükkel lesz fölvésve a gyász, melyet viselt Erdély a török hatalom, s az egymással czivakodó fejedelmek miatt. De most már vissza tér Magyarországhoz, a melytől az irigy sors, s némely nagyravágyók merényei külön választották; elfogadja a római császárnak, s magyarországi örökös királynak, a nagy, dicsőséges, igazságos, és meggyőzhetetlen Leopoldnak, s ennek utódainak, mint a közelebbi pozsonyi országgyülésen kifejeztetett, Magyarország örökös királyainak atyai, és hatalmas óltalmát; elfogadja pedig az ország rendeinek közmegegyezésével, és óhajtásával, mely óhajtás megvalósulását már régóta kéri az egektől. Mely kivánságunk midőn Isten dicsőségére beteljesedett, hogy e boldogságban állandóan megmaradhassunk, és hogy ez mind a jelenkor, mind a késő maradék előtt nyilvánossá legyen: Lemondunk, még pedig nagyobb biztosság okáért a fejedelemtől, és az ország rendeinek közmegegyezéséből nyert teljhatalmunkkal önként,

és merő keresztyéni buzgalomból mondunk le a török óltalomról, annak részére adók, ajándékok adásáról, továbbá minden közlekedésről mind magával a portával, mind annak alattvalóival, s általában a császári királyi felségnek, s ennek örököseinek minden lehető ellenségével, még pedig felségsértési büntetés terhe alatt mondunk le, a mely, mihelyt a dolog bebizonyosodnék, szabassék ki Erdély törvényei szerint. Ellenben, mint fenntebb is mondtuk, elfogadjuk ő felségének atyai óltalmát hiven és igazán, mind magunk, mind utódaink nevében. És hogy ezen hódoló alkalmazkodásunknak valami tettleges bizonyitványát is adhassuk, fenntebb emlitett megbizatásunk és teljhatalmunk erejénél fogva, befogadjuk ő felsége-seregeit Kővár, Huszt, Görgény, és Brassó várakba, azokon felül a melyekben már ott van a királyi őrség, s készek vagyunk fegyvert fogni a török, mint a keresztyénség ellensége ellen, mihelyt ő felsége parancsolni fogja; alázatosan esedezvén, hogy ő felsége, vele született kegyelmességénél fogva tartson, és erősitsen meg minket szabadságainkban, különösen pedig az eddig bevett vallások szabad gyakorlatában. Nem is kételkedünk, hogy a nagyságos generális ur, a fejedelem és a rendek ezen alázatos kérelmét pártolólag ajánlandja kegyelmes urunknak ő felségének, és hogy a mint ezt ő nagyságától biztosan elvárjuk, a generalis ur ő nagysága sem fog bennünket szabadságunkban megsérteni. Addig pedig épségben maradjon a lothringeni herczeggel kötött egyességünk. Mely dolognak emlékeül, hiteléül és erősségeül, és hogy a töröktől történt elpártolásunk emléke a késő kor előtt is fennmaradjon, kiadjuk Erdély 3 nemzetének pecsétjével törvényesen megerősitett levelünket.“ [1])

Látni való, hogy ez föltétlen hódolat, melyben csak kérelemképen fejezik ki az aláirók a királyhoz intézendő kérelmöket az ország szabadságának fenntartása iránt. Nehány nappal ezen okmány kiállitása után országgyülés tartatott Fogarasban, s itt a rendek is elfogadták s megerősitették ama hódolatot, s egyuttal megkéretni határozták a királyt, hagyja meg továbbra is Erdélynek országos önállását, és alkotmányosságát. Junius 1-jén irták alá a folyamodványt.

Ama hódolatra, s e folyamodványra junius 17-kén adott a király egy kitérő, s semmitsem mondó választ, a melyből lehetetlen vólt az erdélyieknek tájékozni magukat a felől, hogy mit várhatnak a királytól. Nem vólt e válaszban egyéb, mint az, hogy ked-

[1]) Katona XXXV: 563.

vesen vette a hódolatot, igyekezni fog Erdély javának előmozditásán, mihelyt vége lesz a háborunak majd intézkedni fog, s értesiteni fogja a rendeket akarata felől. Mondani sem kell, hogy a király még most részint azért nem nyilatkozott, mert a háboru további folyamától függöttek a leendő elhatározások, részint azért, mert Erdély ügyeinek rendezése összefüggésben állt azon átalakitással, a melyet Magyarországban is tenni szándékozott az örökös királyság szellemében.

Minthogy az ügyek eddigi folyama már megengedni látszott azon lépések megtevését, a melyek az átalakitási müvelet megkezdésére szükségesek: mindjárt 1688-ban megkezdettek az előmunkálatok, nevezetesen javaslatok készitése az átalakitásra. Ugy látszik többen kaptak megbizást ilyes javaslatok készitésére. Maga a nádor Eszterházi is, vagy magától, vagy talán megbizás folytán készitett egy javaslatot, de magyar és alkotmányos szellemben, minélfogva ezt figyelembe sem vették. A király egyik udvari káplánja egy olasz szerzetes Angelo Gabrielle is készitett egy javaslatot, még pedig nagyon radicalist. Ez egyszerüen abból állott, hogy, a mennyiben a király eskü vel kötelezte magát a nemzetnek az alkotmány fenntartására: a szentszéktől feloldoztatást kell kérni ezen eskü alól, és ha megtörtént a feloldoztatás, teljesen el kell törölni az alkotmányt, s egy a királytól kinevezendő kormánytanácsra kell bizni az ország ügyei intézését. [1]) Talán ezen ellentétes javaslatok elfogadhatlan vóltának látása birta az udvart arra, hogy a kérdéses javaslat készitésével egy olyan választmányt bizzon meg, a melyben a németek mellett egy magyar is legyen. Ki is neveztetett Krapf, Brenner stb. mellé Kolonics Leopold győri püspök, és e választmány nem sokára el is készitette javaslatát, a mely legnagyobb részben Kolonics müvének tartatik.

Mielőtt e javaslat elkészült vólna, az udvarra nézve nagyon jól s biztatólag folytak a hadi munkálatok, sőt a szó teljes értelmében vakitó fényben tündöklöttek a császár fegyverei, ugy hogy semmi sem látszott többé akadályozni az átalakitási munka megkezdését. A nagyfontosságu Belgrád is visszafoglaltatott az alsó dunai tartományok nagy részével együtt. 1689. elején már készen vólt a Kolonics féle javaslat, azonban midőn hozzá akart kezdeni az udvar a végrehajtáshoz, hirtelen oly fordulat állt be a török ügyekben, a mely általános megdöbbentést, sőt rémületet okozott az udvarnál. Nevezetesen a török visszavette az aldunai tartomá-

[1]) Szalay VI. k.

nyokat. Ennél is megdöbbentőbb vólt az Erdélyben történt váratlan fordulat.

Apafi Mihály fejedelem meghalt 1690. Aprilban, és a bécsi udvar nem is gondolt arra, hogy az ifju Apafit megerősitse a fejedelemségben. Ez kapcsolatban azon körülménynyel, hogy a király 1688. junius 17-kén kelt leiratában kitérő feleletet adott Erdély rendeinek kérelmére, nagyon nyommasztólag hatott a szabadságért aggódó rendekre. E helyzetet ügyesen fölhasználta a porta, midőn az ifju Apafit mellőzve, Tökölit nevezte Erdély fejedelmévé, s adott mellé holmi hadakat is, melyekkel kivehesse Erdélyt a császár kezéből. Kezdetben nagyon kedvezni látszott Tökölinek a harczi szerencse, nevezetesen minthogy a szorosokon be nem mehetett megmászta a déli havasokat, s Erdély földjén termett. Villámcsapásként hatott e hir a bécsi udvarra, annyival inkább, mert kevéssel ezután azt a hirt is kellett hallania, hogy Tököli teljes diadalt aratott a császár erdélyi hadain, s az ezekkel egyesült erdélyi nemzeti seregen (Zernyest aug. 21.), hogy a császári fővezér Heiszler fogolylyá lett, Teleki elesett.

Nagy zavar támadt most Erdélyben nem csak a kormánytanácsnál, hanem a rendeknél is; előállt a kérdés, csatlakozzanak-é Tökölihez s általa a törökhöz, vagy megmaradjanak a király iránti hűségben. A bizonytalanság annál aggasztóbbá, sőt kinosabbá lett, mert Tököli nagyon gyorsan látott a dologhoz. Országgyülést hirdetett Fehárvárra, majd a gyülés helyét megváltoztatva, a Keresztyénszigeti mezőre azon parancscsal, hogy itt az egész ország jelenjék meg. A kormánytanács nem merte Tököli ujonnan föltünt szerencse csillagának vezetésére bizni magát, hanem az ifju fejedelemmel együtt Kolozsvárra futott, innen esdeklő kérelmet küldött a királyhoz, hogy siessen megnyugtatni az aggódó országot, különösen pedig siessen megerősiteni az ifju Apafit a fejedelemségben. „Mi nehányan tanácsosokul és nemesekül, a fejedelmi árvával ide Kolozsvárba vettük magunkat, mint felséged katonái által őrzött városba. De kötelesek vagyunk alázatosan felséged elibe terjeszteni, hogy valamint ezen csapás véletlenül történt, ugy mi is rögtön és minden előkészület nélkül vetődtünk ide; testvéreinknek nagy része Fogarasban, Szebenben, s más városokban, melyek még csak őrséggel sincsenek ellátva, kerestek menedéket; a viszonyok miatt nem közlekedhetünk egymással; méltán félünk, miszerint azok, kik gyengébb helyekre jutottak, s a hegyekben, erdőkben bolygó összes nép meg fogják adni magokat Tökölinek, részint

a jelen, részint a jövendő éhség miatt, mert itt van a vetés ideje, s lehetetlen mivelni a földet; részint végre a tatár rabság kikerülése miatt. Tököli, mint hallatszik biztonságot igér azoknak, a kik megadják magokat, ellenben tüzzel, vassal fenyegeti azokat, a kik ellenállnak, vagy késedelmeznek. A bajok ezen halmazát tetőzi azon körülmény, hogy fejedelmi árvánk uralkodásáról mindnyájan kétkednek, mert Felséged megerősitése nem akar leérkezni, a rendek kezében nincs szilárd hitlevél a vallások, törvények, szabadságok, s maga a fejedelemség épentartásáról, sőt ellenkezőleg az a hir szárnyal, miszerint a háboru berekesztésével Erdélyben mind az egyházi, mind a világi ügyek teljesen át fognak alakittatni, oly hir, a melyet kivált Tököli terjeszt, és torzit el, s a melyet Magyarország példájával igyekszik bebizonyitani. Ezt és más ily nehézségeket nem vagyunk képesek eloszlatni, noha leghivebb jobbágyai vagyunk felségednek. Könyörgünk tehát, és kérjük Krisztus kinszenvedésére, siessen az 1686-ban engedélyezett hitlevél értelmében gyorsan nyujtott segély által mind a fejedelmi árva, mind a magunk ügyét bölcseségéhez és kegyességéhez képest ennyi veszélyből partra juttatni, bennünket és egész Erdélyt a végveszély tátongó torkából kiszabaditani.“

„Leveletök tartalma megrázott bennünket — válaszolta a király — de nem kevés mértékben megvigasztalódtunk a későbbi értesités által, mely szerint a veszteség nem vólt oly nagy, mint a milyennek az első hir mondta. Fájlaljuk azonban ez esetben is mind a ti sorsotokat, mind a szeretett hazáét, és még inkább fognánk aggódni, ha meg nem gondolnánk, hogy a jó és balszerencse egyaránt Istentől van. Nem kell elcsüggednetek, fen van Isten hatalmas jobbja, ehez bizzatok s ne kételkedjetek, hogy óltalmatokra lészen. Számot tarthattok a mi segélyünkre; a badeni őrgróf már utban van felétek a mi hadainkkal. De szükséges, hogy ti is lássatok munkához, vele kezet fogva védjétek hazátokat a török és tatár zsarnoksága ellen. A mi illeti azon kérelmeteket, hogy az ifju Apafit erősitsük meg a kormányban: látni fogjátok, ha ugyan meggondoljátok eddigi nyilatkozatainkat, hogy még eddig semmit sem tagadtunk meg tőletek ez ügyben, és ebbeli nézeteinket az ő kiskorusága miatt függesztettük föl annyival inkább, mert e zavaros időkben visszás dolog vólna olyat adni nektek elöljáróul, a kinek magának is szüksége van az igazgatóra. Egyébiránt a magatok által választott ideiglenes kormányban megnyugodtunk, miért is látni való, hogy inkább az idő s a viszonyok nem adatták ki velünk az általatok kért nyilatkozatot, mint állapototok megváltoz-

tatásának szándéka, mely állapoton Tökölinek fejedelemmé választása által csorbát ütvén a török, nyilván való, mily szándéka lehetett Tökölinek az ifju Apafival, s mily veszély fenyegeti szabadságtokat, ha egyesült erővel el nem üzzük az ellenséget. Erre kell törekednünk, ha ezt elértük kivánnágunk szerént, a többi magától következik. Állhatatosságra és hűségre van szükség. Azt is fontolóra kell venni, hogy nagyobb nyereség kedveért könnyen elviselhető az ideiglenes baj, mert ha inkább béke, mint szabadság után vágyakoztok, sem amazt nem fogjátok elérni, sem emezt; ezt nem, a már mondott oknál fogva; azt nem, mert hazátok a háboru szinhelyévé fog válni. Az eddigelé bevett és türt vallások, a jogok s szabadság megerősitését illetőleg, nem kell kétkednetek hitünk szentségében, miután azok csorbitatlanul fenntartását több izben igértük, s ujból is fogadjuk királyi szavunkra. Gondoljátok meg, hogy nekünk, ha akarnánk is, nem szabad magunkat a haza ily zivataros viszonyai közt uj meg uj hitlevelekkel lekötni, most midőn annyit költünk értetek, midőn összes erőnkkel harczolunk elleneitekkel, annyi buzgalommal igyekszünk megtartani hazátokat, hogy állana szándékunkban tőletek elvenni, vagy módositani azt, a mit megigértünk. Ne aggódjatok hát, harczoljatok velünk együtt, állhatatos és férfias lélekkel a haza szabadságáért, föl sem véve ideiglenes bajaitokat. Őrizzétek meg az őseitek által szerzett dicsőséget, s szállitsátok át unokáitok unokáira, kiüzvén az ellenséget a mindenható áldásával, és visszaszerezvén a szabadságot az összes keresztyénség tapsai, és a mi soha meg nem szűnő hálánk közt, melynek eredményét mindig tapasztalni, s élvezni fogjátok.“ [1])

A király ezen válasza nemcsak el nem oszlatta, sőt növelte az erdélyi rendek aggodalmát a legfőbb dologban, u. m. a fejedelemség kérdésében, ugy látszott, hogy a király csak időt akart nyerni, s ha ismét kedvezni fog a harczi szerencse, kevésbe szándékozik venni Erdély országos állását. E bizonytalanság nem kis befolyással vólt arra, hogy naponként szaporodtak Erdélyben a Tököli hivei. Figyelmet érdemel e napok történetében az is, hogy a török, okulván Barcsayval s Apafival egykori bánásmód következményein, most nyiltan kijelentette, hogy Tökölit oly önálló fejedelemmé teszi, mint a milyenek vóltak a régiek. A fejedelemválasztási jog szentül megtartatik, s Erdély adója nem lesz nagyobb, mint Bethlen korában vólt. Ez tagadhatatlanul alkalmas eszköz lesz vala Erdély kiengesztelésére a portával, ha ugyan olyan lenne

[1]) Szalay V. 460. s. köv. l.

a török hatalom, a melyhez még bizni lehetne. De ezen engedékenység sem vólt képes föltartóztatni az események megindult folyamát s megmenteni Tököli fejedelemségét. Tököli ünnepélyesen kikiáltatta ugyan magát fejedelemmé a keresztyénszigeti országgyülésen szept. 21-kén: de itt vége is lett fejedelemségének. Két nappal ezután Erdélybe érkezett a badeni őrgróf tekintélyes sereggel, és minthogy a várak a király kezén vóltak, Tökölinek nem vólt maradása Erdély földjén. Folytonos hátrálások után nehány nap mulva kimenekült Oláhországba, s ekként ismét teljes erőben visszaállt Erdélyben Leopold uralma.

E közben nevezetes lépésre határozta magát Erdély egyik államférfija Bethlen Miklós. T. i. mindjárt a zernyesti nap után Bécsbe indult oly szándékkal, hogy a császár főbb befolyásu tanácsosainál sürgetni fogja az erdélyi kérdésnek olyas mególdását, mely mind a király Erdély fölötti uralmát, mind Erdély országos önállását biztositaná a polit. és vallásszabadsággal együtt. Az idő s a körülmények meglehetősen kedveztek Bethlen vállalatának. Nevezetesen Tököli Erdélyben van, sőt ura Erdélynek, a mennyiben a várak birtoka nélkül lehet; továbbá az alsó Dunánál kedvezőtlenül folynak a dolgok a királyra nézve. Megindult ugyan a badeni őrgróf Erdélyt visszavenni Tökölitől: de a török nagyvezér is megindult Belgrád ostromára. Szóval nem látszott lehetetlennek, hogy most jelentékeny mérvben megfordulhat a harczi szerencse. Ily körülmények közt eszközölte ki Bethlen a diplomát. Bethlent, ezen eljárásában épen ugy gyanusitották kortársai, mint a hogy ő is gyanusitotta vólt Telekit. Annyi bizvást állitható, hogy semmi megvesztegettetés s árulás nem kellett Bethlennek ahoz, hogy oly diplomát kérjen s fogadjon el, a milyet kért és elfogadott, mert lehetetlen vólt nem látni, hogy Erdély teljes önállóságáról többé szó sem lehet. Másfelől az udvarnak is engednie kellett, ha figyelembe vette, hogy a helyzet legalább is kétessé kezd válni, s hogy most sokat meg kell tenni arra nézve, hogy az erdélyiek kedélyét megnyugtassa legalább addig, mig a harcz sorsa végkép el fog dőlni. Engedett is annyival inkább, mert föl vólt nála téve, hogy a most teendő engedmények megtartása, vagy meg nem tartása a körülményektől fog függeni. Igy jött létre Erdélynek az 1690. okt. 16-kán kelt nagy diplomája.

A diploma, mint Bethlen Miklós mondja, az eredetileg ő általa fogalmazott diploma szövegétől abban különbözik, hogy az ő fogalmazványában az is ott vólt, miszerint Erdélyben ne legyen catholikus püspök, s a jezsuiták ne bocsáttassanak be; továbbá az

ő fogalmazványa szerint a belső titkos tanácsban legfölebb három catholikus lett vólna, igy pedig lett legalább három. De sokkal fontosabb különbség a Bethlenféle eredeti szerkezet s e közt az, hogy mint Bethlen mondja „én garantiáknak kivántam az angliai, svétiai és egyéb protestáns minden potentatorokat, de nem admittálták.“ [1])

Ha e diploma tartalmát figyelembe veszsük, ha Erdélyt oly államnak képzeljük, a milyenné e diploma pontjainak lelkiösmeretes megtartása mellett válhatott vólna; s végre, ha Erdélyt, mint ilyen államot hasonlitjuk össze a testvér- vagy anyaország azon helyzetével, a melybe jutott a török hatalom megtöretése óta: lehetetlen föltünőnek nem találni azon bőkezűséget, a melylyel e diplomában osztja Leopold az erdélyieknek a politikai és vallásszabadságot. Ha e diplomában, hallgatólagosan, meg van is szüntetve a fejedelemválasztási jog; ha egyszerüen a király hatalma alá van is állitva Erdély; és ha ünnepélyesen ki van is jelentve, hogy a király zsóldosai tartandják megszállva Erdélyt: de benne van minden egyéb, a mi az erdélyiek politikai és vallásszabadságának kiegészitő része vólt a fejedelmek alatt. És ha azt látjuk, hogy az erdélyiek, midőn Bethlen Miklós elhozta nekik e diplomát, nem nagyon vóltak megelégedve ennek tartalmával: ezen elégedetlenség oka nem az vólt, mintha talán némely oly pontokat óhajtottak vólna még beleiktattatni, a melyek némely talán figyelembe nem vett jogokat biztositanának, hanem az, hogy valami kinos sejtelem, s a jövőtől alapos félelem sugta nekik, hogy lehetetlen lesz e diplomának megvalósulnia, egy oly fejedelem nélkül, a ki — a jó Isten tudja kire, vagy mire támaszkodva — gyakorlatilag is érvényt tudjon szerezni az itt s igy biztositott országos jogoknak. És minthogy az ifju Apafi sorsa fölött is éreztek némi szánakozást: innen érthető, hogy midőn követeket küldtek a királyhoz azt kijelenteni, hogy e diplomát hálás köszönettel fogadják, s azt kieszközölni, hogy ez számukra ünnepélyesebb formában is kiadassék, nem tartóztathatták meg magokat, hogy a fejedelemség elvesztése felett érzett mély fájdalmuknak is kifejezést ne adjanak. Utasitásul adták küldötteiknek, fejezzék ki a királyi felség előtt, hogy: „Mióta Erdély különös fejedelemség alá szakadott a magyar korona alól, már a mostani alkalmatosságon kivül két verseny vólt a német császárok ő felségök alatt, és jóllehet egynehány formán rendelték ő felségeik az erdélyi kormányt: de, fejedelem nélkül lévén e haza,

[1]) Bethlen Miklós i. m. II. 122.

egyszer is csendes és kivánt állapottal nem kormányoztathatott, s hogy azon esetre, ha császár ő felsége nem szegzi ellene Tökölinek az ifju fejedelmet, csendesen nem birhatja Erdélyt, mely a fejedelemség alá szokott régóta, ugyanis, a mely nyilatkozást kibocsátott vala Tököli Karácson előtt Havasalföldéből, egyiket abban is azt tétette fel, hogy Erdélynek császár ő felsége megtagadta a fejedelemséget, az elmult esztendőben is azért mennek vala hozzá, mert nem vólt kötelességök a fejedelemhez." Igyekezzék tehát a követség az ifju Apafi megerősittetését kieszközölni, a diploma ünnepélyes kiadatása mellett. Azonban ámbár 1690. október 8. vissza vette a török a fontos Belgrádot, s ez esemény hire nem kis ijedelmet okozott a kormánykörökben; még sem ment az udvar anynyira, hogy teljesitette vólna az erdélyieknek a fejedelemséget illető kérelmét, annyit azonban megtett, hogy 1691. deczember 4-én kiadta az Erdély sorsát szabályozó ama diplomát minden ünnepélyességgel.

Ekként el vólt háritva az a veszély, a mely Leopoldot Tököli miatt fenyegette; sőt arra is lehetett számitani, hogy a diploma meglehetősen megnyugtatja az erdélyieket; következésképen ezen óldalon nem látszott többé oly akadály, a mely gátolhatná az udvart, ha hozzá kezdene Magyarország átalakitásának munkájához. Azonban még is vólt akadály. Ilyen vólt p. o. az, hogy a török az alsó dunai tartományok, s Belgrád visszafoglalása által sokat erősödött; Nagyvárad és Tömösvár még török kézben vólt, s félni lehetett, hogy e várak segélyével még tehet a török valamit Erdélyben, annyival inkább, mert a király kénytelen ereje nagy részét a rajnai háborura forditani. Ugy hitték a bécsi államférfiak, hogy a kérdéses átalakitás megkezdésével várakozni kell még legalább addig, mig vagy Tömösvár visszafoglaltatik, vagy a rajnai háboru oly fordulatot vész, miszerint onnan el lehet vonni a fegyveres erőt, részint a török, részint a magyarok ellen forditani, mint a kik valószinüleg, ujra mozgolódnának, mihelyt megkezdetnék az átalakitás, föltéve, hogy nem lenne itt elegendő számu katonaság.

De nolna várakozott is a bécsi udvar a politikai rendszer teljes megváltoztatásával: mégis minden tartózkodás nélkül folytatta azon politikát, miszerint az alkotmányos szabadságnak legalább papirosan fennállása mellett, tettleg egészen az absolut hatalom utján járt. 1688 óta év folyt el év után, a nélkül, hogy ország-

gyülés tartatott vólna. Az 1687. évi országgyülésnek az évenkénti adórul való hallgatását teljes mértékben kizsákmányolta az udvar, midőn igen nagy s csaknem elviselhetetlen adókat szedetett, és még sem fizette rendesen itt állomásozó katonáit, s folyton folyt a már régi gyakorlat, a nép fosztogatása. Nem kis aggodalmat okozott az udvar a vallás terén elkövetett ujabb sérelmekkel is. A protestánsoknak az 1681, 1688. törvényekben adott szabadság sokféleképen megsértetett. Továbbá a protestánsok nem akarták elösmerni, hogy az 1681. évi törvény ezen záradéka: földesuri jogok sérelme nélkül azt jelentené, miszerint a földes ur önkényesen rendelkezhetnék jobbágyai vallása fölött. Az innen támadt kölcsönös vitatkozásokból, s panaszokból alkalmat vett magának Leopold arra, hogy 1691-ben adott ki egy Magyarázat (explanatio) czimü rendeletet, melyben meg akarja vala magyarázni az 1681. évi vallástörvényt, s ugy elmagyarázta azt, hogy alig hagyott meg belőle valamit.

A rajnai háborunak a királyra nézve meglehetősen kedvező folyama, s a még török kézen vólt váraknak, Temesvárt kivéve, visszahóditása elhozta az időt, melyben a bécsi kormány megkezdhetni vélte a már régóta türelmetlenül várt átalakitást, meg is kezdte azt 1696-ban. Az e tárgyban tett első nyilvános lépés öszszefügg azon körülménynyel, hogy, ámbár Erdélynek a királyi seregek által megszállása, az erdélyi rendek hódolata, Tököli kisérletének meghiusulása, s végre a diploma intézkedései folytán mind tettleg, mind jogilag kimult az erdélyi fejedelemség: mégis, mint valami halottnak a sirból feljáró lelke, folyvást kisértette az a bécsi kormányt. Ugyanis az erdélyiek hovatovább elégületlenebbekké lettek az uj viszonyokkal, s fájdalmuknak olyas tüntetésekben adtak kifejezést, hogy az ifju Apafit folyvást fejedelemnek, háztartását fejedelmi udvarnak nevezgették. Mint Bethlen Miklós mondja. [1]) „Minél inkább a confirmatióját sollicitálták, személyét adoralták, jószágvásárlással Erdélyben erősitették, házasitották, kornyétával, cum titulo principis jártatták, kalendarium elibe II-ik Apafi Mihály fejedelemnek nyomtatták: az udvarban annál nagyobb zelotypiát inditottak, melyet én ennekelőtte sok esztendőkkel megjövendőltem nekik, hogy, mint majom a kölykét magok fojtják meg, de nem hitték, hanem anno 1696. bételék rajtok.[2]) Szóval félt az

[1]) Bethlen Miklós i. m. II. k. 155.

[2]) Az erdélyi dráma e végső jelenetéről ezt irja Bethlen: „Az udvar elméje, mikor én akkor Bécsben valék, és állapotjáról való conclu-

udvar a fejedelemségnek ilyes árnyékától is, minek következtében 1696-ban, számos katonaság kiséretében Bécsbe vitette Apafit, hogy szünjék meg bármi aggodalomnak oka lenni.

A mondott évben, ugymint 1696-ban történt, hogy a király Bécsbe hivott nehány főpapot és világi urat a végett, hogy közöltesse s elfogadtassa velök a Magyarország átalakitására czélzó, s már régóta kész tervet. A király e terv főkovácsát Kolonics Leopoldot, most már esztergomi érseket bizta meg, hogy az ő nevében közölje a tervet a meghivottakkal. És Kolonics elmondta a király szándékait általánosságban, t. i. „Semmi sincs a mi inkább éreztetné velünk ő császári királyi felségének atyai jóságát, mint azon elhatározása, hogy a többi örökös tartományokéhoz hasonló bánásmódban akarja részesiteni Magyarországot is. Ne vonakodjanak hát elfogadni azon örökös tartományok intézményeit s annyival

suma e vala: a nem régen 90,000 forinton vásárolt Tököli jószágokat a fejérvári jószágbeli, monorai, csergődi jószágát Fogarast, mely 80,000 forint vólt cedálja. Ez in summa tett 100,000 német tallért. Ezért vegye el Szatmárt és ahoz usque ad aequivalentiam addálandó jószágokat Magyarországban. Huszt és aknák, és az erdélyi örökös jószágit tartsa meg, s birja. Télben Erdélyben is lakhatik, de: campagnis durantibus lakjék ideki, a fejedelmi névről mondjon le, s legyen Sacri Romani Imperii Comes. De ez vala az ország és fejedelem fatuma, hogy ezt nemcsak megveték, hanem mind ellene munkálódának. Ugy lőn az ellenem való conjuratio. Látván a császár ezt az ő felséges intentiójával való teljességgel ellenkező és reménytelen processust, parancsola csak nekünk ketten a gubernatorral, ugy viseljünk a fejedelemre gondot, ut nec causa, nec instrumentum, nec materia vel occasio ullius mali esse possit, mert mi adunk számot róla. Rabutin generalisnak is parancsolatja jött, hogy a fejedelem személye iránt velünk ketten egyetértsen mindenekben. Mondám én ezután a gubernatornak: ez a császár levele kegyelmednek, és énnékem intituláltatott, de mindez, mind a generalis e mellett való beszéde csak kegyelmednek szól, mert azt már az egész Bécs tudja, s Erdély is hogy a fejedelem nem hogy az én tanácsomon járna, de mind kegyelmetek, mind ő szegény engemet ellenségének, rontójának tart. Én ő felségének megirom, hogy ő felsége erről ne nékem, hanem másoknak, kik abban ő felségének tetszenek és szolgálhatnak, parancsoljon. Meg is irtam, hogy én per circumstantias abbéli szolgálatjára ő felségének elégtelen vagyok, olyan nagy pásztorságot magamra nem vállalhatok, másként én semmi vétkét nem tudom, nisi sors nascendi, et principalis tituli suavitas, vel innata, vel per adulationem mundi ordinariam conser-

kevésbé, mert Magyarország intézményeiben nagyon sok van olyan, a mi javitást követel. Nem kell a régi magyar törvények pontozatait s betüit felhordani, s csak azt kell belőlök megtartani, a mit alkalmatos emberek jónak látnak s adjunk ezekhez olyanokat, a milyeneket a bölcs politika javasol, s kérjük meg a felséget, hogy tegye ezeket örök törvényekké. A kiváltságokkal s adómentességgel felruházott nemesség nem gyámolitja a kormányt. Maradhatnak e nemességnél némi előnyök, ha lemondanak káros kiváltságaikról — — — — — — — — — — — a mi az adóztatást illeti, minthogy az adózás mostani rendszere tele van igazságtalansággal: uj és állandó adórendszert kell megállapitani, különös figyelmet forditván az adófelosztás méltányosságára, s a többi örökös tartományok viszonyaira." [1])

A mi magát a nevezetes tervet illeti, ennek irányeszméje s főczélja vólt: Magyarországot megnyugtatni, a királyra nézve jövedelmezőbbé tenni, s az eretnekségtől megszabaditani." Sőt őszintébben s élesebben is ki van e czél fejezve a közönségesen Kolonics szájába adott e mondatban: „Magyarországot koldussá, szolgává, és katholikussá teszem."

Nem lehet tagadni, hogy vóltak e tervezetben olyanok is, a melyek, ha más uton-módon kisérltetnek meg, kétségenkivül előmozdithatják vala az országnak egy vagy más tekintetben fejlődését. De legfontosabb részei ezen javaslatnak azok, melyek az adórendszert, s ezzel kapcsolatban a közszabadságot, az alkotmányt illetik:

„Magyarország Istentől termékenységgel megáldott ország, a mi rá költetik, azt bőven megtéritheti; nem szükséges, nem lehet

---

vata, ipsum alias — credo — innocentem premant. Lichtenstein Erneszt generalis csakhamar jöve Fejérvárra guberniumhoz, és in privato a gubernatornak s énnékem is monda: hogy ő néki udvartól courier által jött ordere, hogy a fejedelmet vagy szépen, vagy másként, ha nem akarja, erővel is felküldje Bécsbe, azért ő azt parancsolja tam ad existimationem Caesaris, qui non vult quidquam vi agere, quam ad honorem et fortunam principis, menjen fel önként, hogy folytassa, sollicitálja ott a maga dolgait, hogy csak hire se legyen erőszaknak, fogságnak, mert ha arra kell fakadni a dolognak, ipsi pessimum erit. Elég az, hogy igy méne el aztán szegény bárány gyermek, egy officér, és német lovas sereg kisérvén, sub specie honoris — — — — — — (Bethlen Miklós önéletirata II. kötet. 159. s köv. l.

[1]) Histoire des revolutions de Hongrie I 430.

miatta tulterhelni a többi tartományokat. Tetemes jövedelmi forrásul kivált a töröktől visszafoglalt részek szolgálhatnának. Szükséges tehát mindenek előtt éretten megfontolni, mit lehet most Magyarországon neoaquisticumnak, foglalmánynak mondani? Felelet: Mindazon helységeket, földterületeket, melyek vagy valósággal vóltak a török birtokában, vagy neki, mint hódoltságok, adót fizettek. S most támad a másik kérdés: Kell-é ezen fegyveres erővel, határtalan költséggel, és bővséges vérontással visszaszerzett földeket egészen vagy részben előbbi uraik kezénél tulajdonul meghagyni? Felelet: Különbséget kell tenni az egyházi és világi urak közt. A mi a világiakat illeti, az egész választmány egyhangulag kinyilatkoztatja, hogy felséged azokat, mint fegyverével s pénzével meghóditottakat, a joghoz és igazsághoz képest, nem köteles előbbi uraiknak visszaadni: mindazáltal saját és az ország érdeke is tanácsolják, miszerint merő kegyelmességből, s királyi bőkezűségből juttassa azokat ismét néhai tulajdonosaik kezéhez. Magában értetik, hogy a ki valamely jószághoz igényt tart, az köteles lészen tulajdoni jogát bebizonyitani, e végre tehát kinek-kinek határnapot kell kitüzni, s ha bebizonyitotta, akkor rendén lészen értésére adni, hogy birtokát csak a felség kegyelmének köszönheti; akkor le kell vele tétetni a hűségi esküt, világosan és ünnepélyesen rá kell róni a birtokra az adót, katonaszállásolást és más közterheket. Az egyháziak pedig világos jog alapján követelhetik magoknak vissza azon foglalmányi papi javakat, igy kivánván ezt a kanoni törvények. Arról sem kell megfeledkezni, hogy a mult országgyülésen először is az egyházi rend fogadta Józsefet örökös királyul, s hogy folyton folyvást a mily hű, oly lényeges szolgálatokat teszen a koronának. — — — — A küldöttség ugy vélekedik, hogy az egyháziak javadalmaik után, épen ugy viselendik a közterheket, mint a világiak, sőt hogy jövendőben, rendkivűli viszonyok közt, rendkivüli segély nyujtására is készek lesznek.

„A mely jószágokhoz, egy meghatározott idő alatt senki se fogja bebizonyitani tulajdoni jogát, azokat nem kell a kamara által kezeltetni, mert ezen esetben vajmi keveset fognának jövedelmezni, hanem el kell adni, még pedig a többet igérőnek, legyen az pap, vagy világi, nemes vagy nem nemes, belföldi vagy idegen, catholicus vagy protestáns.

(Az adórendszert illető javaslat abból indul ki, hogy az 1647. évi összeirás szerint, a királyi és mezővárosokat be nem számitva, vólt 7215 porta, esvén egy portára 4- négy ökrös, vagy 8- két-ökrös jobbágy, s illetőleg 16 zsellér. Egy porta rendes adója nor-

malis viszonyok közt 4 forint vólt, a lefolyt háborus években pedig fölment 40 forintra, még ezeken kivül vóltak a váraknál teljesitendő robotok, s a katonaság élelmezésére adott termesztmények. 1685-ben 4,798,062 forint vólt az adóösszeg, még pedig a katonaság által kizsarolt pénzen és élelmi szereken kivül. Ezt ugy akarná módositani a javaslat, hogy a porták számát kétannyira kellene emelni, de kivételt kellene tenni azon vidékek lakóira nézve, a melyek tönkre jutottak a háboru s a zsarolások miatt, mert az itt lakók még huzamos ideig nem lesznek képesek adózni. Egyébiránt tenne ezután 4 telek egy portát, s egy porta adója, pénzt és robotot összevéve, lenne 36 forint. Ezt nem fogná sokalhatni az országgyülés sem, a melynek megegyezését végre is ki kell kérni az adókivetésnél, mert erre kötelezve van a felség. Ezen adót minden rangu, vagy állapotu ember jobbágyai viselni fognák, egyedűl a nemesi curiák, a plebánusok és iskolamesterek fizetési földilletményei vétetvén ki.)

„Végre megjegyeztetik, hogy ezen adót nemcsak egy vagy nehány évre, hanem egyszer mindenkorra kellene felajánlani, mert ezután is lesznek háboruk, s a béke müvei is költséget igényelnek; továbbá az adónak helyes fölosztása, és pontos behajtása főfontosságu dolgok, ezeket ki kellene venni a kamara kezéből, a megyei vagy város törvényhatóságot kellene megbizni velök.“ [1])

Ámbár a Bécsbe hivott bizalmi férfiaknak, a közönség közé is kiszivárgott hirek után, vólt némi tudomásuk az udvar ezen átalakitási tervei felől: mégis, midőn most ily mérvü átalakitás módozatát tárta elibök Kolonics, még pedig mint olyat, a melynek keresztül vitele már el van határozva, ugy meg vóltak lepve, hogy lekötötte nyelvöket a félelem és a csudálkozás. Mert e javaslatban kimondatik ugyan, hogy ennek az adórendszert illető része az országgyülés jóváhagyása elé terjesztetnék, de ugy, hogy az országgyülés ezen adót nem egy, vagy nehány évre, hanem egyszer mindenkorra fogadja el: mégis ki van e tervben mondva az is, legalább hallgatólagosan ki van mondva, hogy ez lenne a legutólsó országgyülés.

„Meg kell vallanom — irja gróf Károlyi Sándor — jobbára majd kétségbe estünk, valahogy oly erős kőkertben a hallgatás és bátortalanság miá egészen el fogunk nyomattatni. De Isten ő szent felsége egy méltóságos, igaz, magyar hazájának, s a koronának állhatatos hivét, papi méltóságban helyezettet (Széchényi Pál kalocsai

---

[1]) Szalay VI. kötet. 6—21.

érsek) megbátoritván, ez törvényünkön sarkalló bölcs előadásával ellenünk felindult haragját ő felségének lecsendesitette." Ugy látszik, hogy a nádor herczeg Eszterházi Pál, e válságos körülmények közt nem érzett magában bátorságot közbenjárói tisztének teljesitésére. Nem csak Rákóczi Ferencz vádolja e részben a nádort, hanem Szirmai is, mondván: hogy 1696-ban, midőn még folyvást napi renden vólt a nemesek adóztatása, s e miatt egymást érték a megyék panaszai: a nádor ezt irta Zemplénmegyének: Esedezzék ugyan ő felsége előtt ezen adók megszüntetéseért, de az Aulicum Consilium megsértésének elkerülése végett ne hivatkozzék az ország őstörvényeire, vagy a királyi fölavatási hitlevél szentségére, hanem keressen valami más motivumot." [1])

Abban teljesen egyetértettek a bizalmi férfiak, hogy ezen tervre nem adhatják jóváhagyásukat, de csak Széchenyinek vólt bátorsága ezt nyiltan kifejezni. Ő vólt az, a ki némi várakozás után előadta a királynak, miszerint „A mód, melylyel a miniszterek a magyarok megegyezését megnyerni kivánják, veszélyezteti a czélt. E gyülekezet egyátalában nem lehet hivatva a fennforgó kérdéseket mególdani, nem csak, mivel törvény ellen van ily nagyfontosságu ügyekről az országon kivül tanácskozni, hanem mivel ilyenekben, állandó, tartós végzést csak országgyülés alkothat. A jelenlevő urak semmire sincsenek fölhatalmazva, a mi a törvényekkel ellenkezésben áll, s nem szavazhatnak a megyék nevében a törvények ellenére. Egyébiránt megfosztani kiváltságától a nemességet, szolgaságra vetni a szabad embereket, felette veszélyes kisérlett fogna lenni, mely különféle rosz következményeket vonna maga után. Ha rendkivüli adó szükséges, ennek megnyerésére, legjobb eszköz az országgyülés, s csakis ennek megegyezése adhat érvényességet s állandóságot valamely határozatnak. A mit ők itt Bécsben végeznének, azt sohasem fogná az ország a maga törvényének elismerni." [2])

A magyar nemességnek mind jogfogalmai, mind több százados, s kivált legközelebbi multja meggyőzhette a királyt, és bécsi minisztereit a felől, hogy ily átalakitásra nyerni meg az alkotmányos papság és nemesség önkéntes megegyezését, teljes lehetetlen. És igy, bár mily nagybecsü is Széchenyi férfias és nyilt felszólalása: alig, sőt épen nem lehet föltenni, hogy a király és miniszterei épen

---

[1]) Szirmay: i. m. 281.
[2]) Horváth M. IV. 252.

az érsek felszólalására, mint valami váratlanul történt figyelmeztetésre állapodtak vólna meg a megkezdett uton. És midőn azt olvassuk, hogy a király az érseknek azt válaszolta, hogy „ő teljesen osztozik nézeteiben, maga is mindig ezen véleményben vólt, de miniszterei által biztosittatván, hogy a megkisérlett módon is czélhoz juthatni, hagyta őket tenni, meglátandó, mire jutnak:" szükségképen azon gondolatra kell jönnünk, hogy nem az érsek ellenmondása állitotta meg a bécsi kormányt, hanem más. Nevezetesen annak tudata, hogy az e miatt országszerte nyilvánulandó nagy ellenzést okvetlenül fölhasználná a franczia király, hogy a még most is folyó rajnai háboruban megkösse a császár kezeit. Ezért halasztatott el a kivitel megkezdése akkorra, midőn meg lesz kötve az általános béke. Valóban mindjárt a ryswikki béke megkötése után életbe lépett az uj rendszer, holott most is tudhatta, és tudta a király, hogy ez bizony nem tetszik a magyar nemességnek.

Mint már több év óta, ugy ezen értekezlet után is folytatta a bécsi kormány a maga régi rendszerét, melyben a katonaság rablásai hovatovább nagyobb sulylyal nehezültek az ország népére. Oly nagy vólt már ismét az elkeseredés, hogy, mivel a császári seregek, a rajnai háboru miatt, kevesebb számmal vóltak az országban, az ingerült nép a felső Tisza vidékén nyilt lázadásban tört ki 1697-ben, s várni lehetett, hogy egész felső Magyarországban általánossá lesz a lázadás. De e fegyveres fölkelés hamar elnyomatott Károlyi Sándor szathmári főispán által.

E fölkelés nem azt a tanuságot adta a bécsi kormánynak, hogy óvakodni kellene a nemzet fölingerlésétől, hanem épen ellenkezőt, t. i. ha a Magyarországban most állomásozó kevés katonaság is képes vólt a mozgalmat csirájában elfojtani, mennyivel könynyebb lesz egy ilyes munka akkor, ha majd a béke megkötése után több katonaság fölött lehet rendelkezni.

1697. szeptember 20-kán megköttetett a ryswikki béke, s mindjárt a következő 1698. évben hozzá kezdett az udvar az átalakitási müvelet végrehajtásához, egész elszántsággal ugyan, mégis némi óvatossággal, a mennyiben a törvényességnek némi mázával akarta a dolgot bevonni; s nem csupán a fegyver erejére látszott támaszkodni akarni, hanem a nép tömegének rokonszenvére is, sőt némi nemzeti képviselet segélyét is igénybe vette, hogy biztosithassa magának a törvényesség némi szinezetét. Nevezetesen 1698. szeptember hónapra, nem egyes bizalmi férfiakat hivott, hanem a megyék és városok követeit rendelte Bécsbe. Midőn ezek összegyültek, elibök terjesztette, hogy:

„Miután az ország ős törvényei a kiváltságos nemeseknek szoros kötelességökké teszik a haza védelmét, a melyet teljesitett is a nemesség századokon keresztül, részint személyesen, részint a portalis katonaság rendszere szerint; és miután a hadviselés rendszere európaszerte ugy megváltozott, miszerint már most csak kellően betanitott, s fegyelmezett seregekkel lehet a háborut sikeresen folytatni, a mint erről a Magyarország fölszabaditására folytatott háboruk fényes sikerei kiálltó bizonyságot tesznek, és

miután ekként nem teljesithet többé a nemesség a honvédelem körül olyan szolgálatot, mint a milyet eddig teljesitett, következésképen beállott annak szüksége, hogy a nemesség a haza védelmére vonatkozó tartozását másképen róvja le; és

miután az osztó igazság azt kivánja, hogy az állam terheiben is osztozzék mindenki oly mérvben, a milyenben élvezi annak jótéteményeit:

halaszthatatlan szükséggé vált a kiváltságos osztályoknak is részt venni az adózás terhében, és minthogy a mostani viszonyok közt 4,000,000 frt adót kell kivetni, ezen összegnek $^{1}/_{16}$-ét a városok, a fennmaradt $^{15}/_{16}$-ből $^{5}/_{16}$-t a papság és nemesség, $^{10}/_{16}$-t pedig a jobbágyság fizessen.“ [1])

Rendkivül nevezetes mozzanat ez a magyar alkotmánytörténetben, mert bár teljesen hasonlit a mult idők eseményeihez anynyiban, amennyiben az alkotmány eltörlését czélozza: de egészen uj azon szempontból, hogy itt jön először, ha nem is a törvényes országgyülés, legalább az országos rendek asztalára a nemesség és papság rendes és állandó megadóztatásának eszméje. Uj ez, mert Leopold 1671. márcziusi manifestuma nem az itt felállitott elvekre alapitotta a közös adózást, hanem részint az elnyomott lázadásban részvételért való boszura; részint arra, hogy az örökös tartományok nem viselhetik tovább a Magyarország védelmére kellő katonaság költségét. Az 1673-dik évi manifestum pedig egyszerüen csak engedelmességet kiván a teljhatalmu királyt képviselő kormányzó iránt. Ellenben itt nagyfontosságu jogelvek hozatnak szőnyegre.

A Bécsben ülésező magyar rendek nem hódoltak meg az itt elibök terjesztett elveknek, és pedig fontos okoknál fogva. Mert 1.) távolról sem vólt még a közvélemény előkészitve arra, hogy ezen elvek igazságos és méltányos voltáról meggyőződhetett vólna a nemesség. Igaz ugyan, hogy az e tárgyban tett fölterjesztésökben azt

[1]) Szalay VI. k.

is mondják a rendek, miszerint „nincs szándékukban kétségbe vonni a császári kormány által fölállitott élvek igazságos vóltát:“ azonban, hogy e nyilatkozat nem vólt őszinte világosan mutatja a későbbi história. Még ekkor, sőt ezután is sokáig általános vólt az a meggyőződés, hogy a rendes adófizetés a szolgaság jele. 2.) Mert a Bécsbe idézett rendeknek lehetetlen vólt tisztán nem tudniok, hogy a kormány ezuttal nem egy államtani jogelvkérdés mególdását, hanem a magyaralkotmány teljes megsemmisitését czélozza. 3.) Mert ha beláthatták vólna is a jogelv helyességét, a törvények értelmében nem állhattak rá, hogy az országon kivül tartott ilyes tanácskozmányban hozzanak a nemzeti jogokat mélyen érdeklő ügyben a nemzetet kötelező határozatot. Napfénynél világosabb vólt, hogy ha most ily módon valami érvényes végzés alkottatnék; máskor majd nem az ország főurait, nem minden vármegye és királyi város képviselőit hivnák Bécsbe, hanem csak nehány kész engedelmességi hajlamukról ösmert egyént, s igy magától megszünnék az országgyülések tartása, a mi már csaknek egyedüli maradványa a régi alkotmánynak.

Ennélfogva a Bécsben gyülésező magyar rendek nem tehettek egyebet, mint a mit tettek, t. i. kifejtették ezen egész eljárás törvénytelen vóltát, előadták, hogy ha szabadságukban állana is ily módon vállalni terheket a nemzetre, azt mégsem tehetnék, mert mind a jobbágyság, mind a nemesség ereje annyira kimerült, hogy a szándékolt adó terhét meg nem birná. Egyébiránt, ha, mint kell, országgyülés elibe fog terjesztetni a nemesség megadóztatásának kérdése, azon esetben sem látják lehetőnek, hogy a nemesség az ország adójának $^1/_{50}$-énél többet elvállalhasson.

Midőn ekként nem sikerült a rendek önkéntes beleegyezésével hajtani végre a fontos munkát, végrehajtotta az udvar e nélkül. Deczember 24-kén kiadta a király a közös adózási rendeletet. E manifestumban a tervnek fentebb vázolt tartalmánál nem kevésbé fontos a hang, a melyen szólt, s az indokolás, a melylyel menti eljárását. E manifestum nagymérvben teszi azt, a mit Leopold elődei, I. Ferdinánd kora óta kicsinyben megkezdtek, s csaknem megszakadás nélkül folytattak u. m. „Az elnyomott népnek az elnyomó nemesség ellenében atyáskodó védését.“ Nyilt fölhivás ez a tömeghez, hogy itélje el az önző nemességet, s csatlakozzék a királyhoz, mint pártfogójához. A nagyfontosságu manifestum, Szalai közlése szerint im ez:

„Akarván az ország tanácsával és megegyeztével, kivált a szegény népen segiteni, és a közterhek méltányos kivetését eszkö-

zölni, számos főpapot és világi urat, a megyék és városok követeit udvarunkhoz hivattuk, hogy az ügynek érett megfontolása után, a törvényes szokáshoz képest, az ország valamely városában, pl. Pozsonyban végzés hozathassék. Reményünk és fáradtságunk meghiusult, s szándékunk ellenére, melyről annyi sok izben kinyilatkoztattuk, miszerint az csak a közjó előmozditására czéloz, mẹlynek elérésére tehát a rendeknek velünk közösen kellene müködniök, történt, hogy a mondott főpapok, világi urak, s a követek által egy emlékirat nyujtatott be nekünk, melyből kiviláglott, a mit eddig szivökben elrejtve tartottak; mert annyi szemfényvesztő szóból, a törvények annyi idézgetéséből tünt ki a törekvés, hogy magok vethessék ki, s magok hajthassák bẹ az adót, hogy a hatalmasok magokról a kisebbekre, s kivált a köznépre hárithassák a terhet. Látván pedig, hogy mi ebben ellentartók vagyunk, az értekezlet összes idejét hivságos, s álnok szőrszálhasogatásokkal töltötték, azon lévén, miszerint az elnyomottak megsegitésére czélzó szándékunkat kijátszván, magokat a törvények őrei gyanánt tüntessék föl, s a szenvedések kutfejét bennünk kerestessék. Felségünk méltóságához nem illik jobbágyainkkal czivakodni, vagy azoknak, kiktől tanácsot kérdtünk, szándékaink tisztaságáról számot adni, miért is válasz nélkül hagyván amaz emlékirat szerzőit, elbocsájtottuk őket, de országunk megyéinek tudtokra akartuk adni, mit tartalmazott amaz emlékirat, mily véleménynyel vagyunk mi a felől, kivánván, hogy a közjó hivei szándékunk tisztaságáról meggyőződhessenek.

„A fölhivottak tehát bepanaszolták előttünk, hogy a rendeket Bécsbe hivattuk tanácskozás végett, s hogy a köznépet, a melyen ők urbéri engedélyekkel igyekeztek segiteni, az ő érdekeik megsértésével legyezgetjük, hogy az adó ügyét elvontuk az országgyüléstől, a mely pedig egyedül intézkedhetik a felől; a portáknak valami ócska laistomát mellékelvén emlékiratukhoz az összes adónak $^1/_{50}$-ét a főpapokkal, világi urakkal, és nemesekkel, $^1/_{10}$-ét a városokkal, a hátralévő összes mennyiséget a szegény köznéppel akarták elvállaltatni, egyuttal az eddigi adószedők elmozditását kivánván, sőt követelvén tőlünk.

„Szeretnénk, ha időnk vólna rá, hivségtekkel bővebben tudatni, mily lelkiösmeretes gonddal igyekeztünk amaz urakkal és nemesekkel megértetni, hogy mi nem akarunk csorbát ejteni a törvényeken; de hogy ezeknek főalapja, az igazság kivánja tőlünk, a királytól és atyától, miszerint a terhek alatt roskadozó szegénye-

ket ne hagyjuk elnyomatni a hatalmasok által, hanem igyekezzünk a végett is, hogy az ország jogai fenntartassanak, módot találni az előnyöknek és terheknek a szabaditékos osztályok, s a köznép közt méltányos felosztására. Annál fájdalmasabban vettük, s annál nagyobb méltatlanság vólt irányunkban, hogy a gyülés, nehány hónapig nyujtván az időt, segéd nélkül hagyta a véginségre jutott köznépet, s a szabaditékosok közül azokat, a kik már alig-alig lélegzenek, hogy a szabadságot, melyet mindnyájok nevében követelnek, ezután is csak a magok javára igyekezvén kibányászni, inkább azt akarták, hogy növekedjenek az ország bajai, mint azt, hogy atyai szándékunk támogatásával javulást nyerjen a haza ügye, helyes felosztás által türhetőbbekké váljanak a terhek, gát vettessék a katonaság féktelenségének, s ez által a népben az erő, a nemességben az ország disze ezentul is fenntartassék.

„Ezeket oly végre akartuk fölemliteni hivségtek előtt, hogy a kik a katonaság jelen téli szállásolását talán a kellőnél sulyosabbnak fogják érezni, tudhassák, kinek köszönik ezt, s hogy az innen származó neheztelés ne legyen atyai szeretetünk jutalma. Egyébiránt hivságos dolog idézgetni a törvényeket, ha értelmök elcsavartatik, vagy ha helytelenül alkalmaztatnak. Mert a mi illeti a rendeknek Bécsbe hivatását, hogy erre törvényes ok vólt, azt senki sem fogja kétségbe vonni, ha tudja, mennyire kötelessége a királynak gondot viselni az országról, mennyire elharapódzott Magyarországban, a közjó teljes elhanyagolásával, a magán haszon vadászata, az igazságnak és rendnek lábbal tapodása, s mit Isten büntetésül mért e tartományra, mit nem lehet eléggé sajnálni, az egyesek közti visszavonás, az egymás vesztére sovárgó vágy. Akarván tehát királyi tisztünkhöz képest ennyi sok rosznak kutfejét bedugni, s oly ügyet tárgyalni, a mely méltán az összes ország ügyének mondható, s nem állván ellen semmi törvény: szabadnak és üdvösnek véltük kikérni oly férfiak tanácsát, a kik Magyarországban tekintélylyel birnak, kiket nemességökről, értelmességökről és hazaszeretetökről előttünk kiválóképen magasztaltak; szabadnak véltük őket magunkhoz fölhivni a végre, hogy összevethessük a magunk nézetét az övékkel. Eszünkbe sem jött az ő válaszaikból vagy tanácsaikból törvényes beleegyezésöket következtetni, vagy épen törvényeket, végzeményeket az országon kivül hozatni, hanem ily sulyos, és valóban nem csekélyebb ügyben, mint a minőkről dicsőült I. Ferdinánd, Maximilián megkoronáztatását illetőleg, és II. Mátyás a béke iránt Bécsben tanácskozást tartottak:

akartunk mi is az országon kivül tanácskozni a felhivott rendekkel, miszerint ezek, hazájokba visszatérvén, a többieket is értesithessék, ez által eszközölvén, hogy annak idejében törvényes helyen, benn az országban megannyian olyas végzeményeket alkossanak, melyek az ország fennállását s az egyesek jólétét biztositsák. Tudtuk, hogy nem létezik olyan törvény, mely, nem annyira az országból felhivottaknak a királyi udvarnál megjelenését tiltaná, mint azt, hogy megjelenésök után ne merjenek tanácskozni a közjórul; mihezképest nagyobb mértékben tartattak vólna meg a törvények, és kisebb sérelem esett vólna a királyi tekintélyen, ha a megyék, követeiknek az országon kivül küldését egyszerüen megtagadják; nem ugyan törvényesen, de eszélyesebben cselekesznek vala urak és követek, ha nem jönnek, ha költségüket kimélik, mint ha, a mi történt elfecsérlik az időt, és ha saját. gyülésökre, mely nagyot segithetett vólna az ország bajain, a törvénytelenség bélyegét sütik.

„A hirdetett segély, melyet a földesurak eddig nyujtottak a népnek, érdemül tudathatik be egyeseknek, de innen olyas védvet következtetni, melynek a közterhek alól magokat kivonni akaró főpapok, urak és nemesek hasznát vehessék, tiltja a mindennapi tapasztalás, ezer tanu által lehetvén bebizonyitani, mily szomoru a kisebb nemesség s a köznép helyzete azon oknál fogva, mert az adó kivetésének s behajtásának jogát önkényesen bitorolták a hatalmasok, a kik miután magokat tehermentesekké tették, megfeledkezvén a törvényről, mely a népet elnyomó tisztviselőtől mindenét elszedetni rendeli, szükségkép azt akarták, hogy az összes teher a köznépre s azokra essék, a kik a gazdagabbakkal nem mérkőzhetnek hatalomra nézve, s hogy a népet oly állapotra juttassák, a mint valósággal juttatták is, melyet orvosolnunk semmi törvény nem tilthat, mert a szegényeken és elnyomottakon nem segiteni, ellenkezik mind a természet, mind Isten törvényével, melyeket a rendek semmi végzeménye nem semmisithet meg. Ezt tehát — tartván Istennek hamarább bekövetkezhető igazságos boszszuállásától — nem halaszthattuk a közelebb beállandó országgyülésig, s nem maradt hátra más mód, mint a szegények és elnyomottak felsegitésére főpapot, világi urat, és nemes embert tanácsba hivni, értekezés végett az adófelosztás arányairól s a katonai terhek egy részének általuk elvállalásáról. S ezt senki ne merje törvénytelennek nyilatkoztatni, mert ugyanazon törvény, a mely fölmenti a nemeseket az adó alól, a haza óltalmának összes terhét rájok veti, még pedig oly szigorral, hogy a teher alól kibuvni aka-

rók felkonczoltatását, s örökös szolgaságra vetését rendeli. Miután pedig az ország óltalma nem eszközöltethetik fegyver nélkül, fegyvert nem szerezhetni hadi zsóld, hadi zsóldot pedig adó nélkül: ezen terhet a magyar szabaditékos osztályok, a főpapság, a zászlós és egyéb urak, s az összes nemesség elvállalták, mind személyes fölkelés. mind zsóldos fogadás, mind pénzajánlás által, a mit a történet és a törvénykönyv egyaránt bizonyitanak. Állván tehát a közóltalom ezen kötelessége, s alá levén ennek vetve nemcsak a köznép, hanem a rendek is: fölösleges lett vólna erről vitatkozni a fölhivottakkal, az ország óltalmának a mostanitól különböző régi módjához visszatérni pedig épen veszedelmes. Az általunk eddig követett módot helyesnek nyilvánitotta maga az isteni bőlcsesség is, annyi diadalt adván nekünk. Ellenben a katonáskodás ama régi módja, s a közjóról megfeledkezés, nem pedig az ellenség hatalma juttatta Magyarországot végveszélyre, s terjesztette Ausztria és Morvaország széleig a török birodalmat, az egész keresztyénség nagy fájdalmára és csufjára. Lévén tehát urak, és nemesek fölmentve a tettleges katonáskodás alól, s lépvén ennek helyébe az adók, melyek nélkül nem lehet fegyvereseket szerezni: kétség sem lehet abban, hogy a jelen honvédelmi rendszer költségeit aránylag, az ország összes lakosai, 1598-tól fogva ez ideig hozott számos törvényczikkek értelmében is viselni tartoznak.

„Állván pedig az adónak mind szükséges, mind igazságos vólta: csak az látszott hátra lenni, hogy találtassék fel az arány, mely szerint valamennyi közteher az ország összes lakosai közt felosztassék, még pedig méltányos tekintettel a köznép nyomoruságára, a városok elszegényedésére, s az előjogokra, melyekkel, akarjuk, hogy a főpapok, urak és nemesek rendje, mint a szent korona fődisze, ezentul is birjon. Ez vólt a sarkpont, a mely körül forgott az egész ügy. Az országból fölhivattaknak, félre tevén a közteher alól kibuvás szándékát, csak azon kellett vólna lenniök, hogy a közteher igazságosan méressék az ország valamennyi tagjára, mert, ha mindenki hord valamit, akkor egy sem hord felette sokat. Azonban mivel a dolog máskép ütött ki, meghagytuk udvari bizottságunknak, hogy alapul vevén a méltányosságot, s a portáknak 1647-ben történt, és a fölhivottak emlékiratához csatolt lajstromát, járjon el az adómennyiség felosztásában. E szerint a 4 milliónak $^1/_{16}$-át a királyi városokra kellene vetni, a többit pedig 3 részre osztván, egyet a klerus, világi urak és nemesek, kettőt a köznép, a porták fognának viselni. Ezt meghallván az ország nádora, mint az em-

lékirat mondja, s a többi itt jelenvólt magyar tanácsosok sok kifogással léptek fel, és kivált a kiváltságosakra vetett harmadot méltánytalannak nyilvánitották. Minek, hogy véget vessünk, kegyelmesen határoztuk: Ama felosztás, melyet királyi tisztünknél fogva készittettünk, nem vettethetik el hebehurgyán, sem az alapul fölvett 8000 porta eszméje, melyet a minapi értekezlet alkalmával a rendek józanabb része magáénak vallott, nem rosszaltathatik. De, akarván mindent kegyelmesen engedélyezni, a mi az ország javára irányzott atyai szándékunkkal nem ellenkezik, oly módon történjék a fölosztás, hogy az imént mult november elsőjével kezdődött 12 hónap lefolyása alatt 4 millió forint fizettessék pénztárunkba, még pedig 250,000 forint a kiváltságosak, ugyanannyi a királyi városok, a többi a köznép vagy porták által, melyek ezentul is 8000-re fognak tétetni, de, a nádornak is helyeslésével, minél méltányosabban osztatván föl.

„Egyébiránt kegyelmesen megismerjük, hogy a köznépre esett osztalék nagy, de a még nagyobb szükségek nem engedik azt megkisebbiteni; a városokra vetett terhet a nádor s a tanácsosok arányosnak találták; az pedig, melyet a főpapok, urak és nemesek fognak viselni, bizony elviselhető, és annál méltányosabb, mert más országainkban nagyobb teher esik a rendekre, s mert az az összeg, melynek elviselésére, a nádor véleménye szerint is, képesek a királyi városok, nem fogja a főpapok, urak és nemesek erejét felülmulni. S ha netalán a félelem, hogy ezen adót mindvégig, évrül-évre kellend fizetni, terhesebbnek éreztetné azt, és gyülöletessé tenné: ime kegyelmesen kinyilatkoztatjuk, hogy ez alaptalan félelem, mert mi az adó állandósitását nem vettük czélba, de valamint csak a nehéz szükség vettette ki velünk e jelen évre e mennyiséget: ugy hivségtektől elvárjuk, hogy az összes országgal egyetemben, ha a közszükség hozná magával, s ha mi királyi tisztünkhöz képest követelnénk, a többi hiv tartományaink példájára, a közjólét óltalmához szükséges eszközöket kezünkhöz fogják juttatni, méltányos arányt tartván a lakosok közt. Kegyelmesen kijelentjük azt is, hogy a pénztárunkba fizetendő ezen 4 millió forint és a közkatonáknak ingyen adandó kenyér magába foglal mindent, a mit az ország, ezen évben, a közszükségekre nyujtani fog, mert a házi élelmezést kegyelmesen eltörölni rendeltük, s azt egyedül ingyen kenyérrel pótolni nem lesz nyommasztó.

„Végre a mi az országgyülésnek a fölhivottak által sürgettetését illeti: az nekünk ujabb tanuságul szolgált arra nézve, hogy

ők csak kibuvó ajtót kerestek. Mert ott áll ugyan a törvényben, hogy segélyt országgyülésen kivül ajánlani tilos: de e tilalom megszünik, ha a haza felszabaditására szentelt foglalkozások, minők a mieink, nem nyujtanak alkalmat országgyülés tartására. Nem is kiván országgyülési tárgyalást, a mi országos törvényeken sarkal, t. i. a személyes felkelés helyébe léptetendő helyes katonáskodási rendszer. Mivel tehát némelyek értetlen és törvénytelen buzgalomból nem pirultak azt állitani, hogy segélyt országgyülésen kivül ajánlani hűtlenségi bün: intjük őket, hogy ha nem akarják érezni királyi felségünk haragját, hagyjanak fel ezen a szabadosság viszketegét, nem pedig a józan, rendezett, s általunk is pártolt szabadság-szeretet izét magokon viselő beszédekkel, mert nagy különbség van oly valaminek fölajánlása közt, a mit tilt a törvény, és a törvényes kötelességek betöltése közt. Nem is szükség a fölajánlás ott, hol országos törvények parancsolják, hogy mindenki járuljon a közterhek viseléséhez. A história bizonysága szerint ezen egykor dicsőségesen virágzott országot 3 dolog juttatta mostani nyomoruságára, bukására, u. m. a szabadsággal, kiváltsággal visszaélés, a miből a szegények elnyomása ered; a főbbek közti viszálkodások; és a hadi intézkedések tökéletlensége. Ezeket tovább is táplálni tiltják az isteni s emberi törvények. Bizony lehetetlen meg menteni az országot, ha a nemzetből kivész hozzá az akarat, s ha a királyban nincs meg hozzá a hatalom. De mind a mellett nem vagyunk idegenek országgyülés tartásától, mihelyt azt az eszélyesség tanácsolja, s a hadviselés nem akadályozza, mert az ország szabadságain csorbát üttetni nem engedünk, de másrészről azon is leszünk, hogy kedves örökös Magyarországunkat fegyver és törvény által, mint vashorgonyokkal, a hullámok közt megszilárditsuk, s elvégre azt a nyugalmat szerezzük neki, a melylyel, hogy a természet és szerencse annyi adományai közt, csak egy magával nem birt, elődeitek fájlalták, a mit hogy utódaitok is ne fájlaljanak, mindnyájatok megegyezésével és Isten segedelmével eszközleni törekvendünk." [1])

E manifestumban első tekintetre föltünő, hogy ebben egy szóval sem mondja a király, legalább nyiltan nem mondja, hogy véget akar vetni az alkotmánynak, söt többször ismétli, hogy nem vólt szándéka a törvényt megsérteni; nem hivatkozik a fegyver jogára s ezen alapuló királyi teljhatalomra, e helyett oly érvet

[1]) Szalay VI. 37—46.

használ, a melyről azt hitte, hogy nagyon tetszeni fog a tömegnek; u. m. a közteherviselés eszméjét. Továbbá föltűnik ebben az a törekvés, hogy elhitesse a néptömeggel, miszerint ezen intézkedésben a szükséges honvédelmen kivül nincs más czélja, mint enyhiteni az urak által elnyomott nép sorsát. Ha e rendeletet összehasonlitjuk a közelebb mult évtizedek történeteivel, s magának e rendeletnek is előzményeivel, azon következtetésre jutunk, hogy az udvar előre látván, miszerint a kiváltságosok fel fognak zudulni e rendelet ellen: az alsóbb nemesség, s főként a jobbágy-osztály által reménylte őket ellensulyozhatni, annyival inkább, mert a mult 1697-dik évi fölkelés is a vérig elcsigázott alsóbb néposztály műve vólt.

De ezen számitásban nagyon megcsalatkozott, mert valamint a nemesség nem vólt még megérve arra, hogy a közös teherviselés elve előtt meghajoljon: ugy a nem nemes osztály sem vólt még előkészitve arra, hogy közterhekben birtokaránylagos osztozást követeljen. Igaz, hogy sulyos vólt a jobbágyi teher, de sokkal sulyosabb az, a melyet az állam, a király vetett rá. Innen érthető, hogy a nép nem a nemességet, hanem a királyt vallotta a sulyos szenvedés okának, annyira, hogy a Rákóczi forradalom kezdetén a rakonczátlan kuruczok, azon ürügy alatt fosztogatták a nemességet, hogy a németekhez szit. A köznemesség még kevésbé vólt elcsábitható, mert ezt is teljesen elkeseritette az adózási rendelet, és a hasonlókép életbe léptetett neoaquistica commissio. Az egész nemességben senki sem vólt, a ki elhitte vólna az adóztatási rendelet folyamában felhordott indokolások igaz vóltát, senki sem látott e rendeletben egyebet, mint az önkényes uralomnak, a fegyver hatalmára támaszkodva, proclamálását az 1671-ik évinél némileg tetszetősb szin alatt. Valóban nem is egyéb vólt az. A birtokjognak a neoaquistica commissio által fölforgatása pedig nemcsak az alkotmányos elvekkel, hanem az enyim s tied fogalmával, a társadalmi rend alapeszméjével is ellenkezett. Más jelenségek is mutatták, hogy itt nem kevesebbről van szó, mint az alkotmány teljes eltörléséről. A bécsi államférfiak nyiltan hiresztelték, hogy Magyarország lakossága is, oly „Leibeigen“ alattvalóivá lett a császárnak, mint más örökös országbeli alattvalók, e név fogalma pedig kizárja a politikai szabadságnak még árnyékát is. Még világosabban szólott az a köztudomásu tény, hogy a kérdéses adórendeletnek egyik alapeszméje ez: mivel 12,000,000 forint adóra van szükség, Magyarország pedig a császár birodalmának $1/3$-dát teszi: tehát esik Magyarországra

4,000,000. Ehez járult az is, hogy Magyarországban is egyszerűen életbe léptettetett az az ujonczozási rendszer, a mely a többi örökös tartományokban gyakorlatban vólt. Nem vólt hatás nélkül az ingerültség növelésére a karlovitzi (1699) béke megkötése sem, mert e béke, noha kétségtelenül Magyarországot érdekelte legközelebbről, annyi sok törvény ellenére a magyarok minden befolyása nélkül köttetett meg. A karlovitzi béke még annyiban is érdekli a magyar alkotmányt, hogy ekkor szerződésileg is végképen lemondott a török Erdélyről, s az e fölött eddig gyakorolt főhatalomról; továbbá a közelebbi forradalmak főhőse Tököli, e béke értelmében Kis-Ázsiába internáltatott.

A közpanaszok fentebb emlitett okaihoz járult még az is, hogy a katonaság zsarolásának az iszonyu mérvű adók sem vetettek véget, sőt a legujabb időkben minden eddigit felül mult e zsarolás. Továbbá a só ára is oly magasra szabatott, a melyet a mindenéből kifosztott nép nem tudott megfizetni, s nagyon sokan vóltak, a kik egészen sótalan eledelekkel táplálkozni kénytelenittettek.

Nem vólt jobb Erdély helyzete sem. Előbb is ugyan, de kivált Apafinak Bécsbe szállittatása óta hova-tovább kevesebbet adtak a diplomára. Ámbár a rendek által választott gubernatornál s a tanácsosoknál lett vólna a polit. hatalom: ez csak a papiroson vólt igy, mert minden ugy ment, a hogy a katonai főparancsnok akarta. Tartattak ugyan még országgyülések, de ezek határozataira semmit sem adott a katonai kormány. Nem sokára uj aggodalmat okozott Kolonicsnak egy rendelete, melyben teljesen fölforgatta a diplomának a vallást illető pontozatait, midőn parancsolta, hogy 1.) a diplomában biztositott tized jövedelmet a catholicusok ne fizessék többé a protestáns papok, iskolák ellátására szánt alapitványyokba. 2.) Minden hivatalra, minden alkalommal candidálandó egy catholicus is. 3.) Minden városban mind a tanácsban, mind a czéhekben egyenlő számmal legyenek a catholicusok és protestánsok. 4.) Eltöröltetik az országnak minden olyan törvénye, a melyek a catholicus érdekeket sértik. „Még a pápisták közül is némely igaz hazafiai sajnálják vala a diploma eversióját azok a punctumok által." [1]) Ehez járult, hogy a diploma ellenére az adók is iszonyu fokra csigáztattak; továbbá, hogy a politikai kormányférfiak, ösmervén a bécsi miniszterek ajándék-

---

[1]) Cserei i. m. 292.

szomját, ezek megvesztegetése által biztositották magokat a felől, hogy tehetségük szerint zsarolhassák a népet a magok javára is.

Szóval mind Magyarországban, mind Erdélyben olyan vólt a helyzet, a melyről bátran állitható, hogy egyedül a fegyverhatalmára vólt alapitva; következésképen csak addig állhatott fenn, mig teljes erőben állt az alap, u. m. a fegyver hatalom. Ellenben, ha bármi oknál fogva oly fordulat áll be, a mely e fegyverhatalmat meggyöngiti, a végsőkig elkeseritett nép forradalomban fog kitörni. Pedig ilyen fordulatot hozott a spanyol örökösödési háboru.

RÁKÓCZI FERENCZ FORRADALMA.

Rákóczi forradalmi szereplésének előadásában is oly nemü nehézségek forognak fenn, mint Mátyásnál, csakhogy itt még nagyobb mértékben. És ez természetes. Mert Rákóczi egy nagyon indokolt forradalom tragicus sorsu hőse levén, oly kegyelettel tekint rá nemzetünk, mint a mily forrón szereti a hazát, és a szabadságot. A mily mértékben igyekeznek nemzetünk ellenségei eltagadni a magyar forradalmak indokoltságát, s pusztán csak lázadókként tüntetni fel azok vezéreit: nemzetünk, a visszahatás természeténél fogva, oly mértékben hajlandó szemet hunyni szabadsághőseinek hibái előtt is. A mily méltó fájdalmat érez nemzetünk a miatt, hogy ellenségeink még a Rákoczi forradalom indokoltságát is tagadják, s azt csak Rákóczi nagyravágyása szüleményének káromolják: oly mértékben vonakodik elhinni, miszerint arra, hogy e forradalom ugy folyjon le, mint a hogy lefolyt, annak is vólt hatása, hogy Rákóczi vágyott az erdélyi fejedelemségre. A mily ferditéssel, s gunynyal állitják ellenségeink, hogy Rákóczinak semmi államférfiui belátása sem vólt: ugy nem hajlandó nemzetünk elhinni, hogy e forradalom szerencsétlenségei, egy részben, Rákóczi államférfiui tévedéseinek róhatók föl.

Történetiróink csaknem mindegyikének, söt a legnagyobbaknak művén is meglátszik az a gyöngéd tartózkodás, miszerint nem akarják megsérteni a nemzetnek Rákóczi iránti kegyeletes tiszteletét, holott tisztán látnak némely oly tényeket, a melyek árnyékot vetnek Rákóczinak nem jellemére, hanem államférfiui képességére; oly tényeket, a melyekből világos, hogy Rákóczi emberismerete, s államférfiui belátása nem állott arányban lelke nemességével, s a maga elibe kitűzött feladat nagyságával.

Rákóczi inkább érzelmi, mint hidegen fontoló politicus vólt. Lángoló honszerelmének ideálja Magyarország teljes szabadsága és bóldogsága vólt. Ezen eszménykép megvalósitására irányzott terveit egyfelől ugyan a szabadságért sok áldozatra kész, de most nagyon gyönge magyar nemzetre, másfelől a spanyol örökösödési

háborura, illetőleg XIV. Lajosra épitette; t. i. hogy Lajos segélyével detronizálja a Habsburg dynastiát, s visszaállitja az erdélyi fejedelemséget, mint a magyar szabadságnak, a közelmult idők bizonysága szerint főgarantiáját, és pedig ugy, hogy magának szerzi meg az ősei által birt fejedelemséget. Annyira bizott nemzete szerencsecsillagához, ügye igazságához, és Lajos becsületéhez, hogy mindjárt a kezdetnél elválhatlanul összeforrasztotta Magyarország sorsát a Lajoséval, nem vette kellő figyelembe azon lehetőséget, hogy hát ha meghiusul Lajosba vetett reménysége. Még a höchstädti, ramillesi, s turini napok komoly intései sem ábránditották ki Lajosba vetett nagy reményéből, sőt még az sem, hogy hitelesen megtudta, miszerint Lajos őt meg akarta csalni a bécsi udvarral, s ennek szövetségeseivel kezdett alkudozásokban.

E forradalomnak, miután megindult, történetének csomója azon kérdésben rejlik, hogy: „mivel a nemzetet az ónodi határozat, s a trencséni csata után fenyegető iszonyu nagy veszély elválhatlanul szoros kapcsolatban áll a békeconferentiák eredménytelenségével: kit illet azért a felelősség, csak a bécsi udvart-é, vagy Rákóczit is. E kérdésnél nyilvánul történetiróink gyöngéd figyelme a nemzet azon pietása iránt, melylyel Rákóczira gondol. Nevezetesen, noha át- meg átvizsgálták, sőt közlik is azon okmányokat, a melyek teljesen eloszlatnak némely illusiót, s kétségtelenné teszik, hogy Rákóczi nem akart békülni a trencséni nap előtt: mégis (csaknem mindnyájan) azt mondják, hogy akart, s ekként mintegy fátyolt — noha átlátszó fátyolt — boritanak azon történeti igazságra, hogy ama sulyos felelősségben Rákóczinak is épen ugy meg van a maga része, mint a bécsi udvarnak a magáé.

A forradalom kezdete.

Alig hogy bizonyossá kezdett lenni az európai közvélemény a felől, hogy a spanyol örökösödés kérdése fölött háboru fog kitörni Leopold, s a franczia király XIV. Lajos közt: mindjárt gondolkozni kezdtek az elégületlen magyarok a felől, miként lehetne a beállandó háborut fölhasználni Leopold mostani despoticus rendszerének megtörésére, s a törvényes szabadság visszaszerzésére. A közvélemény II. Rákóczi Ferenczet látszott kiszemelni a leendő forradalom vezérévé. Rákóczi Ferencz ekkor Sárosvárban lakott, mint sárosi főispán. XIV. Lajos, előbb bécsi követe Villars, majd

konstantinápolyi ügyviselője által fölszólíttatta Rákóczit, hogy ha óhajtaná visszaszerezni az ősei által birt erdélyi fejedelemséget, s ősei uradalmait, számolhatna a franczia udvar munkás segélyére. Ez más szókkal fölhivás vólt arra, hogy inditson Magyarországban forradalmat. És minthogy ekkor már csak forradalom által látszott lehetségesnek megmenteni a politikai szabadságot, Rákóczi elfogadta az ájánlatot, s levelezésbe lépett Lajossal, de levelei a bécsi udvarnak is tudomására jutottak.

Midőn Rákóczinak Lajoshoz irott második levelében már elég bizonyitványt láttak a bécsi miniszterek arra, hogy ezek alapján őt elitélhessék, 1701. april 18. estve elfogatták, s előbb Eperjesre, onnan Bécs-Ujhelybe vitették, s itt ugyanazon börtönszobában zárták el, a melyből nagyapja Zrinyi Péter, a vérpadra vitetett. Midőn huzamos letartóztatás után kérdőre vonta őt a bécsi államtanács, ennek azt a választ adta, hogy nem akar, és nem fog felelni más törvényszéknek, mint vagy a német birodalom, vagy Magyarország törvényes itélőszékének. De e vonakodás nem segitett rajta, s nem kerülhette vólna ki az udvar bosszuját, ha neje (Amália Károly hesseni fejedelem leánya) ki nem szöktette vólna a börtönből. Midőn már biztositva vólt a megszökés lehetősége felől, távozásakor börtöne asztalán hagyott egy levelet Leopold császárhoz, melyben elpanaszolja, hogy a franczia királyhoz irott levelének helytelen magyarázatot adtak, hogy fogoly társait aljas módon ösztönözték, hogy ellene valljanak, s midőn csak idegen törvényszék biráskodását várhatta magára, kénytelen vólt gondoskodni szabadulásáról, egyébiránt igéri, hogy ha törvényes biróság elibe akarják állitani, nem fogja megtagadni a megjelenést.

Az itélet, mely jóval Rákóczi megszökése után (1703. aprilis 30.) hozatott in contumaciam, oly kifejezéseket foglal magában, a melyekből az látszik, hogy ő már széles körben elterjesztette az összeesküvést, hogy többrendbeli titkos gyűléseket tartott, s hogy már 1701. elején mindent megérlelt a forradalomra. T. i. „Megfeledkezvén azon méltóságok, javak, és jótéteményekről, melyeket az ország urától a cs. kir. felségtől nyert, többféle, és pedig tilos módokon akart szövetségre lépni a franczia királylyal, természetes urának, fölkent királyának kárával és veszedelmével, s az ő felsége ellen eszközölt szövetségek által akarta kivinni, hogy Magyarország idegen óltalom és hatalom alá essék; ezen istentelen szándéka kivitelére többrendbeli conventiculumokat tartván, a nemességet és a vármegyéket magához csábitani igyekezett. A franczia királyhoz 1700. nov. 1-jén irott sajátkezű levelében hálásan ismeri el Fran-

cziaország királyának, mint az ő atyjának, ősei és egész családja iránt tanusitott szivességét; előadja, hogy mind az ő, mind az ország minden reménye a franczia király; elmondja, hogy most nagyon kedvezők a körülmények; az egyes családok elégedetlenek, a rendek vonzalma a franczia király javára irányul, s ha a francziák segélyt adnak, sohasem lehetne a dolgot alkalmasabb időben kezdeni; hogy ő a Francziaországtól vett jók hálájaul, minden törekvését Francziaország érdeke előmozditására forditandja. Szándékát egészen kifejtette a franczia miniszterhez Barbesieux-höz ugyanekkor irott levelében, s fölszólitotta a minisztert, hogy a mit e levél kézhez adója neki szóval mondand, mint az ő szándékát, annak adjon teljes hitelt. És e levélre azon választ kapta, hogy üzenete oly fontosnak tekintetik, hogy a franczia udvar, annak idejében megteszi a kellő lépéseket, melyekkel szándékát foganatosithatja. 1701. február 11-kén ismét irt a franczia királynak, és pedig hogy: a magyarok a legnagyobb örömmel fogadták a király pártfogása felől nyujtott reményt, s a levél vivője szóval fogja elmondani, miért nem lehetett még most elküldeni a főbb magyar uraknak irásba foglalt megegyezését, ők készek jótállani a magyarok hüségéről; kérik a királyt, eszközölje ki Lengyelország és a porta pártfogását, s küldjön tüzéreket, árkászokat. Ha a franczia segély megérkezik, három sereget állit, egyiket a Tiszánál, másikat Kassánál, harmadikat Erdélyben Tököli vezérlete alatt; a szállásaikon eloszolva levő császári seregeket legyilkolja. Sőt arról is biztositotta a franczia királyt, hogy mihelyt 10,000 embert összegyüjthetett, megfogja hódoltatni egész Magyarországot, s kevés lesz azok száma, a kiket kényszeriteni kell a hozzájok állásra. — — — — Mind ezeket figyelembe vevén a delegált biroság: Rákóczi Ferenczet mint felségsértőt, nyilvános pártütőt, minden méltóságától megfosztván, hóhér keze által halálra itéli, a mely mihelyt Rákóczi kézre kerül, azonnal hajtassék végre rajta, addig is minden jószága a fiscusra szálljon.“ [1])

Nem tudom, hogy Rákóczi elfogatásakor mennyire terjedt már az összeesküvés. Tény, hogy többen fogattak be, p. o. 3 Vay testvér, s a Tököli korában szomoru sorsra jutott Szirmay István, Szluha Ferencz, utóbb többen, számszerint mintegy 80-an. A forradalmi terv legmerészebb, s legtevékenyebb intézője gróf Bercsényi Miklós korán megszökött, s Lengyelországba menekült. Csaknem teljes bizonyossággal állitható, hogy ha a tervezett forradalom

[1]) Katona XXXVI 261.

talán már közel lett vólna is a kitöréshez, de a fölfedeztetés, s a befogatások meghütötték az illetők vérét, s megakasztották a dolog folyamát.

Azonban ugy alakultak a körülmények, hogy e megfélemlités daczára is kitört a forradalom nem sokára, mert Leopold kormánya ujra meg ujra olajat öntött a forrongó tüzre. Igy p. o. 1701-ben adott ki a vallás tárgyában egy ilyen rendeletet: 1. Az ágostai és helvét vallástételt követőknek a vallásgyakorlat csak azon helyeken van megengedve, a melyek 1681-ben tettleg ő felsége hatalma alatt állottak, minélfogva a töröktól, háboru utján visszafoglalt helyeken nem lehet más vallást gyakorolni a róm. katholikus valláson kivül; ő felsége tehát minden egyház-pátronusi jogot magához vesz a visszafoglalt helyeken. 2. Minthogy az ágostai és helvét hitvallás gyakorlata némely helyeken azért engedtetett meg, mert ezen helyek akkor végvárak vóltak: világos, hogy miután azok többé nem végvárak, nem lehet bennök türni az eretnekséget. 3. Ámbár némely helyeken megengedtetett az eretnekeknek a vallásgyakorlat: ebből nem következik, hogy megengedve lenne nekik magokhoz téritení a katholikusokat, különösen pedig azokat, a kik már egyszer áttértek az eretnekektől a katholikus egyházba. Sőt az ilyenek ellen, t. i. a kik már egyszer a római egyházba tértek, s ismét visszatérnének az eretnekekhez, a hazai törvényekben megszabott szigorral kell eljárni, mint hitszegők ellen. [1])

Ehez járult, hogy 1702-ben, a már kezdődő spanyol háboru költségeire, azonkivül, hogy az adók fölebb emeltettek, s a fogyasztási adó is ujra behozatott, zálogba vetette az udvar a jászkun kerületet a német lovagrendnél 500,000 forint erejéig, noha a nádor előterjesztést tett ez eljárás ellen. Ugyan ezen évben történt, hogy a király rendeletet küldött a nádorhoz, parancsolván, hogy szervezzen egy katonai bizottságot, a mely állitson ki a spanyol háborura 12,000 ujonczot Magyar- és Horváthországból. A bizottság meg is alakult Pozsonyban, s bár a katonaállitás ezen módja toborzásnak neveztetett, mégsem az vólt, mert megparancsoltatott a megyéknek, hogy a rájok eső részt állitsák ki. A megyék, mint eddig, most is próbálták esdeklő föliratokban kérni a királyt az eféle intézkedések megszüntetésére, de nem hallgattattak meg. „A nádor, látván a kedélyek mind hevesebb forrongását, előbbi tétlenségéből fölébredve, 1703-ban az adók mérséklése, s más törvénytelenségek megszüntetése végett erélyes emlékiratot nyujtott

---

[1]) Katona XXXVI. 213.

be a királyhoz. Ez alkalommal az országban mind mélyebb gyökeret verő elégületlenséget, s az ebből támadható veszedelmet élőszóval is élénken ábrázolván, egyebek közt ezt mondta vólna Leopoldnak: ha az önkényes kormányrendszert, mely szerint igazgattatik az ország, meg nem változtatja, s az adóról ujabban kiadott rendeletet vissza nem vonja, meglássa, marad-é Magyarországnak tovább is királya, ő pedig nádora." [1])

Midőn egyfelől ezen intézkedések még fölebb fokozták a közingerültséget, másfelől Rákóczi megszökése, s lengyel földre jutása uj reményt és bátorságot öntött azokba, a kik megdöbbentek a befogatások alkalmával. Továbbá Rákóczi martyrsága azt eredményezte, hogy most már a tömeg is őt tekintette olyannak, a ki az elébbutóbb kitörendő mozgalom élére álland, annyival inkább, mert általánosan el vólt terjedve a hit, hogy ő és Bercsényi a lengyel földön sem szünnek meg segélyt szorgalmazni, melylyel megindíthassák az elnyomatás megszüntetésére czélzó forradalmat. Innen érthető, hogy midőn a katonaság nagyrésze a spanyol és olasz harcztérre távozott, s ez oly feltünő látványossággal történt, hogy lerombolttattak némely kisebbszerü várak, a melyekbe nem jutott helyőrség: napról napra nőtt a bátorság megkezdeni a nyilt ellenszegülést. Sokat tett a kezdeményezésre az is, hogy a kényszeritett toborzás elől számosan megszöktek, ugy hogy kivált Ugocsa, Bereg s Ung erdőségeiben nagy számmal vóltak ilyen szökevények, kiknek már csak a vezér hiányzott, hogy valamit kezdjenek. Vezérek is akadtak nem sokára Esze Tamás, Kis Albert, Papp Mihály, és Bige György személyében, a kik a besorozás elől bujdosásban összetalálkozván, azon töprenkedtek, miként lehetne a vérig zaklatott nép nyomorainak enyhitésére kisérletet tenni, miként lehetne tekintélyes vezérre tenni szert. Abban állapodtak meg, hogy föl kell keresni Rákóczit Lengyelországban, tudtára adni, hogy már minden megért a forradalomra, jöjjön tehát annyival is inkább, mert nagyon kevés katonaság maradt az országban. Papp Mihály és Bige György el is mentek, s föltalálták Rákóczit Breznában.

Rákóczi midőn Lengyelországba menekült, már ott találta Bercsényit. Bercsényi mihelyt megérkezett, megpróbálta mind a lengyel királyt Frigyes Augusztot, mind a franczia udvart segélyadásra birni Leopold ellen. Kezdetben mutatkozott is valami remény, de ez hamar eltünt. Majd midőn Rákóczival találkozott, együtt folyamodtak a franczia király pártfogásához, Lajos lengyel-

[1]) Horváth M. IV. 276.

országi követének Du Heronnak közbenjárásával. A Lajos által most adott válasz az vólt, hogy, mivel még most ő maga nem, csak unokája áll háboruban Leopolddal, még most nyiltan nem segélyezheti. Azonban igy is tett Lajos annyit, hogy Rákóczinak 14, Bercsényinek 8 ezer frank évdijt rendelt. Nem sokára a maga nevében is megkezdte Lajos a háborut, s nyiltabb összeköttetésbe lépett Rákóczival. Ekkor ezt az ajánlatot tette Rákóczi a franczia királynak: adjon pénzt, fegyvert és alkalmas tiszteket, s mindezeket tartsa készen Danczigban, eszközölje ki, hogy Lengyelországból is nyerhessen 8000 harczost „s igérem — mondja Rákóczi maga — hogy ha ezeket megnyerhetem, meg fog mozdulni a nemesség, és az egész nép: ezek segélyével hatalmamba ejtem a várakat, s reménylem, hogy egyesülhetek a bajor választó seregével, s a magyar királyi székre emelhetem a bajor választót. De bár ezen tervemhez oly fölvilágositásokat csatoltam, a melyek bebizonyithatják vala a terv kivihetőségét: azonban minthogy oly miniszterekkel vólt dolgom, a kik Magyarországot nem ösmerték, alig tartották lehetőnek, s ha nem vetették is el egészen, csak a kétségbeesés sugallatának tartották.“ [1])

Azonban mig a franczia udvar — mint maga Rákóczi irja — a terv kivihetősége felől kétkedve, várakozott a nyilatkozattal, megérkeztek Rákóczihoz az elégedetlenek küldöttei, elpanaszolták előtte az ország mostani helyzetét, s előadták nemcsak a föld népének, hanem a nemességnek is készségét a fegyveres fölkelésre. Rákóczi pedig, minthogy még nem vólt teljesen biztos a franczia segélyről; s azt sem merte hinni, hogy ugy áll a dolog Magyarországban, a hogy e küldöttek mondják: ezuttal csak annyit tett, hogy zászlókat adott a küldöttek kezébe, melyek alatt sorakozzék a nép, s buzditásul egy kiáltványt is küldött ilyen tartalommal:

„Mi felső vadászi Rákóczi Ferencz herczeg, és székesi gróf Bercsényi Miklós üdvözletet küldünk, s istentől minden jót kivánunk együtt és egyenkint azon papoknak, világiaknak, nemeseknek és nem nemeseknek, a kik Magyarországot, mint szülőföldjöket igazán szeretik, s fegyvert viselni képesek. Ugy hisszük, hogy senki sincs Magyarországban, a ki bővségesen ne tapasztalta vólna az isteni és emberi törvényeket egyaránt megvető idegen nemzetnek hazánk elnyomására czélzó kegyetlenkedését, az adóztatásban nyilvánuló elviselhetetlen nyomorgatást, a haza jogainak és törvényeinek felforgatását, s mindnyájunknak mint lábbal tapodottak-

[1]) Rákóczi Ferencz Histoire des revolutions V. kötet. 18. 19.

nak kigunyoltatását és megvettetését, annyira, hogy már senki se várhat vala egyebet, mint országunk, régi szabadságunk végső veszedelmét, hacsak Isten, a minden országok igazságos ura és birája véletlen és váratlan zavarokba nem bonyolitotta vólna a Magyarországot régóta sujtoló német nemzetet, s ekkint utat és alkalmat nem nyujtott vólna a szabadságért sohajtozó s hazaszeretettől égő nemzetünknek régi szabadsága visszaszerzésére. Ugy véltük tehát, hogy föl kell használni ezen alkalmat, melynél jobbat, biztosabbat sohasem remélyhet Magyarország, annyival inkább, mert nem mulasztottuk el czélunk kivitelére kikérni azon keresztyén királyok segedelmét, a kikről föltettük, hogy a méltatlanul elnyomott Magyarország ügye iránt szánalmat érzenek. Minélfogva minthogy Isten kegyelméből eljött azon idő, melyben ez az ország a törvénytelen és elviselhetlen tehertől megszabadulhasson: egyedül a haza iránti szeretet, s kötelességérzettől vezéreltetve, együtt és egyenként fölhivjuk mindazon magyarokat, a kik hazájokat szeretik, annak régi dicsőségére visszavágyakoznak, ugy az egyháziakat, mint a nemeseket, s azon nem nemeseket, a kik saját házukban laknak, intjük, kényszeritjük, kérjük őket, s esdeklünk nekik, hogy valamint némelyek szivében már felgyujtotta Isten a hazaszeretetet, ugy mindenki fogjon fegyvert a haza szabadsága mellett, azon idegen nemzet ellen, a mely rajtunk az isteni és emberi jog megtapodásával uralkodik, velünk megvetőleg bánik, bennünket angariákkal, portiókkal terhel, a nemesi kiváltságot semmiben sem veszi, a nemzet legszentebb jogait lábbal tapodja, jószágainkat erőszakosan elfoglalja, vagy kiszivattyuzza, hirünket, becsületünket bemocskolja, a sót és kenyeret a szánkból kiveszi, életünk után leselkedik, s rajtunk zsarnoki módon uralkodik. Fölhivjuk, hogy a mi kimenetelünket nem várva, csatlakozzék azon vezérekhez, tisztekhez és vezetőkhöz, a kikre biztuk e munka megkezdését; mindazon igaz hazafiak, a kik képesek fegyvert fogni, a mi kimenetelünk előtt is mindnyájan tanusitsanak tartozó engedelmességet a részint általunk megbizott, részint magok által választandó vezéreknek, velök jó egyetértésben legyenek, biztosak levetvén a felől, hogy mi magunk is minden halogatás nélkül megindulandunk elegendő fegyveres erővel, s a kedves hazáért a nemes magyar nemzetért, az ősi szabadságért, Isten segélyével, s annak hathatós védelmével egész szivünkből képesek leszünk a haza és nemzet szabadságáért, minden magánérdek félretételével feláldozni életünket és vérünket. Bizunk mindenek felett a kegyelmes Istenben, a ki meghallgatja az elnyomott özvegyek és árvák keserves sirását,

bízunk továbbá nemzetünknek veleszületett régi harczi dicsőségében, hazája iránt égő szerelmében, továbbá a velünk egyetértő keresztyén királyok s fejedelmek merész segélyében, hogy ezen Istentől kimutatott különösen alkalmas időben vissza fogjuk szerezni hazánk régi szabadságát s hazánkat Isten segélyével vissza fogjuk helyezni régi bóldogságába, a melyben mind mi magunk, mind maradékaink bóldog szabadságban halhatunk meg.

„Azonban nehogy érdemetlenekké legyünk Isten kegyelmére és segedelmére, szigoru büntetés alatt meghagyjuk, annyival is inkább, hogy az ország minden lakosa minél nagyobb örömmel csatlakozhassék hozzánk, és hogy az ne láttassék, mintha a nemzet elnyomása nem megszünt, hanem csak megváltozott vólna, miszerint senki se merje, jószágának és életének elvesztése büntetése alatt, sem egyenként, sem csoportosan bántalmazni sem a papokat, templomokat, klastromokat, sem a nemeseket s ezek birtokait, sem az utasokat, vagy kereskedőket háborgatni, a városokat, falukat, malmokat felégetni, és a szegény népet háborgatni; hanem inkább a vezérekkel egyetértésben, rendben, s egyező szivvel munkálkodni a haza javára.“ [1])

E fölhivásnak, s az „Istenért és szabadságért“ fölíratu zászlók beküldésének rögtön mutatkozott annyi eredménye, hogy a keleti megyék népe tömegesen csoportosult a zászlók körül, naponkint növekedő türelmetlenséggel várva Rákóczi megérkezését. De jóformán hatástalan maradt a fölhiváshoz csatolt fenyegetés, a mennyiben a gyülekező fölkelők nem tartóztatták meg magukat a nemesség vagyonának pusztitásától. Az a körülmény, hogy Rákóczi kiáltványa városról városra, faluról falura nyiltan terjesztetik, fölébresztette a kormány figyelmét; az a körülmény pedig, hogy a nemesség ellen elkövetett ezen kihágások szembetünő mérvben szaporodnak, megdöbbentette a nemességet annyira, hogy épen nem látszott kedve lenni ilyes forradalmi sereghez csatlakozni. Még eddig csak Szathmár, Ugocsa, Beregh s Ungmegyék népét ragadta magával a fölkelés. A császári seregek kassai főparancsnoka magát a szatámári főispánt Károlyi Sándort is gyanuba vette, hogy részes a fölkelés szervezésében. Ekkor Károlyi hogy elhárítsa magáról a hűtlenségi gyanut, és hogy gátat vessen a már aggasztókká lett kicsapongásoknak, fegyverre hivta Szatmár és Ugocsa nemességét, s némi császári katonasággal egyesülve készült a fölkelők ellen. A fölkelők közül pedig azok, a kik részint a kihágások, ré-

[1]) Katona XXXVI. 267.

szint a kormány fegyveres föllépése miatt veszélyben látták a fölkelés sikere felől táplált reményöket, egyedül Rákóczi gyors megjelenését tekintették mentő eszköznek. Ujra fölkereste Rákóczit egy Majos nevü köznemes, s sürgetve kérte, hogy ne halogassa tovább a bejövetelt, mert a nép már nem győzi várni, s a fejetlenségnek káros következményei lesznek. Már ekkorra vólt némi reménye Rákóczinak a franczia segélyhez, de mégis vóltak aggodalmai, a melyekről ezt mondja ő maga: „Semmit sem tudtam a kihágásokról, midőn Majos hozzám érkezett. Nem hagyhattam helyben ezen zajongó kezdeményezést, a mely világos rendeletem ellenére történt. A segélyek, melyekkel a lengyel nagyok biztattak, még nem vóltak kezemnél. Pénzem sem vólt, s kevéssé biztosak vóltak a remények, a melyekkel a franczia követ kecsegtetett. Igy történt, hogy azon nehézségek, a melyek mindenfelől fölmerültek, s a bizonytalanság, melyben akkor vóltam, azt tanácsolták, hogy halasszam elindulásomat. Ellenben az, a mit a nép hangulata felől jelentettek nekem, veszélyesnek mutatta a halogatást. Jól tudtam, hogy a nép lelkesedése nem tarthat sokáig, és ha ezen első tűz kialszik, a második már nem lesz ilyen erős. Meggondoltam, hogy e népet az én segélyembe vetett bizalom izgatta föl, és bár világosan megszegte rendeleteimet: mégis, ha egyszer szétveretik, majd azt fogja hinni, hogy szerencsétlenségének oka én vagyok, mert magára hagytam. E nép nem fogja magát vádolni oktalansággal, hanem reám hárit mindent, azt hivén, hogy magára hagytam a szükség idején. Tanácskoztam e fontos dolog felől a palatinussal, egy igazán okos emberrel, a kinél ekkor vóltam, de ez, miután mindkét részről meghányta-vetette az ellenokokat, maga elösmerte, hogy nem adhat nekem tanácsot ily kényes dologban. E tanácsot megadta nekem a hiú dicsőség, a haza szabadsága iránti buzgalom, a nemeslelkűség, s azon remény, hogy igy legalább nem fogom magamat vádolni. Igy biztam magamat ügyem igazságára s Isten segélyére, és miután sok könyhullatás közt bucsut vettem barátaimtól, megindultam egy nagyon esős estvén, kisérve a Palatinus testőr csapatának csekély száma által.“ [1])

E közben Károlyi Sándor Szatmárból s Ugocsából kinyomván a felkelőket, a kiket Esze Tamás és Kiss Albert vezéreltek, meglepte őket Dolhánál junius 7-én, sokat levágott közülök, zászlóikat elszedte, s a megmaradtakat szétkergette. Károlyi jól tudván e mozgalom eredetét, e győzelemből alkalmat vett magának arra,

---

[1]) Rákóczi i. m. V. 26–8.

hogy Bécsbe menvén, itt a zászlók átadása alkalmával előterjesztést tegyen a minisztereknek és a királynak a baj okai felől. De a minisztereknél nagyon hidegen fogadtatott, s két hét alatt alig tudta kieszközölni hogy a császárnál kihallgatást nyerjen. Kérte a baj okainak megszüntetését, és miután valami gyökeres orvosságra nem számolhatott, kérte, hogy legalább azon Szatmár és Ugocsamegyéknek, a melyek legnagyobb érdemet szereztek a lázongók szétverésében, engedtessék el az adóhátralék. A miniszterek pedig még azt is kétségbevonni látszottak, hogy vólt valami fölkelés; és midőn ezt végre is elhitték, kitértek Károlyi kérelme elől, gondolván, hogy ha ily könnyü vólt elnyomni a lázadást, nincs miért osztogatni engedményeket.

A szétvert fölkelők ismét szervezkedtek, s Beregmegye keleti határszéleire vonultak, hogy a közelgető Rákóczival egyesülhessenek. Rákóczi 1703. junius közepe táján érkezett a magyar határszélre csekély kisérettel, s itt találkozván a dolhai csatából szétfutottak maradványaival, átlátta, hogy ezekkel kevésre mehet.

De hamar éledni kezdett reménye, midőn Bereg s Ungmegyék népe csoportosan, sőt tömegesen csatlakozotthozzá. „Alig lehet képzelni az örömöt, melylyel tódult e nép felém; záporként ömlöttek szemeiből az öröm könnyei, s ezt látva magam is sirásra fakadtam; az orosz nép térdre borulva, magára keresztet vetve üdvözölt; bőven elláttak bennünket élelmiszerekkel; ez nem vólt elég, a férfiak, családjokat visszaküldve, csapatomhoz álltak." [1]) Midőn ekként fölszaporodtak 3—4 ezerre, előnyomult Rákóczi Munkácsig, de itt megveretvén visszavonult a beregi hegységbe, ott akarván bevárni a Lengyelországból jövendő segélyt, s mindenek felett Bercsényit a franczia király válaszával. Nem sokára meg is érkezett mind a kettő. Fontos vólt kivált Bercsényi jövetele, a ki már most a franczia királytól tetemes összeg pénzt, s a mi ennél is fontosabb, határozott biztatást hozott a franczia király segélyéről. [2])

Igy látjuk a Rákóczi Ferenczről nevezett forradalmat mindjárt a kezdetnél összeforrva, a spanyol örökösödési háboruval, s illetőleg XIV. Lajos politikájával, és pedig ugy összeforrva, hogy ezek sorsa mindvégig elválhatlan szoros kapcsolatban van egymással. Mert kétségtelen, hogy Rákóczi a Lajostól nyerendő segély reményével fogott a nemzet megszabaditásának munkájához; a franczia segély, melyet most hozott Bercsényi, tette őt azon hely-

[1]) Rákóczi i. m. V. 33 -4.
[2]) u. o. 48.

zetbe, hogy a forradalmi harczot sikeresen megkezdje. A harcz további folyamában is Francziaországtól vette a nélkülözhetlen segedelmet. Következésképen termeszetesnek látszik, hogy lenni kellett közte s a franczia király közt valami egyességnek, szerződésnek. És mégis tény, hogy nem vólt köztük oly irott szerződés, a melyben a király kötelezte vólna magát Rákóczi irányában valamire. Egyébiránt részint Rákóczinak fenntebb emlitett nyilatkozata a franczia segély kéréséről; részint némely alább emlitendő körülmények, s okmányok nyujtanak annyi felvilágositást, a mennyinek alapján állitható, miszerint Lajos, ügynökei által megbiztatta Rákóczit, hogy segiteni fogja őt a magyar szabadság kivivásában, az erdélyi fejedelemség visszaszerzésében, a Habsburg dynastiának a magyar koronától megfosztásában, s a bajor választónak magyar királylyá tevésében; Rákóczi pedig kötelezte magát, hogy miután franczia segélylyel inditja s folytatja a forradalmi harczot, Lajos érdekével ellenkező békét nem, sőt semmi békét sem fog kötni Lajos megegyezése nélkül. Vagyis, mivel Lajos érdeke azt kivánta, hogy Magyarország a spanyol örökösödési háboru egész folyamában foglalkoztassa Leopoldot, a magyar forradalmi háborunak is addig kell vala tartania, mig Lajosnak szüksége lesz a magyar forradalomra. Ily körülmények közt csaknem lehetetlen vólt e szabadságháborunak akként folyni le, mint a Bocskai, Bethlen, s az I. Rákócziénak, vagyis a körülményekhez alkalmazott békekötés által segiteni többet, vagy kevesebbet a nemzeti ügyön. Rákóczi csak azon esetben vethetett vólna véget e magyar forradalmi harcznak, ha elég ereje lett vólna Lajos csábitó igéreteinek hálóiból kimenekülni, vagy ha elég jellemtelen lett vólna Lajost ugy megcsalni, mint a hogy Lajos megcsalta őt. Mindjárt itt a kezdetnél bizvást megjegyezhetjük azt is, a mit alább okmányilag igazolva látand az olvasó, hogy a nemsokára fegyverre kelt nemzetnek sejtelme sem vólt arról, hogy Rákóczi mennyire van elkötelezve a franczia királynak.

A Lengyelországból hozott fegyveres csapatok, s a franczia pénzsegély, kilátást nyujtottak Rákóczinak, hogy elegendő sulyt adhat a forradalomnak. Mihelyt átkelt a Tiszán, fölhivást bocsátott a nemességhez julius 18-káról: „Mi felső-vadászi Rákóczi Ferencz, nemes Sáros vármegye örökös főispánja tudtára adjuk mindenkinek, hogy Isten ő szent felsége keserü és bujdosásra üzetett sorsunk után már nemcsak édes Magyarországunk határára, de ezen nemes Szabólcs vármegyébe is szerencsésen behozván, akarjuk ezen

fegyverviselésünk okát minden rendeknek világositanunk, és bizonyossá tennünk őket, hogy egyedül hazafiuságunktól vezéreltetvén megnyomorodott hazánknak törvénytelen keserves szenvedését érezvén, vettük kezünkbe most ügyét nemzetünknek, a mikor e kiszabadulásunknak oly bizonyos alkalmatosságit láttuk, hogy ha most nem, soha többször hazánk szabadulását nem reménylhetni. Kihez képest minden egyházi, világi, uri, nemesi és fegyverviselő minden rendű lakosit intjük, sőt hazafiuságokra, nemesi szabadságok szeretetére kényszeritjük, hogy a ki — — — — magyar igaz vérből, régi magyar szabadulását szereti, óhajtja, harmadnap alatt táborunkban bejelentse magát, oly formán, hogy valaki fegyverviselő, avagy viselhető: jó és tőle kitelhető hadakozó alkalmatossággal magát előttünk bemutassa, hogy a közügyet kész fegyverrel viseljük; a kik pedig nemes uraimék közül nem vólnának táborozásra alkalmatosok, nem kivánjuk azzal terhelni személyökben, de hazánkhoz való hivségekről, hogy tudományt tegyenek megjelenésökkel, szükséges. Valakik pedig ezen édes hazánk, szabadságunk helyreállitására indult fegyverünknek titkon vagy nyilván magokat ellenvetik, vagy a közügyek előmozditásától magokat elvonják, azok, ugy mint magyar hazánk, törvényünk és szabadságunk nyilvánvaló ellenségei fognak tartatni, és ha a fegyvernek, tűznek, vasnak keménységét magokon, jószágokon érzik, magok hazafiatlanságoknak tulajdonitsák, kit semmiképen el nem kerülnek." [1])

E fölhivásra Szabólcs megye nemessége, melyhez legelső sorban intézve vólt, azzal felelt, hogy nem kelt föl, mert még nem mert fölkelni; a vagyonosabbak pedig a kisvárdai várba menekültek, itt akarván bevárni a dolgok fejlődését. De erre nem sokáig kellett várni, mert Kálló megvétele, a hajduság csatlakozása, Huszt vár meghódolása, s majd Erdélynek is megmozdulása fölbátoritotta a nemzetet, egyik megye népe s nemessége a másik után csatlakozott a már határozottan szerencsésnek látszó forradalomhoz, annyira, hogy nehány rövid hét alatt a Dunáig s a Vágig terjedt Rákóczi hatalma. A várak is egymás után adták meg magokat, noha a mozgalom bölcsőjéhez legközelebb fekvő tekintélyesebb várak, u. m. Tokaj és Szatmár huzamos ideig ellenálltak.

Károlyi még Bécsben vólt, midőn Rákóczi bejövetelének hire az udvarhoz jutott. Az udvar, midőn meggondolta, hogy Károlyi mily könnyü szerrel verte szét a gyülevész népet a dolhai csatá-

[1]) Szalay VI. 91.

ban, most sem látta komolynak a veszélyt, s egy pillanatnyira sem gondolt arra, hogy veszélyes az ut, a melyen jár. Innen érthető, hogy Károlyi a császárhoz s az ifju királyhoz Józsefhez ismételve terjesztett folyamodványaival, s figyelmeztetéseivel nem tudott egyebet kivinni, mint azt, hogy a kamara Szatmár és Ugocsa megyéket is részeltetni fogja, a sót illetőleg, azon kedvezményekben, a melyeket Máramaros élvez. Károlyit annyira bántotta a miniszterek ezen hajthatatlansága, s az ő irányában tanusitott lenéző magokviselete, miszerint Bécsből eljötte után, midőn már ősi kastélya Nagy Károly is a fölkelők hatalmában vólt, Rákóczihoz ment, fölajánlta neki szolgálatát, s egygyé lett Rákóczinak és a forradalomnak legkiválóbb emberei s vezetői közül. És az ő példája a főnemesség sorából is sokat vitt a fölkelők közé.

A száz sérelmi pont, Széchényi békéltető közbenjárása, s a „Recrudescunt.“

Ámbár a régóta tartott elnyomatás teljesen megérlelte a nemzetet a forradalomra, s a Rákóczi fegyvereit kisérő siker naponként nagyobbodó mérvben villanyozta fel a kedélyeket: ezeken kivül az is sokat tett a forradalmi tűz élesztésére, hogy mindjárt a siker elsőbb napjaiban megjelent, s kézről-kézre járt a Száz-sérelem (centuria Hungarorum contra germanos gravaminum) czimü röpirat. Az itt elsorolt sérelmi pontok tartalma egy pár kivétellel, keserves igazság, modora pedig igen gunyoros vólt. [1]) A szász sérelempont ezek: 1. A németeknek velök született gyülölsége a magyarok ellen. 2. Az örökös bizalmatlanság. 3. Az ősi javak elleni irigység. 4. A magyar nemzet megvetése. 5. Az élelmi szerek kizsarlása. 6. A magyar nemzeti viselet elátkozása. 7. A portiók kegyetlen exequálása. 8. A portióknak mindenféle ürügy alatt szaporitása. 9. A portiók sokfélesége. (Az eredetiben igy van: 9. Oralis portio, vacans portio, sicca portio, mundtpferdt portio, servis portio.) 10. Az országban folytonos tanyázás. 11. A Rasttagok alkalmával sok mindennek összezsarlása. 12. Téli beszállá-

[1]) A sérelmi pontok szerkesztésében a gyülöletes portió szó látszik a styl irányadója lenni, a mennyiben a 6-ik ponttól kezdve mindvégig minden pont ugy van stylizálva, hogy a portio szóval rimeljenek, p. o. Plurium rerum in Rasttag insumtio; Hiberna inquarterisatio. Vagabundarum bagasiarum per regnum spatiatio; Meretricum intertentio. stb.

solás. 13. A rétek, kaszálók lelegeltetése. 14. A gabonás vermek feltörése. 15. A biráknak és parasztoknak kegyetlen ütése, verése. 16. Teljesithetlen dolgok kivánása. 17. A podgyászoknak fel s alá fuvaroztatása. 18. Kéjhölgyek tartása. 19. Tisztességes nőknek s hajadonoknak erőszakos megsértése. 20. Az utasok megrablása. 21. A faluknak holmi károk ürügye alatt megsarczolása. 22. A nemesi várakba és kuriákba betolakodás. 23. A fuvarozó barmok letartóztatása. 24. Sok ezer marhának az országból erőszakos elhajtása. 25. A magyar boroknak Ausztriában sulyos vámmal terhelése. 26. Az ausztriai boroknak idehozása. 27. A közkereskedés gátolása. 28. A sóbányáknak magán nyerészkedésre forditása. 29. A hazai só árának felemelése (egy mázsa 40 forint.) 30. A falvaknak, szerencsétlenség ürügye alatt, hamuvá égetése. 31. Némely alsó magyarországi városokra iszonyu adók kivetése. 32. A magyar nemességnek Ausztriában megvámoltatása. 33. A zsidóknak a magyaroknál többre becsülése. 34. A magyar népnek szándékos enerválása. 35. A nemes embernek holmi hitvány muskotélyosok által megtámadtatása. 36. Ártatlan embereknek pártütés szine alatt befogatása. 37. Zrinyi, Nádasdi, Frangepán grófoknak, és másoknak gyalázatos lemészárlása. 38. Ugyanazok családi jószágának elrablása. 39. Az elkobzott ingóságoknak, a magyar korona sérelmével Ausztriába szállitása. 40. Az eperjesi vérpad fölállitása. 41. A legrégibb magyar várak lerombolása. 42. Azokból az ágyuknak Ausztriába szállitása. 43. A fegyvereknek a magyaroktól elszedetése. 44. A jászoknak és kunoknak a nádor hatósága alól elvonása. 45. Azoknak idegenek számára eladása, s szolgaságra vetése. 46. A magyaroknak Budáról kitiltása. 47. A visszaszerzett jószágok végett minden nemesnek Bécsbe idéztetése. 48. A török-német jog aljas zsarolása. 49. Az okmányoknak Bécsben produkáltatása. 50. Ugyanott minden nemesnek jószágából kiiktattatása (exauguratio). 51. Az ősi javaknak idegenekre ruházása. 52. A visszaszerzett jószágoknak nesaquisticumokká elneveztetése. 53. Az Anastasius-féle ösmeretlen törvény (?) behozása, és az ország fölforgatása. 54. A tisztán magyar hivataloknak idegenekre ruházása. 55. A kamarai tisztviselőségeknek törvényellenes szaporitása. 56. Holmi keresett és szükségtelen hivatalok állitása. 57. A zsidóknak, audientiára hamarább bocsátása, mint a magyaroknak. 58. A magyar ablegatusoknak Bécsben sokáig haszontalanul eltartóztatása. 59. A nemzetnek csak szóval tartása, s vigasztalásnak nem adása. 60. Az esedezésekben és országos sérelmekben ki

nem hallgattatás. 61. Az arany s ezüst termékeknek a törvény ellenére kivitele. 62. A pozsonyi pénzverőház megszüntetése. 63. A katonai portióknak idegen országokba kivitele. 64. A kamara jövedelmeinek idegenek kezébe adása. 65. A magyar kamarától, minden angariából udvari quotának követelése. 66. A jó magyar pénznek elértéktelenitése. 67. Magyarország örökös védasszonya régi képének elrutitása. 68. A Leopoldvári haszontalan erősségnek az ország enerválásával épitése. 69. Ugyanott, mint szintén Győr, Komárom, Trencsény, Esztergomban, Budán és másutt a várparancsnokok által, vámzsarolás, s a nemeseknek ezért letartóztatása, fogságra vetése. 70. Bécsben neoaquistica commissio felállitása, s a jószágoknak, bebizonyitás daczára is vissza nem adása. 71. Sőt a reclamátiók daczára eladása. 72. Más más birtokosok jószágaiból uradalmak alapitása. 73. Az ország közepén harminczad szedetése. 74. Fölösleges controlleurségek felállitása. 75. A szabad városok tisztujitásának a kamarai tisztek által intéztetése. 76. Törvényellenesen idézetteknek, s elmarasztaltaknak letartóztatása. 77. A királyi diplomáknak meg nem tartása. 78. A hazai törvények fölforgatása. 79. Az esztergomi érsekségekben coadjutorság fölállitása. 80. Egyházi hivataloknak idegenekre ruházása. 81. Sok egyházi javadalomnak a jezsuitákra szállitása. 82. Sok egyházi vagyonnak a katonatisztek által elvesztegetése. 83. A végrendeleti hagyományoknak a hagyományozóéval ellenkező czélokra forditása. 84. Az elszegényedett plébánusoknak I. Ferdinánd által hagyományozott 6000 forint rosz kiosztása. 85. A sérelmek orvoslásának megigérése s nem teljesitése. 86. Az érdemes hazafiaknak semmi vagy alig valaha s valami megjutalmazása. 87. A vallásgyakorlatnak az utólsó diaeta szándéka ellenére háborgatása. 88. A megigért országgyülés és kiegyezés elhalogatása. 89. Buda fölépitésének az ország gyalázatára elhanyagolása. 90. A böld. szűz csudatevő pócsi képének Ausztriába vitele s vissza nem adása. 91. Az ártatlan és hű magyaroknak a kalendáriumokban és ujságokban a halállal egy jelentésü megbecstelenitő leirása. 92. Az ilyes iratoknak az országban és azon kivül is terjesztése. 93. Az indigenák által fizetendő 1000 arany megfizettetésének elhanyagolása. 94. A magyar nemzet elnyomására különböző ürügyek alatt külországokkal szövetkezés. 95. A karlovitzi békekötésből a magyar biztosok teljes kizárása. 96. A birtokoknak, az illetők iszonyu sérelmével, holmi plenipotentiariusok által megvesztegetés folytán az ellenfél kezébe adása. 97. Azoknak, a kik a haza érdekében nyiltan meg-

mondják az igazságot, álürügyek alatt vérig üldözése, — — — desunt tria postrema. [1])

Midőn látta az udvar, hogy Rákóczi egy maroknyi lengyel segitséggel, ily jelentékeny forradalmat tudott támasztani, s hogy az országnak már több mint fele része a fölkelők hatalmában van sok fontos várral együtt; midőn látta, hogy e forradalom semmivel sem csekélyebb, mint a melyeket hajdan az erdélyi fejedelmek hoztak létre: megijedt, annyival is inkább, mert épen ekkor rosz fordulatot kezdtek venni a császár ügyei a külső harcztéren. Azonban vólt az udvarnak hathatós vigasztalása is. Bizhatott Hollandia és Angolország egyesült erejéhez, mely már ekkor rendelkezésére állott a spanyol örökösödés kérdésében; következésképen reménylhette, hogy most ott müködő hadi erejéből vonhat el valamit, s alkalmazhat e magyar forradalom ellen. Innen érthető, hogy a mostani veszély fölötti aggodalom sem ijesztette meg annyira; hogy elszánta vólna magát azon okok megszüntetésére, a melyek e forradalmat létrehozták. A megkezdett absolut uralmi rendszerhez még most is szilárdan ragaszkodásnak tulajdonitható, hogy most sem tett Leopold egyebet, mint azt, hogy október 8. adott ki egy rendeletet, melyben elengedi a most kivetett adónak $^1/_4$-ét.

Azonban nőttön nőtt a veszély, napról napra nagyobb mérvet öltött a felkelés, s az angol és holland kormányok belátták, miszerint a magyar forradalom, ha le nem csilapittatik, Leopoldnak minden erejét igénybe veszi. Ennél fogva közbe vetették magokat Leopoldnál, hogy minél hamarább vessen véget e forradalomnak, még pedig a fölkelők méltányos kivánatainak a lehetőségig kielégitése által. Igy történt aztán, hogy tiz nap mulva (október 18.) másik nyilatkozatot bocsátott ki a király, melyben egész határozatlansággal, az országos sérelmeknek orvoslást, a fölkelőknek pedig bocsánatot igér. Ugyde a már régóta tartó sulyos szenvedések emléke, a most kézen forgó 100 sérelmi pont által is élesztve, sokkal nagyobbá tette az elkeseredést, semhogy a forradalomnak mostani, és sikert igérő folyama mellett rá állhatott volna olyan fegyverletételre, a melynek indoka csak amaz általános igéret; olyan, a milyet már számtalanszor tett a dynastia, de, mint a sérelmi pontok egyike találóan mondja: N u l l a c o n s o l a t i o. Maga az udvar is átlátta, hogy amaz általános igéretnél többre, legalább is békealkura van szükség. Meg is bizta a király a nádort Eszterházit az erre szükséges lépések megtételére. És a nádor,

[1]) Katona XXXVI. 407. s köv. lap.

ugyanaz, a ki épen ezen év folyamában mondta Leopoldnak: hogy ha nem segit a bajon, majd meglátja, lesz-é magyar király? most azon kérdést intézte Bercsényi által Rákóczihoz: miért fogott fegyvert? s e kérdésre azt a választ nyerte: Csudálkoznak rajta, hogy ő, a nádor kérdi ezt; egyébiránt a nemzetnek nem is kell a nádor közbenjárása, mert ő ellene maga ellen is nagyon sok a panasz, annyival inkább, mert még ily nagy veszély idején sem akarja sorsát az udvarétól külön választani, s a rendekkel egyesülni; azonban ha csakugyan komolyan gondolkoznak a békének, alkalmas föltételek alatt, létrehozásáról, a nemzet is meg fogja mutatni, hogy nem idegen a békétől, de csak elegendő biztositék mellett arra nézve, hogy az udvar is meg akarja tartani a mit igér. [1])

Ekként kényszeritve vólt az udvar más közbenjárót keresni, annyival is inkább, mert az év vége felé már Pozsony körül jártak a fölkelők győztes seregei, minélfogva a koronát Bécsbe szállittatta a király Pozsonyból. A közbenjárót pedig föltalálta a kalocsai érsek, a köztiszteletben álló Széchényi személyében. Azonban annak, hogy az udvar választása Széchényire esett, oka nem a bizodalom vólt. Az érsek személye „nagyon gyülöletes vólt a miniszterek előtt, s csak azért akarták ő reá bizni a közbenjárást, mert időt akartak nyerni, s a magyarokat a béke reményével körülhálózni, és rászedni.“ [2]) Ugyanis Bécsben nagyon megértették a fölkelők azon nyilatkozatának fontosságát, miszerint biztositást kivánnak a felől, hogy az udvar meg is akarja tartani a mit igér. Ilyes valamit pedig most is épen ugy nem akart az udvar, mint ezelőtt. Minélfogva bátran ki lehet mondani azt is, hogy a nemsokára megindult békealkudozások meghiusultának egyik főoka az vólt, miszerint az udvar el vólt szánva most sem tartani meg, a mit igérni fog; következésképen nem állott rá a kivánt biztositékokra.

Az udvar Scalvinioni udvari tanácsost bizta meg, hogy Széchényivel fogadtassa el a közbenjáróságot. Ez el is vállalta a megbizatást, és hogy az udvart némileg tájékozza a teendők felől, deczember 20-kán Scalvinionihoz irott levelében körülményesen szól a fölkelés komoly okairól, gyökeres orvoslást sürget, s levele végén ezt mondja: „Ugy látszik, hogy az ekként elnyomott, s elkeseredett emberek várva várták azokat, a kik nekik kedvező alkal-

---

[1]) Katona XXXVI. 417.
[2]) Katona XXXVI. 419.

mat mutattak, lerázni a jármot, mely alatt, mint ők hiszik, nyögtek. De hát mi ennek az orvossága? Nem kell vesztegetni az időt, mert ha a mozgalomnak eleje nem vétetik, félteni lehet Morvát és Csehországot is, a melyek ha egyesülhettek a francziákkal, ő felségét a magyar korona elvesztésének veszélye is fenyegetni fogja. Szükség tehát kitalálni a módokat, miként lehet a fölkelteket lecsendesiteni, miután fegyverrel győzni le lehetetlen. Ha ő felsége e tárgyban az én szolgálatommal akar élni, kérem adja ki nekem rendeletét irásban; továbbá, hogy ő felsége tisztviselői irtsák ki szivökből az irántam táplált gyanut, s bizalmatlanságot azon esetre, ha nekem talán némi jóakaratot vagy hajlamot kellene szinlelnem az elégületlenek iránt." [1])

Azon körülmény, hogy az érsek ekként ecsetelte a fölkelés okait s a várható veszélyt: birta az udvart annyi engedékenységre, hogy valamivel szelidebb hurokat pengetett. 1704. január 1. kelt manifestumában már országgyülést emleget a király. Nevezetesen: „a nádor és nehány hű tanácsos kérelmére nem csak a hűségben megmaradt megyéket, hanem az ország valamennyi törvényhatóságát biztositotta, hogy az országgyülés megnyitásaig semmi adót sem kiván, a mit névszerint a földművesek s a pórok közt kell kihirdetni." [2]) Ez azt mutatja, hogy még ekkor is erős bizodalma vólt az udvarnak ahoz, miszerint az 1698. évi manifestumban hirdetett atyáskodás könnyen elvonhatná a nép tömegét a nemességtől. Az érsekhez január 2-ről kelt fölhivás hasonlóképen azt mutatja, hogy a király óhajtja ugyan a mozgalomnak alkudozások által is lecsilapitását, de még sem mond többet oly általánosságoknál, a melyekből kevés bizalmat merithetnek vala a fölkelők. Nevezetesen (miután elbeszéli mély sajnálkozását a történtek fölött, a melyek „egészen tudtán kivül estek,") igy utasitja az érseket,: Adja elő a fölkelőknek, hogy ha talán megsértve látnák is némely jogaikat, azoknak helyreállitására nem azon módhoz kellett vólna folyamodniok, a melyhez folyamodtak, t. i. hogy házájokat pusztitják, s kiteszik magokat és családjokat a pusztitásnak, s rablásnak, a melyek az ilyes dolgoktól elválhatatlanok, mert ez a mód ellenkezik a józanészszel, s épen nem alkalmas az állitólagos jogok visszaszerzésére; biztosithatod őket az összes Magyarország iránt azon atyai jóindulatomról, miszerint oly csendes állapotban akarom tartani, a milyet óhajt minden

[1]) Katona XXXVI 421.
[2]) Szalay VI. 122.

józaneszü ember. Ennélfogva minden kigondolható eszközzel vedd rá őket, hogy a fegyvert tegyék le, s az alkudozás terére lépjenek; vedd át sérelmeiket, biztositván őket a bekövetkezendő hathatós orvoslat felől." [1])

Az alkudozásoknak ekként megkezdett folyamában csakhamar nyilvánossá lett Széchényi előtt, hogy olyan béke, a mely kellően biztosithatná a nemzet érdekeit, csaknem lehetetlen, mert Rákóczi szövetséget kötött a franczia királylyal. Január 18-kán ilyen jelentést tett Széchényi: A francziákkal kötött frigy roppant akadályokat gördit előnkbe, de a mint Károlyi beszédéből kivehettem, épenséggel mégsem idegenek a békétől. [2]) E szövetség, mint minden jelenség mutatja, Rákóczinak azon kötelezettségében állhatott, hogy a franczia király megegyezése nélkül nem köt békét, Lajos pedig még ekkor nem is gondolt a békekötésre. Ugyanezen január hó folyamában megtörtént a találkozás Széchényi — a másik részről Bercsényi s Károlyi közt Lében-Sz.-Miklóson. Az itt tartott értekezés tulajdonképen csak azon előleges föltételek megállapitása körül forgott: a melyeknek tisztába hozása után meg lehetne kezdeni az alkudozásokat. És mindjárt itt a kezdetnél kivilágosodott, hogy áthághatatlan válaszfal van a fölkelők és az udvar álláspontja között. Nevezetesen mint Széchényi irja január 28-kán kelt tudósitásában „emlegették ugyan Bercsényiék a főbb sérelmeket, a melyek előidézték a fölkelést; és én igyekeztem mérsékelni vádpontjaikat: de ők azt felelték, hogy Rákóczi nélkül semmi vitába nem ereszkednek, s most csak azt kérdik: ki fog kezességet vállalni az annyiszor adott, és annyiszor megszegett igéretnek ezentul megtartása felől?" És ez lett a kérdés egyik sarkpontjává. T. i. a fölkelők conditio sine qua non-ként tüzték ki a kezességet az alkudozások alapjául, t. i. hogy némely európai államok vállaljanak kezességet Leopold mellett a felől, hogy most teendő igéretét meg fogja tartani, s adandó esetben kényszeriteni is fogják az igéret megtartására. A kezesség eszméje oly népszerü vólt a fölkelők között, hogy e nélkül békülni véteknek, sőt képtelenségnek tartották vólna.

Széchényi közbenjárói tisztéhez hiven, magához Rákóczihoz fordult, irván neki január 28-káról „ide melléklem a császár által nekem adott utasitás hű másolatát, melyből megláthatja herczegséged, mit kiván ő felsége. Hogy pedig én mit teszek, s mily esz-

[1]) Katona XXXVI. 426.
[2]) Szalay VI. 125.

közökhöz fogok nyulni, azt kitalálhatja herczegséged azon magyar lelkületemből, melyet nem egy alkalommal nyilvánitottam az udvaronczok dühének daczára. Ugyanazon magyar vér mondja nekem, hogy most van jelen a magyar nép ősi szabadságának, s belnyugalmának helyreállitására való jó alkalom, mert a császár kész nemcsak igérni és békülni, hanem igéreteit m a g o k a m a g y a r o k által választandó biztositék által is megerősiteni s megszilárditani. Világos ez nem ugyan az ide mellékelt másolatból, hanem ő felségének más nyilatkozataiból és irataiból. Ha ezt el nem fogadjuk, tovább fog folyni a háboru, mely az ország elpusztulását vonja maga után, háboru, mely gyakran a sikeres kezdetet is gyászos végre juttatja. Maga a franczia király közbejöhető halála, vagy a hollandok által rajta nyerendő egy győzedelem, vagy csak egyetlen egy diplomátiai fordulat képes lesz teljen megváltoztatni a dolgok mostani helyzetét. Vegye figyelembe herczegséged a magyar nép állhatatlanságát, engedetlenségi hajlamát, magán érdekek után kapkodását ott, a hol közügyekről van szó. Kérem tehát ragadja meg ezen alkalmat a kibékülésre. Én ugy vélem, hogy a méltóságos Bercsényi urral megkezdett munkát lehetne folytatni olyképen, hogy herczegséged valami országgyülést hivna össze. Mert miután már hatalmában van az egész ország, nem látom által, miért ne gyülhetne össze a nemzet, tanácskozás végett a felől, miként lehetne szabadságunkat, ennyi sok hánykódás után megszilárditani.“ [1])

A mit e levélben mondott Széchényi a király készségéről, elfogadni a magyarok által választandó biztositékot, az nem vólt igaz, még oly értelemben sem, mintha ezt talán a királynak szóbeli nyilatkozataiból lehetett vólna következtetni. Maga Széchényi tudta legjobban, hogy ez nincs igy. Hiszen épen e napról u. m. jan. 28-ról tett jelentésében próbálgatja finoman szóba hozni a király előtt a kezesség eszméjét, mondván: ő jónak látná, ha gondolkoznék ő felsége arról, nem vólna-é tanácsos szavatosságra (evictio) kérni föl némely oly fejedelmeket, a kik kedvesek a magyarok előtt. Sőt többet is tudott Széchényi, t. i. azt, hogy az udvar semmi szinalatt nem fogadja el a kezesség eszméjét. És ha mégis ugy irt Rákóczinak, azt azért tette, mert csak igy reménylte megkezdhetni az alkudozásokat, előre tudván már azt Bercsényitől, hogy a fölkelők e nélkül szóba sem állanak Leopolddal. Azon válaszok, a melyeket e levelekre kapott Széchényi mind Rákóczitól, mind a

[1]) Katona XXXVI: 429.

királytól, teljesen bebizonyitják, hogy lehetetlen vólt az összeférés. Nevezetesen Rákóczi ezt válaszolta az érseknek febr. 4-kén: „Kiváncsian nyelném az ausztriai ház által nekem nyujtott ételt, ha nem tudnám, hogy a gyógyszerészek is meg szokták aranyozni a pilulákat, hogy azoknak a szemet megkapó szépsége felejtesse el a szájjal a keserüséget. Ki nem venné be az étket, ha tudná, hogy oly jó, mint a mily szép. De oly sok eskü megszegése, oly sok törvény felforgatása, oly sok, még most is párolgó ártatlan vér azt parancsolja nekünk, hogy vagy győzzünk, vagy haljunk meg, de *a már egyszer eldobott jármot ne tegyük többé a jövő nemzedék nyakába*. Jutalmat igérnek azoknak, a kik az én meggyilkolásomra vállalkoznak; és ámbár mint méltóságod mondja, belátták a diplomák megsértését: csak a jövő országgyülésig engedik el az adót, s igy fennmarad a félelem, hogy azok ismét ki fognak ujulni.“ Leopold pedig február 11-kén kelt válaszában csaknem szemrehányásképen irja az érseknek a fölötti csudálkozását, hogy a fölkelők nem inkább az ő fiát Józsefet óhajtják közbenjáróul, mint idegen fejedelmeket; (pedig ott nem közbenjárókrul, hanem kezesekről van szó.) Az érsek által ajánlott országgyülés ellen pedig, melyet Rákóczi hivna össze, ingerülten kél ki Leopold, mondván, hogy országgyülést csak a király hivhat össze, minden más gyülés határozataival együtt érvénytelen. Végre kiegésziti e levelet holmi szép hangzatu üres szavakkal. [1])

Széchényi még ezután is sürgette legalább az előleges értekezések megkezdését. Febr. 14-kéről ujra levelet irt Rákóczihoz, mely levélben, a fentebb mondottakon kivül különösen arra figyelmezteti, ne bizakodjék el mostani szerencséjében, mert Bécsben oly fordulatot látszik venni a dolog, hogy a császár szövetkezni akar a magyarok ellen Brandenburggal sőt a törökkel is, s meg akar békülni a franczia királylyal. Ugy látszik, hogy ezen utólsó ujság, t. i. a franczia királylyal kötendő béke teljesen meggyőzte Rákóczit a felől, hogy az érsek itt ártatlan cselt használ és ijeszgetődzik; mert jól tudta Rákóczi, hogy a franczia király most nem is gondol arra, hogy Leopolddal békességet kössön. Továbbá figyelmet érdemlő körülmény, hogy Rákóczi is épen ugy idegenkedett egy bár általa összehivandó országgyüléstől, mint maga Leopold, s hosszasan fejtegeti azon okokat, a melyeknél fogva célszerütlennek látja a gyülés tartását. Ezen okok a következők: 1. Az ausztriai ház, e gyülésen pártokat teremthetne, s meghasonlást támaszt-

---

[1]) Katona XXXVI. 439.

hatna. 2. Lehetetlen lenne kikerülni a protestáns vallásügy fölbojgatását, s némely jószágok confiscáltatásának ügyét, a melyek már most más kezeken vannak, pedig ezen ügyeket jobb lesz most elhalasztani. 3. Ha ez a gyülés delegatusokból fogna állani, semmit sem lehetne benne határozni a nélkül, hogy mások ne zugjanak ellene. 4. Bár mint szabályoztatnának itt az ország ügyei, a magyar közönség épen ugy protestálna ellene, mint az ellenség. 5. Más mód is van az ellenséggel való értekezésre, ha ugyan ez az értekezés szükségesnek fog látszani. 6. Hogy előre bizonyosokká lehessünk a kötendő szerződés megtartása felől, szükséges, hogy az értekezlet megkezdése előtt már meg legyen az erre kellő biztositék. 7. E biztositék csak némely külfejedelmek kezessége lehet. 8. Mulhatlanul szükséges szerződni Lengyelországgal, mihelyt Lengyelország helyzete meg fogja ezt engedni. 9. A Rákóczi ellen hozott itélet megsemmisitésének, azaz ünnepélyes visszavonásának is meg kell történni az értekezlet megkezdése előtt. 10. Szükség, hogy az ausztriai ház a magyarokkal leendő értekezés formaságaiban is nyilván mutassa meg, hogy a magyarokat nem ugy tekinti mint rebelliseket, hanem mint szabad népet. [1])

Az országgyülés tartása ellen emelt ezen kifogások sulyát nagyban növelte, s illetőleg az országgyülés által megkisérlendő béke létrejöttét, ha talán teljesen meg nem semmisitette, de nagyon megnehezitette az is, hogy épen ezen napokban jelent meg, illetőleg jött nyilvánosságra a Recrudescunt nevet viselő manifestum. E manifestum példányainak kezdetén ez áll: Kelt a Munkács melletti táborból 1703. junius 7-kén. Azonban, mint Rádai Pál naplójából világosan megtetszik, nem akkor késztült, hanem jóval későbben, u. m. 1704. elején, a fenntnevezett alkudozási kisérletek idejében. És ez nagyon természetes annálfogva, mert most vóltak már Rákóczinak olyas reményei, miszerint bátorságot érezhetett magában oly nyilatkozat tevésére, a mely, mint az események folyama mutatja, az Ónodi abrenunciatió bevezetése akart lenni. Hogy nem készülhetett e manifestum 1704. eleje előtt, azt ekként bizonyitja Rádai Pál naplója: Anno 1704. Az emlitett fejedelem Intimus secretariusságra maga mellé vevén, irtam a manifestumot. [2]) A datum ezen elváltoztatásának indoka valószinüleg az lehetett, hogy, mivel e manifestum tartalma, ha talán teljesen lehetetlenné nem teszi is, de

[1]) Katona XXXVI. 435.
[2]) Thali Kálmán: Rákóczi Tár, Rádai naplója I. 400 lap.

nagyon megneheziti a békekötést, ne láttassék, hogy most, midőn kedvez fegyvereinek a harczi szerencse, s az udvar olyan a milyen békével kinálja, utasitja azt el magától; ellenben olyan szine legyen a dolognak, mintha mindjárt Magyarországba érkezése után adta vólna ki. A manifestum im ez:

„Mi Ferencz, Isten kegyelméből Felsővadászi Rákóczi herczeg, Sárosi főispán, munkácsi és makoviczai herczeg, Sáros-Patak, Somlyó, Tokaj, Regécz, Ecsed, Lednicze örökös ura a dolog örök emlékezeteül.

„Megkeményednek a nemes magyar nemzet sebei, és minthogy az ország, annyiszor megsértett szabadságának mostoha gonddal ápolt sebei miatt már már lankadozik, késsel kell azon sebeket kivágni, mert az ausztriai ház fatális uralkodása alatt a még ép részeket is megtámadással fenyegetik. Bámulni fognak sokan, midőn ismét uj forradalomban látják e nemzetet, a mely századokon át nagy dicsőségben és belső csendességben élt, és virágzott, egy darab idő óta pedig gyászos viszályok közt hányattatik. Midőn ezen az egész világ csudálkozik: sokan, a kik a dolgokat nem tudják, a nemzet hűtlenségének királyai iránt, s mintegy veleszületett zavargási hajlamának fogják tulajdonitani. Hallgassátok meg hát a méltó fájdalom panaszát; nyissátok meg lelketeket az igazság előtt mindnyájan, a kiket részint a hibás értesülésen alapuló hit, részint egyeseknek rút önzésből eredt álnoksága félrevezetett; legyetek igazságos birák, midőn napfényre hozzuk méltó fölkelésünk valódi okait.

„Századok teltek el, mióta az ausztriai házat részint saját nagyravágyó uralkodásszomja, részint az általa behálózott magyar főurak pártfogása folytán országunk trónjára emeltük. És hogy azóta mindig az ország szabadsága ellen mesterkedett, bizonyitja a történelem, s hirdetni fogja a jövő kornak is. Egész világ tudja, mi ösztönözte hajdan a Báthoriak fényes nemzetségét a fegyverfogásra; miért kellett Bethlennek a szabadság megbosszulására harczot inditani; miért kelt fegyverre Bocskai; mi inditotta hasonlóra a Rákóczi őseit, s Tökölit. Mindazon mozgalmak oka a hazai törvények fölforgatása vólt. Mihelyt látták az ausztriai ház tagjai, hogy e nemzetet hatalmuk alá édesgetnie sikerült, kezdetben némileg eltitkolt, de napról napra növekvő korlátlan uralomvágyukban, annyira mentek a szemérmetlenségben, hogy tultéve magokat a királyi diploma korlátain, mindent szabadnak gondoltak, a mi nekik tetszett, nyiltan fölléptek a szabadság ellen, s előbb leplezgetett terveiknek nyilt bizonyitványát szólgáltatták. Igy történt,

hogy miután, fájdalom!, eltörölték a magyar vér régi dicsőségét, erőszakosan elfoglalgatták jószágait, elvették a hazafiaktól a hivatalokat, behozták az idegen törvényeket, s iszonyu adót vetettek e népre: megtámadták a nemzet arany szabadságát, mely a királyok szabadválasztásában sok századon keresztül sértetlenül fennállt, s szolgasággá változtatták, midőn rettegtetés által kényszeritették a nemzetet megegyezni az örökös királyság fölállitásában. És hogy annál inkább biztosithassák magoknak a korlátlan uralmat, gyalázatosan eltörölték a Nagy-Jeruzsálemi András nagyszerü törvényét, melyben a nemzet dicsőségére, megvóltak a rendek főbb szaszabadságai a legujabb időkig, a mely szabadságot adott a nemzetnek, hogy ellenállhasson királyának, ha a törvényeket megsértené; eltörölték pedig egyedül uralomvágyuk érdekéből, s az ország rendeinek kierőszakolt megegyezésével. És ámbár akkor, midőn a királyválasztási, s ellenállási jogot eltörölték, a kiadott fölavatási hitlevél értelmében megesküdtek, hogy az ország minden más törvényét, és szabadságát szentül megtartandják: mégis méltán panaszolhatjuk, és panaszoljuk, hogy miután megegyengették az utat, a melyen még nagyobbakra, sőt a szélsőségekig is eljuthatnak, elgázolták az ország egész alkotmányát. Valóban fájdalmas, hogy e harczias nép, mely hosszu idők során keresztül nagy áldozattal, s vére ontásával óltalmazta a keresztyén világot, kivetkőztetik katonai méltóságából; hogy a katonai hivatalok a magyar vitézség nyilvános meggyalázásával, s az erről szóló törvények nyilt megsértésével, idegenekre ruháztattak, annyira, hogy már alig van magyar várparancsnok, s ekként elvétetvén az alkalom az emelkedésre, csak az maradt fenn, hogy a hazafiak, a kik számüzöttekké lettek saját hazájukban, az idegenek által nyakukba vetett járomban nyögjenek. Ki türhetné ezt el? Tele van az ország zavarral; uj kormányforma hozatott be; az udvari tanács fitogatva bitorolja azon teljhatalmat, mely szerint fejedelmi önkénynyel intéztetnek az ország ügyei; az ország főurainak a tanácsból teljes kizáratásával, minden államügyben rólunk, nélkülünk határoznak, holott ezt is világosan tiltják a hazai törvények, p. o. — — — — — — Bizonyság erre a minap kötött karloviczi béke is. Ki nem ösmeri az udvari kamara féktelen uralmát? Az eget verdesik az özvegyek és árvák panaszai, s bosszura kérik a Nemesist. A zsarnoki hatalom által követelt ujraszerzési jognak csak nevére is megborzad a lélek, a melyet a megyékhez adott nyilatkozatban felfüggeszteni igérték, s mégis életbe léptették, a mely, hogy az ország törvényeivel merőben ellenkezik, s a józanészszel is megegyeztethetlen,

kiáltó érvek bizonyitják. És hogy a kincsszerzés ezen módjával mennyi kárt tettek a nemzetnek a királyi szó nyilt megszegésével, mutatják az ország azon nagy részei, a melyeket törvényes birtokosaiktól elvettek, s idegenekre ruháztak, az érdemes honfiak elmellőzésével. Holott ezt is világosan tiltják a törvények, u. m. — — — — Valóban nem is történhetett vólna igazságtalanabb s a nemzetnek az ausztriai háztól elidegenitésére alkalmatosabb valami, mint az, hogy a századokon át, nemzedékről nemzedékre, még a török uralom alatt is háboritlanul birtokolt jószágtól megfosztatnak a törvényes birtokosok csak azért, mert a török kiüzetett az országból, a mi, u. m. a török kiüzése világos kötelessége a királynak a diploma szerint; továbbá az, hogy a kik magokat és vagyonukat nemesen föláldozták a haza óltalmára, egy keresztyén király által vettetnek szolgaságra. Semmit sem használtak itt az érvek, s az esedezések. A mint összeállitgattak egy-egy uradalmat, annak vólt birtokosait, egyháziakat ugy, mint világiakat, elitélték előbb, mint megidézték, s kihallgatták vólna, kiforgatták jószágukból annyira, hogy azt kellett hinni, miszerint itt minden összeesküdt a nemesség kiirtására az országból. Az ujraszerzési bizottsági itéletek a törvényes szabadság ellen inditottak élethalálharczot. És ámbár az efféléket világosan tiltják a törvények, melyeket magok az ausztriai uralkodók is megerősitettek a koronázási diplomákban: mégis guny tárgyaivá tétettek a hazafiak, törvényellenes módon az országon kivül idéztettek, okleveleik előmutatására kényszerittettek, sulyos és gyakran magát a kereset tárgyát képező birtok értékét felülmuló váltságdijak fizetésére szorittattak, és midőn ekként kényszerittettek saját javaik megvásárlására, midőn minden törvényesség mellőztével egyedül a fiscus kénye lett döntővé felettök: ennek folytán annyira elözönlötték a németek az országot, hogy nem vólt egyéb hátra, mint kihirdetni: Veteres migrate coloni. Nyög a Jászok és Kunok régi szabadsága, a melylyel megajándékozták a hajdani királyok, és a kik most a német lovagrend jármába vettettek. Nyög a jogaiból kivetkőztetett magyar kamara, nyiltan hirdetvén, hogy az ausztriai kamara által kiforgattatott minden hatásköréből, azon törvények felforgatásával, a melyek bár megengedik az érülközést, de tiltanak minden alávetést. Maga az Istenség szolgája, az anyatermészet hirdeti az ausztriai kamara féktelenségét. Mert ámbár a természet pazar kézzel áldotta meg ez országot sóval, mégis oly magasra emelte a só árát, hogy a nép nagy része kénytelen mindennapi kenyerét sótalanul enni. A természet ezen áldásától is megfosztani az országot, csak

nagy gonoszság képes. Mellőzzük a koronajavak elvesztegetését, a mit hasonlóképen tilalmaz a törvény; mellőzzük a harminczadok megkettőztetését, ezeknek haszonbérbe adatása módját, s csak az adó porcziók elviselhetlen nagyságáról szólunk. Mily roppant ok van itt a följajdulásra! Az udvari tanács, miután magának vette a korlátlan hatalmat, milliókra menő iszonyu összeget vetett az országra, holott pedig az ország szabadsága az adónak csak a teljes országgyülésből kivetését engedi meg; ezáltal oly iszonyu csapás szállott az országra, a melyet a késő maradék is siratni fog, s a mely mellett a hajdan virágzó gazdag ország régi bóldogságának csak árnyékát láthatjuk. Szinte restellünk szólani a nép nyomorult sorsáról, mely, noha minden keresetmódtól megfosztatott, oly mérvben terheltetett meg, hogy a kétségbeesés martalékává lett. Megtörtént, hogy némelyek megölték magokat, mások török szolgaságba menekültek, mások nőjöket adták zálogba a katonai executiónak, vagy gyermekeiket adták el a töröknek. Iszonyu szolgaság, a melyet egy szabad nép nem türhet. Nyiltan mondja a nép, hogy jobb sorsa vólt a török uralom alatt. Okmányilag be van bizonyitva, hogy az ausztriaiak által évenként kizsarolt adó többre megy, mint a mennyit 50 év alatt kellett a töröknek fizetni. Ez sem vólt elég az ausztriaiak féktelenségének, dühöngniök kellett az ország minden rendei ellen. Egyformán megigázták, főpapot, mágnást, nemest és királyi várost Ámbár az elámitott ország a gyakran ismételt resolutiók nyomán azt hitte, hogy ez lesz az adóztatás legutólsó éve: megmutatta a tapasztalás, hogy az iszonyuan sulyos adóztatás nem szünik meg, sőt a tett igéretek ellenére, holmi mesterséges ürügyek alatt öregbittetik napról napra. Uj adó hozatik be accisa név alatt, a katonai executiók napi renden vannak a börtönnel és ütlegekkel együtt, s országszerte szaporodnak a fájdalom-sohajok. Mindezekből azt kellett következtetni, hogy szabad nyakunkba örökös jármot szándékoznak vetni. Mit mondjunk még többet? Az ország rendes törvényszékei, melyeknek a diplomák és más törvények szerint évenként kell vala tartatniok, vagy eltöröltettek, vagy 50 évig is fölfüggesztve vóltak, melyeknek nem tartása roppant kárt teszen az országnak. A rendetlenség s zavar egész özönét eredményezi az. A ránk tolt törvények, a peres eljárás megváltoztatása, a rablások bekövetkezése, a nagyok elhatalmasodása, az özvegyek és árvák megraboltatása, a hazafiaknak saját törvényeik és törvényszékeiktől megfosztása, s az igazságszolgáltatásnak a külső törvényszékeknél is elhanyagoltatása azt eredményezték, hogy számüzetett az igazság, s minden felfordult

fenekestől. Ki nem ösmerné a vallászavarás szép szinbe öltöztetett ürügyeit? Régi mesterségök az ausztriaiaknak háborgatni a vallásszabadságot, a melyet mind a hazai, mind a német birodalmi törvények biztositanak, hogy az ország meggyöngitett szabadságából gunyt üzhessenek, a mint ezt az elnyomott csehek példája is bizonyitja. A folyamok, ha szétszakadoznak, patakokká lesznek; ha a viszály magvainak, a vallás ürügye alatt elhintése által szakadás jön létre az ország főbbjei közt, lassanként elhalnak az erők, s azon vesszük észre, hogy az egész ország elhanyatlik. Bizonyitja ezt több főegyház, melyek arról panaszkodnak, hogy idegen ajku főpapjaik vannak, és az, hogy az 1681: 27. ellenére idegeneknek adatnak a gazdag javadalmak, idegeneknek, a kik csak fény, és gazdagság után áhitozva, lelki épület nélkül hagyják a magyar nemzetet. [1]) Eltapodtattak a törvények, miután az ausztriai ház hatalmat vett rajtunk, s az ország régi gyüléseinek arany szabadsága az udvari tanács szolgájává lett. Ha az alap leromlik, miként lehetne remény a tovább épitéshez. A zsarnok hatalom rendszerének tovább fejlesztésére semmi sem fontosabb, mint ha a népet ellehet vonni a szabad összejöveteltől. Ettől fogva nőttön nőtt a mindig vakmerőbbé váló szabadosság, s a megigázottak előtt törvénynyé lett mindaz, a mit ők privát tanácsukban megállapitottak. Semmit sem hagytak megkisérletlenül arra nézve, hogy az ausztriai hatalom gazdag zsákmánynak örvendhessen. Az országgyülések helyett dicasteriumok tolattak a nemzet nyakára, melyek mellett, mint minden részrehajlatlan ember látni fogja, nem lesz az országban más hatalom a zsarnokságon kivül. De mit töltsük tovább is az időt e félékkel? Világos jelét adták az ausztriaiak a nemzet felől való gondolkozásuknak, midőn mintegy 4 évvel ez-

[1]) A vallássérelmi pontnak a manifestum többi részétől eltérőleg ilyes fogalmazása oda irányozva látszik lenni, hogy e csaknem érthetetlen összefüggésben mondjon ugyan valamit, mégse mondjon semmit. E körülmény talán abból magyarázható, hogy a vallási sérelmeket, az országnak ezen égető sebét legalább nevökről megemliteni mulhatlanul szükségesnek látszott; és mégsem akarták ezt szőnyegre hozni, részint mert nem akarták megsérteni XIV. Lajost, a ki az eretnekségnek fanaticus ellensége vólt; részint mert attól féltek, hogy a vallásügy szőnyegre hozása szakadást fog előidézni a fölkelők között. Ugy látszik, hogy a bécsi kormány megsejtette e félelmet, s ezért igyekezett, mint alább látható lesz, fölbolygatni a vallásügyet, Rákóczi s a forradalom vezetőinek nem kis aggodalmára.

előtt, törvénytelen módon összegyüjtvén az ország rendeit, a haza szabadságának megsemmisitése végett, e pontokat terjesztették elő: a jövendőben állandóvá leendő adózásra találjon ezen gyülés valami alkalmatos módot; a kisebb nemesség vettessék paraszt állapotra; a nagyobb nemesség szabadsága vétessék körül korlátokkal; az ország törvénykezési rendszere alakittassék át az ausztriai mintájára. Im ilyen a királyi diplomák szentsége! Ott van az eperjesi vérpad, a mely az örökösödés utjának megegyengetésére állittatott. Gyászolják azt az övéiktől megfosztott özvegyek és árvák, a kitünőbb Gabiusok leütött fejei; az ártatlanul kiontott vér Ábelként emelkedik az égre. És még most sincs vége Ausztria ilyes kegyetlenkedéseinek; ennyi sok vérrel sem lakott jól; uralkodás-szomjának kielégitésére 82 elökelő honfiéval együtt, a kiket mindnyájukat áldozataiul szemelt ki, a mi vérünkkel akar torkig lakni Mi, a szabad fejedelmek utódja, magán életet éltünk az országban, könynyés szemekkel szemlélvén annak pusztulását. S midőn nyugodt lelkiismeretünkben személyünktől minden veszélyt távol lenni hittünk, elménk sem gondolhatott vólna ki semmi ilyet, ime az ausztriaiak, a magyar főemberek megsemmisitésére irányzott tervükben, véletlenül elfogatnak minket, mellőzve minden törvényes idézést, s félretevén a személyünk iránt tartozott tekinteteket, undok tömlöczbe rekesztenek. Borzad a lelkem, ha visszagondolok azon iszonyuságokra, a melyekkel ártatlanságom, a mit Isten segélyével be fogok bizonyitani, bántalmaztatott az ausztriai kegyetlenség által. Fölségsértéssel vádoltattunk, ellenünk fordittatott a hamis tanuság, levelünk értelme elmagyaráztatott, jutalmak igértettek fogoly társainknak, ha ellenünk vallanak, s fölállittatott a delegalt biróság a hazai törvények ellenére. A hazai törvények ily megtapodtatása, s ártatlan életem vesztére törő ezen előttem örökké emlékezetes düh ellenében mit lehetett tennem? Az isteni kegyelem Danielként kiragadt minket az oroszlán szájából, s ama csudálatosan szörnyü fogságtól megmentvén, biztos révparthoz vezetett. Hoztak aztán ellenünk, a távollevő ellen igazságtalan itéletet, megrakva oly sok tökéletlenséggel, s alaptalan váddal, hogy bármely biró, a ki ezt csak kevéssé is megfontolja, látni fogja azon jóelőre kicsinált itélet igazságtalan s istentelen vóltát. Bizonyitja ezt különösen az itélet végéhez ragasztott azon §-us, melyben az mondatik, hogy az ausztriai fejedelem nem is vólt köteles azzal, hogy törvényes pert inditson ellenünk. Tehát feloldozottnak tekinti ő magát a törvények alól? A diplomák s az ország törvényei mást mondanak. Nem pirultak amaz itélet egy másik §-sában azt mon-

dani, hogy pert inditott ellenünk a királyi fiscus. Lassabban! Lehajtottuk ártatlan fejünket, s könyörögtünk nem egyébért, csak azért, hogy ügyünk törvényes módon láttassék el. És a roszlelkü király semmibe sem vette a törvények érveit, különösen az 1687: 6. czikk rendeletét; tudni sem akart azokról, annyira, hogy idegen törvényszék s idegen törvény előtt kényszeríttettünk meghajolni. Mit hozzunk föl ártatlanságunk mellett nagyobb bizonyságot, mint azt, hogy fogolytársaink, a kiket ugyanazon bün gyanuja terhelt, ártatlanoknak találtattak, és elbocsáttattak. De hogy is képzelhet olyat józaneszü ember, hogy egy országban egyetlenegy ember forradalmat tudna támasztani. Exulat justitia, ubi praeconceptus animi dominatur furor. Az ausztriai hatalom nagyravágyásának kifeszitett vitorláival, a mi nyomoruságunkban kéjelegve, játszva evezett, és evez mindaddig, midőn az istenség méltó bosszuja által az örvény habjai közzé temettetik. Nem akarja az isteni kegyelem, hogy e szabad ország az ausztriaiak gonoszságának továbbra is martaléka legyen, midőn az isteni kegyelemnek a késő maradék előtt is példás nyilatkozata szerint, mi, az előre kicsinált haláltól megmenekedve, a keresztyén fejedelmek segélyével az igazságos fegyverek vezérévé levén, immár az ország közepébe hatolhattunk. Maga a természet is ugy akarja, hogy a nemes magyar vér ne szenvedhesse a gyalázatot, és hogy a szabadságban született polgárok a halálnál is kinosabbnak tartsák a szolgaságba esést.

Ezekből értse meg a keresztyén világ a magyar nemzet fegyverfogásának igazi okait, és midőn megfontolja az ausztriai háznak a magyar szabadság kiirtására irányzott leselkedéseit, vegye szivébe e magyar nemzetet, mutasson iránta részvétet, mint olyan iránt, a melynek szabadsága az igazság és méltányosság ellenére igy megcsonkittatott. Mi kedves hazánknak az ausztriai járom alól megszabaditására fogtunk fegyvert, áldoztuk fel vagyonunkkal együtt életünket, s nyilvánitjuk Isten, az angyalok, szentek és az egész világ előtt, hogy ezt minden uralkodási vágy, vagy magán haszon keresése nélkül teszszük. Istenbe vetjük reményünk horgonyát, mellettünk fog harczolni az ég is, s megbocsátja az elnyomott népek közös büneit. Midőn ekként igaz ügyünknek sok vésztől hányatott hajóját a tengerre eresztjük, hiszszük, hogy az isteni gondviselés, kedvező szelek segélyével, el fogja ezt juttatni a partra, s állandó nyugalommal fogja megkoszoruzni a kormányost." [1])

---

[1]) Katona XXXVI. 288. s köv. l.

A gyöngyösi conferentia, s Rákóczi erdélyi fejedelemsége.

Az érsek ismételve felhivta Rákóczit az értekezlet megnyitására, elmondván neki a többi közt, hogy ő nem rendes országgyülést értett, hanem csak valami conventet. Rákóczi engedett az érsek kivánatának, s kitüzte Gyöngyöst az értekezlet helyeül (márt.) De bár ekként ujra megnyiltak a conferentiák, reményleni sem lehetett a béke megkötését, mert egyik félnek sem vólt erre őszinte hajlama, sem a királynak, sem Rákóczinak. Ugyanis Rákóczinak már ekkorra nyilvánossá lett manifestuma ugy tekinthető, mint a három év mulva egész nyiltsággal megtörtént abrenunciatio bevezetése. Rákóczi ugy vólt meggyőződve, hogy az általa forró szeretettel ölelt szabadság nem biztositható az ausztriai ház uralma alatt. Ezért látjuk az előzmények conditio sine qua non-jaként szerepelni a külföld kezességét. Valamint azt tudta Rákóczi, hogy ez kellő biztosságot nyujtana a féltett szabadságnak: épen ugy tudta azt is, hogy ezen, mint kőszirten meg fog törni minden békealku. De nem is lehetett Rákóczinak békét kötni, mig XIV. Lajos fegyverben áll a Habsburg család ellen. Maga Rákóczi nagyon röviden nyilatkozik naplójában e conferentia felől. Nevezetesen, hogy ő és Bercsényi, a ki egyedül tudta az ő titkait, arra törekedtek, miszerint a békét ugy kössék, hogy a külföld is garantirozza azt. [1]) Tehát ebben az van, hogy akartak békülni. De mindjárt a következő lapon olyat mond, a mi ezt nemcsak erősiteni nem, hanem megdönteni látszik. T. i. „ekkor csatlakozott hozzám Forgács Simon, s átpártolásának okaul ekkor csak azt mondta: hogy gyanuba vették, s csaknem elfogták. De a háboru bevégezte után, midőn már török földön vóltunk; megvallotta, hogy ő akkor az ifjabb király József megegyezésével jött hozzám azon megbizatással, hogy minden tőle kitelhető módon a k a d á l y o z z a m e g a z u j k i r á l y v á l a s z t á s á t, s vigye ki, hogy a nép Józsefet kérje tettleges királyul. H a ő e z t n e k e m a k k o r m o n d t a v ó l n a, m i n d é n, m i n d a n e m z e t r á á l l o t t u n k v ó l n a." Ebből az látszik, hogy Rákóczi határozottan nem akarta többé a Habsburg dynastia királyságát; e nélkül pedig szó sem lehetett békekötésről. Másfelől a bécsi udvarnál is teljeséggel nem vólt szándék oly béke kötésére, a mely igazán biztositaná a nemzeti jogokat. A bécsi udvar csak annyit akart, hogy a fölkelőket rá vegye, misze-

[1]) Rákóczi i. m. V. 141, 142.

rint az ifjabb király közbenjárásában megnyugodva, elégedjenek meg olyas biztositékokkal, a melyek mellett, mint a régibb békekötések példái mutatták, minden csak ugy maradhatna, a hogy eddig vólt. Megtetszik ez azon utasitásból, melyet a Gyöngyösre menő érseknek adott a király, t. i. eszközölje ki, hogy a fölkelők, a külföldi kezesség mellőzésével nyugodjanak meg József közbenjárásában, győzze meg őket a felől, hogy orvosolni fogja a sérelmeket, vegye rá, hogy kössenek fegyverszünetet, ürittsék ki az általuk megszállva tartott területeket, s vonuljanak a felső Tiszához. Ezen utasitást maga Széchényi is a helyzethez épen illetlennek, sőt botrányosnak találta. S fölfogását nem sokára igazolták a tények. Nevezetesen ámbár Rákóczi, a decorum kedveért megnyittatta a gyöngyösi conferentiát: elengedhetetlen előföltételként állitotta föl a külföld kezességét. És bár e közben az ángol és holland kormányok is beavatkoztak a dologba, s megbizták bécsi követeiket a béke ügyének előmozditásával: ez sem vitte előbb a béke müvét, mert Rákóczi biztosai kifogást tettek a holland és angol követeknek mind érdekeltsége, mind kivált azon fölfogása ellen, miszerint ő Felsége eltévedt vazallusainak megtérését, s a nagylelküen fölajánlt kegyelem elfogadásának szükségességét emlegették. Ennélfogva a magyar biztosok nem mulasztották el megjegyezni, hogy ők nem vazallusok, hanem szabad ország rendei, és a mennyiben ama fölfogás az örökös királyság fogalmaiból származott, kitértek arra is, hogy „az 1687. évi országgyülésen elfogadott örökösödést nem kell és nem is lehet bevégzett ténynek tekinteni, mert azon országgyülés törvénytelen vólt annálfogva, mivel a rendek valóságos terrorismus által kényszerittettek az elfogadásra, következésképen az örökösödés csak akkor lesz érvényes, ha a rendek egy teljesen szabad országgyülésen elfogadják.“ Csaknem teljes bizonyossággal lehet állitani, hogy ha a kérdés most uj discussió alá bocsáttatik, elesik az örökösödés. Az pedig kétségtelenül bizonyos, hogy Leopold még csak nem is gondolt arra, hogy ezt kérdés tárgyává tegye.

A gyöngyösi conferentia történetében érdekes epizodot képez az, hogy Széchényi kiséretének egyik tagja Okolicsányi, csaknem szakadást támasztott a magyar bizottságnak kath. és prot. tagjai között. A bizottság protestáns tagjaival jóformán elhitette, hogy a protestantizmus érdeke kivánja, miszerint fogadják el a császár békeajánlatait. Ugyanis már nagyon megváltoztak a viszonyok, midőn a protestáns angol és holland államok a császár szövetsé-

gesei. Ha a császár az eddigi szomoru tapasztalásból nem okult vólna is: most pusztán az angol és holland kormányok iránti figyelem is kényszeriti őt, hogy hagyjon föl eddigi vallási politikájával. Ellenben Rákóczi szövetségesei, u. m. a bajor és franczia udvarok fanaticus katholikusok, ezektől semmit sem reménylhet a magyar protestáns egyház. Részint ezen érvelés, részint az a természetes vágy, miszerint, ha kellő biztositások mellett lehetne megkötni a békét, ezt örömest teszik vala, hajlandókká tette őket a békének őszintén s komolyan megkisérlésére. És Rákóczinak s Bercsényinek nagy munkájokba került fölvilágositani őket a felől, hogy Okolicsányi nem akar egyebet, mint szakadást támasztani a fölkelők között. Midőn ekként helyreállt a belső egyetértés a magyar biztosok közt, most még nagyobb határozottsággal megmaradtak ezek azon nézetök mellett, hogy a kezesség elfogadása nélkül szó sem lehet az alkudozásról. Ekként föloszlott a conferentia. Leopold midőn vette Széchényinek a conferentiáról tett jelentését, megdicsérte, hogy azon az alapon szóba sem állt velök; a jövőt illetőleg pedig arra kérte, hogy igyekezzék őket meggyőzni a felől, hogy ő (a király) őszintén akarja a sérelmek orvoslását; eszközöljön fegyverszünetet, s vigye ki, hogy ha ismét alkuról lesz szó, Pozsonyban, vagy Nagy-Szombatban tartassék a conferentia. Az angol és holland követeket pedig arra kérte az érsek, hogy mivel nagyon veszélyes a helyzet, birják rá a császári kormányt a kezesség elfogadására. — Valószinűleg ezek közbenjárásának tulajdonitható, hogy a király, midőn az érseknek a további alkudozásokra uj utasitást ad, nem látszik határozottan elvetni a kezességet, hanem ennek czélszerűségét támadja meg. Nevezetesen: minthogy ők ezt mulhatlannak mondják, ám beleegyezik mindenbe, a mit a törvények értelmében kivánhatnak, s a mi a királyi tekintélylyel nem ellenkezik, de a külfejedelmek kezessége nem szükséges, Bocskainak s Bethlennek sem kellett. A svéd és franczia kezesség ellen pedig valószinűleg nagyon élesen nyilatkozott; legalább Rákóczi ezt mondja: „az illedelem nem engedi leirnom azon illetlen szavakat, melyek a császár utasitásában állottak.“ [1])

Széchényi, föladatához hiven ismét fölvette az alkudozások fonalát. Május 17-kén kelt levelében hosszasan fejtegette Rákóczi előtt a békekötés lehetőségét. Különösen kiemelte, hogy midőn most kedvezni kezd a királynak a harczi szerencse, és mégis fegyverszünetet, sőt békét ajánl, ezzel világosan megmutatja, hogy

[1]) Rákóczi: Hist. des rev. II. 175.

szándéka őszinte, s orvosolni akarja a nemzet sérelmeit. Ha a fegyverre kelés czélja, a szabadság helyreállitása, elérhető lesz békekötés által, mire való akkor a háboru tovább folytatása? Rákóczi e levélre adott válaszában igy szól: a mit mondok, azt csak a magam nevében mondom, nem a nemzetében, pedig ha saját hasznomat keresném, elég hatalmam vólna a nemzet nevében is szólani azon hódolatnál fogva, a melyet tettek nekem a vármegyék. A vérontás megszüntetésére szólit fel engem Méltóságod? Jó, ámde Facilis descensus Averni, sed revocare gradum — — — — hoc opus, hic labor est. Bebizonyitották ezt azok, a kik minket maradékot a szolgaság poklába vetettek, s mindennapi tapasztalásból tudjuk, mily nehéz feljutni a szabadság ege alá Nekünk annál inkább óvakodnunk kell, minélinkább irtóznak amott a garantiától. Ha ő felségének üres igéreteit a nép elibe terjeszteném, s megkérdezném, kell-é neki az eddigi példákban látható eredményü béke. ezt kiáltaná: Nulla salus pace, bellum! te poscimus omnes. [1])

E közben az ifjabb király József, a porosz udvar által titkon izgattatva, némi lépéseket tett, hogy széttépje azon hálókat, melyekkel apját megfogva tartották a német miniszterek, s megegyengethesse a fölkelőkkel kötendő béke utját. Ehez járult az a körülmény, hogy véletlenül a bécsi miniszterek kezébe került XIV. Lajos bajorországi tábornokának Rákóczihoz irott levele, melyben ezt arra inti, hogy semmi szin alatt ne béküljön, mert már rövid idő mulva egyesülni fognak a bajor seregek a magyar fölkelőkkel. A bécsi minisztereket nagyon megdöbbentette ezen egyesülés lehetősége, s szükségesnek látták ennek megtörténte előtt tenni valami komoly lépést a kiegyenlitésre. Ennek tulajdonitható, hogy a király julius 20-dikáról egy nyilt levelet adott Széchényihez, s általa az egész országhoz, melyben azt mondja, hogy 1.) A már megállapitott örökösödést kérdés tárgyává tétetni nem engedi s annyival kevésbé, mert ehez kétszeres joga van annálfogva, minthogy Magyarország az ő, s a német birodalom fegyvereivel hódittatott vissza a töröktől. Egyébiránt 2.) a fölkelőknek teljesen megbocsát, méltóságukat javaikat visszaadja, 3.) A vallás szabadságát az 1681. és 1687. törvények által megszabott állapotban sértetlenül fenntartja. 4.) Az érdemes magyarok előtt nyitva álland az ut a hivatalokhoz. 5.) Minden katonai kihágást, s bármi más sérelmet orvosolni fog. 6.) Ismétli, hogy az adót elengedi az ország-

[1]) Rákóczi i. m. II. 199, 211.

gyülés tartásáig, ezt pedig azonnal össze fogja hivni, ha helyre áll a nyugalom. 7.) A só árát leszállitja. 8.) Minden egyebet is megtesz haladéktalanul a mit királyi hatalmával megtehet. 9.) Ezentul csak az országgyülés határozandja meg az adót. 10.) Mindezek Erdélyre is értendők. 11, 12, 13.) Az ország kereskedését sikeresen előmozditja. 14.) Nem bánja tartassék Pozsonyban uj békeconferentia. 15.) Ott akár magok, akár Anglia és Hollandia közbenjárásával terjeszszék elő sérelmeiket. 16.) Ezután gyakrabban meglátogatja Magyarországot, pl. a most mindjárt tartandó országgyülés alkalmával. 17.) Ezután az ország rendeivel fog tanácskozni, velök és általok fogja intézni az ország minden ügyét, mind az országgyülések tartásának idejét, mind a hadügyeket, mind a pénzügyeket illetőleg. 18.) Most mindjárt beküldi az ifju királyt. 19.) Ezután főként az ifjabb királyra fogja bizni a magyar ügyeket. [1])

A király e nyilatkozata, a milyet még nem tett e forradalom kezdete óta, bár távolról sem elégitette ki a fölkelőket: mégis ezeknek jelentékeny része, s kivált a dunántuliak előtt alkalmasnak látszott arra, hogy a békealku s a fegyverszünet alapjává legyen. A fölkelők nagyrésze sürgetve kérte Rákóczit, hogy ezen az alapon inditsa meg az alkudozásokat. Azonban lekötve tartotta Rákóczit a franczia és bajor udvarokkal kötött szövetsége, és mig azon gondolkozott, mit tegyen a már nagyon élénken nyilvánuló békevágygyal szemközt: közbejött egy fontos esemény, a mely, természeténél fogva még nehezebbé, s illetőleg lehetetlenné tette a békealkudozást. Ugyanis az eddigi előleges föltételek közt még nem vólt szó az erdélyi fejedelemség visszaállitásáról, és most u. m. julius 6-kán fejedelmökké választották Rákóczit az erdélyi rendek.

Rákóczi maga világosan kifejezi naplójában, hogy a svéd király kezességét egyikért azért óhajtotta, mert Svédország vólt az egyik állam, a mely szerződésszerüleg biztositotta Rákóczi György utódainak az erdélyi fejedelemséget. A franczia és bajor udvarokkal most kötött szövetség is egyikre erre vonatkozott. Innen érthető, hogy bár e most történt fejedelemválasztás elfogadása, vagy el nem fogadása felől egy darabig még nem nyilatkozott: nagyon valószinünek, sőt bizonyosnak lehetett tekinteni, hogy e választást el fogja fogadni. Ebből pedig természetesen következett, hogy a kibékülés, ha talán nem is épen lehetetlenné, de kétszeresen nehezebbé lesz mint eddig vólt. Ettőlfogva látjuk az előleges tanács-

[1]) Katona XXXVI. 475.

kozmányokban a fölkelő rendek egyik sarkalatos kivánataként fölhozatni azt is, hogy állittassék vissza az erdélyi fejedelemség, a mely, a mult idők tanusága szerint legnagyobb biztositéka vólt a magyar szabadságnak.

A mily mértékben növelte Rákóczinak a végdiadal felől ápolt reményeit a fejedelemmé választatás: oly mértékben verte őt le az a nemsokára jött tudósitás, hogy az egyesült angol és császári seregek a höchstädti csatában a semmivé tételig megverték a Németországban állomásozó franczia-bajor hadakat. Most már szó sem lehetett arról, hogy ő egyesülhessen a bajor seregekkel, pedig, mint maga mondja, egyedül e reményben fogott fegyvert. [1])

A höchstädti csatát nagy buzgalommal fölhasználta Széchényi, sőt az angol és holland követek is figyelmeztették most Rákóczit, hogy ne bizza sorsát továbbra is a franczia-bajor fegyverekre, hanem fogadja el a császár által nyujtott békejobbot. Ugyde a höchstädti csata óta a császári udvar is nagyon alább hagyott békekötési hajlamával, reménylvén, hogy már most fegyverrel is urává lehet a forradalomnak. Azonban Széchényi, mint Rákóczinál, ugy a császárnál is fölhasználta minden befolyását, hogy, mivel változó a hadi szerencse, ne bizza el magát a höchstädti győzedelemben, s ne ejtse el az alkudozások fonalát. Ugyanezen szellemben működtek az angol és holland követek is, s ennek tulajdonitható, hogy Rákóczi és az érsek közt uj találkozás rendeztetett Gyöngyösön. Most meglehetős nehézzé vált Rákóczi helyzete, mert a franczia királynak le vólt kötve, hogy az ő beleegyezése nélkül nem fog kibékülni Leopolddal. A höchstädti csata után még szükségesebb vólt Lajosra nézve a magyar forradalmi harcz tovább folytatása. A fölkelők pedig ugyanezen höchstädti csata következtében szükségesnek kezdték tekinteni a békekötést, addig, mig nem késő. Rákóczi nem térhetett ki e békehajlam elől, és minthogy a franczia királyt megsértenie nem lehetett, megcsalni pedig nem fért jelleméhez: oly kisegitő eszközhöz folyamodott, miszerint figyelmeztette Lajost a körülményekre, ugymint a fegyverszünet szükségességére. „Lehetetlen — irja aug. 6-kán — bármit is tenni a mostani helyzetben, mert a katonaság elszéledt, pénz és fegyver nincsen. Mig ez lenne, belátandja ő felsége, hogy fegyverszünetet kell kötnöm azon reményben, hogy a fegyverszünet alatt majd megvalósul az, a mit ő felsége nekem többször igért. — — — Egyébiránt igy is elkövetek mindent, hogy huzhassam, halaszthassam a dolgot mintegy

---

[1]) Rákóczi i. m. V. 168.

hat hónapig. A nemesség legnagyobb része csak a békét akarja, de ha látandja ő felségének munkás segélyét, biztosan hiszem, hogy ismét megjön régi bátorsága." [1]) A mire itt hivatkozik Rákóczi, mint a franczia király igéretére, az abban állt, miszerint Lajos formaszerű véd és daczszövetséget fog kötni vele, és a fölkelőkkel; továbbá, hogy Leopolddal semmi szin alatt nem fog békét kötni, Rákóczi és magyar nemzet sérelmével; ha békekötésre lesz szükség, ezt Rákoczival együtt s ugy fogja tenni, hogy a magyaroknak a szabadság, s Rákóczinak az erdélyi fejedelemség biztositva legyen. Ez az igéret az, a melyet a jellemtelen Lajos minduntalan ismételgetett, de sohasem teljesitett.

Midőn ujra megnyilt a gyöngyösi conferentia, s itt ismét szóba jött a fegyerszünet, Rakóczi elfogadta azt, de csak némi halogatás után. E halogatás okául maga Rákóczi azt emliti, [2]) hogy Kassa és Eperjes ostromzárolása sikerének biztositásáról akart intézkedni. Szalay pedig [3]) azt tartja ezen halogatás okának, a mit Rákóczi a franczia udvarhoz irt, hogy t. i. minél későbben fog abba beleegyezni. Egyébiránt az is ösztönözte ekkor Rákóczit a fegyverszünet elfogadására, hogy orvosai fördő használatát ajánlották neki. Maga Rákóczi elbeszéli naplójában, hogy ezen gyöngyösi conferentia alkalmával nagy számmal jelentek meg nála a vágvidéki protestánsok főbbjei, sürgetve követelték tőle a vallás szabadságán ejtett sérelmek orvoslását, mert Okolicsányi, ki most is kisérte Széchényit, izgatta fel őket olyformán, hogy kérjék ezt, és ha, a mi valószinü, Rákóczitól meg nem kapják, akkor fogadják el a királytól, a ki ezt nekik önként fölajánlja. Rákóczi hiában emlegette előttök, hogy neki nincs még semmi oly hivatali hatalma, vagy megbizatása, a melynél fogva ilyes intézkedést tehetne, várják meg a nemsokára tartandó országgyülést, s csak nagy fáradsággal sikerült őket lecsilapitani. Összefügg ezzel az, hogy XIV. Lajos ekkor tájban vetette szemére Rákóczinak, hogy őt megcsalta. T. i. Rákóczi hivei ki akarják irtani Magyarországból a kath. vallást; ha Rákóczi ily tervek eszköze, nem fogja őt tovább segiteni. Tudja pedig ezt onnan, hogy XI. Kelemen pápa megküldte hozzá a bécsi udvarnak egy tudósitását, melyben elmondja a bécsi udvar a szentszéknek, hogy a fölkelt magyarok ilyen föltételek alatt akarnának békét kötni; pedig ezek megölnék a kath.

[1]) Fiedler: Aktenstücke zur Geschichte des Franz Rákóczi. II. 449.
[2]) Rákóczi i. m. V. 171.
[3]) Szalay VI. 198.

egyházat. Ezen állitólagos föltételek a bécsi miniszterek koholmánya vóltak, s arra czéloztak, hogy a szentszék által beszéltessék le Lajost Rákóczi pártfogolásáról. [1]) Egyébiránt a gyöngyösi conferentia eredménye csak az vólt, hogy egy Selmeczen tartandó uj conferentia felől egyeztek meg.

A gyöngyösi conferentia után történt, hogy Rákóczi elfogadta az erdélyi rendek küldöttsége által felajánlt fejedelemséget. Ezen elfogadásnak azon indokolása, melyet maga Rákóczi mond, — ha ugyan őszinte — egy kissé gyermekies. Nevezetesen: „Midőn Gyöngyösről Vichnye felé mentem, — irja Rákóczi, — nehány napra megállapodtam Sághban, s itt keresett föl engem az erdélyi rendek követsége, a mely elválasztatásom oklevelét hozta. E követség meg vólt bizva fölkérni engem, hogy fogadjam el a választást, s menjek oda, átvenni a kormányt. Egyesitve vólt e követségben a 3 nemzet és a 4 vallás. Feje Gróf Miklós vólt. Ajánlatuk elfogadásában nem hirtelenkedtem, mert a höchstädti csata elvesztésének hire után nem is reményltem, hogy azt békével birhassam. Ezt észrevették a követek, s magánosan hozzám jöttek, kivéve a szász követet, a ki lutheránus vólt, s előadták, hogy elválasztatásom egyhangulag történt, és hogy gróf Pekri, a ki szövetségben áll Tökölivel, mint ennek rokona, már elkezdte beszélni, hogy én nem fogadom el választást, s ha elfogadnám, magyarok által kormányoztatnám Erdélyt; ezen esetben pedig az ő helyzetök nem lesz jobb, mint a németek alatt vólt; nekik oly fejedelem kell, a ki köztük lakjék; ha én nem hagyom el Magyarországot, s ha hosszas halogatás által igazat adok Pekri beszédeinek, félni lehet, hogy a szászok Tökölihez fordulnak, ez pedig nagyon sérelmes lesz az államnak, s kivált a kath. vallásnak. Ezen argumentummal élt a kath. Mikes. Én komolyan megfontoltam az érveket, és a 2 ország közös ügye azon elhatározásra birt, hogy fogadjam el a választást, noha előre láttam mindazt, a mi utóbb történt velem." [2])

A selmeczi conferentia megtartásában már csak Széchényi esedezésére, s illetőleg a holland, és angol követek sürgetésére egyezett meg az udvar, mert a höchstädti nap óta erős reménye vólt, hogy nem fog rászorulni a békekötésre. E conferentia a fegyverszünet körül forgott, és az udvar oly nehézségeket támasztott, a melyekből világos vólt, hogy semmi szándéka nincs békét kötni.

---

[1]) Horváth M. IV. k.
[2]) Rákóczi i. m. V. 176.

Nevezetesen: azonkivül, hogy a czimekkel, s formaságokkal vesződtek a császári biztosok, oly föltételek alatt kivánták megkötni a fegyverszünetet, a melyeket nem fogadhattak el a fölkelők, minélfogva minden eredmény nélkül oszlott fel ez is.

Ámbár jelentékeny előnyt nyujtott a fölkelőknek az, hogy 1704. végén Szathmár, Kassa, Eperjes várait elfoglalták: de ezen előnyt nagyon ellensulyozta a Nagyszombathnál történt csatavesztés. Már ekkorra másnemű bajok is sulyosodtak rájok. Nevezetesen Leopold kormányrendszere sokkal inkább kizsarolta, s koldussá tette a népet, semhogy e nagymérvü háborura, avagy csak kezdetben is pénzzel adózhatott vólna. A franczia király által nyujtott segély távolról sem felelt meg a szükségnek; a háboru szükségleteteit adóból fedezni nem lehetett két oknál fogva, mert: 1-ször épen az adók ellen lázadt most föl a nép; 2-szor, mert nem is lett volna miből adózni. A fegyvereseket élelmezte ugyan a nép, de ruhára, fegyvere stb. pénz kellett. Erre pedig nem vólt más forrás, mint a bányák jövedelmei. És minthogy ezek terméke nem felelt meg a szükségnek: a forradalmi kormány azon kisegitő eszközhöz folyamodott, miszerint rézpénzt (Libertas) veretett, igazi becsénél sokkal nagyobb névszerinti értékben, s e rézpénzt elfogadta a nemzet a majdani beváltás reményében. De midőn a reménylt időnél hosszabbra kezdett nyulni a háboru, s még a győzelem reménye is ingadozni kezdett: szembetünőleg megcsökkent a rézpénz iránti bizodalom. Rákóczi, hogy a rend teljes felbomlását megelőzze, 1705. Január elején tanácsot tartott e tárgyban, s itt elhatározták, hogy a rézpénznek a névszerinti értékben kényszer-forgalma legyen. E határozatnak nem mondott ugyan ellene az ország: mégis naponként észrevehetőbbekké váltak ennek kimaradhatlan következményei. Igy p. o. magának az e kényszerforgalomból származó bajnak megszüntetése szempontjából is naponkint erősödött a nemzetben a béke utáni vágy.

Az egri conferentia s József trónra lépte.

Széchényi ujra meg ujra figyelmeztette az udvart az alkudozások szükségességére, s arra, hogy mutasson valami készséget a biztositékok elfogadására; ne csak általános igéreteket tegyen a sérelmek orvoslása felől, hanem mondja is meg miként óhajtja orvosolni a közsérelmeket. Sőt tanácsolta azt is, hogy próbálják meg Rákóczit valahogy lekenyerezni, mert ez lenne minden más-

nál hathatósabb eszköz. [1]) És minthogy az angol s holland követek sem szüntek meg az udvart valami kézzelfogható engedmény, vagy legalább igéret adására kérni; Rákóczi lekenyerezését pedig magok a miniszterek is lehetetlennek tekintették: tettek annyit, hogy fölszólitották az érseket, kérjen Rákóczitól ujabb találkozást; továbbá közölték az angol és holland követekkel azon nézetöket, melyszerint orvoslandóknak tartják a nemzet sérelmeit. És a követek meg is küldték ezen okmányt Rákóczinak márczius 1-jén ilyen tartalommal:

„Ő felsége ünnepélyesen kijelentette előttök, miszerint minden törekvését oda forditandja, hogy a tőle elidegenedett magyaroknak semmi kivánnivalójok ne legyen visszanyerendő szabadságuk, s jólétök biztositására. Igéri, hogy minden három évben, sőt ha kell gyakrabban is tart országgyülést, és ha maga akár öregsége miatt, akár más oknál fogva nem jöhetne, elküldi az ifjabb királyt. A mi a magyar tanácsot illeti: e tárgyban igy nyilatkozott előttünk ő felsége: ne kételkedjenek többé a magyarok, hogy ezen kivánatuk, mely az országnak régi, s ő felsége által is megerősitett törvényén alapul, ezután szentül és sértetlenül teljesülni fog; ezután szabad folyamot fog engedni a tanácsot és főtörvényszéket illető hazai törvényeknek; vissza fogja adni a cancelláriának a hazai törvényeken sarkalló régi tekintélyét, s hatáskörét; az erre vonatkozó törvények megerősitésétől annál kevésbé lesz idegen ő felsége, mivel azt is föltette magában, hogy a kétségtelen hűségü magyar mágnásokat titkos tanácsosságra is emeli, s nem csak a magyar ügyekben, hanem más titkos ügyekben is kikéri tanácsukat. Az uj dicasteriumok egyébiránt az ország javára, különösen az adórendszer, a katonaság s az országlakosok közti egyetértés fenntartása végett állittattak fel, magoknak a magyaroknak is érett itélete folytán. Hogy a karloviczi békecongressusba egy magyar sem küldetett, ennek az a méltányos oka vólt, hogy ott oly háborut kellett befejezni, a melyet a magyarok hűtlensége hozott létre; egyébiránt biztosak lehetnek a magyarok, hogy a következő országgyülésen ezen ügy is közmegelégedésre fog elintéztetni.

Az igazságszolgáltatást illetőleg ámbár már eddig is nyilatkozott ő felsége, most ismét kijelenti, hogy ez nagyon szivén fog feküdni. E tekintetben már eddig is óhajtotta, hogy a magyar törvények, a melyek nagyon hosszadalmasak, és gyakran homályosak, rövidebb és világosabb szerkezetet nyerjenek. A mi illeti a jezsui-

[1]) Katona XXXVI. 552.

ták ellen mind egyesek, mind a közönség által emelt panaszokat, méltányosnak találja ő felsége, hogy ezek a legközelebbi országgyülésen megvizsgáltassanak, s a visszaélések eltöröltessenek. Nagyon fájna ő felségének, ha valami concret esetből bebizonyitható vólna, hogy a nádori hivatal hatáskörén sérelem ejtetett; és ha mégis vólnának ilyenek, ezeket az országgyülés fogja legtermészetesebben orvosolni. Hogy a magyar cancellária törvényes hatósága — melynek megsértéséről nincs tudomása ő felségének — fenntartassék, erre is gondja lesz; ha pedig e tekintetben valami javitás, vagy változtatás fog szükségeltetni, ezt majd elintézi az országgyülés. Gondja lesz ő felségének arra is, hogy a legközelebbi országgyülés akként rendelkezzék, miszerint a rendeknek ne legyen több panaszuk a magyar kamarának az udvaritól függősége miatt. A királyság természetéhez tartozónak véli ő felsége, hogy a neoaquisticumok az országba vissza kebeleztessenek; a mi pedig a magánosoknak ott fekvő birtokait illeti, ő felsége kivánsága mindig az vólt, hogy azok adassanak vissza törvényes birtokosaiknak, s a fiscus erre vólt utasitva. A mi azon kivánatot illeti, hogy a magyarok ne idéztessenek az ország határán kivül levő biróság elibe; és hogy a legnagyobb bünöst, s a felségsértőt se lehessen elfogni, mig törvényes módon megidézve, s kihallgatva nem vólt: erre azt jegyzi meg ő felsége, hogy ez uj országgyülési tárgyalást kiván, annyival inkább mert ugy hiszi, hogy ilyet nem is kivánnak azok, a kik nem hütlenek. Az idegeneknek jószágokkal megajándékozását teljesen indokolja az a kölcsönösség, miszerint a magyar uraknak is vannak a többi örökös országokban fekvő birtokaik. Ha némely királyi jószágok elidegenittettek, ez nem örökösen történt, és a mennyiben zálogba adattak, határozza el az országgyülés azok kiváltása módját. A szabad királyi és bánya városok is nyugodtak lehetnek, hogy azok fenntartásában ő felsége ezután is épen ugy nem fog elmulasztani semmit, valamint eddig nem mulasztott. A jászok, kunok, s a hajdu városok dolgában, s ennek a neoaquistica commissioval összefüggésében is határozhatni fog az országgyülés. Erdélyt illetőleg megmarad ő felsége a mellett, a mit junius 20-ki manifestumában kijelentett, [1]) (pedig abban semmi sincs Erdélyről, ha csak az nem, a mi az örökösödés visszavonhatlan vóltáról mondatik.)

A király ezen nyilatkozatába foglalt igéretek fölött Egerben folytak a tanácskozások. Most is csak az lett az eredmény, a mi

---

[1]) Rákóczi i. m. II. 291.

az előbbi értekezletek alkalmával, Rákóczi, minthogy a holland és angol követektől kapta meg e manifestumot, nekik küldte meg válaszát is. T. i. „Akárhányszor olvassa is át azokat az ember, nem látja bennök ő felsége beleegyezését a garantiákba, a melyek nélkül pedig, hogy pusztán homokra épitenénk, arról eleitől fogva meg vólt győződve a rendek szövetsége. Szükség tehát az eddigi ingatag alapnak a garantiák sziklájára által helyezése, mielőtt az épités munkájához fognánk, mert különben azon vennénk észre, hogy minél jobban sietünk az épület fölemelésével, annál nagyobb késedelmeknek lennénk kitéve, a mely késedelmezés szándékos keresésével gyanusitanak engem sokan.“ [1]) Széchényi is részletes jelentést küldött e conferentiáról a királyhoz, s egyuttal ismételte azon kérelmét, és ajánlatát is, hogy mivel a békealku a garantián törik meg: fogadja el ezt ő felsége annyival is inkább, mert ez nem sérti a királyi tekintélyt, sőt nem is példátlan, a mennyiben Bethlent is megkinálták vele. Nem sokkal e conferentia berekesztése után meghalt Leopold 1705. május 5-kén.

Leopold halála alkalmából, május 18-kán ily manifestumot intézett a nádor Eszterházi a fölkelő rendekhez:

„Hiszem, hogy tudjátok, miszerint a jó király Leopold meghalt május 5-kén. És minthogy e szomoru esemény folytán I. József a mi felséges és kegyelmes urunk lett Magyar, Cseh stb. országok urává: hivatalomból folyó kötelességemnek tartottam fölhivni titeket, hogy tegyétek le az uj királynak a hódolati esküt, s tegyétek meg mindazt, a mit jó alattvalóknak tenni kell koronás királyunk irányában. Ugy hiszem, senki sem kétkedik a felől, hogy Magyarország most nagyon siralmas helyzetben van, s kitéve a végveszedelemnek. Én tehát nádori tisztemhez képest, tiszteletteljesen, de élénken előterjesztettem ő felségének országunk nyomorult helyzetét, kértem a nyomor orvoslását, alázatosan esedezvén, hogy adja meg azon szabadságot, a melyet igért koronáztatása alkalmával, s ekként mentse meg a vesztéhez közel álló országot. És ő felsége figyelembe vette alázatos esedezésemet, s engem az itt következő válaszszal méltóztatott megvigasztalni:

„Egész világ tudja, hogy ő felsége semmi részt sem vett a kormányban, mig boldogult apja élt. Ennélfogva ámbár némely részben megsértettek az ország törvényei (a mi tulajdonképen csak azok bűne, a kik a közügyeket kezelték, és nem a megbóldogult királyé,) azon sérelmeket nem lehet az uj királyi felségnek tu-

[1]) Katona XXXVI. 664.

lajdonitani, midőn ő nem lehet felelős a kormányzatba becsuszott megvesztegetések és hibákért. Most tehát, midőn az isteni felség rendelkezése folytán ő felsége vette át a királyi hatalmat, méltóztatott saját szentséges szájával kijelenteni, miszerint bátran megírhatom minden rendüeknek, hogy ő felsége mindent meg fog tartani, a mit fölfogadott dicsőséges megkoronáztatása alkalmával, azaz mindazt, a mi benne van azon diplomában, mely kezeink közt van, és a melyet ő felsége is megpecsételt a pozsonyi országgyülés alkalmával; ő felségének szoros gondja lesz rá, hogy a legelső alkalommal összehivhassa a rendeket, s törvénybe iktathassa fölavatási hitlevelét. Ő felsége mindezekre királyi szavával kötelezi magát, azon reménységben, hogy a rendek sem fognak vonakodni, letenni a hűségi esküt azon király iránt, a ki ily kegyelmesen megigéri, hogy a törvényeket meg fogja tartani.“ [1])

Azon körülmény, hogy József csakugyan nem vett részt a kormányban apja életében, s ekként nem tartathatik a törvénysértések okozójának, meglehetős reményt ébresztett a fölkelő rendekben az iránt, hogy József belátván apja hibáinak szomoru következéseit, a törvények szerint fog uralkodni. Ennélfogva napról napra erősödött a béke utáni vágy. Sőt reményleni is kezdte ezt a nemzet annyival inkább, mert köztudomásra jött, hogy Rákóczi levelet irt a fiatal királyhoz, melyben ennek trónraléptét ujonnan föltünt szerencsecsillagnak nevezte, magáról pedig azt irta, hogy „ő mindig mély tiszteletet érzet ő felsége személye iránt, s annyira távol van attól, hogy uralkodását zavarni akarná, miszerint mind ő maga, mind az egész nemzet kész vólna visszatérni a hűségre, sőt életét is föláldozni az ő, mint törvényes ur és király szolgálatában, azon remény fejében, hogy megszünteti ama sérelmeket, melyekkel zaklatták az országot a gyülölt miniszterek.“ [2]) Ugy látszik, — Szalay pedig határozottan is állitja, — hogy Rákóczi e levelet hivei megnyugtatására, vagyis azért irta, hogy mutassa, miszerint ő nem idegen a békekötéstől, a melyet már ekkor nagyon kivántak a fölkelők. Igen érdekes vólna ösmerni e levél datumát, mint a melyből meg lehetne látni, hogy e levél kelt-é előbb, vagy az, melyet 19-kén irt a franczia király ő hozzá, Chamillard államtitkár által. E napról irja az államtitkár Rákóczi ügynökének Vetésynek: „Uram! örömmel értettem uraságodnak e hó 13-kán kelt leveléből, hogy Rákóczi dolgai jól folynak, és hogy neki eszé-

[1]) Katona XXXVII. 30. s. kk. ll.
[2]) Katona XXXVII. 35.

ben sincs megbékülni a császári udvarral a közönséges béke megkötése előtt. Biztositsa ön a fejedelmet, hogy a király segiteni fogja őt, s ennek bizonyságaul 50,000-re emeli a havi segély pénzt." [1]) A franczia király nevében itt igért segély nem annyira pénzben, mint inkább abban állott, hogy a közönséges béke fölött folytatandó alkudozásokban a Rákóczi, mint erdélyi fejedelem követének is helyet szerez, és hogy a békét csak ugy fogja megkötni, ha elösmertetik Rákóczi erdélyi fejedelemsége, s biztosittatik a magyar szabadság.

A szécsényi gyülés.

Minthogy a magyar közvélemény óhajtotta, sőt reménylte is a békét: Rákóczi julius első napjáról kelt manifestumában közönséges gyülésre hivta a rendeket, a Rákosra, tanácskozni a felől, hogy akarnak-é bekét kötni, s ha igen, mily föltételek alatt? vagy a háborut akarják-é folytatni. E meghivó levélben két dolog tünik ki, egyik némi ujjmutatás a további teendőkre nézve; másik annak kijelentése, hogy egészen a rendekre akarja bizni a határozást e fontos kérdésben. U. m. „Mi lehet az ausztriai háznak hajdani szabadságunk ellen való számlálhatatlan tusakodási között is, régi törvényeink kitörlésére kikoholt mesterkedésének nagyobb és veszedelmesebb eszköze annál, hogy a közel elmult országgyülésének alkalmatosságával az ott tett törvényeinkben prout conventum fuerit való clausulának beiktátásával minden szabadságinkból, sensim sine sensu kimozditani kivánván bennünket, eltökéllett szándéka vala, hogy törvényeink semmisitésével, és azokra in verbo regio erős hittel kötelezett diplomáiknak kiadása sértődéseknek nem gondolásával, mindeneket pro arbitrio suo annál szabadabban hozhasson. De lám! a sziveket vizsgáló, és rövidségekben bosszuálló irgalmas Isten mit hozott ki igyekezetéből, midőn a felséges császár halálával, Istennek csudálatos rendeléséből önnön maga, ellenünk, és szabadságunk kitörlésére készitett fegyverével tulajdon maga kárára forditá minden mesterkedő szándékit, hogy azon conventionális clausulának erejével kirekesztvén magát a törvények hathatósságiból, nyilvánosságosan elégtelenné tette az országlásra. — — — — — — — — — — Az ausztriai ház maga követjeinek leküldésével (noha az dolgoknak folyamatjában kevés sinceritását tapasztalhattuk) a békességre való hajlan-

[1]) Fiedler: Aktenstücke 2. 281.

dóságát láttatik mutogatni, kinek is hogy nagyobb valóságát láthassuk, mind penig az hazánk, és mindnyájunk közönséges nemesi szabadságunk ügyét, ki mi sorsban s állapotban légyen, tapasztalva tudhassa, és annak felette az országbéliek közül senki balra ne vélhesse, hogy az ellenség által a békességnek és szabadságink megadása most ujjonnan való igéretének elhiresittetett végzése tractájával magunk valami privátumát a közjónak praeponálni kivánnánk. De nyugodt elmével legyen kiki, valaminthogy hazánk közügyének kezünkre vett előmozditása szives keresésére utolsó csep vérünk kiontását is felszenteltük, a szerént egyes értelemmel, akár mely felé forduljon hazánk dolga, a minden jóra igyekező közakarattól ki nem vonjuk magunkat. Azért is szükségesnek itéltük, hogy valamint eddig országunk dolgainak folyamatját a nemes haza lakositól el nem titkoltuk, ugy most is a fennforgó békesség előkelésének alkalmatosságával az ország dolgait tegyük mindnyájoknak nyilvánságossá. Ahozképest mind közönségesen az egész Statusoknak, mind penig in particulari a nemes conventnek értésére adni kivántuk, hogy Sz.-Mihály havának első napjára nem csak követjek által, hanem ugyan személy szerént is jelen legyenek és tovább is Isten által felvett ügyhöz való igaz szeretetünket a dolgoknak nyilvánvaló folyásától megesmervén, önnön magok hasznára, s javára ugy légyen gondjok, hogy igaz hazafiuságokat megbizonyitván az által, a csendes békességnek, és régi tündöklő szabadságink teljes gyümölcsét magok után maradandó posteritásira is hagyhassák.“ [1])

A békének, mely ezen országgyülésen létrejövendő vólt, most is két legyőzhetlen akadálya vólt, u. m. egyik a bécsi udvar határozott ellenszenve minden garantia iránt; másik Rákóczi szövetsége a franczia királylyal. Alig nehány nappal az országgyülés kihirdetése után, oly levelet irt Rákóczi a franczia királyhoz, a melyből világos, hogy neki távolról sem vólt szándéka békét kötni. Nevezetesen: „Én igyekezni fogok, hogy felséged kegyességét továbbra is oly mértékben érdemeljem meg, mint a mennyire örvendek azon, hogy azt megnyerhettem; tehetségem szerint igyekezni fogok meggyőzni hazámat igazi érdekei felől, s a nyert segélyt hazám és felséged érdekeinek előmozditására fogom forditani. Azonban minthogy a császár halála óta a római király igérni látszik a nemzetnek m i n d e n t, a m i t c s a k k i v á n h a t, ugy látszik, hogy a körülmények kényszeriteni fognak engem országgyülést tartani a

---

[1]) Katona XXXVII: 36.

rendek akaratának kitudhatása végett. Az igaz, hogy én vigasztalhathatlan lennék, ha a rendek ezen összehivása oly eredményt hozna létre, a mely ellenkezném azon szándékommal, hogy ezen segélypénzt jól fölhasználjam. Egyébiránt nyugodt lehet Felséged, hogy ha a béke, az én akaratom ellenére is megköttetnék, a pénz rendelkezése alatt fog maradni. Nem levén nekem nagyobb vágyam, és sürgetősebb igyekezetem, mint hogy kimutathassam felséged iránt azon ragaszkodást, melylyel vagyok. stb. — —" [1])

E közben szemére hányta a bajor választó Rákóczinak, hogy alkudozik, s ekként megszegi azon igéretet, melyet tett neki a magyar korona elnyerése felől. E miatt nem minden ingerültség nélkül irja a fejedelem julius 29-ről Vetésinek, s általa a választó fejedelemnek: „Csudálkozom rajta, hogy jobban, Páris által, nem informáltatik az elector, mivel az mellettünk levő gallilai király követje mindenekről tudósitja a királyt, mondhatjuk, hogy az békességnek dolga mind azon statusban vagyon, melyben kegyelmed hadta, és jóllehet én hasznát Magyarországnak abból teljességgel nem látom, mindazonáltal én ezen ügynek vezére és nem ura levén, hogy ha Magyarországnak tetszik távoztatnom nem lehet, levén az vármegyéktől tudósitásom, az angliai és hollandiai mediatiót acceptálták, oly conditióval, hogy az svécziai és prussiai királyokat az garantiára admittálják, de ha szintén békességre találna is a dologh menni, kegyelmed assecurálhattya az electort, hogy segitséget az imperatornak Magyarország ellene nem ad, sőt inkább, hogy az itt levő imperator armadiája is szerencsés progressusit ne interturbálya, az Magyar országgyülését pro I. szeptembris a végre publicáltam, hogy ha Magyarország tractához eredne is, az időbül kifogyon, de mindezekben csak az időtül kell ugy láttyuk várni, és soha javallani édes hazámnak nem fogom, hogy csalárd ellenségének hitelt adgyon, és ugy látom mióta némelyek a kegyelmed levelében inseralt electornak panaszit értették, az imperator hitetlenségében megütközvén, különb resolutiókat vesznek, mind ezek penig világosan kimutatkoznak csak rövid nap alatt is, mivelhogy jobban operalódhassak, magamat személy szerint táborostul coniungaltam a Vág melléken levő hadaimmal — — — — — — — — — — — — — — — Mindezeket kegyelmed tudtára advân az electornak, coniicialhattya mind az hireknek hamisságát, mind az békességnek állapottyát, mely is teljességgel az

[1]) Fiedler: Aktenstücke. II. 452—3.

közelgető operatióktul függ, jól tudván, hogy ha az ellenség szerencsés lesz, felfuvalkodott szokása szerént az eddig tett igéreteitül is eltávozik, hogyha penig fegyverünknek Isten szerencsét ad, bizonyos lehet benne az elector, hogy ezen nemzet nemcsak az békességet reiiciálni fogja, de mégh a választásról és interregnumról is kérdést fog tenni, alig vannak olyak mostanában is, a kik az választásnak nullitását által nem látják, de mivel még se arravaló candidatus magát nem jelentette, sem az hazának notabiliter nem succurralt, bizodalmát oly erőben nem vetheti, a ki által remélhetné mind maga, mind az királya megmaradását. Kegyelmed az elector hozzám mutatott atyafiságias assecuratióit illendőképen megköszönvén, fegyverének szerencsés progressusáról nemcsak gratulálok, de assecuralom, hogy mindenekben oly sinceritással procedalni fogok, hogyha szinte békességre menne is a dologh, mind az Galliai királynak, mind magoknak hasznokra inkább mint kárukra lehessen. (Ezután a hadi segély megnagyobbitásáról, s némely harczi hirekről tett megjegyzései után igy folytatja) Ráday által proponált dolgaimnak, kiváltképen a svétziai királynál nagy progressusi vannak, tovább kegyelmed azon udvarnál mitevő legyen, ex inclusis által fogja látni." [1])

„Mielőtt az itt emlitett részletes utasitást látnánk, jegyezzük meg, hogy ámbár, mint e levélben látható, Rákóczi annyira le-vólt kötelezve a franczia királynak, hogy az ő megegyezése nélkül kötni békét csak a végső esetben szándékozott, t. i. csak azon esetben, ha a nemzetet erről le nem beszélhetné: Lajos teljességgel nem vólt igy lekötelezve Rákóczi iránt; még eddig mindig csak puszta igéretekkel tartotta arra nézve, hogy ha békét fogna kötni Leopolddal, e békébe a magyar szabadságot, s Rákóczi erdélyi fejedelemségét is befoglalná. Rákóczi hiában kérte, hogy Lajos formaszerint is kötelezze magát igéretei teljesitésére, a király folyvást kitért e kivánat elől, mert ő a szó teljes értelmében csak eszközül használta Rákóczit, és a magyarokat; el vólt szánva mind Rákóczit, mind a magyarokat cserben hagyni, mihelyt érdekei ugy kivánják. Ettől félt Rákóczi, s innen érthető azon utasitás, melyet e tárgyban ugyanezen napról küldött Vetésynek. Kétszeres érdekkel bir ezen okmány, annálfogva, mert midőn egyfelől teljesebb világitásba helyezi a békealkudozások történetét, másfelől azt is bizonyitja, hogy maga Rákóczi is a haza érdekei

[1]) Fiedler Actenstücke stb. I. 282.

koczkára vetésének tekintette a béke elfogadását vagy elvetését.

„Láttya Isten, mily keservesen esik az elector kegyelmed által repraesentalt panasza. Látom én, mily keveset kell az ellenségnek hinni, de consideralják, avagy az galliai tagadgya, mely negligenter folytatta dolgainkat, mivel bujdosásomtól fogvást meg nem nyerhettem tülle, hogy formalis ligát kötött vólna velem, avagy csak irásbeli assecuratiót adott vólna, hogy az Magyarország és nállam nélkül békességet nem ineal. Assecuralt ugyan nem régen követtye által, hogy az követemet, mint erdélyi fejedelemét az békességrül való congressusba akarja admittáltatni és tudtom nélkül nem tractalni, de mi haszna ha irásba semmi sincs az mit mutathassak Magyarországnak. Ez vólt az oka, hogy az békesség tractáját eleitül fogvást kezdvén, mindeddig folytattam, melyrül nem is gondolkodtam vólna, nem tartván attól, hogy két szék közt maradok, azt gondolyák, hogy minden az az 50,000 livre, hogy azzal bizonytalanra vettetik velem, Magyarország dolgát, másként folyt vólna az Magyarország elméje, ha eleitül fogvást, de bár csak most is az országgyülésében mutathatnék oly irásbeli assecuratiót, az mely által bizonyos lehetne a nemzet, hogyha azért kell hadakoznunk, adgyon mind az elector, mind a galliai király mentül hamarább errül 1.) Hogy velem mint erdélyi fejedelemmel perpetua offensiva és defensiva ligát inealjon, hogy békességet nem tractal valameddig Magyarország az ausztriai háztul el nem szakad, avagy legalább minden törvényes igazságit effective nem obtinealya és nálam nélkül se tractaba nem ered, se aztat nem concludálya. 2.) Hogy ha az hadakozásnak változása miatt ideébb kellene békességre hajlani, legalább azon Magyarország része, az mely akkor elszakasztva találtatik, maradgyon guberniumom alatt az erdélyi fejedelemséggel cum pleno jure suveranatus, és holtom után az guberniuma alatt, az kit azon elszakadt statusok választani fognak communi sensu. 3.) Azmeddig az hadakozás tart, ezen elkezdett subsidiumot continualja. 4.) Ha végtére bujdosásom, vagy rabságom esnék, abból nemcsak kiszabadit, de szerez Lengyelországban annyi jószágot és securitast személyemnek, hogy statusomhoz képest elélhessek (Azokkal együtt?) az kik velem lesznek. Ezek meglevén, könnyü Magyarországgal nem csak continuáltatni a dolgot, de, pro reciprocatione ligae azokat determinaltatni, az melyeket kivánni fognak. Mindezeket pedig szükségeseknek látom lenni, hogy az gyülésig

elérkezsenek, melyet szeptember végeig legalább vontatni fogok.“ [1])

Első tekintetre látható, hogy Rákóczinak itt kifejezett kivánatában oly dolgok is vannak, a melyeket a franczia király csak ugy vihet vala ki, ha sikerülendett neki a Habsburg ház hatalmát teljesen megtörni, pedig a dolgok ekkori folyama mellett ilyenre gondolni is alig lehetett. Továbbá látható, hogy itt a franczia-szövetség megkötéséről s illetőleg a franczia udvar kivánatától függesztetik föl, hogy mit végezzen az országgyülés. Végre, hogy itt ismét csaknem teljes bizonyossággal előre ki van mondva a bekövetkezendő elszakadás. Innen érthető, hogy midőn Széchényi most is mind az udvart, mind Rákóczit folyvást sürgette az engedékenységre: Rákóczi az érsek fölhivására aug. 17-kén olyan választ adott, a mely által az érsek csaknem teljesen kettévágva látta az alkudozások fonalát. Nevezetesen most már a külföldi garantián kivül azt is előleges föltételként tüzi ki, hogy ösmertessék el az ő erdélyi fejedelemsége. Már most csak az összejövendő országgyülésbe vetette Széchenyi békereményeit, s az országgyülés békehajlamához annyival inkább bizott, mert e nyár folyamában két nagy csatát vesztettek a fölkelők és mert, mint maga Rákóczi is mondja emlékiratában „a császár követei nagyban hiresztelték, hogy most annál könnyebb lesz megkötni a békét, mivel ezt maga József is őszintén akarja, és mert ama szerencsétlen csaták nagyon kivánatossá tették a békét a nemesség előtt is.“ [2])

A gyülés, melyet a fejedelem a Rákosra tüzött ki, az azóta történt hadi szerencsétlenségek következtében Szécsénybe tétetett át, a hol össze is gyültek a rendek szeptember 1-jére (hat püspök, három káptalan, 36 főur, 25 megye, néhány királyi város. [3]) Rákóczi szeptember 6-kán érkezett a Szécsényi várba, s 9-kén ment ki a mezőre a rendek közé. Mielőtt megnyittatott vólna a gyülés, csaknem általánossá lett a remény, hogy a béke helyre fog állani, annyival inkább, mert az angol és holland kormányok mintegy megkettőztetik erre irányzott törekvéseiket, nevezetesen rendes követjök mellé rendkivülit is neveztek ki épen a szécsényi gyülés alkalmából. Ugyde midőn vette az udvar Széchényinek azon jelentését, hogy Rákóczi az erdélyi fejedelemség elösmerését is előleges föltételként állitja föl, rögtön megváltozott a helyzet, mert a

[1]) Fiedler i. m. I. 283—4.
[2]) Rákóczi i. m. V. 244.
[3]) Szalay VI. 269.

király rögtön meginditott egy sereget, a mely foglalja vissza Erdélyt Rákóczitól. Elküldte ugyan a király az érseket Szécsénybe az alkudozásra, de ezt csak azért tette, hogy ne legyen a dolognak az a szine, mintha ő szakitaná meg a tárgyalásokat, és hogy nem tudott kitérni az angol és holland kormányok elől, a melyek őszintén akarták a békét.

Az a körülmény, hogy az udvar ily nevezetes alkalomra is, mint a milyen leendett a szécsényi gyülésen megujitandó alkudozás, megtagadta a fegyverszünetet; továbbá az, hogy az angol és holland követek késedelmeztek a megjelenéssel Szécsényben: nagyon megkönnyitette Rákóczinak fentebb emlitett igéretét, a melyet a franczia udvarnak tett a béke tárgyában. Maga Rákóczi igy szól naplójában a szécsényi gyülést megelőzött napokról: „Sohasem tapasztaltam annyira, hogy az egyenesség a legnagyobb ügyesség; mint ezen a gyülésen. Bercsényivel egy kocsin mentünk Szécsény felé. Ő nagyon vágyott tudni, mik az én nézeteim ezen gyülés előtt tanusitandó magamviseletét illetőleg? Én azt feleltem neki, hogy semmi egyebet nem akarok, mint hogy ugy jelenjek meg, mint egy közpolgár; szavazni fogok s alkalmazom magamat ahoz, a mit a többség határoz. De minél bővebben fejtegettem ezt előtte, ő annál kevésbé hitte, s panaszkodott, hogy nincs többé bizalmam iránta. [1])

A szécsényi gyülésről ösmeretes naplók közül a Ketzer Andrásét mondja Thaly Kálmán olyannak, „a melynek följegyzései az országgyülés megnyitásától bevégezteig, napról napra folytatva, szakavatott jártassággal, tárgyilagossággal, s a fennforgó ügyek alapos ösmeretével vannak irva.“ [2]) E napló szerint szeptember 12-kén nyittatott meg a gyülés, s mindjárt a legelső nyilvános ülésben megadta Rákóczi az ügy fejlésének azt az irányt, melyben haladt folyvást az egész gyülés alatt. Ketzer naplója ezt mondja e napról:

„Az Tekintetes Nemes Statusok mind egy sátorban gyülekezvén az méltóságos fejedelem maga beérkeztével az tekintetes nemes statusokat sok jóknak kivánásával igen dicséretessen és rendessen köszöntötte. Melyet a Tekintetes Nemes Statusok képében az Méltóságos egri püspök elfogadván, azon jóknak kivánását reciprocálta. Annakutánna ifjabbik Rádai Pál uram előállván, az Méltóságos Fejedelem képében az egész Magyar hazának igaz ügyé-

---

[1]) Rákóczi i. m. V. 245.
[2]) Thali Kálmán: Rákóczi Tár, I. XVII. lap.

ről per longum et latum, ugy az méltóságos fejedelemnek nem maga privatumára, hanem az egész Magyar hazának javára való szándékáról dicséretes Magyari Stilussal perorált. Utójára penig az Méltóságos Fejedelem az német ellenségnek csalárd szin alatt ennyihány rendbéli békesség kinálását declarálván, magátúl semmit sem kivánt concludálni, hanem az nemes ország rendeit, és az statusokat azért kivánta egyben gyüjteni, hogy az békességnek munkájában, s több szükségesen előforduló dolgokban is minden uri és szegény nemesi rendnek szabad voxa, és szólása lehessen, discurálván azonközben az ellenség ellen való óltalomról," [1]) stb. — — E nap történetét igy egésziti ki maga Rákóczi: „a legelső ülésben megköszöntem a rendek közremüködését, hogy elősegitették azon törekvésemet, melyet 3 év óta oda irányoztam, hogy megszabadithassam az országot az idegen járomtól; elmondtam, hogy szerencsésnek tartom magamat, miszerint az ügyet azon pontra juttathattam, melyen már most teljes szabadsággal rendelkezhetik a nemzet a maga érdekei felől, hogy a háboru folytatása mellett sem vontam el figyelmemet oly békétől, a mely biztosithatná szabadságunkat; hogy itt vannak a császár követei, majd elő fogják adni föltételeiket, melyek fölött határozzon a nemzet a mint jónak látja, én csak ugy tekintem magamat, mint bármely magyar mágnás, sőt mintegy a haza iránt melegen érző polgár; ekkor letettem a hatalmat, melylyel eddig fölruházva vóltam a rendek hűségesküje által." [2]) Végre — mint Szalai mondja — fölolvastatott az angol és holland követeknek Rákóczihoz intézett levele, melyben ujból fölajánlják közbenjárásukat.

A Rádai által a hazának igaz ügyéről per longum et latum tett jelentés, és az, hogy a fejedelem az német ellenségnek csalárd szin alatt ennyihány békesség kinálását declarálta, döntőleg hatott a gyülés irányára, s a béke sorsára. Ketzer naplója szerint a gyülés egész folyamában ezután csak egyszer jött szőnyegre a béke kérdése, akkor is oly körülmények közt, miszerint azt lehet hinni, hogy Rákóczi villámháritóul akarta azt használni a vallásügyban mutatkozó nagy ingerültség csilapitására. Nevezetesen mindkét hitfelekezetüek hevesen ostromolták őt sérelmeik orvoslására czélzó kivánataikkal; és midőn már mindenik felekezet fogalmazta a maga sérelmeit, szept. 21-én napirendre jövén a vallásügy, igen heves jeleneteket szült,

[1]) Thali Kálmán: Rákóczi tár. Ketzer naplója I. k.
[2]) Rákóczi i. m. V. 247.

és a következő napon még hevesebbektől lehetett tartani. Ekkor u. m. 22-kén a fejedelem ezen kérdéssel nyitotta meg az ülést: „mi tetszik a statusoknak, hogy ha az békességet kivánják-é tractálni, vagy az ellenséggel, az mely immineál, hadakozni? sok szép rátiókkal mind az két dolgot illustrálván. Erre Platthy Sándor uram felállván instált, kérvén kegyelmes urunkat ő nagyságát, hogy először az vallások sérelme gyógyittassék. (Az először a napló eredetijében is alá van huzva.) Mely dologhoz az statusok is hozzá szólván, ex communi consensu végeztetett, hogy az ellenségnek is resistáltassék, és azonban az vallások dolga is az deputusok előtt disputáltassék. Ezek véghez menvén — — — elvégeztetett az is, miképen kellessék az anglus és hollandus közbenjárókat fogadni.“ [1])

A Széchenyi gyülésnek a béke vagy háboru tárgyában alkotott határozata ez: (art. IV.) „Lészen auctoritása az méltóságos vezérlő fejedelemnek az mellette levő senatorsággal egyetemben, hogy midőn az ausztriai ház az maga követei, avagy angliai hollandiai s más hatalmasságoknak közbenjárása által az békességnek tractáját folytatni fogja: annak elkezdetésére és folytatására magát az tractában nemcsak béereszthesse, hanem annak felette az coniuncturáknak és haza dolgainak rátiói szerint, valamit a közügynek javára hasznosnak itél, munkálódhassa és végezhesse, eresztvén mindazáltal mindazoknak ratificatióját a nemes statusoknak közönséges határozatára.“ [2])

Az itt emlitett „conjuncturák“ abból álltak, hogy a Szécsényi gyülés megnyitása előtti napokban ismét utasitotta Rákóczi Vetésit, hogy a franczia udvarnál sürgesse ama fentebb emlitett szerződési pontok elfogadását. És Vetési ujra előterjesztette a fejedelem kivánatait szeptemberben. Az erre nyerendő választól függött tehát a békealku további sorsa. Ugyde a franczia kormánynak szept. 8-kán kelt válasza egészen kitérő vólt. Nevezetesen „ő felsége el fogja küldeni utasitásait Desalleurs-höz (Lajosnak Rákóczi mellett levő követe), ő felsége további elhatározása majd tudatni fog önnel.“ [3]) A franczia király elhatározása pedig, s illetőleg a dolog érdemét tárgyazó válasz még ezután sokáig váratott magára, s mint alább látni fogjuk, midőn megjött, csaknem kétségbeejtő vólt.

---

[1]) Thali K. Rákóczi tár. I. 428.
[2]) u. o. I. 441.
[3]) Fiedler i. m. I. 286.

Egyébiránt a mi a béke tárgyában hozott ama gyülési határozat előzményeit, s általában a szécsényi gyülés egész lefolyását illeti: mindjárt a második ülés napján csaknem szakadás támadt a mágnások és köznemesek közt egy fontos dologban. T. i. az érsek egyik kisérője Okolicsányi a nagy részben protestáns köznemességgel elhitette, hogy vallási sérelmeik alapos gyógyitását csak ugy reménylhetik, ha e gyülést országgyülésnek nevezik, két táblára osztják, s az alsó tábla elnökeül választanak egy protestáns királyi személynököt. Szept. 14-kén reggel végre is hajtották ezt a rendek, királyi személynökké választván Radvánszki Jánost. És midőn e lépésöket rögtön bejelentették Rákóczinak, azon választ nyerték, hogy mivel ez a többség müve, nincs ellene semmi kifogása. Azonban a papok, és a többnyire katholikus hitü főurak, a rendek e lépését veszélyesnek tartván magokra nézve, rávették Rákóczit, hogy mivel ama végzés nem kellő módon hozatott, tiltakozzék ellene: a mi meg is történt a következő napi ülés alkalmával.

Ekkor aztán éles vitatkozás támadt a fölött, van-é most szükség királyi személynökre vagy nincs; országgyülés-é ez vagy nem; ha nem országgyülés, micsoda hát; minő főnöke legyen és ki? A köznemesség azt kivánta, hogy országgyülés legyen; de ez ellen az hozatott föl, hogy egész vármegyék, s sok méltóságos főrendek hiányzanak, a kik nélkül pedig nem lehet országgyülés. Legföltünőbb vólt Bercsényi argumentuma: „Nem lehet ugyan kétkedni a felől, hogy ezen gyülés országgyülési hatósággal bir, de hogy valósággal országgyüléssé legyen, arra megkivántatnék a méltóságok betöltése, ez pedig elidegenitené ügyünktől a méltóságok mostani viselőit; továbbá a császár is kinyilatkoztatta, hogy orvosolni akarja a nemzet sérelmeit, ennélfogva nem forog fenn királyválasztás szüksége, s igy nincs szükség országgyülés tartására. Meg is egyezett a gyülés abban, hogy más nevet kell adnia magának, sőt abban is, hogy legyen e gyülés olyan confoederatio forma, mint a milyenek Lengyelországban tartatnak. Azonban a confoederatio tervének, s szerkezetének részletes meghatározása most mindjart nem történhetvén meg, választmány neveztetett ki, mely azt elkészitse. E választmány javaslatának tárgyalása 16-kán történt, a mikor aztán megállapittatott, hogy a fegyvert fogott rendek egymáshoz való viszonya: szövetség (confoederatio), e szövetség élén áll egy vezérlő fejedelem; a fölkelt rendek együtt és egyenként hittel kötelezzék magokat mind egymás, mind a vezérlő

fejedelem iránti hűségre, valamint ez is a szövetség tagjai iránt; a vezérlő fejedelem Rákóczi legyen.

A szövetség szerződési okmánya ez: „Mi, alól specificált magyarországi statusok és rendek adjuk tudtára örök emlékezetül mindeneknek az kiknek illik, ez levelünknek rendében, hogy: Minekutánna a szabados uralkodásra vágyódó ausztriai ház, az királyi diplomákat hiti megszegésivel általhágván, minden törvényinket megvetvén és földre tapodván, édes hazánkat, nemzetünket nemcsak minden szabadságától megfosztotta, hanem ennek főbb tagjait minden kegyetlenséggel öldökölte, és sokakat közülök rettenetes kinokkal az föld szinéről eltörölnie nem irtódzott vólna; Istennek csudálatos rendelésibül azon kegyetlen uralkodó rabságábul méltóságos fejedelem felsővadászi Rákóczi Ferencz kegyelmes urunk eő nagysága kiszabadulván, Ausztriának ellene velünk együtt fegyvert fogván, és már harmadfél esztendőktül fogvást hasznosan hadakozván ez végre: Hogy ezen ügy dolgában közönséges akarattal tovább is annál jobb rend tétessék, ez folyó 1705-dik esztendőben szeptember havának első napjára ide Szécsényi Mezőben Generalis Conventusra bennünket hivogató levelei által összehivott és gyüjtött vólna: szükségesnek itéltük, hogy mindeneknek előtte egy olyan fejet válasszunk magunknak, az ki velünk együtt Hittel confoederálván, ezen Hazánk ügyét, valamig Isten által régi Szabadságink helyrehozásával, megnyerésével kivánt czélját el nem érjük, nemcsak a hadi dolgokban, hanem az Törvényes Egyházi és Oeconomiai állapotokban is igazgassa, kormányozza és velünk egyetemben óltalmazza; Tetszett közönségesen és egyező akaratbul az Praetitulatus Méltóságos fejedelmet Rákóczi Ferencz Kegyelmes urunkat, Erdély országának választott fejedelmét minékünk is confoederatus statusoknak Vezérlő fejedelmünknek választanunk, az mint választottuk is. Mely confoederatióuknak hogy annyival jobb fundamentuma ereje és állandósága légyen: azt az következő kétrendbeli esküvés módgyával ratificaltunk és stabiliáltunk, sőt annak feljebb declaralt czéljaiban való megtartására nemcsak magunkat, hanem maradékinkat is sub poena perpetuae infidelitatis et perduellionis in Patriam obligaljuk:

„Én NN. esküszöm az élő Istenre, hogy ezen Confoederalt Nemes Magyar Haza Statusinak és Rendeinek az Ausztriai ház által megbántódott minden szabadságinak, és törvényeinek helyreállitására öszvekötött és most is megerősitett Szövetségében szabad akaratom szerént belépek, ezen Szövetséget, mint tulajdon életemet ugy becsülöm és tartom, ez ellen sem nyilván, sem titkon

sohasem practicalok, ha mást practicalni tudnék vagy hallanék, kijelentem, és a közelebb comendirozó főtiszteknek, és következendőképen magának Vezérlő Fejedelmünknek bemondom, attul semmiképpen el nem állok és az az Ügyet el nem hagyom, azt mindenkor minden tehetségemmel elősegiteni és terjeszteni igyekezem, az egyenetlenséget távoztatom, az egyességet, mint az Szövetségnek lelkét megtartom. Sőt ezek felett az Méltóságos Fejedelmet Rákóczi Ferencz uramat ő Nagyságát, mint az szabadságért összeszövetkezett Magyarság választott Vezérlő Fejedelmét esmérem, becsülöm, parancsolatinak engedelmeskedem, Ő Nagysága és az szövetség Barátainak Barátja, Ellenségeinek Ellensége leszek utólsó csöp véremig, ezen Ügy mellett el nem hagyom. És mivel ezen szövetség az Magyar Nemzetnek javára és boldogulására czéloz, és szereztetett: mindenek felett az haza javát munkálódom, annak óltalmára igyekezem, és valamit a Confoederált Statusok közakarattal rendelnek, kötnek és végeznek, minden kigondolható félelem és tekintet nélkül nemcsak megtartani, s magamat ahoz alkalmaztatni, de minden erővel és tehetséggel véghez vinni igyekezem, és ezen esküvésemmel most is magamban eltökélem."

„Én Fejedelem Rákóczi Ferencz, ugymint a haza szabadságáért Confoederalt Magyarország Statusinak és Rendeinek Választott Vezérlő Fejedelme esküszöm — — — — hogy ezen Confoederalt Nemes Magyar Haza Statusinak és Rendeinek az Ausztriai ház által megbántódott szabadságinak és törvényeinek helyreállitásában összekötött és most is megerősitett szövetséget, mint tulajdon életemet ugy becsülöm és tartom, ezt felbontani, vagy ez ellen járni sem akarok, sem engedek, sőt teljes erőmmel és tehetségemmel azt segitem és terjesztem, ahoz külső Confoederatusokat is keresvén, az köztünk való egyességet kiváltképen megtartani és másokkal is megtartatni igyekezem, és az összeszövetkezett magyarságot s Hazánk szabadságának felvett ügyét el nem hagyom igazán vezérlem, az egyházi személyeket, urakat, nemeseket, szabad királyi városokat, az jászokat, kunokat, hajdu és mezővárosokat, egyszóval az összeszövetkező Magyarországnak nemesit, vitézlő és hazánkért felfegyverkezett rendeit hazánkhoz törvényes szabadságiban és igazságiban kinek kinek maga approbalt törvényes privilegiumiban háborgatni sem kivánom, sem engedem, sőt azokban megtartani, óltalmazni tartozom. Nevezett szerént pedig az Religiokbul olykor származni szokott dissidentiáknak eltörlésére, és az szivbeli egyességnek nevelésére fogadom, hogy az or-

ságban bevett három Religiot maga törvényes szabadságában megtartom és másokkal is megtartatom. Sőt valamit ezen confoederalt statusokkal közakarattal kötünk, rendelünk, végezünk, azt teljes erővel véghez vinni igyekezem. Kire Isten engem stb," [1])

Oly nagy vólt a rendek lelkesedése és bizodalma a fejedelem iránt, hogy a neki itt fölajánlott vezérlő fejedelmi hatalom korlátlan vólt, de ő maga tett ellene kifogást, s kivánta, hogy neveztessék mellé egy számos tagból álló kormánytanács. És mig ezen tanács miként leendő szervezéséről véleményadással megbizott választmány müködött, addig le is tették a rendek az esküt szept. 19-kén. E részben az a nehézség adta elő magát, hogy a papság kijelentette, miszerint papi minősége nem engedi másként esküdni, mint csak papi hitére. „De az egész gyülés acclamált, mondván: meg kell lenni, mert a ki meg nem esküszik, Nótában hozza magát." Azonban végre is megnyugodtak a rendek a papság szokott esküvésmódjában. A rendek esküvése ugy történt, hogy a megyék alispánjai a gyülés szine előtt esküdtek, a megyéjökből jelenlevők pedig a megye sátorában az alispán előtt. Az is meg vólt határozva, hogy ha eloszlik a gyülés, az alispánok otthon a megye minden nemesét eskessék meg. A fejedelem esküvése 20-kán történt nagy ünnepélyességgel, s ősi szokás szerént föl is emelték. A szövetség okmányának három hiteles példányban leiratása is elhatároztatott, melyek közül egy legyen Rákóczinál, másik a lengyelországi primás levéltárában, harmadik a hannoverai választónál.

A fejedelem mellé adandó senatus felől alkotandó törvény javaslatával megbizottak azt véleményezték, hogy Ulászló törvényét kellene kiindulási pontul választani, ennélfogva javasolták, hogy álljon a tanács 24 tagból, kik közül 4 főpap, 4 báró, és 16 nemes legyen, mindenik rend maga fizesse a kebeléből választandó senatorokat, s hogy a válásztást a szövetség gyülése eszközölje. Ekkor kérdés támadt a felől, hogy a nemesi rendbeli senatorok száma 16 legyen-é, vagy 12, legyen-é a választásoknál tekintet a vallásfelekezetekre is. E kérdésekben nem tudtak egyetértésre jutni s a fejedelemre bizták az eldöntést. És a fejedelem ugy itélt, hogy itt nem kell nézni a vallásra, mert a senatorok nem a felekezetek vallási, hanem az ország politikai ügyeit fogják intézni; a mi a számarányt illeti, ámbár a régi törvény 16 nemest kiván, a mostani körülmények szerint elég lesz 12. A választás módját illetőleg könnyen megegyeztek a rendek abban, hogy nòha a törvény a

---

[1]) Thali Kálmán: Rákóczi tár. I. k.

rendek jogává teszi a választást: most a vezérlő fejedelemre kell ruházni a kinevezés jogát, ugy azonban, hogy ez ne legyen rendes gyakorlattá. A fizetés történjék az ország közpénztárából.[1]) Ez megtörténvén kinevezte a fejedelem tanácsosokká a papi rendből Telekesy István egri, Pethes Endre, Ilyés István, cs. z. p.p.; a főurak közül Bercsényi Miklóst, Forgács Simont, Barkóczi Ferenczet, Károlyi Sándort, Csáki Istvánt, Petróczi Istvánt, Sennyei Istvánt, Eszterházi Dánielt és Zay Lőrinczet; a köznemesek és városiak közül Galambos Ferencz, Vai Ádám, Kálmánczay István, Jánoki Zsigmond, Gyürki Pál, Sós István, Bertóti Ferencz, Gerhard György, Török István, Kajali Pál, Lapsánszky János és Beniczky Lászlót. (Art. 2.)

Rákóczi azt mondja emlékirataiban, hogy mint eddig, ugy e gyülés alkalmával is a vallásügy elintézése okozott neki legtöbb nehézséget. A protestánsok nagy hangnyomattal emelték ki, hogy a szabadságháboruk, kivált a közelebbiek tulnyomólag, sőt csaknem kizárólag az ő vérök ontásával folytak. Ennélfogva méltán kivánhatnak legalább is annyit, hogy a vallási ügy a linczi béke alapján szabályoztassék. Ez ellen azt hozták föl a katholikusok, a miben maga Rákóczi is egyet értett velök, hogy azóta nagyon sok olyan község, a melyek akkor protestánsok vóltak, katholikussá lett, következésképen igazságtalan dolog vólna azon kath. községek templomait ismét protestáns templomokká nyilvánitani. Ő (Rákóczi) minden igyekezetét oda forditotta, hogy mindenik felekezetet rá vegye, miszerint nem a betükhöz ragaszkodás, hanem kölcsönös és méltányos engedékenység által egyenlitsék ki az ügyet, a mi sikerült is neki. E kiegyeztetés emlékére emlékpénz veretett „concurrunt ut alant“ föliratttal.

Tárgyaltattak az egyes megyéknek azon sérelmei, a melyek a porták számának igazságtalan felosztásából származtak. Végre megjegyzést érdemlő dolog az is, hogy Ketzer naplójában nincs említés egy nagyon fontos ügyről, a melyben pedig végzés alkottatott, u. m. a megyék és a központi kormány közti viszonyról. (L. alább V-ik cz.)

Október 2, illetőleg 3-kán rekesztetett be a szécsényi gyülés; a határozatok másodikán hirdettettek ki, a hálaadó istenitisztelet 3-kán tartatott.

A határozatok e következők:

1. A szövetségi oklevél, és az esküformák. (L. fentebb.)

---

[1]) Ketzer naplója: Rákóczi tár. I. 430.

2. A szövetséges rendek tanácskozván dolgaiknak jobb móddal való folytatásáról, s figyelemmel levén az ország alkotmányára is, tetszett a méltóságos fejedelmi vezérnek 24 személyből való senatust avagy tanácsot a hazának főbb tagjai közül rendelni, és ennek a nemes statusok által kijelöltek közül való kinevezésére a fejedelmet felhatalmazván, 24 számban kineveztettek, u. m. (L. fentebb.)

3. Sok haszontalan költséget tevén ekkoráig a nemes vármegyék a gyakori követségekkel, hogy azok ezutánra megelőztessenek és hogy a vármegyék a fölmerülő ügyek intézésébe befolyhassanak: közakarattal elhatároztatott, hogy a vármegyék állandóan tartsanak a fejedelem mellett két alkalmas embert.

4. A békekötés. (L. fentebb.)

5. Gyakran nagy fogyatkozás levén az ügyek intézésében a vármegyéknek vagy azok tisztviselőinek most hanyagsága, majd engedetlensége miatt: hogy a szövetség dolgai minél jobb móddal és nagyobb gyorsasággal intéztethessenek, hatalom adatik a vevérlő fejedelemnek és a mellette levő tanácsnak, hogy az ilyenekkel akként bánhassanak el a mint jónak látják.

6. Figyelembe vevén a szövetkezett rendek a jezsuita atyáknak e hazában levő sorsát és állapotát, s először is nyilván levén, hogy az ifjuság oktatása végett hivattak légyen a hazába, és noha azon alkalmatossággal az ő Collegiumaiknak és Seminariumaiknak oly alapitványok adattak, melyeknek segélyével folytathatják vala a tanitást: mindazonáltal a magok hasznát több nagy jövedelmekkel bőviteni igyekezvén, az ausztraiai háznak törvénytelen uralkodása által a tisztelendő klerustól, és más a hazában levő régi szerzetesektől sok jószágot eltulajdonitván, abbásságokat, praepostságokat és más beneficiumokat elfoglalván, másoknak nem kevés kárával mostanig birtokolják; figyelemmel levén ezen szerzetnek előbbeni dolgára, s tekintvén egyszersmind a haza törvényeinek igazságos kiszolgáltatására, helyesnek találtatott, hogy az olyan törvénytelenül elfoglalt jószágok a Tiszelendő klerusnak mint előbbeni birtokosoknak visszaadassanak, magok pedig a nevezett jesuiták az ifjuság oktatására való nézve bizonyos helyekre szorittassanak, a németesek, a német nátiókkal kimenni kényszerittessenek, és „mivelhogy ekkoráig az ausztriai velünk mérkőző provinciával ezen hazabéliek összeköttettenek, és pedig ezen okból: vi strictisimae obedientiae, ugy hogy minden dispositiókban onnan függjenek; ellenben pedig ez magyar ügynek az ilyetén állapottal levő circumstantiák sérelmére levén, az allegált engedel-

mességre nézve az emlitett szerzetesek bé nem jöhetvén, nem különben az összeszövetkezett rendek is, a nélkül, letett hitek ellen ez hazában őket nem acceptálhatván: közakaratból tetszett, melyszerint azon szerzeteseknek adódjék tudtára ezen végzés: Hogy vagy az ellenkező ausztriai provinciától való magok elszakadását 4 hónapok alatt effectuálják és a confoederationak subscribáljanak, vagy azt nem akarván, a confoederált magyarország részeiben meg nem maradhatnak; kiről is válasz resolutiójok elváratik."

7. Az elmult esztendőkben a haza szabadságaért fegyvert fogott, s elhalt vagy bujdosásra jutott uri nemes rendeknek, különösen az eperjesi vérpad áldozatainak jószágai elkoboztatván, s azok utódai is megfosztatván jogos birtokuktól, hogy az ilyen megsértett feleknek minél hamarább vigasztalás nyujtathassék, s hogy a más birtokos felek ügyei is megvizsgáltassanak, s kinek kinek igazság szolgáltathassék: határoztatott, hogy ezen ügyekben a fejedelem a mellette levő tanácscsal együtt érvényesen itélhessen, ha pedig maga akadályozva lenne, választmányt nevezhessen ki. És mivel némelyeknek t. i. a kiknek apjok az eperjesi mészárszéken elitéltettek, épen azok ellen van keresetök, a kik azon istentelen törvényszékben ültek, ezek ügyének megvizsgálását, s a törvény szerint elitélését magoknak tartják fenn.

8. Miután Tököli Imre fejedelem a haza ügyének védelmeért fosztatott meg joszágaitól, és miután ezen jószágok jelenleg az ország hatalmában vagynak, Tököli javai visszaadatni rendeltetnek, s elhatároztatik, hogy a kötendő békébe ő is befoglaltassék. A mennyiben pedig mind ő, mind bujdosó társai a haza érdekében adósodtak el, megbizatik a fejedelem, hogy hitelezőiket elégitse ki az ország pénztárából.

9. Miután a vezérlő fejedelem a haza ügyében hivta meg a rendeket e gyülésre, még pedig ugy, hogy személy szerént jelenjenek meg; és miután sokan törvényesen bevehető mentség nélkül elmaradtak, némelyek pedig, noha megjelentek, de a tárgyalások befejezése előtt eloszlottak; és minthogy ez a szövetség érdekeinek sérelmére történt: határoztatott, hogy mind az elmaradottak, mind a kellőnél előbb eloszlottak személyes felkelésre szorittassanak, még azon esetben is, ha magok helyett zsóldost állitottak vólna, csak a nagyon szegényekre tétetvén kivétel.

10. Ha lennének oly hazafiatlanok, a kik a szövetségi esküt bármi oknál fogva le nem teszik, vagy a szövetség ellen bármit terveznének, az ilyenek mint hazaárulók hűtlenségi bünbe essenek. Továbbá, hogy a szövetségi esküre vonatkozó végzés minél czél-

szerübben foganatosittathassék, a vármegyék alispánjai tartsanak megyéjükben közönséges gyülést, tétessék le az esküt mindenkivel, s a megesküdtek névsorának egy példánya maradjon a megyénél, másik küldessék a fejedelemhez. Ugyanez történjék a királyi városoknál, kamaráknál, és káptalanoknál; a lelkészekkel is tétessék le ezen esküt illető elöljáróik, a katonaságot pedig a hadparancsnokok eskettessék meg.

11. A vezérlő fejedelem, erdélyi fejedelemmé leendő felavattatása alkalmával, ezen szövetség részéről küldendő küldöttség által üdvözöltessék, mely küldöttség egyszersmind azzal is megbizatik, hogy azon alkalommal szólitsa fel az erdélyi rendeket e szövetség elfogadására, oly formán, hogy egyik ország se kössön békét a másik nélkül.

12. A szövetségi okmánynak három példányban leiratása. (l. fentebb.)

13. A valláskülönbségből származni szokott egyenetlenség megszüntetésére, s a confoederatio erősitésére nézve tetszett mind a katholikus egyéneknek, mind az evangelikus rendeknek barátságos egyességre lépni, minélfogva elhatároztatott, hogy mind az ágostai, mind a helvétziai vallástételt követőknek szabad vallásgyakorlatuk legyen az 1608, 1647. törvények, és az 1659-dik évi diploma értelmében. A mennyiben pedig az 1681-ki soproni országgyülési határzatnak oly erőt tulajdonitanak, mintha a földes urnak joga lenne jobbágyai lelkiösmeretén uralkodni, hogy ez semmi szin alatt ne történhessék, felujittatnak a vallászavarók ellen 1647-ben alkotott törvények; a miből következik, hogy ezután bárki bármelyiket akarja is követni a három törvényesen bevett vallás közül, ezt szabadon tehesse.

14. Hogy az 1647-dik esztendőtül fogva fennforgó templomperek békésen kiegyenlittessenek: közakarattal elfogadtatott mindkét felekezetüek által, hogy mind a vármegyékben, mind a királyi és mezővárosokban oly formán történjék a kiegyezés, a mint a vezérlő fejedelem által e tárgyban kiadott végzés okmányában látható, a mi is ezennel oly jogerőre emeltetik, mintha a törvényczikkek közé iktattatott vólna.

15. Mind a két rend által elhatároztatik, hogy a fentebb emlitett egyezkedés minden részletében s pontjában végrehajtassék az 1647: 8-ban megszabott büntetések alatt, a papság ellentmondása semmibe sem vétetvén, sőt a katholikus világi rend, az itt megirt egyesség szerint köteleztetvén az evangelikusok jogainak is óltalmazására.

16. A fenntebb emlitett okmányban névszerint elsorolt templomoknak az ott megirt módon átadása végett nevezzen a fejedelem biztosokat mindkét felekezetüek közül, s ezen biztosok a nekik adandó részletes utasitás szerint fogyatkozás nélkül hajtsák végre amaz intézkedést.

17. Továbbá határoztatik, hogy ezen kölcsönös egyesség a dunántuli kerületre is érvényes legyen, s az ott fölmerülhető templomperek is vagy a vezérlő fejedelem, vagy az ő gátoltatása esetében egy bizottmány által intéztessenek el, épen ugy, mint a többi részeken.

18. Minthogy a vezérlő fejedelem által a fiscalis jószágokból tett adományozások érvényessége e gyülés jóváhagyásától függesztetett föl: fölhatalmaztatik a vezérlő fejedelem, hogy azon adományokat, a mint jónak látja, vagy megerősitse, vagy más érdemes hazafiaknak adja, vagy az állam számára tartsa meg.

19. Minthogy sokan vannak olyanok a kik e szabadságharcz kezdetén fegyvert fogtak, s a harcz folyamában ragadozás által meggazdagodván, már letelepedtek: ezekre nézve határoztatott, hogy ha egy hónap lefolyása alatt ismét a sereghez nem mennek, minden megkárosodott fél világos adóssági pert kezdhessen ellenök. [1])

E végzés negyedik pontja, mint láttuk, nyitva hagyta az alkudozás utját; sőt kineveztettek a békebiztosok is, s a tanácskozás helyeül Nagy-Szombat, határnapjaul pedig okt. 26-dika tüzetett ki. Azonban most sem mehetett előbb a béke ügye, mert Herbeville császári tábornok épen a szécsényi gyülés napjaiban indult meg visszafoglalni Erdélyt Rákóczitól. Ehez képest a császári udvar a maga béküllési hajlamát e hadjárat sikerétül függesztette föl, Rákóczi pedig attól, minő választ kap Vetési a franczia udvartól a szövetségkötés tárgyában ismételve előterjesztett sürgős kérelmére. Herbeville hadjáratának sikere teljes vólt, (Zsibó november 11.), Erdély kiesett Rákóczi kezéből. Most már a császár biztosai azzal vágták ketté a békealkudozást, hogy minden föltétel nélkül kivánták vólna megkötni a fegyverszünetet, a mire pedig teljességnem állták a magyar biztosok. Még kevésbé állottak pedig akkor, midőn a szövetkezett rendek hadserege nemsokára kiköszörülte a fegyverein Zsibónál esett csorbát, meghóditván a dunántuli részt. A fölkelőknek e szép győzedelme uj ösztönül szolgált az angol és

---

[1]) Thaly: Rákóczi Tár. I. 436.

holland követeknek, hogy ismét fölvegyék, s az udvar által is fölvétessék az alkudozások elejtett fonalát. Sőt azt akarták most ama közbenjárók, hogy nemcsak holmi fegyverszünet, hanem végleges békealkudozást kezdjenek. De erre nem álltak rá a magyar biztosok, mert, mint mondák hiában való munka a béke tárgyalásához kezdeni addig, mig az előzmények sincsenek tisztában. Azonban engedett is valamit a magyar bizottmány, midőn most már nem a külföldi garantiák, és az erdélyi fejedelemség elömerését állitotta föl előleges föltételképen, hanem azt, „hogy az arany bulla záradékának eltörlése, és az örökös királyság nem fog jogalapnak tekintetni arra, hogy az udvar Magyarországgal is ugy bánhatik, mint más örökös országaival.“ De tett a magyar bizottság a tárgyalások megkezdése ellen olyas kifogásokat is a melyek, mint az ezeket tartalmazó eredeti levelek mutatják, (láthatók Rákóczi i. m. III. 59—90) csak az idő huzás-halasztására czéloztak. Deczember 14-kén komolyabb tárgyalások kezdődtek a közbenjáró miniszterek és a magyar biztosok közt folyt levelezésekben, melyekből látható, hogy a bécsi udvar is csak annyit engedett, a mennyit szükségesnek látott arra nézve, hogy elhárithassa magáról a vádat, mintha ő lenne a béke akadálya.

Deczember 14-kén irják a közbenjárók a magyar bizottságnak: „September 3-dika óta nagyon megváltozott a dolgok helyzete. Akkor még azt sürgette a császári udvar, hogy a magyar biztos urak előlegesen jelentsék ki, miszerént nem veszik kérdésbe sem az uralkodó család véglegesen megalapitott örökösödési jogát, sem az arany bulla záradékainak visszaállitását nem hozzák szóba. Azóta pedig részint ő általok, részint a kalocsai érsek által előterjesztések tétettek a felséges udvarnál az iránt, hogy ennek előleges feszegetése csak késleltetné az ügyet, elő lehet azokat adni majd akkor is, a mikor a dolog érdeméről lesz szó, és ezen előterjesztések folytán már fel is adta ő felsége azon álláspontot. És midőn már a megbizó levelek formaságai miatt támasztott nehézségek is el vannak oszlatva, és miután ő felsége nekik, kijelentette, hogy a magyar rendek által beterjesztendő sérelmeket orvosolni fogja, az ország törvényeit, jogait, kiváltságait helyre fogja állitani, és hogy ő felségének soha eszében sem vólt az örökös királyságot akként magyarázni, mintha ennélfogva joga lenne neki arra, hogy Magyarországot absolut módon kormányozza: ennélfogva ugy hiszik, hogy az eddigi előleges föltételek, u. m. az örökösödés, a bulla záradéka, és a garantia kérdései el vannak ha-

lasztva a teljes béketárgyalásokra, és hogy ekként elegendő remény s alap nyujtatott a magyaroknak a béke helyreállitása iránt, a mely felől leendő tárgyalásra indulni már készen is vannak ő felsége biztosai, s e biztosok meghatalmazó levelei már az ő kezeik közt vannak. Nincs tehát egyéb hátra mint az, hogy kezdessék meg a béke tárgyalása. A magyar biztos urak adják elő panaszaikat mint megsértett fél; vagy ha erre nem vólna fölhatalmazásuk, kérjenek mind a magyar, mind az erdélyországi confoederatiótól, hogy valahára meglehessen kezdeni az üdvös munkálatot."

E levélre deczemb. 20-kán válaszolnak a magyar biztosok eképen: „látjuk, hogy méltóságtok akként fogják fel a helyzetet, hogy azon nehézségek, a melyek eddig késleltették a béke tárgyalását, megszüntek nehézségek lenni, mert a felség és udvar hallgat felőlök; látjuk, hogy méltóságtok azt hiszik, miszerént ez által annyira megváltozott a dolgok helyzete, hogy méltóságtok nem is mernek már e tárgyban inditványt tenni. Látjuk azt is, hogy a felséges udvar megigérte méltóságtoknak, hogy törvényeinket orvosolni fogja. Ámde méltóztatnak átlátni amaz előleges pontok természetéből, hogy azok a mi kivánataink vóltak, és abból, hogy midőn mi ama kivánatainkra kedvező választ reményltünk, ő Felsége pedig azoknak épen ellenkezőjét akarta előleges pontokként felállitani, azután pedig egyszerre elhallgatott velök, nem következik, hogy a mi helyzetünk megváltozott vólna. Nagyon veszedelmes lenne ránk nézve, ha azokról mi is hallgatnánk csak azért, mert az udvar is hallgat. A mi világosan kimondatik, az használ az ügynek, a mi nem mondatik ki, árt. Két értelemben forog itt fenn az örökösödés. Más dolog a pozsonyi országgyülésnek az örökösödésről szóló czikke, a mely nekünk már sok bajt okozott; és egészen más az örökösség neve alatt, visszaélés utján behozott azon uralkodásmód, melynek következtében ő Felsége kiadványai olyan stilussal szerkesztetnek, a melyből az a szándék tünik ki, hogy e nemes Magyarország az ausztriai háznak épen olyan sajátjává tétessék, mint a többi örökös országok, és hogy a bulla záradékának eltörlésénél fogva, a kötelesség a királyra nem, hanem csak az ország lakosaira, mint valami örökös jobbágyokra vonatkozzék. Innen van, hogy mi magyarok, az előleges pontok közé soroztuk az örökösödés és a záradék kérdését. Könnyen átláthatják Méltóságtok, hogy midőn mindkét részről épen ellenkező inditványok tétetnek, és midőn ő Felsége e tárgyban nem nyilatkozott határozottan: ha lehet itt a

hallgatásra támaszkodni, majd az fog történni, hogy e hallgatást mindenik fél ugy értelmezendi, a hogy neki tetszik. Ha ezt most nem hozzuk tisztába, megakadunk a békealkunál, mert a hallgatásnak mindenik fél oly magyarázatot ád, a milyet akar. Nem nyujt a békéhez alapot és reményt az sem, hogy az absolut uralom nevét eltagadják azért, mert Ausztriának és Csehországnak is vannak törvényei. Magyarország nem akar ezen országokhoz hasonlóvá lenni. A magyar bizottság az előleges pontokban akarta magát biztositani a felől is, hogy a sérelmek orvoslása necsak általánosságban igértessék, mert ki nem ösmerné a királyi kegyelem divatos stilusát? Épen az tett bennünket gyanakodókká, hogy a felséges uralkodóház előre megigért mindent, a nélkül, hogy megkérdezte vólna, mi legyen az a minden; most pedig midőn a magunk megnyugtatása végett, megigértetni kérünk némelyeket, ezeket sem adja meg, mert semmitsem lát annyira törvényesnek, hogy alku nélkül megadhatná. Ugy látszik tehát, hogy a felséges udvar eszében nem az van, a mit Méltóságtoknak emleget, hanem valami uj alku a törvények fölött. Ez pedig sokkal több, mint a miben mi megnyugodhatnánk. De hogy az ne láttassék, mintha mi gátolnánk a béke megkötését, átküldtük Méltóságtok levelét a fejedelemhez, hogy, a mennyire a téli hadfolytatás engedi, mind a magyarországi, mind az erdélyi rendeknél minél hamarább megállapittathassék a békeértekezletnek mind helye, mind módja; és hogy, mihelyt ők tudatni fogják velünk akaratukat, azonnal értesithessük méltóságtokat. Egyébiránt alázatosan kérjük Méltóságtokat, sziveskedjenek igyekezetöket oda forditani, hogy ezen előleges föltételeinkre nem hallgató, hanem világos választ nyerhessünk. Ne méltóztassanak azt hinni, hogy holmi általánosságok kielégitik a magyar nemzetet, s bizalmat szülnek a másik fél békehajlama iránt. Ne hallgasson, hanem világosan nyilatkozzék a felséges udvar mindazokról, a melyek a törvények helyreállitására vonatkoznak, hogy tudhassa mindenki, mi fogja képezni a remény alapját."

Deczemb. 23-kán ily feleletet adnak a közbenjárók: „Nem emlékszünk, hogy mióta a közbenjárást fölvállaltuk, minket a magyar biztosok valaha arra kértek vólna, hogy eszközöljük ki, miszerint az udvar valami előleges nyilatkozatot tegyen a záradékról, s az örökösödésről. Ellenben emlékezünk arra, hogy a kalocsai érsek kért bennünket, eszközöljük ki, hogy az udvar ne feszegesse ezen pontokat előre, hanem hagyja a rendes tárgyalásra. Ezért történt, hogy mi mindig arra kértük az udvart, hogy kerül-

jön minden előleges nehézséget. Kértük a magyar bizottságot is, hogy adja elő minden nehézségét, nehogy midőn azt gondolnánk, hogy a béke müvének küszöbénél állunk, utólagosan felhordott előleges nehézségek gátoljanak meg a munkában. De ha kért vólna is minket arra a magyar bizottság: valamint a bécsi udvarnak tanácsoltuk, ugy nekik is tanácsoltuk vólna, hogy ne ragaszkodjanak ilyen előleges föltételekhez, mert ezzel csak késleltetnék a békét. Csak a rendes békealku látszik olyannak, a mi mind ama két pontot, mind a többi nehézségeket mególdhatja. Az udvarnak ama két pontról hallgatása által csak azt akartuk jelenteni, hogy azok kérdése a rendes béke tárgyalására halasztatott. Igy állván a dolog, megmaradunk azon állitásunk mellett, hogy a hallgatás azon pontok felett sem a kiralynak, sem a szövetkezett rendeknek nem okoz sérelmet. Ugy hisszük, hogy már most előadhatja a magyar bizottság mind azokat, a miket kivánhat a törvények alapján. Midőn kimondja a király, hogy orvosolni akarja az ország sérelmeit, és hogy nem kiván magának absolut hatalmat: ugy hisszük, hogy a magyar bizottság, józan észszel, nem érthet azon egyebet, mint azt, hogy ő Felsége megelégszik a törvényeken alapuló királyi hatalommal, és hogy itt csak elcsavarással lehet Austria, s a többi örökös országok törvényeit emlegetni. Ha pedig ugy fog találtatni, hogy a törvények megsértettek, igéri ő Felsége, hogy azokat orvosolni fogja. De nem is következhetik a záradék eltörléséből, hogy ezáltal minden kötelesség levétetnék a királyról. Maradjon hát most függőben ez a pont is, s halasztassék a rendes tárgyalásra. Nem lehet azon kételkedni, hogy amaz általánosságban tett igéretben is, elég alap kinálkozik a béke reményéhez, bizvást hiheti a nemes magyar nemzet, hogy a tárgyalások alkalmával orvosoltatni fognak mind azon sérelmek, amelyeket meg fog nevezni a magyar bizottság. Abból pedig, hogy ő Felsége semmitsem tekint annyira törvényesnek, hogy előleges tárgyalás nélkül megadná, nem következik, hogy minden törvényt kérdés tárgyává tenni, s uj alkura bocsátani szándékoznék. Sőt épen ugy akarja ő Felsége, mint mi, hogy orvosoltassanak a nemzet sérelmei. Egyébiránt kedvesen vettük a magyar bizottmánynak azon elhatározását, hogy nem fogja halogatni a tárgyalást, s most is ismételve kérjük, méltóztassék az áldott békének minél hamarább létrehozásán minél buzgóbban munkálkodni, és hogy jelentse ki feleletét a fegyverszünet tárgyában tett inditványunkra is, a melyet mindeddig hallgatással mellőz, holott az lenne a békecongressus meg-

nyitására a legelső lépés, s hatalma is lenne rá a magyar bizottságnak."

Erre igy válaszol a magyar bizottság dec. 28-kán: „Elösmerjük, hogy Méltóságtoknak nem vólt tudomások minden kivánatunk felől, sőt nem is lehetett, mert méltóságtok közbenjárása, ránk nézve, tulajdonképen csak akkor kezdődött, mikor rendbe hozattak a megbizó levelek. De másfelől tudjuk, hogy ama pontok már régen előterjesztettek a kalocsai érsek által. Továbbá ugy hittük, hogy midőn méltóságtok felajánlták közbenjárásukat, ezen közbenjárást a tudvalevő előleges nehézségek eloszlatására is kiterjesztik, nemcsak arra, a mi a felséges udvar felfogása szerint kivántatik a tárgyalásra. A mi azon kérést illeti, a melyet az érsek, — mint Méltóságtok mondják — intézett hozzájuk: nem tudjuk ki hatalmazta fel az érseket arra, hogy azt a mi nevünkben tegye. Hogy pedig arra térjünk vissza, mit értünk mi az örökös uralkodás eszméjébe foglalt absolut hatalom alatt, ugy vesszük észre, hogy előbbi iratainkban még nem fejeztük ki magunkat elég világosan. Tehát, hogy tisztán lehessen látni, mi a különbség a trónnak örökösödés szerint elnyerése, és az örökös birtoklás közt; és hogy mi tesz minket idegenekké a többi országok örökös természetéhez hasonlótól: megemlitvén mellékesen, a mit nem lehet eltitkolni, hogy nagy sérelmet okozott a nemzetnek, miszerint némely törvények erőszakkal tukmáltattak reá, kifejezzük, hogy jól tudjuk mi azt, miszerint a király nem akar minket Cseh- sat. törvények által kormányozni. Azonban kétféle lehet az örökösödés alakja. Egyik az, hogy az uralkodás apáról fiura száll; másik az, hogy az uralkodó az ilyen országot örökös birtokjog alapján birtokolja, noha más-más törvények szerint kormányozza. És a fejedelmek mégis egynek veszik az örökösödési jog szerint uralkodást azon örökös birtokjoggal, a melyet a németek Leibeigen-nek neveznek. Ily módon történt nálunk is, t. i. miután eltöröltetett a bulla záradéka, s megállapittatott az örökösödés: viszszaélés utján ránk is kiterjesztették amaz örök birtokjogot, oly formán, hogy mikor minden örökös országra ki akartak vetni 12 milliót, azt mondták: mivel Magyarország az örökös országoknak $1/3$-át teszi, tehát fizessen 4 milliót; vagy pedig midőn ujoncz kellett, ugyanazon quota szerint vetették ki Magyarországra is, még pedig azon parancscsal, hogy ennek ellent mondani nem szabad, mivel a neoaquisitio erre korlátlan hatalmat ád a királynak. A rendőrségi rendeleteket is épen igy alkalmazták reánk. Hát ha még a főrendüek és nemesek szabadságának megsértetéséről is szóla-

nánk. Mennyi minden nem következnék az igy felfogott örök birtokjog eszméjéből? Pedig irott bizonyitványaink vannak, hogy azt igy fogják fel. De legyen elég ebből most ennyi, minthogy a magyar bizottság ezuttal nem sérelmeit elszámlálni, hanem csak az örökösödésről fogalmait kimagyarázni szándékozott, azért, hogy átláthassa a Méltóságos közbenjáróság, miszerint a szövetkezett rendeknek okuk van arra, hogy mielőtt a rendes béke tárgyalásához kezdenénk, meg kell tudniok, hogy érti ő Felsége a maga örökös uralkodási praetensióját, s hogy minket nem akar más örökös országaival egyenlőkké tenni, hanem ugy akar velünk bánni, mint egészen szabad állam tagjaival. Innen látszik meg az előleges föltételek fontossága. A mi a fegyverszünetet illeti, a melyről azt mondja a Méltóságos közbenjáróság, hogy mi azt hallgatással mellőztük: mutatják az okmányok, hogy ámbár mi óhajtottunk ő Felségének abbeli kivánatára felelni oly módon, hogy a békeelőzmények kellő figyelembe vétessenek: az okmányok hiányossága gátolt meg bennünket.[1]"

Mig e levelezések folytak, sőt már előbb is, u. m. az egész 1705. év folyamában jelentékeny belső baj nehezült a kormánytanácsra, u. m. a pénzügy. Fentebb már emlitve vólt a kormánytanácsnak a rézpénz kényszerforgalmát illető rendelete. Azóta világosan megmutatta a tapasztalás e kényszerforgalom káros vóltát. És minthogy már elfogyott a kormány pénztárából a vert pénz készlet: a fejedelem, ez ügyben tanácskozás végett összegyüjtötte a tanácsot Miskólczon 1706. januárban. „A legfontosabb tárgy — mondja maga Rákóczi,[2]) — melyet e gyülésben tárgyaltunk, a rézpénz ügye vólt. Látván, hogy nem elég az a két millió, a melyre fel vóltam hatalmazva, többre is kértem felhatalmaztatást. Ugyde e közben hamis pénzverők is álltak elő, nagyon elszaporodtak e pénzfajok, minek következtében nagyon fölment mindennek az ára. Az elszegényedett nemesség adósságai kifizetésére, vagy elzálogositott birtokai kiváltására akarta ezen alkalmat használni. De minthogy ez nem ment, mert a hitelezők nem fogadták el, elveszett a rézpénz becse. Mindenki azon törte fejét, hogy aranyat ezüstöt vásároljon, minélfogva áruczikké lett a jó pénz. Némely senátorok véleménye az vólt, hogy meg kell szüntetni a rézpénz további veretését, s adót kell kivetni. E véleményt már-már elfogadta a tanács. Ekkor én kezdtem szólani. Előadtam, hogy e mostani fölkelésnek legfőbb oka az adófizetés vólt, a mely sok huza-

[1]) Rákóczi i. m. III. 99—149.
[2]) i. m. V: 289.

vonával, és excutioval járt; a nép a háboru kezdete óta ingyen adja az élelmi szereket, mert a baromtenyésztés, ugy szólva, semmijébe sem kerül, gabonája is terem, de pénze nincs, nem is lehet, mert nincs kereskedés. Szigorra sőt kegyetlenkedésre lenne szükség, hogy kivehessük a nép kezéből azon kevés jó pénzt, a mivel talán bir, a nagyobb rész pedig épen nem bir. Azok, akiknek apjok vagy fijok a seregben szolgál, inkább juthatnak egy kis jó pénzhez, mint mások. Föllázadna a katonaság, ha családját zaklatnánk. Ámbár a rézpénz bővsége okozza e bajt: e bővség nem a népnél, hanem az uraknál és nemeseknél van, az adót pedig nem lehetne kiterjeszteni az urakra és nemesekre. Gondolni sem lehet, hogy az adózás forgalomba hozná a jó pénzt. A rézpénz senkinek sem fog kelleni, ha nem lehet vele adósságot fizetni, és zálogot váltani. Elmondtam, hogy elösmerem, miszerint sok bajunk lesz, ha kimondjuk, hogy lehet vele adósságot fizetni, mert anyagja bőven van, s nagyon sok lesz a hamis pénzverő, s a szomszéd országokból is elárasztanak vele bennünket, ha valami nehezen utánozható jelt nem teszünk rá. Egyébiránt akár mennyire elszaporodik, s becstelenné lesz is e pénz, három évig még megélhetünk mellette, s ha még akkor is folyna a háboru, lehet majd folyamodni az adóhoz. Ajánlataim elfogadtattak, s határozatba ment, hogy még kétmilliót kell verni, de ugy, hogy a hamis pénzverők ne utánozhassák, és hogy e rézpénz mind adósságok fizetésére, mind zálogváltásra fordithatό legyen névszerénti értékben, kivéve azon esetet, ha a kötlevélben világosan ki van téve a pénzfaj. Alig mentünk ki a tanácsból, mindjárt mondta Forgács Szirmainak, hogy kiváltja nála zálogban levő jószágait. És ebben az a hir kerekedett, hogy az egész határozat Bercsényi műve vólt, mint a ki, köztudomás szerint nagyon el vólt adósodva. — — — — Abban is megegyeztünk, hogy komolyan hozzá fogunk a békealkuhoz."

A miskólczi tanácskozások ideje alatt, a király nevében Miskólczra jött Szirmai, szorgalmazni a békealku megnyitását, mert az angol és holland követek egy perczig sem szüntek meg az udvart erre ösztönözni. A miskólczi kormánytanács végzésileg kimondta ugyan, hogy meg kell próbálni az alkut: de azt is kijelentette, hogy ezen alku nem kezdhető meg addig, mig az udvar minden kétséget kizáró választ nem ád a szövetkezett rendek kérdésére ama két pontot illetőleg. Ennek következtében tudatták a közbenjárók a kormánytanácscsal, hogy ő Felsége január 29-dikén innepélyesen kinyilatkoztatta, miszerint „a magyar nemzetet ennek saját törvényei, jogai és kiváltságai szerint fogja kormányozni; a

koronaörökösödési jog czimére nem szándékozik absolut uralmat alapitani, sőt az ország minden rendű lakosait meg akarja tartani alkotmányukban, törvényeikben, és szabadságukban." Ez ellen azt a kifogást tették a tanácsosok, hogy előttök nincs innepélyes okmány által bebizonyitva, hogy ő Felsége ezt valósággal igy nyilatkoztatta ki. Azonban mégis kötöttek fegyverszünetet junius végéig.

Azon halogatásnak, melyet ekkor tanusitott a magyar kormánytanács, oka az vólt, hogy választ várt Rákóczinak fentebb emlitett azon sürgetésére, miszerint a bajor s kivált a franczia udvar lépjen szövetségre vele, s kötelezze magát, hogy őt mint erdélyi fejedelmet, s a magyar nemzet szabadságát befoglalandja a békébe. E válasz pedig hónapról hónapra késett. Egyébiránt e válasz minősége felől előre tájékozta a fejedelmet Vetésy Brüsselből 1706. febr. 16-kán kelt ezen levelével: „Az zsiboi Harcz után miben légyenek nagyságod és az ország dolgai, bizonyosan még nem tudom. Hogy olyan roszul ne légyenek, mint az ellenség hirdeti, abból gondolom, hogy még eddig is semmi derekas expositiót nem tött. Itten mind egy karban vadnak az dolgok. Tegnapelőtt az felséges electorral beszélgetvén az occurrentiákról, tudakozódék ő felsége, miben légyenek az elmult esztendőben proponalt szövetkezésnek dolgai, — — — mondotta, hogy Desalleurs uram ő kegyelme nemcsak negligenter, de nagyon ravaszul is hogy folytatná ezen dolgot. Vigyázna azért Nagyságod maga és az ország javára, az mely az emlitett szövetségnek megkötésétől függ egyedül, noha az mostani világban nem sokat hajtanak az tractak megtartására; soha ezelőtt amo non incipiebat ab ego ugy mint most. Nagyságod akarata legyen meg; esmerem is magamat az ilyen nagy dolgokra elégtelennek lenni; elhitettem mindazáltal magammal, látván az itteni dolgokat, hogy ha egyedül Desalleurs uram által folytatódik ezen dolog, Nagyságod és az ország megelégedésére el nem végeződik; egyedül látom szükségesnek, hogy minden uton módon arra kénszerittessék az király, hogy maga szándékát ki adgya, ki nem adgya pedig minisztere által. Mióltátul fogva én kezdettem esmernem az franczia udvart, elhitettem magammal, hogy szép szavait s pénzét nem fogja kimélni tőlünk, de semmi realitasra nem fogja hozzánk magát kötelezni. Vigyázzon magára nagyságod, hogy ezen sirenek éneklése maga nagyságod és az ország halálára ne legyen. Méltóztassék az ligának megkötését sürgetni, és ha rámenni nem akar, az én opiniom az, hogy nagyságod éljen mostani jó alkalmatosságával az bécsi udvarral való megbékéllésre. Az elector ajánlja nagyságodnak barátságát, de

kötve kell a komának hidni. Az elector Nagyságodhoz való indulatja szivesnek látszik, maga interessai is kivánják. De bánnyék Nagyságod tapogatva az francziával, sokakat vizre vitt, nekem ugy látszik, hogy benne való bizodalmunk az nádbul csinált bothoz hasonló vólna, melyre ha támaszkodik valaki, nemcsak eltörik az bot, de az darabja az kezében megyen." [1])

Vetésynek igazsága vólt. A franczia királynak Rákóczy mellett levő követe oda vólt utasitva, hogy a lehetőségig huzza halassza a válaszadást, ha pedig teljességgel nem tudna kitérni a fejedelem sürgetései elől, akkor jelentse ki, hogy „a szövetség mindaddig nem lesz megköthető, mig Rákóczi tettlegesen be nem helyezi magát az erdélyi fejedelemségbe, és mig a szövetkezett magyar rendek teljesen szét nem tépik a kapcsot, a mely őket a Habsburg dynastiához füzi." Szalai szerint [2]) mártius vége felé, 18—20-ka tájban kapta meg Rákóczi Desalleurstől ezt a kemény választ. E válasz nagyon kinos hatást tett Rákóczira. Ennek kifolyása vólt, hogy a fejedelem fegyverszünet kötése, s a békecongressus megnyitása által akart ijesztőleg hatni a franczia királyra. Ugyanis értesült a felől, hogy Lajosnak az olasz harcztéren müködő hadvezére Vendome azt irta Lajosnak: nem érhetné Lajost nagyobb csapás, mintha a magyarok kibékülnének királyukkal. E levél kapcsában azt is megjegyzi Szalai, hogy az is ösztönözte Rákóczit az alkudozás megkezdésére, hogy „hiveinek tetemes része különben is a békepárthoz tartozván, szükségesnek látszott időről időre kiegyezkedési hajlamot mutatni." [3])

Rákóczi, midőn egyfelől békealkudozásokkal ijesztgette a franczia királyt, másfelől Vetésy által komolyan értesitette a franczia kormányt a maga és a magyar nemzet aggasztó helyzete felől. 1706. april 20-dikán meg is irta Vetésy a franczia külügyminiszternek: „Uram! én szükségesnek látom ő felsége gyors elhatározását, mert a magyarok nem folytathatják a háborut, s nem is vólna eszök ha tennék mindaddig, mig meg nem köthetik ő felségével a szövetséget, melyre mulhatatlanul szükségök van a magok biztositására. Tudva van Exc-ád előtt, mily előnyös föltételeket ajánlott, és ajánl a császár nekiek még most is. Ha ő felsége azt akarja, hogy azokat el ne fogadják, szükség, hogy a király is adja meg nekik azt az elégtételt, melyet kérnek tőle, annyival inkább, mert ebből neki is lesz annyi haszna, mint a magyaroknak. Ha ez

[1]) Fiedler: Actenstücke I. 42—3.
[2]) Szalay VI. 372.
[3]) u. a. VI. 323.

nem történik, ne vegye rosz néven a király, ha ők a bizonyos veszély elkerülésére azt teszik, a mit érdekök parancsol." [1]) Erre egy semmit nem mondó, kitérő választ adatott a király minisztere által, melyben csak eddigi jóakaratának folytatásával biztatja Rákóczit. Ekkor eljöttnek látta Vetésy az időt, komolyan figyelmeztetni a fejedelmet a franczia udvar perfid politikájából származandó szomoru következményekre. Május 10-kéről megirta a fejedelemnek: „Az elector mondotta ugyan énnekem, hogy nem kételkedik az király sinceritásában: — — — — — — — — — de veszem eszemben, hogy az elector nem meri magát kiadni, mint gondoljon az király válaszárul. Bizonyos vagyok, elhiteti magával, hogy az király halogatásai az ország, és Nagyságod megcsalattatásokról adnak (bizonyságot?). Lássa Nagyságod mit fogjon cselekedni, én nem tanácslom hogy egyébnek higyjen, hanem az kit látni és tapasztalni fog; bizony félek, vizre ne vigyen bennünket az franczia, ha nagyságod erőssen nem fogja vele az dolgot, mert látja Nagyságod hogy kijátszani fogja az tracta kötését, az melybül függ egészen a haza bóldogulása. Abban munkálkodik kegyes uram! hogy mind Nagyságodat, mind az hazát az árokban ejtse, melybül sem ereje, sem akaratja nincsen, hogy az hazát és nagyságodat kisegittse. Emberi módon szólván lehetetlenség, hogy a király elébbeni de elvesztett superioritását visszanyerje, és által láttya ő felsége aztat, hogy nem lehet ő felségének az haza és Nagyságod kivánságit exoperalni, azért nem akarja magát az hazával és Nagyságoddal engagirolni, de minthogy az magyar fegyverkezés nagy hasznára vagyon, fog abban munkálkodni, hogy az hazát, és Nagyságodat az hadakozás continualására rávegye, mindaddig, mig az hazával és nagyságoddal az árkot által ugrassa, az mely még eddig az bécsi udvarral való megbékéllésre utat nyitott, kaput tartott. Én, kegyes uram! nem tudom Desalleurs urnak micsoda parancsolattya légyen, ha parancsolattya vagyon, hogy nagyságoddal mint erdélyi fejedelemmel concludalja az confoederatiot, hála legyen érette Istennek, elég mostan, hogy ilyen uton módon provideáltassék az Magyarország hasznárul. Mivel az confederatusokkal teendő szövetségnek is conclusiojárul jó szándékban lehetünk. De ha az követnek nincsen parancsolattya — — — — — — Nagyságodnak nemcsak tanácsolom, de az Isten nevében is kérem hadgyon békét Nagyságod az francziáknak, és békélyék meg az bécsi udvarral, tanácsosabbnak látom lenni ezen

[1]) Fiedler: Actenstücke I. 43.

udvar igéretinek ajánlásinak hitelt adni, mintsem az hazát bizonyos veszedelemre hozni; bizonyos veszedelemre hozódik pedig, ha nagyságod az franczia politicának hitelt adván, mindaddig fogja az hadakozást terjeszteni, mig mostani superioritását az haza elveszitvén az ellenség fegyvere által meghódittatik, melyrül annyival kevesebbet kell kételkednünk, minthogy tudgyuk micsoda fontosságára légyen az bécsi udvarnak Magyarországnak hatalmában való megtartódása. Én lelkiesméretem szerént informalom Nagyságodat az dolgokról, azoknak pedig elrendelését az ország, és Nagyságod bőlcs itiletire hagyom." [1])

Nem tudjuk, hogy april 26. előtt-é, vagy után, (a mely napon t. i. kiadatott ama válasz a király nevében), de akkor tájban, s mindenesetre a nagy-szombati békealku megindulása előtt történt, hogy Lajos király, Rákóczinak és Bercsényinek a szövetségkötés halogatása miatti ingerültségét mérséklendő, megajándékozta őket, u. m. Rákóczit egy Lengyelországban fekvő, s 700,000 frankon vásárolt uradalommal, Bercsényit pedig diszes asztali ezüst nemüekkel. Még föltünőbbé teszi Lajos mesterfogásait az, hogy ezen uradalmat nem Rákóczi, hanem ennek egy barátnője nevére iratta azért, hogy Rákóczit annál nagyobb függésben tarthassa magától. [2])

A nagy-szombati békeconferentia.

Meglevén már kötve a fegyverszünet, s kitüzve levén a békealkudozás helyeül Nagyszombat, kineveztettek a biztosok is, u. m. a császár részéről Gróf Wratizláv, Károly lothringeni herczeg, Széchényi Pál, Illyésházi Miklós, a magyar részről Bercsényi Miklós, Károlyi Sándor, Csáki István, Sennyei István. Jelen voltak a közbenjáró követek is. E most megnyilandott értekezlet némely előzményei igen érdekesek, melyeket igy ád elő maga Rákóczi:

„Egerből Nyitrára mentem lord Stepney angol követ fogadására, a hol meg is állapodtunk a fegyverszünet feltételeiben. Előadta nekem az angol követ, hogy a császárnak Józsefnek irántam hajdan nyilvánitott jóindulatai még most is meg vannak, s hogy a császár szivesen megengedné nőmnek, hogy engem meglátogasson. Ajánlotta közbenjárását, hogy előmozditja óhajtásomat, s részemről nem kivántatik egyéb, csak az, hogy egy levélben fe-

---

[1]) Fiedler i. m. I. 45—6.
[2]) Horváth M. IV. 393.

jezzem ki, hogy ezt kedvesen venném. Én azt feleltem, hogy mostani helyzetemhez nem illik sem az, hogy e tárgyban irjak a császárhoz, sem az, hogy nála bármiért is esedezzem; de nőmnek irni fogok, s megirom, hogy igen kedvesen venném, ha meglátogatna a fegyverszünet alatt, ha ugyan erre engedélyt nyerne a császártól, fogadván becsületszavamra, hogy ha békét nem köthetünk, és ha ő Felsége azt fogja kivánni, visszabocsátom. Egyebet nem kellett tennem, az udvar nagyon örömest küldte őt hozzám, s csak ürügyképen tette ama föltételt, a melyet én többé nem huzhattam vissza. Mihelyt megkapta levelemet a herczegnő, azonnal megadták neki az engedélyt. Én nagy pompával fogadtam őt Nyitrán, és minthogy itt nem vólt alkalmas szállás, Érsekujvárra vittem. Ide jött Gr. Wratizlav cseh cancellar és békebiztos, a ki kegyencze vólt a császárnak, ide jött pedig nőm meglátogatásának ürügye alatt. Tettettem, mintha nem is tudnám megérkezését. Minden cerimonia nélkül jött, s midőn nőm termeiben találkoztam vele, nagyon szivesen fogadtam. Minthogy régi ösmerősök vóltunk, nagy őszinteséggel beszélt velem. Ajánlott nekem a császár nevében a német birodalomban souverain herczegséget, a birodalmi gyülésen ülési és szavazati joggal, s sok egyebet olyat, a melyek családomra nézve sokkal előnyösebbek lettek vólna, mint a választástól függő erdélyi fejedelemség, az erdélyi fejedelemségre nézve pedig határozottan kijelentette, hogy a császár soha, és semmi szin alatt nem fogja megengedni, hogy az enyém legyen. Én igy feleltem: elösmerem, hogy ezek családomra nézve előnyösebbek vólnának, de én sohasem családom érdekét tartottam szem előtt, mert egyedül hazám szabadságaért fogtam fegyvert, a melyhez engem a születés kötött; e kötelék még szorosabbá lett azóta, mióta engem a nemzet hálára kötelezett irántam tanusitott bizalmával, midőn engem emelt kormánya élére. Elmondtam, hogy én nem kérem a császártól magamnak az erdélyi fejedelemséget, én teljesen meg leszek elégedve, ha ő Felsége végrehajtja az elődömmel Apafival kötött szövetséget, és ha talán az én személyem lenne az akadály, kész leszek visszaadni az erdélyieknek fejedelemmé választatásom oklevelét, hadd válaszszanak ők más fejedelmet, olyat, a ki kielégitendi a pártokat, nem bánom, ha utólsó inasom lesz is az.[1]) Végre elmondtam, hogy én kitárom előtte egész

[1]) A már fentebb emlitett némely okmányokból eddig is látható, az ezután közlendőkből pedig még világosabban is látható lesz, hogy Rákóczi, ebben nem mondott teljesen igazat.

lelkemet, kértem, mondjon el a császárnak mindent. Én nem is képzelhetem, hogy ő Felsége rosz néven venné őszinteségemet. E közben észrevettem, hogy Wratizlávot nagyon meglepte az én feleletem; s valóban is tudom, hogy midőn visszament Bécsbe, oly szépen és jól beszélt felőlem, hogy gyanuba is jött miattam. De most ezt a fontos feleletet adta nekem, a melyet sohasem felejtettem el, mert azóta elég időm vólt visszagondolni rá: Jól van herczeg, Ön Francziaország igéreteihez bizik, azon Francziaországéihoz, a mely, már is, az ő hitszegése által szerencsétlenekké tett fejedelmek kórháza. Ön is ezen szerencsétlenek számát fogja szaporitani, s ott fog meghalni. Erre azt feleltem: én nem vizsgálgatom Francziaország magaviseletét, csak saját kötelességemet, melyről az imént szólottam.

Igy váltunk el. A bécsi udvar nem vólt megelégedve feleletemmel, minélfogva nemsokára nőtestvéremet Aspermont grófnét küldte hozzám, kiről közönségesen tudva vólt, hogy nagyon szeretem. Ez is ismételte, a mit Wratizlav mondott, t. i. hogy a császár jól érez irántam, hogy szánt engem midőn fogoly vóltam, s hogy nagyon sajnálta, hogy ott méltatlanul bántak velem. Ezután elmondta testvérem, hogy a császár által föl van hatalmazva egy fehér lapot terjeszteni elibem, a melyre mindent irhatok, csak Erdélyt nem. Én összehivtam a tanácsot Érsek-Ujvárra. A mi békebiztosaink Nagyszombatban, a császáriak pedig Pozsonyban vóltak. [1])

Ily előzmények után nyiltak meg az alkudozások. De mielőtt ezek lényegére áttérnénk, jegyezzük meg, hogy mikor ezen alkudozások megkezdettek, akkorra már ujra megváltozott a dolgok helyzete, a mennyiben valamint Rákóczira nézve lehetetlen vólt őszintén akarni a békét a franczia udvarral fennálló végzetteljes viszonyánál fogva: ugy a bécsi udvarnak is elment már most béküléfi kedve, annyira, hogy nemcsak a fehér lappal nem kinálta többé Rákóczit, hanem a fölkelők egyszerü meghódolása által reménylte kettévághatni a forradalmi harczot. Az udvar e megváltozásának oka az vólt, hogy a császár és szövetségesei 1706. májusban, nagyszerü győzedelmet nyertek a francziák fölött Ramilliesnál, minélfogva bizvást lehetett hinni, hogy Lajos ezután még kevésbé segitheti a magyarokat. Ugy hogy már most csak a köz-

[1]) Rákóczi i. m. V. 296.

benjárók sürgetésére, s illetőleg a decorum kedveért vett részt az udvar az alkudozásokban. Egyébiránt:

A közbenjáró követek eloszlatták a magyar bizottság azon nehézségét, miszerint ez nem tudta hivatalosan, hogy csakugyan a császár nyilatkozata-é az, a mit a közbenjárók a császár jan. 29-ki nyilatkozatának állitanak. Eloszlatták pedig ugy, hogy junius 8-dikán okmányilag kijelentették: „Mi alólirottak kijelentjük, hogy ezen aláhuzott sorokban foglalt nyilatkozat, valósággal ő császári és királyi felségétől származott, és hogy mi ama nyilatkozatot teljes és ép szövegében közöltük a magyar bizottsággal.“ Aláirva: Lord Stepney, Rechteren.[1])

A szövetkezett rendek kivánatait az Érsek-Ujvárban tartott kormánytanács fogalmazta, s adta át a Nagyszombatban időző békebiztosoknak, a kik azokat a közbenjáró minisztereknek adták át, s ezek kézbesitették a császári biztosoknak. De mielőtt a szövetkezett rendek e kivánatait, s a császári biztosoknak ezekre adott válaszát elmondanám, ide iktatom Szalaynak ezen megjegyzését: „Ez mindkét részről nem vólt egyéb közjogi elméletnél, a jámbor hivek megnyugtatására, mert a főknek, mint már láttuk, s alább bővebben is látni fogjuk, még ekkor nem vólt komoly béküllési szándékuk sem innen, sem tulnan.“ [2])

Mind a szövetkezett rendek kivánatait, mind a rájok adott válaszpontokat közli maga Rákóczi ekképen:

1.) A most kötendő békét garantirozzák a külállamok is, u. m. a közbenjáró Anglia, Hollandia, továbbá Poroszország, Velencze és Lengyelország, t. i. mihelyt helyreáll Lengyelországban a nyugalom; garantirozzák pedig annyival is inkább, mert ez, a népjog szerint szokásban van a külállamoknál, és mert ezt kivánja az ország biztonsága. Ugyanis minél több állam fogja garantirozni a béke pontjait, annál biztosabb nyugalmat várhat mind a király, mind az ország, s annál inkább el fog enyészni a kölcsönös bizodalmatlanság.

Válasz. A császári udvar, az itt tárgyalandó békének, az ország javára szolgálandó biztonságát semmiben sem látja annyira, mint azon benső egyeségben, a mely a törvényeknek mind a király, mind az ország által pontos megtartásában áll, továbbá abban ha a törvények lelkiösmereteseen végrehajtatnak, és ha ekként megszilárdul a kölcsönös bizalom, illetőleg pietas, s tisztelet, a

---

[1]) Rákóczi i. m. III. 191.
[2]) Szalay VI. 349.

mi pedig meg fog történni részint ezen béke megkötése által, részint az országgyülések tárgyalásai segélyével. Ellenben a külállamok kezességét nemcsak jónak nem látja, sőt igen rosznak, u. m. a bizalmatlanság szülő anyjának tekinti, következésképen fölöslegesnek, sőt károsnak tartja. Minélfogva azt hiszi, hogy e kérdést akkorra kell halasztani, ha a béke müve teljesen be lesz fejezve. Előlegesen vitatkozni olyan békének biztositásáról, a mely még nem is létezik, hiábanvaló munka lenne, sőt akadályul szolgálna a béke müvében. De nincs is az ilyen garantiákról semmi pozitiv törvény, sőt a historiai okmányokban sincs más nyoma mint az, hogy az 1606-ki bécsi béke megkötése után, tehát nem előbb, nyujtottak biztositékokat egymásnak Magyarország és a szomszédtartományok.

2.) Erdély ügyei hozassanak rendbe az ausztriai háztól elszakadás, s a szabad fejedelemválasztási jog alapján, és ugy, hogy könnyen (commode) s méltányosan egyenlittessenek ki azon nehézségek, a melyek az ő szabadságukat illetik, mert ezt kivánja mind Magyarország biztonsága, mind a két ország közt létező szövetség.

V. Valamint egyfelől világos az ország törvényeiből az, hogy Erdély eleitől fogva a magyar szent koronától függött, a vajdaválasztás joga pedig nem a rendeknél, hanem a királynál vólt, a ki mint más hivatalokat, ugy ezt is szabad tetszése szerint osztogatta; ellenben a fejedelemség csak az idők mostohasága folytán a török uralom alatt született: épen oly világos az is, hogy ő felsége, miután fölszabaditotta Erdélyt a törökjárom alól, ezen tartománynyal, ennek karai és rendei által kiegyezett némely pontokban ugy, hogy ezen tartomány rendei megnyugodva s megelégedve vannak mostani állapotukkal, nem kivánnak semmi ujitást, nem kivánják pedig különösen a karlovitzi béke fölforgatását, sőt fenn akarják ezt tartani épen ugy, mint ő felsége, a némelyek vakmerősége által ott mostanában tett változtatási kisérleteknek pedig mindnyájan és ünnepélyesen ellentmondtak, sérelmeik orvoslását részint már megnyerték ő felségétől, részint bizalommal várják, hogy meg fog történni, mihelyt megengedik a körülmények. Minélfogva nem foghatja meg a császári bizottság, hogy az elégületlen magyarok valami erdélyi állam, vagy bármi más erdélyi közönség nevében miképen kérhetnek akármit is, s miként merészkednek ilyes tárgyalásokba ereszkedni. Lehetnek az elégületlenek közt holmi olyas kötelékek, a melyek őket egymáshoz füzik, de teljességgel nem lehet hatóságuk arra, hogy valamely törvényes birtokostól annak

birtokát elvegyék vagy kétségbe vonják, p. o. hogy magoknak vegyék Erdély rendeinek jogait, s azon ország kormányformájába avatkozzanak. Azonban ha azon néhány erdélyi, a kik beleártották magokat ezen mozgalomba, a magok nevében kegyelmet s bocsánatot kérnek, meg fognak hallgattatni.

3.) A pozsonyi országgyülésen kierőszakolt törvények, mint a mult jelen és jövendő bajoknak forrása, töröltessenek el; a bulla eltörölt záradéka éledjen föl s tartassék meg. Semmisittessenek meg a soproni gyülés mindazon törvényczikkei is, a melyekről be fog bizonyosodni, hogy erőszakolva voltak.

V. Nem lehet megengedni, hogy erőszakolttaknak neveztessenek a pozsonyi és soproni végzések, a mi itt csak állittatik, de távolról sem bizonyittatik be. Lehetetlen erőszakoltnak mondani azt, a mit a hű rendek egyező akarattal, szabadon határoztak el, s foganatositottak, bár az mondatik is felőlök, hogy azok voltak a mozgalmak okai. Igy el lehetne mondani ugyanazt minden régi törvényről, s igy csak azokat köteleznék a törvények, a kiknek épen ugy tetszik. Ha pedig a fenntnevezett országgyülések valamely czikke megváltoztatásának szüksége forogna fenn, ezt a közelebb tartandó országgyülésen kell tárgyalni, s e tekintetben ismétli a bizottság, a mit ő felsége már kijelentett a közbenjárók által a maga örökösödési jogáról, s királyi hatalmának a törvények szellemében leendő gyakorlásáról.

4.) Az egész országból, s minden várból menjen ki a német katonaság, minden várban, a nemzet kivánata s szabadsága szerint magyar katonák legyenek mindörökké az 1655: 19, 1659: 25. szerint; a magyar katonaságot pedig a király tartsa az 1458: 2. értelmében.

V. Régen felösmerszett már annak szüksége, hogy az országban tartani kell idegen katonákat is, mint a kik nélkül sem a belbéke, sem maga a törvény nem biztos, s az idegen katonaság kivitele mindig azon előleges feltétel alatt határoztatott el, hogy kellőleg gondoskodva lesz mind a külellenség támadásainak visszaveréséről, mind a belmozgalmak elfojtásáról, a melyek a legrégibb királyok alatt is mutatkoztak. Érdekelve van e tekintetben a római szent birodalom is, sőt az összes ker. világ, mint a melynek előbástyájaként kell ezen országnak oltalmaztatnia, a minthogy a római birodalomnak mindig nagy gondja is volt rá, tömérdek költséggel és vérrel oltalmazta, s a császári örökös tartományok is sokat áldoztak a határvárak fenntartására. Egyébiránt, hogy idegen katona nélkül lehet-é fenntartani az ország nyugalmát, le-

het-é és mennyiben lehet ezt reményleni pusztán a belföldi katonaságtól; továbbá lehet é idegennek tekinteni azon katonaságot, melynek egyedüli czélja az ország védelme, és a mely ezen ország pénzéből él; végre hogy a béke idejében mily számmal legyen az országban az idegen vagy a hazai katonaság, ugy a várak őrsége, mint a mezei hadak: e kérdéseknek érvényes elhatározása az országgyülés feladata lesz, az majd elhatározhatja, hogy a fölösleges idegen katonaság vitessék ki, és hogy a bennmaradandó katonaság az országos rendek által megállapitandó zsóldból élvén, kellő rendben, jól fegyelmezve éljen a nép nyomorgatása nélkül, hogy sem utazás, sem állandó lakozás közben ne legyen a lakosok terhére, mint szintén azt is, mi illeti a generalisokat, praefectusokat s más tiszteket, hivatali rangfokozatuk minősége szerint, mint kelljen velök tisztességesen bánni; szigoru fegyelmi szabályok levén megtartandók, melyeket a ki megszegne, büntettessék meg szigoruan. A mi az elidegenedettek által idézett törvényczikkeket illeti, azokra azt feleljük, hogy vannak más törvényczikkek is p. o. az 1609: 11 és 1546: 19, melyek szerint szabad a királynak mind hazai, mind idegen katonákat tartani, egyebek közt az engedetlenek fékezésére is; ilyen az 1552: 30 is, a melyekben világosan látható, hogy meg van engedve az idegen katonáknak a határszéli várakban tartása.

5.) Teljes épségben állittassék vissza a nádornak a hárm. törv. 2-dik R. 39. cz. és 1485: 10, s más országos törvényekben gyökerező hivatali tekintélye, mint szintén az országbiró, bán, tárnokmester, koronaőr, kanczellár, megyei és városi tisztviselők törvényes hatásköre; a nádorságra az 1608: 3. értelmében jelöljön ki a király négy, minden kifogáson felül álló egyént, evangelicusokat is, ha vannak köztük alkalmatosak, egyébiránt, épségben hagyatván ez a törvény, a képesség tétessék elibe a vallásnak, a választás az országgyülésnél maradván. Az ország kormányzatának minden ága legyen a nádornál és tanácsnál Ulászló törvényei értelmében. E tanácsba mind a négy kerületből választassék négy főpap, nyolcz báró és 12 nemes, s a királynak csak ezen tanácsosok tanácsa szerint legyen szabad rendelkezni. Ha meghal valamelyik senátor, a nádor és tanács ajánlani fog a királynak minden tanácsosi helyre három egyént, valláskülönbség nélkül, ezek közül fog a király egyet választani. A tanácsosok fele Budán lakjék.

V. Ám legyen a nádornak olyan hatásköre, a milyen őt megilleti a törvények szerint. Ugyanez értendő a többi hivatalok viselőire is, az e tekintetben netalán történt hiba magokra az illető

tisztviselőkre háromolván. A mi illeti a nádori hivatalra való kijelölést, az annyiszor ismételt vallásfelekezeti különbség nélkül: ennek ismétlése fölöslegesnek látszik, mert e törvényre mindig kellő figyelem fordittatott, ezt fölforgatni senkinek sem vólt, s nincs szándékában. Példa lehet az 1681-ki eset, midőn mint mindenki tudja, két protestáns is jelöltetett ki. A mi pedig a tanácsot s annak hatóságát illetőleg idézett Ulászlóféle törvényt illeti: minthogy e törvény csak három évre szólott, önként értetik, hogy a három év elteltével elenyészett a törvény ereje, annyival inkább, mert azóta más olyan törvények alkottattak, a melyek ama rendelkezést megszüntették. Egyébiránt ezen egész ügy az országgyülés elibe tartozik, valamint régebben is azok határoztak benne: ugy most is az országos rendektől fog függeni, akarják-é felujitani ama régi törvényt. Ha a rendek valami alkalmas módot fognak javaslatba hozni arra nézve, hogy az igazságszolgáltatás valamely állandóan az országban székelő biróság, s annak a király által kinevezendő tagjai által miképen eszközöltessék, vagy ha a rendek a birákat is javaslatba hozzák, ő felségét e tekintetben engedékenynek fogják tapasztalni.

6.) Állittassanak vissza az ország törvényei által szentesitett főkapitányságok az 1526: 18. szerint, állittassék fel egy legfőbb kapitányság, s teljesen ettől függjenek az ország katonai ügyei mind a békében, mind a háboruban, mint a király után legfőbb hatóságtól. Azon esetre pedig, ha e hivatal megürülne, minthogy ezt sokáig üresen hagyni nem tanácsos, ha az országgyülést hirtelen összehivni nem lehetne, a nádor és a tanács szólitsa fel a megyéket, hogy jelentsék ki két hónap alatt, kit óhajtanak ezen méltóságra, és midőn beadattak a megyék válaszai, még ha nem szavazott vólna is minden megye, a nádor hirdesse ki, hogy ki nyerte el a megyék többségét.

V. A főkapitány választására itt ajánlott mód ellenkezik az elégületleneknek az előbbi pontban kifejezett óhajtásával. Mert, hogy a király után a legfőbb kapitány a nádor, az világos mind Mátyás decretumából, mind a soproni decretum első czikkéből, mind más törvényekből. Ennélfogva, ha valami ilyes uj hivatal felállitása csakugyan szükségesnek mutatkoznék, e fölött az országos rendeknek kellene határozni, ezek fogván elhatározni, szükséges-é az országnak egy ilyen uj hivatal.

7.) A törvényben meghatározott kincstartóság állittassék vissza az idegen és törvénytelen kamara és fiscus hatósága helyett; a kincstartó minden országgyülés alkalmával adjon számot a ren-

deknek a pénzkezelésről a II. Lajos alatt 1526-ban a Rákoson alkotott decretum 3. 4. 5. czikkei szerint.

V. A fődolog az, hogy az országos, kamarai, s fiscalis jövedelmek jó rendben s hiven kezeltessenek, s fordittassanak a király és az ország által kitüzött czélokra; az pedig mellékes, hogy e hivatal kincstartóságnak neveztetik-é, vagy kamarának, a mi hasonlóképen sok országos törvényen alapszik. Egyébiránt a bóldogult I. Ferdinándnak az 1545-ki országgyülés kérelmére adott válaszából is tisztán látható, hogy a királyi jövedelmek kezelésében maga a király határozott, és hogy a kamara, azok kezeléséről senkinek sem tartozik számadással a királyon kivül. Az pedig méltányos, hogy az adókrul, s más országos jövedelmekrül a kamara vagy kincstárnok, vagy akárhogy nevezzük, számot adjon az országgyülésnek. Egyébiránt e fölött is határozzon az országgyülés.

8.) Az ország szent koronája a hozzá tartozó clenodiumokkal, királyi könyvekkel, és minden más törvényekkel együtt hozassék vissza az országba, s bizassék a haza iránti hüségökről kitünő hazafiak gondjára, a kiket az országgyülés fog megválasztani, a kik a koronát Murányvárban őrizendik, és a koronát, senki kivánatára, bármely netalán lehető mozgalom ürügye alatt, ne legyen szabad kivinni az országból a nádor és tanácsa megegyezése nélkül az 1492: 3, 1608: 4, 1622: 2. szerint. A koronaőrök halála esetében pedig e hivatal nem holmi magánosak folyamodványa szerint, hanem a törvények értelmében, az ország főpapjai és bárói tanácsából töltessék be ideiglenesen.

V. Az elégületlenek által a korona őrzéséről idézett törvényekben nem Murány, hanem Pozsony van, maradjon tehát ezután is ott. A koronaőrök a törvények értelmében lesznek választandók, a meghaltak ideiglenes helyettesitése is az országos törvények szerint fog történni. A királyi könyvek pedig, mert az országlakosok érdeke ugy kivánja, valamint eddig a kir. udv. cancelláriánál tartattak, ezután is ott fognak tartatni.

9.) A fegyverjog, vagy más neveken ujraszerzési jog, török jog, s minden eféle örökre töröltessék el, ilyet sohase követeljen magának az ausztriai ház. Mert a királynak nem szabad senki jószágát elfoglalni törvényellenesen a mint ezt világoson megszabja az 1222: 2, a Hármas Törv. I. R. 9. cz. De az 1659-ki diploma II. Conditiója szerint is kötelezve van az ország határainak terjesztésére s a határszélek visszaszerzésére. És minthogy a tömérdek adón kivül sok vérrel is járult az ország a maga fölszabaditásához: ennélfogva a fegyverjog vagy törökjog ürügye alatt elfoglalt vagy elidegenitett javak, minden

pénzfizetés nélkül visszaadandók törvényes birtokosaiknak, azok pedig, a kik az ilyen jószágokat megvették, a bécsi udvari kamarától kérjenek kárpótlást. Ellenben azok, a kik őket törvényesen illető javaikról akár fenyegetés, akár alku által kényszerittettek lemondani, vagy birtokuk árát megfizetni, kapjanak kárpótlást, mert az igazság parancsolja, hogy kiki megkapja a magáét.

V. Ámbár a fegyverjog minden népnél gyakorlatban levő érvre támaszkodik, kivált olyan vagyonokat illetőleg, a melyek több mint egy század, sőt emberek emlékezetét meghaladó idők óta török hatalom alatt vóltak, s a legutólsó háboruban foglaltattak vissza: mégis ő felségének azon kegyelmes szándoka mellett állittatott fel a neoaquistica commissio, hogy senkinek joga se sértessék meg; egyébiránt a béke kedvéért beleegyezik ő felsége, hogy szünjék meg ez a commissio, de ugy, hogy az országgyülés találjon módot, miként lehessen a lappangó királyi jog, s az egyesek követelései közt fennforgó viszályokat kiegyenliteni; szünjék meg a commisso annyival inkább, mert az 1681: 37 is oda utasitja a fiscust, hogy törvény rendes utján kereskedjék, fennhagyatván a megkárosodottaknak a perlekedhetés szabadsága az 1649: 42. szerint. Végre a barátságos egyezkedésnek mindenütt hely adassék.

10.) Noha fenntebb a 4-dik pontban már vólt szó a cancellárságról, mindazáltal óhajtandó, hogy: mivel az 1608, 9, 10. világosan megszabják, miszerint ezután egy idegen nemzetbeli se avatkozzék a magyar kormányba; továbbá, hogy ha valamely magyar, a maga ügyében idegen nemzetbeli tanácsoshoz folyamodnék, ettől kérne valamely kiadványt, az ilyen kiadvány hoc ipso érvénytelen legyen: azonban minthogy a közelebb lefolyt időkben mind ez a törvény, mind az 1563: 35. megsértetett, tehát most rögtön világi rendü cancellár neveztessék ki, ezután pedig a világiak és egyháziak váltva viseljék a cancellárságot. Ezen felül szünjék meg az idegenek beavatkozása a magyar ügyekbe, és pedig akként szünjék meg, hogy sem a király ne intézkedhessék külföldi miniszterek által, sem a magyar cancelláriához ne adassanak rendeletek az udv. hadi tanácstól s a kamarától.

V. A magyar királyi cancellária hatásköre a magyar törvények szerint határoztassék meg. A mi e tekintetben hiányoznék, valamint az is, hogy a cancellárság világi egyénre ruháztassék, csak az országgyülésen előadandó alkalmas módok szerint intéztethetik el célszerüen. A cancellár személyének megválasztása mint eddig, ugy ezután is a király tetszésétől függend; egyébiránt

nem fog megengedtetni, hogy a magyar cancelláriának sérelmet okozzon bármely más hatóság.

11.) Minden országos hivatal és méltóság, ugy az egyháziak, mint a világiak ős magyar, és a haza iránt magokat jól érdemesitett hazafiaknak adományoztassék az 1622: 24. szerint; sem jószágot, sem annyivalinkább hivatalt ne nyerhessenek azok, a kik nem állanak az ország törvényei alatt, és nem rendes lakosai ezen országnak; mert Ulászló törvénye rendeli, hogy még czimzetes hivatalok se adassanak idegeneknek, és ha talán adattak, vétessenek vissza. Mind a Canonok, mind az 1498: 3. rendeli, hogy senkinél se lehessen két vagy több javadalom, és hogy, mig él a mostani birtokos, ne igértessék el másnak a hivatal. A mi a világiakat illeti, a bécsi béke 9, 10, és az 1608; 9, 10. rendeli, hogy a végvárak kormánya a magyar tanács által intéztessék; minden hivatal u. m. kapitányság, parancsnokság, a magyar cancellária és tanács által osztogattassék. Hogy jószágok ne adassanak idegeneknek, világosan rendelik Albert és Ulászló decretumai; a már eladományozottak visszavételét pedig az 1599: 31; hogy az adományok az érdemes magyaroknak ingyen adassanak, megszabja az 1608: 9, 10.

V. Az országos hivataloknak és méltóságoknak osztogatásában mindig első tekintet lesz az érdemes és alkalmas hazafiakra, az ország törvényei szerint noha az 1609: 11. értelmében az érdemes, és honfiusitott idegeneket sem lehet kizárni. Sz. István I. decr. 6. fej. pedig világosan is ajánlja őket; a mult idők példái is e mellett tanuskodnak. Ő Felsége mint a világi, ugy az egyházi méltóságok osztogatásában is méltányos figyelmet kiván forditani minden országa minden nemzetbeli kitünőbb tagjaira, s ceteris paribus kiemelendi a magyarokat. Egyébiránt a méltányosság, és igazság ellen vólna, ha idegeneknek tekintetnének azok, a kik mellett az egész ker. világban elfogadott, s a magyar törvényben is megerősitett indigenatus joga szól. E mellett bizonyit az a gyakorlat is, hogy a magyaroknak is vannak jószágaik ő felsége más országaiban. Ha némely idegenek nem teljesitették vólna a teljesitendőket, teljesitsék azokat az országgyülésen megállapitandó törvények értelmében, ha azt nem akarják, hogy megfosztassanak javadalmaiktól.

12.) A bevett vallások jogviszonyai, a papság ellenmondásának figyelembe nem vételével egyenlittessenek ki ezen javaslat szerint: Az országban a bevett vallások gyakorlata maradjon azon állapotban, a melybe jutott a szécsényi gyülésen megkezdett barátságos egyezkedés által, beleértve a templomok s javadalmak birtokát

is; e már megkezdett egyezkedés, annak idejében, terjesztessék ki a Dunántuli részekre is, valamint mindazokra, a melyek még nem csatlakoztak a szövetséghez; többé ne történjenek templom-javadalom foglalások, maradjon el a lelkiösmereti szabadságnak bármely ürügy alatt megsértése; tétessék intézkedés ez ellen mind a biztositó hatalmasságok igérete, mind az országgyülésen e czélra alkotandó törvények által.

V. A bevett vallások szabadságáról eléggé van gondoskodva különösen a legujabb országgyülési törvények által, a melyeknek lelkiösmeretes és szoros megtartását igéri ő felsége, valamint azt is igéri, hogy ezen záradékot: a földesuri jogok sérelme nélkül a legközelebbi országgyülésen igaz értelme szerint fogja megmagyaráztatni, s nem fogja megengedni, hogy azzal visszaélés történjék. Azt pedig nem tudja a cs. k bizottság, hogy mi az a szécsényi gyülésen megkezdett egyezkedés által létrehozott állapot, s ennélfogva erről nem is szólhat, mert nem tudja, hogy a törvényekkel egyező-é, s ennélfogva helyesek-é azok, vagy egészen ujak. E fölött csak az országgyülés fog határozhatni.

13.) A jesuiták, minthogy mindez ideig sem alkalmazkodtak az országos rendeknek azon üdvös határozataihoz, a melyeknek engedelmeskedés vólt az ő itt lakhatásuk föltétele: menjenek ki az országból, s többé ne jöhessenek be az országgyülés megegyezése nélkül. Az általuk jelenleg birt jószágok vétessenek el, s adassanak az egyház rendelkezése alá, a mely jószágaikról pedig be fog bizonyosodni, hogy azokat egyes családoktól csikarták ki, azok adassanak vissza az illető családoknak.

V. Minthogy a jesuitákat az 1687: 20. vette be, s ennélfogva az ő itt létök országgyülési végzésen alapul: ama határozatot csakis az országgyülés változtathatja meg, tehát az országgyülésre kell hagyni ezen pontot; a király és rendek törvényes megegyezése fog határozni az egyházi javakról is az 1486: 11, 1504: 27, és Ferdinánd 1560. évi decretuma értelmében, valamint arról is, hogy a szerzetes rendek által az 1498: 55. 1647: 17 stb. ellenére mind a korona, mind a világi papság sérelmével birtokolt javakkal mi történjék.

14.) Tartassék meg a törvénykezés régi törvényes rendje, ugymint a rendkivüli országgyülések, nyolczados és minden más törvényszékek a törvények értelmében, a diploma ötödik conditiója, és az ebben idézett articulusok szerint; a királyi fiscus a Hármas Törv. II. R. 39. cz. értelmében álljon egyszerüen és teljesen a törvények alatt.

V. Ő felsége már több izben kijelentette, hogy meg fogja tartani az igazságszolgáltatás törvényes rendjét az elégületlenek által idézett törvények értelmében, sőt az 1681: 27 és 37. szerint is. A mennyiben pedig e tárgy körül eltérések történtek vólna a régi törvényes gyakorlattól, ő felségének gondja lesz rá, hogy minden helyrehozassék, s a törvénykezés folyama semmiben se zavartassék meg.

15.) Az udvar, fiscus és kamarák által megkárositottak nyerjenek igazságos elégtételt; az erőszakosan s törvényellenesen elvett ingó és ingatlan jószágok adassanak vissza tulajdonosaiknak, vagy a mennyiben azok már eladattak, adassék nekik egyenértékü pénzbeli kárpótlás. Mert az aranybulla II. cz. s a Hárm. Törv. I. R. 9. cz. világosan mondja, hogy a nemest sem személyében, sem jószágában nem szabad bántani törvényes itéleten kivül. Ebből tehát természetesen következik, hogy mindazon jószágok, a melyek a Tökölyféle mozgalmak előtt, alatt és után törvényes itélet nélkül vétettek el bármely ürügy alatt, visszaadandók azoknak, a kiket illetnek. És minthogy a jószágkobzások alkalmával nagyon sok okmány került a fiscus kezébe, s maradt ott, azok is visszaadandók, mint szintén azok is, a melyek az ingóságok elkobzása közben vitettek el; ezek adassanak a káptalanok levéltárába megőrzés végett, ezután pedig sem az ország, sem a magánosak okmányait ne tartóztassa le sem a kamara, sem a fiscus.

V. Igazságosnak és méltányosnak itéltetik, hogy mindazoknak, a kiket akár az udvar, akár a kamarák vagy fiscus törvényellenesen megkárositottak, mihelyt ezen állitás igazsága be lesz bizonyitva, teljes elégtétel szolgáltassék, s javaikat vagy természetben, vagy egyenértékü pénzösszegben visszakapják. Másfelől pedig az 1681: 11. és 1687: 7. kellően gondoskodott már azon állitólagosan megsértettekről, a kik pedig talán azóta károsittattak vólna meg, azokról is gondoskodni lehet a következő országgyülésen.

16.) Mindazon adomány, kiváltság s kegyelmi levelek és elzálogositások, a melyek részint a megbóldogult Leopold császár uralkodása alatt, részint azóta, az ország törvényeinek és az országlakosoknak sérelmével adattak, teljesen semmisittessenek meg; továbbá a mennyiben a mostan szövetkezett rendek jószágai, vagy hivatalai, bármely ürügy alatt másoknak adományoztattak, az ezen adományokra vonatkozó okmányok is semmiseknek nyilvánittassanak.

V. Jól van, történjék ez mindazon adományokkal stb. a me-

lyekről bebizonyitható lesz, hogy azok törvényellenesen, az ország és országlakosok sérelmével történtek. A mennyiben pedig e kivánatról nem lenne gondoskodva az előbbi pontban, folyamodjanak a megkárosodottak a törvény rendes utjához, vagy várják be a legközelebbi országgyülés intézkedéseit. A mi pedig a hivatalok eladományozását illeti, arról a mi itt mondatik, nincs ő felségének semmi tudomása. Egyébiránt nem kell kétkedni a felől, hogy ha Isten segélyével helyreáll a béke, a közbocsánatról alkotandó törvény is szentül megtartatik.

17.) Minthogy égető szükség parancsolta e mostani rézpénz veretését, e pénz értéke maradjon abban az állapotban, a melyben épen most látja a békebizottság; ezután ne legyen szabad ilyen pénzt verni az országgyülés engedelme nélkül; a bányák jövedelmének fele fordittassék e rézpénz beváltására, és a mi már beváltatott, az olvasztassék föl, s legyen egyszerüen rézértéküvé. E rézpénz veretését szükségessé tették az országra vetett iszonyu adók, és mindenféle zsarolások, a melyeknél fogva sok milliót érő arany és ezüst vitetett ki az országból, annyira, hogy ha e pénz nem veretett vólna, az ország szegény lakosainak épen nem lett vólna miből élni.

V. Az országos rendek legközelebbi gyülésök alkalmával gondoskodni fognak alkalmas módokról miként kelljen kiirtani azon rézpénzt, mely tömérdek kárt okozott, midőn holmi ürügyek alatt, minden törvény nélkül behozatott az országba azok által, a kik három év óta több milliót zsaroltak az országtól, részint ezüst pénzben, melyet a szegény néptől csikartak ki, részint magok verettek a bányavárosokban, és a kik a jó pénzt, a közjó ürügye alatt, tulajdonképen pedig a magok érdekében vonják ki az országból. Majd gondoskodni fog az országgyülés e pénz kiirtásáról, a népnek minél kevesebb terheltetésével, mert ennek további veretése tönkrejuttatná az országot.

18.) Nagyan fáj a szövetkezett rendeknek az is, hogy a karlovitzi béke, a pozitiv törvények ellenére, (p. o. 1546: 4.) rólok, nélkülök köttetett meg. Ezután ne történjék ilyen, nevezetesen ne történhessék a nádor és tanácsa, vagy az országgyülésből kinevezendő megbizottak közbejötte nélkül, s annyival kevésbé, mert a diploma 3-dik conditiója is ezt kivánja.

V. Ámbár e kivánat egyezik a diplomával és más törvényekkel, különösen pedig az 1681: 4-el: mégis fontos okok miatt történt az itt felpanaszolt eset. És minthogy már most csak jövendő esetekről lehet szó: helyesebben tárgyaltathatik ez a következő

országgyülésen, a mi ott el fog határoztatni, pontosan meg fog tartatni, s a rendeknek nem lesz több okuk a panaszra.

19.) Ámbár a szövetkezett magyarok együtt és egyenként, egyháziak és világiak ugy hiszik, hogy ők nem vétkeztek az által, hogy jogaik védelmére fegyvert fogtak, a mit az idegen nemzetbeliek is elösmernek: mindazáltal, hogy e különben dicsőséges tettök ezután valaha másként ne magyaráztassék, s el ne csavartassék, mondassék ki a közbocsánat valamint azokra nézve, a kik e szövetségbe beléptek, s a közülök már meghaltak maradékaira is, viseltek légyen ezek akár udvari, akár katonai, akár más hivatalt, akár a meghalt, akár a mostani császár idejében, ugy azokra nézve is, a kik idegen nemzetbeliek, ő felsége örökös tartományaiból valók, és a magyar szövetkezettekhez csatlakoztak, s most is ezekkel tartanak, sőt azokra nézve is, a kik talán még ezután fognának hozzájok csatlakozni; továbbá azokra nézve is, a kik akár a méltóságos vezérlő fejedelem által adományozott javakat vettek birtokukba, akár fegyver jogával hóditott javakat tulajdonitottak el. Legyen e bocsánat általános és örökös, terjesztessék ki kivétel nélkül mindenkire, sőt tekintessenek a szövetkezett rendek a hazai törvények és szabadság oltalmazóinak, valamint azok is, a kik a régibb szabadságharczokban vettek részt, akár élnek még, akár meghaltak már.

V. E pont helyeslő elösmerése nagyon káros lenne, nagyon ártalmas eredményeket szülne a világ minden fejedelmének tekintélyére, s minden népének nyugalmára nézve. Azonban mégis biztosak lehetnek az elidegenedettek, a felől, hogy ő felsége már kegyelmesen jóváhagyta a történt sérelmek és károk teljes bocsánatát; ennélfogva, mellőzve a már elköltött vagy elvesztegetett vagyonokat, a még meglevőknek ügye azon helyzetre fog visszavitetni, a melyben vólt a mozgalmak előtt. A kik pedig kizárattak a karlovitzi békéből, a kik önként aláveték magokat a török hatalomnak, s azóta sem tértek meg, azokra nézve állani kell ama békének, s ezt nem lehet többé uj vita tárgyává tenni.

20.) Minthogy világos, miszerint szabadságunknak, s kiváltságainknak fölforgatása, több más sérelmen kivül leginkább a nemesi kiváltságok figyelembe nem vételéből ered: tehát szünjék meg a magyarországi szövetkezett rendek mostani vezére Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelem ellen hozott törvénytelen itélet, valamint az is, a mely ezen szövetkezett rendek mostani főgeneralisa gróf Bercsényi Miklós ellen hasonlóképen törvénytelen módon hozatott; semmittessenek meg azon itéletek annyival is inkább, mert a vilá-

gos törvények, különösen pedig az 1536: 41. értelmében törvénytelenek; hirdettessék ki, hogy azok semmisek, mert törvénytelenek. Sőt mondassék ki az is, hogy az országlakosok méltányosnak, és igazságosnak tartják, miszerint a fentnevezett vezérlő fejedelem, és a főgeneralis a haza iránt tanusitott nagyszerü fáradalmaikhoz s érdemeikhez méltó jutalomban részitendők.

V. Ugy látjuk, hogy e pontot az 1608. k. u. 23. értelmében az országgyülésen kell szorgalmazni, s ehezképest oda is utasitjuk, annyival inkább, mert a cs. k. Felség megsértése foglaltatik benne. Egyébiránt az érdekeltek bizhatnak ő Felsége veleszületett kegyelmességéhez, kivált ha őszintén fognak törekedni a béke létrehozására.

21.) Általában a rendek nemesi szabadalmai, továbbá a Jászok, Kunok, s a törvényesen kiváltságolt Hajdu városok szabadalmai sértetlenül hagyassanak. Legkésőbb minden 3 évben országgyülések tartassanak a diploma 2-dik conditiója és más törvények szerint.

V. A nemesi kiváltságokról már gondoskodva van a fentebbi pontokban; a Jászok, Kunok s más, állitólagosan kiváltságos városok ügye pedig az országgyülésre halasztandó. Ő felsége nem ellenzi, hogy minden 3 évben országgyülés tartassék, sőt gyakrabban is, s ott vagy maga meg fog jelenni, vagy a körülmények kivánalma szerint biztosokat fog oda küldeni.

22.) Erősittessék meg az ország minden törvénye, szabadsága, decretuma, constitutiója, pactum conventuma, diplomája, minden pontjával s záradékával, mint szintén a királyi esküekkel egyetemben az országos végzésekben kifejezett módozatok szerint; és miután megerősittettek, elfogadtattak, helybenhagyattak, és szentesittettek, tartassanak is meg sértetlenül; sem a nemesek, sem a parasztok ne terheltessenek semmi adóval vagy más efélével az országos rendek megegyezése nélkül, mert ezt kivánja az aranybulla 3. cz., és az 1504: 1.

V. Igenis, erősittessenek meg a törvények, szabadságok, decretumok, constitutiók, pactum conventumok: vagyis, mint mondani szokták a diplomák, s megerősittetvén, tartassanak meg. Ezután az országgyülés előleges megegyezése és elhatározása szerint történjék az ország védelmére s más szükségére, mint szintén a királyi méltóság fenntartására szükséges mindenféle adó kivetése, a mint ez világos az itt idézetteken kivül sok más olyan törvényből is, a melyek az adóról, ingyenes munkákról stb. rendelkeznek.

23.) Ezen pontok, a szövetség természetéhez képest a szövetkezett rendek gyülésének jóváhagyása és megerősitése alá terjesz-

tendők, s midőn ez megtörtént, végrehajtás végett adassanak át a garantirozó államok biztosainak; ekkor az ellenkező párton levők is tegyék le minden hivatalukat az 1446: 3-ban látható gyakorlat szerint; e czélra hivassék össze a törvényes országgyülés, itt választassanak, s illetőleg neveztessenek ki az uj hivatalnokok. És midőn e béke értelmében helyreálland az ország törvényes kormánya, orvosoltassanak az itt meg nem emlitett megszámlálhatatlan sérelmek is, s szolgáltassék mindenkinek törvényes igazság.

V. Ha Isten segedelmével helyreáll a béke, ennek megerősitése megtörténhetik, sőt történjék meg 3—4 hét alatt, vagy ha lehet hamarább, s erre össze lehet hivni mindazokat, a kik itt érdekelve vannak. A mit itt kivánnak az elégületlenek, hogy t. i. az ő felsége iránt hű hivatalnokok tegyék le hivatalukat: ez nem indokolható az idézett törvénynyel, mint a mely oly körülményre vonatkozik, a midőn az egész kormányszerkezet megváltozott; továbbá nem egyezik meg sem az igazsággal, sem a bécsi béke példájával, mint a melyben az jelentetik ki, hogy ő felsége hivei inkább dicséretet és jutalmat, mint büntetést érdemelnek. Végre a mi e béke müvének befejezésére szükséges országgyülést illeti: ő felsége királyi tisztén él fogva sietni fog annak összehivásával. [1])

Mielőtt e válaszpontok a közbenjáró követek által a magyar bizottságnak átnyujtattak vólna, két nehézség adta elő magát. Egyik az vólt, hogy a fegyverszünet lejárt; másik az, hogy vita támadt a két bizottság közt a fölött, hogy az erdélyiek, mint külön állam küldöttei, vehetnek-é részt a békealkuban vagy nem. A fegyverszünet végre is meghosszabbittatott julius végéig; az erdélyi követek ügyében pedig akként határozott az udvar, hogy semmi szin alatt nem engedi meg, miszerint ezek a magyar szövetkezett rendekéhez hasonló minőségben léphessenek föl a békealkuban, s nem vólt rávehető többre, mint annyira, hogy elfogadja a „némely erdélyi elégületlenek“ által beterjesztendő folyamodványt, s illetőleg sérelmi pontokat. A magyar bizottság pedig ily körülmények közt vonakodott átvenni a cs. bizottság válaszát. De végre is abban állapodtak meg a császáriakkal, hogy az erdélyiek, mint Erdély küldöttei terjeszthessék ugyan be panaszaikat, de ne mutassanak elő külön meghatalmazást. Ekkor aztán u. m. julius 12-kén átvették a magyar biztosok a közbenjárók kézéből a cs. bizottság válaszát. Szerették vólna a magyar biztosok ujra meg-

[1]) Rákóczi i. m. III. 350 — és IV. 67 — s. kk. l. l.

hosszabbitani a fegyverszünetet, de erre nem állt rá az udvar, minélfogva julius végén ujra kezdődött a háboru.

E békealku előtt és alatt más lépéseket is tett Rákóczi a magyar szabadság, s a maga erdélyi fejedelemsége biztositására. Nevezetesen a XII. Károly svéd király által trónjától megfosztott Frigyes Auguszt lengyel királyt szólitotta föl (1706. apr.) hogy, mivel már most tulnyomó Lengyelországban az ellenkirály hatalma, mondjon le a lengyel koronáról, fogadja el a magyar koronát, s ezen lépése által barátjává teheti XII. Károlyt. A magyarországi békehirekkel ne gondoljon, mert ő (Rákóczi) mihelyt szükséges lesz, megakaszthatja a békealku folyamát. Igyekezzék betörni Sileziába, s egyesülni a magyar fölkelőkkel.

Mindjárt a nagyszombati békeértekezlet felbomlása után, u. m. augusztus 6-kán levelet intézett Rákóczi a franczia királyhoz. E levében, a békealku történetéről szólva, elmondja, hogy meg kellett egyeznie a fegyverszünetben, mert különben egyfelől a császár nagy, sőt nagyszerü igéretei (amples, vastes promesses), másfelől a háboru szerencsétlen folyama szakadást fogott vólna szülni a fölkelők közt, mert a félelem békére ösztönzi az embereket. Elmondja ugyan e levélben azt is, hogy békét kötni nem lehetett, mert a császári biztosok a fölkelők semmi kivánatára nem adtak kerek választ, hanem mindent az országgyülésre utasitották: de levele végén ekként nyilatkozik: „Nagyon igazságtalan lenne Felséged irántunk, ha nem hinné, hogy egyedül a Felséged segélyének folytatásába vetett bizalom erősitette meg elhatározásunkat, mert mi nem kételkedhetünk a felől, hogy Felséged belátván azt, mit használhatunk mi Felségednek ezen diversio által, arra fogja határozni magát, hogy minket nyomatékosabban segitsen, mint eddig tette, nevezetesen, hogy velünk, u. m. velem és a szövetkezett rendekkel szövetségre fog lépni, s a portát is rá fogja venni, hogy karolja fel a mi ügyünket. Reménylem azt is, hogy Felséged őseihez hű őseim példája ösztönözni fogja Felségedet, hogy azok unokája iránt is tanusitsa kegyelmességét azon szerződés értelmében, melyet egykor XIII. Lajos király ministere kötött, a melybe befoglaltattak az utódok is.“ [1])

E levél sem ingatta meg Lajosnak hidegen számitó önzését, a mely, mint Vetésinek fentebb emlitett levelében híven ecsetelve van, csak eszközül használta Rákóczit. Ha eddig nem vólt Lajos-

[1]) Fiedler i. m. II. 468—71.

nak kedve, vagy bátorsága megkötni Rákóczival azon frigyet, a melyet ez kivánt: még kevésbé vólt most, és ezután, mivel épen ezen augustus hónapban ismét roppant nagy vereséget szenvedett a császáriaktól Turinnál. Most már békülni akart Lajos minden áron; békére pedig nem is gondolhatna, ha Rákóczi erdélyi fejedelemségét emlegetné. Azonban, minthogy a császár szövetségesei nagyon megalázó föltételeket diktáltak elibe, kénytelen vólt tovább folytatni a háborut. E szerint tehát most még nagyobb szüksége vólt Rákóczi és a magyarok hadakozására. Innen érthető, hogy, a helyett, hogy szövetségre lépett vólna Rákóczival és a magyarokkal, a végső szakadás megtevésére ösztönözte ezeket, a mely után ne lehessen többé más választásuk, mint harczolni a kétségbeesés végelszántságával.

A rozsnyói tanácskozmány, s az ónodi gyülés.

Mig Rákóczi, és a szövetkezett rendek naponként közeledtek az örvény felé: két mentő kéz emelkedett föl, a melyek ki akarták ragadni őket s az országot a veszélyből. Egyik vólt a József hűségében megmaradt magyar főuraké, másik az angol követé. A magyar főurak, midőn értesültek a nagyszombati alku sorsáról, mivel tudták, hogy a kiegyezkedés legfőbb akadálya az erdélyi kérdés: a királyhoz fordultak, s kérték, tegyen a béke kedveért, s az ország javáért annyi áldozatot, hogy jelentse ki, miszerint Erdélyt visszakebelezi Magyarországba; a mi pedig Erdély kormányformáját illeti, engedje meg, hogy az erdélyiek választhassanak valami vajda-forma fejedelmet, a ki bár némi fénynyel, de a király teljes fölségi jogának elösmerésével kormányozza az országot, olyan formán, mint Báthori Zsigmond 1595—1597-ig. Ugyde e kérelem nem változtathatta meg a bécsi udvar irányát, kivált a turini győzedelem közbejötte után. Ugyanezen győzelemmel függ össze az angol követ kisérlete, a ki, bár más irányban föl akarta használni e csatát a béke érdekében. Nevezetesen értekezésbe tette magát Rákóczival, ki akarván puhatolni, hogy ama győzelem nem tett-é rá oly hatást, miszerint a Lajos iránti bizalmában talán megingatva, nem lenne-é kész most több engedékenységet tanusitani a béke érdekében; igérte a fejedelemnek, hogy ha kivánja, kieszközli egy uj békealku megnyitását, a mit ki is eszközölt. De hogy Rákóczinak még ekkor sem vólt őszinte szándéka békét kötni, megtetszik azon leveléből, a melyet ezen őszön november 8-kán irt a franczia királyhoz, a melyben igy szól: „A magyarok aggo-

dalma nőttön nő a miatt, hogy a császár meg fogja szaporitani itteni seregét; de én akadályozni fogom a bécsi udvar által inditványozott értekezést, mind addig, mig értesülni fogok Felséged határozatai felől.“ [1])

Rákóczi még ekkor nem tudta, hogy a franczia király, az ó teljes mellőztével, békealkut folytat az osztrák, angol, és holland kormányokkal. Vetési megsejtette azon alkudozást, és miután azt nem remélyhette, hogy e tárgyban teendő nyilt kérdésére nyilt és őszinte választ kapjon, mesterinek mondható diplomata fogással megszoritotta, s nyilatkozatra kényszeritette a franczia kormányt ama békealkudozás mibenléte felől. De e nyilatkozatra kényszerités akkor történt, mikor már teljesen meggyőződött Lajos az alkudozás sikertelensége felől. Már ekkor némi igazsággal iratta Lajos Rákóczinak, hogy igenis, akart béküllni, mert megsokalta már a hosszas hadakozást, de kisérlete eredménytelen maradt; egyébiránt továbbra is biztositja Rákóczit és a magyarokat őszinte jóakaratáról.

Rákóczira nézve nagyon érdekes vólt e dologban az, hogy ó utólagosan tudta meg, miszerint Lajos, neki tett igéretei ellenére békealkut folytatott a nélkül, hogy őt erről értesitette vólna, s tudhatta Rákóczi azt is Vetési tudósitásából, hogy Lajos tovább is folytatta, sőt be is végezte vólna amaz alkut, ha rajta állott vólna. Látnia kellett, hogy a franczia király, titokban oly alkut folytatott, a melyben, minden valószinüség szerint, szó sem vólt ő róla, és a magyar szabadságról. És Rákóczi még most sem ábrándult ki, még most sem vólt képes elhinni, a mire most ujra figyelmeztette Vetési, hogy Lajos oly jellemtelen tudjon lenni, mint a milyen vólt valósággal. Nem hitte pedig azért, mert Lajos e napokban adatta tudtára Desalleurs által, de csak szóval, hogy ezennel elösmeri őt erdélyi fejedelemnek, s igéri, hogy szövetkezni fog vele, ha tettlegesen is behelyezte magát Erdély birtokába, s a magyar rendekkel, ha kimondták teljes függetlenségöket a Habsburg családtól. És most már eljöttnek látta Rákóczi az időt, megtenni a mit Lajos kiván. E tárgyban hivta össze a kormánytanácsot Rozsnyóra 1706. decz. 18-ra.

Azonban ámbár ekként Lajosra nem vólt bizandó mind a maga, mind az ország sorsát: nem tartotta fölöslegesnek gondoskodni más pártfogóról is. 1706. decz. 2. követséget inditott XII.

---

[1]) Szalay VI. 380.

Károly svéd királyhoz, azon utasitással, fejtse ki a követ a király előtt azon előnyöket, a melyek mind Svédországra, mind az általa pártfogolt Lescinszki Szaniszló királyra háramlanának a Magyarországgal kötendő szövetségből; adja elő azt is, hogy ezen frigyet követeli az ő ősei, és Svédország közt a mult században kötött szerződés, melynélfogva a svéd korona köteles megvédeni a Rákóczíakat Erdély, a magyarokat pedig szabadságaik birtokában.

A rozsnyói conferentia lefolyását igy adja elő Rákóczi: „A tanács összehivásának főoka az a válasz vólt, a melyet a franczia király adott a mi szövetségajánlatunkra. A király rendeletet küldött Desalleurshöz, hogy jelentse ki nekem, miszerint elösmert engem erdélyi fejedelemnek, hogy velem, e minőségben kész szövetségre lépni, de a szövetkezett rendekre nem terjesztette ezt ki, mert még nem vonták ki magokat a Habsburg dynastia alól, s még más urnak szolgái, már pedig az ő méltóságával ellenkezik más ur szolgáival lépni szövetségre. És minthogy a n.-szombati békealku alkalmával az egész nemzet átlátta, hogy nem számithatunk oly békére, a mely kellően biztositaná szabadságunkat; továbbá, hogy a közbenjárók, noha átlátták ügyünk igazságát, mi értünk nem akarnak összeveszni a Habsburg dynastiával, kivált most, midőn nagyon kedvez Ausztriának a harczi szerencse: ennélfogva az egész tanácsban senki sem vólt, a kinek meggyőződése nem lett vólna, hogy az elszakadásnak meg kell történni, hogy megnyerhessük azon előnyt, miszerint megköthessük a franczia királylyal azon szövetséget, a mely neki alkalmat adand, hogy védjen minket, mint szövetségeseit, mikor az általános békéről lesz szó. Én pedig, ha nem csalódom, megmondtam, hogy figyelembe kell vennünk azon eshetőséget is, hát ha kárt teszünk a nemzetnek az elszakadás által? Mert, ha az a szerencsétlenség történnék, hogy a császár fegyverrel hóditná meg a nemzetet, akkor majd a hóditó fegyver jogát alkalmazná ránk, mint a hogy II. Ferdinánd tett a csehekkel. Ezen ellenvetésnek, a melyet alkalmasint azért tettem, hogy mindenki véleményét megtudhassam, nem vólt hatása senkire. Mert valóban nagyon könnyü vólt átlátni, hogy ha bármely oknál fogva megtörténnék rajtunk e szerencsétlenség, ilyes kiméletnek semmi hasznát sem látnánk; ellenben nagyon sokat vesztenénk, ha elhanyagolnánk a szövetségkötést a franczia királylyal. Ez vólt oka annak, hogy a következő tavaszra összehivattak a rendek Ónodra, mert ezen nagy dologhoz az ő beleegyezésök ki-

vántatott. Én kötelességévé tettem a tanácsnak a titoktartást, s a titok meg is őriztetett." [1])

A rozsnyói tanácsgyülés alkalmából elmondja Rákóczi azt is, hogy most ismét szóba jött a rézpénz, s illetőleg az adó ügye is. Nevezetesen Bercsényi inditványára elhatároztatott, hogy, mivel a rézpénz értéktelensége, s a bányajövedelmek csekély vólta miatt nagy pénzszükségben szenved a forradalmi kormány, vettessék ki adó; de, mivel pénz nincs, nyers termékekben, a melyek a megyék által összegyüjtetvén Sileziába szállittassanak eladás végett. E napokra vonatkozó emlékiratában mondja Rákóczi azt is, hogy most kijelentette a tanács előtt azon szándékát, miszerint a legközelebbi tavaszszal Erdélybe megy, hogy tettlegesen behelyezze magát a fejedelemségbe.

1707. januárban ismét kormány-tanácsgyülést tartott Rákóczi Rozsnyón. Innen kelt jan. 22-ről a fejedelem és tanács körlevele, melyben meghivják a szövetkezett rendeket az ónodi gyülésre. A meghivó levél igy hangzik: „Szabad uralkodásra vágyódó ausztriai ház által földre tapodott édes hazánk törvényes szabadságit régen óhajtott virágzó állapotjára igyekezvén hoznunk: jóllehet ezen nemzetséges hadakozásunk ideitől fogva sok éjjeli, nappali fáradságink után legfelsőbb szándékunk, s szives akaratunk e vala, miképen lehetett vólna ezen igazságos ügyünknek jó megegyezés által hasznos végét érnünk; a minthogy n.- szombati békesség tractatusa alkalmatosságával is a vala feltett czélunk: de mivel a felfuvalkodott nemzetnek szines, és nem szives, sőt alattomban csalárd munkálkodási, s naponkint növekedő machinatiói miatt semmi jó és állandó békességre nem mehettünk, a senatus megegyezett akaratából szükségesnek itéltük a nemes confoederált Statusoknak generalis conventust, ez mostani 1707. esztendőnek május hava 1. napjára, a ki szent Fülöp s Jakab napja lészen, nemes Borsod vármegyében levő Ónod nevü mezőváros tájékára rendelni és publicáltatni, akarván az emlitett helyen a nemes confoederalt Statusok elibe terjesztenünk mind az békességnek tractatusa miképen folyt, és miben maradott légyen, mind pediglen a confoederatiónak tovább való hasznos folytatásáról a megnevezett statusokkal consultálódnunk. Kihez való képest kegyelmeteknek praesentibus intimáljuk, hogy az megirt napon, és helyen, igaz összeszövetkezett hazafiaknak tartván magokat, és édes hazájának szabadságát velünk együtt mun-

[1]) Rákóczi i. m. V. 327—9.

kálkodni kivánván, értelmes deputálandó hazafia plenipotentiatus követjei által compareáljon."

1706. ősz óta jóformán csász. katonaság nélkül vólt Erdély, s igy nem vólt nehéz Rákóczinak oda menni, s behelyezni magát a fejedelemségbe, a mi meg is történt az 1707-ik év tavaszán.

Mig a fejedelem, és kormánytanács az ónodi gyüléshez készültek, addig két nevezetes esemény merült föl, a melyek közül az egyik nem sokára véres jelenetet szült az ónodi gyülésen; a másik pedig az ónodi gyüléstől várható végzetteljes határozat megelőzésére vólt irányozva. Amaz a turóczi folyamodvány, és körlevél, ez pedig a királypárti főurak bécsi conferentiája.

Emlitve vólt fentebb, hogy a rozsnyói tanácsgyülés országos adót határozott, a mely termesztményekkel lesz fizetendő. Ámbár Rákóczi emlékiratának fentebb idézett helye azt mondja, hogy a Rozsnyón megállapitott elszakadási szándék nagy titka gondosan megőriztetett: ez aligha igy történt, a mennyiben a turóczi folyamodvány, és körlevél a megsejtett elszakadási szándék, s a háborunak ebből következendő folytatása ellen van irányozva. Turócz megyében nagy befolyással birt Okolicsányi, a ki a már eddig tartott békeconferentiákon több izben megpróbálta a fölkelteket Rákóczi mellől elvonni. Részint az ő befolyásának, részint annak, a mit maga Rákóczi is több leveleiben kifejezett, hogy t. i. erős vólt már a nemzetben a béke utáni vágy, lehet tulajdonitani, hogy Turóczmegye 1707. januárban folyamodványt intézett a fejedelemhez, kérvén őt, ne halogassa tovább a béke megkötését. E folyamodványban (Szalai közlése szerint VI. 422.) az állott, hogy a megye rendei a fejedelem körleveléből megértették, miszerint eredménytelenül oszlott szét a nagyszombati békeconferentia, s hogy egyfelől a rendek nevében fölterjesztett sérelmi pontokból, másfelől a csász. kormány által ezekre adott válaszból azt is átlátták, miszerint a császár nem idegen a békétől, s szeretik hinni, hogy a béke ügye csak függőben maradt. Minélfogva figyelembe vevén az özvegyek, árvák s általában az egész nép siralmas helyzetét, másfelől a rendek szabadságát (czélzás az adórendeletre), kérik a fejedelmet, eszközölje ki, hogy az ország nevében, az ország tetszése szerint való felelet adassék ő felsége resolutiójára, annyival inkább, mert a király azért halasztotta a maga elhatárzását a diaetára, mivel diaeta nélkül nem hozhat törvényt, s a rendek sem végezhetnek a király megerősitése nélkül. A békéhez kivánt garantiára nézve pedig ugy nyilatkoznak, hogy Bocskai békéje alkalmával ott vólt Ausztria,

Morva, Csehország kezessége, és midőn bekövetkezett Bethlen fölkelése, s elbuktak a kezes országok, ki állhatott ellene az Isten rendelésének? A mi magán követelések fenforognak, azokat el lehet intézni további fölterjesztések utján is. A nemesi szabadságot, a melyet a confoederatiónak védeni, és nem megsérteni kellene, megsértve látják Turócz rendei azáltal, hogy „a mely generalę beneficiumok az egész országnak deserviálnak ususból, u. m. a többi közt a vas, és só, azok leginkább privatus ususokra fordittatnak, melyeket majd nem is kaphatni, és ha valakik particulariter kaphatják is, de az ára excessive eleváltatott.“ Panaszkodnak, hogy a szabad kereskedés hiánya miatt nem lehetvén jutni külföldi árucczikkekhez, nem tudnak mivel ruházkodni, és mit enni. Végre kérik a fejedelmet, hogy Mátyás, és Ulászló decretumai értelmében tartsa meg a rendeket szabadságukban.

A szabadságnak itt érintett megsértése sokkal erősebben van kiszinezve a megyékhez intézett körlevélben. Ebben, miután elmondja Turóczmegye, hogy a többi megyék is valószinüleg vették azon rendeletet, mely szerint, 500 frt. ezüst pénz büntetés alatt, mely a tisztviselőkön fogna megvétetni, parancsoltatott meg a termesztményi adók beszedése, s ezzel kapcsolatban Csáki generalis fenyegetését a katonai executióval, igy folytatja: „Minthogy ezek egyenesen ellenkeznek azon szabadsággal, a melynek védelmére folyik e mostani háboru, és minthogy a rendek ő felsége a császár előtt is többizben kifejezték az efélék elleni panaszukat, most pedig, akármi sulyos dolgok vettetnek ránk, és a szegénységre, csak fohászkodva nyögünk alatta, holott most is elviselhetlen teher van a szegénységen, u. m. hajduk praestatiója, azoknak fegyverkezése, ruházása, kvártélyozása, sulyos intertentiója, fel- s alá járó hadak megszámlálhatatlan költsége, ingyenes munkák, tábori szekerek adásá, limitált annonának, és naturaléknak elviselhetlen exsolutiója, nyári hónapokra gabonának, zabnak, s hátravaló marháknak nagy költséges deportatiója, és hajtása, ezekből származó restantiák kifizetése, a szükség ugy hozván magával, személyes fölkelés, és egyéb sulyosak is.“ Ezután fölhivja a többi megyéket, hogy pártolják a fejedelemhez általok benyujtott folyamodványt, s kérjék az abban kivánt dolgok teljesitését. [1])

A mi a bécsi conferentiát illeti, mihelyt nyilvánossá lett Rákóczinak s a tanácsnak azon körlevele, melyben a szöv. rendeket meghivták az ónodi gyülésre, abból előre látták a királypárti fő-

[1]) Szalay VI. 421.

urak, hogy Ónodon ki fog mondatni az elszakadás a dynastiától. Az ebből származandó sulyos következmények elháríthatása szempontjából szinte megszünés nélkül sürgették a királyt, hogy hallgassa ki hű magyarjai véleményét e fontos ügyben. Hosszas kérelmeiknek az az eredménye lett, hogy 1707. márt. hónapban Bécsbe hivott a király nehány hű főurat, tanácskozni a felől, mint gondolják megelőzhetni az ónodi gyüléstől várható lépéseket, s miként vélik a békét helyreállithatni. És a rendek elő is adták nézeteiket ezen pontokban:

1. Fogadja el ő felsége a fölkelők által kivánt kezességet. E kérelmöket azzal indokolták, hogy a fölkelők eleitől fogva azt hirdetik, miszerint a régibb békekötések azért nem vóltak képesek biztositani a szabadságot, mert a királyok által tett ünnepélyes igéreteket széltére mellőzték a királyok német miniszterei, s ennél fogva teljesen meg van ingatva a fölkelőknek ilyen, kezesség nélkül kötendő béke iránti bizodalma; ellenben nyugodtak lennének akkor, ha tudnák, hogy a kezesség mintegy őrt áll a teendő igéretek pontos megtartása mellett. És e kezesség nem is sértené ő felsége tekintélyét, mint némelyek hiszik; nem is példátlan, mert Bocskai korában is kezesek vóltak a szomszédtartományok, Bethlent pedig maga a csász. udvar kinálta meg a spanyol, franczia és lengyel kezességgel. „És mivel most oly nagy a szöv. rendek bizalmatlansága, hogy e kezesség nélkül egyáltalában nem akarnak szerződni, s kétségbeesésökben készek, magokkal együtt a hazát is veszélybe dönteni: könyörögnek a hű tanácsosok ő felségének, hozza meg a békének ezen áldozatot, a melytől már Leopold császár sem vólt idegen végnapjaiban, s a melyet maga ő felsége is alku tárgyaul ismert el.

2. Az erdélyi fejedelemséget illetőleg ugyanazt kérik, a mit már eddig is kértek, s kérik most annyival inkább, mert különben is törvénytelen az a diploma, a melylyel a boldogult király szabályozta Erdély ügyeit; törvénytelen, mert ellenkezik a magyar korona jogaival, s a fölavatási hitlevéllel. „Azonban, mivel Leopold okmányilag biztositotta a szabad fejedelemválasztást, és az erdélyiek, valamint akkor csak azon föltétel alatt hajlottak hozzá: ugy azt most a magyar szövetkezett rendekkel együtt is fentartani kivánják, nem lehet azt most teljesen mellőzni."

3. Az idegen hadak kivezetését illetőleg oda járul a hű tanácsosok véleménye, hogy az ország biztonságát a törvényekkel megegyeztetve, mihelyt helyreáll a béke, vezettessék ki az idegen ka-

tonaság, de a határszéli várakban maradhat idegen katonaság, egyenlő számban magyarokkal, és magyar kapitányok alatt.

4. A vallás tekintetében, minthogy az utóbbi országgyüléseken a protestánsoknak a r. kath. vallás sérelmével is engedtetett sok szabadság: a mennyiben e törvények nem hajtattak vólna végre pontosan, most vétessenek foganatba. [1])

E kérelemre József egy manifestummal felelt, melyben elmondja, hogy ő mindig akarta a békét,de a fölkelők főbbjeinek önzésén megtört minden igyekezete; továbbá előre tiltakozik az Ónodra hirdetett gyülés minden lehető határozata ellen.

Rákóczi M.-Vásárhelyen apr. 6-kán kelt körlevelében elhalasztotta az Ónodi gyülés megnyitásának határnapját máj. 16-ra, mert, mint irja, elkésett a tavasz kinyilása. Itt megjegyzendőnek látom, hogy valamint a január 22-ki, ugy ezen körlevélben is világos szavakkal ki van mondva, hogy a megyék „plenipotentiatus követek által compareáljanak,“ [2]) és mégis mind Beniczki Gáspárnak az ónodi gyülésről irt, s Thali Kálmán által kiadott naplójából, mind Rákóczi emlékirataiból az jön ki, hogy az ónodi gyülés tömeges vólt. Fontos kérdés ez, mert, mint alább látható lesz, a junius 6-ki ülés lefolyásában nagy szerepet játszik az a kérdés, hogy a megyék nemessége tömegesen hivatott-é ide, vagy képviselet utján. Rákóczi emlékiratában ez áll: „Mikor erdélyi utamból haza érkeztem, akkor láttam Turóczm. körlevelét, s feltettem magamban, hogy ezért számot kérek Turóczmegyétől, annyival inkább, mert Ónodon jelen fog lenni a szövetkezett nemesség összesége. [3])

Május hónap második felében összegyülekeztek a rendek az Ónoddal határos körömi térségen. Rákóczi május 24-kén ment a rendek közé, még pedig mint Beniczki irja naplójában „ebben a magyar világban nem sokszor látott pompával érkezett be ő felsége.“ [4]) A következő napon kormánytanácsülés tartatott az előterjesztendő propositiók felől tanácskozás végett. A gyülés ünnepélyes megnyitása 31-kén történt, mely alkalommal a fejedelem, és a rendek közt váltott kölcsönös üdvözletek után terjedelmes előterjesztést tett a fejedelem a szabadságharcz eddigi folyamáról. Jun. 1-én adattak elő a propositiók, mely alkalommal a rendek

[1]) Horváth M. IV. 399.
[2]) Katona XXXVII. 342.
[3]) Rákóczi i. m. V. 358.
[4]) Thali K. Rákóczi Tár I. 5.

bizodalmának megköszönése után igy nyilatkozott Rákóczi a dolog érdeméről:

„Ha szintén még a megnyomorodottakon könyörülő isteni kegyelem mind eddig rajtunk magát oly mértékben ki nem nyilatkoztatta is, hogy bóldog reménységünk napunkat felvirasztotta vólna: legalább tapasztalhattuk hozzánk járuló oly mértékü gondviselését, hogy mindeddig végső romlásunkra igyekező ellenségünk megátalkodott szándékit megszégyenitette, és elháritotta annyira, hogy midőn ennekelőtte csak idegen nemzetek históriájából emlitettük vala, mily erejü vólt a portugálusok, helvéták és hollandusok összvekapcsoltatott, és egybenszövetkezett szivek: már most nemzetséges megegyezésünknek hasznát magunkban is nagy mértékben tapasztalhatjuk. Az egész ker. világ elejébe terjesztetett, mely helytelen légyen sokaknak a magyar állhatatlanságról való vélekedések. Dicsekedjék ámbár ellenségünk eleink közt nagy hasznával gyakorolt practicáival, melyekkel ama mondás szerint: divide et impera vas járomba fogta édes nemzetünket: elhomályositá helytelen reménységének fényét a magyar szivhez egyedül illendő egy szinü és szivü tökéletes hivség. — És mivel az állhatatlanságnak erejét csak egyedül vevé fundamentomul, midőn ez elmult esztendőben meginditott békességnek tractatusát oly tökéletlenül farba rugá, és mégis elmulását a magunk személyes haszonkeresésének tulajdonitani nem szégyenli: Isten legyen itélője csalárdságának. De nem csak egyedül hálójába akart bennünket keriteni, midőn kivánságink legnagyobb pontjait, a maga hatalma alatt leendő országgyülésére kivánta halasztani: hanem szövetségünk, hitünk megszegését kivánta, midőn egy vérből álló Erdély országától való elszakadását munkálta a magyar nemzetnek. És azon országot maga fegyverével nyertnek lenni állitván, mit akart egyebet, mint azon jussát velünk igazságosnak ismertetni, melylyel ennek előtte hazánk régi nemzetű oszlopit rontani igyekezte a neoaquisticum nevezete alatt. És mivel az elmult tractán is ezen jussának eligazitását az országgyülésére halasztotta, az hol a palatinus és egyéb mellette, nemzetünk ügye ellen hizelkedő ország tisztei mind ellenségeink, mit remélhettünk vólna egyebet azoknál, melyek ennek előtte történtenek, és jobbágysàg alá hozták nemzetünket. Vizsgáljuk csak, mit ért azon országgyülés által? Azt-é, melynek a törvény a szabados voksok többségére bocsátotta végzését; vagy azt, a melyen nem akarni is vétek, ama pozsonyi országgyülésen practicált mód szerint? Ha az elsőt, miért nem igéri a gyülés előtt is azokat, melyeket a szövetkezett 24 vármegye

megegyezett akaratjából kivántunk; ha pedig a másikat, nemde, nem torkunkba veti az horgot, mikor némely nemzetétől elpártolt urak voksaival a többségnek kiván törvényt szabni. Ezeket siratják, nemzetem! véres theátrumokon feláldozott fiaidnak maradéki, országunk minden rendei és lakosi; ezekre hogy lépnénk, s e hitünk, se hazafiságunk nem engedi. Röviditse inkább a nagyhatalmu Isten napjainkat, hervaszsza ifjuságink virágit, mintsem mi legyünk vezéred ilyen nyomoruságidra; fussanak bár az ilyenekre járomban hizott, nemességedet, nemzetségedet kótyavetyélő árulóid, mi készebbek leszünk sok igaz fiaiddal a pusztai és erdei vadakkal nyomoruságunk napjait tőltenünk. — Álljanak bár elő mindazok, kik alattomban magunk haszonkeresésének tulajdonitják a békesség elmulását, szóljanak szabad voksok szerint azok is, kik mostani közhadakozásink terheit sulyosabbaknak lenni tartják mindazoknál, melyeknek viselésében törököknek, zsidóknak adták gyermekeiket, németnek feleségüket, és sokan magok felakasztásával végezték halálnál keservesebb életüket. Valjon gondolják-é, hogy ha hurok alá bocsátják nyakukat, mentek lesznek az homlokban ütéstől. Mi viszen tehát bennünket terheitek panaszára, javaitoknak magatoktól, maradékitoktól való megkimélésére? Valjon különb vala-é ezeknél a zsidó nemzetség panasza, ki Mózses vezérlése alatt megunván a mannát és a fürjeket, foghagymára készült inkább, mintsem az Isten által nyujtott reménység fejébe bujdosásit követte vólna a végre, hogy a tejjel, mézzel folyó igéretfőldére bémehessen. Nemde Isten nyujtotta mindennyi változások közötte is azon reménységünket, melynek fejébe felgerjedt szivünk az hadakozásra? E mai napig is miben vonta meg hozzánk való kegyelmét? Gerjedjen tehát édes vérem! nemzetem! Isten kegyelmében való reménységed, melyhez való ragaszkodásodat inkább javallhatjuk, mintsem a nemzetséges ellenségünk csalárd igéretihez valót; és mivel az hadakozásra mind hitünktől, mind hazafiasságunktól kéntetünk: kövessük a felebb emlitett portugallusok, helvéták, a hozzánk hasonló, hitekkel szövetséget kötött 7 tartományok példáit, melyek ha sulyos hadakozásoktól megijedtenek vólna, bizony most is nyögnének azon ellenségnek igája alatt, kitől mi szabadulni kivánunk; kövessük azon nevezetes Ulysses példáját, ki a tengereken bujdosó hajókázásiban viaszszal dugá be füleit, hogy az édesgető Syrének éneklésektől el ne aludgyék. Forditsuk mindnyájan elménket, a szükséges hadakozásra, melynek folytatásában noha eddig is tehetségünk szerint semmit el nem mulattunk, de, mivel azon utak és módok követése által, melyekkel eddig, folytatnunk

nem lehet, válasszunk oly utat, mely által leginkább remélhetjük boldogulásunkat.

„Nem lehet itt nekünk keserüség nélkül emlékeznünk, mire juta azon kincsnek sorsa, mely ugy mint a rézpénz által minden rendek terhe nélkül folytatánk hadakozásunkat, mindaddig, miglen az ellenségünk, és netalántán sokaknak practicái által oly becstelenségbe nem hozattaték, hogy annak böcsi helyrehozásáról mégcsak gondolni is haszontalan. Veté is az ellenség az által, hogy a rézpénz értékét csökkentette, oly kőszikla, és mély örvény közé ügyünk hajóját, az honnan vagy prédáló, nem oltalmazó, fosztó, nem harczoló, rongyollott, üres erősségekkel, töltetlen ágyukkal kénytelenittetett hadakozásunkat kell folytatnunk; vagy buzgó hazafiságunk szerint oly módot találnunk, mely által kinek kinek rendes fizetése kijárhasson, és az emlitett sok rosz eltávolittassék. És mivel ezen előadások mellé kapcsolt iratokból a nemes statusok megláthatják, mit tegyenek az ország nagyhirü, de kevés hasznu fundusi, azoknak a szükséghez képest kivántató tóldásáról is adatik eleikben oly mód, melynél a senatussal együtt se hathatósabbat, se közelebbet nem láthattunk."

Junius másodikán ünnep levén, nem tartatott ülés, 3-dikán fölszólitotta a fejedelem a rendeket, hogy nyilatkoztassák ki véleményöket az előttök felolvasott, s nekik irásban is átadott előterjesztések felől. Minden jelenség azt mutatta, hogy e véleménynyilvánitás lesz a rozsnyói tanácsvégzés sorsának próbaköve. És minthogy nem sokára, ugymint 6-dikán bekövetkezett a véres jelenet, nem lesz fölösleges itt fölemliteni, a mit az elszakadás, illetőleg békekötés tárgyában ekkor fennforgott ellentétes nézetekről följegyzett Beniczki e gyülésről vezetett naplójában. E naplóban ezt olvassuk:

„Junius 2. némely nyughatatlan, istentelen, s nemzetünk szabadságát alattomban rontani kiváuó elmék meghasonlani kivánván a nemes vármegyéket a senátustól, és azon propositiókat balitélettel magyarázván, mindenképen azon vóltak, hogy a nemes vármegyéket kerületekre osztván, s nem egyes vármegyeként, hanem kerületenként szavazván, contradicáljanak. Ezen istentelen szándékjok még akkor titokban látszott lenni, de következendő napokban világosságra jött." [1])

Ugy látszik, hogy a kerületenként szavazás a tanács által szerkesztett propositióknak kisebb nagyobb mérvü bukását vonta

---

[1]) Thali K. i. m. 9. l.

vólna maga után. Erre lehet következtetni, ha az imént mondottakat összehasonlitjuk Beniczkinek jun. 3-ról tett ezen jegyzetével: „Ő felsége kivánván a statusok elméjét venni a propositiók ebánt, a statusok mindnyájan hallgatásban vóltak, kivánván azután azoknak megfontolására holnapig való halasztást. Kit is a felséges fejedelem megengedvén, azon sessio solváltatott, ugy mindazáltal, hogy minden nemes. vármegye külön adja be a maga véleményét." [1])

Jun. 4-kén viharos ülés vólt. A propositiókhoz mellékelt iratokban ki vólt fejtve, hogy a bányák, s a fiscális jövedelmek nem fedezik a háboru költségeit, következésképen adózásra van szükség. E tekintetben nagy meghasonlás vólt a rendek közt. Némelyek adó nélkül akarták kiteremteni a szükséges pénzt, részint a bányákból, részint a már eladományozott jószágok visszavétele által, de ennek hevesen ellene mondtak a főbb hadi tisztek. Szóba jött a rézpénz ügye is.

Bars, Nyitra és Turóczmegyék élesen kikeltek a rézpénz kényszerforgalma ellen; a váczi helyettes püspök pedig 13 megye nevében tiltakozott e kényszerforgalom ellen. Ekkor történt aztán Bercsényi részéről olyan közbeszólás, mely kérdésessé teszi, hogy tulajdonképen képviseleti, vagy tömeges vólt-é az ónodi gyülés. Nevezetesen szemére vetette a váczi püspöknek, hogy nincs megbizva egész megyéje s illetőleg 13 megye nevében szólani, vagy ha igen, ám mutassa elő megbizatását. Beniczki naplója szerint a többség ingerülten szavazta le a 13 megye nevében történt tiltakozást. Csécsi sárospataki tanár naplójának Szalainál látható töredékében pedig ez áll: „A nemesek, aköznép és a katonaság teljesen meg akarta szüntetni a rézpénz folyamát; a mágnások pedig, különösen Bercsényi azt kivánták, hogy tovább is legyen meg annak az ország, vagyis inkább nehány mágnás által megállapitott kényszerfolyama." Maga a fejedelem jónak látta higgadtabb tanácskozás után hozni határozatot ezen fontos ügyben, s a jun. 6-diki ülésre halasztotta a kérdés eldöntését. E 6-diki ülésen történt a vérontás. E nevezetes nap lefolyását illetőleg Rákóczi ezt mondja: „Mikor erdélyi utamból haza tértem, föltettem magamban, hogy számot kérek Turóczmegyétől. De az örök igazság előtt mondom, hogy sem én, sem senki más nem is gondolt arra, a mi történt." Alább ismét igy folytatja: „Minthogy a turóczi szerencsétlen körlevél azt akarta elhitetni, hogy azon bajok, melyek ellen ők panaszkodnak,

[1]) Thali K. i. m. 9. l.

egyesek érdekét legyezgetik, én hozzá kezdtem a tények elsorolásához. Köszönetet mondtam azon megyéknek, a melyek megküldték nekem e levelet, s megdicsértem azon szilárdságukat, melylyel ragaszkodtak a szövetség érdekében letett esküjökhöz. Ezután Turóczmegyéhez intéztem szavamat; fölhivtam, hogy mondja el panaszát nyiltan, s világositson föl engem azon okok felől, melyeknél fogva szétküldözte azon körlevelet. Az alispán Rakóvszki, és Okolicsányi, a bécsi emissarius Okolicsányinak fija, a megye jegyzője, fölállván, beszéltek, de oly távol álltak tőlem, hogy a morajban nem hallhattam meg beszédöket, tehát közelebb hivtam magamhoz és ők közelebb jöttek. Beszéltek a hadak által okozott kellemetlenségekről, azoknak és a tiszteknek kihágásairól, az adóról, élelmezésről, és a rézpénz által okozott zavarról. De minthogy beszédjök nagyon részletes, és tulzott vólt: gyakran indulatosan vágott szavokba Bercsényi. Én gátoltam ebben Bercsényit a hogy tudtam, s miután vége vólt az ő beszédjöknek, hidegvérrel előadtam, hogy mindazt, a mit ők elmondtak, ugy kell tekinteni, mint azon háboru természetes következményeit, a melyre kényszerit minket egyfelől a bécsi udvar kegyetlenkedése, másfelől saját elhatározásunk; hogy én nem láthatom át, mi oka lehet Turóczmegyének a panaszra más megyék fölött, holott a háboru kezdete óta nem látott más ellenséget, mint Schlick futó hadát, az én seregemből jelentékeny csapatot nem látott, mert nem fekszik az utvonalban. Turócz panaszából azt látom, hogy azon hitben van, miszerint az általa fölhozott bajok egyesek önhaszonlesése következményei, és hogy ez egyenesen én rám vonatkozik. Méltatlan vólnék azon bizalomra, minélfogva a rendek fejökké választottak, ha türnék ilyen rendetlenséget, föltéve, hogy értesülve vólnék a megye fölterjesztése folytán. De, kérdém, mikor tett nekem ilyes panaszt Turóczmegye, s kit vádolt előttem effélékről? És ha nekem semmi panaszt nem tett, miért panaszkodott hát a megyék előtt, s oly szándékkal, hogy ezeket is részére vonhassa? Turóczmegye azt mutatta meg, hogy engem pártnak, s érdekeltnek tekint; de, kérdém, fizettek-é az én rendeletemből többet, mint a többi megyék, s viseltek-é egyéb terhet? Az alispán és jegyző, a kik még folyvást mellettem álltak, nagy zavarba jöttek, s mindig ugyanazt ismételték. Ekkor fölemelt hangon mondtam, hogy az ilyen merény nagyon veszedelmes, mert ellenkezik a szövetséggel; hogy Turóczmegye nagyon világoson bebizonyitotta, hogy nincs bizodalma személyem iránt, mert a helyett, hogy panaszkodott vólna nekem, mint a szövetség fejének, a lelkek egyességével ellenkező utat választott arra nézve,

hogy orvoslást keressen azon sérelmeknek, melyek felől nem akarja magát világosan kifejezni; mert azok, a miket fölhoz, mindnyájunkkal közösek, következésképen nem sérelmek, föltéve, hogy folytatni akarjuk a háborut addig, mig visszaszerezhetjük szabadságunkat. Ennél fogva én a rendektől elégtételt kértem oly sérelemért, melyet Turóczmegye gyanusitása okozott nekem, mint a szövetség fejének. Megvallom, azt hittem, hogy a gyülés törvényes keresetet inditand ellenök. (Horváth M. mondja, IV. 407, hogy a kormánytanács előre elhatározta, miszerint Turóczmegye követei feleletre vonassanak; Okolicsányi Pál, mint a szakadás főkovácsa, elfogatván, kereset alá helyeztessék.) De midőn én bevégeztem beszédemet, a gyülésben senki sem szólalt meg. Sokáig hallgattam magam is. Azonban látván, hogy senki sem akar szólani, mondtam: mily szomoru dolog rám nézve, hogy igy haboznak; hogy az igazságszolgáltatást a szövetség legkisebb tagjától sem lehet megtagadni. És még ezután is tartott a hallgatás, és én arról győződtem meg, hogy e hallgatás azt jelenti, hogy helyeslik Turóczmegye tettét. Ekkor annyira megbántva éreztem magamat, s ugy elkeseredtem, hogy nem tudtam visszatartani szivem kitörését. Már most nem tudnám elmondani, mit mondtam akkor a fölött, hogy nekem nem szolgáltatnak igazságot, midőn azt hittem, hogy helyeslik azokat, a miket Turóczmegye tisztviselői fölhoztak ellenem. Láttam, hogy azon fáradalmakat s szenvedéseket, a melyeket átéltem a háboru kezdete óta, ugy fogják föl, mintha nekem nem lett vólna egyéb czélom, csak az, hogy kincseket halmozzak rakásra; rám nézve nincs egyéb hátra, mint visszaadni nekik azon hatalmat, a melylyel fölruházótt a szécsényi gyülés, s visszavonulnom Erdélybe. Ezek vóltak utólsó szavaim, melyek után fölkeltem, s távozni indultam. Ekkor Bercsényi, kit másokkal együtt könnyekre fakasztott beszédem, fölkiáltott: Szövetkezett rendek! eltürtök-é ily hálátlanságot szabaditótok iránt, engeditek-é őt távozni a helyett, hogy rágalmazóin bosszut állanátok? Nem, nem! inkább haljanak meg ezen árulók. Ekkor kardot rántván, kardja fokával Rakovszki hátához vágott, Károlyi pedig, a ki Bercsényihez közel ült, oly csapást mért fejére, melytől rögtön halva rogyott össze. A jegyző is több csapást, s sebet kapott. Mondhatom, hogy az én felindulásom most rögtön megszünt, s ettől fogva csak arra gondoltam, hogy e rendetlenség tovább folyását meggátoljam. Azon tiszteket, kik hátam megett álltak, testőreimhez küldtem azon üzenettel, hogy meg ne mozduljanak, s ne bántsák a Turóczmegyei nemeseket. Egy ezek közül, egy szájas, de gyáva ügyvéd lábaimhoz borult, és én

megvédtem őt. A zajnak vége lett, de Beresényi még most is kiabálta, hogy ez nem elég, a rendek méltósága kivánja, törvényes eljárás s itélet által is megbosszulni azon merényt, mely a szövetség feje ellen elkövettetett; ő ugy van meggyőződve, hogy őrizet alá kell tenni a turóczi jegyzőt, s ki kell hallgatni törvényesen. Az ajánlat elfogadtatott egyhangu fölkiáltás által. A tábornokok rendetlensége nagyon bántott engem, kivált azon oknál fogva, a miért a rendeket összehivtam. Ennek folytán kérdésbe tettem a tanács előtt, kell-é még most is sürgetni az elszakadást, vagy nem? mert azt fogják mondani, hogy e mészárlás csak azért történt, hogy rettegtetés által kierőszakoljuk a rendek jóváhagyását az elszakadásra. De a tanács azt mondta, hogy Turóczmegye ezén merénye nem hogy hátráltatná, inkább sietteti az elszakadást. Másnap a jegyző perével kezdődött az ülés; kihallgattatott, fejvesztésre itéltetett, s a két ember holtteste kitétetett a vad madaraknak eledelül. És minthogy a turóczi levél a megye gyüléséből kelt, az is elhatároztatott, hogy Turóczmegye zászlója tépessék szét, pecsétje töressék össze. Kétségtelen, hogy ez a megye iránti heves haraggal történt, és nekem elég alkalmam vólt meggyőződni arról, a mit közönségesen beszélték, hogy a nemességnek az előbbi napi hallgatása onnan származott, hogy a senatustól várta az első szót. Én pedig ugy hittem, hogy ilyen gyülésen nem helyes a senatusnak szólani először, s átláttam, hogy nem vólt igazságom, midőn oly indulatosan beszéltem. Arra már nem emlékszem tisztán, hogy az elszakadást én inditványoztam-é, vagy Bercsényi. Nagy helyesléssel fogadtatott az, aláiratott, s utóbb ki is nyomatott. Desalleurs tudósitotta felőle a franczia udvart." [1])

Beniczki naplója pedig, miután a meggyőződés, s a fejedelemhez ragaszkodás meleg hangján szólt Turóczmegye izgatásairól, igy folytatja: „Számadásra szólitván Turóczmegyét, eljöttek Rakovszki Menyhért viczeispán, és Okolicsányi Kristóf, s elolvastatván a levelet, midőn helyesen meg nem menthették magokat, és nemcsak tétováztak a dologban, hanem inkább akkor is aperte azon hamisságokat manuteneálták, a felséges fejedelem az országtól könnyes szemekkel, és fejedelmi szivének nagy keserüségével bucsúzott, kit látván az ország, felzendült ellenek, és felséges urunk lábaihoz borulván, el nem akarták ereszteni, hanem felkiáltották, hogy megöljék őket, a mint is mindeneknek szemek láttára Rakovszki Menyhértet ott az ország sátorában összevagdalván,

---

[1]) Rákóczi i. m. V. 359 — 67.

lábain fogva kivonták, és sátoron kivül megölték, Okolicsányi Kristóf penig az ország sátorából kiugorván, a sátor mellett összevagdaltatott ugyan, de akkor meg nem öletett. Nagy tumultus levén az ország sátorában, hogy némely ártatlanok is ne szenvedjenek, a turócziakat egészlen, az kik nagy veszedelemben vóltak, arestomban tették, Rakóvszki testét pedig egész nap ott heverni engedték, és Okolicsányit examinálván, maga sátorában vitték a francziák, és borbélyt melléje adván kötözgették. 7-kén minekelőtte összegyültek vólna a statusok, a hóhér két ökrön Rakovszkit a táborból mezőre kivonta és ott égi madaraknak eledelül hatta. Azután penig a statusok concurrálván, a tegnapi casust nemcsak helyben hagyták, hanem, hogy hasonló halált szenvedjen, valaki az árultatásban tapasztaltatik, decretálták, kinek erejével Okolicsányit is megsententiázták. Okolicsányi ujonnan examináltatott Kajári Pál, brigadéros Szentpéteri Imre, obester Szalai Pál, Szentiváni Rafáel, és generál adjutánt Dániel György által, s egyszersmind is intimáltatott neki, hogy az halálhoz készüljön." [1])

Kolinovics pedig igy adja elő Katonánál: Bercsényi és Sennyei kiáltottak föl, hogy a confoederatio föntartása szempontjából példás büntetést kell szabni azokra, a kik szakadást akarnak csinálni. Ezt hallván Okolicsányi és Rakóvszki, esedezve mondták, mentse Isten őket attól, hogy szakadást akartak vólna létrehozni, megyéjök levelének nem vólt egyéb czélja, mint orvoslást kérni a mostani bajokra. De midőn a kérdéses levelet elővették, s némely főurak előtt olvasni kezdték, a fejedelem megengedte ugyan ezt, de oly zokon vette, hogy kijelentette, miszerint leteszi hivatalát, s inkább meghuzza magát az ország valamelyik szögletében, mint azt eltürje, hogy elnyomónak nevezzék. Háromszor próbált hevesen kimenni a sátorból, de Klobusiczki inkább erővel, mint tiszelettel föltartóztatta, s visszavitte székébe. Ez megtörténvén, mindnyájan kiáltották: inkább haljon meg egy ember, mint fő nélkül maradjon az ország, s örök szolgaságba taszittassék. Alig mondatott ez ki, rettenetes zavar támadt. Villogtak a kardok, megrohanták a turócziakat. Először Bercsényi intézett Rakóvszki mellének egy halálos szúrást, a második csapást Károlyi adta; Ilosvai Bálint és Imre udvari emberek is osztották a sebeket, sőt ez utóbbi még a zsebóráját is kitépte. A testőrök, kik felvont fegyverekkel rohantak elő, miután Rakóvszkit lábainál fogva kivonszolták, Okolicsányi kergetésének estek, s ejtettek rajta nehány sebet, nem kis rémü-

[1]) Thali K. Rákóczi Tár. I. 12—3.

letökre mindazoknak, a kik fekete ruhában vóltak, mert a kergetés közben a fekete ruhást kiabálták. Fölzavarodott az egész tábor, beszélni kezdték, hogy a főurak egymás közt összeveszvén, megölték Rákóczit, (Rakóvszkit). A franczia katonák, attól félvén, hogy Rákóczi halálát nekik fogják tulajdonitani, megijedtek annyira, hogy hadi rendbe álltak, ágyuikat a sátornak szegezték, s már tüzelni akartak, midőn a szövetkezettek némely főbbjei megértvén e zavart, kiküldték Zai Andrást, hogy tudja meg, mit akarnak a francziák. A francziák azt felelték: Mi azt hallottuk, hogy némely magyarok meg akarják ölni Rákóczit, s a császárhoz pártolni. De midőn Zai fölfedezte előttök a tévedést, hogy nem Rákócziról, hanem Rakóvszkiról van szó, lecsöndesedtek. Okolicsányi a testőrök és a francziák által sátrába vitetett, mellé sebész rendeltetett, hogy mivel sebe különben sem halálos, gyógyitgassa legalább annyira, hogy vallomást tehessen. Meg is vallotta, hogy ama levél Rakóvszki fogalmazványa vólt. Rákóczi, midőn székébe visszaült, igy nyilatkozott: „Nem veheti ezt rosz néven a keresztyén világ, minthogy ezek sok ártatlant akartak kitenni a bizonyos halálnak." Ekkor közfelkiáltás által határozatba ment, hogy ezután is igy kell büntetni azokat, a kik ellene szegülnek a szövetségnek s a fejedelemnek." [1])

Beniczki naplója szerint [2]) 9-kén végeztetett ki Okolicsányi, s nem hagyatott a madaraknak eledelül, hanem a fejedelem kegyelmességéből eltemettetett. Ezt megelőzőleg 8-kán megujittatott a rézpénz ügyében a kényszerforgalomról régebben hozott határozat. Továbbá 500,000 forint adó vettetett ki, s hozattak némi szabályok a hadsereg kiegészitését illetőleg.

Az elszakadás tárgyában előleges tánácskozmányokat tartott a senatus 11-kén és 13-kán, a gyülési határozat 14-kén hozatott ekképen:

„Mi Rákóczi Ferencz Isten kegy. római birodalombeli herczeg, s Magyarország vezére, és Mi Magyarország szövetkezett rendei örök emlékül: Midőn a mult években az ausztriai ház türhetlen zsarnoksága által nyomatva, s nemzetünk ősi szabadsága iránti szeretetünktől vezéreltetve fegyvert fogtunk, s a szabadság visszaszerzése végett Szécsény városban tartott közönséges gyülésünk alkalmával szivünket s lelkünket közös szövetséggel összeforrasztottuk, oda törekedtünk, hogy hazánk régi virágzását vissza-

---

[1]) Katona XXXVII. 350—2.
[2]) Thali K. Rákóczi Tár. I.

idézhessük, s boldogságunknak biztos alapot vethessünk. Ennélfogva nem akartuk elszalasztani a nekünk felajánlott béke megkisérlését, sőt e tárgyban közmegállapodással alkotott végzésünkben is kimondtuk készségünket a békekötésre. Ekként biztosan reméltük annak sikerét annyival inkább, mert a közbenjárók is biztattak bennünket, és mi egész őszinteséggel fogtunk a béke tárgyalásához. Majd a folyó 1707-dik év május első napjára Ónodra hirdetett, de fontos okokból 16-dikára halasztott gyülésünkön bőven átláttuk, hogy az ausztriai ház nem vólt őszinte ama tárgyalások alkalmával és nem akart egyebet, mint azt, hogy minket mindenféle csellel körülhálózván, veleszületett zsarnok ösztönénél fogva az előbbi szolgaságba visszataszitson. Kivált pedig e legujabb átkos példából látjuk, mire valók vóltak azon álczás békekisérletek.

„Látjuk, hogy a lakosok szivébe viszály-magvakat hintett azért, hogy az általa nyujtott üres igéretek árnyékát bizodalommal öleltesse; továbbá a szövetség nehány hitszegő és rothadt tagjának rábeszélésével Turócz megyét annyira vitte, hogy ez, nehány más megyéhez küldött levelével hintegette a konkoly magvait, a szent confoederatiót felforgatni igyekezett, s ezen magában föltett gonoszságot, ide küldött követei által, nyilvános hamisságokkal makacsul védelmezni nem iszonyodott. És ámbár mi, hazánk iránt égő szeretetünk, és esküben foglalt kötelezettségünk által indittatva, a hamis ügy ezen védőire mindjárt itt oly büntetést szabtunk, a melyre hálásan fognak emlékezni azok, a kik hazájokat igazán szeretik, a megye azon többi tagjait pedig, kik e vakmerőség részesei vóltak, érdemükhöz illő büntetés alá vetettük; és ámbár elhatároztuk, hogy nemzeti szövetségünket, mint a haza szabadsága visszaszerzésének életföltételét szent tiszteletben tartjuk, és szilárdul megvédjük: mindazáltal látván az ausztriai ház alattomos ármánykodásait, s irányunkban követett azon csalárdságát, miszerint mindnyájunk élete után leselkedik, s a despoticus hatalmat minden erőszak segélyével állandósitani szándékozik: követjük őseink dicséretes példáit, a kik a német Pétert, a zsarnok Abát, s a nyakukra tolt Ottót, mint a haza szabadsága ellen leselkedő királyokat elüzték a trónról; továbbá ösztönöztetvén más nemes országok példája által is; végre kényszerittetve az ausztriai háznak fentebb emlitett, s az egész keresztyén világ előtt nyilván levő gonosz tettei által, megbátoritván lelkünket, egy szivvel, lélekkel, egyező szavazattal megállapodtunk azon articularis határozatban, a mely itt következik:

„Minthogy az ausztriai ház, királyi hatalmával visszaélve, a

positiv törvényeket, a diplomákba foglalt esküket megvetve, különböző ürügyek alatt a magyar vér kiontására, a magyar nemzet eltörlésére vetemedett, s e szerint nem annyira e nemzet királya, védője és kormányzója, mint inkább a lakosok, s az ország szabadságának nyilt ellenségeként mutatta magát; és a magyar nemzet sohasem nyerhette meg tőle sérelmei orvosoltatását azon számtalan s alázatos folyamodványaival sem, melyeket részint az ausztriai főbb államférfiakhoz, részint magához Leopoldhoz, mint valami istenséghez benyujtott; s eként napról napra rosszabbra fordultak az ország ügyei: e nehéz járom és zsarnoki uralom alatt méltán forditottuk figyelmünket azon bajainkra, szabadságunk föl forgatására, melyek általában ugyan az ő zsarnoki uralkodása óta, különösen pedig e mostani időkben nyomtak bennünket; méltán szedtük azokat most össze, s terjesztjük a világ itélete elibe. És ámbár azok által kényszerittetve, igazságos fegyverfogásunk, szövetségkötésünk, fejedelmi kormányt állitásunk által már eddig is tettleg megmutattuk, hogy megvetjük felettünk követelt hatalmát, kivonjuk magunkat hatalmával visszaélő királyi hatósága alól, s eként magunkat tőle már eddig is függetleneknek nyilvánitottuk: mindazáltal érett megfontolás tárgyává tettük most uralkodó császár I. József azon követelését, mely szerint állitja, hogy a pozsonyi országgyülés örökösödési joggal ruházta ő rá a magyar koronát. Az általa idézett törvény igy hangzik: „„Mi Leopold stb. — — midőn lelkünkben arról gondolkoztunk, hogy ezen örökös Magyarországunkat hajdani virágzó s bóldog állapotjára juttathassuk, elménkbe ötlött azon eszköz is, hogy országunk főpapjainak, báróinak, nemeseinek, s más rendeinek közönséges országgyülést hirdessünk, s ott elsőszülött fiunkat József főherczeget az ő jövendőbeli királyukká, urukká koronáztassuk.““ „Maga e hang is mutatja ugyan, de sokkal inkább az akkor fennállott eperjesi mészárszék kegyetlenségei; továbbá saját tapasztalásunkból, személyes tudomásunkból is tisztán áll előttünk, hogy az ország rendeinek iszonyatos rettegtetésével, zsarnoki erőszakkal tolatott József az ország nyakára királyul, előleges megválasztás nélkül. Továbbá figyelembe vesszük feltételesen tett királyi esküjének semmis vóltát, az erőszakosan kicsikart szavazatok érvénytelenségét, a zsarnoki rendszernek általa is folytattatását, s azt, hogy nem csak helyre nem állitotta az ország régi szabadságát, hanem jóváhagyta apja tetteit, nem szünt meg pusztitani az országot, zsarnokilag dühöngött, hogy a nemzetet szolgaságra vethesse. Holott pedig országunk alapitója szent István I. Decr. 4 fej.

ilyen utasitást adott fiának Imrének, következésképen minden későbbi királynak: ezek közül (ugymint főpapok, bárók, grófok, katonák, nemesek) senkit se vess szolgaságra, ne nevezz szolgának. Ha béke szerető leszel, királynak és király fijának fogsz neveztetni, szerettetni fogsz a katonák által. Ha pedig haragtartó, kevély, irigy, békétlen; és a főemberek irányában fenhéjazó leszel, megbuktat téged a katonák ereje s másnak fogja adni országodat.

„Ezen itéletet teljes mértékben magára vonta a meghalt császár is fenhéjazása, és az által, hogy országunk rendeit, e szabad nemzetet despoticus szolgaságra, s vasallus állapotra vetette, ugy bánt vele, mint megigázottakkal; hazánk törvényeit, szabadságát fölforgatta. József pedig, a kit mi nem választottunk, nem követelhet fölöttünk más jogot, mint olyat, a mely a tyranismuson alapul és azon, hogy apja erőszakkal tolta a nyakunkra. Minélfogva ezen általunk most egyező akarattal és egyetértéssel alkotott törvény erejénél fogva teljesen feloldozottaknak tekintjük, s hirdetjük magunkat a nevezett József császár, és az egész ausztriai ház iránti engedelmesség, továbbá koronánk, országunk, s az e fölött uralkodáshoz formált bármely joga alól; magunkat szabadoknak, függetleneknek nyilvánitjuk, elszakadunk tőlök, ellenmondunk nekik, s azon szabadságunk, és felségjogunk hatályával, erejével, a melyet nekünk az isteni és emberi jogok adnak, kijelentjük, és pedig önként, minden rábeszélés vagy erőszakolás nélkül jelentjük ki az interregnumot. Továbbá a haza nyilvános ellenségeinek nyilvánitjuk országunk mindazon lakosait, a kik e mai naptól számitandó két hónap alatt a mi szövetségünkhöz nem csatlakoznak, a kik megmaradnak a József iránti hűségben, a kik az ország egyesületébe, hűségébe lépni vonakodnak; kijelentjük, hogy az ilyenek jószágai rögtön és teljesen elkoboztatnak, az ilyenek hivatalai méltóságai semmiseknek nyilvánittatnak; azon egyháziak, a kik e rendeletünknek engedelmeskedni vonakodnak, hasonlóképen megfosztatnak minden hatóságuktól.

„Lássa át az egész világ panaszainknak ezen őszinte elsorolásából, hogy nagyon indokolt, és igazságos vólt a mi fegyverre kelésünk, lássa át, hogy nagyon sulyos okokból hirdetjük ki az interregnumot; lássa át, hogy megengedik ezt törvényeink is, u. m. szent István és a Jeruzsálemi András szentséges decretumai. Legyen szabad reménylenünk, hogy ezen körülmények továbbra is biztositják nekünk a fejedelmek eddig élvezett pártfogását, és segedelmét. És midőn követjük Portugallia, Belgium és Helvétia dicső példáit, melyek a miénkhez hasonló szabadságukat épen ily

módon biztositották ugyanazon ausztriai ház ellenében; midőn rettenthetetlen lélekkel törekszünk az általunk kitüzött czél, u. m. szabadság felé: megerősitjük ezen, mint fentebb mondva vólt, közakarattal, s egyező értelemmel alkotott törvényes határozatunkat, ennek összes tartalmával együtt, s ezen megerősitésünket im e nevünk aláirásával, s hiteles pecsétünkkel ellálott ünnepélyes okmányunkban ujra megerősitjük, s megerősitettnek nyilvánitjuk." [1]) (A hitelesités, s megerősités 16-án történt.)

A nádor, a királyhoz hű rendek nevében u. m, két érsek, 8 fölszentelt, 12 föl nem szentelt püspök, 11 országzászlós, 10 örökös, 16 nem örökös főispán, 6 káptalan, 40 mágnás, és 13 királyi város, tiltakozott mind az elszakadás, mind az a mellett fölhozott érvek ellen, aug. 20-kán kelt, s az ónodi végzés indokait czáfolgató terjedelmes manifestumban, melyet igy rekeszt be:

„Mi tehát — — az összecsőditett ónodi conventust jelen levelünk által szintén megsemmisitjük, kivégezzük, érvénytelennek nyilvánitjuk — — — — — — — — — — — — — — a dicséretesen emlitett szentséges felség, a mi törvényes királyunk és természet szerint való legkegyelmesebb urunk iránti jobbágyi hűségünkben állandóan megmaradunk. Nem kételkedve, sőt bizonyosnak tartva, hogy ő felsége minket s az ország összes rendeit, minden ősi jogokban, és törvényekben, melyek mindnyájunkkal közösek, kegyelmes hitleveléhez, s az 1687: 4-hez képest királyi uralkodásának minden időszakában szentül megtartand, és kár nélkül megőrizend." [2])

Rákóczi ujabb diplomatiai kisérletei, József országgyülése, s a trencsényi csata.

Ámbár megtették a szövetkezett rendek azon végzetteljes lépést, a melyre Lajos hitszegő politikája csábitotta őket; s ámbár ekként elvágták magok mögött a visszavonulás utját: mégsem történt meg az, a mit e lépéstől vártak, u. m. a franczia szövetség megkötése, ellenben az történt, a mit Vetési megjósolt, t. i. hogy a franczia király rútúl megcsalta Rákóczit, s a szövetkezett rendeket. Mint fentebb emlitve vólt, mindjárt e forradalom kezdete óta szőnyegen forgott egyfelől Rákóczi, másfelől a franczia és bajor udvarok közt a bajor választónak a magyar trónra emelése. Ugyde

[1]) Katona XXXVII. 362—9.
[2]) Szalai közlése szerint i. m. VI. 443.

már most nem nagy kedve vólt a választónak ezen jelöltségre, midőn látta, hogy Lajos nem ad, s nem is adhat neki oly mérvü segélyt, a milyen kellene e terv valósitására. Lajos kifogyhatatlan vólt a kifogásokból, s ürügyekből, melyek alatt kitért Rákóczi kivánata elől. Ezt látva Vetési, az ónodi gyülés után is figyelmeztette a fejedelmet, hogy ámbár nagyon meg van már nehezitve a kibékülés: mégis kisértse meg azt addig, mig még van a kezében egy kis erő, s ne bizza magát a franczia királyra. De Rákóczi nem vesztette még el egészen Lajosba vetett bizodalmát, s nem akart béků̈lni, s annyival kevésbé, mert most uj szövetségre nyilt előtte némi kilátás. Ezt ő maga ekként adja elő:

„Midőn Erdélyből visszajöttem, találkoztam egy Corbé nevü göröggel, ki a czárnál (Péter) tanácsos vólt. Ez a czártól megbizó levelet mutatván, titkos kihallgatást kért tőlem. Ha jól emlékszem Rádai Pált biztam meg, hogy hallgassa ki, s tegyen nekem jelentést. Corbé megbizatása ebből állott: Mivel Augusztnak nincs pártja s lemondott a lengyel koronáról: a czár arra határozta magát, hogy a lengyel nemesség megegyezésével engem tesz lengyel királylyá. Én ki akartam térni ezen ajánlat elől, s kétértelmü választ adtam a követnek; de ez kijelentette előttem, hogy ha nekem nem kell, a savoyai Eugénnek adja a czár a lengyel koronát: továbbá föl van hatalmazva nekem azt is megmondani, miszerint vonakodásom könnyen árthatna a magyar ügynek; ha pedig elfogadom, szövetségre léphetek a czárral, a ki szövetséget akar kötni a franczia királylyal, s békét akar kötni Károly svéd királylyal. Ha tehát én a czárt segitem e tervben, nagy hasznát vehetem. Most már helyén láttam megváltoztatni előbbi nyilatkozatomat. Ekkor visszaküldtem őt urához azon üzenettel, hogy köszönöm a czárnak irántam tanusitott figyelmét, egyébiránt mivel tudom, hogy Lengyelország szabad ország, s hogy a czár nem akar Lengyelország szabadságán sérelmet ejteni: vegye figyelembe, hogy az ő tervének ártana, ha a lengyel nemesség megtudná, hogy ő már fölajánlta nekem a lengyel koronát, és én elfogadtam azt. Ha tehát komoly szándéka van velem a czárnak, kérem tartsa titokban ezen egyezkedést addig, mig Lengyelország primása s államtanácsa nem teszik nekem ezen ajánlatot. Ezen esemény rám mind hasznot, mind kárt eredményezhetett. Mert ekkor a svéd király diadalmasan időzött Szászországban, barátságát kereste a franczia király, s én őt sérteném meg, ha összeköttetésbe lépnék a czárral. Másfelől a czár hadai közel álltak a magyar határhoz, s fenyegetődzött, hogy szövetkezik ellenem a császárral. Ez a veszély fenyegetett engem.

Igazán mondom, hogy én nem kivántam a lengyel koronát, sőt szerettem vólna az elől kitérni. Tehát Szászországba küldtem Rádait a svéd királyhoz, hogy mondja el neki nyiltan, mit ajánlott nekem a czár, s én mit feleltem rá, továbbá megkérdeztem, lenne é segitségemre, ha a czár ellenem s a császár mellett nyilatkoznék? Kijelentettem, hogy a lengyelországi főgeneralis nekem jó barátom, s általa elösmertetem lengyel királyul Lescinszkyt. A svéd király határozottan felelt Rádainak, t. i. ne féljek én a czártól, mert ő nem sokára Lengyelországba megy, s ott megveri a czárt. Lescinszky pedig azt felelte nekem, hogy neki semmi szüksége a lengyel senatus kegyelmére, mert ő már lengyel király. Ekkor arra határoztam magamat, hogy a czárral szépen bánok, s elháritom lengyel királylyá választatásomat, békét eszközlök Péter és Károly közt a franczia és bajor udvar közbenjárásával, oly módon, hogy a bajor választó legyen magyar király, én erdélyi fejedelem, Lescinszky lengyel király. Ez ama titkos alkudozások kulcsa, a melyeket én a czárral folytattam, a melyeket rajtam kivül csak Bercsényi tudott. Ezért küldtem Lengyelországba a czárhoz épen Bercsényit, még pedig oly fénynyel, a mely imponáljon mind a lengyeleknek, mind az oroszoknak. De mielőtt Bercsényit elküldtem vólna, be akartam várni a lengyel senátus küldötteit, mert tudtam, hogy mihelyt visszament Corbé a czárhoz, s előadta az én üzenetemet, azonnal fölhivta a czár a senatust a királyválasztásra. A tanács a főmarschallt választotta vólna, de ez nem fogadta el, hanem engem ajánlott, s ezt jóváhagyta mind a tanács, mind a czár. Ekkor küldtek hozzám egy nemest, ki engem tudósitson. Én Munkácson akartam fogadni e küldöttet — — — — — elmentem Munkácsra, hol nem sokára megjelent a küldött. Ennek ajánlatában semmi őszinteséget nem láttam, s a lengyelek egész eljárása nagyon feszesnek tünt föl előttem, mert a primás, s ennek testvére a cancellár Augusztal tartottak, de minthogy az ő egyéni érzelmök nem sokat árthatott az én czéljaimnak: azt feleltem, hogy rögtön követséget inditok Lengyelországba, megköszönni a tanács, és czár jóindulatát személyem iránt, mert azon helyzetben, a melyben most van Lengyel és Magyarország, oly lépéseket kell tennem, hogy biztosithassam magamat a czár barátsága felől. — — — — — Mi előtt megindítottam vólna ezen küldöttséget, Huszton összegyüjtöttem erdélyi tanácsosaimat, hogy megtudhassam véleményöket a felől, elfogadjam-é a lengyel koronát vagy nem? Véleményöket irásban kértem kiadatni. Ők azt tanácsolták, hogy fogadjam el. De lelkiösmeretem azt sugta, hogy ha ezt tenném, megszegném esküмet

ugy is mint erdélyi fejedelem, ugy is mint a szövetkezett magyar rendek feje, sőt ugy is mint lengyel király, mert a két ország érdekei ellentétesek. Ugyanis mint lengyel királynak jó viszonyban kellene lennem a császárral, másik minőségemben pedig háborut kell folytatnom ellene, a mely háborura nem nyerhetném meg a lengyelek rokonszenvét — — — — — — — Midőn Bercsényi Varsóba érkezett, kitüntetéssel fogadta őt a czár, bizodalmasan értekeztek, s megállapodtak olyan szerződésben, mely szerint az én elválasztatásom halasztassék el 3 hónapig. Ezen idő alatt föl kell vala kérni közbenjárónak a franczia királyt, s a bajor választót; de az is meg vólt állapitva, hogy ha Lajos nem fogadja el a közbenjárást, hozzá kell látni a választáshoz, hogy én köteles leszek elfogadni a választást, föltéve, hogy e választás Lengyelország törvényei szerint fogott véghez menni, és hogy a czár is kötelezve lesz minden erejével segiteni engem Erdély békés birtokához. E szerződés más pontjai a lehető kellemetlen esetekre vonatkoztak. De alig köttetett meg e szerződés, midőn mozogni kezdtek a svédek Szászországban. Közönségesen azt hitték, hogy a svéd kanczellár, az ángolok és hollandok által megvesztegetve birta Károly királyt a megindulásra Lengyelország felé. A czár 12 évi fegyverszünetet akart kötni Károlylyal, hogy ne kelljen föláldozni azon terveit, melyeket a császár ellen látszott forralni. Ha létre jöhetett vólna e fegyverszünet, a czár személyesen, egész erejével fogott vólna föllépni a császár ellen, hogy ezt kényszeritse átengedni a magyar koronát a bajor választónak, azon föltét alatt, hogy a franczia király nem fog békét kötni elleneivel a nélkül, hogy abba a czárt is be ne foglalná. De midőn megtudtam a svéd király kiindulását, futárt futár után küldtem Bercsényihez, hogy jöjjön haza rögtön. Ha jól emlékszem októberben jött haza. Én tudósitottam Desalleurs-t mindenről a mi történt. De ezen miniszter, ki nagyon haragudt Bercsényire, azt hitte, hogy Bercsényi megcsal engem, s okom van hinni, hogy királyához olyan jelentést tett, a mely nagyon kedvezőtlen vólt az én terveimre nézve; s ez az oka annak, hogy az én miniszterem a franczia udvarnál semmire sem ment az én ajánlataimmal.“ [1])

A franczia király szerette vólna megnyerni Károly svéd király közreműködését a császár ellen, de Rákóczinak imént emlitett combinatióitól nagyon idegen vólt. Hiszen az is terhére vólt már neki, hogy Rákóczit be kell vala foglalnia a kötendő békébe; még

[1]) Rákóczi i. m. V. 367—85.

kevésbé vállalkozott tehát arra, hogy a czár irányában is lekösse magát. Nem akart ő egyebet már ekkor, mint Rákóczit is lerázni nyakáról, s békét kötni a bécsi udvarral. Mert noha az 1707-dik év folyamában nyertek a francziák Spanyolországban egy győzelmet: semmi kilátása sem vólt Lajosnak a sikerre, a mennyiben a többi harcztéren folyvást nagyon rosszul állottak ügyei. Még kevesebb kedve, s bátorsága lehetett Lajosnak a Rákóczival kötendő szövetségre, midőn megtudta, hogy az ezen évi nyár folyamában elfoglalták a császáriak Rákóczitól Erdélyt, s eként tettleg megszünt ott az ő fejedelemsége. Ily helyzetben, a helyett, hogy megkötötte vólna vele azon szövetséget, melyet már régóta igérgetett neki, holmi ajándékokkal bizonyitgatta jóindulatát iránta, s a magyarok iránt

Azon körülmény, hogy József király ismét elfoglalta Erdélyt Rákóczitól, nagyon leverő hatást gyakorolt a szövetkezett rendekre. Mert az ónodi gyülés alkalmával teljes nyilvánosságra hozatott a fejedelem, s a franczia udvar közti viszony, mely szerint a franczia szövetség attól függ, hogy a fejedelem tettleg is birja Erdélyt. Ennél fogva midőn tudták, hogy a franczia szövetség még sincs megkötve, sőt azt is hinni kezdték, hogy nem is lesz, csüggedni kezdett reménységök, s e csüggedés koronként általánosabbá lett ahozképest, a mint enyészett a franczia szövetség reménye. Másfelől az értéktelen rézpénz kényszerforgalmából eredt zavarok is naponként nagyobb sulylyal nehezültek a nemzetre. Mily értéktelenné válhatott már ekkor a rézpénz, megtetszik onnan, hogy maga a forradalmi kormány, mely pedig a lehetőségig igyekezett annak értékét biztositani, arra kérte a megyéket, hogy jó pénzt adjanak a harcz folytatására. És midőn eként látta a nép, hogy maga a kormány sem tekinti többé értékesnek a rézpénzt, csaknem végképen elenyészett ennek minden becse.

A szövetkezett rendeknek e kinos helyzete nem vólt titok a király hűségében megmaradottak előtt, s ezek e körülményből azon reményt meritették, hogy ha a király most többet tenne mint a mennyit eddig tett, az az ha az eddig szórt igéreteket beváltaná, a forradalmat okozott sérelmek orvoslását tettleg megkezdené, a fölkelők tömegesen elhagynák zászlóikat, s meg lehetne kötni a rég óhajtott békét. Ugyde az udvar, egyfelől az ónodi határozat miatt ingerültségében, másfelől az erdélyi győzelemben elbizakodva, teljességgel nem akart őszintén rálépni az alkotmányosság utjára, s annyival kevésbé, mert már most biztos reménye vólt, hogy pusztán fegyverrel is lecsilapithatja a forradalmat. Ennélfogva a magyar fő-

uraknak csak sok kéréssel, s az angol és holland követek közbenjárásával lehetett rávenni a királyt, hogy 1707. deczember 23-ról kihirdette az országgyülést Pozsonyba 1708. februar végére. A meghivó levélben azt mondja a király, hogy: „Mióta az uralkodást átvette, semmisem feküdt szivén annyira, mint az, hogy az országot kiragadhassa e mostani nagy zavarából, s ehez képest sohasem mulasztott el semmit, a mi a mozgalom lecsilapitására, s a béke visszaállitására alkalmasnak látszott, sőt az ország törvényei értelmében országgyülést is tartott vólna, ha meg nem gátolták vólna a harcz zavarai; most pedig ezennel összehivja a rendeket, részint mert e részben is alkalmazkodni akar az ország törvényeihez, részint mert ugy van meggyőződve, hogy e gyülés alkalmas lesz mind a zavar megszüntetésére, mind a királyi tekintély s hatalom megszilárditására, mind a szabadság biztositására.“ [1])

A nádor Eszterházi Rákóczinak is megküldte e meghivó levél példányait, a szövetkezett rendek közt kiosztás végett, s e tárgyban irott levelében elmondta Rákóczinak, hogy ő felsége salvus conductust igér azoknak, a kik a fölkelők közül eljönnek ezen gyülésre. „Mihez képest — irja a nádor — kérem Méltóságos uraságodat a haza iránti szeretetére, hogy szivére vevén a haza végveszélyét, ne szalassza el e jó alkalmat; juttassa el e meghivó leveleket az illetőkhöz, hogy a megyék elküldhessék követeiket, mert attól félek, hogy ha ezen alkalom elszalasztatik, az eddigieknél is nagyobb veszélyek fognak következni, melyekért Isten és a világ előtt Méltóságod és a vezetők lesznek felelősek.“ [2])

Rákóczi bár nem tagadta meg határozottan a nádor e kivánságának teljesitését: de nem is mutatott rá kedvet. Februar 18-ról körlevelet bocsátott ki, melyben inti a rendeket, hogy ne higyjenek a bécsi udvar hitegetésének; gondolják meg, hogy ezen ugynevezett országgyülésen majd megmagyaráztatja a sarkalatos törvényeket, ama záradék szerint: a mint azok értelme fölött a király és az országgyülés meg fognak egyezni; ismét a nemzet nyakába veti azon jármot, melyet már lerázott a szövetség erejével. Eddig még legalább válaszolt valamit a király az alkudozások alkalmával, most pedig azért hirdeti az országgyülést, hogy fegyverei közepette diktálhassa a föltételeket — — — — egyébiránt nem ellenzi, hogy a szövetség azon tag-

[1]) Kovachich Vest. Com. 810.

[2]) Katona XXXVII: 453.

jai, kik azt tenni akarják, menjenek el Pozsonyba s az ilyeneknek, ha nála személyesen jelentkeznek, kész lesz útlevelet adni." [1])

Noha e körlevélből is látható, hogy Rákóczi nem óhajtotta híveinek a pozsonyi gyülésre menetelét: még világosabban kitünik ez a nádorhoz küldött válaszleveléből, melyben azt mondja, hogy: már késő az országgyülés összehivása, midőn a király letevése után a magok szárnyára keltek a rendek. Akkor lett vólna ennek helye, midőn a selmeczi és nagyszombati alkudozások folytak. „Mind ő, mind szövetséges társai jobban ki tudják fúvni orrukat, sem hogy képesek nem vólnának megszagolni, mit akarnak azzal a pozsonyi gyüléssel." Szünjék meg Eszterházi herczeg magát és párthiveit az országnak nevezni, s próbálgatni az ónodi gyülésen ismét lekötött kölcsönös hűség megingatását. Az ő rá (Rákóczira) intézett fenyegetéseket pedig alkalmazza magára. Végre, minthogy a rendek már különben is ösmerik a király leveleinek tartalmát, ezennel fölbontatlanul visszaküldi azon leveleket. [2])

A mi a pozsonyi gyülés lefolyását illeti, a király, ámbár a meghivó levélben személyes megjelenést igért, nem jelent meg, s gróf Traunt, s herczeg Lichtensteint küldte biztosokul. Az ezek által előterjesztett királyi előadás tartalma lényegileg ugyanaz, a mi a meghivó levélé, azon különbséggel, hogy most fölhivja a király a rendek figyelmét arra is, hogy gondoskodjanak a fölbomlott igazságszolgáltatás rendbehozásáról, s minden más ügyet félretéve, lássanak a béke helyreállitásához. A rendek pedig, a kiknek száma nagyon kevés vólt, meghasonlottak egymás közt a miatt, hogy a protestánsok elpanaszolták vallásos sérelmeiket is, a melyek részint az 1681, 1687. törvényekből, részint ezen törvényeknek is megszegéséből háraltak reájok. Majd összeszedettek, s fölterjesztettek azon főbb sérelmek, a melyeknek orvoslásától reményltték a pozsonyi rendek, hogy a fölkelők elhagyandják zászlóikat. E sérelmi pontok ugyanazok, a melyek a nagyszombati értekezlet alkalmával előterjesztettek, azon különbséggel, hogy most nincs szó Erdélyről, az örökösödésről, a fölavatási hitlevél záradékáról, és a kezességről. Az udvar pedig, valamint a fentebb emlitett alkudozások alkalmával nem akarta őszintén a békekötést: ugy most sem szándékozott teljesiteni a rendek e kivánatait, sőt feleletre sem méltatta ezeket, hanem feloszlatta az országgyülést azon ürügy alatt, hogy Pozsony környékén dögvész mutatkozik, tulajdonképen pedig

[1]) Horváth M. IV. 434.
[2]) Katona XXXVII. 456.

azért, mert reménylte, hogy nem sokára kard hegyével irhat törvényeket.

Rákóczi eközben sem szűnt meg sürgetni a franczia udvart, hogy kösse meg az igért szövetséget, adjon a helyzet komoly, sőt veszélyes vóltához illő segélyt, s eszközölje ki, hogy a bajor választó oly erővel jöhessen ide, hogy elfoglalhassa a királyi széket. De Lajos most is kitért e sürgetés elől. Azonban mégis történt Lajosnak Rákóczival való bánásmódjában annyi változás, hogy most elvonta Rákóczi figyelmét a választóról, mint királyi jelöltről, s a porosz udvarra terelte. Nevezetesen minthogy a porosz király a spanyol örökösödési háboru kezdete óta mindig szövetségben vólt a császárral, el akarta innen vonni, s rá akarta venni, hogy fogadja el a neki fölajánlandó magyar koronát valamelyik porosz herczeg számára. És e terv nem látszott egészen ellenére lenni a porosz udvarnak. Rákóczi is helyesnek látta e combinatiót; értekezésbe tette magát a porosz udvarral; kijelentette, hogy oly hadi müveletet teend, a mely megkönnyitse a porosz sereg egyesülését a szövetkezett rendekével. Ide vólt számitva a trencsényi hadjárat. De e tervet meghiusitotta a trencsényi csata (1708. aug.) melyben teljesen szétszórattak Rákóczi hadai, mely csatának első következménye az vólt, hogy a király hatalmába kerültek a bányavárosok.

A trencsényi csata nevezetes fordulópont a szabadságharcz történetében. Az eddig ösmeretes okmányokból is elég világosan látható ugyan az a nagy változás, melyet e csata okozott mind a szövetkezett rendek, mind a forradalmi kormány gondolkozásmódjában: de, mint Thali Kálmán mondja: (Századok 1870. IX. füz. 588 lap.) sokkal világosabbá teszik ezt a Magyar Történelmi társulat legujabb kutatásai közben fölfedezett okmányok, melyeket még csak előlegesen jelez, mondván: „Mérhetlen becsű iratok ezek; megismertetnek bennünket Rákóczi diplomátiai tervezetei, és törekvéseivel, melyeknek főczélja, a trencsényi nap után, röviden mondva, ez vala: a magyar ügyet európai kérdéssé emelni; az ausztriai házat, az ország teljes szabadságát, függetlenségét biztositó jó békesség kötésére kényszeriteni, mely — ha csak lehet — az általános európai békecongressuson történjék; kieszközölni, hogy e békekötés az európai államok összetes garantiája alá helyeztessék, miután a bécsi udvar szavának, hitének, annyi esküszegés után hinni nem lehet. Ezt akarta Rákóczi elérni a franczia, az orosz, a török segitséggel, ide törekedett az ángol és belga udvaroknál, hogy ez irányban legyenek nyomással a bécsi kormányra. Maga számára

legfőlebb ősei fejedelemségét Erdélyt akará biztositani, azonban, ha Magyarország és ama jó békekötés érdekei ugy kivánják, ő kész vala erről is lemondani.“ [1])

Szóval ettőlfogva a békekötési vágy a szövetkezett rendeknél általános, s a forradalmi kormánynál is őszinte vólt. Azonban az erdélyi fejedelemségnek Rákóczi számára biztositását napról napra lehetetlenebbé tették a szövetkezettekre ujabban nehezült csapások A trencsényi csata eredményét igy adja elő maga Rákóczi: „Ámbár ügyünk még nem vólt végképen elveszve: mégis elszédült az egész nemzet. Urak, nemesek, tisztek, katonák nem gondoltak többé egyébre, csak a magok családjok, s vagyonuk megmentésére. Egész Pozsony, Nyitra, Bars megyék nemessége hozzám menekült, tőlem kért elhelyezést, s tartást a szövetség értelmében. Hogy e roppant zavaron segithessek, összehivtam a tanácsot, s a megyék követeit Patakra. Én, és Bercsényi előre beláttuk e lépés következményeit, hogy t. i. ennyi haszonvehetetlen embert kelljen tartanunk, s megétetni velök a hadsereg élelmi szercit, de nem lehetett kitérni kivánságuk elől.“ [2])

De vólt a pataki gyülés összehivásának, s az ott teendő valami fontos lépésnek, más, ehez hasonló oka is, t. i. hogy 1708-ban Lajost is ujra oly iszonyu csapás érte az Oudenárd melletti csatában, a mely után még kevésbé gondolhat vala arra, hogy Rákóczit és a magyarokat befoglalhassa a békébe.

A pataki gyülés, s a forradalomnak ezutáni egész története mutatja, hogy már most mindnyájan belátták, mily rútul megcsalta őket a franczia király, s hogy más uton kell megkisérleni a czél elérését. Ezen más ut a porosz közbenjárás, s illetőleg segély leendett. Rákóczi előterjesztette a porosz udvarnál, hogy mivel Ausztria politikája szorosan összefügg a jezsuiták s a római udvar érdekeivel, és mivel Ausztria Olaszországban oly hatalomra törekszik, a mely nagyon ártalmas az európai sulyegyennek: vegye rá a porosz udvar Angliát és Hollandiát, hogy béküljenek ki a franczia királylyal; igyekezzék kieszközölni, hogy a bécsi udvar kényszerittessék a magyar nemzet királyválasztási jogának elösmerésére, mely királyválasztás kölcsönös megegyezésünkkel (u. m. a porosszal) fogna történni. Ha pedig az ángol és holland kormányok nem tudnának megbékülni a franczia királylyal, legalább kényszeritsék a császárt, hogy Magyarországgal kössön nehány évi fegyverszü-

---

[1]) Századok 1870. IX. füzet 588. lap.
[2]) Rákóczi i. m. V. 409.

netet. Ettől annál kevésbé idegenkedhetnének az angol és holland kormányok, mert igy nagyobb erőt fordithatnának Francziaország ellen. Hogy ha pedig ezek kivihetetleneknek látszanának: ám tárgyaltassék a béke, szivesen aláirom, de alig lehet szó más föltételekről, mint a melyek Nagyszombatban fenforogtak. A császár igéri ugyan, hogy ama pontokat el fogja intézni az országgyülésen, de a nemzet tapasztalásból tudja, hogy csak azért halasztja országgyülésre, hogy ne kelljen végrehajtania. Lehet ugyan némelyeket országgyülésre halasztani, csakhogy engedélyeztessék az erdélyi fejedelemség, a mely nélkül sem a protestánsok, sem általában a rendek nem nyugodhatnak meg, és a melyet Magyarország nem az én ügyemnek, hanem a magáénak tekinti. [1])

Egyrészről a trencsényi csata leverő hatásának, másrészről az ekként felhivott porosz közbenjárásba vetett reménynek lehet tulajdonitani, hogy a pataki gyülés ugy folyt le, a hogy lefolyt, nevezetesen abból indult ki a gyülés, hogy békealkut kell probálni porosz közbenjárással. És midőn azt látjuk, hogy ezen gyülés még a háboru erélyes folytatásáról is intézkedik, ez már csak arra való, hogy a nemzet által még kifejthető erővel némi sulyt adjon kivánatainak. Ezért történt, hogy a jelenleg fegyverben állókon kivül 11,117 ujoncz kiállitása határoztatott el, továbbá 600,000 frt. kész pénz, 145,000 köböl buza, 290,000 köböl zab, 58,000 mázsa hús-adó vettetett ki, mely adó alól azok-se legyenek kivéve, a kiknek nemessége gyanus. Azon nem nemeseknek, a kik a háboru végeig szolgálnak, igéret tétetett, hogy mind a földesuri szolgálattól, mind bárminemü köztehertől mentesek lesznek; az elesendők özvegyei, árvái a közkincstárból fognak eltartatni. Végre „Az Isten irgalmasságának megnyerésére“ közönséges imák, és böjtök rendeltettek. [2]) Elhatároztatott, hogy békével kell megkinálni az udvart ily föltételek alatt: Anglia és Hollandia kezessége; Erdély fejedelemválasztási joga, ugy azonban, hogy a fejedelem, és a király közt olyan viszony legyen, a milyen van a német herczegek és a császár közt; a neoaquistica commissio eltörlése; az idegen katonaságnak haladéktalan kivitele, (kivéve a határszéli várakat); a vallásszabadságnak azon állapotba visszahelyezése, a melyben vólt Leopold trónra lépésekor; a Jezsuitákról hasonló értendő; az ország minden rende minden szabadságának teljes épségben tartása; általános és teljes bocsánat. [3])

[1]) Pray Epist. Proc. III. 522—4.
[2]) Szirmai i. m. 300.
[3]) Katona XXXVII. 494.

Minthogy ezen ajánlat oly módon tétetett, hogy a közbenjáróknak is tudomásokra jusson: a bécsi udvar nem tartotta illendőnek azt teljesen ignorálni, s nyiltan kimondani, hogy csak a fegyverre bizza a kérdés mególdását, s ennélfogva láttatott némi készséget ujra kezdeni az alkudozásokat, de ez csak látszat vólt, melynek czélja vólt, kimenteni magát Anglia és Hollandia előtt.

József király uj országgyülése, Rákóczi békeajánlata, az ángol minisztерváltozás, s a szathmári béke.

A porosz közbenjárás, melyre most vólt alapitva Rákóczi reménye, eredményezett annyit, hogy mind Anglia, mind Hollandia megigérték a porosz kormánynak, miszerint előmozditandják nem csak azt, hogy a fölkelők kibéküllhessenek a királylyal, hanem azt is, hogy e kibékülés az ország politikai, és vallásszabadságának alapján történjék. Azonban világosan kijelentették, miszerint nem hiszik, hogy az udvar rávehető legyen, hogy Erdélyről lemondjon, és a kezességet elfogadja, pedig nincs szándékukban kényszeriteni az udvart ezekre. Egyébiránt attól nem idegenek, hogy Rákóczinak nem ugyan Erdélyt, hanem valami ezzel egyenértékü birtokot eszközöljenek, melynek segélyével sikeresen védhesse a magyar szabadságot. Ugyde Rákóczinak még most sem kellett olyan béke, a melyben Erdélyt meg nem nyerné, a mit világosan kijelentett Vetésinek ekkor adott utasitásában. És most elérte a tetőpontot azon aljas játék, a melye tüzött Lajos Rákóczival. Nevezetesen az oudenardi csata óta semmit sem gondolt Lajos Rákóczival, a segélypénzt sem fizette, s folytatta az alkudozásokat a nélkül, hogy Rákócziról s a magyar ügyről csak szót is tett vólna. Azonban minthogy alkudozásai siker nélkül maradtak, sőt az eddigieknél sokkal sulyosabb és szégyenitőbb föltételek szabattak elibe: elszánta magát a legvégsőkig folytatni a harczot. És most ismét elkezdte ámitani Rákóczit. De ez nem hitt többé neki ugy mint eddig, s járt a béke után. Megkérte a közbenjáró hatalmakat, hogy ujra vegyék föl az alkudozások fonalát, készséget nyilvánitott megelégedni Erdély helyett olyan kárpótlással, a mely képessé tenné őt a magyar szabadság védésére. A közbenjárók meg is próbálták rávenni az udvart, hogy miután már megtöretett a fölkelők ereje, s kiábrándultak a franczia segélybe vetett reményökből, következésképen őszintén akarják a békét: kezdessék ujra a béke fölötti alkudozás. De az udvar annyira bizott már fegyverei sikeréhez, hogy tudni sem akart a békealkuról, fölöslegesnek nyilvánitotta a közbenjá-

rást is, teljesen elégnek tartotta, ha a mult évben föloszlatott országgyülést ujra összehivja, a rendeknek némi engedményeket tesz, s a fölkelőknek bocsánatot hirdet. Össze is hivatott az országgyülés 1709. Májusban, s most válaszolt a király a mult évi gyülésből fölterjesztett sérelmekre. Nevezetesen: 1-ször Továbbra is megmarad a rendek királyválasztási joga azon esetben, ha a dynastia fiága kihalna. 2-szor Az ország összes alkotmánya teljes épségben föntartatik. 3-szor A vallásszabadságot biztositó 1681, 1687. törvények fenn fognak tartatni, az ezek ellenére bármelyik fél által elkövetett sérelmek az országgyűlésen intéztessenek el. 4-szer Meghagyatik a rendek azon törvényes joga, mely szerint csak az országgyülésen lehet kivetni az adót; azonban ha rendkivüli körülmények kivánnák, akkor el lehet térni a törvényes szokástól, s intézkedhetik egy a rendek közül összehivandó választmány is. 5-ször A bocsánatot nem lehet oly általánossá tenni, hogy a megtérő pártosoknak minden jószáguk visszaadassék, azonban a család ártatlan tagjaival éreztetni fogja ő felsége a maga kegyelmét. 6-szor A pénzügyek kezelése ugy fog történni, hogy kellő összhangzat legyen az ausztriai, és magyar kamara közt. 7-szer A nemesi kiváltságok fenn fognak tartani.

E válasz nem elégitette ki a rendeket. Nagyon aggasztónak találták kivált a bocsánatról, a pénzügyek kezeléséről szóló pontoknak nagyon ruganyos vóltát, s azt, hogy a király mélyen hallgat némely oly pontokról, a melyek nagyon lényeges kérdésekre vonatkoztak. Ennélfogva uj föliratban fejezték ki kérelmöket. De a király hamar ketté vágta a dolgot, feloszlatta az országgyülést, s adott ki julius 14-ről egy manifestumot. E manifestum elején elmondja, hogy többizben megpróbálta a lázadást lecsilapitani, de kisérletei sikertelenek maradtak Rákóczi és Bercsényi nagyravágyása, s önhaszonlesése miatt. Ezután igy folytatja: „Mindezeknél fogva egyező akarattal és szavazattal esedeztek előttünk az ország rendei, s ajánlották nekünk az ország megnyugtatásának ezen törvényes, és a régi gyakorlattal egyező módját, hogy t. i. Rákóczi és Bercsényi, mint annyi sok gonoszság részesei, inditói, a haza ellenségei, törvényes királyuk ellen pártütők, minden további kedvezés nélkül egyszerüen és örökre proscribáltassanak, követőik hasonlóképen; ugy azonban, hogy ezen utóbbiak számára némi határidőért esedeztek, a mely határidőt ha föl nem használnák a megtérésre, s nem fogadnák el az általános kegyelmet, ők is proscribáltassanak. Mi tehát a rendeknek ezen alázatos véleményére és kérelmére kegyelmesen rá állunk azért, hogy a hozzánk

hű rendek minél hamarább megnyerhessék az óhajtott nyugalmat. Ennélfogva, ámbár ezen átkos lázadás fejei s részesei érdemetlenekké tették magukat kegyelmünkre az által, hogy ezt, bár több izben fölajánltuk nekik, nem fogadták el; és ámbár őket mind a nádor az 1707. augusztus 20-kán kelt indokolt itéletében, mind mi magunk ugyanazon hónap 25-kén kelt levelünkben proscribálta s proscribáltuk: mindazáltal részint velünk született kegyelmességünkből, részint országunk hű rendeinek közbenjárása s esedezése folytán ismét kegyelmet hirdetünk nekik együtt és egyenként, kivéve Rákóczi Ferenczet és Bercsényi Miklóst, mint a szerencsétlenség okozóit; kegyelmet hirhetünk oly formán, hogy a mai naptól számitandó egy hónap alatt hódoljanak meg; e kegyelmünket kiterjesztjük azon vétkeikre is, a melyek a hadjog alá esnének, de kivesszük a kegyelem e pontja alól azokat, a kik valami szolgálati minőségökből folyó számadással tartoznak, ezeket nem óldozzuk föl a számadás terhe alól." [1])

Ámbár a kegyelemnek ily módon s ily záradékokkal kihirdetése nem lehetett nagyon vonzó a fölkeltekre nézve; s ámbár az a válasz, a melyet imént adott a király az országos rendek kivánataira, a hiveket sem elégitette ki, s annyival kevésbé a szövetkezett rendeket: mégis oly kétségbeejtő vólt a helyzet, hogy meg kellett ragadni ezen alkalmat is. Maga Rákóczi mondja hiveinek ekkori helyzetéről: „A gyalogságot lehetetlen vólt többé összeszedni, alig vóltak annyin, a mennyi kellett a várak őrzésére. A lovasság helyzete sem vólt jobb; a tisztek, katonák, s mindenki csak a hireket lesték, az ellenség legkisebb mozdulatára is elbódultak. Senki sem gondolt többé ellenállásra, hanem csak arra, hogy mentse meg a mije van. Midőn az ellenség elhelyezkedett Érsekujvártól fogva Szécsényig, és a Szepességig, akármi kis palissadot épitett, azt bevehetetlennek hirdették a miéink. És valóban bevehetetlenek vóltak, mert teljességgel nem vólt többé gyalogságom, melylyel megtámadjam." [2])

E helyzet a kellőnél is nyomósabb érvet nyujtott a szövetkezett rendeknek arra, hogy most, mintegy az utólsó órában fogadják el a fölajánlt kegyelmet, és ezt tették is sokan, sőt tömegesen. Magára Rákóczira is oly hatást tett a sors ezen változása, hogy 1709. juliusban személyesen irta a bécsi minisztertanács elnökének, hogy „—ha a császár békét akar adni a nemzetnek, ő el van

---

[1]) Katona XXXVII. 534--8.
[2]) Rákóczi i. m. VI. 2.

tökélve annak létrejöttét minden méltányos módon elősegiteni; óhajtaná, hogy a miniszter e tárgyban egyenes levelezésbe lépne vele.“ [1]) Ugyan e tárgyban irt a holland követnek is. November 2-dikán előterjesztette ennek azon pontokat, melyek szerint megkötendőnek vélte a békét, nevezetesen 1-ször „Hogy a boldog emlékezetü Leopold császár fölavatási hitlevelének pontozatai hajtassanak végre, s a most uralkodó császár is ezen pontozatokra esküdjék meg. 2. Hogy a vallásügyben Szécsényben hozott határozat erősittessék meg. 3. Hogy a szövetség főbb tagjainak, s általában a békét kötőknek teljes biztonságáról kellően gondoskodva legyen, s az ország minden lakosának világosan fogalmazott (suo modo concinnata) közbocsánat adassék. 4. A korona örökölhetősége ne lehessen despoticus uralom alapjává. 5. Hogy a fegyverjog töröltessék el véglegesen, s nyilvánittassék semmisnek mindörökre; minden birtok adassék vissza törvényes birtokosának. 6. Hogy mindezek egy törvényesen összehivandó országgyülésen hajtassanak végre. Ezen utóbbi pontot illetőleg az a szövetkezett rendek óhajtása, hogy ennek végrehajtásának módozata ő felségének az orosz czárnak egyetértésével állapittassék meg. Óhajtanám Méltóságodtól megtudni azt is, lehetséges vólna-é fegyverszünetet kötni, avagy csak addig is, mig e pontozatok tárgyaltatnak. [2])

Hogy Rákóczi a kötendő békét most nem Anglia és Hollandia, hanem a czár' közbenjárásával akarta eszközölni, annak oka az, hogy mióta a fentebb emlitett porosz közbenjárás alkalmából kinyilatkoztatták amaz államok, hogy nincs szándékuk kényszeriteni a császári udvart Rákóczi föltételeinek elfogadására, azóta többet várt az orosztól, mert tudta, hogy a czár meghagyta bécsi követének, hogy az ő közbenjárását ajánlja fel a császárnak. „De szerencsétlenségeink okozták, — mondja Rákóczi — hogy a bécsi udvari tanács, a nélkül, hogy e közbenjárást formaszerüleg elfogadta vólna, nagyon szigoru választ adott az orosz miniszter kezébe; én e követet nagy pompával fogadtam Sz.-Mihályon, de az a mit hozott nem vólt alkalmatos arra, hogy bármely alku alapjául szolgáljon.“ [3])

Ily aggasztó helyzetben némi reményt nyujtott a fejedelemnek az, hogy midőn az oroszok Pultavánál összetörték a svéd király seregét, e sereg romjaiból némelyek a magyar határszélre mene-

[1]) Horváth M. IV 461.
[2]) Fiedler i. m. II. 73.
[3]) Rákóczi i. m. VI. 6.

kültek, és ő ezeket szolgálatába fogadta. Most már azt reménylte, hogy ezekkel némileg fölélészti az elcsüggedt nemzetet, s nyerhet legalább annyit, hogy az udvar előtt lesz oly tekintélye, miszerint elfogadható alapon kezdhet alkudozást. De nagyobb vólt az a reménye, a mit a diplomátia, különösen pedig az orosz czártól nyerendő segély nyujtott neki. Ugyde a diplomatiába vetett reménye nem sokára elenyészett, midőn a holland követtől oly levelet kapott, melyben jó adag szemrehányás vólt a miatt, hogy nem fogadta el a békét akkor, midőn ideje lett vólna.

Az udvar, mivel jól tudta, miszerint az Angol és Holland kormányoknál a protestantismus képezi az egyik indokot, a melyért pártolják a magyar ügyet, oly lépést tett, mely által fölöslegessé tehetni vélte azok közbenjárását. Nevezetesen a kathólikusok és protestánsok közti zsurlódások megszüntetésére adott ki 1709. decz. 12. egy rendeletet, a mely, ha lelkiösmeretesen végrehajtatik, szerezhet vala némi könnyebbülést a protestánsoknak. Nevezetesen miután mindkét felekezetet élesen megróvja az idő szerinti tulnyomósággal visszaélésért, igy folytatja: „Rendeljük, hogy a mi e mozgalmas időkben akár a szécsényi s ónodi conventiculumok törvénytelen s érvénytelen határozatai folytán, akár más módon erőszakosan s törvénytelenül megváltoztatott, az mind megsemmisitettnek tekintessék. Hasonlóképen megsemmisitjük mindazt, a mit bármely egyesek, ugyancsak a törvény ellenére követtek el a protestánsokon, u. m. azok üldözését, papjaik, tanitóik elkergetését, templomaik, iskoláik elfoglalását, t. i. azokét, a melyek az 1681. s 1687. törvények értelmében illetik őket; parancsoljuk, hogy az Ág. és Helvét vallástételt követők a fentnevezet törvények értelmében háboritatlanul hagyassanak. Egyszersmind meghagyjuk mindazoknak, a kiket illet, u. m. a törvényes hatóságoknak, hogy mihelyt e rendeletünket veszik, rögtön adják vissza az Ág. és Helv. v. követőknek törvényesen őket illető templomaikat, iskoláikat, javadalmaikat, s vigyázzanak, hogy a fentnevezett törvényeket többé senki se sértse meg. Hasonlóképen a fölkelők által törvényellenesen elfoglalt templomokat stb. is adják vissza törvényes birtokosaiknak." [1])

Rákóczi a svéd harczosok által némileg erősödött seregével ujra megkisérlette a harczi szerencsét 1710. januárban, de a vadkerti csatában ismét nagyon megveretett. Az ebből származott lehangoltságot növelte az is, hogy a pápa rendeletet küldött az esz-

---

[1]) Katona XXXVII. 551—5.

tergomi érsekhez, hogy ez térítse vissza a papságot a király iránti hűségre. És midőn az érsek az engedelmeskedni nem akaró egri püspököt Telekesit fölfüggesztette hivatalától, annyira megdöbbent a papság, hogy letette a hódolati esküt. Most már az európai diplomátia vólt Rákóczinak egyetlen reménye. És e remény most alaposabbnak látszott, mint valaha. Ugyanis az angol és holland kormányok, Rákóczinak poroszországi ügynöke Klément által fölkéretve, kijelentették, hogy nem helyeslik a holland követnek fentebb említett hideg sőt elutasitó nyilatkozatát, sőt ugy vannak meggyőződve, hogy a Rákóczi által nov. 2-dikáról fölterjesztett 6 pont méltányos alapul szolgálhat ujabb alkudozásokra. Megbiztatták Rákóczit, hogy mihelyt tul lesznek a Lajossal kötendő béke előleges pontjain, befoglalják az alkuba a magyar ügyet is. Ily helyzetben azzal akarta Rákóczi erősiteni a diplomatiába vetett reményeit, hogy, franczia közbenjárás által békét akart eszközölni Orosz és Svédország közt, a mi ha megtörténhetnék, tettleges segélyt nyerne a czártól. Azonban a bécsi miniszterek ugy akarták e tervet meghiusitani, hogy az hiresztelték, miszerint a franczia udvar és Rákóczi harczra ingerlik a törököt az orosz ellen. Ezen ármányt sikerült Rákóczinak letegyverezni annyiban, hogy a franczia udvar késznek nyilatkozott a közbenjáróságra az északi hatalmak közt, ezek pedig a békekötésre. Rákóczit oly szép reményekbe ringatták e diplomatiai kilátások, hogy már most mellőzhetőnek vélte az alkudozást a bécsi udvarral, s legfölebb csak arra akarta használni, hogy időt nyerjen vele addig, mig megvalósulnak a diplomatia által nyujtott kilátások. Legalább ezt mutatja Vetésinek 1710. szept. 23-kán a franczia miniszterhez irott ezen levele: „Vóltam a czárnál. Épen jókor érkeztem, hogy mérsékeljem a czár felindulását. Azonban minthogy a fejedelem ezen alkudozások sikerét nem láthatja nehány hónap előtt, pedig seregét nagyon megrongálták a császári hadak és a pestis, föl akarja használni a szövetségesek jóindulatát, a kik megigérték neki, hogy érte mindent megtesznek a bécsi udvarnál, hogy ekként az alkudozások ürügye alatt időt nyerjen, s majd hasznát vehesse az orosz segélynek. A fejedelem kéri Excellentiádat, hogy ne gyanusitsa őt, akármit hall is eljárása felől; becsületszavát adja, hogy nem akar egyebet, mint időt nyerni, ellenségét rászedni, nem pedig vele valami békére lépni. A fejedelem sokkal jobban ösmeri a maga érdekét, semhogy akármit tenne a (franczia) királylyal való szövetsége ellen, őszintén megmarad ő a czárral kezdett alkudozás mellett.“ [1])

[1]) Fiedler i. m. I. 175.

„Nagyon sokat reményltem ezen alkudozásoktól — mondja Rákóczi Emlékiratában — de midőn közönségessé lett az országban Érsekujvár bevételének hire, minden hadcsapat fölbomlott. Mindenki törekedett azon szöglet felé: melyet a Tisza és a Beszkid hegység alkot, a melynek sarkpontja Munkácsvár. Én kevesed magammal mentem Patakról Ungvár felé. Életemben soha semmisem hatott meg annyira, mint ez a másfélnapi út. Novemberben történt, a föld hóval vólt boritva. A szekereknek megszakadatlan hosszú sora lepte el az útat Pataktól Ungvárig; e szekereken az Alsó-magyarországi, s Vág-vidéki nemesek, tisztek női s gyermekei ültek, futva az ellenség elől. Könnyező szemekkel biztositottak engem férjöknek hozzámvaló hűsége felől, szállást és tartást kértek tőlem; gyermekeik a hidegtől átjárva sirtak a szekereken, a melyek fennakadoztak a félig befagyott sárban. Helyzetök nagyon meginditott, tettem velök a mit tehettem, de nem tehettem annyit, hogy nyomorukat megszüntessem, jövendőjöket biztositsam.“ [1])

Nem sokkal ezután elenyészett az orosz segélybe vetett reménység is. A fejedelem mint maga elbeszéli, azért ment Ungvárra, hogy onnan Lengyelországba inditsa Bercsényit herczeg Dolgorukki orosz miniszterhez, értekezni az adandó segélyről. „E miniszter, mihelyt értesült azon utasitásokról, melyeket én Vetésinek adtam, biztatta Bercsényit annyira, hogy ez nekem azt irogatta, miszerint nem sokára orosz sereggel fog visszatérni. Nagyon érdekemben feküdt személyesen is meggyőződni, mi igaz van ezen biztatásokban. Magam is kirándultam Lengyelországba, hogy találkozhassam Dolgorukkival. Ekkor őszintén megmondta nekem e miniszter, hogy, ámbár ura jól érez irántam: de már hire terjedt, hogy Desalleurs, mióta Konstantinápolyba ment, arra ösztönzé a szultánt, hogy támadja meg a czárt, és hogy a törökök már készülnek is a jövő tavaszi hadjáratra. Ha ez valóban igy fogna történni, akkor a czár semmitsem tehetne a császár ellen. Egyébiránt már útban van a czár Lengyelország felé, beszéljek vele személyesen. Ekkor rögtön haza indultam, s ezen utamban kaptam a tudósitást, hogy Pálfi kész meghosszabbitani a fegyverszünetét, ha személyesen találkozhatik velem. Én ezt nagyon kedvezőnek találtam. magamra nézve, mert az én czélom az vólt, hogy a telet húzzam ki valahogy, s aztán tavaszszal terveimhez láthassak.“ [2])

Az, a mit itt Pálfiról s a fegyverszünetről mond Rákóczi,

[1]) Rákóczi i. m. VI. 30—2.
[2]) Rákóczi VI. 35—6.

szorosan összefügg e szabadságharcz egyik érdekes fordulatával. Föntebb többizben ki vólt már emelve, hogy a bécsi údvar e háboru folyamában sohasem akart olyan békét kötni, a mely a szövetkezett rendek kivánsága szerint a jövendőre is kellő biztositást nyújtott vólna az alkotmánynak. Emlitve vólt az is, hogy mióta határozottan a császáriak fegyveréhez szegődött a harczi szerencse, semmi békét nem akart az udvar, csak hódolatot kivánt. Azonban 1710-ben nagy fordulat történt. Nevezetesen Angolországban megbukott a wigh miniszterium, s a helyébe lépett toryk legfőbb föladatukká tették a spanyol örökösödési háborunak minél hamarább bevégzését. És hogy Lajost kényszerithessék az általuk helyeselt föltételek elfogadására, szükségesnek látszott, hogy a bécsi udvar is forditsa már valahára egész erejét Lajos ellen, és hogy ezt tehesse, béküljön ki a magyarokkal. Azon első lépések után, melyeket e tárgyban tett, s illetőleg tenni fogott az ángol uj miniszterium, világos vólt a bécsi udvar előtt, hogy hathatós pártfogásába veendi a magyar ügyet, s ekkor szó sem lehet többé a fölkelők föltétlen meghódolásáról, hanem békét kell velök kötni. Innen érthető, hogy már most magyarnak, ugymint Pálfi Jánosnak adatott a fővezérség, még pedig oly hatalommal, hogy békealkut is kezdhessen a szövetkezett rendekkel.

Rákóczi maga mondja emlékiratában, hogy mihelyt megtudta Pálfi kineveztetését, azonnal fölkérte Károlyi Sándort, hogy mint Palfival ösmerős, igyekezzék rábirni, hogy a neki adott teljhatalmat nem annyira a harcztéren mint a békéltetés utján használja föl. Másfelől Pálfi, mindjárt kineveztetése után irt Károlyinak, s elmondta neki, hogy: „Érsekujvár és Szolnok eleste hirdeti, s Egeré is nemsokára hirdetni fogja, hogy meg tudnám igázni a Tiszántuli részt is, de ez a haza pusztulását vonná maga után. Ha jó hazafinak tartja magát, fogadja meg atyai tanácsomat, segitsen megmenteni mind a hazát, mind önmagát.“ [1])

Hogy Pálfi ekként akarta capacitálni Károlyit, annak oka az, hogy utasitása vólt. nem annyira a fölkelő rendekkel alkudozni, mint inkább a befolyásosabb vezéreket vonni el a fölkelés mellől.

Károlyi fegyverszünetet kért Pálfitól, ki ezt meg is adta, kifejezvén azon óhajtását, hogy személyesen találkozhassék mind Károlyival, mind Rákóczival. Rákóczi, mint fentebb emlitve vólt,

---

[1]) Katona XXXVII. 616—8.

Lengyelországi utja előtt még csak arra akarta ezen alkudozási alkalmat használni, hogy időt nyerjen, de amaz ut után nem vólt többé reménye az orosz segélyhez. Az angol diplomatia még segithet ugyan, de kérdés, mikor; nem fog-é az angol miniszterium jóakaratának sikere addig késni, mig Pálfi őt végkép tönkre teszi. A halogatás egynek látszott a végveszélylyel, mely érni fogja mind őt, mind Magyarországot. Ennélfogva 1711 január 29-kén levelet irt Pálfinak, melyben kijelenti készségét a találkozásra Vaján, s egyszermind azon ohajtását, hogy szakadjon vége már e hosszas háborunak; végre igéri, hogy hólnap Vaján lesz. [1])

E fontos találkozást igy adja elő maga Rákóczi: „Mielőtt Lengyelországba kimentem vólna, a lovasságot összehivtam szemlére Kisvárdára. A béke reménye, s a fegyverszünet iránti bizodalom azt eszközölte, hogy sokan jöttek, mintegy 12 ezeren. Miután szemlét tartottam felettök, elmondtam nekik, hogy elmegyek Vajára hazaszeretetből, s azért, hogy az országnak visszaadhassam a nyugalmat, mert Pálfi a nemzet minden szabadságának biztositást igér a József nevében. Elmondtam, hogy ösmerem e lépés lehető veszélyes következéseit, s ha mégis elmegyek, ezzel ujabb bizonyságát adom annak, hogy minden lehetségesre kész vagyok a hazanyugalmáért. És ha e lépésem nem sikerül, nem lesz hátra egyéb, mint a dicső halál, melyet többre kell becsülni, mint az ausztriai járomba visszaesést. Még ezen napon elértem Vajára, hova Pálfi előbb érkezett meg, s engem a lóról leszállva fogadott. — — Midőn egyedül maradtunk, Pálfi biztositott a császár jó indulatáról irányomban; intett hogy irjak egy hódoló levelet, s ő jótáll, hogy ezen esetben mind Magyarországot, mind Erdélyt meghagyja a császár törvényes szabadságában, s teljes bocsánatot ad azoknak, a kik még fegyverben vannak; a mi pedig engem illet, nincs oly fény, méltóság, vagy kegy, a mit meg nem nyernék, kivéve az erdélyi fejedelemséget. Kért engem, hogy gondolkozzam komolyan mostani helyzetem felől. Ha elszalasztom ez alkalmat, bevégezhetni a háborut oly békével, a melyben biztosittatnak a nemzet jogai; ha bevárom, mig az ország fegyverrel fog megigáztatni: majd ugy talál tenni a miniszterium Magyarországgal, mint a hogy tettek valaha a csehekkel. Én mindezekre azt feleltem, hogy nem vagyok idegen a levélirástól a császárhoz, noha tudom, hogy nem kapok rá választ; és hogy semmi mást nem kérek, mint a mi nemzetet érdekli; de én nem tehetek semmi ajánlatot, mig a szövetkezett

---

[1]) Pray Epist. Proc. III. 537—8.

rendeket meg nem kérdezem, erre pedig idő kell. Igértem, hogy a rendeknek mindent elő fogok adni, és hogy mindent elfogadok, s alá irok, a mit ők kivánni s határozni fognak. A mi pedig magamat illet, előre tudom, hogy a császár miniszterei nem fogják engedni, hogy a nemzet békében élvezze ezen békekötést, s ennélfogva én nem is veszek részt benne, mert különben elitélne engem a nemzet mint olyan árulót, a ki magam érdekét többre becsültem a haza javánál." [1])

1711. Február 3-ról megirta Rákóczi a levelet a császárhoz. Nevezetesen: „Császári Királyi felség! Kegyes (Benignissime) Uram. Valamint a nemzet 7 év óta folyó hadakozása, és e tárgyban történt szövetkezése azt mutatta, hogy szabadságaink megsértettek: ugy most, midőn a vármegyék jórészben visszatértek Felséged hűségére, talán valami önzésnek, s az én megátalkodottságomnak tulajdonittathatnék, ha még tovább is halogatnám módot és eszközt keresni arra, hogy az áldott béke, és nyugalom visszatérjen; hogy a polgárvérontás meggátoltassék, s az ország végveszedelme eltávolittassék. Jól tudom én felséges császár, hogy sokan lesznek, a kik ezen magam megadását ugy fogják magyarázni, hogy ezután is állitandják, miszerint én vóltam e háboru oka, s oda törekesznek, hogy a kihirdetett proscriptio érvényben hagyassék. De minden alázatossággal kérem Felségedet, engedje meg, hogy röviden ismételhessem azokat, a mik mentségemre szolgálnak. Emlékezhetik Felséged az én személyemre, a ki Felséged udvarában több éven át forogván, igyekeztem megérdemelni kegyelmét. Majd titkos ellenségeim üldözése folytán tömlöczre vettetvén, mily okokból kerestem onnan szabadulást, megmondja azon levelem, a melyet a tömlöczben hagytam, a melyet a manifestumhoz is mellékeltem, a melyben, valamint azóta irt esedezéseimben is nem kértem egyebet, mint azt, hogy a hazai törvények szerint láttassék el ügyem. Ott és akkor is, noha fogoly vóltam, nem gondoltam szökésre mind addig, midőn azon delegatum judicium elibe idéztettem; és midőn későbben a számüzetés alatt megértettem ama törvényellenes biróság itéletét, ugyan mitől remélhettem vólna szabadulást, ha nem a nemzettől, s az országlakosoktól, mint a kiknek szabadságát hasonlóképen megsértve láttam a magamébau. És midőn ekkéut bejöttem hazámba, nem holmi idegen hadakra, hanem egyedül ügyem igazságára támaszkodva, közönséges manifestumban adtam elő a rajtam, s az országon elkövetett sérelme-

[1]) Rákóczi i. m. VI. 38 - 41.

ket. Azon manifestumban nincs egyéb, mint a mit a most Pozsonyban ülésezett országgyülés is fölterjesztett. Az egész nemzet érezte azokat, és minthogy a közös veszély szövetkezést szokott eredményezni, fegyverre hivatott azon országos jogok védelmére, a melyekre Felséged b. e. atyja is esküt tett. E fegyverzajban láttam, hogy velem egyformán érez az ország; összehivtam a szécsényi gyülést, s ott letettem a hatalmat, a melylyel engem a fegyverjog fölruházott, a rendek rendelkezése alá adtam magamat, a kik engem egyező akarattal a szövetség vezérévé választván, kötelezve lettem a szabadság védelmére, és mint a közügy védője, a háborunak mind szerencsés, mind szerencsétlen eseményeiben tartoztam megfelelni esküvel vállalt kötelességemnek, s erre igyekeztem is. Hányszor akartam visszaállitani az ország nyugalmát, bizonyitják az alkudozások, melyeket elválasztatásom előtt és után próbálgattam, nem is szólva azon kisérletekről, a melyeket részint a tengeri hatalmasságok, részint Oroszország közbenjárása által próbálgattam, de eredmény nélkül. A háboru pusztitásainak még most is kitéve látom hazámat, a mely már megfosztatott erősségeitől, anynyira, hogy inkább valami összeesküvőnek, mint a közügyért tett eskü fenntartójának látszhatnám, ha tovább is késlekedném, azokkal együtt, a kik hozzám esküvel kötelezve vannak, kérni felségedet, hogy vessen véget ennyi szenvedésnek. Ha tehát Felséged igazságosaknak találandja az itt fölhozott okokat, akkor Felséged igazságosságához, ha nem találná, akkor atyai kegyelmességéhez folyamodunk, hogy minket is, a kik mindezideig kényszerittettünk fegyvert viselni, helyezzen vissza országunk törvényeinek, és szabadságainak birtokába, a melyekre Felséged is esküt tett, és jószágainkba mind Magyarországban, mind Erdélyben, ugy, a mint ezeket Tekintetes és Nagyságos b. Károlyi Sándor mezei generalis által alázatosan előterjesztettük, a kit is hogy kegyelmesen hallgasson ki, alázatos tisztelettel kérem. Inditsa Felségedet erre az igazság és kegyelmesség, a melyek képezik a királyok trónjának alapját; inditsa a jövendőre való gondolás, a bekövetkezendő pusztulások, harczi zavarok, s ezer féle bajok, melyeknek következményei alól magamat im ezen levelem által feloldozottnak tekintetni kérem, midőn ezen kérelmeim által Felségednek mind igazságosságát, mind kegyelmességét, ismét és ismét esdekelve maradok Felségednek alázatos és engedelmes szolgája — servitor — Rákóczi Ferencz fejedelem.“ [1])

---

[1]) Pray Epist. Proc. III. 538—9.

E levél másolatát látván Pálfi, a fejedelemhez február 5-kén irt levelében igy nyilatkozott: „Félek, hogy e levél több oknál fogva nem juthat ő Felsége kezébe. Először, mert a czimezés nem a szokott módon van feltéve. Ugyanis miért Sacra Caes. M. Domine Benignissime, és nem Sacratissima, s Clementissime; alább pedig a levél végen miért épen Servitor? Igy az egyforma rangu emberek irnak; helyesebb lett vólna a Servus. Másodszor mert Herczegséged még most is kérdésbe tenni látszik a felséges uralkodó ház törvényességét, s nagyon emlegeti a maga és fegyveres társai ügyének igazságosságát, melyet sem a felséges udvar, sem a keresztyén világ nem ösmer el. Harmadszor mivel minden magyar jószágának visszaadásáért esedezik, holott sokkal helyesebb lenne, ha ezt csak magára, és Károlyi Sándorra értené. Egyébiránt igy is elküldtem a levelet, s biztositom herczegségedet, hogy mig Ő Felségétől választ nem kapok, nem folytatom az ellenségeskedést." [1])

A fejedelem febr. 11-kén válaszolta Pálfi ezen levelére: „Sokáig haboztam, válaszoljak-é kegyelmednek február 5-kén kelt levelére, nehogy a toll még több nehézségre adjon okot. Boldog Isten! talán próbálgat engem kegyelmed, vagy el akarja velem hitetni, hogy azon kifejezések is okul szolgálhatnak a vérontás folytatására, és hogy egy császár miniszteriuma képes vólna azokat ugy magyarázni, mint kegyelmed? Ha eddig nem tudtam vólna is, kegyelmedtől megtanulhattam vólna, hogy a lovagias ember lelkével Istenének, vérével s életével Urának, becsületével pedig csak magának tartozik. Ebből következik, hogy nem tekintem magamat rebellisnek, és ha a felséges udvar nem ösmeri el, hogy az én befogatásomnál megsértettek a hazai törvények, arról nem tehetek. De hogy mi, kiket lelkiösmeretünk kényszeritett a fegyverfogásra, azt ugy mondjuk, ugy is hisszük, megitélheti kegyelmed s e tekintetben ám feleljen Pálfi János a császári marschallnak." [2])

Rákóczi halaszthatlannak látta a békealku megkezdését, sőt a békekötést is azon esetre, ha az egyetemes békecongressus felől táplált reményei meghiusulnának. Minthogy pedig a szécsényi convent határozata értelmében csak a tanácscsal együtt lehetett alkudoznia a béke felől; és minthogy most már teljesen lehetetlen vólt a nagyszombati pontozatok alapján alkudozni: összehivta Salánkra mind a magyar, mind az erdélyi tanácsot. Ezen értekezlet ered-

[1]) Pray Proc. III. 543.
[2]) u. o. 547.

ményeiről igy ir Rákóczi: „Előterjesztettem azon okokat, a melyek engem arra inditottak, hogy tultegyem magamat azon nehézségeken, a melyek gátolhatták vólna Pálfival való találkozásomat; hogy a legfőbb ok az vólt, hogy semmivel se vádolhassam magamat; hogy meggyőzzem a nemzetet a felől, miszerint semmit sem mulasztok el a közjó érdekében, s hogy mindenért Pálfit tehessem felelőssé. Elmondtam, hogy a tanácsot azért hivtam össze, hogy megtudhassam véleményét azon esetre, ha a király, az én levelem által talán meginditattva, békét akarna velünk kötni; hogy ezt esküm értelmében teszem, mert nem alkudozhatom a tanács nélkül, a mely tanácsnak egy része azonban már Lengyelországba futott. Továbbá, hogy midőn már most nagy veszélyben forgunk, szükség tudni, engedhetünk-é el valamit azon föltételekből, a melyeket a teljes tanács állapitott vólt meg Érsekujváron, mert mi, mint szövetségesek, kötelezve vagyunk nem tenni le a fegyvert addig, mig szabadságunkat ki nem vivtuk. Szükség tudni, melyek azon föltételek, a melyekről lemondhatnánk a nélkül, hogy esküinket megszegnénk. Félelem nem hathatott rájok, mert nem vólt velem katonaság, s láthatták, hogy én csak a közjót akarom. Egy sem vólt köztük a ki nem arra szavazott vólna, hogy lelkiösmeretünk szerint egyet sem áldozhattunk föl a nagyszombati pontokból; ha pedig csakugyan alkudozni kell, össze kell hivni a szövetkezett rendeket, hogy megtudhassuk véleményüket. Második előterjesztésem azon segélyről szólt, a melyet várhatunk a czártól, a ki épen Lengyelországba varatik; óhajtom tudni a tanács véleményét, mi vólna jobb a hazára nézve, az-é, ha én, a békealku megszüntével Munkács várába zárkoznám a czár bejötteig, vagy az, ha én Lengyelországba mennék a czárral értekezni. Mindnyájan abban a nézetben vóltak, hogy sokkal jobb lesz, ha Lengyelországba megyek. Ezután az erdélyi tanácsot gyüjtöttem össze. Előadtam, hogy Pálfi biztositott engem a császár készségéről, teljesiteni Erdélynek minden kivánatát, kivéve az én fejedelemségemet; hogy nem akarok szerencsétlenségök oka lenni, s ha jónak látják, arra is kész vagyok, hogy visszaadjam nekik fejedelemmé választatásom oklevelét, felóldozom őket hüségeskü̈jök alól, önként értetvén, hogy ők is oldozzanak föl engem azon esküm alól, hogy nem mondok le a fejedelemségről a rendek akarata nélkül. Megköszönték nagylelkűségemet, s igazán atyai jóakaratomat, de kijelentették, hogy mivel engem a rendek választottak el, ők a tanács, nem érzik magukat fölhatalmazva, hogy engem föloldozzanak; ők távol vannak ilyes gondolattól, s nagyon kérnek engem, hogy ne is gondoljak lemon-

dására; ők készek követni engem szárazon és tengeren, csak gondoskodjam rólok. A lengyelországi utat illetőleg ugy vélekedtek, mint a magyar tanács. — — — — — — Elhatároztam magamat, hogy határnapot tüzök ki, melyen gyüljenek össze a szövetkezett rendek Husztón, s megigértem, hogy ott személyesen meg fogok jelenni, s végrehajtok mindent, a mit ők határozni fognak a magok javára.“ [1]) E határnap apr. 27. vólt.

E közben jó fordulatnak indultak Londonban a magyar ügyek. Az angolországi uj miniszterium uj követet küldött a bécsi udvarhoz, u. m. a kalandorságáról, s erejéről hires Peterborough lordot, s utasitásul adta neki, hogy „mindent kövessen el a bécsi udvarnak a magyarokkal kibékitésére.“ [2]) A bécsi udvarnál pedig még most is vóltak olyan politikusok, a kik határozottan elvetendőnek tartották mind a békét, mind a közbenjárást, s csak fegyverrel akarták a csomót ketté vágni. De midőn megtudták, hogy az angol kormány nem állapodik meg a tanácsadásnál, hanem maga akarja kezébe venni a békealku fonalát, sőt már béketervet is adott a bécsi követ kezébe: megváltozott a helyzet, s a bécsi minisztertanács belenyugodott, hogy Pálfi fölhatalmaztatása terjesztessék ki annyira, hogy meg is köthesse a békét, s utasittassék, hogy tegye ezt minél hamarább, nehogy majd az ángol kormány által kötendő békét kelljen elfogadni. De forgott fenn más körülmény is, a mely hasonlóképen siettette a béke megkötését. Nevezetesen Rákóczi mihelyt most Lengyelországba ment, megtudta, hogy a czár rendkivül ingerült ellene a miatt, hogy a török csakugyan háborut üzent neki a franczia udvar ösztönzésére. És mig Rákóczi azon gondolkozott, miként nyerje meg a czár jóindulatát, addig Pálfi nagyon sürgette Károlyinál a béke megkötését. A szövetkezett rendek nem tudták még azon kedvező fordulatot, a mely az angol udvar legujabb magatartása folytán bekövetkezhetik vala, következésképen kétségbeejtőnek látták a helyzetet miután gondolniok is alig lehetett többé az ellenállásra. Károlyi, a ki most a békeügy élén állt a szövetkezettek közt, fölkereste Rákóczit Lengyelországban márt. végén, s kérte, hogy figyelembe vevé a helyzetet, fogadja el Pálfi ajánlatait, u. m. az alkotmány teljes helyreállitását, s a közbocsánatot, s viszont adja át a még nála levő várakat. Rákóczi azt felelte, hogy ő a rendek nélkül nem adhatja át e várakat; egyébiránt közel van már a Husztra hirdetett gyülés

[1]) Rákóczi i. m. VI. 43. 45. 48.
[2]) Fiedler i. m. II. 165.

határnapja; utasította Károlyit, hogy sürgesse a fegyverszünet meghosszabbitását, s az ő válaszát juttassa köztudomásra a rendeknél.

Károlyi, minthogy nem bizott az orosz segélyben, Lengyelországból hazajövetele közben, és után több rendbeli levélben kérte Rákóczit a hazajövetelre s arra, hogy személyesen vezesse az alkudozásokat. Rákóczi pedig mart. 31-kén azt irta Károlyinak: „Megvallom, ha az kegyelmed mind szóval, mind irásban sokszor ujitott hitiben meg nem nyugodott vólna elmém: azt vélném, hogy még most is állandó resolutiót nem vett magának ezen mostani fennforgó dolgok között. — — — — — — — — — — — — — Látom, hogy a bécsi udvar csak subjugálni kivánja nemzetünket, melyet ha csalárdsággal véghez vihetne, inkább akarná, mint erővel; de ha az nem succedál, mintsem valóságra lépjen, inkább fegyverkezik. Tudom, legnagyobb argumentum ebben az, hogy ugy is elhagyattatom, s még talán az külső reménység is megcsal, mely ha mind ugy történnék is: jobban szeretem tiszta, tökéletes lelkiismerettel egyedül Istenemben vetni reménységemet, mintsem hitetlenségemmel azt megmocskolván, attól is eltávoznom, s érdemetlenné tenném magamat. Ez oly végső resolutióm, a melytől csak a halál választ el, s nincs oly nyomoruság, s rabság, a mely elmémben habozást okozzon.“ [1])

Károlyi, a fejedelem és tanács által april végére Husztra hirdetett gyűlést Nagy-Károlyba tette át, april 4-kére. Az a hir, hogy meg lesz a béke, számos nemességet vonzott Nagy-Károlyba. A rendek, midőn megértették Rákóczi válaszát Pálfi ajánlataira, helyeselték azt; de némileg megnyugtatta őket Pálfi azon ujabb nyilatkozata, hogy a fegyverszünetet meghosszabbitja april 27-ig; továbbá „ha addig meghódol Rákóczi, teljes kegyelmet nyér mind személyére, mind jószágaira nézve, hasonló történik a szövetkezett rendek mindnyájával; a királyi Felség az ország minden szabadságát fen fogja tartani.“ Most már, midőn a fegyvertől nem vólt többé mit reményleni, kedvezménynek tekintették a rendek Pálfi ajánlatát, s sürgették, hogy ez haladéktalanul hirdettessék ki, mint békefőltétel. Károlyi april 6-ról kelt levelében ujra fölkérte Rákóczit, hogy jöjjön, vagy nyilatkozzék, mert mint maga is jól tudja, a sereg romjai nincsenek oly helyzetben, hogy csak gondolni is lehessen az ellenállásra. Levelét igy rekeszti be: „Nincs egyéb hátra, mint Fenséged bejövetele és határozása. Az eddigiek után

[1]) Századok 1870. IX. f. 599. Thali Kálmán.

itélve, nem lehet többé reményleni sem a fegyverszünet meghosszabbitását, sem egyebet. Ugy tapasztalom, hogy sem a vármegyék, sem az országlakosok, sem a bujdosók, sem a kotonák nem kivánnak, a dolog lényegét illetőleg többet, mint a mennyi ajánltatik. Ugy hiszem, hogy nem lesznek hajlandók a dolgot tovább halasztani." [1])

Hogy Károlyi meglehetős hiven fejezte ki a rendek mostani hangulatát, megtetszik onnan, hogy egy nap mulva u. m. 7-kén a rendek is követséget inditottak Rákóczihoz ily utasitással:

„Kérjék s vegyék rá a fejedelmet, hogy fogadja el a kegyelmet, melyet velök együtt neki is fölajánl a császár. Ha pedig az történnék, hogy sem ő Fensége sem a vele valók (Bercsényi, Forgách, Eszterházi) nem határoznák el magukat a hazajövetelre, akkor kérjék meg őfenségét, engedje meg nekik, hogy járhassanak saját eszök utján, s egyszersmind kegyeskedjék feloldozni azon kötelezettség alól, a melyet ő Fenségének adott esküjök tartalmaz." [2])

Károlyinak a békealku tárgyában vagy márt. végén, vagy april elején kelt valamelyik levelére válaszol Rákóczi april 9-kén, mely levelében a Károlyi által sürgetett hazajövetelt illetőleg, a többek közt igy szól: „Ugy veszem a kegyelmed irását, s ugy magyarázom, e mint maga is kivánja, s készebb vagyok kegyelmedtől megcsalattatnom, mintsem szóval s irásban száma nélkül adott hitiben kételkednem, melyre nézve sokat válasz nélkül elmellőzök a kegyelmed levelében. De leginkább sérti szivemet az, hogy kegyelmed ösztönöz arra, hogy hazámat és a confoederatiót ne hagyjam el, és menjek bé stb. holott maga is emlékezhetik kegyelmed, hogy ez vala egyedül való kivánságom, a midőn magamat resolváltam Munkácsra való bészorulásra, akkor egy sem találkozék kegyelmetek közül, a ki hitemre, s hazámhoz való szeretetemre nem kénszeritett vólna, hogy ne cselekedjem, hanem hazánk ügyét és reménységét tartsam fel személyem conservatiójával, melyből eredett oka ide való jövetelemnek. És a midőn sok időtől fogvást várt reménységünknek (az orosz segélynek) utja nyittatik: hogy ne lehessen keserves épen ellenkezőre kényszerittetnem. — Itélje el kegyelmed: ki szakad el a confoede-

[1]) Pray Epist. Proc. III. 560.
[2]) Pray i. m. 561—2.

ratiotól, ha az-é, a ki azon vég szerint való békességet kiván, vagy az, a ki vagy félelemtől, vagy akármely más októl viseltetvén, azon igába adja magát, a mely ellen fegyvert fogni kényszeríttettünk. — — — — — — A kegyelmed lelke adjon számot érette, a melyet bizonyára nem Pálfi, nem is egy császári szék elibe citálok én, az egész magyar ontott és ontandó vérrel együtt: de az elibe a ki előtt nincs titok." [1] — — — — — — — — — —

A mit pedig a károlyi gyülésből küldött követeknek felelt, igy adja elő maga emlékiratában: „Követeket küldtek hozzám a gyülés nevében. Gyülésnek nevezték magokat, holott sem senatorok nem vóltak köztük Károlyin kivül, sem a megyék követei. Én ezen követeket visszaküldtem egy menydörgő manisfestummal Károlyi ellen, mint a ki visszaélvén hatalmával, megadta Kassát. Különösen nagyitottam azon vakmerőségét, hogy Nagy-Károlyba merte áthelyezni azon gyülést, melyet én Husztra hirdettem; hogy én azért nem mentem el oda, mint olyan helyre, a mely csak két napi távolságra van az ellenséges hadseregtől. Ezen manifestum nagyon heves vólt, s oda czélozott, hogy lázadást tamaszszon Károlyi ellen. De Isten másképen akarta." [2]) Pray pedig elmondja e manifestumról, hogy april 18-kán kelt, s hogy ez is benne vólt: „E béke pontjai csalárdságot rejtenek magokban, s csak a nemzet veszedelmére vannak irányozva. Miért rohannak hát oly vakon, s eszeveszetten önnön veszedelmökbe, miért adják magokat ily szörnyü szolgaságba? Ugy tesznek, mint a megrémült s futásnak eredt oktalan állatok, egynek példája s vezetése után rohannak az örvénybe, a melybe, ha beleugráltak, hiában mert későn átkozzák azt az egyet, a ki őket oda csábitotta." [3]

E manifestum távolról sem eredményezett olyan hatást, a milyet Rakóczi várt tőle. Föltartózthatatlan vólt már most a béke utáni vágy. És a megkezdett békemü veszélyben forogni látszott annálfogva, hogy József király hirtelen meghalt april 15-kén. Az udvar békeellenes tanácsosai ketté akarták vágni a béke müvét, s már ki is adatták az anyacsászárnő által a rendeletet, mely elvette Pálfitól az alkudozásra adott teljhatalmat. De Pálfinak sikerült fölirat által meghiusitani ezen ármányokat. Másfelől mind ő, mind Károlyi eltitkolták a király halálát, mert attól féltek, hogy ha ezt megtudnák a rendek, még azon kevés bizalmat is elvesztenék az

---

[1]) Thali K. Századok 1870. IX. f. 600—1.
[2]) Rákóczi i. m. VI. 50—1.
[3]) Pray i. m. III. 562.

udvar irányában, a mely már most éledezik nálok, s kétségbeesésökben meghallgatnák Rákóczi szavait. Mind Károlyi, mind Pálfi a lehetőleg siettek a mű bevégzésével, s miután magok közt megállapitották a békeokmány pontozatait, áttették azokat a fölkelőknek Nagy-Károly és Szathmár közt a domahidai térségen fekvő táborába, a hol is elfogadtattak april 30-kán, minek következtében május 1-én kihirdettetett a szathmári béke okmánya.

E békeokmány bevezetése nem ugy hangzik, mint a bécsi, nikolsburgi, és lincziė, hanem igy:

„Az ő Felsége által kegyelmesen kiadott teljhatalom folytán Rákóczi Ferencz fejedelemnek, és a vele szövetkezetteknek, Magyarország és Erdély belbékéjének helyreállithatása szempontjából engedélyezett béke pontozatai." [1])

1-ször. A császár ő Felsége által adott teljhatalom folytán kegyelem biztosittatik a nevezett Rákóczi Ferencz fejedelemnek ugy életére, mint ingó és ingatlan birtokaira nézve, a melyek Magyarországban s Erdélyben és kapcsolt részeiben feküsznek, kivéve azon várakat, a melyekben császári őrségnek kell lenni. Mely kegyelemnél fogva mind ő maga, mind udvari vagy bármely sorsu szolgái Magyarországban lakhatnak, de csak ugy, ha ő maga elfogadja e kegyelmet. Ha pedig a cs. k. felség iránti hűségi eskü letevését még talán halasztani akarná, engedtetik neki három héti határidő, megjegyeztetvén, hogy ha e halasztással élni akar, a még nála levő várakat, a bennök levő hadiszerekkel együtt haladéktalanul adja át a császári őrségnek, s illetőleg parancsolja meg tiszteinek ezen átadást, s bocsássa el hadi népét. Továbbá megjegyeztetik, hogy a várakba menendő császári őrség a fejedelem vagyonában semmi kárt tenni nem fog, hanem a császár által adandó fizetésből fog élni. Ha ezen átadás meg fogott történni, és ha Rákóczi fejedelemnek tetszenék Lengyelországban lakni, akkor is állani fognak a fentemlitett kegyelmi engedmények, föltéve, hogy leteendi a hódolati esküt. Ezen esetben fijaira is kiterjesztetik a kegyelem.

2. E kegyelem kiterjesztetik mindazon főpapokra, mágnásokra, nemesekre, és főbb rangu katonákra, a kik Magyarországban, Er-

[1]) E békeokmányt azon első, eredeti (Károlyi) szöveg szerint közlöm, a melyet Szilágyi István tett közé s indokolt „A szathmári békepontok szövegének egybehasonlitó vizsgálata" czim alatt. Történelmi tár VII. 211.

délyben (s itt mind a három nemzetbeliekre), vagy ezeken kivül bárhol vannak, ha a fentnevezett határidő alatt leteszik a hódolati esküt, azon esetben is, ha magokról bárkinek, bármely téritvényt adtak, megnyerik a kegyelmet mind életöknek, mind minden vagyonuknak. De ez nem értendő azokra, a kik már régebben meghódoltak. [1]) A jószágok visszaadása ugy fog történni, hogy visszaadatnak azon jószágok is, a melyek talán már másoknak adományoztattak, vagy eladattak, s csak az eddigi haszonvételt nem követelhetik. Továbbá ugy fog történni, hogy a kamarai, fiskalis hatóságokhoz, vármegyékhez rendelet fog küldetni, melyszerint az illetők egyszerüen s minden halogatás nélkül visszakapják birtokukat. Nincs miért félni a neoaquistica commissiotól, mert e kegyelem kizár minden ilyet. Az se aggaszszon senkit, mintha talán, ha a jobbágy nem tudná fizetni az adót, a földesur büntetteténék. A fegyverletétel nem ugy értendő, mintha ezután nem vólna szabad fegyvert tartani, hanem ugy, hogy az ellenségeskedések szünjenek meg. Az eperjesi vérpaddal se ijeszsze magát senki, mert ezzel megsértené ő Felségét, a kinek gondolatában sincs valami ilyet léptetni életbe. Attól sem kell félni, mintha az alsóbbrendü katonák, ha most a fegyvert leteszik, a császári seregbe soroztatnának. Szünjenek meg hát a további háborgástól, menjenek haza, s lássanak dolguk után. Az idegen nemzetbeli katonáknak is biztosittatik a hazamehetés, kivéve azokat, a kik a császári seregből szöktek meg; ezek visszavitetnek ugyan ezredökhöz, de büntettetni nem fognak. Azon paraszt sorsu katonák pedig, kik e háboru alatt kitüntették magokat, s előléptettettek, megmaradhatnak uj állásukban a földesuri jogok sérelme nélkül.

3. Ő Felsége a vallásügyet azon állapotban fogja tartani, a melyet a constitutiók és törvények megszabnak. Minélfogva ezek értelmében mind Magyarországban, mind Erdélyben megmarad a vallás szabad gyakorlata, ide értve az egyházhoz tartozó javadalmakat is. A kiknek pedig ezeken tul lenne valami kivánni valójok, azok ügyében intézkedni fog az országgyülés.

4.) A mi a jelen mozgalmak alatt elhaltak özvegyeit, árváit illeti: minthogy ő Felsége ezeket is kegyelmesen megvigasztalni szándékozik; és minthogy ezen amnestia egyedül ő Felsége kegyelmes szive indulatjának kifolyása: az özvegyeknek, árváknak visszaadatnak a jószágok, ha azok még másoknak nem adományoztattak, vagy el nem adattak. Ezeket illetőleg az országgyülés fog ugy

[1]) E megkülönböztetés azt teszi, hogy azok akkor csak életöknek nyertek kegyelmet, s nem egyszersmind jószáguknak is.

intézkedni, hogy az özvegyek, árvák megvigasztaltassanak. Azonban megjegyeztetik, hogy ilyen kegyelem csak most adatik, a jövőre, hasonló esetben vonható következtetés nélkül. Azon árvák pedig, a kik jelenleg a fejedelem szolgálatában vannak, vagy az ilyenekkel már házasságban élő leányok biztosittatnak javaik teljes visszaadatása felől.

5. A kik már külföldön vannak, s a kitüzött határidőre nem jöhetnének haza, ha kellően bebizonyitják, hogy a határidőre haza jönniök lehetetlen, de, mihelyt lehet haza jönnek, a kegyelmet elfogadják, s a hűségi esküt leteszik: ugyanazon kegyelemben fognak részesülni, a mely a 2. pontban mondatott. Mint szintén a kik vagy mint követek, vagy mint tanulók, vagy üzleti czélokból vannak távol. Sőt kiterjesztetik e kegyelem a régibb mozgalmakban részt vett, még életben levő bujdosókra is életökre nézve, jószágaikra nézve pedig folyamodjanak kegyelemért. Az erdélyi urakra nézve pedig, a kik Moldva, s Oláhországba menekültek, megjegyeztetik, miszerint az Erdélyben parancsnokló Steinville tábornok előtt is letehetik a hódolati esküt, s azonnal megnyerik a teljes kegyelmet. Az ilyenek, ha valami akadály által gátoltatnának a hazajövetelben, ezen akadály elháritására kellő intézkedések fognak tétetni. És hogy ezen békekötés Erdélyben is épen ugy végrehajtassék, mint itt: e békeokmány közöltetni fog az erdélyi tábornokkal is. De a hivatalokra nem értendő e kegyelem, mert a hivatal nem magán birtok; egyébiránt itt is fenmarad a kegyelemért folyamodás, melyet minden tőlünk telhető módon támogatni fogunk. És mivel nem lehet kétkedni a felől, hogy ő Felsége kegyelme mind Magyarországnak, mind Erdélynek s ebben mind a három nemzetnek minden szabadságát s jogait fen fogja tartani, s azoknak az ország constitutiói, törvényei és szokásai szerint visszaállitása, és fentartása iránt, tehetségünk szerint, mindent megteszünk, ezt igérjük s fogadjuk. A jászkunok, hajduvárosok szabadságát illetőleg is, a mennyiben azok megsértettek, e sérelmek orvoslása meg fog történni az országgyülésen.

6. A kegyelem teljes mértékben kiterjesztetik a hadi foglyokra is.

7. A legutóbbi fegyverszünet alatt történt károk, kellő vizsgálat után kölcsönösen kárpótoltatni fognak.

8. A bizodalmatlanság elhárithatása végett ezen amnestialis kegyelem okmánya, mely bizonyosan meg fog erősittetni ő Felsége által, hivatalosan fog meg küldetni mind Magyarország, mind Erdély minden törvényhatóságának.

9. Ő Felsége szentül megtartja Magyarország és Erdély minden törvényes jogát, szabadságát, s nem fogja megengedni, hogy ezen kegyelem ellenére bárkin, bármi bántalom ejtessék. Sőt ugyanezen kegyelem erejénél fogva szigoruan meg lesz tiltva, hogy bárki, bárkit sértegethessen, gunyolhasson. A hatóságok tisztviselőinek meg lesz parancsolva, hogy minden ilyen bántalmazást szigoruan büntessenek.

10. Fennhagyatik a teljes szabadság arra nézve, hogy a rendek a leendő országgyülésen nem csak sérelmeiket előterjeszthessék, hanem teljes szabadsággal előadhassák azokat is, a miket a nemzet jólétére s dicsőségére hasznosnak gondolnak, s mindezt kérhessék ő Felsége kegyelmétől; hogy senki se kétkedhessék többé a felől, hogy ő felsége Magyarország és Erdély minden törvényének megtartása, a hivataloknak hazafiakra ruházása által az egész világ előtt bebizonyitani szándékozik, miszerint Magyarország és Erdély iránti atyai hajlama semmi kivánni valót nem hagy fen. Másfelől biztosan elvárja ő felsége, hogy Magyarország és Erdély mind három nemzetű lakosai, törvényeik határain belől, semmi más népnek nem állanak utána a király iránti hüségben. Végre ő felsége kegyelmességének koronájaul megemlittetik, hogy ő felsége mindazon mágnásoknak, uraknak, nemeseknek, katonáknak, a kik a nevezett Rákóczi fejedelem hűségében vóltak, teljes kegyelmet ad a fentebb mondott föltételek alatt. És ha Rakóczi fejedelem a mondott határidőig nem fogadná el a neki fölajánlt kegyelmet, s nem tenné le a hódolatot még fölhatalmazott ügynöke által sem, azon esetben teljes bizalommal hiszi és elvárja ő felsége, hogy a fejedelem hűségében levők elhagyván az ő pártját, visszatérnek a törvényes hűségre, a haza javát tartják szemök előtt, nem adnak többé helyet a fejedelem mesterkedéseinek; ellenben hiven megtésznek mindent, a mire őket a király s a haza törvényei iránti törvényes hűség kötelezi. Hogy ha pedig Rákóczi fejedelem fontos okoknál fogva akadályozva lenne most tenni le a hódolati esküt, s eleget tenni az itt megszabott föltételeknek: azon esetben megengedtetik neki, hogy lelkiösmeretesen megbizott embere által is letehesse ezen esküt, elfogadhassa e kegyelmet, és a várak átadását embereinek adandó igaz és őszinte rendelet által eszközölje. Azon esetben pedig, ha a fejedelem a várak átadását, katonasága elbocsátását is azon 3 heti határidőre akarná halasztani, a mely neki a kegyelem elfogadására nézve engedélyeztetett, még az is megengedtetik neki ő felsége utólagos jóváhagyásának reményében, s

még ekkor is a királyi szó szentségével biztosittatik neki a hazajöhetés.

Mely ezen fenntebb emlitett pontokat együtt és egyenként jóváhagyjuk, és megerősitjük minden részletökben és záradékaikkal együtt a nekünk kegyelmesen adott teljes hatalom folytán; ezeket örökre minden kifogás vagy hiány nélkül érvényeseknek nyilvánitjuk, megerősitjük s nagyobb hitelesség és erő végett nevünk aláirásával, s titkos pecsétünkkel megerősitvén, mind magának a fejedelemnek, mind a hozzá tartozóknak együtt és egyenkint kiadjuk. Kelt april 29. 1711. Pálfi János, Lindenheimi Locher Károly.

E békeokmányt eként fogadják el a rendek: „Mi alólirottak az egész közönség nevében a fentnevezett vezér távollétében is elfogadjuk, még pedig egész alázatossággal fogadjuk el ezen kegyelmet, és ezen békekötési kegyelmes pontokat, melyeket ő cs. k. Felségének e végre kinevezett teljhatalmu biztosa Magyarország és Erdély rendeinek, polgárainak, felsőbb és alsóbb rangu katonáinak, nemzeteinek, lakosainak, sőt még a parasztoknak is kiadott; elfogadjuk annyival inkább, mivel már régóta forrón óhajtottuk, s az ide kapcsolt esküforma szerint leteszszük ő felségének a hódolati esküt, nem kételkedvén a felől, hogy ő felsége is megtartandja fentebb előre bocsátott kegyelmes elhatározását, s annak minden pontjának eleget teszen. Kelt Nagy-Károlyban május 1. 1711. Károlyi Sándor, Perényi Miklós, Révai Gáspár, Révai Imre, Szentpéteri Imre, Vai László, Csajági János, Nyúzó Mihály, Krucsai János, Halász Péter, Szathmári Miklós, Kókai Márton, Pikó Demeter, Berthóthi Zsigmond, Ilosvai Imre, Domahidi László Cseples Jónás, Rátkai Dániel, Beleznai János, Ócskai Sándor, Otlik Sándor, Deák Ferencz; az erdélyi részről: Barcsai Mihály, Teleki Mihály, Barcsai Ábrahám, Józsika István, Vas Dániel, Rédei Ádám, Dániel József, Pongrácz György, Dániel István, Stoika László, Ajtai Dániel, Haller Gábor, Jósika Dániel, Gyulai István, Kávándi Mihály, Tardi Ferencz, Kun István, Rácz András, Balogh Péter.

Az itt emlitett hűségi eskü igy hangzott: „Én N. N. esküszöm stb. hogy miután ő cs. k. Felsége a maga bőv kegyelméből mind életemre, mind vagyonomra nézve teljes bocsánatot és kegyelmet adott Erdődi gróf méltóságos Pálfi János urnak adott teljhatalma által, s ezen kivül kegyelmesen megigérte, hogy Magyarországnak és Erdélynek jogait, törvényeit, szabadságát, mint szintén a törvényesen bevett vallásfelekezeteknek ügyében felséges elődei által alkotott törvényeket szentül megtartandja, s e tekintetben szente-

sitő megerősitését is fölajánlotta: én ezután éltem végső lehelletéig, mind ő felsége, mind törvényes királyi utódai iránt hű leszek, a köteles hódolati kapocs kötelessége ellen sem közvetlen, sem közvetve, sem magam ösztönéből, sem mások izgatására semmit sem teszek, hanem hiven és igazán teljesitem mindazt, a mit a hódolati hűség, engedelmesség, és szolgálat parancsol. Erre esküszöm, ezt igérem, s erre magamat megtörhetlen hűséggel szentül kötelezem." [1])

Rákóczi nem fogadta el e békét, s az ebben ajánlt kegyelmet, nem jött haza, s bételt rajta Wratisláwnak Érsek-Ujvárban mondott jóslata. Nem látta többé hazáját, s mint bujdosó halt meg.

Vége.



Sajtóhibák.

Lap	*sor*	*helyett*	*olvasandó*
109	27	rész	része
140	19	koholtnak	koholtak
—	29	*hogy* (után teendő)	az udvar
150	31	És	Ez
158	16	megtaláltassa	mégtaláltatta
159	3	ellen küzdene	ez ellen kezdene
169	14	fogadnák	fogadták
262	30	honfitársai	honfitársa
330	15	teljen	teljesen
377	27	ebben	ebből
396	6	részitendők	részcsitendők
400	36	*nem*	kitörlendő.
442	10	erejéről	erélyéről

